

**REPUBLIKA E SHQIPËRISË
UNIVERSITETI I ELBASANIT
FAKULTETI I SHKENCAVE
DEPARTAMENTI HISTORI - GJEOGRAFI HUMANE**

DOKTORATË

**DIPLOMACIA SHQIPTARE 1978-1991
“VETËIZOLIMI” DHE SHANSE TË HUMBURA**

**Disertanti
Etleva Nita (Breshani)**

**Udhëheqës shkencor
Prof.As.Dr. Pranvera Teli (Dibra)**

2020

DISERTACION

**PËRGATITUR NGA ETLEVA NITA
PËR MBROJTJEN E GRADËS SHKENCORE
“DOKTOR I SHKENCAVE NË HISTORI”**

DIPLOMACIA SHQIPTARE 1978-1991

“VETËIZOLIMI” DHE SHANSE TË HUMBURA

UDHËHEQËS SHKENCOR Prof.As.Dr. Pranvera Teli (Dibra)

Mbrohet më, **përpara jurisë**

1. ----- (Kryetar)
2. ----- (anëtar)
3. ----- (anëtar)
4. ----- (anëtar)
5. ----- (anëtar)

PARATHËNIE	IV
HYRJE	1-17
KREU I. TENSIONIMI I MARRËDHËNIEVE SHQIPËRI-KINË PROLOGU I NJË DIPLOMACIE TË RE	18
1.1 TENSIONIMI I MARRËDHËNIEVE ME REPUBLIKËN POPULLORE TË KINËS 1978.	18
1.2 PASOJAT PAS TENSIONIT TIRANË -PEKIN PËR SHQIPËRINË.....	31
1.3 DIPLOMACIA SHQIPTARE NË KUSHTET E “KRISJES” ME “ALEATIN E MADH” 1978	38
KREU II. POLITIKA JASHTME E ENVER HOXHËS NË KUSHTET E “VETËIZOLIMIT” ‘78-‘8446	
2.1 PRIORITETE TË REJA NË POLITIKËN E JASHTME SHQIPTARE	46
2.2 MARRËDHËNIET ME SHTETET ANËTARE TË BLOKUT LINDOR.	56
2.3 QËNDRIMI I QEVERISË SHQIPTARE NË MARRËDHËNIE ME PERËNDIMIN.....	63
2.4 MARRËDHËNIET E SHQIPËRISË ME VENDET FQINJE	70
2.5 SHQIPËRIA NË ORGANIZATAT NDËRKOMBËTARE.....	82
2.6 SHOQATAT E MIQËSISË SI INSTRUMENTA TË POLITIKËS SË JASHTME SHQIPTARE	91
KREU III. POLITIKA E “VAZHDIMËSISË” NË ÇËSHTJET E LËNA PEZULL DHE SHANSET E HUMBURA 1985-1990	99
3.1 POLITIKA E “VAZHDIMËSISË” DHE PRIORITETET NË POLITIKËN E JASHTME PAS 1985.....	99
3.2 NGA DISKUTIMI I ÇËSHTJES SË REPARACIONEVE DERI NË VENDOSJEN E MARRËDHËNIEVE DIPLOMATIKE ME RFGJ	106
3.2.1 ÇËSHTJA E REPARACIONEVE PENGESË PËR VENDOSJEN E MARRËDHËNIEVE DIPLOMATIKE ME RFGJ .	106
3.2.2 VIZITAT E STRAUSS-IT 1984-1986 DHE VAZHDIMI I DISKUTIMEVE PËR REPARACIONET	118
3.2.3 VENDOSJA E MARRËDHËNIEVE DIPLOMATIKE ME RFGJ	134
3.3 PROBLEMI I ARIT ME ANGLINË.....	142
3.4 ÇËSHTJA “POPAJ” DHE “FTOHJA” E MARRËDHËNIEVE ME ITALINË.	160
KREU IV. PËRPPJEKJET PËR TË DALË NGA “VETËIZOLIMI”, NJË HAP I DETYRUAR	175
4.1 SITUATA E TË DREJTAVE TË NJERIT NË SHQIPËRI DHE RRUGA E SAJ DREJT KSBE-SË	176
4.2 MARRËDHËNIET DYPALËSHE ME FQINJËT	184
4.2.1 HEQJA E “LIGJIT TË LUFTËS” ME GREQINË	184
4.2.2 MARRËDHËNIA TIRANË -BEOGRAD DHE KOSOVA	191
4.2.3 MARRËDHËNIET DYPALËSHE TURQI, BULLGARI, RUMANI.....	199
4.3 QËNDRIMI I SHQIPËRISË NDAJ INISITIVAVE RAJONALE. KONFERENCA E MINISTRAVE TË PUNËVE TË JASHTME TË BALLKANIT.	201
4.4 EPILOGU I DIPLOMACISË SË “VETIZOLIMIT”.	217
4.4.1 RIVENDOSJA E MARRËDHËNIEVE DIPLOMATIKE ME SHBA, BRITANINË E MADHE DHE VATIKANIN	217
4.4.2 PËRPPJEKJET PËR ANËTARËSIMIN E SHQIPËRISË NË KSBE DHE KEE	227
PËRFUNDIME	243
SHTOJCA	255
BIBLIOGRAFI	257
I. BURIME ARKIVORE.....	257
II. DOKUMENTE TË BOTUARA	257
III. AKTE LIGJORE	257
IV. LITERATURË.....	257
V. PERIODIKË.....	260
VI. WEB-BIBLIOGRAFI	261
ABSTRACT	262

PARATHËNIE

Tema “Diplomacia shqiptare 1978-1991. Vetizolimi dhe shanse të humbura” synon të evidentojë dhe analizojë tiparet e diplomacisë së vetizolimit që aplikoi shteti shqiptar në vitet 1978-1991, tendencat brenda periudhës, përpjekjet e kufizuara për tu hapur në segmente të ndryshme kohore, shkaqet dhe pasojat e saj. Objekti i studimit të kësaj teme janë marrëdhëniet e shtetit shqiptar me aktorë potencialë të kohës dhe shtetet fqinje në një periudhë kohore, e cila ishte sa dinamike dhe e rëndësishme në marrëdhëniet ndërkombëtare të kohës aq edhe e vështirë në planin ekonomik dhe politik për shtetin shqiptar.

Sipas studiuesve të fushës së marrëdhënieve ndërkombëtare: “Politika e jashtme përfaqëson vendimarrjen dhe sjelljen e një shteti të përfshirë në marrëdhëniet ndërkombëtare në mbrojtje të interesave kombëtare të shtetit. Studimi i politikës së jashtme e kalon kufirin midis sferave të brendshme dhe atyre të jashtme të një shteti. Ajo zhvillohet në mjedise komplekse kombëtare dhe ndërkombëtare dhe është rezultat i koalicioneve të aktorëve dhe të grupeve aktive, të vendosura si brenda dhe jashtë kufijve shtetëror, thelbi i saj lind nga çështje të politikës së brendshme dhe të asaj ndërkombëtare dhe përfshin procese të negociimit dhe të kompromisit që prekin interesat e grupimeve kombëtare.”¹

Marrëdhëniet komplekse dhe të vështira ndërkombëtare, gjatë rrjedhës së historisë janë zhvilluar dhe përmirësuar në saj të diplomacisë. Diplomacia e konsideruar si arti dhe praktika e negociatave ndërmjet përfaqësuesve të autorizuar të grupeve ose kombeve të ndryshme (diplomatë) ka dhënë kontributin e saj të çmuar në vendosjen, ruajtjen dhe zhvillimin e marrëdhënieve ndërshtetërore, përmes marrëveshjeve për çështje të tilla si: paqeruajtja, kultura, ekonomia, tregtia dhe konfliktet. Traktatet ndërkombëtare zakonisht të negociuara nga diplomatët; të cilët veprojnë në emër të qeverive të tyre dhe përfaqësojnë interesat e tyre kanë ndihmuar në ecurinë e marrëdhënieve dypalëshe ose shumëpalëshe.² Por a do të jetë ky përkufizim universal, i përshtatshëm për diplomacinë shqiptare të viteve të vetizolimit 1978-1991?

Studimi i politikës së jashtme shkruan studjuesja e marrëdhënieve ndërkombëtare Laura Neack “ka nevojë të shqyrtojë se si lindin disa qëllime dhe përse rezultojnë disa sjellje.”³ Duke u mbështetur pikërisht në këto nevoja theksi ynë në këtë studim do të jetë në përcaktimin e këtyre faktorëve dhe proceseve, në politikën e jashtme.

Diplomacia shqiptare e viteve 1978-1991 ishte i lidhur në mënyrë të pashmangshme me dinamikën e fazës së rikonfrontimit, pas përfundimit të detantës Lindje-Perndim, dhe të fundit të Luftës së Ftohtë. Në këtë skenë ndërkombëtare, e cila përbëhej nga aktorë potencialë, si SHBA, BS dhe Kina, Shqipëria e vogël, e cila deri në vitin 1978 varej ekonomikisht nga RPK, synoi të krijonte një sjellje politike të pavarur. Në këtë periudhë të vështirë në planin e brendshëm ekonomik, pas mbetjes pa aleat politik, në kushtet e një politike vetëizoluese, politika e jashtme u bë rruga e shpëtimit për plotësimin e nevojave të vendit dhe ruajtjen e pushtetit personal të Enver Hoxhës. Vetizolimi si orientim në politikën e jashtme e vendosi Shqipërinë jo vetëm në një situatë unike por edhe shumë paradoksale. Nga njëra anë u ndoq

¹ Politika e Jashtme, teori, aktorë, raste, Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne, Dita 2000“, f.138

² Enrico Brandt und Christian F. Buck: *Auswärtiges Amt*. 4. Auflage, VS-Verlag, Wiesbaden 2005

³ Neack, L., (2003) *The New Foreign Policy U.S and Comparative Foreign Policy in the 21st century* (Lanham: Roëman & Littlefield).

politika e jashtme vetëizoluese dhe nga ana tjetër shpëtimi për zgjidhjen e krizës ekonomike në vend shikohej në zhvillimin e marrëdhënieve politike ndërkombëtare.

Viti 1978 mbylli një etapë të gjatë dhe të rëndësishme të marrëdhënieve ndërkombëtare të shtetit komunist shqiptar. Kundërshtimet Tiranë-Pekin 1971-1978 buruan nga nevoja e brendshme e Hoxhës për të ruajtur pushtetin e tij, në kushtet kur Pekini mori drejtimin drejt perëndimit. Për të justifikuar këtë konflikt, Enver Hoxha, u mbërthye fortë në ideologjinë marksiste-leniniste. Pas kësaj, Tirana deklaroi se i zuri vendin Pekinit si qendra e revolucionarëve marksistë-leninistë. Pas kësaj e tërë politika e jashtme e shtetit shqiptar u vendos në shërbim të interesave personale të Enver Hoxhës, i cili dubloi interesat kombëtare me interesat e pushtetit duke predikuar që vetëm PPSH dhe Enver Hoxha mbronin interesat kombëtare dhe se largimi i tij ishte rrezik për interesat kombëtare. “I zhgënjyer- thotë Edwin Jacques- nga tri dekada bashkëpunimi me tre vende ish-staliniste, dhe në interes të ruajtjes së pushtetit, Hoxha tani vendosi të ecte i vetëm në rrugën e marksizëm -leninizmit të pastër dhe të vërtetë si mbrojtës i “kështjellën së vetme të marksizëm-leninizmit në botë.”⁴

Faktor tjetër i rëndësishëm në përcaktimin e politikës së jashtme të Tiranës zyrtare dhe Enver Hoxhës ishte nacionalizmi.⁵ Tipar ky i regjimeve totalitare ku nacionalizmi dhe komunizmi miksohen në dogmën totalitare. Qëndrimi paranojak ndaj botës së jashtme u përforcua nga mania e Hoxhës lidhur me armiqtë e jashtëm dhe të brendshëm. Ai e shihte vendosjen e kontakteve të pakontrolluara apo të rëndësishme me vendet e tjera si destabilizuese për vendin, pasi ato mund të nxisnin forcat e brendshme për të kërkuar ndryshime të domosdoshme të sistemit politik.⁶

Fillimi i viteve '80 e gjeti Shqipërinë pa mbështetje politike, ekonomike dhe ushtarake të ndonjë shteti potencial. Gjysma e parë e viteve '80-të ishin vite ku “vetizolimi” u zgjodh si alternativa e vetme në emër të “mbrojtjes së sovranitetit kombëtar”, bazuar në parimin “mbështetja në forcat tona”. Shqipëria u mbyll krejtësisht në vetvete. Politika e jashtme shqiptare nuk do të kishte ambicie tjetër, veçse atë që, nëpërmjet diplomacisë së vetizolimit, të ndihmonte në arritjen e synimeve bazë të politikës së brendëshme, zgjidhjen e krizës në vend dhe ruajtjen e regjimit politik të Hoxhës. Kjo politikë e jashtme e vetëizolimit, do ta vendosi shtetin e vogël shqiptar përpara vështirësive të mëdha.

Lind pyetja pse vitet 1978-1991 si data ekstreme studimi. Nota kineze e 7 korrikut 1978 shënjoji gongun e fundit të tensionimit Shqipëri- Kinë. Pas kësaj Shqipëria do të ndiqte me përpikmëri Ligjin themelor të Shtetit 1976, vendimet e Kongresit të 7-të, të 8-të dhe të 9-të të PPSH, politika këto që do ta çonin Shqipërinë drejt mbylljes graduale me Lindjen dhe Perëndimin, pa patur mundësi të zgjidhjes së situatës kritike në vend, duke e çuar vendin në një hendek të madh të humbjes së vlerave të cilat do të reflektohen më së shumti pas viteve '90. Viti 1991 shënoi për Shqipërinë zgjedhjet e saj të para shumëpartiake pas më shumë se një gjysëm shekulli. Vendosja e marrëdhënieve me SHBA me Britaninë e Madhe, antarësimi i saj në Konferencën për Sigurinë dhe Bashkëpunimin Evropian (KSBE) shënuan për Shqipërinë

⁴ Edwin Jacques, *Shqiptarët Historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme*, Tiranë: Shtëpia Botuese “Kartë e Pendë”, 1996.f. 247.

⁵ Elez Biberaj, *Shqipëria dhe shqiptarët në periudhën paskomuniste*, Botues: Insituti i Studimeve ndërkombëtare, AIIS, Tiranë, 2014, f.128

⁶ Po aty, f.129

fundin e regjimit të tmerrshëm komunist dhe fillimin e një sistemi të ri, i cili po përpiqej të lindë.”⁷

Diplomacia e viteve 1978-1991, sipas këtij punimi është e ndarë në dy periudha studimi. Në periudhën e parë janë përfshirë vitet 1978-1984, të cilat u projektuan mbi Kushtetutën e vitit 1976, e cila sanksionoi rolin udhëheqës e kontrollues të Partisë së Punës së Shqipërisë dhe Enver Hoxhës në të gjitha fushat e jetës ashtu edhe në politikën e jashtme. Kjo Kushtetutë, e cila ndali dhënien e koncesioneve, krijimin e shoqërive të huaja dhe marrjen e kredive vështirësoi dhe kufizoi çdo hapësirë të bashkëpunimi të ndërsjelltë të Shqipërisë në marrëdhëniet ndërkombëtare. Parimi i mbështetjes në “forcat tona”, justifikoi izolimin e plotë të vendit, por në të njëjtën kohë e zhyti vendin në një kolaps ekonomik, vlerash qytetare demokratike dhe diplomatike.

Objektivi kryesor i këtij punimi është që të analizojë sfidën e madhe për shtetin e vogël komunist për të ndërmarrë politika të jashtme “mbijetese” në kushtet e izolimit nga Kushtetuta e vitit 1976. Gjatë viteve të “vetëizolimit” 1978-1984, qeveria dhe veçanërisht Enver Hoxha patën iluzionin që mund t’ia dilnin mbanë edhe pa mbështetje e një aleati të madh. Prioriteti kryesorë i kësaj politike do të ishte sigurimi i tregjeve për eksportin dhe importin, forcimi i ekonomisë dhe mbi të gjitha përballimi i rrezikut të jashtëm në kuadrin e Luftës së Ftohtë. Për fat të keq, Enver Hoxha me politikën e tij injoroi lidhjen midis aftësive (forcat e armatosura, aftësitë industriale dhe teknologjike, reputacionin prestigj, GDP, cilësinë e shërbimit civil, fuqinë e valutës, prodhimin bujqësor) dhe instrumenteve (diplomacia, premtimet ekonomike, diplomacia kulturore), duke marrë përsipër më shumë zgjedhje lidhur me implementimin e një politike të jashtme, sesa zotëronte në të vërtetë. Hoxha mendoi që me të ardhurat që vinin nga puna e papaguar e punëtorëve dhe bujqëve dhe nga investimet e pakta në teknologjinë moderne të kohës do të kapërcente situatën e vështirë ekonomike në vend.

Periudha e dytë e këtij punimi përfshin vitet 1985-1991. Kjo periudhë fillon në prill të vitit 1985, me pasuesin e Hoxhës, Ramiz Alia, i cili shpalli publikisht që “Shqipëria do të vazhdojë në politikën e vazhdimësisë, dhe se ajo nuk do të jetë as në Lindje dhe as në Perëndim.”⁸ Megjithëse publikisht këmbëngulte për vazhdimësinë e politikave të Hoxhës, nën presionin e konjunkturave ndërkombëtare dhe gjendjes së rënduar ekonomike në vend, Alia filloi të bëjë disa ndryshime duke i dhënë përparësi zgjidhjes së nevojave në vend. Ai u përpoq të stabilizonte marrëdhëniet me Jugosllavinë, të cilat prekeshin negativisht nga debatet e ashpra lidhur me trajtimin e egër të shqiptarëve nga Serbia dhe mbështetja që i bënte Tirana kërkesave që Kosovës t’i jepej statusi i republikës.⁹ Shqipëria e shtoi ndjeshëm bashkëpunimin me Greqinë, vendosi marrëdhënie diplomatike në 1987 me RFGJ, ngriti marrëdhëniet me vendet e Evropës Lindore në nivelin e ambasadorëve. Ndërmori sondazhe dhe tregoi interesim të kujdesshëm ndaj Britanisë së Madhe por kundërshtoi ofertat amerikane dhe sovjetike për të normalizuar marrëdhëniet. Alia u tregua i kujdesshëm dhe qëndroi i paepur për të mos ndërmarrë asnjë veprim që mund të rrezikonte monopolin e pushtetit të PPSH-së.¹⁰

⁷ Elez Biberaj, *Shqipëria dhe Shqiptarët në udhën e rimëkëmbjes*, Botues, Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, Tiranë 2014, f.220

⁸ AMEPJ, Fondi Ministrisë së Punëve të Jashtme (më tej: MPJ)PJ, V.1986, D.1, f.1, Diskutimi i Ramizë Alisë në mbledhjen e Byrosë Politike të datës 11.9.1986

⁹ Vepër e cituar, Biberaj, Elez, *Shqipëria dhe shqiptarët...* f.223

¹⁰ Vepër e cituar, Biberaj, Elez, *Shqipëria dhe shqiptarët...* f.223

Punimi synon të sjellë një këndvështrim sa më objektiv të zhvillimit të marrëdhënieve ndërkombëtare të Shtetit Komunist shqiptar, në disa dimensione, mbështetur kryesisht në dokumentacionin arkivor të deklasifikuar rishtazi, fonde arkivore të hapura për herë të parë për publikun, shtypin zyrtar të kohës, periodikët politik të kohës, ditarët e udhëheqësve të vendit, si dhe literaturë të autorëve vendas e të huaj që janë marrë me aspekte të veçanta të kësaj teme.

Metodologjia e përdorur në këtë punim për të evidentuar tiparet, tendencat e diplomacisë shqiptare 1978-1991 është ajo hulumtuese-evidentuese dhe ajo analitike. Studimi i diplomacisë të shtetit shqiptar në vitet 1978-1991 është parë me syrin kritik. Kjo do të thotë që analiza historike ka shqyrtuar raste reale të politikës së jashtme shqiptare në fokusin e burimeve arkivore. Në këtë studim krahas burimeve arkivore është studiuar me kujdes struktura e sistemit ndërkombëtar të këtij harku kohor 1978-1991. Nëpërmjet analizës do të shpjegohet sjellja e shtetit shqiptar e qeverisë socialiste-komuniste, si rezultat i vendimarrjes brenda shtetit njëkohësisht edhe si rezultat i strukturës së sistemit ndërkombëtar.

Tema synon që në fund nëpërmjet analizës të hedhi dritë në diplomacinë shqiptare të viteve 1978-1991, e cila në botimet e periudhës komuniste është studiuar në presionin ideologjik e politik të lidhshëm të kohës. Në një vend totalitar sa më shumë lartësohej ideologjia aq më shumë fshihej e vërteta e dhimbshme e një populli pa të drejta, liri për zgjedhje, dhe mbi të gjitha pa mirëqenie. Këto botime mbivlerësonin qëndrimet ideologjike të PPSH në marrëdhëniet ndërkombëtare dhe politikave të ndjekur prej saj.

Për politikën e jashtme të Shqipërisë gjatë viteve të regjimit komunist ka pasur një vëmendje të veçantë nga autorë të huaj dhe shqiptarë, por ajo mbetet një periudhë e patrajtuar në tërësinë dhe thellësinë e problematikave të saj për sa kohë arkivat vazhdojnë të hapen çdo ditë me fakte të reja. Për këtë arsye, punimi është mbështetur në pjesën më të madhe të tij në informacionin e deklasifikuar dhe të hollësishëm që ofron Arkivi i Ministrisë për Evropën dhe Punët e Jashtme (më tej: AMEPJ) për dinamikën e këtyre marrëdhënieve në periudhën në shqyrtim. Kjo krijoi mundësinë e shfrytëzimit analitik të diplomacisë shqiptare të viteve 1978-1990. Në punim është shfrytëzuar edhe fondi dokumentar i Komitetit të Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme i depozituar pranë Arkivit të MEPJ. Kjo strukturë u krijua në vitin 1950 me vendim të ish-Komitetit Qendror të Partisë së Punës së Shqipërisë dhe u përcaktua si “organ drejtues dhe koordinues për propagandën dhe marrëdhëniet kulturore me botën e jashtme”.¹¹ Falë përpunimit të tij arkivor ky fond shfrytëzohet për herë të parë në këtë punim për këtë temë studimi.

Në realizimin e këtij punimi një rëndësie të veçantë ka zënë shfrytëzimi i dokumentacionit arkivor pranë Arkivit Qendror Shtetëror dhe në mënyrë të veçantë dokumentacioni i deklasifikuar i Fondit 14 të ish Komitetit Qendror të Partisë së Punës së Shqipërisë (më tej: KQPPSH) Aparati Politik, Organet Udhëheqëse (më tej: AP/OU). Historia e diplomacisë shqiptare në këtë studim do të jetë e mbështetur gjithashtu, në faktet dhe ngjarjet diplomatike të shkruara e të dokumentuara në arkivat e Ministrisë së Brendshme.

Të gjitha këto burime arkivore kanë mundësuar të kryejmë ballafaqimin e fakteve, vendosjen e tyre në kontekstin e zhvillimeve ndërkombëtare të Luftës së Ftohtë dhe përforcimin e argumenteve të përdorura në funksion të qëllimit të studimit.

¹¹ Pranvera Teli (Dibra), “Diplomaci në kushtet e Luftës së Ftohtë. Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme dhe propaganda”, *SHEJZAT*, Revistë Ballkanologjike dhe albanologjike (Shkodër: 2017), 232.

Shfrytëzimi i shtypit dhe periodikëve të kohës që ofron Biblioteka Kombëtare është një tjetër informacion me rëndësi në këtë punim. Veçojmë këtu disa nga titujt kryesorë të gazetave si “Zëri i Popullit”, “Bashkimi”, “Zëri i Rinisë” dhe revista “Rruga e Partisë”, të cilat mbeten një tjetër burim me vlerë për ndriçimin e zhvillimeve të kësaj periudhe në Shqipëri. Duke pasur parasysh filozofinë politike të komunizmit, regjimit totalitar dhe demagogjinë e përdorur, shtypi i kohës i kushton një rëndësi të madhe “sukseseve” të jetës politike dhe zhvillimit ekonomik në vend dhe pse është i gjithi në funksion të propagandimit të kësaj filozofie. Në të gjitha rastet shtypi shqiptar nuk doli jashtë kornizave ideologjike që diktoheshin nga Partia-Shtet. Shtypi dhe media në përgjithësi ishin sanksionuar me kushtetutë si pronë e shtetit. Në këtë kuadër, shfrytëzimi i këtij burimi është distancuar nga demagogjia, por ka marrë aty faktet e përmendura dhe ka analizuar propagandën e përdorur në funksion të ndërtimit të të vërtetave historike.

Botimet e studiuesve të huaj kanë një vlerë të veçantë në temën e studimit. Autori Edwin Jacques në librin e tij “Shqiptarët” (Historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme, (Tiranë: Shtëpia botuese Kartë e Pendë, 1996), është një nga botimet e plota që një autor i huaj i ka kushtuar Shqipërisë dhe çështjes shqiptare. Historia e tij hedh dritë në të shkuarën komplekse të popullit. Prishja e marrëdhënieve me Kinën e la Shqipërinë të zbuluar pa një fuqi ku të mbështetej. Duke analizuar dhe psikozën e atij sistemi, sipas Jacques, “vetizolimi” mbeti e vetmja zgjidhje për kohën.

Marrëdhëniet diplomatike mes shteteve gjatë Luftës së Ftohtë, si një instrument i një rëndësie të veçantë në diplomaci i gjejmë të pasqyruara te diplomati amerikan Henry Kissinger në veprat e tij “Diplomacia” (Tiranë: 1999) “Për Kinën”, (Tiranë: Toena, 2013). Kissinger iu bën një analizë të hollësishme marrëdhënieve diplomatike në kuadrin e Luftës së Ftohtë dhe marrëdhënieve kino-amerikane duke shpjeguar dhe arsyet e ndërveprimeve politike mes këtyre dy shteteve.

Një ndihmesë për realizimin e këtij studimi kanë qenë edhe dokumentet e deklasifikuara dhe të publikuara në buletin “The Cold War International History Project (CWIHP)”. Ky burim ka një rëndësi të veçantë, sepse sjell fakte arkivore nga arkivat e vendeve që u përfshinë në Luftën e Ftohtë, si dhe dokumente të deklasifikuara nga Central Intelligence Agency (CIA) të cilat hedhin dritë nëpërmjet fakteve direkte ose të tërthorta faktin se Shqipëria nuk kishte ngelur jashtë fokusit të Fuqive të Mëdha, madje zhvillimet e brendshme dhe të jashtme të Shqipërisë merrnin një vëmendje të veçantë për ta.

Historiografia komuniste i ka kushtuar vëmendje të veçantë diplomacisë shqiptare por me interes të veçantë janë botimet e Enver Hoxhës. Ditar për çështjet ndërkombëtare (1982-1984) (botime të Institutit të Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: 8 Nëntori, 1985) janë shënime që ka mbajtur me Hoxha gjatë periudhës 1982-1984. Në këto shënime del qartazi ideja se si Hoxha përceptonte marrëdhëniet në politikën e jashtme në vitet pas prishjes me Kinën. Ditari ka vlerë sepse përmban data, ngjarje e mendime politike duke krijuar hapësirë ballafaqimi me dokumentin arkivor kryesisht atij të Fondit 14 për të vërtetuar vërtetësinë e tyre.

Një burim tjetër i shfrytëzuar për përgatitjen e punimit është dhe cikli “Vepra” (botime të Institutit të Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: 8 Nëntori) të Enver Hoxhës. Cikli “Vepra” jep një pasqyrim kronologjik të ngjarjeve dhe veprimtarisë së Partisë dhe kryesisht të Enver Hoxhës të mbështetura në dokumente të kohës. Aty pasqyrohen letërkëmbimet me kuadro të tjerë të Partisë (sidomos në veprat e para), mbledhje të ndryshme

të forumeve të Partisë, udhëzime, kritika, analiza, fjalime, vendime etj. Të kujdesshëm ndaj manipulimit që mund të jetë bërë në mospasqyrimin e disa fakteve ose në pasqyrimin e cunguar të disa të tjerave, ato janë shfrytëzuar si dëshmi politike e kohës në të gjitha dimensionet e saj.

Me vlerë janë edhe kujtimet e një prej protagonistëve të regjimit diktatorial në Shqipëri, Ramiz Alisë. Kujtimet e tij hedhin dritë mbi ngjarje të ndryshme politike, por pa dalë nga kornizat. Botimet pas viteve '90, i protagonistëve të kohës edhe kur vendi u përball me një realitet të ndryshëm nga ai që kishte përjetuar për gjysmë shekulli, jo domosdoshmërisht u përgjigjen të vërtetave. Duket shumë e vështirë për protagonistët e regjimit që të mbajnë qëndrim real mbi atë çfarë ngjau në atë sistem. Libri i dy gazetarëve kosovarë Blerim Shala dhe Llukman Halili në formë interviste "Unë, Ramiz Alia dëshmoj për historinë" (Tiranë: Dituria, 1993), edhe pse me pyetje direkte për një nga politikbërësit e periudhës komuniste, pa mbajtur qëndrime të tyre, tregon se të vërtetat është vështirë të artikulohen duke shmangur çdo përgjegjësi individuale. Vetë Ramiz Alia në kujtimet e tij të përmbledhura në librin "Jeta ime" (Tiranë: Toena, 2010) pranon se prishja e marrëdhënieve me Kinën ishte fatale për fatet e Shqipërisë, duke theksuar se sistemi socialist dështoi në planin ekonomik duke mos arritur qëllimin final, atë të mirëqenies së popullit

Në studimin e kësaj periudhe kanë dhënë kontribut mjaft të rëndësishëm grupi i autorëve shqiptarë në botimin "Historia e Popullit Shqiptar", Vëllimi IV (Tiranë: Toena, 2008). Ky botim përmban informacione të hollësishme për zhvillimet politike, ekonomike, sociale dhe kulturore në vend gjatë viteve 1939-1990, ku trajtohet gjerësisht edhe dinamika e zhvillimeve të marrëdhënieve ndërkombëtare gjatë viteve 1978-1991. Botimi ka rëndësi sepse konsiderohet si versioni akademik zyrtar i historisë së Shqipërisë dhe për këtë arsye është përdorur gjerësisht në këtë punim.

Ndër autorët kryesorë të konsultuar për hartimin sa më objektiv të këtij punimi, veçojmë: "Histori e Shqipërisë 1912-2000" (Tiranë: Shtëpia Botuese e Librit Universitar, 2007) e historianes Valentina Duka. Në librin e saj studiuesja Duka i kushton një hapësirë të konsiderueshme politikës së jashtme të shtetit shqiptar gjatë viteve të komunizmit. Ajo e shikon Shqipërinë e vogël si një vend që e kishte domosdoshmëri bashkëpunimin me një fuqi të huaj bazuar në të njëjtën ideologji. Pikërisht mbështetja në këtë filozofi mendimi do t'i ligjëronte Shqipërisë komuniste tri aleancat e ndërtuara gjatë atij sistemi.

Një vlerë të veçantë studimore për këtë temë, paraqesin botimi i studiuesit Paskal Milo "Udhëkryqe shqiptaro-gjermane" (Tiranë: Botime Toena, 2007) ku nëpërmjet dokumenteve autori hedh dritë mbi historinë e politikës së jashtme të Shqipërisë gjatë periudhës së Luftës së Ftohtë. Ky studim është shfrytëzuar për të analizuar dhe shpjeguar humbjen e shansit në marrëdhëniet me Republikën Federale Gjermane.

Vëmendje trajtimit të marrëdhënieve të politikës së jashtme me Shqipërinë i gjejmë në kujtimet e Ministrit të Jashtëm të Republikës Federale Gjermane Hans-Dietrich-Genscher „Genscher, Dietrich Hans. Erinnerungen Goldman“ (München, 1997) këto kujtime janë një ndihmë e madhe në këtë studim sepse paraqesin në mënyrë objektive marrëdhënien në politikën e jashtme të Shqipërisë komuniste me RFGJ.

Një ndihmë e madhe në studim janë edhe kujtimet e diplomatëve shqiptar si: Maxhun Peka Shpëtim Çausi dhe Bashkim Zeneli. Maxhun Peka në kujtimet e tij si ambasador i Shtetit shqiptar në Francë në vitet 1983-1988 përshkruan në librin "Një jetë në diplomaci" Kujtime, (Onufri, 2018) veprimtarinë e tij diplomatike, ngjarje të rëndësishme në marrëdhënien midis dy vendeve, qëndrime politike të dy shteteve gjatë kësaj kohe. Ajo që ishte e rëndësishme në

këtë studim ishte periudha e përfaqësimit të tij si ambasador me residencë në Paris, por gjithashtu edhe si ambasador i shtetit shqiptar për Belgjikën, Hollandën, Portugalinë dhe Spanjën në 1986. Shpëtim Çausi në librin e tij „Edhe një herë për shansin gjerman.“ (UET PRESS.Tiranë, 2015), përshkruan Vizitën e Strauss-it në Shqipëri, qëndrimet e qeverisë shqiptare ndaj vizitës së tij dhe analizon mbi shansin e humbur. Një tjetër diplomat që është marrë specifikisht me marrëdhëniet shqiptaro-gjermane është dhe Bashkim Zeneli me librin “Për Gjermaninë. Histori diplomatike dhe kujtime.” (UET PRESS.Tiranë, 2015.)

Elez Biberaj është një ndër studiuesit që i ka kushtuar një interes të veçantë Shqipërisë komuniste dhe kryesisht politikës së saj të jashtme. Studimi i tij fillimisht në anglisht dhe pastaj i përkthyer në shqip “Shqipëria dhe shqiptarët në udhën e rimëkëmbjes” (Tiranë: AIIS, 2014) trajton vështirësitë për Shqipërinë dhe shqiptarët në rrugën e rimëkëmbjes.

Interes paraqesin për këtë studim dhe shkrime të veçanta të studiuesve vendas të Luftës së Ftohtë dhe politikës së jashtme shqiptare.

Studiuesja Pranvera Teli (Dibra) me punimet e saj si “Diplomaci në kushtet e Luftës së Ftohtë, Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore me Botën e Jashtme dhe propaganda” botuar në revistën shkencore “SHEJZAT”, “Qëndrimi i Shqipërisë në Konferencën e I Ballkanike të Ministrave të Punëve të Jashtme Beograd, 26-28 shkurt 1988” e punime të tjera të saj hedhin dritë mbi veprimtarinë diplomatike të shtetit shqiptar në këtë periudhë kohore.

Tema është strukturuar në katër kapituj, e shoqëruar edhe me hyrjen, konkluzionet dhe si mbyllje bibliografinë.

Kapitulli i parë “Tensionimi i marrëdhënieve Shqipëri - Kinë; prologu i një diplomacie të re” analizon tensionimin e marrëdhënieve Tiranë-Pekinë 1978. Marrëdhëniet Shqipëri Kinë gjatë viteve 1960-1978 patën kurbën e tyre të zhvillimit, marrëdhënie këto që u kushtëzuan nga zhvillimet ekonomike-politike-ushtarake të Luftës së Ftohtë pa lënë mënjane dhe mentalitetin politik-psikologjik të udhëheqësve politik të kohës. Afrimi i Republikës Popullore të Kinës (më tej: RPK) me SHBA-në në fundin e viteve ‘60 shqetësuan udhëheqjen shqiptare dhe kryesisht Enver Hoxhën, i cili e pa këtë afrim si rrezik për pushtetin e tij. Deri në vitin 1976 pakënaqësitë e Enver Hoxhës shënoheshin në mënyrë të heshtur në ditarin e tij sekret të marrëdhënieve ndërkombëtare dhe nuk publikoheshin në mënyrë që Shqipëria të përfitonte nga ndihmat ekonomike nga Kina. Por, gjatë kësaj kohe ai formuloi tezën e tij mbështetëse kundër Kinës në mbrojtje të interesat e tij duke u mbështetur me pasion tek ideologjia marksiste-leniniste. Pas vdekjes së Mao Ce Dunit në shtator 1976, Enver Hoxha në Kongresin e 7-të të PPSH 2 muaj më vonë kritikoi teorinë e “tri botëve”, teori kjo e formuluar nga Mao Ce Duni. “Më 7 korrik të vitit 1977, në kryertikullin e Zërit të Popullit shkruhej se marrëdhëniet e Shqipërisë me Kinën hynë në një fazë të re krize.¹² Kjo teori sipas artikullit mbështetej në diferencimin e superfuqive, të vendeve të zhvilluara dhe të vendeve në zhvillim. Sipas Hoxhës kjo pikëpamje “ishte antileniniste dhe pseudoimperialiste”. Gjithashtu u akuzua, në mënyrë jo të drejtpërdrejtë, se “kinezët e kishin braktisur luftën kundër imperializmit duke kultivuar miqësinë me SHBA, se përçonin lëvizjen marksiste-leniniste maoiste duke krijuar “grupe antimarksiste” filokineze, me qëllim që të luftonin partitë marksiste leniniste të vërteta proshqiptare, dhe se minonin lëvizjen revolucionare komuniste me vendet e Botës së Tretë, duke përkrahur në këto vende udhëheqësit nacionalistë borgjezë.”¹³

¹² Zëri i Popullit, Teoria dhe praktika e Revolucionit, 7 korrik 1977, nr.162(9021) f.1-4

¹³ Po aty.

Në lidhje me Raportin e Enver Hoxhës në Kongresin e 7-të të PPSH, kinezët shprehën në mënyrë të heshtur dhe sekrete se Enver Hoxha sulmoi Tregun e Përbashkët, ndarjen e botës në tri pjesë dhe mbështetjen e Kinës tek një superfuqi për të luftuar tjetrën gjë që dukej hapur që kritika ishte ndaj Kinës pasi këto të tria ishin politikat e saj.

Në gjysmën e parë të vitit 1978 marrëdhëniet shqiptaro-kineze ishin krejtësisht formale dhe të ftohta për të gjitha ato aktivitete që kishin mbetur tradicionalisht nga praktika e viteve të kaluara. Ndërkohë që pala shqiptare rriti tonet negative ndaj ideologjisë marksiste leniniste kineze të "tri botëve" dhe intensifikoi ankesat e saj ndaj qeverisë kineze për mos zbatim e marrëveshjeve ekonomike ndaj Shqipërisë, pala kineze qëndroi e ftohtë dhe e heshtur. Kjo situatë vazhdoi deri me notën e 7 korrikut 1978, kinezët ngulën këmbë me një diplomaci të kulluar se grindjet midis dy palëve ishin jo ideologjike por diplomatike dhe ekonomike, dhe pas kësaj ndërpreu ndihmat.

Ndërprerja e ndihmave dhe largimi i specialistëve kinezë e vuri ekonominë shqiptare në një pozitë shumë të vështirë. Shumë objekte industriale rrezikonin të mbeteshin të papërfunduara, pa përmendur ato që nuk kishin nisur akoma të ndërtoheshin. Në këtë mënyrë marrëdhëniet politike, ekonomike dhe ushtarake midis dy vendeve përfundimisht u ndërpreu ndërkohë që marrëdhëniet diplomatike dhe ato kulturore vazhduan por niveli i përfaqësimit dhe dinamika e tyre u ul ndjeshëm. Kjo situatë e krijuar do të rëndonte e do të vështirësonte më tej gjendjen në vend dhe për Shqipërinë e shqiptarët do të fillonin kohë të vështira.

Prishja e marrëdhënieve ekonomike me Kinën e kishin nxjerrë Shqipërinë krejtësisht të ekspozuar ndaj "rreziqeve" që paraqiste faza e fundit e Luftës së Ftohtë, të pambuluar me ndihma ekonomike, të pasuportuar politikisht e ideologjikisht nga asnjë fuqi e madhe apo e mesme komuniste. Mbyllja në vetvete, mbështetja vetëm në resurset e brendshme e detyroj udhëheqjen shqiptare të përpunonte strategjinë e vet të vetizolimit.

Kapitulli i dytë "Politika e jashtme e Enver Hoxhës në kushtet e "vetizolimit" 78-'84." merr në analizë zhvillimin e diplomacisë shqiptare në kushtet e "vetizolimit" në gjysmën e parë të viteve 80. Politikat e Fuqive Perëndimore, në periudhën e detantës, dhe sidomos ato të SHBA-së dhanë impakte në terrenin ndërkombëtar. Ato nxitën shtetet komuniste drejt politikave nacionale, në mënyrë që të hiqej dorë nga politikat internacionale komuniste drejt liberalizimit të brendshëm. Depërtimi i frymës liberale do të provokonte fillimin e konkurrencës së vlerave të demokracisë perëndimore në thelb të regjimit totalitar. Vendet e Europës lindore gjatë fazës së bashkëekzistencës paqësore filluan bashkëpunimin ekonomik me Perëndimin e cila do të ndihej më së shumti në dekadën e fundit të Luftës së Ftohtë. Në këtë kontekst dhe në një situatë të vështirë ekonomike pas ndërprerjes së ndihmave nga Kina pasiguria ekonomike u rrit, dhe për pasojë, edhe problemet e sigurisë të pushtetit të Hoxhës. Si rrjedhojë në vitet 1978-1984, Hoxha filloi procesin e zëvendësimit të mbështetjes nga bashkëpunimi ekonomik me Kinën në zgjerimin e tratativave politike tregtare me Perëndimin. Këto kontakte në rritje, ishin thuajse kryesisht ekonomike, por të shoqëruara me fushatën e pazvogëluar të prononcimeve negative kundër Perëndimit.

Në fillim të viteve '80 Shqipëria e pati të ndaluar me Kushtetutën e vitit 1976 vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me dy superfuqitë dhe si rrjedhojë mbajti qëndrim armiqësor deri në fundin e viteve '80 me SHBA dhe BS. Gjithashtu Tirana zyrtare refuzoi vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Gjermaninë Perëndimore dhe Britaninë deri sa të siguronte dëmshpërblimet për dëmet e shkaktuara nga Gjermania në Luftën e Dytë Botërore dhe zgjidhjen e çështjes së arit me Anglinë.

Në fund të viteve '70 Shqipëria kishte vendosur marrëdhënie diplomatike me 48 shtete të botës, nga 24 që kishte në fillim të viteve 60, si me Algjerinë, Argjentinën, Australinë, Belgjikën, shumë nga vendet Skandinave si: Suedinë, Danimarkën etj., Zvicrën, Hollandën, Italinë, Iran, Francë, Greqi, të gjitha vendet e Europës Lindore (përfshirë BS) Meksikë, Tanzani, Peru, Zimbabve, Turqi, Jugosllavi. RPSH bënte tregti më shumë se 40 vende me sisteme ekonomike e shoqërore të ndryshme si dhe bashkëpunonte me qindra firma dhe kompani të ndryshme. Në këtë strukturë të shtrirjes diplomatike dhe të bashkëpunimit ekonomike-tregtare vendet përëndimore zinin vend më të pakët. Në kuadrin rajonal ballkanik, Republika e Shqipërisë iu përmbajt parimeve të fqinjësisë së mirë të sanksionuara në Kartën e Kombeve të Bashkuara. Deri në fund të vitit 1984 Shqipëria kishte marrëdhënie diplomatike me 104 vende, por vetëm 22 kishin ambasada në Tiranë. Shqipëria lejonte vetëm një numër të kufizuar turistësh, ndërsa vizitat e gazetarëve ishin të rralla dhe të kontrolluara nga regjimi.

Në objektivat e politikës së jashtme për vitin 1978-1984, ndaj organizatave ndërkombëtare, u mbajt një qëndrim agresiv ndaj blloqeve ushtarake NATO dhe Traktati i Varshavës dhe tregjeve të mbyllura ekonomike si Tregu i Përbashkët European dhe KNER, të cilat sipas udhëheqjes "varen dhe udhëhiqen nga imperializmi amerikan dhe socialimperializmi...."¹⁴

Një nga instrumentet më të fuqishëm e cila, do të ruante dhe fuqizonte pushtetin në këtë kohë të vështirë për regjimin ishte propaganda e cila u zhvillua nëpërmjet Shoqatave të Miqësisë dhe shtypi i kohës. Këto shoqata në kuadër të Luftës së Ftohtë ishin me natyrë politike dhe të kontrolluara nga strukturat shtetërore. Pas tensionimit të marrëdhënieve me Kinën komuniste, të gjitha shoqatat në v.1979 iu nënshtruan një procesi spastrimi nga elementët maoist. Pjesa që mbeti u solidarizua me Partinë dhe qeverinë shqiptare dhe dënuan qëndrimin e Kinës¹⁵

Shtypi i kushtoi një rëndësi të madhe "sukseseve" të jetës politike dhe zhvillimit ekonomik në vend dhe pse ishte i gjithi në funksion të propagandimit të kësaj filozofie. Puna me shtypin në botën e jashtme me kolonitë dhe me gazetën "Shqipëria e Re" ishte shumë e rëndësishme për qeverinë komuniste. Shtypi zgjeroi veprimtarinë e saj, në mënyrë që të bënte të njohur Shqipërinë dhe "sukseset" e saj në arenën ndërkombëtare.¹⁶ Shpërndarja e shtypit, veprat e Enver Hoxhës "Imperializmi dhe revolucionin", "Shënime për Kinën", "Superfuqitë", "Rreziku anglo-amerikan" e materiale të tjera të qeverisë u shpërndanë në të gjitha vendet edhe aty ku nuk kishte ambasada si në BS, në disa vende të Amerikës Latine, të Afrikës e të Azisë. Njëkohësisht ajo përfshiu të gjitha sferat si atë; politike, diplomatike, të shtypit etj. si dhe përfshiu të gjitha grupet shoqërore. Propogandohej në botën e jashtme arritjet e socializmit, duke e vënë gjithnjë theksin në parimin e mbështetjes në forcat e veta dhe rolin e Partisë e cila zbatonte me përpikmëri marksizëm leninizmin. Theksi vihej në luftën kundër politikave të tri superfuqive imperialiste e socialimperialiste, SHBA, BS dhe Kinës, kundër përpjekjeve e kompleteve të tyre për të ndezur një luftë të re, rivalitetit dhe bashkëpunimit të hapur e të fshehur që ato zhvillonin në kuadrin e strategjisë së tyre globale për sundim botëror¹⁷ Mund të thuhet pa hezituat që regjimi komunist i Hoxhës në vitet 1978-1984 ndërmori një politikë të

¹⁴ AMEPJ. Fondi MPJ, V. 1980, D. 37, f.105, Objektivat në politikën e jashtme të MEPJ, për vitin 1980

¹⁵ Pranvera Teli (Dibra), "Diplomaci në kushtet e Luftës së Ftohtë. Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme dhe propaganda", SHEJZAT, Revistë Ballkanologjike dhe albanologjike (Shkodër: 2017), 239

¹⁶ Po aty, f.108

¹⁷ Po aty, f.110

jashtme duke përdorur vetëm shtypin dhe artikujt e gazetave për të komunikuar me botën e jashtme.

Kapitulli i tretë “Politika e “vazhdimësisë” në çështjet e lëna pezull dhe shanset e humbura 1985-1990 studion dhe analizon politikën e jashtme të ndjekur nga Ramiz Alia e cila vazhdoi në kuadrin e dogmave marksiste-leniniste. Në Kongresin e 9-të të PPSH, në nëntor 1986, Alia shpalli se politika e jashtme e Shqipërisë do të ishin vazhduese e politikës së jashtme të Enver Hoxhës. Mediokriteti dhe mungesa e largëpamësisë penguan çështjet e lëna pezull dhe i zvarriti ato më tej duke penguar rivendosjen e marrëdhënive diplomatike me shtete të zhvilluara në Evropën Perëndimore, RFGJ dhe Anglinë. Si rezultat i kësaj politike, një incident në ambasadën e Italisë “ngriu” marrëdhëniet diplomatike me partnerin kryesorë të saj Italinë.

Në periudhën e qeverisjes së Alisë u vazhduan diskutimet e lëna pezull për zgjidhjen e Reparacioneve me RFGJ dhe zgjidhjen e çështjes së arit me Anglinë. Këto diskutime kishin filluar me ndërprerjen e ndihmave ekonomike nga Kina. Hoxha udhëzoi për rifillimin e bisedimeve për vendosjen e marrëdhënive diplomatike me RFGJ por me kushtin e reparacioneve. Negociatat midis dy palëve u zhvilluan në ambasadën e Beogradit dhe pas 1979 u zhvilluan në ambasadën e Vjenës, ambasador i të cilës ishte Musin Kroin dhe më pas Idriz Bardhin. Negociatat ishin zhgënjyese për të dy palët. RFGJ refuzonte vendosjen e marrëdhënive diplomatike të kushtëzuara nga dëmshpërblimet, ashtu dhe qeveria shqiptare e paaftë për të kuptuar shansin për ndryshimin në planin ekonomik, refuzonte vendosjen e marrëdhënive pa marrë dëmshpërblimet.

Përpjekjet gjermanoperëndimore arritën pikun më të lartë për zgjidhjen e çështjes me Shqipërinë me vizitën jozyrtare të Kryeministrit së Bavarisë Franc Jozef Strauss-it në Shqipëri në verën e vitit 1984. Me shpresën që Strauss do të zgjidhte çështjen e dëmshpërblimeve Qeveria shqiptare e priti me interes vizitën e tij. Pas vizitës së parë të Strauss-it bisedimet vazhduan pa asnjë rezultat. Kriza ekonomike në vend dhe premtimet e Strauss-it në vizitën e tij të dytë në v. 1986 i dhanë çështjes zgjidhje. Në tetor 1987 Shqipëria vendosi marrëdhënie diplomatike me RFGJ.

Pas “Propozimit prej 7 pikash” në 20 prill të vitit 1984, të qeverisë angleze dhe asaj amerikane për normalizimin e marrëdhënive me Shqipërinë dhe zgjidhjen e çështjeve të lëna pezull, Tirana zyrtare pranon fillimin e bisedimeve. Bisedimet zyrtare filluan në mars të vitit 1985, midis përfaqësuesve të qeverisë shqiptare dhe asaj angleze. Që në takimin e parë çështja rezultoi e vështirë, pala shqiptare e trajtoi çështjen e diskutimeve si një çështje politike për këtë arsye, së pari, duhej dorëzuar ari dhe më pas të diskutoheshin kërkesat e palës angleze dhe asaj amerikane. Enver Hoxha në ditarin e tij personal shkruan se “pretendimet që ka qeveria amerikane për “pasuri të shpronësuar” amerikane në vendin tonë. qeverisë amerikane do t’i kërkojmë dokumente, pastaj të diskutojmë për to. Për sa i përket qeverisë angleze duhet t’i vemë kusht që së bashku me arin e vjedhur të na kthejë edhe interesat e tij prej 38 vjetësh po mbahet arbitrarisht në Londër”¹⁸ Pas tre raundeve, mars, qershor, korrik 1985 të takimeve të dy palëve, çështja mbeti e pazgjidhur. Pala shqiptare këmbëngulte për marrjen e arit pa marrë parasysh kërkesat angleze për pagimin e dëmshpërblimit të vendosur nga Gjykata e Hagës në lidhje me dëmin e shkaktuar anijeve angleze në Incidentin e Kanalit të Korfuzit dhe asaj amerikane për dëmshpërblimet e pasurive të shpronësuar. Çështja u kthye në “nyje gordiane” dhe mbeti e pazgjidhur deri në 1991 kur Shqipëria u detyrua nga rrethanat e brendëshme dhe

¹⁸ Enver Hoxha, Ditari për çështje ndërkombëtare, (1982-1984)14, Tiranë 1985, f.388-389

të jashtme të rivendoste marrëdhënie diplomatike me SHBA-në dhe Anglinë. Çështja e arit dhe dëmshpërblimet që duhet të paguante pala shqiptare qeverisë angleze dhe asaj amerikane u lanë për zgjidhje në takime të tjera.

Strehimi në ambasadën italiane të familjes Popaj në dhjetor 1985, ishte një çështje tjetër e cila, dëmtoi rëndë marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me Italinë. Kjo ngjarje shkaktoi reagimin e menjëhershëm të qeverisë shqiptare e cila, kërkoi menjëherë të dorëzoheshin 6 anëtarët e familjes Popa autoriteteve shqiptare. Ambasada italiane duke e trajtuar çështjen si humanitare në mbrojtje të të drejtave të njeriut nuk i dorëzoi 6 qytetarët shqiptar. Pas kësaj qeveria shqiptare e trajtoi çështjen si shkelje të sovranitetit dhe ndërhyrje në punët e brendëshme të shtetit shqiptar. Edhe pas takimeve të gjata dhe përpjekjeve të qeverisë italiane për ta zgjidhur çështjen me një kujdes e vëmendje të veçantë dhe të thellë, në dritën e parimeve të së drejtës ndërkombëtare në mbrojtje të të drejtave të njeriut, çështja mbeti e pazgjidhur deri në maj të vitit 1990, pas ndërhyrjes së Organizatës së Kombeve të Bashkuara (më tej: OKB) dhe vizitës në Shqipëri të Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së Peres De Kuelar.

Kapitulli i katërt “Përpjekjet për të dalë nga “vetëizolimi” një hap i detyruar” analizon perspektivën e Ramiz Alisë në çështjet e politikës së jashtme, në kushtet e krizës së madhe ekonomike në vend në fundin e viteve ‘80

Shqipëria, në fundin e viteve ‘80 po përballej me probleme të ngjashme si ato të vendeve evropianolindore. Nën presionin e ndërkombëtarëve për respektimin e të drejtave të njeriut, presionin e rënies së regjimeve komuniste në Evropën Lindore, përkeqësimi i gjendjes në Kosovë dhe problemet e brendëshme e detyruan Alinë të moderoi politikën e brendëshme dhe të jashtme dhe si e tillë ndërmori nisma të reja diplomatike Shqipëria mori pjesë në mbledhjen e parë të MPJ të Ballkanit me pjesëmarrje të plotë nga vendet e një rajoni problematik në marrëdhëniet ndërshtetërore. Takimi i dytë i këtij niveli do të zhvillohej në Tiranë në v.1990.

Në Pleniumin e Komitetit Qëndror, në janar 1990, Alia nisi atë që ai e quajti si “proces i demokratizimit, që kërkonte ndarjen e partisë nga shteti dhe hedhjen e hapave për të decentralizuar sistemin ekonomik.”¹⁹ Në maj 1990, Kuvendi Popullor miratoi ndryshime në kodin penal të vendit, që hoqën dënimin me vdekje për qytetarët që kapeshin duke kaluar kufirin për t’u arratisur dhe hoqi ndalimin e propagandës fetare.²⁰ Alia shpalli se do të kërkonte ndihmë të huaj dhe do të lejonte investimet e huaja. Njoftoi gjithashtu se “Shqipëria ishte e interesuar për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Uashingtonin dhe Moskën.”²¹ Po aq e rëndësishme ishte edhe kërkesa e Alisë që Shqipëria të pranohej anëtare me të drejta të plota në Këshillin e Sigurimit dhe Bashkëpunimit Evropian (më tej:KSBE). Në të njëjtën kohë Tirana zyrtare shprehu gadishmërinë për të vendosur marrëdhënie diplomatike me Komunitetin Evropian (që më pas u quajt Bashkimi Evropian)²²

Kompromisi i muajit prill 1991 për abrogimin e kushtetutës (Dispozitave Kryesore Kushtetuese)shënoi aktin e parë politik dhe institucional të ndarjes nga Shqipëria komuniste. Më pas portat e Shqipërisë u hapën, “armiq të historikë” SHBA, Tregu i Përbashkët Evropian, Fondi Monetar Ndërkombëtar, Banka Botërore, Këshilli i Sigurimit dhe Bashkëpunimit

¹⁹ Biberaj, Elez, *Shqipëria dhe shqiptarët në periudhën paskomuniste*, f.225

²⁰ Po aty

²¹ Po aty, f.224

²² Biberaj, Elez, *Shqipëria dhe shqiptarët*,...,f.224

*Evropian, etj, zbritën në Tiranë për të asistuar dhe frymëzuar procesin e kalimit drejt demokracisë.*²³

²³ Ylli Buqi, *Në fillimet e Tranzicionit, Qeveria e Stabilitetit, një marrëveshje politike apo një kompromis i përkohshëm?*, UETPress, Tiranë, qershor 2016, f.xiii

HYRJE

Politika e jashtme e shtetit komunist shqiptar u zhvillua në një mjedis kompleks kombëtar dhe atë ndërkombëtar, ajo ishte rezultat i vendosjes së regjimit komunist në Shqipëri dhe në planin ndërkombëtar atë të Luftës së Ftohtë. Thelbi i saj lindi nga nevojat e politikës së brendëshme të qeverisë komuniste në raportin me marrëdhëniet ndërkombëtare në të cilën u përfshinë procese të negocimit dhe të kompromisit që prekën interesat e kombit, por dhe ato ndërkombëtare.

Marrëdhëniet ndërkombëtare të shtetit shqiptar menjëherë pas Luftës së Dytë Botërore u nxitën nga nevojat e brendëshme ekonomike, por dhe u kushtëzuan nga ideologjia komuniste e qeverisë së dalë nga Kongresi i Përmetit. Shteti i vogël shqiptar në Evropën Juglindore, doli nga lufta me një sërë vështirësish të mëdha ekonomike dhe njerëzore, por mbi të gjitha me një grupim politik që synonte vetëm pushtetin dhe ndërtimin e një shteti komunist të udhëhequr nga vetë ata. Në rrethanat e vështira, vemëndja e qeverisë shqiptare u përqëndrua në zgjidhjen me përparësi të problemeve emergjente në vend, me qëllim krijimin e kushteve të përshtatshme për vendosjen e normalitetit por, edhe për konsolidimin e plotë të qeverisjes komuniste. Në këto kushte, përveç masave që mori qeveria, zgjidhja gjendej edhe tek ndihmat e aleatëve të Luftës së Dytë Botërore. Për këtë arsye qeveria e parë e pas luftës, e dalë nga Kuvendi Popullor, mars 1946, formuloi si politikë të jashtme dhe të parë të saj, njohjen dhe mbështetjen ndërkombëtare si dhe pranimin në OKB.

Njohja ndërkombëtare i shërbente qeverisë së Tiranës si një mjet për të afirmuar pavarësinë e Shqipërisë dhe për të forcuar pozitat e saj ndërkombëtare tepër të brishta.²⁴ Njohja ndërkombëtare do të legjitimonte dhe forconte pozitat e regjimit politik të Tiranës si dhe *ipso facto* rolin e liderit në krye të piramidës partiake-shtetërore.²⁵ Në rrethanat e Shqipërisë pas vitit 1945, roli i faktorit të jashtëm, qofshin fuqi mike apo armike, do të shihej si garanci kryesore për interesa kombëtare, për ruajtjen ose cënimin e pavarësisë së vendit. Kjo do t'i shërbente më pas regjimit në fuqi dhe Enver Hoxhës, si propogandë për të theksuar se, nëse vihej në rrezik mbijetesa tyre politike (si diktaturë dhe diktator), atëherë rrezikohej vetë sovraniteti dhe pavarësia e Shqipërisë.²⁶

Prioritet i politikës së jashtme do të ishte forcimi i marrëdhënieve me Bashkimin Sovjetik (më tej: BS), me Jugosllavinë e me vendet e tjera të tjera të Lindjes.²⁷ Në të njejtën kohë, qeveria shqiptare, nuk përjashtoi përpjekjet për vendosjen e marrëdhënieve të mira me aleatët perëndimorë me Shtetet e Bashkuara të Amerikës (më tej: SHBA) dhe Anglinë.

Qeveria e parë e pas Luftës, *kërkoj ndihmën e jugosllavëve si mbështetës dhe përfaqësues ndërkombëtar për njohjen ndërkombëtare të saj nga tri Fuqitë e Mëdha Aleate, SHBA, Britaninë e Madhe e Bashkimin Sovjetik*.²⁸ SHBA dhe Britania e Madhe u treguan mosbesuese ndaj qeverisë komuniste. Për këtë arsye, por edhe, duke iu përmbajtur parimeve të Konferencës

²⁴ Petrit Nathanaili, *Ideologjia dhe orientimi i politikës së jashtme të Shqipërisë në vitet 1945-1946*, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.265

²⁵ Po aty,

²⁶ Po aty, f.265

²⁷ Historia e Shqipërisë, Historia e Popullit Shqiptar, IV Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe pas saj, 1939-1990, Botime Toena, f.177

²⁸ Paskal Milo, *Udhëkryqe shqiptaro-gjermane*, Botime Toena, f.151

së Jaltës (shkurt 1945), *dërguan në Tiranë misione të reja, britanikët dhe sovjetikët përsëri ushtarake dhe amerikanët civil, për të vëzhguar nga afër zhvillimet në Shqipëri*.²⁹ Tri Fuqitë e Mëdha në tetor 1945 ranë dakort që përfaqësuesit e tyre më 10 nëntor në Tiranë t'i dorëzonin Enver Hoxhës, notat mbi njohjen e qeverisë shqiptare. Njohja e qeverisë shqiptare nga SHBA dhe Britania, nuk u shoqërua me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike duke u kushtëzuar me zhvillimin e zgjedhjeve të lira dhe demokratike, më dhjetor 1945. Gjithashtu SHBA-të vendosën si kusht, pranimin nga qeveria shqiptare të traktateve e marrëveshjeve të lidhura midis SHBA-s dhe Shqipërisë deri në 1939.

Problemi i vendosjes së marrëdhënieve diplomatike mes dy vendeve anglo-saksone dhe Shqipërisë u fut në rrugë pa krye.³⁰ Në këtë kontekst dhe në përpjekjet e saj për të vendosur pushtetin, qeveria shqiptare, akuzoi elementë opozitarë antikomunistë se ishin në shërbim të Misionit Britanik në Tiranë. Ky qëndrim u përshkallëzua deri në refuzimin e diplomatit britanik, gjithashtu dhe me kufizimin e ushtarakëve britanik në Shqipëri.³¹ Ky qëndrim ndaj misionit diplomatik dhe Incidenti i Kanalit të Korfuzit prishën njëherë e përgjithmonë gjatë viteve të regjimit komunist marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me Anglinë.

Marrëdhëniet diplomatike shqiptare-amerikane ishin gjithashtu të destinuara të përfundonin pa nisur mirë, kjo për faktin se qeveria e Tiranës refuzoi të respektonte traktatet e nënshkruara me SHBA-në, deri në vitin 1939. Qeveria shqiptare ngriti pretendimin që Kongresi i Përmetit nuk i njihte këto traktate. Si rezultat i këtij qëndrimi, por edhe i kundërshtimeve ideologjike, Departamenti amerikan i shtetit u deklarua kundër pranimin të Shqipërisë në OKB. Në nëntor 1946, Departamenti i shtetit tërhoqi Misionin Amerikan nga Shqipëria.³²

Në Konferencën e Paqes në Paris, më 29 korrik 1946, me propozimin e përfaqësuesit jugosllav dhe me mbështetjen e sovjetikëve, u ftua të marri pjesë në të delegacioni shqiptar i kryesuar nga Enver Hoxha. Enver Hoxha mbrojti çështjen, që shqiptarët dhe lufta e tyre kundër nazifashizmit duhej të njihej nga Fuqitë e Mëdha dhe Shqipëria të renditej në vendet fituese të Luftës së Dytë Botërore. Si rrjedhojë ajo do të kishte të drejtën e reparacioneve të luftës nga shtetet që i kishin shkaktuar asaj dëme. Gjithashtu, Hoxha hodhi poshtë pretendimet greke, duke kundërshtuar çështjen e “Vorio Epirit”. Fuqitë e Mëdha, më nëntor-dhjetor 1946, e njohën Shqipërinë si “fuqi shoqe”, gjithashtu asaj iu njoh e drejta për të marrë dëmshpërblimet nga Italia. Neni 27 dhe 28 i Traktatit me Italinë, e detyronte Italinë që të respektonte pavarësinë e Shqipërisë, t'i paguante Shqipërisë dëmshpërblimet për dëmtimet gjatë luftës dhe së fundmi t'i kthente Shqipërisë ishullin e Sazanit. Nënshkrimi i Traktatit të Paqes me Italinë dhe njohja e Shqipërisë si “fuqi shoqe” ishin fitoret e para diplomatike të qeverisë shqiptare.

Në Moskë, mars 1947, Konferenca e Ministrave të Jashtëm, të 4 Fuqive të Mëdha vazhdoi diskutimet për projekttraktatin e paqes me Gjermaninë. Në këtë Konferencë nuk u arrit asnjë kompromis, si rezultat Shqipëria nuk mori dëmshpërblimet nga Gjermania. Çështja e reparacioneve të luftës me Gjermaninë do jetë një çështje e hapur dhe problematike për marrëdhëniet midis Shqipërisë dhe Gjermanisë në etapën e tretë të Luftës së Ftohtë.³³

²⁹ Po aty, f.151

³⁰ Petrit Nathanaili, *Ideologjia dhe orientimi i politikës së jashtme të Shqipërisë në vitet 1945-1946*, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.266

³¹ Historia e Popullit Shqiptar, IV Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe pas saj, 1939-1990, Botime Toena, fq-236

³² Po aty,

³³ Po aty, fq-233

Shtator 1945, qeveria shqiptare kërkoi kthimin e shumës së arit të grabitur gjatë Luftës së Dytë Botërore Bankës Kombëtare të Shqipërisë. Italia e kundërshtoi këtë kërkesë me pretendimin se një pjesë e madhe e arit i përkiste Italisë. Qeveria Shqiptare hodhi poshtë këto pretendime duke argumentuar nëpërmjet dokumentacionit që zotëronte që ari i përkiste vetëm Shqipërisë. Pas kësaj, më 30 qershor 1948, Komisioni Tripalësh vendosi që Shqipërisë t'i kthejë 1 121,4 kg ar, shumë kjo e barabartë me 45 përqind të të gjithë arit të grabitur nga nazistët gjermanë³⁴. Incidentit i Korfuzit çoi edhe në ndalimin nga anglezët të një pjese të arit shqiptar të grabitur. Komisioni tripalësh i arit shqiptar më 1 qershor 1949 u përgjigj se livrimet efektive të arit vareshin nga qeveritë e SHBA-ve dhe Britanisë së Madhe dhe Francës.³⁵ Çështja e arit të grabitur do të jetë një çështje tjetër e rëndësishme diplomatike gjatë periudhës së diplomacisë së "vetëizolimit"

E vetmja qeveri perëndimor që njohu qeverinë shqiptare ishte ajo franceze. Në janar 1946 Franca dërgoi misionin e saj diplomatik në Tiranë. Me Francën marrëdhëniet diplomatike ishin formale dhe të ftohta. Regjimi komunist edhe pse e konsideronte Francën si një shtet me të cilën kishte marrëdhënie normale, përsëri për të do të ishte një shtet "imperialist" dhe marrëdhëniet duhet të ishin të kufizuara. Pavarësisht kësaj, Franca do të ishte një nga shtetet që do të përkrahte pranimin e Shqipërisë në OKB. Vetëm në vitet 1960 pas konfliktit shqiptar-sovjetik marrëdhëniet midis dy vendeve do të fillojnë të përmirësohen.

Në kohën kur qeveria komuniste shqiptare bënte përpjekje për kapërcimin e situatës së vështirë ekonomike dhe njohjen e saj në arenën ndërkombëtare, bota po përfshihej në konfliktin e ri të Luftës së Ftohtë. Në vetëm pak vite 1945-1948 bota ishte ndarë në dy kampe të mëdha ideologjike, të drejtuara nga SHBA dhe BS, të cilat zhvilluan një konkurrencë të ashpër, impakti i së cilës u ndie në të gjithë globin. Gjatë periudhës së Luftës së Ftohtë, dimesioni human, paqja dhe siguria kombëtare, qëllime këto të Kombeve të Bashkuar, shpesh here u kërcënua si rezultat i rivaliteteve të dy kampeve. Termi "i ftohtë" karakterizoi luftimet në shkallë të gjerë të drejtpërdrejtë mes dy palëve, edhe pse ka patur luftëra të mëdha rajonale, kurrë gjatë Luftës së Ftohtë, Bashkimi Sovjetik dhe Shtetet e Bashkuara të Amerikës nuk do të përballeshin ushtarakisht njëra me tjetrën. Jo vetëm në përceptim, por, edhe në të gjithë praktikën e saj, Lufta e Ftohtë u zhvillua absolutisht si një luftë e vërtetë e tensioneve politike dhe ushtarake, ndërmjet fuqive të Bllokut Perëndimor (SHBA, aleatët e tyre në NATO dhe të tjerë) dhe fuqive të Bllokut Lindor (BS dhe shtetet satelite). Lufta e Ftohtë ndau aleancën e përkohshme të kohës së luftës kundër Gjermanisë Naziste, duke lënë BS dhe SHBA si dy superfuqitë me dallime të mëdha politike dhe ekonomike, ideologjike, teknologjike, shkencore që patën efekte të mëdha në jetën e përditshme në të dy blloqet.

Konkurenca e dy sistemeve u reflektua gjithashtu edhe në përhapjen e propagandës ideologjike të superfuqive dhe aleatëve të tyre, në garën e armëve të tyre, në zhvillimin ekonomik dhe zhvillimet në fushat e kulturës, sportit, shkencës dhe teknologjisë, të tilla si programet hapësirë të kushtueshme të të dyja palëve.

Lufta e Ftohtë preku çdo aspekt të veprimtarive ndërkombëtare, frika ndaj komunizmit dhe lufta ndaj saj, konflikti i hapur SHBA dhe BS, u dukën më së mirë në OKB. Si organizata më e madhe në botë e cila për qëllim ka sigurinë ndërkombëtare, zhvillimin ekonomik dhe barazinë sociale, nuk arriti t'i shmangej Luftës së Ftohtë. OKB, e cila u formua në vitin 1945, me

³⁴ Po aty, fq-234

³⁵ Ksenofon Krisafi, *Në kërkim të arit, historia e arit shqiptar të rrëmbyer gjatë Luftës së Dytë Botërore*, Tiranë, UET Press, 2009, f.111

iniciativën e shteteve fituese të Luftës së Dytë Botërore (SHBA, Kina, Anglia, BS dhe Franca), për shumë vite me rradhë do t'i zhvilloi punimet e saj në një atmosferë tensioni midis dy superfuqive. Në fillim, në OKB, u anëtarësuan vetëm shtetet fituese dhe neutrale të Luftës së Dytë Botërore, por më pas u anëtarësuan edhe shtetet e tjera si Gjermania, Japonia etj.

Dyshimet ndaj profilit komunist të qeverisë shqiptare u dukën qartë në Konferencën themeluese të OKB ku Shqipëria nuk u thirr si vend fitues në Luftën e Dytë Botërore. Edhe pse qeveria shqiptare kërkoi disa herë gjatë vitit 1945, që Shqipëria të ishte pjesë e kësaj konference, përpjekjet diplomatike të saj rezultuan negative.

Synimi i BS në politikën e jashtme në kuadrin e Luftës së Ftohtë, ishte vendosja e regjimeve komuniste në vendet e Europës Lindore dhe Ballkanit, me qëllim afrimin me këto vende, duke krijuar kështu një bllok komunist me satelitët e tij. Gjithashtu edhe për perëndimin Gadishulli i Ballkanit kishte një rëndësi të madhe politike, strategjike dhe ushtarake, për këtë arsye e shikonte shtrirjen e komunizmit në këtë rajon si një kërcënim për sigurinë e tij, duke e ekspozuar këtë zonë përballë një konflikti të pashmangshëm mes dy fuqive. Nga sa shihet, shqetësimi kryesor i Perëndimit në kontekstin e Luftës së Ftohtë konsistonte në frikën se BS mund të vinte nën kontroll Evropën Perëndimore, si përmes sulmit të drejtpërdrejtë, ashtu edhe përmes marrjes së pushtetit nga komunistët në vendet që rezultonin të varfra dhe të lodhura nga Lufta e Dytë Botërore.³⁶ Afrimi i Shqipërisë me BS përkoi me periudhën e revanshit të dy fuqive, për të zgjeruar zonat e tyre të influencës.

Lufta e Ftohtë me një natyrë mjaftë dinamike në sistemin e marrëdhënieve ndërkombëtare, përvijoi tipare dhe karakteristika të veçanta që i dhanë formë fazave të saj, të cilat kishin karakteristika të ngjashme por edhe të dallueshme nga njëra fazë në tjetrën. Sipas historianit gjerman Bernd Stöver, fazat e Luftës së Ftohtë ishin: Formimi dhe hapja zyrtare (1945/1947); Krijimi i Blloqeve (1947/1948-1955); Zhvillimi dhe ndarja e Europës (1953-1961); Përfshirja e Botës së Tretë (që nga 1961), Bashkëekzistenca paqësore dhe Detanta (1953-1980), Konfrontimi (1979-1985) dhe në fund, shpërbërja e Bllokut Lindor (1985-1991).³⁷

Në këtë mjedis ndërkombëtar do të zhillohet dhe diplomacia shqiptare e viteve 1945-1978. Në kuadrin e Luftës së Ftohtë, *Republika Popullore Socialiste e Shqipërisë luajti një rol strategjik në rajonin delikat të Ballkanit*.³⁸ Rol të cilin, udhëheqësit e kohës, për fatin e keq të Shqipërisë dhe shqiptarëve nuk e përdorën në të mirë të mirëqënies dhe stabilitetit të qëndrueshëm politik, por për interesa pushteti personal. Qeveria komuniste e kishte kuptuar rëndësinë e pozicionit të saj strategjik dhe për këtë arsye në periudha të caktuara të historisë së saj në kuadrin e Luftës së Ftohtë, arriti të vendosi marrëdhënie të pavarura diplomatike sipas interesave të saj, gjithmonë e orientuar nga Blloku komunist me shtete që luajtën një rol të rëndësishëm në Luftën e Ftohtë, me BS, Kinën dhe Jugosllavinë.

Në këtë kontekst politika e jashtme e Shqipërisë synoi forcimin e unitetit me vendet socialiste dhe partitë marksiste-leniniste. Shqipëria gjatë Luftës së Ftohtë, si një vend gjeografikisht i vogël, me probleme ekonomike, bashkëekzistence me fqinjët dhe i izoluar midis dy blloqeve të Luftës së Ftohtë, e kërkoi si domosdoshmëri mbijetese, mbështetjen nga një fuqi ekonomike që ruan parimet marksiste-leniniste. Nga viti 1945-1978 qeveria shqiptare hartoi politika të jashtme të orientuara brenda aleancës së vendeve socialiste, të cilat kishin si

³⁶ Varoshi, Liman, "Lufta e Ftohtë" në *Europën e Lindjes*, (Tiranë: Naimi, 2010), f.98

³⁷ Stöver, Bernd, *Der Kalte Krieg, Geschichte eines Radikalen Zeitalters 1947-1991*, f.19-20

³⁸ Biberaj, Elez, *Shqipëria dhe shqiptarët në udhën e rimëkëmbjes*, Instituti i Studimeve Ndërkombëtare, Tiranë, f.39

qëllim të ruanin stabilitetin ekonomik në vend, të siguronin sovranitetin e vendit në marrëdhëniet ndërkombëtare, të ruanin pushtetin e qeverisë komuniste dhe mbi të gjitha pushtetin e Enver Hoxhës. Gjithashtu *politika e jashtme e regjimit komunist mbeti e prirur të mbronte parimet e internacionalizmit proletar, brenda aleancës së vendeve socialiste, kundër rrezikut imperialist, duke ndërtuar një politikë të jashtme në përputhje me standartet e kolonat bazë të modelit sovjetik.*³⁹

Shqipëria në marrëdhëniet diplomatike, gjatë Luftës së Ftohtë, i dha prioritet marrëdhënieve të ngushta ideologjike, politike dhe strategjike me Jugosllavinë (1945-1948), Bashkimin Sovjetik (1948-1961) dhe Kinën (1961-1978). Tendenca për t'iu bashkëngjitur një superfuqie lidhej me pamundësinë e shtetit shqiptar për tu mbijetuar sfidave të kohës, pamundësisë së tij për të qenë pjesë e “balancës së fuqive” dhe ekuilibrave gjeostrategjikë në sistemin tradicional europian.⁴⁰ Në këto marrëdhënie diplomatike me tre aleatët më të mëdhenj të saj, në periudhën kohore 1945-1978 u pretendua nga udhëheqja shqiptare, se vendosja e marrëdhënieve ishte gjithmonë në të mirën e marksizëm-leninizmit dhe pas ftohjes së marrëdhënieve argumentohej përsëri në emër të marksizëm-leninizmit të vërtetë. Në rastin e prishjes me BS u argumentua që ky konflikt ishte për të mirën e pastërtisë së kësaj ideologjie. Ky konflikt ideologjik që pretendohej që ishte për të mirën e komunizmit dhe të mirën e përgjithshme të shqiptarëve, kishte si qëllim të vetëm ruajtjen e pozitave të pushtetit të Enver Hoxhës. Si rezultat politika e jashtme e Shqipërisë do të projektohej nga vizioni i udhëheqësit komunist Enver Hoxha.

Shteti i parë që njohu qeverinë komuniste dhe që vendosi më 29 prill 1945, marrëdhënie diplomatike me Shqipërinë ishte Jugosllavia. Veprimtaria aktive diplomatike që ndërmori Jugosllavia për njohjen e qeverisë komuniste shqiptare nga Fuqitë e Mëdha, ishte në interes të Partisë Komuniste Jugosllave, në mënyrë që PKSH-ja të ndiqte rrugën e saj dhe gradualisht duke shfrytëzuar vështirësitë e brendshme ekonomike dhe politike në Shqipëri të merrte vetë drejtimin e vendit, duke realizuar kështu projektin e saj të bashkimit të Shqipërisë me Jugosllavinë. Në qershor-korrik 1946, Enver Hoxha bëri vizitën e parë zyrtare si kryeministër i Shqipërisë në Jugosllavi. Ai nënshkroi marrëveshjen mbi bashkëpunimin ekonomik midis dy vendeve. Më 9 korrik 1946, në Tiranë u nënshkrua Traktati i Miqësisë e Ndhmës reciproke që kishte për qëllim bashkëpunimin ekonomik afatgjatë 30 vjeçare. Më 27 nëntor 1946, midis dy vendeve u nënshkrua konventa ekonomike e cila parashikonte “*koordinimin e planeve ekonomike, bashkimin doganor dhe barazimin e monedhës.*”⁴¹ Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave, në vitet 1945-1948, thelluan varësie e Shqipërisë ndaj Jugosllavisë në të gjithë sektorët e ekonomisë. Udhëheqja shqiptare e humbi krejtësisht pushtetin e saj për të vendosur. Në vitet 1945-1948 Tirana i kishte duart e lidhura për të marrë ndonjë nismë me rëndësi në politikat e saj të jashtme dhe të brendshme.⁴² Enver Hoxha justifikojë me faktin se marrëveshjet me Jugosllavinë ishin jetike për vendin sepse siguronin ndihma të mëdha në kushtet në të cilat ndodhej Shqipëria.⁴³

³⁹ Agim Nesho, *Boshtet e mbivendosura të politikës së jashtme. Për një diplomaci aktive në shek XX1*, “UET Press”, Tiranë 2013, fq -15

⁴⁰ Po aty, f.20

⁴¹ Historia e Popullit Shqiptar,... f.242

⁴² Biberaj, Elez *Shqipëria dhe shqiptarët*,... f.40

⁴³ Historia e Popullit shqiptar, f.238

SHBA duke iu trembur revanshit komunist në Bllokun Lindor dhe Ballkan krijoi Planin Marshall me objektiv ndihmën amerikane për rindërtimin ekonomik të vendeve të pasluftës, me synimin e zgjerimit të influencës së saj në këtë rajon. Shqipëria dhe Jugosllavia e shpallën menjëherë refuzimin e tyre për të përfituar ndihma nga Plani Marshall. Si shpërblim ndaj këtij veprimi, Jugosllavia i ofroi Shqipërisë *“një kredi prej 2 miliard dinarësh, e cila do të paguhej në sende tregtie, materiale dhe shkëmbime të nevojshme për investimet. Në të vërtetë ajo nuk i dha kurrfarë ndihme Shqipërisë”*⁴⁴. Në fund të vitit 1947 dhe fillim të vitit 1948 udhëheqja jugosllave e intensifikoi veprimtarinë e saj për krijimin e Federatës Ballkanike, në të cilën do të përfshihej edhe Shqipëria. Në realizimin e këtij projekti ajo kishte pasur në fillim dhe mbështetjen sovjetike por, *Moska donte që këtë proces ta kontrollonte vetë*.⁴⁵ Tito gjithnjë e më shumë po tregonte synimet e tij për të qënë i pavarur nga Moska. Kjo shënoi thellimin e konfliktit Tito-Stalin.

Enver Hoxha që kishte kuptuar tashmë synimet Jugosllave dhe duke përfituar nga konflikti midis dy udhëheqësve filloi të shfaq rezervat e tij për krijimin e Federatës Ballkanike. Edhe pse Enver Hoxha bënte deklarata pro politikave jugosllave, ai ndjeu që pushteti i Titos, po cënonte gradualisht pushtetin e tij në vend. Për të shmangur më tej presionin jugosllav në korrik 1947 Hoxha, u takua në Moskë me Stalinin. Në vitet 1945-1947 Stalini e kishte lënë Shqipërinë në *“kujdestarinë”*⁴⁶ e Jugosllavisë. Vetë Stalini deklaronte se *“rruga për në Moskë kalonte nëpërmjet Beogradit”*⁴⁷. Kjo vizitë e vonuar për shkak të ndikimit jugosllav kishte si qëllim të siguronte ndihmë dhe mbështetje ekonomike, por edhe për të ruajtur pozitat e tij në pushtet. Bashkimi Sovjetik kishte pak interesa ndaj Shqipërisë për sa kohë gëzonte mbështetjen e Jugosllavisë.

Pas Rezolutës së Byrosë Informative të Partive Komuniste e Punëtorëve, (qershor 1948) në të cilën dënohej udhëheqja jugosllave për devijim nga rruga dhe nga vija e përbashkët e partive komuniste, marrëdhëniet ndërmjet Jugosllavisë dhe Shqipërisë u përkeqësuan gjithnjë e më shumë. Në fund të vitit 1948 marrëdhëniet midis dy vendeve ishin në nivelin më të ulët diplomatik.⁴⁸

Me prishjen e marrëdhënieve me Jugosllavinë në 1948, Shqipërisë i hapet rruga drejt orientimit të hapur me BS. Me vendosjen e marrëdhënieve me BS, Shqipëria do të dali nga izolimi i plotë ndërkombëtar i viteve të pas luftës, dhe do të përfshihet në mënyrë aktive në sistemin e marrëdhënieve ndërkombëtare të Bllokut komunist. Gjatë viteve të udhëheqjes Staliniste marrëdhëniet midis dy vendeve do të jenë të mira për shkak të interesave të përbashkëta të udhëheqjes shqiptaro-sovjetike. Armiqësia e hapur e dy udhëheqësve ndaj Titos, plotësimi i emergjencave ekonomike për Shqipërinë dhe së treti interesat e BS për të patur një bazë ushtarake në Mesdhe, forcuan marrëdhënien diplomatike midis dy vendeve. Deri në vitin 1953, BS do të ishte mbrojtësi i Shqipërisë si dhe financuesi kryesorë i saj. *Enver Hoxha u kthye në nxënësin më besnik të Stalinit dhe Shqipëria fitoi shpejt namin e vendit më stalinist në Europën Lindore*.⁴⁹

⁴⁴ Kastriot Dervishi, Historia e Shtetit Shqiptar 1912 – 2005 Tiranë: Shtëpia Botuese 55, 2006, f.585

⁴⁵ Historia e Shqipërisë, Volumi IV, f.243

⁴⁶ Po aty,

⁴⁷ Valentina Duka, *Histori e Shqipërisë 1912-2000*, Tiranë, Kristalina-KH-2007, f.240

⁴⁸ Po aty, f.244

⁴⁹ Po aty, f.251.

Në mars-prill 1949, Enver Hoxha vizitoi përsëri Moskën. Midis dy qeverive u nënshkrua marrëveshja e kredisë për furnizimin e Shqipërisë me pajisje për ndërmarrje, në shumën 78 milion rubla me kursin e kohës. Enver Hoxha mori garanci nga Stalini për mbrojtjen e Shqipërisë nga kërcënimet e jashtme dhe u inkurajua prej tij për të vazhduar kursin pro Moskës në politikën e jashtme.⁵⁰ Shqipëria pas kësaj do të futet në një varësi të plotë sovjetike. Varësi kjo që buronte nga vështirësitë e brendëshme ekonomike, por edhe nga paaftësia e qeverisjes komuniste për të hartuar politika në të mirë për mirëqënien e përgjithshme të popullsisë.

Marrëdhëniet diplomatike me Bashkimin Sovjetik i mundësuan Shqipërisë njohjen e saj në arenën ndërkombëtare të vendeve të Bllokut komunist. Qeveria komuniste shqiptare u njoh dhe vendosi marrëdhënie diplomatike me shumë vende lindore, si Polonia, Bullgaria, Çekosllovakia dhe Rumania. Në shkurt 1949, Shqipëria, u bë anëtare e Këshillin e Ndihmës Ekonomike Reciproke (më tej: KNER). Menjëherë pas pranimit të saj në këtë organizatë filloi edhe bashkëpunimi ekonomik i Shqipërisë me vendet pjesëmarrëse në të. Që nga ky moment, Shqipëria si vend i Kampit socialist duhej të ndiqte me besnikëri modelin sovjetik, në pothuajse çdo sferë të jetës së tij: politike, ekonomike dhe sociale. Kështu, edhe pse secili prej vendeve të demokracive popullore, për rindërtimin e vendit nga lufta, mund të kishte filluar planifikimin e vet kombëtar u detyrua të ndiqte politikën sovjetike e cila konsistonte në: shtetëzimin e sektorëve të ndryshëm të ekonomisë, zbatoi reformën për tokën dhe bujqësinë kolektivizuese, etj. KNER-i do të forconte mirëqënien e vendeve të Kampit socialist, duke përfshirë të gjitha marrëveshjet ekonomike, import-eksportin e këtyre vendeve. Qëllimi i KNER-it ishte mbajtja bashkuar të gjithë Kampit sovjetik me vendet e demokracive popullore edhe duke injektuar tek ata idenë e të qenit një trup i vetëm, që vepron përmes një politike të vetme, drejtuar nga BS.

Në ngjarjet e rëndësishme në marrëdhëniet ndërkombëtare të Shqipërisë, në kontekstin e marrëdhënieve të mira me BS ishin përfshirja në Traktatin e Varshavës dhe pranimi i Shqipërisë në Kombet e Bashkuara 1955. Përfshirja e Shqipërisë në aleancën ushtarake të Bllokut komunist tregoi që Shqipëria ishte tashmë pjesë përbërëse e saj.

Marrëdhëniet e Shqipërisë jo vetëm me Bashkimin Sovjetik por edhe me të gjitha vendet e Evropës lindore përfshiu të gjitha fushat e jetës nga arsimi deri te ekonomia. Nga bashkëpunimi me vendet e Evropës Lindore, Shqipëria arriti të merrte ndihma të konsiderueshme të cilat favorizuan ekonominë shqiptare. Njëanshmëria e tregjeve e bazuar në kritere politike në situata krejtësisht konjunkturale është thellësisht e gabuar dhe pa prespektivë.⁵¹ Ky lloj bashkëpunimi kushtëzoi Shqipërinë në marrëdhëniet në arenën ndërkombëtare me vendet e Evropës Perëndimore.

Intesifikimi i marrëdhënieve shqiptaro-sovjetike erdhi në një periudhë kur Perëndimi dhe Lindja garonin për të marrë monopolin e armëve bërthamore, një çështje kjo shumë e rëndësishme, e cila solli ndryshime të mëdha në arenën ndërkombëtare. Shqipëria kishte një pozicion të favorshëm strategjik në detin Mesdhe. Në bashkëpunim me qeverinë shqiptare, sovjetikët ndërtuan bazën detare të Pashalimanit (në afërsi të Vlorës), e cila u siguronte atyre një pikë mbështetje në Mesdhe si dhe u lejonte kontrollin e Adriatikut, duke mbajtur nën presion si Jugosllavinë rebele, ashtu edhe Italinë, e cila ishte tashmë baza me e fuqishme amerikane në Mesdhe.⁵² Kjo ishte dhe një nga arsytet madhore pse Bashkimi Sovjetik e ndihmoi Shqipërinë në problemet e saj ekonomike, politike.

⁵⁰ Historia e Shqipërisë, Volumi IV, f.246

⁵¹ Gjon Boriçi, *Marrëdhëniet me Kinën gjatë Luftës së Ftohtë, 1956-1978*, Mirgeeralb, Tiranë 2016, f.25

⁵² Duka, Histori, *Histori e Shqipërisë ...*f.262

Veprimtaria diplomatike e politikës Shqiptare gjatë viteve 1950 ishte në zbatim të politikës së jashtme të përcaktuar nga Moska. Kjo duket më së miri në marrëdhëniet e Shqipërisë me vendet perëndimore dhe fqinje. Marrëdhëniet diplomatike me Italinë edhe pse u vendosën në 2 maj të vitit 1949, nuk njohën ndonjë zhvillim të lartë diplomatik për shkak të ndarjes ideologjike dhe pjesmarrjes së tyre në blloqet ushtarake të ndryshme Nato dhe Varshavë. Në vitet kur qeveria shqiptare u përfshi nga iniciativat sovjetike të uljes së tensioneve ndërkombëtare ndoqi politikën e fqinjësisë së mirë. Politika e jashtme me Greqinë, përgjithësisht ishte miqësore nga pala shqiptare. Qeveria greke me “Ligjin e luftës” pengonte zhvillimin e marrëdhënieve normale. Klima e Luftës së Ftohtë dhe sidomos pretendimet e njohura greke ndaj Shqipërisë pengonin hedhjen e një hapi cilësor në marrëdhëniet midis dy vendeve.

Ndihmat ekonomike të Bashkimit Sovjetik dhe vendet e tjera të Lindjes, e ndihmuan Shqipërinë për rindërtimin e shpejt të vendit. Në kujtimet e tij, Ramiz Alia evidenton ndihmën e sovjetikëve në ekonominë shqiptare: *“me kreditë sovjetike dhe të vendeve të tjera, u ngritën fabrikat e para të industrisë ushqimore dhe tekstile, u ndërtuan hekurudhat dhe hidrocentralet e para. Në fushën e bujqësisë, kolektivizimi i saj u mbështet me traktorë dhe mekanikë tjetër bujqësore dhe me farëra të zgjedhura”*.⁵³

Marrëdhëniet shqiptaro-sovjetike do të marrin një rrugë tjetër, pas vdekjes së Stalinit në mars 1953. Ardhja e Hrushovit do të shoqërohet me ndryshime të mëdha në marrëdhëniet me Shqipërinë për shkak të ndryshimeve në politikën e jashtme të BS, në kontekstin e e”bashkëekzistenca paqësore” në rrethanat e Luftës së Ftohtë. Hrushovi ndryshe nga Stalini ndoqi politikën e afrimit me Jugosllavinë. Një faktor i rëndësishëm që ndikoi në çarjen e parë të marrëdhënieve Shqipëri-BS ishte Kongresi i XX i PK të BS në shkurt të vitit 1956, raporti i të cilit dënonte reputacionin e Stalinit dhe kultin e individit. Dënimi i Kultit të individit çënonte interesat e Enver Hoxhës sepse vendimet e këtij Kongresi u konsideruan nga Hrushovi si: *“masa të detyrueshme për gjithë vendet satelite të bllokut Komunist”*.⁵⁴ Vendimet e Kongresit të XX të PKBS, për udhëheqjen shqiptare ishin të papranueshme jo vetëm për çënimin e kultit të individit që çënonte drejt përsëdrejti interesat e Enver Hoxhës, por edhe në lidhje me afrimin me Jugosllavinë.

Marrëdhëniet mes Shqipërisë me Jugosllavinë veçanërisht përpara vitit 1966 u ndërlikuan gjithashtu edhe për shkak të persekutimit të ashpër që i bëhej pakicës shqiptare në Jugosllavi.⁵⁵ Menjëherë pas mbarimit të Luftës së Dytë Botërore, Beogradi u përball me probleme serioze në Kosovë. Shqiptarët në Kosovë nuk pranuan ribashkimin me Jugosllavinë dhe ishin i vetmi grup etnik që u ngritën me armë kundër regjimit komunist jugosllav.⁵⁶ Ushtria jugosllave ndërmori masa ekstreme terrori për të mposhtur kryengritjen. Më 1945 shqiptarëve iu mohua e drejta e vetëvendosjes dhe nuk iu dha-siç iu qe premtuar gjatë luftës-status i barabarët me grupet e tjera etnike në Jugosllavi.⁵⁷ Shqiptarëve iu mohoheshin sistematikisht të drejtat e tyre njerëzore dhe kombëtare, ata ishin subjekt sulmesh politike dhe ekonomike.⁵⁸

⁵³ Ramiz Alia, *Jeta ime*, Kujtime, Tiranë: Toena, 2010. f.19

⁵⁴ Hamit Kaba, *Shqipëria në rrjedhën e Luftës së Ftohtë*, (studime dhe dokumenta), Tiranë: BOTIMPEX, 2007, f.159

⁵⁵ Elez Biberaj, *Shqipëria dhe shqiptarët në udhën e rimëkëmbjes*,... vepër e përmendur, f.41

⁵⁶ Po aty, f.43

⁵⁷ Po aty, f.43

⁵⁸ Po aty, f.45

Tirana nisi një fushatë të egër në media kundër asaj që e konsideronte si politikë të “krimeve barbare, vrasjeve të urryeshme, dhunimit dhe torturave fashiste” të Beogradit ndaj shqiptarëve në Jugosllavi dhe përjashtonte në këtë mënyrë mundësinë e normalizimit të marrëdhënieve mes dy vendeve për sa kohë vazhdonte ky trajtim. Këto faktorë ndikuan në ngrirjen e marrëdhënieve shqiptaro-jugosllave gjatë viteve 1950-1960, vite gjatë të cilave kontaktet midis dy vendeve u reduktuan në minimum. Vitet 1970 do të shihnin zhvillimin e një epoke të re mes dy vendeve fqinjë, e karakterizuar nga një bashkëpunim i pazakontë, veçanërisht në fushat ekonomike dhe kulturore.⁵⁹

Udhëheqja komuniste shqiptare, e shqetësuar për afrimin sovjeto-jugosllav, në fundin e viteve '50 shfrytëzoi mosmarrëveshjet midis Kinës dhe Bashkimit Sovjetik për t'u mbështetur në një aleatë të ri që do të ruante pozitat e E.Hoxhës në pushtet. Kina si vendi më i madh në botë me ¼ e popullsisë së botës, brenda bllokut komunist synonte forcimin e pozitave të saj në bllokun komunist në rajonin e Azisë Juglindore, madje synimet e saj afatgjata ishin për drejtimin e vendeve komuniste në botë. Teoria e Hrushovit e “bashkëekzistencës paqësore” që kishte të bënte me zbutjen e tensioneve me SHBA dhe vendet perëndimore, në kuadrin e Luftës së Ftohtë cënonte interesat e udhëheqjes kineze dhe Mao Ce Dunit. Kongresi i XX i PK të BS shënoi dhe fillimin e divergjencave midis dy vendeve të mëdha dhe të fuqishme të kampit socialist që do të shënonte dhe çarjen e madhe kino-sovjetike. Kina e akuzon BS si revizioniste dhe antimarksiste. Ndërkohë Enver Hoxha po përgatiste terrenin për vendosjen e marrëdhënieve të ngushta me Kinën. Në vitin 1954 u nënshkrua marrëveshja e parë me Republikën Popullore të Kinës (më tej: RPK). Në 1956, Enver Hoxha viziton Pekinin. Hrushovi vazhdoi qëndrimin e tij pro jugosllavë më arsyetimin e forcimit të unitetit të bllokut Komunist edhe në vazhdim pavarësisht propagandës anti jugosllave të udhëheqjes shqiptare.

Duke kuptuar situatën e krijuar midis Shqipërisë dhe BS, Hrushovi në vitin 1959, bën vizitën e tij historike në Shqipëri. Deklaratat e Hrushovit për zhvillimin më të mirë të bujqësisë, E.Hoxha i interpretoi si *“përpyjekjet e sovjetikëve për të minuar planet e tij, për një industrializim të shpejtë të Shqipërisë [...] futjen e Shqipërisë në orbitën sovjetike dhe nënshtrimin e Hoxhës ndaj tekave të tyre”*⁶⁰. Që nga ky moment, i nxitur dhe nga gjendja e vështirë ekonomike, E.Hoxha vendosi orientimin drejt Kinës dhe daljen hapur ndaj politikave të BS.

Konflikti i marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve u duk më hapur në mbledhjen e Bukureshtit, më 24 qershor 1960 të Partive Komuniste të kampit socialist. Hysni Kapo që kryesonte delegacionin shqiptarë i orientuar nga qendra, doli hapur dhe mori anën e Kinës në mosmarrëveshjet që ekzistonin midis dy palëve. Në Bukuresht filloi dhe orientimi i politikës së jashtme të Shqipërisë drejt Kinës Komuniste me argumentimin se Partia Komuniste e Kinës ndryshe nga BS, vazhdonte të ruante parimet e marksizëm-leninizmit. Mbledhja e Bukureshtit shënoi fillimin e presioneve të Bashkimit Sovjetik ndaj Shqipërisë. Hrushovi anuloi kredite e akorduara me marrëveshje të rregullta me Shqipërinë, nga BS për planin e trete pesëvjeçar 1961-1965. Ai prishi marrëveshjen për shkëmbime tregtare për vitin 1961, tërhoqi në mënyrë të njëanshme specialistet sovjetik, asgjësoi marrëveshjet mbi bashkëpunimin kultural, largoi me pretekste të ndryshme një numër studentesh civilë e ushtarak shqiptare nga BS dhe anuloi marrëveshje mbi dhënien e bursave për studentet shqiptare civil e ushtarak që ndiqnin studimet

⁵⁹ Po aty, f.45

⁶⁰ Hoxha, Enver, Hrushovianët, Tiranë: ”8 Nëntori”, 1980, f.351

në BS, shkeli të gjitha detyrimet ushtarake ndaj R.P.SH. BS vendosi ndaj RPSH një bllokadë të vërtetë ekonomike-politike dhe ushtarake. Mosmarrëveshjet shqiptaro-sovjetike, dolën hapur dhe shënuan ndarjen nga BS, në tetor 1961 në Kongresin e XXII të PK të BS. Hrushovi sulmoi hapur udhëheqjen shqiptare dhe e akuzoi atë si shkaktare “*të prishjes së marrëdhënieve shqiptaro-sovjetike.*”⁶¹ Enver Hoxha i cili kryesonte delegacionin shqiptar, i kundërpërgjigjet Hrushovin duke e akuzuar si “*antimarksist dhe revizionist që bën pakte me me armiq të betuar të socializmit.*”⁶² Në këto kushte, më 3 dhjetor 1961, Bashkimi Sovjetik ndërpreu marrëdhëniet diplomatike me Shqipërinë. Ngjarjet në Çekosllovakia dhe doktrina e Brezhnjev it për “sovrانيتetin e Kufizuar, trembën regjimin e Tiranës nga mundësia e një ndërhyrjeje të papritur në Shqipëri në interes të “çështjes socialiste”. Në vitin 1968, Shqipëria u largua edhe nga Traktati i Varshavës. Shkëputja nga Traktati i Varshavës dhe ruajtja në distancë e angazhimit të Shqipërisë prej dy blloqeve ushtarake gjatë Luftës së Ftohtë, i dhanë mundësi regjimit të mbijetonte.⁶³

Prishja e marrëdhënieve midis Shqipërisë dhe Bashkimit Sovjetik shënon për diplomacinë Shqiptare mbylljen e fazës së parë të periudhës së Luftës së Ftohtë. Ndërprerjen e marrëdhënieve me Moskën dhe daljen nga Traktati i Varshavës, Enver Hoxha i trembur për pushtetin e tij, nuk e shfrytëzoi për t’u hapur me perëndimin. Faza e re që do të fillojë në sistemin e marrëdhënieve ndërkombëtare do të karakterizohet nga zbutja e tensioneve midis dy superfuqive të quajtur nga vetë Hrushovi si “kundërrevolucioni paqësor”. Për diplomacinë shqiptare, kjo do të jetë dhe faza kur politika e jashtme e saj do të orientohet drejt Kinës. Shqipëria do të futet në një etapë të re të diplomacisë së saj që do të sjelli sfida dhe vështirësi të reja. Prioritizimi i saj me Kinën do të shpërfillte largësinë e madhe gjeografike dhe kulturore midis dy vendeve dhe dy popujve. Vështirësia e marrëdhënieve midis dy vendeve do të ishte evidente dhe do ta bënte të sforcuar bashkëpunimin. Shqipëria me këtë marrëdhënie do të largohet akoma më shumë me perëndimin.

Aleanca Kinë-Shqipëri edhe pse larg njëra-tjetërs pa asnjë lidhje gjeografike, kulturore dhe psikologjike i shërbeu njëkohësisht të dy palëve. Kina si vendi më i madh në botë me ¼ e popullsisë së botës, brenda bllokut komunist synonte forcimin e pozitive të saj në bllokun komunist në rajonin e Azisë Juglindore, madje synimet e saj afatgjata ishin për drejtimin e vendeve komuniste në botë. Me aleancën me Shqipërinë, Kina pengonte avancimin sovjetik në Europën Lindore. Shqipëria, si i vetmi aleat i Kinës në Europë, do t’i shërbente për të përçarur zërin e saj në Evropë. Por, ajo që do të përfitojë më tepër, nga kjo aleancë dhe nga konflikti sovjeto-kinez, ishte Shqipëria sepse në aleancë me Kinën udhëheqja komuniste shqiptare do vazhdonte të ecte në rrugën e marksizëm-leninizmit stalinist, kjo do të thoshte që nuk do të ishte e detyruar të kryente ndryshimet që kishte kërkuar Hrushovi në Kongresin e XX të Partisë Komuniste të Bashkimit Sovjetik. Pushteti i Enver Hoxhës me vendosjen e marrëdhënieve me Kinën do të ishte më i sigurtë.

RPSH ishte një nga vendet e para komuniste që njohu qeverinë e RPK. Marrëdhëniet diplomatike u vendosën në 1949. Gjatë viteve 1950-1960 marrëdhëniet midis RPK dhe RPSH ishin marrëdhënie nën suazën e komunizmit dhe orientimit nga BS. Me prishjen e marrëdhënieve diplomatike shqiptaro-sovjetike politika e jashtme e RPSH u orientua drejt Pekinit. Marrëdhëniet ekonomike tregtare që kishin filluar në mesin e viteve 1956 filluan të

⁶¹ Historia e Shqipërisë,... f.250

⁶² Po aty.

⁶³ Nesho, Agim... f.31

zgjeroheshin, për shkak të nevojave ekonomike dhe politike të Shqipërisë. Ndhimat ekonomike gjatë viteve 60-70 në emër të "internacionalizmit" ishin një mbështetje e fortë për R.P.SH për përmirësimin e gjendjes në vend, për gjallërimin e tregut dhe për zhvillimin e mëtejshëm të industrisë dhe fuqisë mbrojtëse.⁶⁴ Vizita e parë e kryeministrit kinez Cu En Lai në Shqipëri, në janar të vitit 1964 është vlerësuar si fillim i mbarë për forcimin e aleancës Shqipëri – Kinë.⁶⁵ Çu En Lai u premtoi udhëheqësve shqiptar se Kina do të ishte në mbështetje të ekonomisë së Shqipërisë. Pas kësaj vizite Kina u bë partnere kryesore ekonomike dhe tregtare e Shqipërisë.⁶⁶ Dy vjet më vonë kryeministri i Shqipërisë Mehmet Shehu vizitoi Kinën duke e forcuar më tej aleancën.

Diplomacia shqiptare e viteve të bashkëpunimit shqiptaro-kinez ishte produkt i interesave të brendshme, ekonomike dhe të sigurimit kombëtar të shtetit shqiptar por, edhe produkt i ambicjes së udhëheqjes për t'u bërë i njohur në arenën ndërkombëtare si vendi i vogël përtej Adriatikut që "sfidoi" dy më të mëdhenjtë e Botës së Luftës së Ftohtë. Forcimi i aleancës me Kinën forcoi më shumë politikat ndërkombëtare të qeverisë shqiptare kryesisht në OKB.

Vitet 1963-1971 do të jenë vitet më intensive të diplomacisë shqiptare dhe misionit shqiptarë në OKB e cila synonte pranimin e RPK-së në OKB. Çështja e Kinës duke filluar nga sesioni i 4-të i saj e deri në vitin 1961 ishte përfaqësuar nga BS dhe India. Pas prishjes përfundimtare të Kinës me Bashkimin Sovjetik, zëdhënësi i Kinës në OKB do të bëhet misioni shqiptar. Shqipëria si i vetmi vend ndër shtetet komuniste të Europës që kishte mbetur aleat i Kinës Komuniste dhe që kishte marrë anën e Pekinit në grindjen me Bashkimin Sovjetik, më 16 shtator 1963 merr inisiativën dhe bën propozimin në Asamblenë e Përgjithëshme të OKB-së për të vendosur çështjen e Kinës në rendin e ditës.⁶⁷ Në emër të miqësisë me Kinën dhe nevojës për ndihma ekonomike, diplomacia shqiptare do ti përkushtohet me gjithë forcën e saj kësaj çështjeje. Misioni shqiptar do të jetë gjithmonë delegacioni që do të përpiket dhe angazhohet më shumë se kushdo tjetër. Kjo duket në përgatitjen e promemorjes-shpjeguese, në hartimin e projekt-rezolutës, në mbledhjen e bashkëautorëve në angazhimin e saj në debatin e përgjithshëm që bëhej në çdo sesion dhe në akuzat e forta ndaj imperializmit amerikan dhe aleancës amerikano-sovjetike. Në çdo Sesion të Asamblesë së Përgjithëshme, misioni diplomatik shqiptar doli kundër dhe me tone të ashpra kundër politikave agresive të "imperializmit" amerikan dhe "revizionizmit sovjetik". Sipas Enver Hoxhës mospranimi i Kinës në OKB e kishte *"thelluar krizën akoma më shumë. Askush nuk mund të pranojë që shteti më i madh në botë të pengohet të hyjë në organizatë. Kjo tregon në mënyrë flagrante se në OKB amerikanët dhe sovjetikët intrigojnë kundër popujve"*⁶⁸

Delegacioni shqiptar shfrytëzoi faktin që përfaqësuesit e një numri të madh vendesh të vogla dhe të mesme të Afrikës, Azisë, Amerikës Latine do të mbanin një qëndrim kundër Fuqive të Mëdha. Shfrytëzimi i konjunkturave të kohës dëshmon për rritjen profesionale të diplomacisë shqiptare të këtyre viteve. Kjo situatë ishte e favorshme për Shqipërinë, sepse sa më shumë ngrinte zërin në Asamblenë e Përgjithëshme për çështjen e Kinës aq më shumë shtoheshin ndihmat ekonomike të Kinës për Shqipërinë.

⁶⁴ Boriçi, Gjon, ...f.93

⁶⁵ Po aty, f.125

⁶⁶ Historia e Popullit Shqiptar, ...f.302

⁶⁷ Nita, Etleva, MSC. Ndhima e RPSSH në pranimin e RPK në OKB, f.104

⁶⁸ Hoxha, Enver, "Superfuqitë" Tiranë, 1986, f.133

Kontributi i RPSH për pranimin e RPK në OKB u finalizua, më 25 tetor të vitit 1971. Me 75 vota pro, 35 kundër dhe 17 abstenim u hodh poshtë rezoluta amerikane e “Dy Kinave” dhe u votua ajo shqiptare e largimit të Tajvanit dhe e pranimit të Kinës në OKB. Me Rezoluta A/L 630 e propozuar nga misioni shqiptar në AP, RPK u pranua në OKB si anëtare me të drejta të plota.⁶⁹

Qeveria shqiptare i bëri jehonë të madhe pranimit të RPK në OKB, duke i dhënë vlerësime maksimale veprimtarisë së misionit diplomatik shqiptar. Ajo shpresoi që disa nga pakënaqësitë e krijuara midis dy palëve do të sheshoheshin. Por kjo nuk mund të ndodhte në kohën kur SHBA dhe Kina ishin të interesuara për bashkëpunim. Politika e jashtme e Kinës në vitet ’70 u karakterizua nga një filozofi pragmatiste e “dyerve të hapura” me SHBA-në dhe vendet perëndimore. Kina, i trembej jo vetëm kërcënimeve të BS në kufirin kino-sovjetikë por nga ana tjetër i trembej edhe aleancës së Japonisë me BS. Rreziku i një aleance të Japonisë me B.S do të ishte fatale për Kinën, prandaj politika e afrimit me amerikanet do të neutralizonte qëndrimin e Japonisë ndaj Kinës. Duke ditur që Japonia ishte karta e paluajtur e SHBA në Azi, diplomacia kineze shfrytëzoi situatën dhe pranon aleancën me SHBA. Me këtë politikë Kina i linte të kuptonte BS se lidhjet e saj me SHBA ishin një forcë kundër pretendimeve të saj, në rajonin e Azisë Juglindore. Gjithashtu edhe SHBA-të shfrytëzuan “çarjen” e Bllokut komunist, duke u bërë më të hapura ndaj Kinës, kur kjo e fundit kishte filluar të tregonte kundërshtimet e saj ndaj politikave të ndjekura nga Hrushovi.

Ndryshimi i strategjisë në politikën e jashtme kineze, shkaktoi pakënaqësi për udhëheqjen komuniste. Sipas saj Kina adoptoi taktikën e mbështetjes në njërin superfuqi (SHBA) për të luftuar superfuqinë tjetër (BS).⁷⁰ Vizita e Niksonit në Kinë, në shkurt 1972 dhe mosmarrëveshjet shqiptaro-kineze rreth saj, shënua fillimin e ftohjes Shqipëri - Kinë. Pakënaqësinë Komiteti Qëndror i Partis Punës së Shqipërisë (më tej: KQPPSH) dhe qeveria shqiptare e shprehën pakënaqësinë me anë të një letre, e cila iu drejtua qeverisë Kineze. Në të kontestoheshin ashpër hapja e Kinës drejt SHBA dhe vizitën e Presidentit Nikson në Pekin.⁷¹ Kina nuk reagoi me fjalë, por reagoi qetësisht me veprim ndaj Letrës së udhëheqjes shqiptare, duke injoruar plotësisht Kongresin e VI të PPSH, në të cilën nuk dërgoi asnjë delegacion pjesmarrës.⁷² Ky reagim e trembi qeverinë shqiptare e cila në kushtet e vështira ekonomike dhe kur në Shqipëri po ndërtoheshin një varg veprash industriale me ndihmën e Kinës, nuk ishte për prishjen me Kinën. Edhe pse marrëdhëniet politike dhe diplomatike shqiptaro – kineze nuk u ndërprenë pas vizitës së Niksonit në Kinë, ato patën probleme të dukshme.

Në fundin e viteve 70, Shqipëria kishte vendosur marrëdhënie diplomatike me 48 shtete të botës, nga 24 që kishte në fillim të viteve 60, si me Algjerinë, Argjentinën, Australinë, Belgjikën, shumë nga vendet Skandinave si: Suedinë, Danimarkën etj., Zvicrën, Hollandën, Italinë, Iran, Francë të gjitha vendet e Europës Lindore (përfshirë BS) Meksikë, Tanzani, Peru, Zimbabve, Turqi, Greqi, Jugosllavi. RPSH bënte tregti më shumë se 40 vende me sisteme ekonomike e shoqërore të ndryshme si dhe bashkëpunonte me qindra firma dhe kompani të ndryshme. Në këtë strukturë të shtrirjes diplomatike dhe të bashkëpunimit ekonomike-tregtare vendet perëndimore zinin vend më të pakët. Në kuadrin Rajonal ballkanik,

⁶⁹ Nita, Etleva, MSC. Ndihma e RPSSH në pranimin e RPK në OKB, f.104

⁷⁰ Historia e Popullit Shqiptar, Vëllimi IV, 303.

⁷¹ Boriçi, *Marrëdhëniet*,...f.219

⁷² Bashkurti, *Diplomacia*, ... f.448

Republika e Shqipërisë iu përmbajt parimeve të fqinjësisë së mirë të sanksionuara në Kartën e Kombeve të Bashkuara.

Në marrëdhëniet dypalëshe me fqinjët, në vitet '70, marrëdhëniet shtetërore me Jugosllavinë njohën përmirësim të gjithanshëm. Veçanërisht dimension dhe dinamizëm njohën marrëdhëniet ekonomike e tregtare, në të cilat gradualisht Jugosllavia zuri vendin e partnerit kryesor për Shqipërinë.⁷³ Përmirësimi i marrëdhënieve me Jugosllavinë në vitet '70, ndikuan në rritjen e bashkëpunimit të Shqipërisë me Kosovën kryesisht në fushën e kulturës, arsimit dhe shkencës. Në fushën e marrëdhënieve kulturore, në vitin 1971, ngjarje e rëndësishme, ishte Marrëveshja midis Universiteteve të Tiranës dhe Prishtinës, marrëveshje që u ripërtëri disa herë gjatë dekadës së viteve '70.⁷⁴

Në politikën e jashtme në vitet '70, nën ndikimin e detantës, diplomacia shqiptare pati tendencën e bashkëpunimit dypalësh edhe me Greqinë. Në vitin 1971 midis dy vendeve u vendosën marrëdhëniet diplomatike. Ky ishte një moment shumë i rëndësishëm në historinë e diplomacisë shqiptare me Greqinë sepse mbylli etapën e konfliktit të mbas Luftës së Dytë Botërore. Midis dy vendeve u krijua mundësia e bashkëpunimit ekonomik. Marrëdhëniet diplomatike midis dy vendeve, përmirësuan një konflikt të vjetër të rajonit të Ballkanit.

Marrëdhëniet dypalëshe të Shqipërisë me Italinë u përqëndruan më së shumti në fushën ekonomike dhe tregtare. Këtyre marrëdhënieve i hapi rrugë marrëveshja Tregtare afatgjatë e Shqipërisë dhe Italisë e firmosur, në nëntor të vitit 1972. Gjatë kësaj periudhe Italia ishte vendi kryesor përëndimor në bashkëpunimin ekonomiko-tregtar për Shqipërinë si dhe dritarja e hapur e vetme për nga përëndimi.⁷⁵ Në kuadrin e politikës së fqinjësisë së mirë, Shqipëria nëshkroi marrëveshje me Rumaninë, Bullgarinë dhe Turqinë. Diplomacia shqiptare e viteve '70 u tregua e kujdesshme dhe e ekuilibruar në marrëdhëniet e saj me fqinjët.

Në kushtet e ftohjes graduale me Kinën 1971-1978, Shqipërisë i duheshin aleatë, për këtë arsye politika e jashtme shqiptare intesifikoi veprimtaritë e saj në Afrikë, Amerikën Latine dhe Lindjen e Mesme. Veprimtaria diplomatike e Shqipërisë në vitet '70 u fokusua më shumë në mbrojtjen e luftrave çlirimtare antikoloniale në Angolë, Mozambik, Guine Bisao, Zimbabves dhe Namibisë. Në Asamblenë e Përgjithsme të Kombeve të Bashkuara, përfaqësuesit e misioneve diplomatike, mbrojtën këto luftra duke denoncuar ndërhyrjet e huaja të imperialistëve amerikanë dhe revizionistët sovjetik. Shteti Shqiptar dhe diplomacia e tij mbajtën përgjithësisht një qëndrim pozitiv ndaj procesit të dekolonizimit në Algjeri, Siri, Venezuelë, Irak, Kuvajt, Venezuelë, Peru dhe Argjentinë. Në vitet 1971-1975 Shqipëria vendosi marrëdhënie diplomatike me vendet e Amerikës Latine si Kili, Peruja, Kosta Rika, Argjentina, Meksika, Venezuela, me shtete të Afrikës dhe të Azisë si: Nepali, Irani, Guineja Ekuadoriale, Senegali, Nigeria, Kameruni, Tunizia, Burundi, Libani, Benini, Guinea-Bisao, Gaboni, Laosi dhe Mozambiku.⁷⁶

Në politikën e jashtme me Përrëndimin, në vitet 70 Shqipëria vendosi marrëdhënie diplomatike me Norvegjinë, Luksemburgun dhe Maltën. Marrëdhëniet tregtare me SHBA dhe BS ishin të ndaluara, me të gjitha vendet e tjera lejoheshin marrëdhëniet tregtare mbi bazën e leverdisë reciproke. Me RFGJ, një nga shtetet më të rëndësishme të Evropës në vitet '70, Shqipëria nuk kishte marrëdhënie diplomatike. Marrëdhëniet diplomatike kushtëzoheshin nga

⁷³ Po aty, f-446

⁷⁴ Po aty, f-447

⁷⁵ Po aty, f-449/450

⁷⁶ Historia e Popullit Shqiptar, Vëllimi IV, 303-310

reparacionet e Luftës së Dytë Botërore. Çështja e reparacioneve, e nxitur nga nevoja ekonomike, u ngrit si çështje nga qeveria shqiptare në mesin e viteve '70.⁷⁷

Tendenca për bashkëpunim e SHBA në kuadrin e Luftës së Ftohtë me Perëndimin u mirëprit nga Evropa Perëndimore dhe Lindore. Në vitin 1964 në një studim të Këshillit të planifikimit të Politikave theksohej: "ne duhet të ndërtojmë ura" me Evropën Lindore, me qëllim që të lehtësojmë dhe mbështesim ndryshimet konstruktive, me mendimin për të përparuar drejt ribashkimit të Evropës Lindore me Perëndimin. Ribashkimi nuk kuptonte një entitet politik, aleancë ushtarake apo forcë të tretë, ai nënkuptonte lidhje më të afërta bilaterale, kontrollin e armëve dhe marrëdhënie shumëpalëshe.⁷⁸ Marrëdhëniet brenda trekëndëshit: SHBA, BRSS dhe Kina i hapën rrugën një numri arritjesh të mëdha, të tilla si: dhënia fund e luftës së Vietnamit; marrëveshjen që garantoj hyrjen e forcave perëndimore në Berlinin e ndarë; pakësimin dramatik të influencës sovjetike në Lindjen e Mesme; mbajtjen e Konferencës për Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë; bisedimeve për kufizimin e armëve atomike, pranimin e Kinës në Kombet e Bashkuara. Këto ndryshime ndodhën në administratën Nixon-it, dhe më tej ato u vazhduan nga Presidenti Ford.⁷⁹ Faza e bashkëekzistencës paqësore nxiti fleksibilitetin e Evropës Lindore për bashkëpunim me Perëndimin.

Pas daljes nga Traktati i Varshavës, qeveria shqiptare u përpoq të përmirësonte marrëdhëniet me fqinjët dhe me vendet e Evropës perëndimore. Në burimet amerikane të dokumentacionit, rivendosi e marrëdhënieve diplomatike me Greqinë në vitin 1971 dhe ngritjen e nivelit të përfaqësimit në rang ambasadorësh me Jugosllavinë, cilësohen si "riparim të gardhit me fqinjët."⁸⁰ Në nëntor 1971 qeveria shqiptare kishte arritur të vendoste marrëdhënie diplomatike me 50 vende të botës, ndërkohë që në vitin 1966 kishte pasur vetëm 35 të tilla.

Diplomacia shqiptare e viteve të regjimit komunist ishte përgjithësisht një diplomaci dypalëshe, udhëheqja shqiptare i trembej marrëdhënieve shumëpalësh dhe pjesmarrjes së saj në organizatat ndërkombëtare të Luftës së Ftohtë. Pas vitit 1968 Shqipëria nuk aderonte në asnjë nga organizatat e dy aleancave të Luftës së Ftohtë. Misionet diplomatike shqiptare morën pjesë aktive vetëm në disa nga organizatat e sistemit të OKB-së. Kjo diplomaci e tërhequr nga bashkëpunimi shumëpalësh, refuzoi pjesmarrjen edhe në Konferencën e Helsinkit. Akti final i Helsinkit, i nënshkruar në vitin 1975, ishte arritje e madhe shpresëdhënëse në një botë ku Lindja dhe Perëndimi bashkëjetonin në saj të ekuilibrit të forcave. Prishja e baraspeshës ishte me pasoja të paparashikueshme, për këtë arsye Evropa i shikonte fatet e saj të lidhura ngushtë jo vetëm me SHBA-të, por edhe forcimin e bashkëpunimit edhe me Evropën Lindore. Qëndrimi i Shqipërisë jashtë Helsinkit ishte një nga shanset e humbura të integritetit të Shqipërisë në familjen europiane. Tre shportat e Helsinkit u konsideruan tre rreziqe të mëdha të Partisë së Punës së Shqipërisë, të socializmit dhe të revolucionit. Kështu që, çdo individ apo grup që u përpoq të reflektonte diçka nga Procesi i Helsinkit u godit rëndë, u shpall armik dhe u dënua maksimalisht deri në eliminim fizik të tij⁸¹. Enver Hoxha refuzoi në mënyrë të prerë duke argumentuar që të gjithë pjesëtarët e këtyre konferencave kishin si synim kompromentimin e Shqipërisë, sipas tij në këto mbledhje: "*diskutohen interesat hegjemoniste të të dy të mëdhenjve*

⁷⁷ Po aty,

⁷⁸ Kaba, *Shqipëria në rrjedhën...* f.290

⁷⁹ Po aty, f.291

⁸⁰ Po aty, f.293

⁸¹ Bashkurti, *Negociatat...*, 313.

dhe ata të klikave kapitaliste dhe jo interesat e popujve të Evropës dhe të Botës. Prandaj ne nuk shkojmë në to, po i demaskojmë dhe i luftojmë me efikasitet nga jashtë”.⁸² Arsyeja e vërtetë e mospranimit të Helsinkit, ishte frika e hapjes me vendet që udhëheqja i konsideronte si armiq të saj. Regjimi i centralizuar dhe autoritar nuk lejonte lirinë e mendimit dhe të shprehjes. Nënshkrimi i Kartës së të Drejtave të Njeriut nga Hoxha në 1975, do të hapte derën për ndryshime pozitive në shoqërinë shqiptare, ndryshime që mund të lëkundnin pushtetin e tij.”⁸³

Vitet 1970 dëshmuar që SHBA dhe Anglia në kuadrin e afrimit të Lindjes me Perëndimin në fokusin e tyre kishin dhe Shqipërinë. Sipas mbledhjes së NATOS 1974, ku u diskutua dhe për Shqipërinë, SHBA dhe Anglia duhej të vazhdonin të përpiqeshin të lidhnin marrëdhënie diplomatike me Shqipërinë, por pa u nxituar. Italia u vlerësua si vendi përëndimor më i përshtatshëm, që mund të komunikonte me shqiptarët.

Në vitin 1971 SHBA e konsideronin të mirëpritur procesin e intensifikimit të normalizimit të marrëdhënieve të Shqipërisë me vendet e tjera, si një zhvillim që do t’i kontribuonte stabilitetit dhe paqes në rajon.⁸⁴ Koha e zgjedhur për ti propozuar Shqipërisë rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike ishte e favorshme, së pari, Shqipëria ishte tërhequr nga Traktati i Varshavës dhe figuronte juridikisht e paangazhuar në dy blloqet ushtarake më të mëdha të kohës. Por mendohej se ajo ishte e ekspozuar nga ndonjë sulm i mundshëm i BS dhe aleatëve të tij, Së dyti, afrimi amerikano-kinez mund të ndikonte edhe në “shkrirjen e akujve” ndërmjet Shqipërisë dhe SHBA. Problemet e sigurisë në Shqipëri pas daljes nga Traktati i Varshavës, kishin fituar përparësi ndaj problemeve të tjera. Kina gjendej shumë larg Shqipërisë, dhe eficaenca e ndihmës së saj ishte e diskutueshme.⁸⁵

SHBA në kërkim të rivendosjeve të marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë përdorën edhe kanale jo diplomatike, si ofertat për shkëmbime shkencore, ekonomike, sportive, kulturore, shtypin, madje paraqitën edhe kërkesa për vizita private me prapavijë politike në Shqipëri. Për realizimin e tyre u aktivizuan sidomos misionet diplomatike në Tiranë, të Italisë, Jugosllavisë, Francës, Greqisë, Turqisë, Austrisë dhe Zvicrës. Veçanërisht aktivë u treguan diplomatët grek, italianë dhe francezë, duke vënë shpesh në dukje se objektivi i tyre nuk ishte lufta, por shmangia e saj dhe shfrytëzimi i të gjitha mjeteve që sjellin miqësinë.⁸⁶ Por me gjithë përpjekjet e bëra nga diplomacia amerikane Enver Hoxha, refuzoi propozimin amerikan duke e artikuluar atë me tone mburrjeje dhe aspak diplomatike.”⁸⁷

⁸² Enver Hoxha, *Superfuqitë*, Tiranë 1986, f.333-334

⁸³ Boriçi, *Marrëdhëniet...*, f.267

⁸⁴ Po aty, f.291

⁸⁵ Po aty,

⁸⁶ Kaba, Hamit, f.293

⁸⁷ Po aty, f.298, Marrë nga gazeta Zëri i Popullit, 4 tetor 1974

Pas një periudhe detante midis dy Fuqive Botërore e cila përkon me vitet '70, viti 1979, shënoi kthesën në Luftën e Ftohtë.⁸⁸ Në vitet 1979-1985, midis dy superfuqive filloi periudha e shfaqjes së mprehtë të armiqësisë ndërmjet SHBA-ve dhe Bashkimit Sovjetik. Politika e detantës ndaj Bashkimit Sovjetik kishte dështuar, kjo sepse SHBA-ja, përmes nënshkrimit të SALT-it 1 dhe rritjes së aktivitetit tregtar me Bashkimin Sovjetik kishin shpresuar shumë në ndalimin e depërtimit të komunizmit në vendet e Botës së Tretë.⁸⁹ Pas tërheqjes së SHBA-s nga Vietnami, ndikimi i SHBA-s ra në shumë vende të Azisë, të cilat aty për aty u bënë pre e ndikimit komunist.⁹⁰ Gjatë kësaj kohe, kërcënimi i luftës bërthamore kishte arritur lartësi të reja që nuk ishin parë që nga kriza e raketave kubane të vitit 1962. Bashkimi Sovjetik në dhjetor 1979 pushtoi Afganistanin. Në përgjigje, Presidenti i SHBA Jimmy Carter, i cili e cilësoi këtë sulm si "rrezikun më serioz ndaj paqes që nga viti 1945",⁹¹ njoftoi bojkotin e Olimpiadës Verore të Moskës 1980 nga SHBA-s. Në vitin 1984, Bashkimi Sovjetik u përgjigj me bojkotin e vet të Olimpiadës Verore të vitit 1984 në Los Anxheles, Kaliforni.⁹²

Në fillim të viteve 80-të, u duk sikur vrulli komunist do të përllante gjithçka që i dilte përpara; në çastin tjetër, ashtu siç e mat kohën historia, komunizmi po shkatërronte vetveten.⁹³ Në Shtëpinë e Bardhë, në janar të vitit 1981, pati një ndryshim të presidencës. Demokrati Jimmy Carter u zëvendësua nga Republikani i linjës së ashpër Ronald Reagan. Ai hyri në presidencë me një mesazh të qartë "të fitonte Luftën e Ftohtë".⁹⁴ Doktrina e Reganit shënoi fillimin e politikës së konfrontimit kundër Bashkimit Sovjetik. Mekanizmi ideologjik për këtë përmbysje të roleve, thotë Kisinger, ishte "çështja e të drejtave të njeriut, të cilën Regani dhe ndihmsit e tij e përdorën në përpjekje për të minuar sistemin sovjetik. Regani dhe këshilltarët e tij bënë një hap më përpara duke i trajtuar të drejtat e njeriut si një mjet për përmbysjen e komunizmit."⁹⁵ Duke vlerësuar valën demokratike në gjithë botën, Regan iu drejtua më 1982, kombeve të lira: "të forcojmë themelet e demokracisë, sistemin e shtypit të lirë, të organizatave, partive politike, universiteteve, të cilat i lejojnë një popull të zgjedhë rrugën e tij, të zhvillojë kulturën e tij, të sheshojë mosmarrëvesjet e tij në rrugë paqësore."⁹⁶ Në Kongresin e SHBA-s, më 8 Mars 1983, Regan, rishpalli luftën kundër Bashkimit Sovjetik, duke thënë se "Fillimisht ne duhet të përballemi me arrogancën e Bashkimit Sovjetik e njohur si doktrina e Brezhnjev, konfirmimi se dëmet Sovjetike janë të pakthyeshme. Apeli në rritje i demokracisë, dëshirës së popujve për pavarësi të vërtetë, është baza e shpresës për një botë të re në paqe dhe e sigurt në shekullin e ri."⁹⁷ Me këtë deklaratë presidenti amerikan dëshmoi këmbënguljen e tij në luftën kundër BS deri në rrëzimin e plotë të "Perandorisë së keqe" siç ai e quante BS.

⁸⁸ Alexander Emmerich, Der Kalte Krieg, Theiss Wissen Kompakt, 2011, f.95

⁸⁹ Varoshi, Liman, "Lufta e Ftohtë" në Europën e Lindjes ...f.196

⁹⁰ Po aty, f.197

⁹¹ Varoshi, Liman, "Lufta e Ftohtë" në Europën e Lindjes,...f.199

⁹² Po aty,

⁹³ Henry Kisinger, Diplomacia, Shtëpia Botuese e lidhjes së Shkrimtarëve, Tiranë, f.763

⁹⁴ https://www.planetwissen.de/geschichte/deutsche_geschichte/kalter_krieg/pwiedernatodoppelbeschluss100.html, klikuar për herë të fundit më 8/7/2019, ora 10.11

⁹⁵ Kisinger, f.772

⁹⁶ Po aty, f.773

⁹⁷ Stöver Bernd, Der Kalte Krieg, Geschichte eines radikalen zeitalters 1947-1991, Verlag C.H.Beck, 2007, f.416

Një sfidë e rrezikshme për Bashkimi Sovjetik ishte njoftimi i Reaganit në 1983 për të ndërtuar një sistem amerikan të mbrojtjes nga raketat, e ashtuquajturën Nisma e Mbrojtjes Strategjike (SDI) për Iniciativën e Mbrojtjes Strategjike të SHBA⁹⁸ Sipas doktrinës së konfrontimit, administrata Reagan nisi një ngritje masive të ushtrisë së Shteteve të Bashkuara; u promovua teknologjia e re, të tilla si sistemet e mbrojtjes nga raketat; në vitin 1983, ndërmori pushtimin e Grenadës, veprimi i parë i madh jashtë shtetit nga trupat amerikane që nga fundi i Luftës së Vietnamit. Regan ishte padyshim i angazhuar në një politikë të forcës kundër BRSS, por gjithashtu sinjalizoi gatishmërinë për të negociuar në çështjen e çarmatimit.⁹⁹

Tensionet u rritën më tej kur Shtetet e Bashkuara njoftuan se do të vendosnin raketat Pershing II në Gjermaninë Perëndimore. Makina propagandistike e Moskës shpërtheu një fushatë të madhe në të gjitha vendet evropiane. Demonstratat masive të grupeve të ndryshme paqësore kërkonin t'i jepej përparësi jo vendosjes së raketave të reja, por çarmatimit dhe të vendosej një ngrirje bërthamore menjëherë. Më 1983 Miterani papritur doli si përkrahës kryesor evropian i planit amerikan të vendosjes së raketave me rreze të mesme veprimi. Miteran bëri fushatë për raketat në Gjermani. *“Kushdo që luan me shkëputjen e kontinentit evropian nga Amerika, do të vinte në rrezik, sipas pikpamjes tonë, ekuilibrin e forcave, pra, ruajtjen e paqes” deklaroi Miterani Bundestagut gjerman.*¹⁰⁰ Në strategjinë globale të mbrojtjes, Evropa Perëndimore ishte e lidhur shumë ngushtë me SHBA.

Bashkëpunimi i Presidentit të SHBA-së me Kryeministren e Mbretërisë së Bashkuar Margaret Theçer, bazuar në marrëveshjen e 17 qershorit 1980, midis ish presidentit amerikan, Karter dhe Kryeministres Theçer për të vendosur raketat amerikane “Kruiz” në Britani.¹⁰¹ ishte një goditje tjetër për BS. Vendosja e raketave i dha të kuptonte udhëheqjes së BRSS-së, se kishte përfunduar epoka e pavendosmërisë në politikën e Shtëpisë së Bardhë.¹⁰² Strategjinë e Reganit, për vendosjen e raketave Pershing II në Gjermani, e mbështeti Kancelari i ri i RFGJ Helmut Kohln. Kjo ishte një goditje e madhe për BS por edhe një fitore për doktrinën Regan.

Në vitet 80-të Republika Federale Gjermane luajti një rol vendimtar në formimin e pozicioneve perëndimore. Qeverisja e Helmut Schmidt dhe Ministrit të Jashtëm Hans Ditrich Genscher, e orientoi politikën e jashtme gjermane në bashkëpunimin më të ngushtë me SHBA, pa lënë mënjatë Ostpolitikën dhe marrëdhëniet me BS. Nën kujdesin e Schmid-it, u rrit në mënyrë të ndjeshme koordinimi multilateral në Komunitetin Evropian, në NATO, në Grupin e Shtatësosh të vendeve më të industrializuara të botë.¹⁰³ Sipas vetë Schmidit RFGJ ishte bërë *“në sytë e botës de facto fuqia e dytë botërore e Perëndimit.”*¹⁰⁴ Për arsye të brendshme Schmid zgjedh që *“RFGJ të operontë jo në mënyrë nacionale dhe individuale por në kuadër të Komunitetit Evropian dhe të Aleancës.”*¹⁰⁵ Në bashkëpunim me Francën, dhe Presidentin Fransua Miterand fillon dhe *“rigjallërimi i Evropës”*.¹⁰⁶

⁹⁸ Stöver Bernd, Der Kalte Krieg, Geschichte eines radikalen zeitalters 1947-1991, Verlag C.H.Beck, 2007, f.417

⁹⁹ Die große Chronik Weltgeschichte, Das ende des Ost-west-Konflikts 1973-1989, Verlag Chronik f.261

¹⁰⁰ Kissinger, f.778

¹⁰¹ Luljeta Progni, Trashëgimtarët, Partia Socialiste midis transformimeve dhe vazhdimësisë. UETPRESS, Tiranë, 2010, Vepër e Përmendur, f.29

¹⁰² Po aty,

¹⁰³ Shpëtim Çausi, Edhe një herë për shansin gjerman, UETPress, Tiranë 2015, f.77

¹⁰⁴ Po aty, f.78

¹⁰⁵ Po aty, f.78

¹⁰⁶ Po aty,

KREU I. TENSIONIMI I MARRËDHËNIEVE SHQIPËRI–KINË PROLOGU I NJË DIPLOMACIE TË RE

1.1 Tensionimi i marrëdhënieve me Republikën Popullore të Kinës 1978.

Më 7 korrik të vitit 1977, në kryertikullin e Zërit të Popullit shkruhej se: *“marrëdhëniet e Shqipërisë me Kinën hynë në një fazë të re krize.”*¹⁰⁷ Në këtë artikull të organit kryesor të Partisë së Punës së Shqipërisë, u kritikua për herë të parë hapur teoria e Mao Ce Dunit “tri botët”. Artikulli nuk kritikonte drejtpërsëdrejti Mao Ce Dunin por, nuk linte asnjë dyshim për qëllimet e kritikës së artikullit ndaj teorisë maoiste. Teoria tri botëve ishte një analizë e Mao Ce Dunit, i cili e shikonte Kinën si një fuqi socialiste drejtuese në vendet e Azisë. Sipas kësaj teorie, Kina e poziciononte veten në “botën e tretë”. Bota e Parë përbëhej nga dy superfuqitë, Bota e Dytë nga vendet e zhvilluara dhe Bota e Tretë nga vendet më pak të zhvilluara të Azisë, Afrikës dhe Amerikës Latine.¹⁰⁸ Teoria e Mao Ce Dunit mbi “tri botët” përcaktohej, si një teori “antileniniste” dhe pseudoimperialiste” e cila nxiste “braktisjen e luftës kundër imperializmit duke kultivuar miqësinë me SHBA.”¹⁰⁹ Gjithashtu artikulli akuzonte teorinë se: “përçante lëvizjen marksiste -leniniste maoiste duke krijuar “grupe antimarksiste” filokineze, me qëllim që të luftojnë partitë marksiste leniniste të vërteta proshqiptare, dhe se minojnë lëvizjen revolucionare komuniste me vendet e botës së tretë, duke përkrahur në këto vende udhëheqësit nacionalistë borgjezë.”¹¹⁰

Artikulli i 7 korrikut 1977 shpreh pakënaqësinë e Tiranës zyrtare ndaj qëndrimit të hapur pragmatist proamerikan të Pekinit, e akumuluar kjo që nga fillimi i viteve '70. Marrëdhëniet kino -shqiptare nga viti 1971 deri në artikullin e Zërit të Popullit në 1977, kishin ecur në rrugën e ftohjes graduale, me pakënaqësi “të heshtura” nga të dy palët. Në koridoret diplomatike flitej se “midis Kinës dhe Shqipërisë kishin lindur divergjenca dhe marrëdhëniet midis dy vendeve janë ftohur.”¹¹¹ Por, me porosi të instancave të larta, diplomatët shqiptar por edhe ata kinez deklarorin se “këto ishin kryekëput shpifje të bëra me qëllime të caktuara.”¹¹² Pakënaqësia e Enver Hoxhës ndaj Pekinit doli në pah me vdekjen e Mao Ce Dunit, në shtator të vitit 1976.

Për të fshehur arsyet e vërteta të pakënaqësisë së tij ndaj politikës së jashtme kineze, të krijuara në një interval të gjatë kohor nga viti 1969 deri në artikullin e korrikut 1977, Hoxha i dha konfliktit veshjen ideologjik. Sipas tij “teoria e tri botëve” ishte “shtrembërim i parimeve themelore të marksizëm-leninizmit” dhe se “qëllimi i Kinës ishte të forconte pozitën e kapitalizmit dhe të vendosë hegjemoninë e saj në botë”¹¹³ Si kundërpërgjigje ndaj politikës kineze, Hoxha nënvizoi se “Republika Popullore Socialiste e Shqipërisë do të ishte besnike e marksizëm – leninizmit. Dhe se PPSH-ja dhe Hoxha do t'i referoheshin ideve të Leninit dhe Stalinit.”¹¹⁴ Me këtë formulim Hoxha synoi që PPSH të marri rolin drejtues të marksizëm-

¹⁰⁷ Zëri i Popullit, Teoria dhe Praktika e Revolucionit, 7 korrik 1977, nr.162(9021) f.3-4

¹⁰⁸ <http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2016/05/Alba-Kreka-Marrëdhëniet-Shqipëri-Kinë-Gjatë-Viteve-1960---1978.pdf>, Temë doktore e mbrojtur në Universitetin e Tiranës, Fakulteti Histori-Filologji, Departamenti i Historisë me udhëheqës shkencor Prof. Dr. Petrit Nathanaili. Punimi gjendet në këtë adresë elektronike: klikuar për herë të fundit më 10/15/2019

¹⁰⁹ Po aty,

¹¹⁰ Po aty,

¹¹¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1976, D.186, f.20, Mbi marrëdhëniet midis dy vendeve

¹¹² Po aty, fl-20

¹¹³ Enver Hoxha, Imperializmi dhe Revolucionit, Shtëpia botuese “8 Nëntori” f. 332-333

¹¹⁴ Po aty,

leninizmit në botë dhe me këtë poziciononte veten si udhëheqësin e fundit të marksizëm-leninizmit. Veshja ideologjike që iu dha konfliktit midis dy partive ishte tipike për qeverinë shqiptare për të gjitha prishjet politike diplomatike të saj gjatë Luftës së Ftohtë.

Zhgënjimi i parë i qeverisë shqiptare për taktikën e Pekinit zyrtar, i përket vitit 1969, kur Çu En Lait u takua me Kryetarin e Këshillit të Ministrave të BRSS, Alexei Kosygin në vitin 1969. Kjo ndjesi u thellua më tepër, kur RPK vuri në “hije” Revolucionin Kulturor, duke qëndruar disi indiferente ndaj lëvizjes marksiste-leniniste dhe filloi të ndjekë një linjë të brendëshme më realiste dhe pragmatiste, duke shprehur dëshirën për të zgjeruar marrëdhëniet diplomatike dhe tregtare me perëndimin dhe me vendet joaleate.¹¹⁵ Në një moment kritik për Kinën, Mao Ce Dun ndoqi një politikë pragmatiste. Orientimi i tij drejt SHBA-së ishte një kthesë strategjike në politikën e jashtme, jo vetëm për Kinën, po për gjithë sistemin e marrëdhënieve ndërkombëtre të Luftës së Ftohtë.¹¹⁶ Krerët e dy shteteve SHBA dhe Kinë i panë qëllimet e tyre të përbashkëta nga perspektiva të ndryshme. Për Mao-n, afrimi ishte një taktikë që të mbështetej në njërin superfuqi (SHBA) për të luftuar superfuqinë tjetër (BS),¹¹⁷ për Nixon ishte një mundësi për të ripërcaktuar qëndrimet e SHBA-së ndaj politikës së jashtme dhe lidhshpimit ndërkombëtar pas dështimit në Vietnam. Mao dhe Nixon thotë Kisinger ndanë një tipar karakteristik, vullnetin për të ndjekur logjikën e mendimeve dhe instinkteve të tyre në pasojat e fundit.¹¹⁸ Ky tipar i rëndësishëm për fatet e një kombi nuk karakterizoi dy udhëheqësit shqiptar Enver Hoxhën por edhe më pas Ramiz Alinë.

Vendimi i Republikës Popullore të Kinës për të arritur një marrëveshje me SHBA-në kishte si qëllim forcimin e pozitës së saj ndaj Bashkimit Sovjetik, kjo shkaktoi një habi të madhe në Tiranë. Lëvizja kineze drejt SHBA-së në fillim të viteve '70 ishte më shqetësuesja për udhëheqjen politike shqiptare, e cila theksonte se, kjo ngjarje shënonte një kthesë rrënjësore në politikën kineze, e cila: *“po hynte në vallen e rivaliteteve imperialiste për rindarjen e Botës, për të patur dhe ajo pjesën e saj, duke marrë anën e njëres superfuqi SHBA-s, kundër superfuqisë tjetër, Bashkimit Sovjetik.”*¹¹⁹ PPSH menjëherë pas vizitës së Niksonit në Kinë në mënyrë të heshtur akuzoi Kinën se *“po braktis parimet.”*¹²⁰ Sipas Ramiz Alisë, në kujtimet e tij thuhej që *“Vizita e Kisingerit dhe më pas, në vitin 1972, ajo e Niksonit në Kinë, u konsideruan nga ana e PPSH si shkarje politike, si pajtim me imperializmin dhe pabesi ndaj luftës së popujve për çlirim kombëtar, veçanërisht ndaj luftës së popullit vietnamez, që pikërisht në atë kohë, pësoi edhe goditjet më të rënda nga forcat ushtarake amerikane.”*¹²¹

Hapja e Kinës me perëndimin dhe SHBA-në, e shqetësonte Tiranën zyrtare, sepse pas kësaj do të humbiste “pesha specifike” e Shqipërisë në marrëdhëniet me Kinën.¹²² Në librin e tij *“Shënime për Kinën”*, Hoxha shpreh se *“Kina ua hapi dyert Shteteve të Bashkuara të Amerikës. Që nga kjo kohë kinezët i kanë ftohur kontaktet politike me ne. Ata asgjë, as orvajtjen më të vogël nuk bëjnë për të shkëmbyer me ne mendime për problemet e shumta dhe të rëndësishme ndërkombëtare, sido që nga ana jonë, që nga unë e deri te kuadro të tjerë, nuk kemi ndenjur*

¹¹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.95, f.8, Informacione për udhëheqjen, Artikull i gazetës greke “Elefteros Kozmos”

¹¹⁶ Historia e Popullit Shqiptar, Volumi IV ..., f.303

¹¹⁷ Po aty, f.303

¹¹⁸ Henry Kissinger, *Zwischen Tradition und Herausforderung*, China, C.Bertelsmann, f.227

¹¹⁹ Bashkurti.L., *Diplomacia e veteizolimit: rasti i Shqipërisë 1961-1989*, Tiranë 2004, f.389

¹²⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.383, fl-35

¹²¹ Alia. Ramiz, *Jeta ime, Tiranë: Toena, 2010. f.272*

¹²² Boriçi, Gjon, *Marrëdhëniet me Kinën, ... f.231*

pa ua shfaqur atyre mendimet tona. Kinezët rrinë të heshtur, bile kanë shkuar deri atje sa shtypja i tyre jo vetëm që nuk i bënë jehonë asnjëherë ndonjë shkrimi tonë, por as nuk flet për sukseset e vendit tonë.”¹²³ Nëpër rreshta Hoxha shpreh hapur se Shqipëria nuk do të ishte më “e përkëdhelura” e Kinës, dhe si e tillë ajo do të humbiste ndihmat ekonomike dhe ushtarake. Një varg veprash industriale, bujqësore dhe ushtarake me ndihmën e plotë të Kinës ishin në ndërtim sipër, lënia përgjysëm e tyre do të ishte me pasoja tepër të rënda për ekonominë e brishtë shqiptare. Gjithashtu një shqetësim tjetër i Hoxhës për këtë afrim të Kinës me SHBA ishte ndikimi që do të kishte kjo lëvizje në hapjen e Shqipërisë ndaj perëndimit dhe SHBA. Hapja e Shqipërisë ndaj SHBA-së do të nxirrte në pah mungesat ekonomike dhe të gjitha mungesat e dobësitë e tjera të regjimit komunist në Shqipëri.

Pakënaqësitë e Tiranës zyrtare ndaj Kinës u rritën më tej kur Kina në politikën e saj të jashtme zgjeroi marrëdhëniet e saj me Jugosllavinë dhe Rumaninë dhe kishte në plan krijimin e një aleance ushtarake rumune-jugosllave-shqiptare, e cila do të forconte pozitën e Kinës në dëm të BS.¹²⁴ Pekini zyrtar i propozoi edhe qeverisë shqiptare, bashkëpunimin me Jugosllavinë dhe Rumaninë, e domosdoshme kjo, jo vetëm për çështje ekonomike e tregtare por edhe për të kundërshtuar politikën e sovjetikëve në këtë rajon. Sipas udhëheqjes kineze “*Shqipëria i shpëton rrezikut duke patur marrëdhënie të mira me fqinjët dhe siguron më mirë mallrat e nevojshme nga vendet fqinje.*”¹²⁵ Udhëheqja shqiptare, afrimin e Shqipërisë me vendet e Ballkanit, e quajti “*të dëmshme për mbrojtjen e lirisë dhe të pavarësisë.*”¹²⁶ Afrimin e Kinës me vendet e Ballkanit Hoxha e kritikoi duke i dhënë dhe kësaj ngjyrimë ideologjik. Ai kritikoi, qëndrimin e Jugosllavisë dhe Titos duke e konsideruar si “gurë prove” për marksistë-leninistët e vërtetë dhe ishte “*vijë demarkacioni midis tyre dhe revizionistëve të çdo ngjyre.*”¹²⁷ Pavarësisht qëndrimit të Hoxhës Kina filloi afrimin me Jugosllavinë e Titos dhe Rumaninë e Çausheskut dhe vende të tjera të Evropës Perëndimore.

Konflikti i heshtur ideologjik dhe politik mes dy vendeve, në vitet 70, dha pasoja të menjëhershme në marrëdhëniet ekonomike midis dy vendeve. Pas viteve ’70, kërkesat shqiptare për ndihma dhe kredi kineze hasën vështirësi në realizimin e plotë të tyre, duke patur parasysh se ndihmat kineze të mëparshme ishin të pakufizuara. Në këto vite Kina bëri një rivlerësim në zhvillimin e mëtejshëm të tregtisë së saj kineze, duke i ardhur në ndihmë ekonomisë me rritjen e këmbimeve tregtare me Japoninë, Amerikën dhe vendet e tjera kapitaliste; ndjekja e një politike të tillë ekonomike u pa me sy kritik nga qeveria shqiptare, e cila kishte kohë që ndiqte një politikë izolimi, duke mbajtur marrëdhënie politike dhe ekonomike me Kinën dhe me një numër të kufizuar shtetesh. Gjatë viteve 1974-1975 u vunë re pengesa e vështirësi të mëdha përsa i përket realizimit të investimeve në objektet industriale e prodhuese, të cilat ishin planifikuar të ndërtoheshin me ndihmat e kreditë kineze.

Në kushtet kur qeveria kineze pakësoi programin e ndihmës për Shqipërinë pas vitit 1975, Ministria e Tregtisë kineze i propozoi regjimit komunist shqiptar që ta orientonte tregtinë e saj nga perëndimi.¹²⁸ Ulja e ndihmës ekonomike dhe sugjerimi i palës kineze që edhe Shqipëria të orientohej nga perëndimi, shënuan rënien e gongut tjetër për qeverinë shqiptare. Sipas shtypit

¹²³ Enver Hoxha, *Shënime për Kinën, Vëllimi II 1973-1977, Nga ditari politik, Shtëpia Botuese “8 Nëntori” Tiranë 1979 f.72*

¹²⁴ Historia e Shqipërisë, Tiranë 1983, f.432

¹²⁵ Po aty, f.80

¹²⁶ Alia, *Jeta ime*, ...f.272

¹²⁷ Historia e PPSH, Botimi II, Viti 1981, f.225

¹²⁸ Po aty,

zyrtar kinez “kohët e fundit Kina i ka sygjëruar Shqipërisë të bashkohet me Tregun e Përbashkët, të normalizojë marrëdhëniet me Amerikën, kurse udhëheqja shqiptare i ka hedhur poshtë të dy sugjerimet.”¹²⁹ Qeveria shqiptare hodhi poshtë sugjerimet e Kinës për anëtarësimin e saj në TPE sepse në kushtet e një ekonomia me mangësi të mëdha, nga pikpamja e cilësisë dhe e sasisë, me një teknologji të prapambetur të prodhimit, do të tregonte mangësitë e saj në rast të ballafaqimit me produktet perëndimore të një cilësie të lartë. Gjithashtu depërtimi i frymës liberale do të provokonte fillimin e konkurrencës së vlerave të demokracisë perëndimore në thelb të regjimit totalitar dhe ky do të shënjonte fundin e regjimit.

Vendimi i Kinës për të pakësuar programin e ndihmës për Shqipërinë dhe propozimi që Shqipëria të orientonte tregtinë nga Perëndimi, shkaktoi reagime të brendëshme. Një grup ekonomistësh propozuan që tregtia e Shqipërisë duhej zgjeruar më shumë gjatë pesëvjeçarit 1976-1980, dhe se Tirana sipas shembullit të Kinës, duhej të kërkonte nga Perëndimi për të mbuluar defiçitet e mëparshme tregtare. Ky propozim u konsiderua nga udhëheqja si puç nga Mao Ce Duni dhe Çu En Lai të cilët “u përpoqën të përdornin dhe përdorën me të gjitha mënyrat aktet e diversionit dhe kalbëzimit nga brenda të vendit tonë.”¹³⁰ Në maj të vitit 1975, Plenumi VII i KQ të PPSH shqyrtoi në mënyrë të posaçme gjendjen në sektorët ekonomikë dhe bëri përgjegjës për mosrealizimet dhe dështimet ekonomike ministrin e Industrisë dhe të Minierave Koço Theodhosi, kryetarin e Komisionit të Planit të Shtetit, Abdyl Këllezi e më pas dhe ministrin e Tregtisë, Kiço Ngjela.¹³¹ Veprimtarinë e tyre, Plenumi e cilësoi si armiqësore e sabotuese, i përjashtoi nga KQ e nga Partia dhe i shkarkoi nga funksionet shtetërore që mbanin. Plenumi i cilësoi ata si armiq dhe ia dha “gjyqit” për ndjekje penale.¹³² Me këtë veprim, udhëheqja shqiptare përveç armikut të jashtëm gjeti dhe armikun e brendshëm që cënonte zhvillimin e socializmit dhe marksizëm-leninizmit.

Menjëherë pas kësaj, Hoxha në tetor të vitit 1975, vuri në lëvizje mekanizmin e Partisë për të formuluar një Kushtetutë të Re të RPSSH. Teksti përfundimtar që u aprovua në dhjetor të vitit 1976 ishte “testamenti politik” i Hoxhës, që garantonte se Shqipëria do të ndiqte kurdoherë “rrugën e drejtë për ndërtimin e komunizmit”. Kushtetuta sanksiononte monopolin politik të Partisë së Punës së Shqipërisë (neni 3), shpall se zhvillimi i ekonomisë socialiste të vendit duhet të mbështetet kryesisht në parimin e “forcave të veta”(neni 14) dhe ndalon zhvillimin e bisedimeve për marrje kredish me shtetet dhe firmat borgjeze e kapitaliste (neni 28), cakton Sekretarin e Parë të PPSH si Komandat i forcave të armatosura (neni 89) dhe ndalon krijimin e bazave të huaja në Shqipëri (neni 91).¹³³

Pasi siguroi kontrollin e fortë mbi Partinë dhe shtetin me Kushtetutën e 1976, Hoxha me kujdes filloi shkëputjen nga Kina. Në raportin e Kongresit të 7-të të PPSH, nëntor 1976, u propagandua mbi rrezikun nga armiqtë e jashtëm dhe të brendshëm që synonin “të ndalnin marshimin fitimtar të Shqipërisë socialiste.”¹³⁴ Në mënyrë të kujdesshme ndaj Partisë Komuniste të Kinës u bënë vlerësime pozitive, u theksua se PPSH synonte “të zhvillojë e të forcojë marrëdhëniet e miqësisë vëllazërore dhe të unitetit luftarak, të bashkëpunimit e të

¹²⁹ Po aty, f.47

¹³⁰ AQSH, Fondi 14, AP/OU, V.1978, D. 10, f.62, Proces verbal, i mbajtur në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ, 11 korrik 1978

¹³¹ Historia e Popullit Shqiptar, Volumi IV, f.299.

¹³² Po aty.

¹³³ Kushtetuta e Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë, Miratuar nga Kuvendi Popullor më 28.12.1979 Shtëpia Botuese “8 Nëntori” Tiranë, f. 10, 14-15, 20-21, f.49

¹³⁴ Enver Hoxha, Raport në Kongresin e 7-të të PPSH, Shtëpia Botuese “8 Nëntori” Tiranë, 1976, f. 38

ndihmës reciproke me Republikën Popullore të Kinës”.¹³⁵ Por nga ana tjetër, në këtë kongres, që përkoi menjëherë pas vdekjes së Mao Ce Dunit, Enver Hoxha ndërmori fushatën antikineze të teorisë së “tri botëve”. Ai në raportin e tij sulmoi Tregun e Përbashkët Evropian, ndarjen në tri botë dhe mbështetjen të një superfuqi për të luftuar tjetrën. Duket hapur se tehu i kritikës i drejtohej Kinës. Në analizën e marrëdhënieve ndërkombëtare sipas tij në raport “*Bota ndodhet në një fazë kur çështja e revolucionit dhe e çlirimit kombëtar nuk është vetëm një aspiratë dhe një prespektivë, por edhe një problem i shtruar për zgjidhje*”.¹³⁶ Por, kjo sipas analizës së Hoxhës “*nuk do të thoshte se socializmi u likujdua si sistem dhe se duhet ndryshuar kriteri i ndarjes së botës në dy sisteme të kundërta, se sot nuk ekziston më kontradita midis socializmit e kapitalizmit. Socializmi ekziston dhe shkon përpara në vendet e vërteta socialiste, që i qëndrojnë besnike marksizëm-leninizmit, siç është Republika Popullore e Shqipërisë*”.¹³⁷ Ai e shikonte veten si udhëheqësin e vetëm, pasuesin e Stalinit, në rrugën e marksizëm-leninizmit. Në përfundim të këtij kongresi Enver Hoxha dha mesazhin që vetë ai pasuesi i vetëm dhe i fundit i leninizmit do të çonte më tej revolucionin proletar. Me këtë qëndrim në Kongresin e 7-të udhëheqësi shqiptar ndoqi dy qëllime kryesore;

- Së pari, ai justifikoi para popullit vijën e ashpër të politikës së tij,
- Së dyti, ai “qetësoi” popullin se ata nuk ishin të izoluar nga lëvizja komuniste, siç theksohej nga kritikuesit e tyre. Mbështetja që patën në këtë drejtim nga “grupet marksiste-leniniste” filoshqiptare ishte e rëndësishme. Shtypi shqiptar për këtë qëllim publikoi gjerësisht aktivitetet marksiste-leniniste filoshqiptare.¹³⁸

Edhe në këto rrethana Kina në emër të miqësisë midis dy popujve vazhdoi të ndihmojë Shqipërinë. Specialistët kinezë vazhduan punën e tyre sipas marrëveshjes në periudhën prej vitit 1977 “*Në këtë kohë Kina ndihmoi Shqipërinë të përfundonte plotësisht dhe të plotësonte pjesën kryesore në dhjetë projekte ndërtimi, pranoi kërkesën e qeverisë shqiptare për të shtyrë pagesën e borxhit prej 217 milion juen RMB që duheshin paguar në 1980 për periudhën 1991-2000 dhe nënshkroi marrëveshje mbi furnizimin falas nga Kina të pjesëve të këmbimit për pajisje ushtarake për Shqipërinë*”.¹³⁹

Në verën e vitit 1976 Hua Qua Fen dhe “realistët” në Kinë, siguruan plotësisht pushtetin, neutralizuan radikalët dhe siguruan çmbilizimin e Ten Hsia Pinit. Ftesa kineze për Ministrin e Jashtëm të Amerikës Cyrys Robert Vance për të vizituar Pekinin në gusht të vitit 1977, tregoi se Kina do të vazhdonte të ndiqte politikën e afrimit me SHBA.¹⁴⁰ Ftesa u përsërit dhe për presidentin Josif Broz Tito, gjë që tregoi se sa rëndësi i jepnin kinezët vendosjes të marrëdhënieve me fqinjët e Hoxhës, disa prej shumë kohësh kundërshtarë ideologjik i tyre. Komunistët kinezë në rastin e vizitës në Pekin të Araldo Forliani, në qershor të vitit 1977 vunë në dukje rëndësinë që i kushtonte Pekini NATOS-s dhe Tregut të Përbashkët si kundërpeshë e forcës sovjetike në Europë. Edhe vizitat e shpeshta të udhëheqësve të Botës së Tretë në Pekin

¹³⁵ Po aty, f. 236

¹³⁶ Po aty, f. 186

¹³⁷ Po aty,

¹³⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.95, Informacione për udhëheqjen

¹³⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 283, f. 4-44. Teksti i plotë i notës kineze me deshifrim nga Pekini datë 7 korrik 1978.

¹⁴⁰ Henry Kissinger, Zwischen Tradition und Herausforderung, China, C.Bertelsmann, fq.322

dëshmonin se kinezët, vazhdojnë të mbështesin udhëheqësit nacionalistë në vendet në zhvillim, se sa të luftonin për rrëzimin e tyre në favor të komunistëve siç këshillonte Tirana.¹⁴¹

Këto deklarata dhe qëndrime të Kinës, në politikën e saj të jashtme ishin lajme të rëndësishëm për qeverinë shqiptare, pasi ato tregonin që Kina po ecte e vendosur në rrugën e marrëdhënieve të mira me Perëndimin. Pas Kongresit të 7-të të PPSH, nëntor 1976, e sidomos pas botimit më 7 korrik 1977 të artikullit *“Teoria dhe praktika e revolucionit”*¹⁴² udhëheqja shqiptare filloi të ndërmarrë veprime që e thellonin akoma më tej distancën ndërmjet dy partive e dy vendeve. Qeveria kineze qëndroi në heshtje pa ndërmar asnjë sulm mediatik dhe asnjë notë ndaj udhëheqjes shqiptare. Çdo pakënaqësi e saj ndaj qëndrimit politik dhe ideologjik të Enver Hoxhës shprehej vetëm brenda “mureve” të partisë.

Pakënaqësia kineze ndaj raportit të Hoxhës në Kongresin e 7-të u shpreh me qëndrime të heshtura, të ftohta të udhëheqjes kineze. “Ftohja” përfshiu të gjitha marrëdhëniet e autoriteteve e të zyrtarëve kinez ndaj ambasadës, ndaj studentëve, praktikantëve e grupeve që shkonin në RPK, si dhe në organet e shtypit dhe të propagandës. “Ftohja” Tiranë- Pekin, graduale dhe e paevitueshme kishte filluar të bëhej e dukshme. Sipas udhëheqjes kineze “ftohja” nga ana e tyre ishte e drejtë sepse, *“partia dhe qeveria shqiptare kishin dalë në kundërshtim me teorinë e “tri botëve” së dyti shtypi shqiptar nuk e kishte mbështetur udhëheqjen e Hua Kuo Fenit në luftën kundër “bandës së katërshe”.* Tirana zyrtare po merrej shumë me politikat kineze, po tregohej egoiste dhe prepotente duke ndërhyrë në vendimmarrjen kineze për orientimin e politikës së saj të jashtme, dhe duke imponuar politika. Nga ana tjetër tregohej mosmirenjohese për gjithë mbështetjen ekonomike që i kishte dhënë Kina, Shqipërisë.”¹⁴³ Pas kësaj, udhëheqja kineze mori vendimin se *“kur të piqen kushtet do të kalojë në debat ideologjik me udhëheqjen shqiptare”*¹⁴⁴

Fjalimi i Enver Hoxhës në Kongresin e 7-të të PPSH u përkthye në gjuhën kineze dhe iu dha për lexim anëtarëve të KQ të PKK dhe gjithë kuadrove të lartë të shtetit deri në rangun e drejtorëve të ndërmarrjeve.¹⁴⁵ Më 26 janar 1977 udhëheqja kineze dha udhëzime në lidhje me qëndrimin indiferent dhe të ftohtë që duhet të mbanin zyrtarët e lartë kinezë, në të thuhet: *“Kohët e fundit miqësia e Kinës me Shqipërinë ka pësuar disa ndryshime. Këto shenja janë vënë re edhe më parë, por sidomos dolën qartë nga sulmi i hapur që i bëri Enver Hoxha PKK nga tribuna e Kongresit të 7-të të PPSH.* Në fund Hua Kua Feni ai udhëzon që ndaj akuzave të ruhej qetësia dhe të mbahej heshtje: *“Çfarë ka ndodhur nuk duhet të bëhet publike, por ne do të heqim nga vetja, në mënyrë të përshtatshme, çka janë bërë të njohura, sipas një proverb të vjetër kinez, “duhet më shumë se një ditë të ftohta për lumin që të ngrijë tri këmbë thellë.”*¹⁴⁶

Nga ana tjetër, udhëheqja shqiptare e cila kishte akoma nevojë për ndihmat ekonomike, udhëzon që *“në marrëdhëniet me Kinën të kemi kujdes të mos i precipitojmë gjërat. Iluzione ndaj qëndrimit të kinezëve ne nuk kemi, do të ecim kujdesshëm, duke mbrojtur gjithnjë vijën e Partisë. Marrëdhëniet me Kinën ne do t'i mbajmë, të mos nxisim përkeqësimin e tyre”*¹⁴⁷.

¹⁴¹ Po aty,

¹⁴² Zëri i Popullit, *Teoria dhe Praktika e Revolucionit*, 7 korrik 1977, nr.162(9021) f.3-4

¹⁴³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1977, D. nr 240, f.12, Marrëdhëniet politike me Kinën

¹⁴⁴ Po aty

¹⁴⁵ Po aty,

¹⁴⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, Viti 1978, D.296, fl-90, Raporti I MPJ-me të RP të Kinës Huan Hua ku bëhet fjalë dhe për Shqipërinë

¹⁴⁷ Boriçi, Gjon, *Marrëdhëniet...*, 288.

Pavarësisht këshillave, tashmë marrëdhëniet kishin marrë rrugën drejt prishjes përfundimtare. Në dhjetor të 1977 kinezët refuzuan të dërgonin specialistët e tyre në objektet e ndërtuara me teknologji kineze, me pretekstin se *“nuk ekzistonin kushtet dhe se vetëm pasi të krijoheshin ato e të vendosej mirëkuptimi midis të dy palëve, ata do të mund të vinin”*.¹⁴⁸ Më pas vazhduan të nxirreshin pengesa e vështirësi dhe në dërgimin e makinerive e të pajisjeve për ndërtimin e një numri fabrikash dhe në shkëmbimin e mallrave. Bisedimet e zhvilluara në Pekin në nivel teknik dështuan. U duk qartë se ato kishin një prapavijë politike që nuk lejonin kapërcimin e divergjencave¹⁴⁹.

Diplomacia shqiptare u bë gjithnjë e më shumë arrogante dhe tekanjoze në kërkesat e saj. Shpesh herë fabrikonte akuza kundër specialistëve kinezë dhe sabotonte bashkëpunimin ekonomik dhe ushtarak ndërmjet Kinës dhe Shqipërisë në mënyrë të planifikuar dhe sistematike. Kërkesat me tone arrogante dhe të prera të palës shqiptare që kërkonin në kohë rekord zbatimin e projekteve në një kohë kur ishin mbyllur dhe rrugët e zgjidhjes së problemeve nëpërmjet konsultimeve, nuk u realizuan nga pala kineze.

Sipas Ramiz Alisë *“Prishja u bë e paevitueshme atëherë kur, nga pala kineze, pakënaqësia për qëndrimin e PPSH, filloi të pasqyrohet edhe në marrëdhëniet ekonomike me vendin tonë.”*¹⁵⁰ Ky mendim i Alisë është i njëanshëm, duke marrë parasysh qëndrimin e palës shqiptare, ishin këta të fundit që imponuan këtë qëndrim të palës kineze. Sipas palës shqiptare krisja, Tiranë Pekin ishte ideologjike, jo politike dhe ekonomike por nga ana tjetër ajo ankohej që kinezët vononin realizimin e kontratave dhe detyrimeve ekonomike të nënshkruara më parë. Vetë Enver Hoxha në vizitat dhe fjalimet e tij në nëpër Shqipëri bënte provokacione ndaj kinezëve, në dukje ideologjike, por realisht ishin politike dhe me qëllim mbrojtjen e interesave partiake dhe personale të Hoxhës.

Propaganda për *“pastërtisë së marksizëm leninizmit dhe të triumfit të çështjes së revolucionit e të socializmit në mbarë botën”*¹⁵¹ që kishte si qëllim demaskimin gjithnjë e më shumë nga PPSH dhe gjithë partitë e grupet marksiste leniniste të teorisë së “tri botëve” dhe të planeve të Kinës për tu bërë superfuqi në kuadrin e Luftës së Ftohtë, të bashkëpunimit të saj gjithnjë e më të ngushtë me SHBA, dobësuan gjithnjë e më shumë marrëdhëniet diplomatike midis udhëheqjes shqiptare dhe asaj kineze.

Marrëdhëniet diplomatike të fundit të vitit 1977 deri në korrik 1978 manifestuan nervozizëm nga të dy palët. Ndërkohë që qëndrimi i palës kineze ishte i ftohtë dhe i heshtur, reagimet e palës shqiptare ishin të hapura dhe arrogante. Kjo sjellje jo diplomatike tendencioze ndikoi në marrëdhëniet politike, në fushën e bashkëpunimit ekonomik, tekniko-shkencor, kulturor e në fusha të tjera midis dy vendeve. Pala shqiptare filloi fushatën e akuzave politike antikineze dhe bëri përpjekje të sabotonte bashkëpunimin ekonomik dhe ushtarak midis palëve. Në tremujorin e parë të vitit 1978, kur zv/ministri i Industrisë dhe i minierave të Shqipërisë diskutoi me palën kineze problemin e ndihmës kineze për ndërtimin e Kombinatit Metalurgjik të plotë dhe për veprat e tjera, ai insistoi që pala kineze të fiksonnte një grafik për dorëzimin e vizatimeve dhe pajisjeve për uzinën e llamarinës në të ftohtë, për uzinën e tubave dhe për uzinën e derdhjes së gizës në mungesë të rezultateve e të eksperimenteve. E konsideruar si një

¹⁴⁸ *Historia e Popullit Shqiptar, Volumi IV*, f.305.

¹⁴⁹ *Po aty*.

¹⁵⁰ Alia, Jeta ime,...f. 273

¹⁵¹ *AMEPJ, Fondi MPJ, Viti 1978. D.284, f.20 Letra e KQ të PPSH-së drejtuar Partisë dhe qeverisë kineze*

kërkesë e paarsyeshme, ministri shqiptar refuzoi konsultimet e mëtejshme, ai theksoi se “*ç’farë kishte thënë ishte “përfundimtare dhe kategorike”*”¹⁵² dhe në mënyrë arrogante i dha fund bisedimeve. Kjo jo vetëm pengoi zgjidhjen e një sërë çështjesh që kishin mbetur për diskutim, por gjithashtu pezulloi punën e projekt-vendimet e uzinës së llamarinës me të nxehtë dhe të uzinës së tubave për të cilat ishte arritur marrëveshje.

Për sa i përket Rafinerisë të integruar në Ballsh, specialistët kinezë kishin shpjeguar me hollësi udhëheqjes dhe teknikëve shqiptar nevojën e zbatimit rigoroz të rregullave të punës. Megjithatë mbas vënies në shfrytëzim të rafinerisë në fillim të vitit 1978 drejtuesit shqiptarë injoruan drejtimin teknik të specialistëve kinezë dhe thyen rregullat e punës, gjë që çoi në aksidente serioze brenda një periudhe prej rreth tre muajsh. Në tetor 1977 palës kineze ju kërkua nga pala shqiptare të dërgoheshin specialistë për të ndihmuar në zgjidhjen e problemeve. Ajo i aprovoi kërkesën me një përgjigje të dhënë në janar 1978, pasi harxhoi një fare kohë për studimin e problemit, pala shqiptare me preteksin e ngadalësimit të përgjigjes, ndryshoi mendim duke marrë përsipër vetë punën dhe i dha fund ndihmës kineze për këtë objekt. Për më tepër ajo përfitoi nga gjendja për të sulmuar ndihmën ushtarake në tërësi duke thënë se “*ajo po dëmton mbrojtjen kombëtare të Shqipërisë*”.¹⁵³

Më 4 mars 1978 pala kineze informoi palën shqiptare se “në qafat e helikave të helikopterëve H-5 të furnizuara nga ana e Kinës kishin nevojë për kontroll dhe riparime, sepse ishte zbuluar një defekt gjatë procesit të prodhimit.” Pala shqiptare nuk e priti pozitivisht. Por kjo e fundit refuzoi të dërgonte pajisjen në Kinë për kontroll dhe riparim dhe në të njëjtën kohë deklaroi se “*pala kineze do të mbante përgjegjësi për çdo aksident.*”¹⁵⁴ Nga ana tjetër, pala shqiptare krijoi pretekste të ndryshme dhe në kundërshtim me marrëveshjen, refuzoi të nënshkruajë proces-verbalin mbi fillimin e punës së veprave. Për arsye të mospërfilljes nga pala shqiptare të këshillave teknike të specialistëve kinezë në kombinatin metalurgjik u punua për ngritjen e furnaltës, sapo specialistët kinezë zbuluan këtë gjë më 17 mars 1978 ata i informuan udhëheqësit e uzinës dhe të ndërmarrjes. Pala kineze në mënyrë të përsëritur rekomanduan masa efektive për të pakësuar dëmin dhe ndaluar zgjerimin e ngjitjes, por kjo u injorua. Vetëm më 22 maj ndërmarrja shqiptare i kërkoi palës kineze që të përdorëshin specialistë kinezë për heqjen e ngjitjes, në kohën kur pala kineze ishte duke studiuar në mënyrë të favorshme kërkesën dhe ishte duke e aprovuar atë. MPJ shqiptare dërgoi një notë më 31 maj 1978 në të cilën theksohej se pala kineze duhej të dërgonte dikë në Shqipëri brenda 2-3 ditëve për të zhdukur defektin, se përndryshe pala shqiptare do ta shpërthente vetë ngjitjen dhe pala kineze do të ishte përgjegjëse për rrjedhimet.

E gjithë kjo tregoi se pala shqiptare me paramendim krijoi probleme për sabotimin e bashkëpunimit. Në lidhje me këtë, më 29 prill 1978 MPJ Nesti Nase thirri në takim ambasadorin kinez në Tiranë Liu Sin Çuan dhe i dorëzoi një notë të qeverisë shqiptare për qeverinë kineze. Në notë përmendeshin detyrimet e palës kineze në bazë të marrëveshjeve midis dy qeverive të 20 nëntorit 1968 dhe viheshin në dukje zvarritjet dhe shkeljet e afateve për kryerjen e detyrimeve dhe dërgimeve të pajisjeve, të materialeve të ndërtimit dhe të specialistëve për ndërtimin e disa reparteve të Kombinatit Metalurgjik të Elbasanit, dhe Uzinën e Ferro-kromit në Burrel, Uzinë e PVC-së, zgjerimin e Uzinës së Uresë, disa objekte

¹⁵² AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 316, f. 12-44. Mbi Kombinatin Metalurgjik

¹⁵³ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 314, f. 31-35. Mbi uzinën e Naftës në Ballsh

¹⁵⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 325, f. 55-80. Këmbime notash në lidhje me shkeljen e afateve të ndërtimit të veprave të plot

ushtarake etj. Në notë theksohet se për shkak të pengesave të shkaktuara nga pala kineze dhe të qëndrimit jo miqësor të organeve ekonomike kineze ekonomia e Shqipërisë ishte dëmtuar rëndë. Për këtë u ngarkua me përgjegjësi “*Qeveria e RP të Kinës, e cila nuk u është përmbajtur në mënyrë të plotë detyrimeve që rrjedhin nga dokumentat e nënshkruara midis të dy vendeve.*”¹⁵⁵

Të gjitha faktet dëshmojnë se udhëheqja shqiptare kishte vendosur të ndiqte kursin antikinez, duke braktisur me paramendim marrëveshjet e nënshkruara midis dy partive lidhur me ndihmën kineze për Shqipërinë, ajo u përpoq të fabrikojë akuza të trilluara kundër specialisteve kinezë dhe sabotoi bashkëpunimin ekonomik dhe ushtarak ndërmjet Kinës dhe Shqipërisë në mënyrë të planifikuar dhe sistematike, duke bërë të bashkëpunimin dhe duke mbyllur rrugën e zgjidhjes së shpejtë të problemeve ndërmjet konsultimeve. Ambasadori kinez nuk e pranoi akuzën e MPJ ai argumentoi se “*pala kineze ka bërë përpjekje të mëdha për ndërtimin e Kombinatit Metalurgjik të Elbasanit dhe të objekteve të tjera dhe ka dërguar pajisjet kryesore të tyre. Ai vuri në dukje se grupi i punës i Ministrisë së Industrisë së PPSH i kryesura nga Maqo Blea që ishte në Pekin, bëri një deklaratë kategorike me kërkesa të papranueshme dhe ndërpreu bisedimet.*”¹⁵⁶ MPJ Nesti Nase e mohoi këtë fakt.

Sabotimi i marrëdhënieve nuk u shtri vetëm në fushën e bashkëpunimit ekonomik por edhe atë politik. Në muajin mars 1978 Enver Hoxha gjatë vizitës së tij në Gjirokastrë dhe Sarandë në fjalimin e mbajtur, bëri aluzion të hapur kundër udhëheqjes kineze, ai tha se: “*Për çështjet ideologjike ne nuk do të mbyllim gojën. Të tjerët mund të mendojnë si të duan, por Partia jonë qëndron e patundur në ideologjinë e saj marksiste-leniniste. Ju kontratat dhe protokollet mund të mos i prishni por mundet të mos i respektoni dhe realizoni ato.*”¹⁵⁷ Udhëheqja kineze reagoi menjëherë lidhur me këto paralajmërime indirekte publike të Enver Hoxhës. Më 6,7 dhe 8 prill ambasadori kinez, së bashku me këshilltarin politik dhe këshilltarin ekonomik e tregtar të ambasadës bëri vizita në uzinën e re mekanike “Enver”, në uzinën e antibiotikëve, të parafabrikatëve pranë kombinatit Josif Pashko dhe në minierën e Valiasit. Në këto objekte ai u interesua mbi përgatitjen e punëtorëve dhe kuadrove teknik që do të vinin në shfrytëzim këto objekte. Me këtë vizitë rezultoi që pajisjet kryesore ishin dërguar nga pala kineze ai vazhdoi më tej duke thënë se “*specialistët për vënien në shfrytëzim do të vinin kur të ishin përgatitur të gjitha kushtet nga ana shqiptare.*”¹⁵⁸

Në këto kushte pakënaqësish nga të dy palët, më 20 maj 1978, MPJ Nesti Nase thirri në takim në Ministri ambasadorin kinez Liu Sin Çuan dhe me porosi të qeverisë shqiptare i dorëzoi një notë të MPJ drejtuar ambasadës për tia transmetuar qeverisë kineze. Në notë u vunë në dukje zvarritjet e palës kineze për vënien në shfrytëzim të Uzinës së re “Enver”, minierës së qymyrgurit në Valias, minierën e hekur nikelit në Gurin e Kuq, turbokompresatorit të Uzinës së përpunimit të thellë të naftës në Ballsh, megjithëse ishin përgatitur të gjitha kushtet për vënien e tyre në shfrytëzim si dhe për ndërtimin e furnaltës së dytë dhe të baterisë së dytë të koksit në kombinatin metalurgjik të Elbasanit etj. Në notë theksohej gjithashtu se: “*si rezultat i moszbatimit me afatin e caktuar të marrëveshjes nga pala kineze dhe i qëndrimit hezitues e*

¹⁵⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.60. f. 6, Marrëdhëniet me Pekinin

¹⁵⁶ Po aty

¹⁵⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 283, f. 4-44. Teksti i plotë i notës kineze me deshifrim nga Pekini datë 7 korrik 1978.

¹⁵⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 283, f. 4-44. Teksti i plotë i notës kineze me deshifrim nga Pekini datë 7 korrik 1978.

jo aktiv të specialistëve kinezë, vënia e veprave në shfrytëzim është vonuar për vite të tëra, gjë që ka dëmtuar rëndë ekonominë e vendit, dhe për këtë ngarkohet me përgjegjësi të plotë pala kineze.”¹⁵⁹ Kjo notë u kundërshtua nga ambasadori kinez, duke e konsideruar ankesat të pabaza.

Më 31 maj 1978, u dërgoi në ambasadën e Kinës në Tiranë një notë e MPJ të RPSSH. Në notë thuhej se:” *qysh në muajin mars 1978 në Furrnaltën nr.1 të Kombinatit Metalurgjik të Elbasanit janë krijuar shtresa ngjitjeje në muret e brendëshme të saj dhe kjo rrezikon bllokimin e furrës. Duke marrë parasysh që furrnalta nuk ishte marrë në dorëzim nga pala shqiptare, Drejtoria e Kombinatit u kish kërkuar ndihmë specialistëve kinez për zhdukjen e avarisë por ata nuk kishin pranuar.*”¹⁶⁰ Në notë kërkohej që ambasada ti jepte udhëzime specialistëve kinezë që të merrnin masa urgjente për evitimin e avarisë. Ambasadori kinez në përgjigjen e tij ju shmang përgjegjësisë së palës kineze dhe se “*akuzat ishin të pa baza*” dhe se nota e 31 majit kishte “*karakter ultimatumi.*”¹⁶¹

Më 7 qershor zëvendësministri i jashtëm kinez Y Xhan thirri në takim ambasadorin shqiptar në Pekin Behar Shtylla dhe në përgjigje të dy notave të 29 prillit dhe 20 majit të Ministrisë së Jashtme të Shqipërisë, paraqiti një notë të MPJ të Kinës. Sipa notës akuzat e palës shqiptare ishin:”*pa baza për ndihmën kineze*” dhe se:”*pala shqiptare në mënyrë tendencioze injoron çdo ndihmë dhe përkrahje të Kinës.*”¹⁶² Behar Shtylla hodhi poshtë akuzat e zvministritkinez dhe kërkoj që pala kineze ti zbatonte deri në fund marrëveshjet përkatëse për të cilat bëhej fjalë në notat shqiptare të 29 prillit dhe 20 majit, gjithashtu ai nuk e mori notën në dorëzim.

Përmirësimi i marrëdhënieve Tiranë Pekin tashmë ishte i pamundur. Më 7 korrik 1978 zv/sministri i jashtëm kinez Y Xhan, thirri në takim ambasadorin në Pekin Behar Shtylla dhe i dorëzoi një notë prej 8 faqesh, të Qeverisë së RP të Kinës drejtuar Qeverisë së RPSSH, me anë të së cilës i bënte të ditur vendimin e se “*pret ndihmën e saj ekonomike dhe ushtarake, pagesat kredisë së vitit 1975 për Shqipërinë dhe do të tërheq specialistët dhe ushtarakët që punojnë në Shqipëri*”¹⁶³ dhe shton më tej se:”*për këto të gjitha përgjegjësinë ja hedh palës shqiptare. Shpreh shpresën se qeveria shqiptare do të lehtësoi kthimin e tyre*”¹⁶⁴

Në notën kineze të 7 korrikut 1978, 8 ishin faktet e vendimit kinez për ti prerë Shqipërisë ndihmat. Ato ishin 1-zëvendësministri i Industrisë dhe Minierave të RPSSH refuzoi konsultimet e mëtejshme me palën kineze për problemet e objekteve, 2-se nga pala shqiptare nuk ishin respektuar udhëzimet teknike të specialistëve kinezë, 3-se pala shqiptare ka marrë vet përsipër ndërtimin e një objekti ushtarak, duke e spostuar palën kineze në kundërshtim me marrëveshjen përkatëse, 4- se pala shqiptare nuk ka pranuar të nënshkruajë procesverbalet për vënien e veprave të përfunduar në shfrytëzim, 5- se ajo refuzoi të pranonte 25 faturat e objekteve të ndërtuara, 6-se për faj të teknikëve shqiptar në Furrnaltën nr1 të Kombinatit Metalurgjik të Elbasanit u krijua ngjitje dhe 7-specialistët shqiptar e zhdukën vetë atë pa pritur ardhjen e specialistëve kinez dhe se 8- ambasadori shqiptar në Kinë refuzoi të merrte në

¹⁵⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 283, f. 4-44. Teksti i plotë i notës kineze me deshifrim nga Pekini datë 7 korrik 1978.

¹⁶⁰ Po aty,

¹⁶¹ Po aty,

¹⁶² Po aty,

¹⁶³ AMEPJ, V. 1978, D. 283, f. 2. Deshifrim nga Pekini, datë 7 korrik 1978.

¹⁶⁴ Po aty

dorëzim notën e qeverisë kineze të datës 7 qershor 1978, duke mbyllur rrugën e konsultimeve midis dy palëve.”¹⁶⁵

Në notë shprehej që *“qeveria kineze i kishte dhënë Shqipërisë ndihmë ekonomike dhe ushtarake me qëllim që të forconte miqësinë midis dy popujve dhe marrëdhëniet miqësore në bazë të parimeve të marksizëm-leninizmit dhe internacionalizmit proletar.”*¹⁶⁶ Zbatimi i marrëveshjeve të përfunduara ndërmjet Kinës dhe Shqipërisë bënte fjalë për një shpenzim nga ana e qeverisë kineze prej më shumë se 10 miliardë juan RMB, shumica e së cilës ishte paguar. Kina e kishte ndihmuar Shqipërinë në ndërtimin komplet të 142 projekteve, 91 prej të cilave ishin përfunduar, 23 ishin në përfundim e sipër ose në proces ndërtimi dhe 17 të tjera ishin në shqyrtim dhe projektim. Degët e reja industriale në Shqipëri të ndërtuara me ndihmën kineze përfshinin hekur, çelik, plehra kimike, sodë kaustike, acide, qelq, pasurimi i mineralit të bakrit, plastikën dhe armatime. Projektet e ndërtuara me ndihmën kineze në degët ekzistuese të industrisë shqiptare si elektrike, qymyrguri, nafta, pajisje mekanike, industria e lehtë, industria tekstile, materiale ndërtimi ishin relizuar deri në 1978. Kina e kishte furnizuar Shqipërinë me një sasi të madhe armatimesh dhe pajisjesh gratis. Rreth 6 mijë ekspertë kinezë ishin dërguar në Shqipëri gjatë këtyre viteve në ndihmë të zbatimit të projekteve. Kina ndihmoi Shqipërinë në stërvitjen e një numri të madh kuadresh ekonomikë dhe teknikë ushtarakësh prej të cilëve mbi dy mijë u specializuan në Kinë.

Ndihma kineze shërbeu në forcimin dhe zhvillimin ekonomik e të aftësive mbrojtëse të Shqipërisë. Kina lëvroi 1.8 milion ton grurë, 1 milion ton produkte çeliku, 10 mijë traktorë, u përfunduan gjashtë stacioneve elektrike të madhësive të ndryshme me një kapacitet total prej 885 mijë kilovatorësh, Kina furnizoi forcat e armatosura me tanke të prodhimit kinez dhe interceptorë radiolokatorë, u kompletua uzina e plehrave azotike në Fier me valutë të huaj, 100 milion juen RMB, për ndërtimin e kombinatit metalurgjik. Nga 29 objekte të këtij kompleksi, 20 ishin përfunduar dhe vënë në shfrytëzim. Kjo vepër ndihmoi Shqipërinë të prodhojë për herë të parë hekurin dhe çelikun e saj në mars 1976. Në vitin 1975 Kina premtoi dhënien e një kredie pa interes prej 500 milion juen RMB dhe u nënshkrua një marrëveshje të re për ndihmë ushtarake falas

Lidhur me këtë notë të Qeverisë kineze, më 12 korrik 1978 Agjensia Telegrafike shqiptare njoftoi publikisht vendimin e qeverisë kineze, duke e dënuar atë si një akt antishqiptar dhe si *“një veprim kundërrevolucionar, që tregon se RPK dhe PK e Kinës kanë devijuar nga rruga marksiste-leniniste, po afron gjithnjë e më shumë me gjithë forcat imperialiste e reaksionare në botë, se kina ka hequr dorë nga përkrahja për forcat revolucionare dhe se kjo zbulon dhe hipokrizinë e udhëheqjes kineze në qëndrimet e tyre të mëpërshme ndaj vendit tonë”*¹⁶⁷ Më 13 korrik, qeveria kineze publikoi notën e saj të 7 korrikut të shoqëruar me një shpjegim të *“Hsinhuasë”* në të cilën deklaronte se *“ ishte e detyruar të merrte një vendim të tillë.”*¹⁶⁸ Ndërsa qeveria shqiptare nuk e publikoi notën kineze.

Nota kineze e 7 korrikut 1978¹⁶⁹ shënoi fundin e këtij tensioni të heshtur midis dy palëve. Të gjitha marrëveshjet ekonomike, ushtarake dhe kulturore u anuluan, 513 specialistë

¹⁶⁵ Po aty,

¹⁶⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 283, f. 4-44. Teksti i plotë i notës kineze me deshifrim nga Pekini

¹⁶⁷ Revista Rruga e Partisë XXV, korrik 1978, Njoftim i Agjensisë Telegrafike, f.17

¹⁶⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.11, f. 14

¹⁶⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 283, f. 4-44. Teksti i plotë i notës kineze me deshifrim nga Pekini ndodhet te shtojca. 1978.

kineze që ndodheshin ende në Shqipëri, u tërhoqën dhe 57 studentë shqiptarë në Kinë u kthyen mbrapsht¹⁷⁰. Në të njëjtën linjë me atë të qeverisë në Pekin, në datën 20 korrik, ambasada kineze në Tiranë njoftoi Ministrinë e Punëve të Jashtme të Shqipërisë se qeveria kineze vendosi të hiqte Zyrën e Këshilltarit Ekonomik pranë ambasadës së RPK në RPSSH¹⁷¹.

Pas marrjes në dorëzim të notës kineze, ambasadori shqiptar në Pekin u përgjigj se *“gjithë përgjegjësia për këtë vendim armiqësor antimarksist i takonte palës kineze dhe rezervoj të drejtën e qeverisë shqiptare për përgjigje.”*¹⁷² Po në datën 7 korrik, ambasadori shqiptar i kërkoi ministrit të Jashtëm Nesti Nase se çfarë qëndrimi do të mbante me diplomatët dhe gazetarët e huaj, nëse pala kineze bënte publike notën që sapo i kishte dorëzuar. Njoftimi që i erdhi nga ministri Nesti Nase ishte se: *“qeveria shqiptare do të përgjigjej me një notë të fortë ndaj vendimit armiqësor kinez kundër Shqipërisë.”*¹⁷³.

Tirana zyrtare kaloi në veprime konkrete. Në paraditen e datës 15 korrik 1978, ajo ndërpreu pa paralajmërim radiotransmetimet për degën e Agjencisë Hsinhua në Tiranë, përdorimin e pajisjeve radiomarrëse dhe radio-dhënëse nga radiostacioni i ambasadës kineze si dhe ndaloi transmetimin e Radio Pekinit.¹⁷⁴ Ky veprim u konsiderua nga pala kineze si një veprim tjetër që po ndërmernte Tirana zyrtare për të dëmtuar bashkëpunimin midis dy vendeve si dhe për të përkeqësuar edhe më tej me paramendim marrëdhëniet midis Kinës dhe Shqipërisë. Lidhur me këtë veprim pala kineze shprehu pakënaqësinë e saj dhe “kërcënoi” palën shqiptare se do të mbante përgjegjësi¹⁷⁵.

Veprimet dhe kundërveprimet pasuan njëra-tjetrën. Ndërprerja e përdorimit të radiostacioneve shqiptare nga dega e Agjencisë Hsinhua, Radio Pekinit dhe ambasadës kineze në Tiranë, në datën 15 korrik, u justifikua nga pala shqiptare si pasojë direkte e vendimit arbitrar dhe të njëanshëm të qeverisë kineze (me anë të notës së 7 korrikut 1978) për ndërprerjen e të gjithë ndihmave civile dhe ushtarake Shqipërisë, si dhe për anulimin e marrëveshjeve përkatëse të përfunduara midis dy qeverive. Qeveria shqiptare e konsideroj veprimin e saj tërësisht të ligjshëm.¹⁷⁶ Sipas njoftimit të ambasadës kineze në Tiranë, personeli i degës së Agjencisë Hsinhua u largua gjatë muajit korrik 1978, ndërsa Cia Fu Jun mbeti si korespondent i Hsinhua-së dhe u vendos pranë ambasadës.

Nota shqiptare u bë gati për tre javë dhe u publikua më 29 korrik 1978.¹⁷⁷ Ndryshe nga nota kineze, nota shqiptare ishte shumë e gjatë 40 faqe. Nota shqiptare sipas Hoxhës duhej të ishte *“demaskuese politike ideologjike, por në planin ekonomik të rrëzonte atë çfarë thuhej në notën kineze.”*¹⁷⁸ Nota e konsideronte “të pabesë” dhe “armiqësor” veprimin ndaj Shqipërisë socialiste, e cila synonte të godiste rëndë ekonominë shqiptare. Në notë, thuhej se Kina kishte

¹⁷⁰ Jacques, *Shqiptarët...*, 546.

¹⁷¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 343, f. 1-2. Ambasada e Republikës Popullore të Kinës, Tiranë, më 19 korrik 1978.

¹⁷² AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 283, f. 3. Dëshifrim nga Pekini, datë 7 korrik 1978. Takim i Behar Shtyllës me zv/ministrin e Punëve të Jashtme të RPK, Y. Xhan.

¹⁷³ *Po aty*.

¹⁷⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 329, f. 9. Ambasada e Republikës Popullore të Kinës i drejtohet Ministrisë së Punëve të Jashtme të RPSSH, Tiranë, më 24 korrik 1978.

¹⁷⁵ *Po aty*, fl- 10.

¹⁷⁶ *Po aty*, f. 12-13. Ministria e Punëve të Jashtme të RPSSH i drejtohet ambasadës së Republikës Popullore të Kinës, Tiranë, 18 gusht 1978.

¹⁷⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1978, D. 284, f. 73. Komitetit Qendror të Partisë Komuniste të Kinës, Këshillit të Shtetit të Republikës Popullore të Kinës.

¹⁷⁸ AQSH, F.14/KQPPSH-Takime ditore të Sekretariatit, V.1978, D.52, fl. 1-21. Takim-ditor i Sekretarëve të KQ të PPSH, datë 8 korrik 1978.

vepruar nga pozitat e një fuqie të madhe kundër një vendi të vogël me metoda të egra shoviniste të Titos, Hrushovit dhe Brezhnjev, të cilat dikur edhe Kina i kishte dënuar.¹⁷⁹ “Arsyet e vërteta të ndërprerjes së ndihmave dhe kredive për Shqipërinë nuk kishin thjesht karakter teknik, por dhe karakter të thellë politik dhe ideologjik.”¹⁸⁰ Demaskimi i kinezëve sipas Enver Hoxhës duhej bërë me kujdes duke përdorur retorikën ideologjike të marksizëm-leninizmit, pa lënë hapësira mendimi tek populli shqiptar që shkaqet e prishjes ishin politike dhe për më tepër që arsyet e prishjes ishin në shërbim të ruajtjes së pushtetit të tij. Në takimin ditor të sekretarëve të KQ të PPSH, në datën 8 korrik 1978, ai jep udhëzimin: “për sa i përket politikës ideologjike së tyre e aktit të prerjes së ndihmave, duhej bërë me kujdes dhe në mënyrë të tillë që të forcojë bindjen e partisë e të popullit tonë në forcat e veta.”¹⁸¹

Me likuidimin e marrëdhënieve politike, ideologjike, ekonomike dhe ushtarake, marrëdhëniet diplomatike midis dy vendeve ngelën në nivelin më të ulët duke mbajtur formalisht marrëdhëniet diplomatike në rang ambasadorësh. Në 4 tetor 1978 u largua ambasadori kinez nga Tirana, ndërsa ambasadori shqiptar në Kinë, Behar Shtylla u largua nga Pekini, më 25 janar 1979. Më 16 tetor 1979 u emërua ambasador në Pekin, Jonuz Mersini.¹⁸² Mbërritja e ambasadorit shqiptar u organizua në bazë të protokollit kinez, por në nivelin më të ulët.¹⁸³ Më 19 dhe 31 maj 1979, Këshilltari tregtar i ambasadës kineze në Tiranë shkoi në takim me Ministrin e Punëve të Jashtme dhe shprehu dëshirën e palës kineze për të bërë tregti midis dy vendeve. Pas kundërshtimeve të gjata nuk u arrit asnjë marrëveshje misioni dy palëve. Si rezultat gjatë vitit 1978 dhe 1979 nuk u shkëmbye asnjë kilogram mall midis dy vendeve. Krisja e marrëdhënieve shqiptaro-kineze, në fakt ishte në politikën e vijimësisë ideologjike të Enver Hoxhës. Izolimi i plotë i Shqipërisë nga pjesa tjetër e botës u bë fakt i kryer.¹⁸⁴

Shtypi dhe propaganda shqiptare si mjete të rëndësishme të regjimit komunist, por edhe të Luftës së Ftohtë, ishte e mbushur me njoftime dhe komente në lidhje me “*degjenerimin e RPK në shtet borgjez dhe revizionist*.”¹⁸⁵ Letra e 29 korrikut 1978 u botua si shtojcë më vete në revistën “Shqipëria e Re” dhe “Shqipëria Sot” me qëllim që të bëhej e njohur për një publik më të gjërë. Gjithashtu në këtë periudhë u ribotuan materiale të rëndësishme mbi marrëdhëniet e Shqipërisë me Bashkimin Sovjetik dhe pikpamjet hrushoviane. Pas kësaj, Tirana deklaroi se i zuri vendin Pekinit si qendra e revolucionarëve marksistë-leninistë. Në fakt, Hoxha e shpalli Shqipërinë si “*kështjellën e vetme të marksizëm-leninizmit në botë*.”¹⁸⁶

¹⁷⁹ Boriçi, *Marrëdhëniet...*, f.290.

¹⁸⁰ *Po aty*.

¹⁸¹ AQSH, F.14/KQPPSH-Takime ditore të Sekretariatit, V.1978, D.52, fl. 1-3. Takim-ditor i Sekretarëve të KQ të PPSH, datë 8 korrik 1978.

¹⁸² AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1979, Dosja nr. 207, f. 141-142. Mbi disa aspekte në marrëdhëniet e vendit tonë me Kinën për 6-mujorin e dytë të vitit 1979.

¹⁸³ *Po aty*, f. 137.

¹⁸⁴ *Po aty*, 295.

¹⁸⁵ Revista “Shqipëria Sot”, 29 korrik 1978

¹⁸⁶ Jacques, *Shqiptarët*, 247.

1.2 Pasojat pas tensionit Tiranë -Pekin për Shqipërinë.

Marrëdhëniet 25 vjeçare shqiptaro-kineze, pavarësisht nga zhvillimet jo lineare në përgjithësi, nxitën zhvillimin e ekonomisë shqiptare. Deri në fundin e viteve '70 Shqipëria siguroi nga ndihmat kineze ndërtimin e 41 projekteve të rëndësishme nga të cilat 24 i përkisnin industrisë së rëndë. Gjatë kësaj periudhe u zhvilluan më tej disa degë të rëndësishme të ekonomisë si: industria e minierave, industria energjetike, industria mekanike, industria petrokimike, industria tekstile, industria e prodhimit të materialeve të ndërtimit etj. U krijuan degë të reja si industria kimike, industria metalurgjike, industria e letrës, industria e prodhimeve ushtarake etj. U ndërtua Kombinati Metalurgjik i Elbasanit, që vinte në shfrytëzim minierat e hekurit në vend, uzina e ferro-kromit në Elbasan dhe në Burrel, ndërtimi i hidrocentralit të Vaut të Dejës dhe të Fierzës, i uzinës së përpunimit të thellë të naftës në Ballsh, me aftësi përpunimi prej 1 milionë tonë naftë bruto në vit, uzina e plehrave azotike në Fier, Uzina "Traktori" në Tiranë, uzina e superfosfatit në Laç, uzinat e sodës së kalçinuar, sodës kaustike dhe e llambave elektike në Vlorë, fabrikat e çimentos në Fushë Krujë dhe Elbasan, fabrika e tullave silikate në Tiranë etj. Gjithashtu mori zhvillim Industria e Lehtë ushqimore, kombinati i tekstilit Berat, fabrika e strofrave të leshta në Tiranë, kombinatet e mishit dhe të qumshit në Tiranë, fabrikat e letrës në Lushnjë e Kavajë etj.

Bujqësia si dega kryesore e ekonomisë shqiptare kishte arritur disa suksese të rëndësishme, siç ishin rritja e sipërfaqes së tokës së punuar, rritja e rendimentit dhe përmirësimi i strukturës së prodhimit. Bujqësia arriti një rezultat shumë të madh, siç ishte *sigurimi i bukës në vend në vitin 1977*.¹⁸⁷ Për sa i përket bujqësisë, zhvillimi i saj bëri të mundur që vendi të arrinte një shkallë të lartë në drejtim të plotësimit të nevojave në shumicën e sektorëve dhe njëkohësisht favorizoi dhe eksportin (produkte të freskëta dhe të konservuara). Në fund të v. '70, në kooperativat bujqësore dhe ndërmarrjet shtetërore, punonin rreth 20 mijë traktorë dhe qindra kombanja, të ardhura me ndihmën kineze."¹⁸⁸ Kjo vërtetohet dhe ankesat e palës kineze të raportuara në notën kineze të 7 korrikut 1978, ku thuhej se: *"Kina lëvroi 1.8 milion tonë grurë kur furnizimi ynë me ushqim ishte i pa mjaftueshëm. Ne ju kemi furnizuar me më shumë se 10 mijë traktorë, kur niveli i mekanizmit të bujqësisë tonë është krejtë i ulët dhe mbështetemi edhe sot kryesisht me forcën e njeriut dhe kafshët tërheqëse."*¹⁸⁹

Prodhimi i mineraleve gjatë 5 vjeçarit të 5-të (1971-1975) u rrit me 63%. Progres të madh pati nxjerrja e mineralit të kromit. Në fakt Shqipëria në këtë kohë zinte vendin e 3-të në botë në prodhimin e kromit. Gjatë këtij pesëvjeçari rafineria e ferrokromit në Burrel filloi prodhimin e kromit i vlefshëm për transport.¹⁹⁰ Shqipëria gjatë kësaj kohe ishte në gjendje të prodhonte 1/8 e prodhimit të bakrit në botë. Prodhimi i kromit në vend në vitin '80 arriti 1.3 milion ton, ferro-krom në 100.000 ton (afërsisht), kapaciteti i energjisë në 2.400MW (në ndërtim 600MW), hekur 700.000 ton (afërsisht), naftë 1.4 milion ton. Industria sekondare, petrolikimike, superfosfate, tekstile, duhan. Eksportuese e energjisë elektrike në Jugosllavi, Greqi, Austri dhe planifikonte për Rumaninë."¹⁹¹

¹⁸⁷ Mehmet Shehu, "Shqipëria marshon përpara pa u ndalur në rrugën e ndritur të socializmit", *Rruga e Partisë*, nr. 1, Janar 1979, f. 8.

¹⁸⁸ Alia, *Jeta ime*,...f.247

¹⁸⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978. D.283, f.103 Teksti i plotë i notës kineze me deshifrim nga Pekini

¹⁹⁰ Jacques, *Shqiptarët*..., 505

¹⁹¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1981, D.1259/3, fl -118, Informacion-Të dhëna për Shqipërinë

Gjatë periudhës së zbatimit të Planit të 6-të 5vjeçar të zhvillimit (1976-1980), ritmet vjetore të rritjes në prodhimet industriale shqiptare arritën në 6.2 %, ndërsa një numër i rëndësishëm kombinateve industriale ishin ndërtuar tashmë. Zgjerimi i prodhimit të naftës dhe gazit dhe nënproduktet e tyre bënë të mundur që Shqipëria, krahas rritjes së energjisë elektrike me origjinë hidrike, të plotësonte nevojat e veta në sektorin energjitik dhe madje të fillonte eksportin e produkteve të naftës dhe të energjisë elektrike. Shfrytëzimi i burimeve minerale dha rezultatet veçanërisht në drejtim të kromit, për të cilën Shqipëria është prodhuesi dhe eksportuesi i dytë në botë.¹⁹² Zhvillimi i industrisë pati ndikim pozitiv në gjithë jetën e vendit; u hapën fronte të shumta pune. U zhvilluan shumë qytete dhe u krijuan mjaft qytete të reja industriale, gjë që ndryshoi raportin midis popullsisë urbane dhe asaj rurale, ndonëse shumica e popullsisë vazhonte të jetonte në fshat. Niveli i jetesës rritej gjithmonë e krahasur kjo me rritjen në Shqipëri.

Tregtia me jashtë e Shqipërisë, në 1975 ishte 22 herë më shumë se ajo e vitit 1945 dhe më shumë se tre herë se 1960, dhe paksa më pak se dyfishi i vitit 1970. Në 1974, mineralet energjitike dhe metalet u realizuan më shumë se 59% të eksportit, bujqësia, dhe produkte të tjera arritën në 9.2%. Në 1974 të mirat materiale arritën në 63% të eksportit. Eksporti përfshinte krom dhe nënproduktet e tyre, hekur-nikel, naftë, bitum, kabëll elektrik, produkte të industrisë ushqimore, produkte të industrisë kimike (sodë, çimento, tulla silikoni, pllaka mermeri), nënproduktet e naftës, tekstile, produktet e lëkurës dhe plastikës, rrobat, qilimat dhe prodhime të tjera artizanale, fruta dhe perime të freskëta, esenca dhe vajra, verë, duhan dhe cigare. Energjia hidrike eksportohej në Jugosllavi dhe në Greqi. Importi përfshinte makineri industriale dhe bujqësore, pajisje elektrike, motorra për makineri, qelq, letër etj.¹⁹³

Tregtia gjatë viteve 1960 deri në mesin e viteve 70 bëhej kryesisht me Kinën por, situata në fundin e viteve 1970 ishte e paqartë për shkak të situatës së politikës së jashtme të Shqipërisë në kushtet e krisjes së madhe me Kinë dhe problemeve që solli.

Sipas notës së 29 korrikut 1978, zhvillim ekonomik i Shqipërisë ishte meritë e popullit shqiptar. Në notë thuhet se *“Sukseset madhështore të arritura nga Shqipëria në ndërtimin e socializmit. janë vepër e Partisë së Punës të Shqipërisë e shtetit shqiptar e diktaturës së proletariatit, e popullit shqiptar, jo fryt i ndihmës.”* Më pas në notë vazhdohet *“ato miliarda juan që përmenden në notën kineze, nuk përfaqësojnë shumën e vërtetë të ndihmës ekonomike dhe ushtarake të Kinës për Shqipërinë, por janë reklamë kineze, e njëanshme dhe tendencioze.”*¹⁹⁴ Enver Hoxha nuk pati mirësinë dhe kurajon të pranonte ndihmat që mori gjatë viteve të miqësisë nga Kina, të cilat i dhanë ekonomisë shqiptare një ndihmë të jashtëzakonshme. Por, ndërkohë në mbledhjen e 8 korrikut 1978, në analizën e notës kineze mbi shumën e ndihmave Hoxha thotë *“veç kanë bërë mirë që në notë kanë vënë edhe periudhën gjatë së cilës na kanë ndihmuar, se po të ndahet kjo ndihmë për një kohë kaq të gjatë, merret vesh sa e madhe ka qenë ndihma e tyre.”*¹⁹⁵ Diplomacia shqiptare gjatë kësaj periudhe trumbetonte arritjet në ekonominë shqiptare si rezultat i politikave të qeverisë shqiptare , ndërsa dështimet ishin të kundërshtarit.

¹⁹² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.1136, f.79 Analizë për ekonominë shqiptare

¹⁹³ Po aty, fl- 118

¹⁹⁴ AQSH, F.14/KQPPSH-Letra dhe procesverbali i mbledhjes së Plenumit të KQ të PPSH, për Notën e 29 korrikut 1978, fl-9

¹⁹⁵ AQSH, F.14/KQPPSH-Takime ditore të Sekretariatit, V.1978, D.52, fl. 1-10. Takim-ditor i Sekretarëve të KQ të PPSH, datë 8 korrik 1978.

Por pavarësisht deklaratave, Tirana zyrtare, kishte filluar të shqetësohej, për problemet ekonomike që po ndiheshin në ekonomi. Në 1974 treguesit e prodhimit industrial tregonin rënie në krahasim me objektivat e caktuara në planin pesëvjeçarë 1971-1975. Plan i 5 vjeçar 1976-1980, në formën përfundimtare të tij të jep përshtypjen e doktrinë së autarkisë ekonomike dhe kishte për qëllim të arrinte në mënyrë të ndjeshme efektshmërinë e një ekonomie të pavarur. Por, krahas problemit të zakonshëm të indiferentizmit në punë, mungesën e drejtimit, planifikimi i dobët situatën e rëndoi reduktimi i ndihmave. Gjatë viteve 1974-1978 u vunë re pengesa e vështirësi të mëdha përsa i përket realizimit të investimeve në objektet industriale e prodhuese, të cilat ishin planifikuar të ndërtoheshin me ndihmat e kreditë kineze. Për shkak të vetsabotazhit, furnizimi materialo-teknik mungoi dhe për pasojë, ritmet e ndërtimit të disa objekteve industriale u ngadalësuan. Që nga viti 1976, Pekini reduktoi dukshëm ndihmat ekonomike dhe ushtarake në adresë të Tiranës. Në vitin 1975, kur po diskutohej për planin e gjashtë pesëvjeçar Kina i akordoi Shqipërisë vetëm 25% të kredisë së kërkuar.¹⁹⁶ Tregtia midis dy vendeve ra nga “168 milion \$ në 1975 në 116 milion \$ një vit më vonë”.¹⁹⁷

Kushtet natyrore të disfavorshme të verës së vitit 1977 patën një pasojë tjetër negative në prodhimin bujqësor duke i treguar qartë shqiptarëve dobësitë e tyre. Për vitin 1977 në të gjithë sektorët e ekonomisë pati mosrealizime:

- bujqësia nuk e realizoi planin e drithrave;
- blegtoria ishte e prapambetur.
- në industrinë e naftës, kishte deficite të mëdha në realizimin e nxjerrjes së saj.
- tregtia e jashtme dhe kreditë nga RPK nuk u realizuan për vitin 1977.¹⁹⁸

Në situatën e re të krijuar, Shqipëria u detyrua të përballej me vështirësi. Në shënimet e tij, Hoxha akuzonte palën kineze për “vendosjen e bllokadës dhe për sabotime në fushën ekonomike.”¹⁹⁹ Për t’i paraprirë situatës së krijuar në vend, u projektua në mënyrë urgjente plani për vitin 1978 për Ministrinë e Punëve të Jashtme, i punuar në dhjetor 1977 dhe i miratuar në 7.02.1978. Për të përballuar situatën “u morën masa urgjente për forcimin e mëtejshëm të regjimit të kursimit kudo në çdo sektorë.”²⁰⁰ Forcimi i mëtejshëm i kursimit do të përbënte një nga drejtimet kryesore të jetës dhe veprimtarisë së kolektivave punonjëse dhe të organeve shtetërore dhe ekonomike për të mos lejuar që të bëheshin shpenzime të panevojshme e të bëhej përdorim sa më racional i energjisë elektrike. Ministria e Industrisë dhe e Minierave për periudhën qershor-tetor të vitit 1978 u urdhërua: “të kishte gjithmonë në gadishmëri të plotë centralet elektrike, të bëhej shpërndarja e nevojave me energji për çdo muaj në përputhje me mundësitë e prodhimit duke organizuar në rradhë të parë, kalimin në remont të ndërmarrjeve të fabrikave, etj. që kanë konsum të madh të energjisë elektrike gjatë muajve qershor- tetor.”²⁰¹ Në kuadrin e vështirësive ekonomike dhe direktivave për zgjerimin e tregtisë së jashtme për të qenë operativ në Ministrinë e Jashtme u krijua sektori i veçantë për problemet ekonomike.²⁰²

¹⁹⁶ Historia e Shqipërisë, Volumi IV, Akademia e Shkencave, Viti 1983, f.432

¹⁹⁷ Biberaj, *Albania*,... f.111

¹⁹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.1136, f.79, Analizë për ekonominë shqiptare

¹⁹⁹ E.Hoxha “Kinezët po ecin drejt bllokadës kundër Shqipërisë”, Shënime I, f.214.

²⁰⁰ AMEPJ, V.1978, D.34, f.15, Projektplan i vitit 1978 për MPJ, miratuar me vendimin e Këshillit të Ministrave, Nr.5, datë. 7.2.1978

²⁰¹ Po aty, f. 16

²⁰² Po aty,

Çështja e tregtisë nuk ishte përqëndruar vetëm në sektorin e tregtisë, por e tërë ambasada ishte mobilizuar për realizimin e saj.²⁰³ Prerja e kredisë do të sillte probleme të mëdha për ekonominë shqiptare në raportin e Ministrisë së Punëve të Jashtme deklarohet se *“kjo e papritur do na vërë në rrugë pa dalje.”*²⁰⁴ Ndërkohë që balanca e aktiviteteve të Kinës me Shqipërinë, nga korriku i vitit 1977-1978, ishin gjithnjë duke u pakësuar, me Jugosllavinë e Rumaninë treguesit ishin në rritje

Ndërmarrjet kineze në kuadrin e ftohjes së marrëdhënieve, lanë pa përfunduar projektet e nisura. Ky qëndrim u mbajt kryesisht për artikuj të rëndësishëm si çelique, goma, kimikate e shumë mallra të tjerë të rëndësishëm. Disa nga mallrat e kleringut si kablllo, oriz, salcë dhe uthull soje, letër për cigare, esenca të ndryshme, vaj, piper, kanavacë, thasë e pëlhurë jute, shajakë teknik, zinxhirë konfeksionesh, letër shtypi e gazete, brava dhe dryna, topa sportivë letër shtypi e gazete, stilografë dhe pjesë këmbimi, pëlhurë e gomuar, penj për qepje, muline, tela të ndryshëm e artikuj të tjerë me pak rëndësi patën vështirësi në shkëmbimin e tyre. Për mallrat e kleringut deri në fund të 6-mujorit të parë të vitit 1978 nga rreth 33 milion dollarë që ishte afërsisht vlerësimi i 126 zërave të listës së kleringut, pranuar nga të dy palët ishin kontraktuar 3.3 milionë dollarë ose baraz 10%.²⁰⁵ Mallrat e eksportit shqiptar me Kinën ishin të pakta kryesisht cigare dhe kompesat.

Vështirësitë u shtuan edhe më tepër kur më 15 janar 1979, grupi kinez i punës kërkoi MTJ, që *“mallrat kineze të dorëzoheshin në “portet kineze”. Ata ngulën këmbë gjithashtu që mallrat të tërhiqen nga pala blerëse brenda 45 ditëve nga njoftimi i palës shitëse, gjë që për largësinë midis dy vendeve kjo është pothuajse e pamundur.”*²⁰⁶ Shoqëria aksionere shqiptaro-kineze e Lundrimit Detar, e cila ishte krijuar në bazë të marrëveshjes midis dy qeverive të 26 dhjetorit 1961, duke patur për qëllim formimin e mëtejshëm të bashkëpunimit ekonomik dhe zhvillimin e lidhjeve në transportin detar midis dy vendeve, si dhe sigurimin e kushteve të favorshme për transportimin e mallrave të tregtisë midis RPSH dhe RPK nuk po funksiononte.²⁰⁷ Marrëveshja përcaktonte se mjetet e shoqërisë vihen 50% prej secilës palë dhe të ardhurat e humbjet ndahen ose mbulohen me të njejtën propocion nga dy palët. Pas 7 korrikut 1978 me notën kineze u prishën bazat e funksionimit të shoqërisë. Në këto kushte pala shqiptare nuk iu përgjigj për një kohë ftesës së palës kineze për të marrë pjesë në zhvillimin e sesionit të 12 të Këshillit Administrativ të shoqërisë.

Pas 7 korrikut 1978 kinezët mbajtën në Shangai për më shumë se një muaj pa e shfrytëzuar anijen e shoqërisë së përbashkët kino-shqiptare *“Internacional”* dhe penguan funksionimin e transportit ujor. Në këto kushte, më 27 shtator 1978, me porosi të qeverisë së RPSSH iu dorëzua ambasadës kineze në Tiranë një notë e MPJ. Ndër të tjera në të thuhet *“Qeveria e RPSSH anullon Marrëveshjen mbi shoqërinë Aksionere shqiptare-kineze të Lundrimit detar. dhe e konsideron veten të çliruar nga detyrimet, që rrjedhin prej saj”*. Më 25 dhjetor 1978 në Tiranë u nënshkrua procesverbali mbi bisedimet midis përfaqësuesit të qeverisë së RPSSH dhe qeverisë së RPK për likuidimin e çështjeve financiare që rridhnin prej shoqërisë aksionere shqiptaro-kineze të lundrimit detar. Nënshkrimi i kësaj marrëveshjeje uli në tavolinë për herë të fundit dy partnerët që tashmë i kishin shpallur *“divorc”* të hapur njëri-tjetrit. Në bazë të

²⁰³ Po aty, f. 19

²⁰⁴ Po aty, f. 87

²⁰⁵ Po aty, f. 87

²⁰⁶ Po aty, f. 36

²⁰⁷ Po aty, fl-37

propozimit të RPSSH ndaj RPK sipas notës së 27 shtatorit 1978 palët u morën vesh për tri pika të kësaj marrëveshjeje.²⁰⁸ Pala kineze ra dakord me propozimin e palës shqiptare, pa i bërë asnjë ndryshim propozimit të paraqitur. *Pas këtij vendimi midis dy palëve në vazhdim të vitit 1978 nuk u shkëmbye as një kilogram mall midis dy vendeve.*²⁰⁹

Këshilli i Ministrave i Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë në shqyrtimin që i bëri gjendjes së llogarive të kredive dhe kleringut sipas bilancit të Bankës së Shtetit Shqiptar si detyrime të RPS të Shqipërisë ndaj RP të Kinës, si dhe të dëmeve të shkaktuara ekonomisë së RPS të Shqipërisë nga “akti armiqësor dhe antishqiptar” i Qeverisë së RP të Kinës duke shkelur në mënyrë të njëanshme marrëveshjet e përfunduara midis qeverive të dy vendeve konstatonte se përgjegjësia e qeverisë së RP të Kinës për dëmet që i shkaktoi RPS të Shqipërisë nga ndërprerja e ndihmave ishte e plotë, direkte, dhe e paargumentuar.²¹⁰

a- *Politikisht* - me veprimet e revizionistëve kinezë në kundërshtim me parimet marksiste-leniniste, duke i llogaritur kreditë e akorduara RPS të Shqipërisë si investim me synim që t’i impononin pikëpamjet e veta politike e ideologjike që binin në kundërshtim me interesat e revolucionit dhe të socializmit dhe duke u dhënë kredive një përmbajtje social-shoviniste që solli dhe zbatimin gjysmak-zvarritës e pengues të marrëveshjeve ekonomike dhe të ndihmave me kredi;

b- *Juridikisht* - anulimi në mënyrë të njëanshme nga qeveria e RP të Kinës e marrëveshjeve dhe protokolleve të përfunduara midis qeverisë së RPS të Shqipërisë dhe qeverisë së RP të Kinës, përbënte sipas argumentit të palës shqiptare një shkelje të hapur të normave më elementare të së drejtës ndërkombëtare që kishin të bënin me respektimin e marrëveshjeve ndërkombëtare të përfunduara midis shteteve, të cilat ishin të shprehura në një sërë dokumentesh të njohura nga qeveria e RP të Kinës. Në këto kushte qeverisë së RP të Kinës i lihej përgjegjësi e plotë dhe direkte për t’i shpërblyer qeverisë së RPS të Shqipërisë të gjitha dëmet që i kishte shkaktuar asaj;

c- *Ekonomikisht* -duke u nisur nga qëllimet e mësipërme qeveria e RP të Kinës i kishte shkaktuar dëme të mëdha ekonomisë së RPS të Shqipërisë që rridhnin nga ndërprerja e kredive të parashikuara në marrëveshjet ekonomike të përfunduara zyrtarisht midis dy qeverive, si dhe lënia pa përfunduar ose pa ndërtuar i një numri objektesh, nga mosarritja e aftësisë prodhuese dhe e parametrave tekniko-ekonomikë të veprave sipas projektit, si dhe moskrijimi i të ardhurës neto, si rrjedhim i mosrespektimit të afateve të paracaktuara në marrëveshje për përfundimin, dorëzimin dhe vënien në shfrytëzim të veprave, nga largimi para kohe i specialistëve kinezë, mosdorëzimi i dokumentacionit teknik përkatës, nga importi i detyruar i produkteve që do të prodhoheshin nga veprat e ndërtuara më vonë, të papërfunduara ose të pafilluara si dhe eksporti

²⁰⁸ AMEPJ, V. 1978, L. 4, D. 19. Në këtë proces verbal nënshkruar nga përfaqësuesit e të dy palëve u dakortësua që: 1- Fitimi, amortizimi, fondet e riparimeve, mjetet e xhiros së shoqërisë në bankat e të dy vendeve do të ndaheshin nëpërmjet dy palëve në shumë të barabarta në vlerën 912.051.65 juen. 2- Mjetet kryesore të shoqërisë ndaheshin në këtë mënyrë, gjithmonë sipas propozimit të palës shqiptare: anija “Vlora” i kalonte palës shqiptare si palë investitore; anija “Internacional” i kalonte palës kineze si palë investitore; anija “Vampo” i kalonte palës shqiptare kundrejt likuidimit të shumës prej 1.394.976.43 juen palës kineze sipas shumës prej 483.819.15 juen klering dhe 493.644.97 juen valutë e lirë që pala kineze detyrohej t’i xhironte palës shqiptare për pjesën që i takonte nga likuidimi i shoqërisë. Të mbahej nga pala kineze për llogari të shlyerjes së detyrimit për gjysmën e vlerës së anijes “Vampo”. Diferencën prej 417.439.31 juen klering pala shqiptare ia xhironte palës kineze telegrafisht brenda 10 ditëve të firmosjes së proces-verbalit. 3- Inventari dhe makinat që ndodheshin në Shqipëri në qendër të shoqërisë në Durrës i kalonin palës shqiptare, ndërsa ato që ndodheshin në Kinë në degën e shoqërisë Shanghai i kalonin palës kineze pa kompesim.

²⁰⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, Viti 1979, Dosja nr. 207, fl-149, Mbi Marrëdhëniet e vendit tonë me Kinën

²¹⁰ Po aty,

i munguar, nga kryerja e shpenzimeve plotësuese për ekonominë shqiptare për shkak të furnizimit nga pala kineze të teknologjisë, pajisjeve dhe makinerive jo në përputhje me kërkesat e marrëveshjeve, blerja e makinerive dhe pajisjeve të reja për vënien në shfrytëzim të veprave të papërfunduara etj.²¹¹

Duke marrë parasysh sa më sipër Këshilli i Ministrave të RPS të Shqipërisë vendosi që: Ministria e Financave të mbyllte llogaritë e kredive dhe të kleringut që mbaheshin të evidentuara në bilancin e Bankës së Shtetit Shqiptar si detyrim i Shqipërisë ndaj Kinës.²¹²

Borxhi që shteti shqiptar i detyrohej RPK nuk mund të ishte vetëm vendim i qeverisë shqiptare, ajo qartazi ishte shkelje e të drejtës ndërkombëtare e si pasojë ishte e pajustificuar. Ky vendim i Këshillit të Ministrave, do të përdorej si “pamflet” për t’u justifikuar se gjatë dekadës së fundit të sistemit komunist “Shqipëria ishte vendi i vetëm në botë që nuk kishte borxhe”, por në fakt ishte e kundërta.

Kriza shqiptaro-kineze pati efekte negative edhe në planin e shkëmbimeve tekniko-shkencore dhe në bashkëpunimin e Akademisë së Shkencave, e cila çonte kuadro dhe specialistë për eksperiencë në Kinë. Shumë nga projektet u lanë të papërfunduara. Vizitat reciproke gjatë vitit 1977 -1978 u realizuan nga të dy palët por ato ishin të ftohta dhe nuk i dhanë përgjigje pyetjeve të shumta teknike të palës shqiptare. Në bazë të planit të bashkëpunimit midis dy Akademive të Shkencave për vitet 1974 dhe 1976 dhe 1977 (të prapambetura) gjatë vitit 1978 erdhën në Shqipëri 3 grupe specialistësh kinezë në bazë të planit të bashkëpunimit midis dy Akademive elektronikës bërthamore.²¹³

Në bazë të planit të bashkëpunimit tekniko-shkencor 1976-1977 nga Shqipëria shkuan në Kinë disa grupe specialistësh, të cilët mbetën të pakënaqur nga pritja kineze. Grupi për paisjet e jashtme të makinave llogaritëse, trajtimi i tyre nga ana formale ishte korrekt, por i ftohtë.²¹⁴

Grupi i specialistëve në fushën e mikrobiologjisë së tokës për 6 muaj, ku në përgjithësi pala kineze mbajti një qëndrim të ftohtë dhe u mundua t’ua kufizonte e shkurtonte sa më shumë programin. Grupi i specialistëve në fushën e hidrologjisë. Ky grup u kthye para përfundimit të specializimit më 30.09.1978 duke i dhënë fund qëndrimit në Kinë të specialistëve në kuadrin e bashkëpunimit, midis dy akademive dhe të Bashkëpunimit Tekniko Shkencor.

Më 8 gusht 1978 u mblodh menjëherë Drejtoria e Parë e Ministrisë së Jashtme, e cila përcaktoi detyrat që duheshin ndjekur në marrëdhëniet me Kinën në fushën e bashkëpunimit tekniko shkencor dhe kulturor ishin:

- të ndiqeshin nga afër dhe në mënyrë sistematike marrëdhëniet në fushën e Bashkëpunimit Tekniko Shkencorë bashkëpunimit midis Akademisë së Shkencave dhe Ministrisë së Shëndetësisë të ishte gjithnjë dhe më i kufizuar.
- u ndalua zhvillimi i aktiviteteve kulturore midis dy vendeve as në rast festash kombëtare.
- u tërhoq personeli ekonomik nga ambasada e Pekinit. Kjo si kundërpërgjigje e tërheqjes së këtij personeli nga ambasada e Tiranës.
- u tërhoq pedagogu i gjuhës shqipe në Insitutin e Gjuhëve të Huaja në Pekin.²¹⁵

²¹¹AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1980, D. 267, f. 14-15. Vendim për mbylljen e llogarive të kredive dhe të kleringut me RPK.

²¹²Po aty, f. 16-17.

²¹³AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D, 364, f.32,Bashkëpunimi midis Akademive të Shkencave të dy vendeve

²¹⁴Po aty.

²¹⁵AMEPJ. Fondi MPJ, V.1978. Dosja nr.33, f. 2 Detyrat e MPJ-së për letrën e KQ të PPSH-së drejtuar partisë dhe qeverisë kineze

Konflikti midis palëve jep përshtypjen e një loje pinpogu. Në muajin gusht 1978 pala kineze ndërpret fluturimet e avionit kinez të linjës Pekin Tiranë. Shfuqizoi protokollin midis Albtransportit dhe Caac-it, duke ndërprerë fluturimin e avionit të linjës kineze, nën pretekstin se kishte “ngarkesë të pakët” dhe të “numrit të pakët të pasagjerëve”. Në vijim të notës së 29 shtatorit të MPJ të RPK, njoftonte anulimin nga qeveria kineze të marrëveshjes së Pragës të vitit 1963 mbi llogaritë dhe pagesat jotregtare, në bazë të të cilës rregulloheshin këto lloj pagesash edhe midis RPS të Shqipërisë dhe të RPK-s, në një takim me Drejtorin e Përgjithshëm të Bankës së Shtetit më 13 nëntor 1978, këshilltari tregtar i ambasadës kineze në Tiranë Tua Shao Min propozoi që në muajin dhjetor 1978 të vinte një delegacion i bankës kineze, për të biseduar me palën shqiptare për mbylljen e veprimeve për vitin 1978 dhe përcaktimin e kushteve për kryerjen e pagesave jo tregtare për vitin 1979. Më 20 nëntor përfaqësuesit e Bankës së Shtetit thirrën në takim këshilltarin tregtar të ambasadës kineze dhe në përgjigje të propozimit të palës kineze të 13 nëntorit i kërkun që mbyllja e pagesave jo tregtare edhe për vitin 1978 të bëhej sipas marrëveshjes së Pragës, ndërsa për vitin 1979 ato të bëheshin me valutë të lirë, në dollarë USA dhe për këtë të dytën palët ranë dakort. Në muajin nëntor 1978 u largua nga Pekini dhe zëvendës atashëu ushtarak.

Kriza në fund të viteve '70 dhe në fillim të viteve 80 përfshiu të gjithë sektorët e ekonomisë. Ndërkohë edhe prodhimi i brendshëm ishte shumë i ulët. Një vend i vogël si Shqipëria, i cili kishte deklaruar mbështetjen në “forcat e veta”, vuante mungesën e prodhimit në vend, vuante rendimentin e ulët në punë dhe rentabilitetin negativ të ekonomisë. Teknologjitë e prapambetura krijuan vështirësi në përballimin e kostove të prodhimit. Shumica e ndërmarrjeve nuk mbulonte shpenzimet e prodhimit, po të kemi parasysh se ligjërisht 40% e të ardhurave do të duheshin vënë në fondin e akumulimit, çka do të thoshte se 40% e produktit shkonte si taksë për të mbajtur administratën shtetërore, për shpenzimet ushtarake, ndërtimin e qendrave dhe objektet ushtarake të mbrojtjes, pensionet, shëndetësinë, arsimin dhe shërbimin social.²¹⁶ Treguesit ekonomikë e financiarë, çdo muaj e çdo vit u përkeqësuan, duke thelluar inflacionin dhe borxhin e brendshëm. Të gjitha këto çuan në uljen e prodhimit bujqësor gjë që pati një ndikim negativ të dyfishtë, si për thellimin e kizës në disa degë të industrisë, por sidomos në furnizimin e popullatës me artikuj ushqimorë bazikë. Gjendja shkoi gjithmonë duke u keqësuar sa vendi arriti në prag të urisë. Sipas Ramiz Alisë në librin e tij, “*Jeta ime*”, ai pohon se “*në gjysmën e dytë të viteve '70, por në mënyrë të dukshme me fillimin e viteve '80-të, ekonomia shqiptare ishte në stanjacion.*”²¹⁷ Ajo mbahej me atë që kishte akumuluar, por nuk shtoi asgjë më tepër.

²¹⁶ Bytyçi, Shqipëri,... 231

²¹⁷ Ramiz Alia,...265

1.3 Diplomacia shqiptare në kushtet e “krisjes” me “aleatin e madh” 1978

Akti i 29 korrikut 1978, shënoi shkëputjen e plotë të udhëheqjes socialiste shqiptare nga ndikimi i botës socialiste dhe fillimin e një faze të re të politikës së jashtme. Hapi i parë i qeverisjes shqiptare në këto kushte ishte krijimi i një mburoje të fortë ideologjike, e cila do ta ruante atë nga vështirësitë e brendëshme dhe të jashtme. Sulmi i parë filloi kundër Kinës Komuniste dhe të gjithë aleatëve të saj. Tirana deklaroi se *“udhëheqja kineze braktiste vendet e vërteta socialiste, të lëvizjes marksiste-leniniste dhe të luftës nacional-çlirimtare të popujve.”*²¹⁸ Së dyti deklaroi se *“udhëheqja shqiptare dhe PPSH do t'i qëndronin besnike marksizëm-leninizmit dhe se “Shqipëria socialiste s'vete dhe s'ka për të vajtur as këtej, as andej, as nga Lindja, as nga Perëndimi.”*²¹⁹ Gjithashtu ajo hartoi teorinë absurde se Tirana i zuri vendin Pekinit si qendra e revolucionarëve marksistë-leninistë dhe se historia e kishte ngarkuar udhëheqjen shqiptare dhe Enver Hoxhën *“me një mision të madh atë të shpëtimit të komunizmin si sistem.”*²²⁰ Me delirin e madhështisë, Hoxha u përpoq të binte botën dhe popullin e tij, që ai ishte në të vërtetë udhëheqësi i vetëm komunist në botë dhe që Shqipëria ishte vendi i vetëm në botë që ndiqte me fanatizëm marksizëm leninizmin e vërtetë.²²¹

Në çdo mbledhje të lartë të zyrtarëve shtetërorë, në çdo takim me popullin, në çdo artikull të shtypit, me të gjitha shoqatat e jashtme kulturore propaganda ideologjike trumbetonte të njejtin refren idelogjik. Ramiz Alia, në mbledhjen e Byrosë Politike, më 11 korrik 1978, e konsideron “moment historik” prishjen me Kinën, ai thotë se: *“Kjo është polemika e tretë e madhe në të cilën angazhohet Partia jonë në mbrojtje të marksizëm – leninizmit, në mbrojtje të socializmit.”*²²² Ndërprerja e kredive dhe ndihmave për Shqipërin Socialiste nga ana e udhëheqjes kineze, u komentua nga udhëheqja shqiptare si dëshmi e ndryshimeve që po pësonte Kina duke iu vënë kundër marksizëm-leninizmit e internacionalizmit proletar. Në fjalimet e tij, Enver Hoxha minimizoi ndihmën kineze duke e konsideruar, atë, vetëm *“faktor ndihmës”*. Sipas tij *“gjithë kreditë kineze të përdorura deri në fund të vitit 1977 nga Shqipëria, në raport me të ardhurat tona kombëtare përfaqësonin një përqindje fare të vogël. Sukseset madhështore të arriturat nga Shqipëria në ndërtimin e socializmit dhe në mbrojtje të vendit janë vepër e PPSH, e shtetit shqiptar të diktaturës së proletariatit, e popullit shqiptar dhe jo fryt i ndihmës nga jashtë.”*²²³

Me forcimin e propagandës ideologjike, qeveria shqiptare shpalli mikun e vjetër “armik të betuar të marksizëm-leninizmit”.²²⁴ Me këtë propagandë të ashpër ideologjike Tirana zyrtare synoi:

- së pari, të dobësonte rolin e PKK në arenën e shteteve socialiste.

²¹⁸ Po aty.

²¹⁹ AMEPJ. Fondi MPJ, V.1978. D. 286, fl-61 Diplomati nga vende të ndryshme mbi marrëdhëniet tona me Kinën

²²⁰ Enver Hoxha, *Imperializmi dhe Revolucioni*, Shtypia botuese “8 Nëntori”, Tiranë: 1978, f.445. *“Mbrojtja e marksizëm-leninizmit, e parimeve të internacionalizmit proletar, qëndrimi konsequent e revolucionar ndaj problemeve të mëdha botërore përbëjnë sot për Partinë tonë, ashtu si për të gjithë marksistë-leninistë e vërtetë, një detyrë themelore”*.

²²¹ Nesti Gjeluci, *New Europe, The impact of the first decade, Vol.2 Variations on the Pattern*. Institute of Political Studies, Polish Academy of Sciences, Collegium civitas Press, Warszawa 2006, f.22

²²² Po aty,

²²³ Revista Rruga e Partisë, *Letër e Komitetit Qëndror të PPSH drejtuar KQ të PKK*, 7 korrik 1978, f.25

²²⁴ Po aty, f.

- së dyti, në emër të mbrojtjes së “*pavarësisë kombëtare shqiptare nga socialimperializmi sovjetik, imperializmi amerikan dhe së fundmi nga ai kinez*”²²⁵ të konsolidonte vazhdimësinë e ekzistencës së saj. Hapja me perëndimin me SHBA do të ishte katastrofale për diktaturën komuniste shqiptare dhe për më tepër për udhëheqjen e Enver Hoxhës.

- së treti, indoktrinimi ideologjik, do ta bënte më të lehtë justifikimin para popullit shqiptar vijën e ashpër të politikës së tij. Çështja e sqarimit të popullit duhet të vazhdojë në mënyrë të organizuar.”²²⁶ Për të arritur këto synime, u botuan dhe u shpërndanë veprat e Enver Hoxhës si “Nga ditari politik” (Shënime mbi Kinën), “Imperializmi dhe Revolucioni” etj.

Hapi tjetër që ndërmori qeverisja shqiptare, e cila kishte një përvojë jo të mirë për pasojat ekonomike që sillte prishja e marrëdhënieve politike me partnerët e saj kryesor, ishte hartimi i strategjive në planin e politikës së jashtme dhe të politikës së brendshme. Në këtë bllokadë të re Shqipëria kishte një disavantazh të madh se nuk kishte një partner tjetër ku mund të mbështetej, “*i cili mund ta pranonte ashtu siç ishte dhe t’i zgjaste dorën pa i vënë si kusht ndryshime në vijën politike dhe në udhëheqjen e saj.*”²²⁷ Pleniumi i Komitetit Qëndror të PPSH, më datën 29 korrik 1978, vendosi që: “*vendimet e Kongresit të 7-të të aprovuara nga PPSH të qëndronin në themel të gjithë politikës së brendshme e të jashtme.*”²²⁸ Në këtë Plenum u formulua platforma e politikës së jashtme të Shqipërisë, në kushtet e prishjes me Kinën, e mbështetur në kushtetutë e vitit 1976. Këto vendime të ndërtuara mbi boshtin marksist-leninist i dhanë një karakter të ngurtë dhe të mbyllur marrëdhënieve të shtetit shqiptar me shtetet më të zhvilluara të kohës. Në këtë dokument u sanksionua “vetizolimi” total, jo vetëm politik por dhe ekonomik, u ndalua me ligj marrja e ndihmave dhe kredive nga shtetet e tjera, u ndaluan marrëdhëniet ekonomike me vendet e fuqishme botërore si me SHBA, me BS dhe pas notës kineze dhe me RPK. Modelit shqiptar të ekonomisë, i cili bazohej në eliminimin e të gjitha formave të pronës private nëpërmjet shtetëzimit të plotë të të gjitha degëve të ekonomisë dhe të tregtisë dhe në planifikim tërësisht të centralizuar, iu shtua parimi i mbështetjes në forcat e veta. Në këtë situatë të krijuar morën rëndësi akoma më të madhe punët në sektorin e bujqësisë, në atë të naftës, të tregtisë së jashtme, në drejtim të revolucionit tekniko-shkencor.²²⁹

Në 8 korrik 1978, vetëm një ditë pas notës kineze u mbledh Komiteti Qëndror i PPSH, ku morën pjesë sekretarët e KQPPSH Enver Hoxha, Pali Miska, Kadri Hazbiu dhe Ramiz Alia. Në këtë takim ata vendosën si detyrë kryesore në situatën që kishte krijuar ndërprerja e ndihmave: *vendosjen e lidhjeve me botën e jashtme dhe zhvillimin e tregtisë.*”²³⁰ Por sipas Hoxhës tregtia do të ishte e kufizuar dhe jo me të gjitha shtetet e Europës dhe të Botës. Sipas tij: “*ne do bëjmë edhe tregti, por do zgjedhim shtetin të cilit do t’i blejmë ato. Ne do të bëjmë tregti me ata që kanë më pak mundësi të spekulojnë e ta përdorin rrugën tonë të drejtë për të*

²²⁵ Po aty,

²²⁶ AQSH, Fondi 14/AP/OU, V.1978, D.10, f.15, Proces verbal, i mbajtur në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ, 11 korrik 1978

²²⁷ Jacques, *Shqiptarët...*, 547-548.

²²⁸ AQSH, F.14/KQPPSH- Plenumi i Komitetit Qëndror, të PPSH. Letra dhe procesverbal i mbledhjes së Plenumit të Komitetit Qëndror të PPSH, mbajtur më 29 korrik 1978, mbi miratimin e letrës së KQ dhe Qeverisë sonë që do t’i dërgojë Partisë Komuniste dhe Qeverisë kineze, në përgjigje të notës së tyre të datës 7 korrik 1978

²²⁹ AQSH, F.14/AP/OU-Takime ditore të Sekretariatit, V.1978, D.10, f. 41 Mbledhje e Byrosë Politike, 11 korrik 1978

²³⁰ AQSH, F.14/AP/OU-Takime ditore të Sekretariatit, V.1978, D.52, fl. 1-20. Takim-ditor i Sekretarëve të KQ të PPSH, datë 8 korrik 1978. Në lidhje me notën e qeverisë kineze të 7 korrikut 1978, drejtuar qeverisë sonë dhe orientimi që jep shoku Enver për përgatitjen e përgjigjes që do tu jepej kinezëve për notën.

thënë se gjoja na ndryshuam. Më shumë tregti me Çekosllovakinë, paisjet e Komanit do t'i blejmë atje, pra as në Kanada as në Itali e as në Francë.”²³¹ Vendimi për kufizimin e marrëdhënieve tregtare, ishte një vendim që do ta ndiqte dhe penalizonte Shqipërinë në vitet '80.

Më 8 gusht 1978, Drejtoria e Parë e Ministrisë së Jashtme bazuar në vendimet e Plenumit të KQ të PPSH të datës 29 korrik, përcaktoi detyrat e MPJ në politikën e jashtme që dilnin në situatën e krijuar. Detyrat e politikës së jashtme dhe ato ekonomike ishin:

- në kushtet e ndërprerjes së ndihmave nga Kina dhe të bllokimit të shkëmbimeve tregtare midis dy vendeve për vitin 1978, në bashkëpunim me Ministrinë e Tregtisë së Jashtme të punohet intensivisht për gjetjen e tregjeve të reja. Për vendet perëndimore të punohet me kujdes dhe me hapa të matura, duke mos lënë shteg për interpretime që Shqipëria po kthehet në anën e tyre;
- hapja e përfaqësive të reja diplomatike në Afrikë;
- të merreshin masa për forcimin e mëtejshëm të regjimit të kursimit kudo në çdo sektorë të ekonomisë.
- në kushtet e krizës ekonomike-financiare dhe kur çmimet e mallrave në tregun ndërkombëtar po rriteshin me shpejtësi, ministria dhe përfaqësitë jashtë shtetit të jepnin kontributin e tyre për të luftuar sa të jetë e mundur më shumë tendencën për të blerë çdo gjë jashtë shtetit, për të luftuar akoma më shumë për shtimin e eksportit dhe për sigurimin e tregjeve të leverdishme e të qëndrueshme;
- ndjekja me kujdes e vizitave të Huo Kuo Tenit në Rumani dhe Jugosllavi.²³²

Në mbledhjen tjetër urgjente të anëtarëve të Byrosë Politike, më datën 28 gusht 1978, Enver Hoxha dhe anëtarët e tjerë të saj, Ramiz Alia, Kadri Hazbiu dhe Pali Miska diskutuan për problemet dhe vështirësitë ekonomike të krijuara në vend si rezultat i ndërprerjes së ndihmave. Zërat e parelizuara krijonin një defiçit prej 170 milionë lekësh. “Defiçitet ndiheshin në disa sektorë, sidomos në atë të energjisë elektrike, mbasi për shitje e saj nuk gjetën treg.”²³³ Sipas analizës së bërë në këtë mbledhje, një problem i mprehtë ishte blerja e pajisjeve të teknologjisë industriale nga jashtë sepse kishte nevojë për pajisje të energjisë elektrike për hidrocentralet, ndërtimi i të cilave ishte planifikuar në një shkallë të gjërë. Termocentralet funksiononin, por u pezullua puna në to për të kursyer lëndën e parë. Mungonin pajisje dhe teknologjia për nxjerrjen e mineraleve në minierat e qymyrgurit, prodhimet e të cilave zini përqindjen më të lartë të eksportit shqiptar. Shqipëria kishte nevojë urgjente për teknologji të avancuar në këtë fushë, për pajisje dhe teknologji moderne, veçanërisht për rishfrytëzimin e fushave të vjetra të naftës. Sektori i naftës kishte krijuar një defiçit prej 18 mijë ton, si pasojë kishte defiçite dhe në përpunimin e saj. Në këto kushte u la si detyrë “gjetja e burimeve të reja të naftës.”²³⁴ Vështirësi ishte gjetja e tregjeve për kromin, e cila së bashku me naftën dhe bitumin shikoheshin si lëndët e para të cilat mund të ndihmonin në rritjen e ekonomisë.

Defiçitar ishin edhe kulturat bujqësore perimet, kulturat e serave etj. Bujqësia dhe veçanërisht drithi kishin defiçit prej 85 mijë ton. Bujqësia nuk i arriti treguesit e planifikimit

²³¹ AQSH, F.14/KQPPSH-Takime ditore të Sekretariatit, V.1978, D.52, fl. 1-20. Takim-ditor i Sekretarëve të KQ të PPSH, datë 8 korrik 1978.

²³² AMEPJ, V.1978, D.61, f.14, Objektivat e përfaqësive 1978

²³³ AQSH, F.14/KQPPSH-Takime ditore të Sekretariatit, V.1978, D.52, fl. 1-10. Takim-ditor i Sekretarëve të KQ të PPSH, datë 28 korrik 1978.

²³⁴ Po aty, f.12

dhe ishte e paaftë të plotësonte kërkesat e industrisë për lëndë të parë për prodhimimin e mallrave të konsumit të gjërë dhe ushqimit. Për këtë arsye duheshin gjetur pjesë këmbimi për industrinë e transportit automobilistik dhe makineritë bujqësore. Bujqësia ishte baza e ekonomisë shqiptar dhe për këtë arsye vemëndja duhej përqëndruar në të. Për këtë arsye u la si detyrë “*që të bëhej një punë e kujdesshme shkencore dhe organizative.*”²³⁵ Në situatën e vështirë ekonomike u udhëzua për kursimin e rreptë në të gjithë sektorët e ekonomisë. Në lidhje me këtë anëtar i Byrosë politike Pali Miska, sugjeron që “*rrethet t’i japin shtetit grurë, kurse për vete të mbajnë misër për bukë.*”²³⁶ Kursimi i rreptë, gjetja e tregjeve, gjetja e rrugëve organizative, ishin plane që nuk mund ta nxirrnin vendin nga kriza e thellë ekonomike.

Defiçitare ishte dhe tregtia e jashtme e cila në vitin 1978 nuk e kishte realizuar planin edhe për këtë faji i vihej Kinës “*disa miliona kanë qenë nga Kina, kjo ka ndikuar në mosrealizim.*”²³⁷, por, e vërteta qëndronte në cilësinë e dobët të produkteve shqiptare. Një problem tjetër që vështirësoi tregtinë e jashtme ishte mungesa e burimeve financiare, e cila përjashtonte blerjen nga perëndimi për shkak të mënyrës së tregtisë, me valutë.

Në situatën kritike, Enver Hoxha, thërriti, më datën 23.9.1978, mbledhjen tjetër të aparatit të KQ të PPSH, ku u analizua gjetja e zgjidhjeve në realizimin e planit të eksport-importit.²³⁸ Në të thuhej që “*punët e tregtisë së jashtme kishin një rëndësi të madhe për Partinë dhe për ekonominë. në realizimin e tyre në situatat që jemi gjejmë vështirësi, për të cilat nuk duhet të qajmë, por të luftojmë ti kapërcejmë.*”²³⁹ Sipas konkluzioneve vështirësitë e brendëshme të ekonomisë shqiptare ishin të lidhura me problemet e brendëshme si teknologjinë e prodhimit, kapacitetin e prodhimit, mundësitë për transportin etj., të cilat pengonin tregtinë me jashtë. Zgjidha duhet të gjendej në rritjen e cilësisë së produkteve, sepse siç Hoxha thotë “*kur ne të arrijmë të nxjerrim mallra me cilësi të mirë, do të lehtësohet puna dhe përpjekjet e ndërmarrjeve tona të tregtisë së jashtme, me ndërmarrjet kapitaliste për të shitur mallrat tona e për të blerë prej tyre çka na nevojitet sepse ne e dimë dhe e kemi të qartë se vendet imperialiste dhe revizioniste me të cilat bëjnë tregti duan të na dëmtojnë politikisht dhe të përfitojnë ekonomikisht të na japin pak mallra, të na i vonojnë ato, të na i shesin sa më shtrenjtë dhe po qe se ne mbyllim sytë para tyre, të na japin sende e maqineri e pajisje të vjetra, të përdorura për të reja.*”²⁴⁰ Problemet e cilësisë, ambalazimit të produkteve, çmimet e tregut ndërkombëtar, mungesa e transportimit të shpejtë të produkteve do të vështirësonin gjetjen e tregjeve dhe veprimtarinë tregtare në vazhdim. Për këtë arsye porosia e dhënë nga Ministria e Jashtme ishte që “*Mallrat e eksportit të jenë të cilësisë së lartë, të forcohet sistemi dhe aparati i kontrollit të cilësisë që nga prodhuesi, në ambalazhim, në transport e deri ngarkim.*”²⁴¹

Në zbatim të vendimeve të marra filloi rritja graduale e tregtisë së jashtme me vendet fqinje, Jugosllavinë, Greqinë dhe Turqinë dhe prioritet kishin gjithashtu vendet ku tregtia bëhej me klering (vendet e bllokut lindor). Gjithashtu u ndoq me vemëndje zhvillimi i tregtisë me divisë të lirë sidomos me Italinë ku eksportohej më shumë dhe importuhej më pak. U rrit tregia me tregtarët shqiptarë që jetonin në botë dhe që nuk ishin përfshirë në çështje politike. U shfrytëzua gadishmëria e Austrisë, Zvicrës, Republikës Federale Gjermane për zhvillimin e tregtisë në

²³⁵ Po aty.

²³⁶ Po aty, f.12

²³⁷ Po aty, f.2

²³⁸ AMEPJ. Fondi MPJ, V.1978. D.1, f.2, Mbledhja e Byrosë Politike, 23.9.1978

²³⁹ Po aty,

²⁴⁰ Po aty.

²⁴¹ Po aty

mallrat masive si: kromi, koncentrat i kromit, duhani, cigaret etj. Porosia në lidhje me tregun ishte “*të jemi më të shpejtë e të zhdërvjellët në shitje sidomos përse i përket çmimeve për zbatimin e kontratave që lidhen sepse për to nuk ka interes të vënë sanksione se pastaj mbeten pa u shitur*”²⁴²

Tregtia e Jashtme, e cila kontrollohej tërësisht nga shteti, që prej nëntorit të vitit 1977 ishte vendosur nën përgjegjësinë e Ministrisë së Tregtisë së Jashtme (mw tej:MTJ) Ajo dhe organet e saj vartëse ngritën nivelin e punës së tyre për realizimin e planit të vitit 1978, për të siguruar eksportin dhe importin e prodhimeve të ndryshme të lëndëve të para e të materialeve të tjera . Përfaqësitë intensifikuan veprimtarinë e tyre për të njohur më thellë konjunkturën në tregtinë e jashtme. Institucionet e tjera shtetërore qëndrore, komitetet ekzekutive të këshillave popullor të rretheve ndërrmarrjeve, institucionet e ndryshme dhe kooperativat bujqësore përdorën një regjim të rreptë kursimi në lëndët e para, materialet, pjesët e ndërrimit etj. që importoheshin.²⁴³

Në planin operativ, politika e përcaktuar nga Ministria e Tregtisë së Jashtme zbatohet nga një numër organizatash sektoriale që përgjigjeshin respektivisht si për eksportin ashtu edhe për importin. Struktura e këtyre sektorëve u riorganizua në vitin 1981 mbi bazën e rigrupimit të artikujve të ndryshëm që eksportoheshin nga:

- Agroeksport (prodhime bujqësore, duhan, verëra dhe alkool)
- Industrial eksport (mallra konsumi, materiale ndërtimi)
- Mineraleksport (minerale, koncentrate, prodhime siderurgjike, nënprodukte naftë, energji elektrike)

Këto organizata ishin të ngarkuara të vendosnin kontakte direkte me importuesit e huaj dhe për këtë qëllim organizonin misione tregtare shqiptare në tregjet e huaja, si dhe misione tregtare të huaja në Shqipëri. Në këtë rast ndërrmarrjet e eksportit përdorën sistematikisht shërbimet e përfaqësive tregtare shqiptare jashtë shtetit dhe dispononin një rrjet mjaft të zhvilluar kontaktesh me importuesit e huaj.

Dhoma e Tregtisë së RPSSH kishte për detyrë të jepte kontributin e saj në zhvillimin e lidhjeve tregtare me vendet e huaja, të nxiste progresin teknik në sektorët prodhues që punonin për eksportin dhe të propagandonin prodhimet shqiptare në tregjet e huaja. Ajo ishte përgjegjëse për pjesëmarrjen e ndërrmarrjeve shqiptare në panairët dhe ekspozitat ndërkombëtare. Gjithashtu ajo ndërhynte dhe në procesin e kontrollit të cilësisë të eksportit shqiptar duke kontrolluar dhe kryer ekspertizë e nevojshme me ndihmën e organizimit zyrtar të specializuar Albkontroll.²⁴⁴

Edhe, ambasadat kishin rol kryesor në gjetjen e tregjeve. Për këtë ato duhet të punonin me kujdes. Sipas porosisë të MPJ, ambasadat duhej të evidentonin dhe të ndiqnin: “*radiogramet e letrat që kishin ardhur nga “dashamirësve të vendit”, nga miq, nga shqiptarë, të cilët nëpërmjet tyre ose dhe në takimet me ambasadorë kanë thënë se do të ndihmojnë Shqipërinë të bëjë tregti. Me këta si dhe me publicistë të vendit tonë duhet punuar që ata të interesohen e të ndihmojnë efektivisht në shitjen e mallrave tona*”²⁴⁵ sipas orientimeve të tjera duhej ndjekur me kujdes “*radiogramet e letrat nga miq shqiptar, shqiptarët e larguar para çlirimit dhe që*

²⁴² Po aty,

²⁴³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.36, f.4, Marrëdhëniet tregtare

²⁴⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.17, f.2, Relacion më 25.9.1978 “Mbi detyrat që dalin për realizimin e planit të eksport-importit” nga udhëzimet e dala nga mbledhja në të cilën morën pjesë E.Hoxha, Hekuran Isai, Nedin Hoxha, Prokop Murra, më 8 shtator 1978

²⁴⁵ Po aty, f.3

kanë influencë në vende të ndryshme të ndihmonin Shqipërinë, të bënin ndërlidhjen me tregtinë dhe firma të ndryshme për shitjen dhe blerjen e mallrave.”²⁴⁶ Ambasadorët dhe gjithë punonjësit e ambasadave duhet të kryenin punën “e atasheve tregtare”²⁴⁷. Ambasadat duhet të aktivizoheshin jo në përgjithësi por konkretisht për mallra e veprime të caktuar. Për këtë ambasadat duhet të kishin informacion për llojet, sasinë e mallrave për eksportin, me qëllim që ti ekspozonin, ti reklamonin në kohë për të gjetur tregje të reja. Njëkohësisht të dinin dhe detyrat për eksportin. Një nga detyrat e përcaktura dhe që kishte interes për nevojat ekonomike për Shqipërinë, por edhe kjo në emër të partisë, ishte që të shfrytëzoheshin “kontraditat midis vendeve socialiste dhe ato perëndimore me qëllim që të krijoheshin mundësi për gjetjen e tregjeve të reja.”²⁴⁸

Preokupimi i qeverisë për eksportin ishte i madh, por pa e lënë importin mënjanë. Eksporti kishte rëndësi të lartë për ekonominë, sepse vendit i nevojitej valutë për blerjen e makinerive të nevojshme për të vënë në punë rafineritë e naftës, uzinat, fabrikat etj. Motoja ishte: “duhet të shesim, të sigurojmë valutë e pastaj të blejmë.”²⁴⁹ Disa artikuj si hekuri, çeliku, kimikatat ishin të një rëndësie të veçantë, për këtë arsye ishin objekt kontrolli i vazhdueshëm. Në kushtet e krizës ekonomike shqiptare, e quajtur kjo nga udhëheqja shqiptare “bllokada e egër imperialiste-revizioniste”.²⁵⁰ dhe në kushtet kur tregtia e jashtme nuk po sillte rezultat e duhura, mungesa e paisjeve industriale solli probleme të mprehta për ekonominë. Për këtë arsye u morën masa të menjëhershme në thellimin e revolucionit tekniko-shkencor, në të gjitha aspektet e në të gjitha degët e ekonomisë. Me parimin “në forcat tona” reparte, fabrika, uzina, kombinatet të reja, duhet të prodhonin pajisje, makineri, pjesë ndërrimi, mallra të konsumit të gjërë për të plotësuar nevojat e popullit dhe ekonomisë. Uzinat e ofiçinat mekanike duhet të bënin gjithashtu të mundur që të prodhonin makineri e pajisje të ndryshme, të nevojshme për veprat që do të ndërtoheshin. Për sigurimin e pajisjeve e makinerive që nuk kishte në ndërtim si dhe për ato që ishin planifikuar të ndërtoheshin të reja Ministria e Tregtisë së Jashtme duhej të aktivizonte specialistët e saj dhe të fushave të tjera të ekonomisë. Sipas rastit në grupe punësh inxhinierët të konkretizonin pajisjet makineritë që duheshin në linjat e fabrikat e reja.²⁵¹

Në kushtet e zgjerimit në hapësirën gjeografike së tregtisë me jashtë, tregtia e jashtme duhej ndihmuar edhe me specialistë me gjuhë të huaja anglisht dhe frëngjisht. Nevoja për specialistë nxiti qeverinë shqiptare të dërgonte në Paris, Romë, Stokholm dhe Vjenë, me vendim të Këshillit të Ministrave Tiranë, më 14.9.1979, student dhe specialist pasuniversitar.²⁵² Një tjetër objektiv ishin pjesmarrja në panairët në Europë, të cilat do të ndihmonin në gjetjen e tregjeve të reja.

Gjatë vitit 1978, dhe më tepër në tremujorin e tretë, pati një rritje të dukshme të aktivitetit me përfaqësitë shqiptare. Në mënyrë të veçantë rëndësi iu dha eksportit, futjes së mallrave shqiptare në këto tregje, por rezultatet nuk ishin optimiste ashtu siç priteshin. Mineralimpeksi, ndërrmarrja që duhet të mbante peshën kryesore të eksportit, me gjithë përpjekjet e bëra nga ndërrmarrja por edhe nga përfaqësitë nuk u justifikua veprimtaria e saj. Deri në fund të vitit

²⁴⁶ Po aty, f.3

²⁴⁷ Po aty, f.2

²⁴⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.24, f. 4 Mbi kolegjiunin e MPJ-së : Mbledhja 27.8.1978

²⁴⁹ Po aty, f.6

²⁵⁰ Revista, Rruga e Parisë, Të shpiem përpara punën për thellimin e revolucionit tekniko-shkencor, Adil Çarçani, Viti 1978, f.76

²⁵¹ Po aty, f.75

²⁵² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1979. D.72, f.15, Qarkore, udhëzime e rregullore te MPJ per përfaqësitë.

1978 u realizuan kontrakte vetëm për disa lloj artikujsh si bakër, blister, bitum, hekur, kuadrat etj. duke përfshirë një vleftë prej 11.258 dollar. Duhej bërë më shumë për eksportin e kromit dhe të telave mermer dhe mineraleve të tjera. Gjatë vitit 1978 u bënë përpjekje për gjetjen e tregut për mineralin e kromit me shumë firma, por problemi që doli ishte që mineralet që kërkoheshin nga tregu duheshin të një cilësie të lartë. Por, që mineralet të pastroheshin, rritej kostoja e prodhimit për shkak të energjisë elektrike dhe qymyrit që përdoreshin për këtë qëllim. Faktorë tjetër që kishte influencuar negativisht në këtë drejtim ishte aplikimi i teknologjisë së re për prodhimin e çelikeve speciale edhe nga ferrokrome të prodhuara prej kromeve të varfra. Firmat e ndryshme të tregut evropian si Simers, Hëkner, GFE, kishin treguar interes për krom me çmimet e tregut, çmime këto që nuk ishin të pranueshme për tregun shqiptar. Edhe për mineralet si: pirite, bokside, sqfur vështirësitë ishin të mëdha dhe të lidhura me çmimin, cilësinë dhe transportin.²⁵³

Në linjën e porosive dhe direktivave, gjatë tremujorit të tretë të vitit 1978, Shqipërinë e vizituan 268 përfaqësi firmash tregtare nga 33 vende, kundrejt 255 përfaqësive nga 26 shtete që kishin ardhur në të njëjtën periudhë të vitit 1977. Sipas shteteve 212 përfaqësues ishin nga shtetet e Evropës si Francë, Itali, Zvicër, Hollandë, Gjermani perëndimore, Suedi, Danimarkë, Greqi, Jugosllavi, Çekosllovakia, Poloni, Hungari, RDGJ, etj. Një pjesë ishin nga vendet arabe si Egjipti, Libani, Kuvajti, Arabia Saudite dhe një pjesë nga Kanadaja, Japonia, Meksika etj. Takimet me përfaqësues të firmave tregtare të vendeve të ndryshme realizoheshin në Ministrinë e Jashtme, nga ndërrmarjet e tregtisë së jashtme si Mineralimporti, Agroeksporti, Albimpeksi, Makinaimporti.

Pavarësisht përpjekjeve të mëdha, detyrave të shumta, kritikave pa fund për kuadrot por edhe për fshatarin në fushë, rezultatet treguan mosrealizimi e planit të të ardhurave të buxhetit për vitin 1980. Në raportin e Kryetarit të Këshillit të Ministrave, Mehmet Shehu, në mbledhjen e Këshillit të Ministrave, datë 29.10.1980 thuhet se” *mosrealizimi e planit të të ardhurave të buxhetit për vitin 1980 e rëndoi shtetin dhe ekonominë*”²⁵⁴ “*Për këto probleme kardinale ka një preokupacin të madh.*”²⁵⁵ Por, duke mos patur një plan konkret, i cili kufizohej nga Kushtetuta, përgjegjësia për situatën e krijuar i lihej ministrave, të cilët sipas udhëheqjes dhe konkretisht sipas M.Shehut në këtë mbledhje duhet “*ta ndienin plotësisht përgjegjësinë për detyrën që kanë, që të punojnë me iniciativë dhe me atë preokupacion që i ngrenë dhe i ndjekin detyrat Komiteti Qendror i Partisë dhe Këshilli i Ministrave.*”²⁵⁶ Siç shikohet në diskutim faji për vështirësitë që po çonin vendin në krizë e kishin drejtuesit që ekzekutonin vendimet dhe jo Byroja Politike dhe Enver Hoxha që formulonin politikën. Ky kalvar akuzash për ministrat që nuk realizonin detyrat vazhdoi gjatë. “*Situata është aq alarmante- thotë M.Shehu sa “Të ngrihet në këmb i madh dhe i vogël dhe, me aksion me goditje të përqëndruar, të vjelim e të grumbullojmë të vonat*”²⁵⁷.

Pavarësisht masave të marra shumë nga detyrat nuk u realizuan sektori i industrisë futi në krizë edhe bujqësinë, e cila nga ana e saj duke mos realizuar treguesit e planifikuar nuk siguronte plotësisht lëndën e parë për industrinë tekstile, për industrinë e lehtë dhe ushqimore dhe si e tillë ekonomia në vend nuk mund të realizonte dhe planin për tregtinë me jashtë.

²⁵³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978. D.534. f.27, Analizë 9 mujore e MPJ,

²⁵⁴ Po aty, fl- 3

²⁵⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, Viti 1980, Dosja nr-26, fl- 4

²⁵⁶ Po aty.

²⁵⁷ Po aty, f.15

Buxheti i shtetit, si pasojë e disbalancit midis importit dhe eksportit, nga viti në vit pakësohej.²⁵⁸ Kështu, shteti po e ndiente që po i konsumoheshin energjitë, por edhe njerëzit nuk jetonin më si më parë, si rezultat filloi “*shtrëngimi i rripit*”²⁵⁹.

Treguesit ekonomik 1961-1988 (në përqindje të rritjes vjetore)²⁶⁰

	1961-1970	1971-1980
Produkte materiale Neto	7.4	4.6
Produkte të përgjithshme sociale	8.3	5.4
Produkte materiale Neto për kokë	4.4	2.2
Prodhimi industrial	9.8	7.5
Prodhimi bujqësor	6.0	3.8
Investimet	8.4	4.9

Strategjia e Enver Hoxhës, përgjegjësi kryesor²⁶¹ për politikën e jashtme në vitet 1978-1980, dështoi në marrjen në konsideratë të natyrës strategjike dhe ndërvepruese të politikës së jashtme. Siç u vërejt nga analiza e burimeve arkivore të viteve 1977-1980, shumë prej vështirësive të ndeshura nga Shqipëria në politikën e jashtme dhe kryesisht në rastin e mundësive politike rezultuan prej një vlerësimi të dobët të marrëdhënies kryesore midis mjeteve dhe qëllimeve, nga njëra anë, dhe midis veprimeve të politikës së jashtme dhe kontekstit, nga ana tjetër. Të gjithë treguesit e mësipërm tregojnë se ndihmat ekonomike të RPK, kishin ndihmuar Shqipërinë në zhvillimin e ekonomisë së saj dhe se Hoxha ndërmoi një politikë të jashtme dogmatike e cila do të ketë pasojë të mëdha në vitet në vazhdim.

Viti 1978 mbylli një etapë të rëndësishme të marrëdhënieve ndërkombëtare të shtetit komunist shqiptar. Fillimi i viteve '80 e gjeti Shqipërinë pa mbështetje të qenësishme politike, ekonomike dhe ushtarake të ndonjë fuqie apo shteti potencial. Vitet në vazhdim ishin vite ku diplomacia shqiptare do të përpëlitej për realizimin e detyrës së saj gjysmake në gjetjen e tregjeve dhe rritjen e propagandës ideologjike të shtetit të vetëm socialist.

²⁵⁸ Alia, *Jeta...*, f.283

²⁵⁹ Alia, *Jeta...*, f.313.

²⁶⁰ Nesti Gjeluçi, New Europe, The impact of the first decade, Vepër e përmendur “Performanca ekonomike shqiptare: Stagnacion në v.1980” Soviet Studies, f.22

²⁶¹ Gjatë viteve 1977-1980, në kushtet e krisjes së madhe me Kinën, në gjithë veprimtarinë praktike të shtetit, në Plenumet dhe mbledhjet urgjente të KQ të PPSH dhe të Byrosë Politike, dhe në gjithë shënimet e hapura dhe sekrete të këtyre viteve, e tërë politika e jashtme e Shqipërisë dhe e tërë veprimtaria diplomatike e shtetit shqiptar vareshin nga Enver Hoxha. Në mbledhjet e KQ dhe Byrosë politike të PPSH, Hoxha propozonte dhe merrte vendimet, të tjerët pohonin pa asnjë kundërshtim.

KREU II. POLITIKA JASHTME E ENVER HOXHËS NË KUSHTET E “VETËIZOLIMIT” ‘78-‘84

2.1 Prioritete të reja në politikën e jashtme shqiptare

Në kushtet e ndërprerjes së ndihmave, të largimit të specialistëve kinezë, me objekte industriale të papërfunduara, me mungesën e specialistëve në vend qeverisë shqiptare dhe Enver Hoxhës i dolën detyra të vështira përpara. Kongresi i të 8-të i PPSH, i cili u mbajt në Tiranë, në nëntor 1981, nuk ndërmori asnjë strategji afatgjatë në zgjidhjen e situatës së vështirë. Vendimet e këtij Kongresi përforcuan platformën e politikës së brendshme në mbështetjen “*në forcat tona*” dhe në politikën e jashtme të Shqipërisë atë të vetëizolimit. Filozofia e izolimit u bë mbrojtja e marksizëm-leninizmit dhe e mbrojtjes së kulturës socialiste nga degjenerimi borgjez e revizionist.²⁶² Kursi i vetëizolimit që ndoqi regjimi komunist, me arkitekt të saj Enver Hoxhën izoloi Shqipërinë nga bota e jashtme, në dëm të arsimit, shëndetësisë, industrisë dhe arteve si dhe të drejtave politike e civile të vendit.

Ky kongres fshehu realitetin e vështirë të ekonomisë shqiptar, dhe forcoi manipulimin nëpërmjet retorikës ideologjike të marksizëm-leninizmit. Sipas vlerësimeve të udhëheqjes, ekonomia kishte tregues pozitiv në zhvillimin e industrisë, bujqësisë dhe fusha të tjera dhe kjo ishte meritë vetëm e PPSH, udhëheqjes dhe marksizëm-leninizmit.²⁶³ Kongresi përcaktoi se, detyrat themelore të planit të 7-të pesëvjeçar (1981-1985), në kushtet e mungesës së aleatëve potencial do të vazhdonin ndjekjen e rrugës së vetëizolimit : “*duke u mbështetur tërësisht në forcat tona, mbi bazën e thellimit të industrializimit socialist të vendit, të fuqizimit dhe të intensifikimit të bujqësisë, të rritjes së efektivitetit të ekonomisë, të zhvillimit të revolucionit tekniko-shkencor dhe të përsosjes së marrëdhënieve socialiste në prodhim, me qëllim që të garantohen dhe të ngrihen gradualisht mirëqënia materiale dhe niveli kulturor i masave punonjëse, të forcohet më tej rendi socialist dhe fuqia mbrojtëse e atdheut.*”²⁶⁴

Në lidhje me situatën ndërkombëtare, raporti i Enver Hoxhës ishte tregues i politikës vetëizoluese, e imponuar nga largimi i Kinës. Ky raport ishte vazhdim i manipulimit sistematik, në të cilin udhëheqja shqiptare u përpoq të shfaqte një imazh të bukur për Shqipërinë dhe politikën e saj të jashtme. Ajo e prezantoi Shqipërinë si një vend që lufton imperializmin dhe revizionizmin, por nga ana tjetër ishte aktive dhe e hapur me vendet dashamirëse në botë. Me tone dramatike u pasqyruan vështirësitë në arenën ndërkombëtare, agresiviteti i SHBA-së dhe BS, varësia e vendeve rreth dy superfuqive, kriza ekonomike në botë dhe nga ana tjetër ishin shqiptarët dhe Shqipëria me “arritjet” e tyre në ekonomi, me politikën e pavarur dhe paqësore në botë, në luftë të vazhdueshme me imperializmin dhe revizionizmin. Sipas raportit të Hoxhës në Kongres thuhej se: “*Imperializmi ka qenë dhe mbetet burimi i të gjitha agresioneve e luftërave grabitqare, shkaku i të gjitha fatkeqësive e mjerimeve që kanë ekzistuar dhe ekzistojnë në botë. Popujt e kanë paguar me gjakun dhe jetën e tyre etjen e pangopur të imperialistëve për pushtime e shfrytëzim, për sundim botëror. Këtë karakter të pandryshueshëm të imperializmit, të natyrës e të qëllimeve të tij e dëshmon edhe lufta që zhvillohet sot midis*

²⁶² Paskal Milo, *Koncepti i gjeopolitikës në marrëdhëniet me jashtë të shtetit shqiptar*, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.164

²⁶³ Enver Hoxha, *Raport në Kongresin e 8-të të PPSH, Tiranë, 1981*, f.14-196

²⁶⁴ Enver Hoxha, *Raport në Kongresin e 8-të të PPSH, Tiranë, 1981*, f.14

superfuqive imperialiste dhe fuqive të mëdha kapitaliste për tregje dhe zona influence.”²⁶⁵ Udhëheqja shqiptare deklaroi dhe propagandoi, që në këtë situatë të vështirë në arenën ndërkombëtare politika e jashtme shqiptare ishte aktive me qëllimin “*që t’u shërbente gjithnjë e më mirë mbrojtjes së interesave të atdheut e të fitoreve të socializmit, përparimit të çështjes së revolucionit, të çlirimit të popujve e të paqes në botë, përkrahjes së të gjitha atyre proceseve që ndihmojnë në emancipimin dhe progresin e shoqërisë së sotme njerëzore.*”²⁶⁶ Ndërkohë që me tone madhështore propagandohej për një politikë të jashtme aktive, e cila kishte si qëllim progresin shoqërisë njerëzore, situata ekonomike dhe të drejtave njerëzore në vend linte për të dëshiruar.

Ajo që propagandohej ishte krejt e kundërta e të vërtetës. Në kohën që Hoxha propagandonte për një politikë të jashtme me qëllime pozitive për të mirën e njerëzimit, në Evropë kishte filluar një frymë e re për sigurimin dhe çarmatimin. Ajo që zgjodhi Hoxha në kundërshtim nga ajo që deklaronte ishte të qëndronte jashtë diskutimeve në debatin që përfshiu Evropën dhe të vazhdonte me retorikën e tij se “*Shqipëria është kundër vendosjes së euroraketave nga dy superfuqitë. Vendosja e tyre, përveç pasojave ushtarake, kishte si qëllim politik forcimin e sundimit dhe të prezencës së dy superfuqive në Evropë*”²⁶⁷.

Pas daljes së Shqipërisë nga Traktati i Varshavës, 1968, dhe mbetjes pa aleat, Shqipëria i trembej Bashkimit Sovjetik, dhe ndikimit të tij në Ballkan. Për këtë arsye, një nga format e zgjedhura prej Hoxhës ishte demaskimi i politikave të BRSS. Në raportet e Kongreseve të PPSH dhe tribunën e OKB-së, ku Shqipëria ishte pjesmarrëse e rregullt, u rritën tonet demaskuese ndaj tij. Sipas Hoxhës *politika e Bashkimit Sovjetik kishte marrë po ato tipare agresive, ekspansioniste, luftënxitëse si ajo e Shteteve të Bashkuara të Amerikës.*”²⁶⁸ Me Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe me Bashkimin Sovjetik, Shqipëria në vitet 1978-1984 nuk mbajti asnjë marrëdhënie. Udhëheqja shqiptare u kujdes që politikën e saj të vetizolimit ta konsideronte si shprehje konkrete të vendosmërisë për të luftuar kundër politikës hegjemoniste e imperialiste. Në lidhje me politikën e jashtme ndaj organizatave politike ushtarake të dy superfuqive NATO-s dhe Traktatit të Varshavës dhe ndaj dy superfuqive që i udhëhiqnin këto organizata, SHBA dhe BRSS, u mbajt deri në fundin e viteve ’80 një qëndrim demaskues me tone agresive dhe refuzuese.

Gjithashtu gjatë viteve 1978-1984 Shqipëria qëndroi jashtë organizatave ekonomike në Evropë, Tregut të Përbashkët Evropian dhe KNER-i. Enver Hoxha në lidhje me TPE shprehej se “*ajo ishte parë si mbështetje e prapavijave të NATO-s për luftë ekonomike ndaj bllokut socialist.*”²⁶⁹ Qasja e Hoxhës ndaj çështjes së liberalizmit shikohej prej tij si kërcënim ndaj pushtetit e tij. Ndërkohë qëndrimi armiqësorë i Hoxhën në politikën e jashtme ndaj BRSS u reflektua edhe në qëndrimin ndaj KNER-it. Enver Hoxha e stigmatizonte si një organizatë ekonomike e krijuar dhe e drejtuar plotësisht nga Moska, që përpilonte makropolitika në interes të Bashkimit Sovjetik dhe në dëm të satelitëve të saj.²⁷⁰

²⁶⁵ Enver Hoxha, *Raport në Kongresin e 8-të të PPSH, Tiranë, 1981*, f.196

²⁶⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1977, D.36, f. 39, Mbi gjendjen nërkombëtare, politika e jashtme e RPSSH dhe detyrat tona.

²⁶⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984. D.504/1, f. 41-43, Mbi takimin e Sokrat Plakës me drejtorin për Evropën në Ministrinë e Punëve të jashtme të Francës, Fransua Plezant

²⁶⁸ Po aty, f.199

²⁶⁹ Enver Hoxha, “Raport mbi aktivitetin” VI, f.31-32, Vepër e përmendur, f.330

²⁷⁰ Bashkurti, Lisein, *Diplomacia e vetëizolimit...*, f.577

Në në kushtet kur Shqipëria ishte në armiqësi të plotë me dy superfuqitë dhe nuk kishte asnjë aleat që të mund të bashkëpunonte për fuqizimin e mbrojtjes së vendit, për rritjen e kapaciteteve ushtarake e teknologjike në këtë fushë udhëheqja u mbështet në parimin “në forcat e veta”.²⁷¹ Në politikën e jashtme Tirana zyrtare ndoqi një politikë të jashtme më pragmatiste me fqinjët me qëllim mbrojtjen e kufirit të saj. Nga ana tjetër në kushtet që ekonomia e vendit ishte në krizë, dhe nuk mundësonte dot rritjen e kapacitetit ushtarak me armatime dhe baza ushtarake udhëheqja shqiptare rriti propagandën nga njëra anë dhe nga ana tjetër për ta bërë sa më reale gjendjen e rrezikut nga jashtë ndërmori një sërë investimesh gjigande dhe jashtëzakonisht të kushtueshme në ngritjen e një rrjeti kompleks fortifikimi, me trashe, hendek-lidhje, tunele dhe bunkerë.²⁷² Propaganda “*të jetojmë e të punojmë si në rrethim, në njërën dorë kazmën e në tjetrën pushkën.*”²⁷³ krijoi efektin e pritshëm në popull. Këtë e dëshmon edhe Ramiz Alia në dëshmitë e tij ku thotë se: “*Prania e aq shumë bunkerëve krijoi psikozën e frikës dhe se në çdo moment mund të pritej sulmi nga jashtë.*”²⁷⁴

Në Kongresin e 8-të, Enver Hoxha deklaroi se në fushën e politikës së jashtme prioritet kishte gjetja e tregjeve të reja. Si e tillë në vitet 1981-1984, Komisioni i Përhershëm i Punëve të Jashtme, me kryetar Foto Çamin, MPJ dhe Minsitër të Jashtëm (më tej: MJ) Reis Malile, MTJ, dhe Ministër të Tregtisë së Jashtme Shane Korbeci dhe përfaqësitë në Vjenë, Paris, Romë, Beograd, Stokholm etj. mbajtën peshën më të madhe në forcimin e pozitive të Shqipërisë në botë me qëllim gjetjen e tregjeve.

Udhëheqja shqiptare vendosi si objektiv zgjerimin në mënyrë sistematike të partnerëve tregtar, pa marrë parasysh sistemet e tyre politike (me përjashtim të BS dhe SHBA), me qëllim gjetjen e tregjeve të qëndrueshme për eksportin e mallrave shqiptare. Riorientimi themelor i tregtisë së jashtme të Shqipërisë u bazua në hapjen sistematike edhe në vendet e Evropës Perëndimore, veçanërisht në drejtim të Francës, Italisë dhe Greqisë.

Sektori i dytë gjeografik themelor për eksportet tregtare shqiptare përbëhej nga vendet e KNER-it. Rreth 35 % e të gjitha shitjeve dhe marrëveshjes tregtare të nënshkruara më afat të gjatë me Shqipërinë i përkisnin këtij sektori. Megjithatë niveli i shkëmbimeve në këtë grup vendesh pati tendencë rritjeje, nuk mund të injorohet fakti se në shumë vende të Evropës Lindore, veçanërisht në Poloni dhe në Rumani, treguesit e ekonomisë, tregonin për një krizë të ashpër lidhur me pagesat me jashtë, duke i detyruar këto vende që gjatë viteve në vazhdim të vendosnin një kontroll të fortë për importet. Këto masa shtrënguese në ekonominë e vendeve të lindjes do të ndikonin negativisht në marrëdhëniet tregtare me Shqipërinë.

Për të justifikuar zgjerimin e tregtisë me vendet e konsideruara si imperialiste dhe revizioniste, u argumentua se politika e jashtme e Shqipërisë “*ka qenë dhe është për zhvillimin normal e të lirë të tregtisë ndërkombëtare mbi bazën e barazisë e të përfitimit reciprok.*”

²⁷¹ Mehmet Shehu, Raport, mbi punën e bërë për zbatimin e vendimeve të Pleniumeve të 5-të dhe të 6-të të KQ të PPSH të vitit 1974 dhe të detyrave që shtroi Kongresi i 7-të i Partisë për forcimin e mëtejshëm të mbrojtjes së vendit (Mbajtur në pleniumin e 5-të të KQ të PPSH, 25 qershor 1978, f.67

²⁷² Bashkurti, Lisein, *Diplomacia e vetëizolimit*,..., f.563-564

²⁷³ Paskal Milo, *Koncepti i gjeopolitikës në marrëdhëniet me jashtë të shtetit shqiptar*, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.164

²⁷⁴ Blerim Shala, Llukman Halili, Hazir Reka, *Unë Ramiz Alia dëshmoj për historinë*, Shtëpia Botuese “Dituria”, Bari-Tiranë, 1992, f.71

*Shkëmbimet tregtare ne nuk i konfondojmë me marrjen e ndihmave e të kredive. Këto janë dy gjëra të ndara dhe s'kanë lidhje ndërmjet tyre.*²⁷⁵

Vendosja e marrëdhënieve diplomatike me një numër në rritje vendesh, (95 në vitin 1981 kundrejt 76 në vitin 1976), kryesisht vende të Botës së Tretë që kishin dalë nga sistemi kolonial dhe nuk pranonin tutelën e superfuqive, ishin pjesë e objektivave të reja për të krijuar bazën e nevojshme për shpërndarjen gjeografike të kanaleve shqiptare tregtare. Prioritet i politikës së jashtme të Shqipërisë, në kushtet e vetëizolimit u bënë të gjitha vendet e Afrikës, Amerikës Latine, Lindjes së Mesme dhe disa vende në Azi. Sipas udhëheqjes “*me këto vende dhe popuj i afronin tiparet, synimet e përbashkëta dhe qëndrimet e njëjta në luftën kundër politikave hegjemoniste e imperialiste si dhe që mbanin qëndrime dashamirës ndaj Shqipërisë.*”²⁷⁶

Sipas udhëheqjes me vendet nordike, Austrinë, Belgjikën, Hollandën etj. marrëdhëniet diplomatike duhet të ishin në nivel më të lartë sepse ato mbanin qëndrim dashamirës ndaj Shqipërisë. Në fakt në ekuilibrat e Luftës së Ftohtë vendet nordike ishin më pak të përfshira në Blloqet politike dhe ushtarake dhe sipas logjikës së udhëheqjes ato ishin më pak të interesuara për të ushtruar presion ndaj Shqipërisë. Me zbatimin e vendimeve të Kongresit të 8-të Shqipëria zgjeroi marrëdhëniet e saj diplomatike, tregtare e kulturore me një numër më të madh shtetesh duke rritur vazhdimisht shkëmbimet në fushën tregtare propagandistike dhe më pak kulturore. Zgjerimi i marrëdhënieve shtetërore në planin dypalësh në fushën tregtare dhe kulturor propagandistike me vendet në Afrikë, Azi, Amerikën Latine dhe vendet Nordike synoi jo vetëm gjetjen e tregjeve por edhe njohjen dhe përkrahjen e regjimit të tij nga vendet e vogla komuniste në botë.

Në kushtet e një situate të vështirë ekonomike dhe pa aleat, diplomacia shqiptare ndoqi me kujdes politikën e Francës në Ballkan, veçanërisht qëndrimin e saj ndaj Shqipërisë dhe marrëdhëniet e saj me Jugosllavinë. Franca ishte i vetmi vend perëndimor, me të cilën Shqipëria kishte marrëdhënie diplomatike që pas luftës. Menjëherë pas ftohjes së marrëdhënieve me Kinën u bënë përpjekje nga ambasada e Parisit dhe në lidhje me Shoqatën e Miqësisë Francë Shqipëri, që në shtypin francez të shkruheshin artikuj politik për Shqipërinë dhe ngjarjet në Kosovë. Marrëdhëniet në përgjithësi me Francën ishin të qëndrueshme, me përjashtim të tregtisë ku u bënë përpjekje për rritjen e volumit të shkëmbimeve tregtare.

Prioritet tjetër në politikën e jashtme të Shqipërisë, iu kushtua zhvillimit të marrëdhënieve tregtare me shtetet fqinje. Në këtë kuadër, prioritet iu dha zgjerimit të marrëdhënieve me Italinë dhe Turqinë deri në një masë të caktuar, dhe duke patur gjithmonë parasysh regjimet që ekzistonin në këto shtete. Me Greqinë u vazhduan përpjekjet për të çuar marrëdhëniet në drejtim pozitiv dhe të neutralizuar veprimtarinë e qarqeve nacionaliste greke; për të krijuar një opinion sa më të gjërë në favor të Shqipërisë dhe abrogimin e “ligjit të luftës”. Me Jugosllavinë iu dha prioritet marrëdhënieve normale e të fqinjësisë së mirë. Duke mbajtur një qëndrim të drejtë dhe zyrtar në mbrojtje të popullsisë në Kosovë e vise të tjera. Për këtë arsye marrëdhëniet politike të Shqipërisë me Jugosllavinë ishin të komplikuar. Diplomacia shqiptare u fokusua në neutralizimin e qëndrimit shovinist të qarqeve jugosllave në arenën e diplomacisë ndërkombëtare. Në marrëdhëniet me fqinjët, sidomos me Italinë, Turqinë e Greqinë u zhvillua një veprimtari diplomatike e balancuar në aktivitete të ndryshme. Në aktivitetet që u zhvilluan në kuadrin ballkanik të propozuara nga Greqia dhe Jugosllavisë lidhur me “mirëkuptimin

²⁷⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1977, D.36, f.213, Mbi gjendjen nërkombëtare, politika e jashtme e RPSSH dhe detyrat tona.

²⁷⁶ Po aty,

ballkanik” dhe një “Ballkan të çatomizuar” Tirana zyrtare mbajti qëndrim indiferent, por gjatë këtyre viteve u rrit pjesmarrja në aktivitete dhe mbledhjet me karakter teknik, shkencor, kulturor, sportiv etj.”²⁷⁷

Gjatë viteve 1980-1984, dy partnerët kryesorë të Shqipërisë ishin Jugosllavia dhe Italia, që zunë respektivisht rreth 16% dhe 10% në eksportet e saj, ndërsa vendet e KNER-it qëndruan në nivelin 35-36 %.²⁷⁸ Edhe pse Jugosllavia ishte parteri i saj kryesor tregtar, këto marrëdhënie gjatë viteve në vazhdim do të përfshihen nga zhvillimi i tensioneve politike, të lidhura me gjendjen në krahinën e Kosovës. Deri në të vitin 1984 Shqipëria përfundoi një sërë marrëveshesh tregtare afatgjatë me Francën, Suedinë, vendet e Beneluksit, Zvicrën dhe Greqinë, të cilat kishin për synim t’i siguronin mbi bazën e shkëmbimeve në parim të balancuara, sigurimin e pajisjeve për pjesë këmbimi të nevojshme për industrinë shqiptar. Me shtetet e tjera të Evropës Perëndimore sidomos me Suedinë, Norvegjinë, Danimarkën, u ndërmorën hapa për zgjerimin e shkëmbimeve tregtare dhe kulturore.²⁷⁹

Përballë dy grupeve, në kuadrin e Luftës së Ftohtë të vendeve të Europës Perëndimore dhe vendeve të KNER-it, në politikën e jashtme, në vitet 1978-1984, iu dha prioritet marrëdhënieve diplomatike tregtare dhe kulturore me vendet në zhvillim, ose siç quheshin ndryshe, në vendet e Botës së Tretë. Këto vende të çliruara nga sistemi kolonialist tradicional botëror. Diplomacia shqiptare u tregua aktive në përkrahje të vendeve të Afrikës Amerikës Latine, Lindjes së Mesme dhe Azisë, e për ruajtjen e forcimit të sovranitetit të tyre për liri e pavarësi kombëtare. Nuk u mbajt asnjë lidhje dhe kontakt, u refuzua çdo ofertë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me shtetet që ndiqnin politikën e diskriminimit racial dhe aparteidit.

Prioritet në vendet e Botës së Tretë iu dha marrëdhënieve diplomatike tregtare dhe kulturore me vendet afrikane. Duke synuar eksportin në tregjet e kontinentit Afrikan, u vendosën marrëdhënie diplomatike me të gjitha vendet afrikane. Qeveria shqiptare doli kundër regjimeve të Afrikës Jugore dhe demaskoi politikën raciste dhe të aparteidit të këtyre regjimeve duke i konsideruar si *“shërbëtor besnik të imperializmit botëror.”*²⁸⁰ U mbështetën luftërat çlirimtare të popujve të Afrikës së veriut, të Afrikës së zezë dhe lëvizjet kundër racizmit dhe aparteidit në Afrikën e Jugut.²⁸¹ Përfaqësuesit diplomatik shqiptar morën pjesë në konferenca ndërkombëtare, që u organizuan në kuadrin e OKB-së për problemin e dekolonizimit të luftë. U mbështetën ato vendime dhe rezoluta pozitive të mbledhjeve të nivelit të lartë të Organizatës së Unitetit Afrikan, që përputheshin me interesat kombëtare të popujve afrikanë.

Për konfliktet e armatosura dhe mosmarrëveshjet midis vendeve afrikane nuk u mbajt ana e asnjërës palë sepse u konsideruan si: *“vepër e imperializmit amerikan dhe e socialimperializmit sovjetik, pasojë e politikës së tyre hegjemoniste dhe e rivalitetit për zona influence në Afrikë.”*²⁸² Gjatë viteve 1980-1984 nga përfaqësitë diplomatike u vazhdua bashkëpunimi me delegacionet afrikane në OKB dhe organizatat e tjera afrikane duke mbështetur kërkesat e drejta të vendeve afrikane. U përkrah lufta e vendeve afrikane kundër

²⁷⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.84/2, f.13 Info të MPJ, MTrJ për problem me shtete të ndryshme dhe analiza vjetore e këtyre problemeve gjatë vitit 1982

²⁷⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.1136, f.77-103 Raport i drejtorit ekzekutiv Jean-Jacques Jouvin të Qendrës së Tregtisë ndërkombëtare CNUCED/GATT, f.80

²⁷⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.28, f.13, Informacione dërguar udhëheqjes “Mbi detyrat e MPJ për marrëdhëniet e vitit 1984 me shtete e tjera

²⁸⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980, D.37, f.90, Objektivat e MPJ për vitin 1980

²⁸¹ Po aty, f.58

²⁸² Po aty, f.91

rivalitetit dhe përpjekjeve për hegjemoni superfuqive imperialiste në Afrikë dhe në Oqeanin Indian. Shoqatat e miqësisë në Afrikë rritën veprimtarinë propagandistike të ideve dhe qëndrimeve të diplomacisë shqiptare. Ambasada në Dar Es Salam bënte një punë të vazhdueshme në ndihmën e shoqatave me informacine, materiale, buletine të cilat përktheheshin në gjuhën suahili. U nënshkruan marrëveshje për bashkëpunim ndërmjet Universitetit të Tiranës me atë të Da Es Salamit dhe të Dakarit (Senegal).

Gjatë vitit 1980 u vendosën marrëdhënie diplomatike me Sudanin, Guinen, Mauritanin, Senegalin, RP e Kongos dhe në Mauricius. Vendosja e marrëdhënieve diplomatike i hapte rrugën nëshkrimit të marrëveshjeve dypalëshe të të gjitha fushave. Me Republikën e Bashkuar të Tanzanisë ishin vendosur marrëdhënie diplomatike, tregtare dhe kulturore midis dy vendeve. U nënshkruan protokolle tregtare me Mozambikun, Zambian, Etiopinë, Somalinë, Kongon, Mauricius, Madagaskarin, Burundin, Gabonin, Guinenë Ekuatoriale, Guinenë Bisao, Ganën; Nigerinë, Guinenë, Siera Leonen, Senegalin dhe Voltën e Sipërme. Me Beninin u bënë shkëmbime delegacionesh në rang të mesëm dhe të ulët. Me Angolën dhe Xhibutin u punua për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe tregtare. Me Kenian, Niger, Gambia, Bregu i Fildisht, Uganda, Ishujt Komore, Çadi, Kepi i Gjellbërt, Botsvana, Lesoto, Liberia, Ishujt Sejshell dhe Ruanda iu la si detyrë përfaqësive diplomatike në Kajro, Algjer, Dar Es Salam dhe misioni i Nju Jorkut për të ndjekur çështjen e vendosjes së marrëdhënieve diplomatike me disa vende afrikane si: me Republikën e Voltës së Sipërme, Republikën e Togës, Republikën e Mauriciusit, Nigerinë, Kenia, Bregu i Fildisht, Çadi, Rocvana, Lesoto.

Në marrëdhëniet e Shqipërisë me vendet arabe gjatë viteve '80–'84 u bënë përpjekje për zhvillimin normal në drejtim pozitiv, *“në bazë të miqësisë tradicionale midis popullit shqiptar dhe popujve arab, në dobi të dy palëve dhe të luftës kundër politikës agresive e hegjemoniste të dy superfuqive imperialiste dhe reaksionit.”*²⁸³ U përkrahën çështjet e popujve arabë në luftën e tyre për çlirimin e tokave të pushtuara arabe dhe rivendosjen e të drejtave të ligjshme të popujve duke *Të kundërshtojmë dhe të demaskojmë të gjitha komplotet, planet dhe intrigat antiarabe të superfuqive imperialiste, SHBA, BS dhe Kinë të sionizmit dhe reaksionit arab”*²⁸⁴. Vazhdimisht u dënua veprimtaria e Bashkimit sovjetik në Lindjen e Mesme si dhe politika ekspansioniste në vendet arabe.

Në marrëdhëniet shtetërore të Shqipërisë ndaj vendeve arabe, gjatë viteve '80-'84 u përfunduan, marrëveshjeve ose protokolle tregtare, u dërguan grupe pune të tregtisë në disa nga vendet arabe me qëllim studimin dhe rritjen e shkëmbimeve tregtare, u mor pjesë në panairot ndërkombëtare të Bagdatit dhe Tripolit, u punua për forcimin dhe zhvillimin e mëtejshëm të marrëdhënieve kulturore me ato vende arabe, me të cilat marrëdhëniet ishin miqësore. Për këtë u përfunduan marrëveshje dhe plane kulturore. Prioritet iu dha shpërndarjes së materialeve ideologjike e politike, të qëndrimeve të udhëheqjes shqiptare. Ftesat nga Parti të tjera me programe jo komuniste të vendeve të ndryshme arabe, nuk u pranuan dhe u lanë në heshtje.²⁸⁵

Lindja e Mesme ishte në vëmendje të politikës së jashtme të Shqipërisë. Thelbin e krizës në Lindjen e Mesme, Hoxha e shikonte në konfliktin Izraelito-arab dhe në zgjidhjen e çështjes së Palestinës. Qeveria shqiptare mbështeti çështjen e Palestinës dhe stigmatizoi Izraelin si

²⁸³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980, D.37, f.78, Objektivat e MPJ për vitin 1980

²⁸⁴ Po aty, f.79

²⁸⁵ Po aty,

sionist të tipit fashist dhe si instrument ushtarak i Uashingtonit.²⁸⁶ Ndër vendet e Lindjes së Mesme, në vitet '80-'84 marrëdhëniet dy palëshe u zhvilluan më së shumti me Sirinë, Algjerinë, Irakun, Egjiptin, Tunizinë, Libinë, Libanin. Gjatë këtyre viteve u vendosën marrëdhënie diplomatike në të gjitha fushat me Republikën Islamike të Iranit. U përkrahën luftrat çlirimtare në Lindjen e Mesme dhe kryesisht lufta e popullit libanez për mbrojtjen e sovranitetit kombëtar dhe vendosjen e paqes dhe stabilitetit në vend. U denoncuan provokacionet Izraelite në Libanin e Jugut dhe veprimtaria e SHBA dhe BS. Me Izraelin nuk u mbajt asnjë kontakt sepse konsiderohej si shtet agresiv kundër vendeve arabe dhe “vegël e imperializmit” amerikan në Lindjen e Mesme. Me vendet e Lindjes së Mesme, u nënshkruan plane tregtare- kulturor dhe sportive. Në këtë kontekst u bënë shkëmbime gazetarësh, lektorësh, shkrimtarësh, muzikantësh etj. Universiteti i Tiranës hyri në lidhje me atë të Kajros, Algjerit, Oranit dhe Konstatinës, pati dhe shkëmbim profesorësh. Shoqata e miqësisë organizonin aktivitete të ndryshme si java e filmit shqiptar dhe hapja e fotoekspozitave. Me këto vende u intensifikua rritja e shkëmbimeve tregtare me firma dhe afaristë tregtarë vendas si dhe me komisionere dhe përfaqësues të firmave të huaja me qëndrim në Lindjen e Mesme.

Në veçanti u mbajt një qëndrim më miqësor me Irakun u konkretizuan marrëveshje në fushën e tregtisë, të kulturës dhe në fusha të tjera me dobi e leverdi reciproke. U paraqitën në vitin 1980 letrat kredenciale nga ambasadori shqiptar me qëndrim të përhershëm në Ankara. Midis dy vendeve u nëshkrua marrëveshja tregtare. Grupi i specialistëve shqiptar mori pjesë disa herë në Panairin tregtar të Bagdatit

Me Kuvajtin, Republikat e Jemenit Marokun, Mauritaninë, Tunizinë dhe Malin marrëdhëniet shtetërore ishin në nivelin e ambasadorëve. Dhoma e tregtisë ftoi tregtarë dhe afaristë të ndryshëm nga Bahreinin, Katarin, Emiratet e Bashkuara Arabe, Arabinë Saudite, Jordaninë dhe Omanin për të biseduar mbi shkëmbimet e mallrave. Diplomacia shqiptare qëndroi skeptike ndaj qeverisë egjiptiane, për shkak të lidhjes së saj me SHBA. Marrëdhëniet dhe kontaktet politike me Egjiptin u mbajtën në nivelin e ambasadorit. Inisiativat e propozimet egjiptiane për shkëmbime delegacionesh studjoheshin gjithmonë me kujdes.²⁸⁷

Vendet e Amerikës Latinë tërhoqën vëmendjen e udhëheqjes shqiptare. Bashkëpunimi me këto vende konsiderohej me rëndësi për gjetjen e tregjeve por edhe në kuadrin e prestigjit politik. Nevoja për tregje ishte kaq e madhe sa udhëheqja shqiptare nuk mori në konsideratë largësinë dhe problemet e saj në transport. Në disa vende të Amerikës Latine ishin krijuar parti të vogla komuniste. Me këto grupe, PPSH bënte shumë kujdes, mbante lidhjet, kontaktet, këmbente grupe e literaturë, u bënte jehonë në propogandën zyrtare dhe në radion e jashtme të Shqipërisë.²⁸⁸ Disa me të cilat ishin vendosur marrëdhëniet diplomatike, vazhduan normalisht në drejtim pozitiv. U mbështet lufta e popujve latino-amerikanë. Qeveria shqiptare akuzonte prapa çdo krize në Amerikën Latine SHBA²⁸⁹. Në marrëdhëniet shtetërore me vendet e Amerikës latine u ruajtën marrëdhëniet tregtare e kulturore, me perjashtim të atyre vendeve ku në fuqi ishin regjime që quheshin nga regjimi komunist “fashiste”. Me Kubën dhe me Kilin nuk u mbajt asnjë kontakt. Me Kubën për shkak të politikës së ndjekur nga udhëheqja kubane, lidhjet e saj të ngushta me sovjetikët, rolin që ajo luante në shërbim të Bashkimit sovjetik. Nuk pati asnjë marrëveshje apo protokoll në planin kulturor me Kubën. Në drejtim të tregtisë

²⁸⁶ Bashkurti, *Diplomacia e vetëizolimit*,... f.580

²⁸⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D. 32, f.3-25 Informacion mbi objektivat kryesore të MPJ për vitin 1983

²⁸⁸ Bashkurti, Lisein. *Diplomacia e vetëizolimit*, ...f.646

²⁸⁹ Po aty, f.580

qeveria shqiptare dhadirektiva për zgjerimin e saj me Kubën. Me Meksikën nuk pati marrëdhënie të mira tregtare. Institucionet shkencore dhe kulturore mbanin lidhje me ato Meksikane po gjithmonë sipas interesave të palës shqiptare.²⁹⁰

Me Argjentinën marrëdhëniet politike ishin në nivelin e ambasadorëve. Përfaqësia në Buenos Aires mbulonte çështjet e tregtisë, të shoqatave të miqësisë, lidhjen me kolonitë shqiptare dhe kryesisht arbëreshët e Argjentinës. Me Perunë iu kushtua rëndësi më e madhe punës në drejtim të përhapjes dhe propagandimit të qëndrimit të PPSH dhe propagandës në përgjithësi. Ambasadori shqiptar në Buenos Aires së bashku me Atasheun tregtar, të akredituar në këtë vend u përpoqën për zgjerimin e tregtisë dhe detyra të lëna nga MPJ. Me Brazilin u vendosën marrëdhënie të reja, nga marrëdhënie në rang legate në marrëdhënie ambasadash. Gjatë viteve në vazhdim u bënë marrëveshje tregtare me firmat braziliane. Me Venezuelën, Panamanë dhe Kosta Rikën u ruajtën marrëdhëniet tregtare. Me Kolumbinë, Nikaraguan dhe Ekuadorin u paraqitën letrat kredenciale.²⁹¹

Në kuadrin e përpjekjeve për zgjerimin e marrëdhënieve tregtare me vende të ndryshme gjatë viteve 1978-1985, u nëshkruan marrëveshjeve tregtare ose protokolleve vjetore mbi shkëmbimin e mallrave me Belgjikën, Hollandën, Portugalinë, Tunizinë, Irakun, Marokun, Sirinë, Argjentinën, Guinenë, Zimbabvenë, Zambian, Etiopin, Mozambik. Deri në vitin 1984 u vendosën marrëdhënie diplomatike me Spanjën, Ugandën, Uruguajin, Zelandën e Re, Quajanën etj.²⁹²

Me vendet e Azisë nuk pati zhvillime të mëdha. Në Azi iu kushtua më shumë vëmendje Japonisë, Vietnamit, Koresë dhe më pak Kinës. Me tregtinë me Kinën u la si detyrë që të dërgoheshin mallra pasi të ishin dërguar nga pala kineze. Tregjet e tjera në Azi u panë si vende pa interes, sepse nuk kishte garanci për seriozitetin e firmave. Me Kinën u qëndrua në nivelin më të ulët në rang ambasadorësh e përcaktuar në 1978. Por në të njëjtën kohë, u ndoq me vëmendje gjendja e brendshme e Kinës, politika e PKK, dhe gjithonë sipas rasteve kjo politikë dënohej. Në planin ekonomik pati përpjekje nga pala shqiptare për zhvillimin e tregtisë midis dy vendeve, me protokoll shtetëror ose midis ndërmmarrjeve. Nuk u dha agreementi për atasheun ushtarak, meqenëse midis dy vendeve nuk kishte asnjë kontakt në fushën ushtarake. Në fund të vitit 1982 në bazë të barazisë dhe interesit reciprok u vendosën marrëdhënie tregtare midis dy Shqipërisë dhe Kinës të cilat u konkretizuan me ardhjen e grupit tregtar kinez në Shqipëri në prill të vitit 1983 dhe që vazhduan me nënshkrimin e protokollit ndërqeveritar për shkëmbimin e mallrave dhe pagesat për vitin 1984. Marrëdhëniet me Korenë për shkak të politikave të afërimit të sajme Jugosllavinë, që bazohej në interesat e ngushta nacionale të secilës palë për të luajtur një rol të veçantë në “Lëvizjen e të paangazhuarve” ishin kryesisht në fushën tregtare dhe në kuadrin e bashkëpunimit tekniko-shkencor. Pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike me Japoninë, marrëdhëniet tregtare njohën rritje.²⁹³

Me Vietnamin marrëdhëniet midis dy vendeve ishin të matura. Në planin tregtar zhvillimet tregtare nuk patën një nivel të lartë të shkëmbimeve. U ndërmorën plane për shkëmbime kulturore, më tepër në aspektin e shkëmbimeve materiale se atë njerëzoren. Me Korenë u përkrah çështja e popullit korean për bashkimin e vendit dhe dëbimin e trupave ushtarake amerikane nga Koreja e Jugut. U bënë përpjekje për rritjen e volumit të shkëmbimeve tregtare

²⁹⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980, D.37, f.34, Objektivat e Ministrisë për Evropën dhe Punët me Jashtë

²⁹¹ Po aty,

²⁹² Po aty, f.37

²⁹³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 299, f.47-50, Marrëdhëniet politike midis dy vendeve

midis dy vendeve. U nëshkruan protokolle të bashkëpunimit tekniko-shkencor. U përpunua një plan kulturor me palën koreane, por me shkëmbime të kufizuara. Me Kamboxhian dhe qeverinë e Heng Samrinit nuk u vendosën marrëdhënie. Misioni shqiptar nuk mori asnjëherë pjesë në votimet në OKB e organizata të tjera kur shtrohej çështja e përfaqësimit të qeverisë së Heng Samrinit. Diplomacia shqiptare u shpreh gjithmonë për një Kamboxhia plotësisht të pavarur dhe sovranë.²⁹⁴ Me Japoninë u bënë përpjekje për hartimin e marrëveshjeve dhe protokolleve tregtare midis dy vendeve dhe të bëheshin hapa konkrete për shkëmbime tregtare duke pritur grupe afaristësh japonez dhe në rast e kushtesh të favorshme dërgoheshin grupe tregtarësh.²⁹⁵

Prioritet në politikën e jashtme ishte edhe vendosja e marrëdhënieve kulturore me disa shtete. Shtetit shqiptar marrëdhënieve kulturore i pa në prespektivën e propagandimit.²⁹⁶ Por, deri në vitin 1986, Shqipëria vendosi marrëdhënie kulturore, mbi bazën e marrëveshjeve të protokolleve zyrtare, me një numër të kufizuar shtetesh me 13 shtete të Evropës, të Afrikës e të Azisë dhe vetëm me një numër të vogël vendesh u shkëmbyen veprimtari kulturore e sportive pa pasur marrëveshje zyrtare. Shkëmbimet me vendet fqinje deri në v. 1983 u zhvilluan me Italinë, Greqinë dhe Turqinë ndërsa me Jugosllavinë nuk u realizuan për shkak të problemeve midis dy vendeve. Me vendet arabe këto marrëdhënie ishin të kufizuara si në shtrirje ashtu edhe në përmbajtje. Në Afrikë e në Amerikën Latine shkëmbimet ishin gjithashtu të pakta jo vetëm për arsye të shpenzimeve që kërkoreshin, por edhe pse shteti shqiptar nuk u angazhua për t'i realizuar ato. Në kuadrin e shkëmbimeve kulturore vendin e vizitonin çdo vit një numër i kufizuar dhe i kontrolluar personalitetesh të fushës së shkencës të arsimit dhe kulturës. Qëllimi i ftesave të personaliteteve në fusha të ndryshme kishte si qëllim shkrimet me përshtypjet e tyre pozitive për Shqipërinë. Një rol të rëndësishëm në bashkëpunimi kulturor luajti Komitetit Shqiptar për Marrëdhëniet Kulturore dhe Miqësore me Botën e Jashtme (KMKMBJ).²⁹⁷

Turizmi nuk ishte prioritet as në politikën ekonomike dhe as në politikën e jashtme të shtetit shqiptar. Numri i vizitorëve ishte i përcaktuar, kryesisht ata ishin përfaqësues nga kolonitë shqiptare, dhe nga shoqatat e miqësisë. Dhënia prioritet e turizmit kanoste rrezik për regjimin komunist dhe pushtetin e Hoxhës. Hoxha qëllimisht dhe sistematikisht e izoloj popullin e tij nga ndotja ideologjike qoftë nga Lindja apo nga perëndimi.²⁹⁸

Në forcimin e kontakteve tregtare me botën e jashtme një rol të rëndësishëm luajti Dhoma e Tregtisë, e cila organizoi pjesëmarrje të Shqipërisë në panaire të rëndësishme të tregut ndërkombëtar. Vetëm në vitin 1985, Shqipëria mori pjesë në 25 panaire ndërkombëtare, të cilat i shërbyen eksportit dhe mundësisë së tij për zgjerimin e tyre. Në shkëmbimet tregtare të Shqipërisë me vendet e tjera vendin kryesor e zinte Evropa me 92% të volumit të saj, 5.5% me vendet aziatike, 2 % me Amerikën Latine.²⁹⁹ Shqipëria u vizitua nga delegacione dhomash tregtie nga vende të ndryshme të botës. Dhoma e tregtisë mbante lidhje me 120 dhoma tregtie dhe institucione të ndryshme tregtare në të gjitha kontinentet. Sipas raporteve të MPJ, edhe pse

²⁹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980, D.37, f.34, Objektivat e Ministrisë për Evropën dhe Punët me Jashtë 1980

²⁹⁵ Po aty,

²⁹⁶ AQSH, Fondi 14 AP/OU, V.1986, D.76, f.21 Probleme të marrëdhënieve kulturore e tekniko-shkencore me vendet e tjera.

²⁹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980, D.37, f.34, Objektivat e Ministrisë për Evropën dhe Punët me Jashtë

²⁹⁸ Jacques, Edën *Shqiptarët...*, f.528

²⁹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.84/2, f.13 Info të MPJ, MTrJ për problem me shtete të ndryshme dhe analiza vjetore e këtyre problemeve gjatë vitit 1982

puna e Dhomës së tregtisë ishte pozitive dhe në rritje ajo duhej të forconte efektivitetin e saj sepse rezultatet nuk ishin të kënaqshme.³⁰⁰

Me gjithë përpjekjet e qeverisë shqiptare për të zgjeruar tregtinë me botën, treguesit ekonomik të zbatimit të objektivave ishin në nivele të ulta. Në vitin 1982 eksporti u realizua në masën 72% me një defiçit prej 453 milion lekësh valutë. Importi u realizua në masën 75% me një defiçit rreth 516 milion.³⁰¹ Detyrat e eksportit me valutë të lirë në rubla dhe dollarë sipas zonave nuk u plotësuan sipas parashikimeve. Asnjë nga përfaqësitë në këtë zonë, nuk i plotësuan detyrat, jo vetëm detyrat e planit por edhe kontraktimet nuk u realizuan. Defiçiti në krom dhe i mineraleve të tjera, eksporti i perimeve të cilat zinin peshën kryesore dhe shumë mallra të tjera mbetën në depo. Edhe importi nuk i realizoi detyrat. Kjo solli vështirësi në ekonomi dhe shqetësime të mëdha në qeveri. Sipas raportit të MTJ “*ekonomia e vendit bazohej tërësisht në mundësitë materiale e financiare e njerëzore, ai nuk duron mosrealizimin në asnjë sektor të ekonomisë veçanërisht në sektorin e tregtisë së jashtme që ishte e lidhur ngushtë me të gjithë ekonominë.*”³⁰²

Këta tregues të tregtisë, treguan që objektivat edhe detyrat e përcaktuara nga Kongresi 8-të nuk po realizoheshin. Të gjitha masat e marra në politikën e jashtme të zgjerimit të tregjeve dhe vendosjen e eksportit prioritet nuk sollën rezultatin e pritshëm. Një faktor që nuk ishte marrë parasysh nga qeveria shqiptare ishte dhe situata e vështirë ekonomike në planin ndërkombëtar. Konteksti në tregtinë ndërkombëtare nuk ishte në favorin e tregtisë shqiptare. Ekzistonin vështirësi dhe pengesa në formën e taksave dhe kontigjenteve kufizuese të mallrave, kjo vështirësonte hyrjen e mallrave shqiptare në tregjet e huaja. Reduktimi ose heqja e këtyre taksave nga shumica e vendeve të botës, arrihej duke marrë pjesë në grupime ekonomike ose në grupime si GATT-i.³⁰³ Për vendet anëtare të Tregut të Përbashkët, heqja e taksave ishte pjesë e politikës financiare që ndiqte vet ky treg për vendet anëtare të saj. Shqipëria nuk ishte pjesë e saj. Politika e jashtme shqiptare kishte vështirësi të mëdha përpara, vështirësi këto që nuk mund të kapërceheshin me politika që kufizonin ndihmat ekonomike, kooperimet ekonomike dhe që e mbështeste ekonominë vetëm në “forcat e veta”. Sipas analizës së drejtorit ekzekutiv të Qendrës së Tregtisë Ndërkombëtare Jean-Jacques Jouvin, në vitin 1981, situata e vështirë ekonomike botërore dhe volumni i tregtisë ndërkombëtare do të pengonte planin “ambicioz” të eksportit të Shqipërisë, sipas tij: “*volumi i tregtisë ndërkombëtare ka ecur vetëm 1.5 % në vitin 1980, gjë që përfaqëson një ngadalësim të konsiderueshëm kundrejt mesatares prej 7% regjistruar gjatë periudhës 1960-1979 dhe ky rezultat pritet edhe për vitin 1981.*”³⁰⁴

Ekonomia shqiptare e gjysmës së parë të viteve 80, kishte nevojë për investime të reja, për import të pajisjeve industriale dhe për valutë, e cila do të mundësonte blerjen e lëndëve të para ashtu dhe të pajisjeve industriale në tregun ndërkombëtar. Dhënia prioritet eksportit më shumë sesa importit, çoi në mungesa të mëdha të pajisjeve të rëndësishme që i nevojiteshin industrisë së vendit. Gjithashtu, tregtia me klering nuk solli rezultate pozitive, mungesa e valutës pengoi blerjen e pajisjeve, ligjet e vendet pengonin gjithashtu blerjen e tyre. Vështirësitë ekonomike

³⁰⁰ Po aty

³⁰¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.84/2, f.13 Info të MPJ, MTrJ për problem me shtete të ndryshme dhe analiza vjetore e këtyre problemeve gjatë vitit 1982

³⁰² Po aty, f.23

³⁰³ Marrëveshja e Përgjithshme për Tarifatat dhe Tregtinë (GATT) është një marrëveshje ligjore midis shumë vendeve, qëllimi i përgjithshëm i së cilës ishte të promovonte tregtinë ndërkombëtare duke ulur ose eliminuar barrierat tregtare, siç janë tarifatat ose kuotat.

³⁰⁴ Po aty

kishin filluar të shfaqeshin gjithnjë e më shumë në jetën e përditshme të shqiptarëve. Sipas Alisë ekonomia e vendit ishte në kushte të vështira kritike: *“nuk po u vinte fundi rradhëve për të siguruar qumshin e vezët, për të mos folur pastaj për mungesat që kishte në treg për mallrat industriale.”*³⁰⁵

2.2 Marrëdhëniet me shtetet anëtare të Bllokut Lindor.

Kriza ekonomike i tregoi qartë udhëheqjes shqiptare dobësitë e ekonomisë së saj. Në këto kushte ajo u detyrua të pranoi se një mundësi praktike e favorshme për daljen nga situata ishte zgjerimin i tregtisë me vendet e Evropës Lindore. Bashkëpunimi në fushën e tregtisë me Bllokun Lindor favorizohej nga sistemet e njëjta ekonomike, nga mangësitë serioze që kishin të gjithë së bashku për valutë, nga preferenca për këmbime me klering, nga përafërsitë teknike e teknologjike si dhe nga vetë trashëgimia e tregjeve dhe e konsumatorëve.³⁰⁶ Pavarësisht tipareve të ngjashme dhe mundësive për zgjerimin e tregtisë diplomacia shqiptare u tregua e kujdesshme në raport me vendet e Lindjes, për shkak të lidhjes që ato kishin me BS në kuadrin e Luftës së Ftohtë, si vende anëtare të Traktatit të Varshavës dhe KNER-it. Sipas udhëzimeve të MPJ thuhej se: *“Si vendet e Natos dhe ato të Traktatit të Varshavës, ... tregtinë me vendin tonë e zhvillojnë të pandarë me synimet e tyre politike...Ata herë pas here na kanë ofruar kredi, kooperative dhe forma të tjera të shfrytëzimit kapitalist që ne i kemi hedhur poshtë.”*³⁰⁷

Kongresi i 8-të i PPSH përforcoi orientimin e MPJ duke theksuar se qeveria shqiptare ishte për zhvillimin normal të marrëdhënieve me Rumaninë, Çekosllovakinë, Poloninë, Republikën Demokratike Gjermane, Bullgarinë e Hungarinë, për shkëmbime tregtare mbi bazën e barazisë dhe leverdisë reciproke, por *“ pa hequr dorë nga lufta kundër revizionizmit modern.”*³⁰⁸ Si rrjedhojë Tirana zyrtare dhe përfaqësitë diplomatike i kushtuan vëmendje dhe kujdes të veçantë marrëdhënieve të saj me vendet e Bllokut Lindor. Përfaqësitë diplomatike, sipas orientimeve të qeverisë shqiptare, gjatë viteve 1978-1984, e përqëndruan vëmendjen në katër drejtime kryesore, të cilat ishin: ndjekja e problemeve dhe ngjarjeve politike të kohës sidomos në ato çështje që kishin të bënin me mbrojtjen e interesave të Shqipërisë, përhapja dhe propogandimin e parimeve të regjimit socialist në shtimin e rradhëve dhe dashamirësve, realizimi i detyrave në fushën e tregtisë duke u përpjekur maksimalisht për zbatimin e marrëveshjeve dhe protokollit tregtar, për sigurimin dhe lirimin në kohë të mallrave të domosdoshëm për ekonominë, gjetja e tregjeve të reja dhe ndjekja e konjunkturës ndërkombëtare të çmimeve për mallrat e eksportit dhe importit.

Përkrah interesit që tregoi Tirana zyrtare për zgjerimin e marrëdhënieve tregtare me vendet e Lindjes, ajo ndoqi gjithashtu në mënyrë të kujdesshme, situatën politike të Evropës Lindore. Fillimi i viteve 1980, i gjeti vendet e Evropës Lindore, me probleme të mëdha ekonomike, kriza e naftës rriti inflacionin në vend, si rezultat shumë prej vendeve të Lindjes u zhytën në borxhe, të cilat prekën ndjeshëm standartin e jetesës. Përveç problemeve ekonomike, në vendet e Lindjes në kuadrin e Konferencës së Helsinkit, kishin filluar lëvizjet për reformimin e shoqërisë për liri dhe respektimin e të drejtat themelore të njeriut. Jehonën më të madhe lëvizja opozitare,

³⁰⁵ Alia, Ramiz, *Jeta ime*, ...f.302

³⁰⁶ Bashkurti, Lisein, f.618

³⁰⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.965, f.2, *Mbi disa probleme të marrëdhënieve ekonomike-tregtare të vendit tonë me vendet e tjera.*

³⁰⁸ Enver Hoxha, *Raport në Kongresin e 7-të të PPSH*, f.209

që buronte nga njohja dhe respektimi i Kartës së Helsinkit, e pati në Çekosllovakë, me kërkesa për respektimin e të drejtave nga qeveria çekosllovake, dhe në Poloni me lëvizjen e parë opozitare, Solidarnosti 1981.³⁰⁹

Një tjetër arsye që e nxiti qeverinë shqiptare të qëndronte e kujdesshme ishte edhe ndikimi i Moskës ndaj vendeve të Lindjes dhe interesi i saj për Shqipërinë. Nga analiza e shtypit lindor dhe atij sovjetik, diplomacia shqiptare krijoi idenë, që Moska ishte e interesuar për hapjen e Shqipërisë me vendet e Lindjes. Në raporte të MPJ raportohet se: *”në shtypin e vendeve të Europës lindore dhe në BS kishte interes ndaj Shqipërisë në kushtet e prishjes me Kinën.”*³¹⁰ Ky interes i BS ndaj Shqipërisë bënte kuptim në konjunkturën e Luftës së Ftohtë. Vizitat e Sekretarit të Parë të PKK, Hua Kue Fenit në Ballkan me qëllim krijimi e paktit politik-ushtarak midis Jugosllavisë dhe Rumanisë për t’iu kundërvënë qëllimeve sovjetike, në këtë zonë, do ta bënte me të mprehtë qëndrimin dhe reagimin sovjetik ndaj planeve kineze në Ballkan. Për këtë arsye BS planifikonte afrimin e saj me Shqipërinë si kundërpeshë politike ndaj Jugosllavisë. Diplomacia shqiptare e shikonte interesin e BS ndaj Shqipërisë, *”të lidhur në kuadrin e kontraditave aktuale, që ekzistojnë në planin hegjemonist të superfuqive, midis Kinës dhe Bashkimit Sovjetik.”*³¹¹ Këto qëndrime sovjetike nuk ishin në favorin e Hoxhës, i cili e shikonte afrimin e Shqipërisë me BS dhe vendet e Lindjes rrezik për pushtetin e tij dhe vendosjen në krye të shtetit të moderatorëve siç kishte ndodhur në vendet e tjera të Lindjes.

Në përgjigje të politikave sovjetike që synonin afrimin me Shqipërinë, në datën 3 shtator 1978 në artikullin e Zërit të Popullit, u deklarua qëndrimi i udhëheqjes shqiptare ndaj BS, ndërmjet të tjerave thuhej se *”Gjithë bota duhet të dijë dhe të jetë e sigurtë se Shqipëria nuk ia shtrin dorën asnjë fuqie imperialiste. Shqipëria socialiste, me politikën dhe qëndrimet e saj e ka provuar dhe do ta provojë në çdo kohë se është armike e papajtueshme me socialimperializmin sovjetik, imperializmin amerikan dhe me çdo imperializëm tjetër.”*³¹² Për këtë arsye në lidhje me Bashkimin Sovjetik, për vitet 1978-1984 politika e jashtme shqiptare ishte kategorike, nuk kishte asnjë kontakt, asnjë lidhje as një lloj marrëdhënie, e përcaktuar kjo në Kushtetutën e v.1976. Ky qëndrim u mbajt jo vetëm ndaj BS por edhe organizmave të saj politik-ekonomik dhe ushtarak, Traktati i Varshavës dhe KNER u stigmatizuan nga Hoxha si instrumente të BS. Sipas tij: *”Bashkimi Sovjetik përpaket me të gjitha mënyrat të forcojë Traktatin e Varshavës, KNER-in, organizmat e tjerë të integritetit ekonomik e politik, të fuqizojë garnizonet e tij ushtarake në këto vende etj. Kur nuk arrin me të mirë ai vepron me anën e tankeve, siç bëri në 1968 në Çekosllovakë.”*³¹³

Pavarësisht kësaj, vëmendja ndaj politikave të Moskës ishte e madhe. Ministria e Jashtme dhe përfaqësitë sipas udhëzimeve të KQ të PPSH ndoqën rivalitetin dhe bashkëpunimin midis Bashkimit Sovjetik dhe SHBA, si dhe marrëdhëniet e tyre me vendet kryesore të Evropës Perëndimore, politikat e BS ndaj Kinës, Vietnamit dhe vendeve të Azisë Juglindore, propaganda e BS ndaj Shqipërisë. Si kundërpërgjigje Tirana zyrtare formuloi kundërpropagandën e saj.³¹⁴

³⁰⁹ Po aty, f.200

³¹⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978. D.161, f.7 Mbi marrëdhëniet midis dy vendeve Informacione dhe radiograme

³¹¹ Po aty,

³¹² Zëri i Popullit, Politika luftënxitëse e Kinës..., 3 shtator 1978, nr.213 (9386) f.3

³¹³ Enver Hoxha, Raporti në Kongresin e 8-të, Tiranë 1981, f.175

³¹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.35, f.16, Objektivat e Ministrisë së Punëve të Jashtme

Në këto kushte politike-ekonomike dhe sociale, udhëheqja shqiptare dha direktivat që me vendet e Evropës Lindore të zhvilloheshin vetëm marrëdhënie tregtare mbi bazën e parimit të barazisë e të leverdisë reciproke. Mos pranimi i kredive nga vendet Lindore, ndalimi i dhënies së koncesioneve, ndalimi i krijimit të shoqërive ose institucioneve do të ishte kufi i pakalueshme, sepse sipas Hoxhës *“tok me kredinë hyn dhe hipotekimi politiko-ekonomik.”*³¹⁵ Dhe në lidhje me këtë direktivat nga udhëheqja ishin *“të hidheshin poshtë çdo propozim apo inisiativ që mund të merret prej tyre në drejtim të përmirësimit apo zgjerimit të marrëdhënieve me këto vende.”*³¹⁶

Në udhëzimet e Partisë, në kushtet e krijuara, duheshin gjithashtu shfrytëzuar, kontraditat midis vendeve socialiste dhe ato perëndimore me qëllim krijimin e mundësive për gjetjen e tregjeve të reja në Evropën Lindore dhe të merrej pjesë sipas rastit dhe momentit politik, me grupe specialistësh në panaiet tregtare që organizoheshin në vendet e Evropës Lindore. Lidhjet do të mbaheshin vetëm me institucionet tregtare.³¹⁷

Në kushtet e krijuara Moska orientoi vendet e Europës Lindore të afroheshin dhe të tregonin interes ndaj Shqipërisë. Nga analizimi i burimeve arkivore me të dhënat dhe informacionet nga diplomatë të shqiptar dhe të huaj, mendohej se Moska, në këtë situatë, i kishte ndarë detyrat të gjitha vendeve nën ndikimin e saj, veçanërisht Polonisë, Hungarisë dhe Çekosllovakisë, që të afroheshin me Shqipërinë. Në radiograme, informacione dhe analiza të situatës politike vihej re se ekzistonte *“një preokupim më i madh për normalizimin e marrëdhënieve nga vendet e Europës Lindore. Ky rol i është dhënë Hungarisë, e cila është dalluar për qëndrime me korrektësi ndaj Shqipërisë pas viteve 1960 dhe Çekosllovakisë për traditat e mira dhe volumin më të madh të këmbimeve tregtare në vendin tonë.”*³¹⁸

Rolin e ndërmjetësit për rregullimin e marrëdhënieve të Bashkimit Sovjetik me Shqipërinë, sovjetikët ia besuan edhe Polonisë. Kjo jo rastësisht, pasi udhëheqja polake disa herë kishte ndihmuar në zbutjen e kontraditave midis vendeve të lindjes dhe Perëndimit, ashtu dhe të detyrave të veçanta e delikate që Moska i kishte besuar Gierekut për të normalizuar marrëdhëniet e Bashkimit Sovjetik me Jugosllavinë dhe Titon, apo për të neutralizuar “antisovjetizmin” e eurokomunistëve.³¹⁹ Sipas udhëheqjes shqiptare duhej patur kujdes sepse një nga drejtimet kryesore ku udhëheqja revizioniste sovjetike kishte përqëndruar vemendjen dhe përpjekjet e saj për realizimin e integritit të plotë të vendeve revizioniste ishte edhe *“integrimi ushtarak, për realizimin e të cilit ajo ushtron një veprimtari të madhe politike, ekonomike dhe ushtarake ndaj vendeve të tjera revizioniste, në radhë të parë nëpërmjet Traktatit të Varshavës si dhe nëpërmjet traktateve të shumta dypalësh që kanë nënshkruar midis tyre shtetet anëtare të këtij.”*³²⁰ MPJ e Polonisë, me anë të një “ndërmjetësi” tentoi të bëjë hapa konkretë që të hynte në bisedime me Shqipërinë për të normalizuar marrëdhëniet shtetërore midis dy vendeve. Sipas këtij “ndërmjetësimi” funksionarë të lartë të Ministrisë polake të Punëve të Jashtme shprehnin konsiderata se: *“qeveria polake do të ishte shumë e interesuar të normalizonte e zgjeronte marrëdhëniet me Shqipërinë.”*³²¹ Për realizimin e kësaj polakët kërkuar garanci nga ana e Shqipërisë dhe u shprehën se: *“në rast se do të gjejnë*

³¹⁵ Enver Hoxha, Raport në Kongresin e 7-të të PPSH, f.210

³¹⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.35, f.16, Objektivat e Politikës së Jashtme

³¹⁷ Po aty

³¹⁸ Po aty, f.93

³¹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.161, f.97 Reagimet ndërkombëtare pas prishjes së marrëdhënieve me Kinën

³²⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.95, f.5, Informacion dhe radiograme për Udhëheqjen, Shkurti 1978

³²¹ Po aty,

gadishmëri do të ndërmarrin hapa zyrtarë."³²² Polonia u afrua më Shqipërinë edhe për shkak të problemeve të saj ekonomike. Polonia në vitet 80 ishte një nga vendet me krizën më të vështirë ekonomike. Tregues real i kësaj krize ishte dhe shpërthimi në verën e vitit 1980 i një proteste të punëtorëve.³²³ Situata në Poloni u acarua më tepër në 1981 ku dy grupimet politike Solidarnos me Lech Valesën dhe në anën tjetër gjenerali Jaruzelski ndërmorën veprimtari për reformimin e shoqërisë. Ndaj kësaj situate udhëheqja shqiptare mbeti e tërhequr dhe dha udhëzime që përfaqësuesit e përfaqësive në botë të mos komentonin në lidhje me këto lëvizje midis zyrtarëve dhe diplomatëve në kanalet diplomatike.³²⁴

Drejtori i Departamentit të Jashtëm të Ministrisë së Tregtisë së Brendëshme të Polonisë shpesh tregoi interes dhe i kërkoi ambasadës shqiptare në Varshavë që të njihej në përgjithësi me shkëmbimet e mallrave midis Polonisë dhe Shqipërisë për të parë mundësinë e blerjes dhe shitjes së mallrave të konsumit të gjerë nga Shqipëria dhe anasjelltas.³²⁵ Diplomatët e huaj të Polak e shikonin me optimizëm rritjen e shkëmbimeve tregtare rritje kjo që do të ndihmonte ekonominë e dy vendeve. Drejtori i përgjithshëm i linjës ajrore polake "Let" kërkoi në vitin 1980, fillimin e shërbimit normal turistik me Shqipërinë dhe se për këtë ishin të gatshëm të hapnin linjën ajrore Varshavë-Tiranë. Zv drejtori i përgjithshëm i Bankës polake propozoi se çështja e shkëmbimeve turistike mund të përfshihej në marrëveshjet tregtare midis dy vendeve, duke mos sjellë në këtë mënyrë "komplikacione" politike. Shqipëria i qëndroi objektivit të saj vetëm marrëdhënie tregtare dhe asgjë më tepër.

Marrëdhëniet diplomatike me RDGJ, në fillim të vitit 1978 ishin të kufizuara vetëm në marrëdhënie tregtare, në bazë të leverdisë reciproke dhe në mbështetje të protokollit vjetor të nënshkruar nga delegacionet qeveritare të të dy vendeve. Qëndrimi i gjermanolindorëve në përgjithësi ndaj Shqipërisë ishte i pandryshuar, por pas shpalljes nga qeveria kineze të ndërprerjes së ndihmave dhe të kredive, u konstatua qëndrime që synonin afrimin me Shqipërinë. Në radiograme të diplomatëve shqiptarë, në relacione, procesverbale prezantohet gjithmonë si kërkesë për bashkëpunim nga RDGJ-së, ndërkohë që nevojat më të mëdha i kishte qeveria shqiptare, shpesh përfaqësuesit shqiptarë luanin lojën e një lojtari dominues, në një fushë të pa njohur për ta, atë të tregut. Mënyra se si raportohej në udhëheqje ishte i tillë: "*Ky angazhim e preokupim i palës gjermane në këmbimet tregtare ka qenë jo për të na bërë ne favore por si rezultat i vetë vështirësive e nevojave që kanë patur ata vetë*"³²⁶ RDGJ gjatë vitit 1978 pati mosrealizime në tregtinë e saj të jashtme, sidomos në vendet perëndimore dhe nga ana tjetër ka patur shumë nevojë për mallrat tona të eksportit si psh. Kromin, telat e bakrit, prodhimet bujqësore si dhe ngutjen për të kompesuar saldon që ka qenë në favorin tonë për disa vjet rjesht Këtë "gatishmëri" e ka influencuar aluzionet që mund të kenë ushqyer tani me prishjen me Kinën që ne të afrohem me këta. Në këto vështirësi të brendshme dhe të jashtme i kemi shfrytëzuar për sigurimin e mallrave për të cilat ka pasur nevojë ekonomia e Shqiperise."³²⁷ Gjermano lindorët u aktivizuan më pak se anëtarët e tjerë "të familjes socialiste" megjithatë ata u shprehën për zgjerimin e mëtejshëm të shkëmbimeve tregtare dhe ekonomike. Ndërsa sipas të dhënave që kishte qeveria shqiptare" RDGJ do të mbante një

³²² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978. D.161, f.97 Reagimet ndërkombëtare pas prishjes së marrëdhënieve me Kinën

³²³ Varoshi, *Lufta e Ftohtë*...f.201

³²⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978. D.161, f.97 Reagimet ndërkombëtare pas prishjes së marrëdhënieve me Kinën

³²⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.30, f.12 Të dhëna Lidhur me studimet që kanë ardhur nga përfaqësitë

³²⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978. D.206, f.57. Mbi marrëdhëniet midis dy vendeve

³²⁷ Po aty, f.58

qëndrim pozitiv, “por jo normalizim si në të kaluarën.”³²⁸ për këtë do të fillonte së pari me tregtinë.

Në tregtinë e Shqipërisë me vendet e Evropës Lindore u shfrytëzuan konjunkturat politike në mënyrë që të rritej eksporti shqiptar. Vendet e Lindjes patën tendenca pozitive në zhvillimin tregtare, me qëllimin për të vendosur edhe marrëdhënie në fusha të tjera. Duke patur parasysh shfrytëzimin e kontraditave midis vendeve të perëndimit me Evropën Lindore, u pranua që me RDGJ marrëveshja e pesëvjeçarit të nëshkruhej në nivelin e ministrave. Afrimi gradual u tentua me kërkesa për zgjerimin e marrëdhënieve tregtare, kulturore, formave të punës të bashkëpunimit dhe të kooperimit, duke krijuar në fillim një bashkëpunim bilateral Shqipëri-RDGJ. Pala gjermano lindore synonte normalizimin e marrëdhënieve me Shqipërinë, zv.Ministri i parë i MPJ Krolikovski propozoi për zgjerimin e marrëdhënieve në fushën shtetërore dhe kulturore. Ftesa për pjesëmarrjen e zv.ministrave të tregtisë së jashtme të RPSSH në panairin e Laipzigit nuk vonoi. Udhëheqjes shqiptare i interesonte afrimi me RDGJ, për këtë arsye ndiqte me interes politikat e saj. Në raportet dhe informacionet e dërguara udhëheqjes nga MPJ thuhej se *“kemi konstatuar disa qëndrime dhe synime të ndërmarra nga pala gjermane, ndryshe nga vitet e kaluara, dhe që synojnë kryesisht në përpjekjet e tyre për afrim apo, pajtim me vendin tonë.”*³²⁹. Kërkesa për tregtinë nga pala gjermano lindore ishin për kromin, telat e bakrit, prodhimet bujqësore, prodhime artistike, duhan, cigare, verë konjak. Mallrat që importoheshin nga RDGJ ishin: kimikate të ndryshme si insekticide, llaqe të ndryshme, glazurë për porcelan, dyllra të ndryshëm për industrinë e këpucëve, ngjitës të ndryshëm, bojra për anijet, makineri të ndryshme metalprerëse. Në eksport kryesisht ishin produkte bujqësore, konfeksione, rreth 5000 ton krom, duhan, mermer etj. Në lidhje me marrëdhëniet tregtare, pala gjermane zhvilloi në mënyrë korrekte, duke realizuar në kohë detyrimet që rridhnin nga protokollat e marrëdhënieve tregtare.

Për forcimin e marrëdhënieve tregtare u propozua nga pala shqiptare vendosja e marrëdhënieve kulturore. Në fushën e studimeve albanologjike dhe historike midis dy vendeve u ndërmorën disa veprimtari. Akademia e Shkencave gjatë këtyre viteve ftoi studiues të RDGJ në konferenca shkencore në fushën e albanologjisë, të cilët e pranonin ftesën në çdo rast. Gjatë këtyre viteve pati edhe shkëmbime delegacione në fushën e shërbimit shëndetësor midis dy vendeve. Qëndrimin asnjëherë që mbajti RDGJ ndaj çështjes së Kosovës, shqiptarët e konsideruan si qëndrim të njëanshëm projugosllav.

Marrëdhëniet bilaterale me Hungarinë dhe Çekosllovakinë ashtu si me vendet e tjera të Evropës Lindore gjatë vitit 1978 ishin të kufizuara, të vetmet që funksiononin me shumë interes nga qeveria shqiptare ishin në fushën e shkëmbimeve tregtare. Protokollat e shkëmbimit të mallrave dhe të pagesave për vitin 1978 kishte rritje, por përsëri qëndronte në nivelin defiqitar. Saldua në fund të vitit 1978 ishte 500 mijë rubla në favorin e Shqipërisë.³³⁰ Hungaria ishte ndër vendet e para nga ato të Evropës Lindore që përfunduan Protokollin për shkëmbimin e mallrave dhe pagesat për vitin 1979. Si dhe marrëveshje mbi çmimet e reja.

Një rol të veçantë në vendet e KNER-it në marrëdhëniet tregtare me Shqipërinë patën Rumania dhe Bullgaria. Ato nuk janë thjesht vendet e Bllokut Lindor, por janë vende të rajonit, ndaj marrëdhëniet kanë një theks tjetër. Rumania ishte i vetmi vend anëtarë i Traktatit të Varshavës dhe KNER-it, i cili në ndryshim nga vendet e tjera pjestare të këtyre organizmave

³²⁸ Po aty, f.98

³²⁹ AMEPJ. Fondi MPJ, V.1978. D.206, f.49, Informacion Mbi marrëdhëniet midis dy vendeve

³³⁰ AMEPJ. Fondi MPJ, V.1978. D.226, f.63, Informacion Marrëdhëniet midis dy vendeve

në vitin 1961 ruajti nivelin diplomatik në rangun e ambasadorit, duke mos e tërhequr ambasadorin e saj nga Tirana. Pas vitit 1976 marrëdhëniet me Rumanin për shkak të qëndrimit të saj prosovjetik, Hoxha vendosi të qëndrojë në heshtje ndaj kërkesave rumune për rritjen zgjerimin e marrëdhënieve midis dy vendeve. Shumë marrëveshje mbetën të papërfunduara dhe disa të tjera nuk u rinovuan.³³¹ Gjatë këtyre viteve nuk u ndërmor asnjë hap në fushën politike. Takime të zyrtarëve të lartë ishin vetëm ato të dy ministrave të Jashtëm të dy vendeve në sesionet e OKB-së³³²

Shkëmbimet tregtare me Rumaninë, në vitet 80-84, treguan rritje krahasuar me vitet më parë. Në vitin 1985 volumi i shkëmbimit të mallrave në krahasim me vitin 1980 tregoi një rritje mesatare për prej 34% . Shkëmbimet tregtare u zhvilluan në bazë të protokolleve të përfunduara midis dy vendeve. Nuk u nëshkruan plane kulturore me Rumanin, por pati shkëmbime specialistësh për eksperiencë. Ndaj çdo propozimi për bashkëpunim të përbashkët, si në rastin e propozimit nga ambasadori rumun për ndërtimin e një hidrocentrali midis Shqipërisë me Jugosllavinë, përgjigja nga pala shqiptare ishte *“çdo gjë e ndërtojmë vet, me forcat tona, pa ndihmë, investime dhe kredi nga asnjë vend i botës”*³³³ Me Rumaninë u dhanë edhe viza.

Marrëdhëniet me Bullgarinë ishin të kufizuara vetëm në fushën e tregtisë, prandaj dhe kontaktet me përfaqësuesit të ministrisë së Punëve të Jashtme ishin vetëm për probleme pune. Gjatë këtyre viteve, kontaktet me përfaqësuesit e ministrisë së jashtme të të dy palëve ishin të pakta dhe kryesisht vetëm në rast incidentesh jopolitike. Gjatë këtij harku kohor përfaqësues të MPJ bullgare kishin shprehur dëshirën për përmirësimin e marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë, por në të gjitha rastet përgjigja ishte negative. Kontaktet më të shumta si numër ishin me funksionarë të MTJ të Bullgarisë, për probleme të tregtisë.³³⁴ Për shkak të vështirësive në shkëmbimet me Jugosllavinë, Bullgarët e shikonin me interes blerjen e kromit, bitum, telat e bakrit, squfur, minerale, prodhime bujqësore, etj. më vonë edhe karburante nga Shqipëria. Sipas studimeve të tregut nga Ministria e Tregtisë së Jashtme rezultonte se nga këto vende po kërkohej gjithnjë e më shumë që në shkëmbimet tregtare të zinin një vend më të gjërë blerja e linjave dhe fabrikave. Kjo tendencë u pa me frikë nga udhëheqja e cila theksonte se *“duke rritur shkëmbimet me vendin tonë ata parashikojnë në momente të veçanta t’i përdorin ato për presione e për të na sabotuar. Tregtia ju jep mundësi këtyre vendeve që nënpetkun e tregtarit, nëpërmjet grupeve të ndryshme që bien në Shqipëri, të sjellin edhe persona të zbulimit të tyre e atij sovjetik. Gjithashtu i jep mundësi që të mbajnë në Tiranë një numër të konsiderueshëm punonjësish të tregtisë të cilët krahas të tjerave punojnë për llogari edhe të zbulimit të vendit të tyre dhe atij sovjetik.”*³³⁵ Në këtë situatë udhëzimet e udhëheqjes për MPJ ishte *“Duke pasur parasysh interesat dhe leverdinë tonë ashtu si deri tani edhe në të ardhmen ne duhet të shfrytëzojmë me kujdes vigjilencën “ dëshirën” e këtyre vendeve për zgjerimin e shkëmbimeve tregtare duke synuar të shesim ato mallra për të cilat kemi vështirësi në tregjet e tjera dhe të sigurojmë mallra e pajisje që kemi leverdi.”*³³⁶ Formulime të tilla nga udhëheqja shqiptare tregonin interesin për marrëdhënie tregtare me Bullgarinë, por edhe frikën ndaj

³³¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D. 787, f.73, Marrëdhëniet me Rumaninë

³³² Po aty,

³³³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.1005, f.91 Marrëdhëniet politike. Qëndrimet Jugosllave

³³⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.833, f. 181 Marrëdhëniet politike të vendit tonë me Bullgarinë

³³⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978. D.226, f.63 Mbi marrëdhëniet midis dy vendeve

³³⁶ Po aty

presioneve të mëvonshme nga Moska e cila ishte gjithmonë e gatshme për tu afruar me Shqipërinë për shkak të pozicionit të saj strategjik me dalje në derin Adriatik.

Me gjithë përparimet që ishin bërë në drejtim të zgjerimit të tregut, problemet në vendet e Evropës Lindore ishin të shumta. Mungesa e njohjes së tregut të mbyllur të KNER-it, solli vështirësi për tregun shqiptarë. Vendet e Evropës Lindore kishin miratuar marrëveshje për mbrojtjen e mallrave të tyre, kishin vendosur masa kufizuese në tregtinë me shtete jashtë këtij organizmi, masa këto që ishin në disfavorin e Shqipërisë. Shpesh mallrat nuk livroheshin në kohën e përcaktuar në kontrata. Kjo sillte rritjen e saldoshive aktive ose pasive. Gjatë viteve '80-'84 Shqipëria me vendet e Evropës Lindore pati saldo pasive me Çekosllovakinë, me Bullgarinë, Hungarinë, etj. Zhvillimi i marrëdhënieve tregtare pengohej edhe nga frika e udhëheqjes për sabotim në aspektin politik dhe kërkesën e disa prej vendeve lindore për "përmirësimin" e marrëdhënieve me Shqipërinë edhe në fusha të tjera. Sipas raporteve arkivore rezultojnë paragrafë të tërë që shprehin frikën e udhëheqjes në këtë aspekt. Si psh: *"Udhëheqja e këtyre vendeve vazhdon të kushtojë kujdes të veçantë kësaj fushe (tregtare) të cilën mendojmë që me kohë ta shfrytëzojnë për shtrirjen e marrëdhënieve dhe në fusha të tjera siç janë ato të shkencës dhe politikës. Me anën e kësaj fushe ata synojnë të ruajnë marrëdhëniet ekonomike të vendit tonë me KNER-in dhe Bashkimin Sovjetik. Përpiqen të krijojnë përshtypjen se këto vende jo vetëm që nuk i "duan" të keqen Shqipërisë por përkundrazi ata janë gati të bashkëpunojnë me të dhe të zgjidhin të gjitha vështirësitë që ajo ka. Prandaj ata i vënë rëndësi të veçantë rritjes së shkëmbimeve tregtare pas prishjes me Kinën me synimin që vendin e Kinës ta zinin vetë dhe jo vende të tjera perëndimore ose Jugosllavia. Ato u bënë xheloz nga rritja e shkëmbimeve me Jugosllavinë dhe sidomos Bullgarinë."*³³⁷

Krahas ofertave me karakter politik nga vendet e Evropës Lindore, pati dhe kërkesa për bashkëpunim ekonomik afatgjatë dhe dhënien e ndihmave e kredive. Qeveria shqiptare i propagandoi ato si kërkesa *"me qëllime jo miqësore fallce, keqdashëse dhe oferta armiqësore e me qëllim të keq të zyrtarëve e diplomatëve revizionist"*³³⁸ ndaj Shqipërisë. Për të justifikuar marrëdhëniet tregtare me Evropën Lindore, udhëheqja i dha nuanca ideologjike dhe populiste bashkëpunimit, duke u justifikuar që krahas veprimeve dashakeqe të zyrtarëve e diplomatëve, *"ndeshim midis popullit të thjeshtë, punëtorëve, fshatarëve e inteligjencës të këtyre vendeve, mendime e vlerësime pozitive për vijën e drejtë marksiste-leniniste dhe qëndrimin parimor të Partisë sonë"*³³⁹ Sipas kësaj teorie, një pjesë e madhe e masave popullore në vendet socialiste të Lindjes shprehnin simpatinë për Shqipërinë dhe mbështetjen qëndrimin e udhëheqjes ndaj RPK. Duke thënë se *"Ata gëzohen nga qëndrimi i guximshëm i "Shqipërisë së vogël" ndaj "kollosit kinez", u vjen mirë që ne u jemi kundërvënë njëlloj si imperializmi amerikan ashtu si dhe social imperializmi sovjetik."*³⁴⁰ Në kushtet e varfërisë së madhe udhëheqja shqiptare përsosi retorikën marksiste-leniniste me qëllim gjetjen e tregjeve të reja.

Problemet e tregtisë së jashtme me vendet e Evropës Lindore ishin në qendër të vëmendjes në MPJ dhe në përfaqësitë diplomatike. Në procesin e punës rëndësi iu kushtua bashkëpunimit me Ministrinë e Tregtisë së Jashtme si organ i specializuar dhe në veçanti me drejtorinë e zonës së kleringut dhe sektorët përkatës të saj. Kjo ndikoi drejtpërsëdrejti në punën e përfaqësive

³³⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983 D. 2, f.7 12, Protokoll i mledhjes së kolegiumit të MPJ ku u diskutua: Aktivitetet kryesore të MPJ për vitin 1983

³³⁸ Po aty,

³³⁹ Po aty, f.8

³⁴⁰ Po aty, f.100

diplomatike në vendet e Evropës Lindore. Përfaqësitë diplomatike, problemet e tregtisë nuk i konsideronin si çështje vetëm të sektorit përkatës. Përfaqësitë kishin njohuri për zbatimin e marrëveshjeve, protokolleve vjetore, përfundimin e kontraktimeve në kohë, livrimin e mallrave, gjendjen e saldoeve, gjendjen e mallrave në porte dhe e transportit në tërësi. Titullarët e përfaqësive të vënë nën presionin e MPJ u përpoqën të zgjidhnin gjithnjë e më shumë problemet që dilnin për tregtinë e jashtme. Përfaqësitë e vunë në rend të ditës diskutimin e problemeve të tregtisë në analizën vjetore duke i dhënë gjithmonë nuanca politike.

Gjatë viteve 1978-1984, në kushtet e ftohjes së marrëdhënieve të Shqipërisë me Kinën BRSS bëri përpjekje që ta afronte Shqipërinë në krahun e saj jo vetëm duke forcuar lidhjet tregtare por edhe në fushën shkencore dhe kulturore. Si rezultat u shtua numri i notave zyrtare të ambasadave të vendeve të Evropës Lindore nga institucionet shtetërore të këtyre vendeve, me anë të të cilave ftohej Shqipëria në aktivitete shkencore dhe kulturore. Në qëndrimet e diplomatëve hungarezë, çekoslovakë, polakë, pas korrikut 1978 u vunë re qëndrime më të përzemërta, të cilat ishin shprehur në takimet e rastit me diplomatët shqiptarë. Qarqet zyrtare dhanë shenja të një gjallërimi dhe afrimi më të madh për zhvillimin e tregtisë dhe në situatën e krijuar ishte rritur mundësia për të ngritur marrëdhënie diplomatike në rang ambasadorësh.

2.3 Qëndrimi i qeverisë shqiptare në marrëdhënie me Perëndimin.

Në vitet 70-80 Fuqitë e mëdha të Evropës filluan projektin e tyre të madh të bashkëpunimit në Tregun e Përbashkët Evropian. Ndërkohë që Hoxha projektonte se si ta izolonte në mënyrë hermetikë vendin nga perëndimi, Republika Federale Gjermane, Franca dhe Anglia projektonin se si të bashkëpunonin me njëra-tjetrën, por edhe me vendet e Evropës Lindore në mënyrë që fuqizonin Evropën. Gjermania, me politikat e Willy Brand, filloi projektimin e saj si një shtet me potenciale të mëdha zhvillimi në fushën ekonomike, por edhe në kuadrin politik evropian. Politika e jashtme gjermane fitoi një dimension të ri ndërkombëtar me doktrinën e saj të “Ost-politikës”. Gjermania jo vetëm ishte në kërkim të tregjeve të reja, por synoi gjithashtu të luante rol ekuilibruar në raportin midis Perëndimit dhe Lindjes. Pikërisht në këtë periudhë marrëdhëniet SHBA, Britania e Madhe, Republika Federale Gjermane ishin parësore në zhvillimin e Europës Perëndimore. Thelbësore për këtë bashkëpunim ishin proceset e sigurisë në përballimin e një sulmi të mundshëm nga Bashkimi Sovjetik.³⁴¹

Pas prishjes politike të Shqipërisë me RPK, interesimi i Perëndimit dhe SHBA u rrit më tej duke u nisur nga rëndësia strategjike e Shqipërisë në gjeopolitikën e përplasjes së dy blloqeve politike ushtarake.³⁴² Sipas një raporti të NATO-s, të vitit 1983, shqetësimi se Shqipëria do të bëhej përsëri pjesë e Bllokut Sovjetik kishte një sërë faktorësh si “*Pasiguria rreth kufijve, situata e përgjithshme në Ballkan, Mesdhe dhe në Botë në tërësi, përbëjnë faktorë që në situata të caktuara do të favorizojnë riafrimin ndërmjet Shqipërisë dhe Bashkimit Sovjetik.*”³⁴³ Shtypi amerikan që pasqyronte në një masë të caktuar edhe opinione zyrtare të administratës demokrate të Shtëpisë së Bardhë, u kushtoi vend relativisht të gjërë ngjarjeve në Shqipëri, çështjes së orientimit të ardhshëm të Shqipërisë dhe rrjedhøjave që mund të kishte bashkimi i

³⁴¹ Nesho, Agim, *Boshte paralele...* f.42

³⁴² Pranvera Teli (Dibra), NATO dhe Shqipëria në dokumentet diplomatike shqiptare, 1978-1983, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.355

³⁴³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.143, f.16, Raport i NATO-s, Shqipëria prespektivë afrimi me Bllokun Sovjetik

saj me Bllokun Sovjetik, për pozitat e NATO-s dhe të SHBA-së në detin Mesdhe dhe në Lindjen e Mesme.³⁴⁴ Departamenti i shtetit, përmes kanaleve të ndryshme diplomatike, kërkonte informacione për situatën në Shqipëri, dhe situatën e saj në rajon.³⁴⁵ Kjo veprimtari u realizua në forma të ndryshme, si nëpërmjet deklaratave të zëdhënësve të qeverisë amerikane të identifikuar e të paidentifikuar, të cilët në kuadrin e politikës së tyre të afërimit me perëndimin, treguan interes për vendosjen e marrëdhënieve ekonomike, duke nxitur dhe aleatët perëndimorë.³⁴⁶ Kërkesave për marrëdhënie tregtare apo vizita turistike, përgjigja e MPJ ishte kategorike “*ne nuk kemi e nuk do kemi asnjë lloj marrëveshje përfshi dhe ato tregtare*”³⁴⁷. Kjo përgjigje iu dha edhe në vitin 1983, Kryetari të Komitetit për çështjet e tregtisë në Dhomën e Përfaqësuesve të SHBA-së, Sam Giljons, i cili telefoni me qëllimin e një vizite në Shqipëri së bashku me dy anëtarët e Komitetit për bisedime tregtare, përgjigja ishte. “*Jemi vetëm përfaqësues të OKB-së, por në bazë të rregullave tona, qytetarëve amerikanë nuk u lejohet të shkojnë në Shqipëri, me përjashtim të atyre që janë me origjinë shqiptare.*”³⁴⁸ E njëjta përgjigje iu dha edhe Eduart Llarson këshilltar në Kongresin amerikan, i cili në emër të qeverisë amerikane shprehu se “*jemi gati ti shesim Shqipërisë çfarë të ketë nevojë ajo dhe të blejë prej saj çfarë të ofrojë Shqipëria- Qeveria amerikane dëshironte zhvillimin e shkëmbimeve tregtare.*”³⁴⁹ Përgjigja ndaj këtij propozimi shpëtimtar për ekonominë e vendit ishte përsëri negative. Izolimi si orientim në politikën e jashtme e vendosi Shqipërinë në një situatë *sui generis*.³⁵⁰ Nga njëra anë regjimi komunist hermetizoi mbylljen ndaj dy superfuqive të kohës dhe blloqeve të tyre politiko-ushtarake e refuzoi hapjen me Komunitetin Ekonomik Evropian, nga ana tjetër ringriti me intensitet të lartë çështjet e vjetra e “të ngrira” me Britaninë e Madhe për arin monetar dhe me RFGJ për reparacionet e luftës.

Me përjashtim të Francës, marrëdhëniet e Shqipërisë me fuqitë europiane perëndimore, ishin të komplikuar. Vendosja e marrëdhënieve diplomatike me Anglinë kushtëzoheshin nga çështja e kthimit të arit monetar shqiptar e bllokuar në Angli. Rivendosja e marrëdhënieve diplomatike me Anglinë do të rishikoheshin nga pala shqiptare vetëm pas zgjidhjes së kthimit të arit monetar shqiptar. Kjo çështje nuk u trajtua vetëm me qeverinë angleze por edhe pranë komisioneve tripalëshe. Megjithatë kjo çështje nuk pengoi marrëdhëniet tregtare midis dy vendeve, me firmat tregtare që u panë me interes nga pala shqiptare.³⁵¹ Me Anglinë edhe pse e gjithë vëmendja u përqëndrua për tërheqjen e arit shqiptar të bllokuar nga Anglia, u inkurajua edhe zhvillimi i tregtisë dhe, si hap i parë, u arrit vendosja e kontakteve midis Dhomave të Tregtisë së dy vendeve.

Vështirësitë ekonomike e detyruan Enver Hoxhën ta rishikonte pozicionin e Republikës Federale të Gjermanisë si aktore kryesore të Evropës Perëndimore, si mundësi për zëvendësimin e aleancës me Kinën. Në Kongresin e 8-të Hoxha shprehu dëshirën e vendosjes

³⁴⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.866, f. 12, Marrëdhëniet me SHBA, 1983

³⁴⁵ Historia e Popullit shqiptar, Volumi IV, f.331

³⁴⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D, f.118, Drejtoria e Tretë e MPJ, Informacion

³⁴⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.866, f. 12 Marrëdhëniet me SHBA

³⁴⁸ Po aty,

³⁴⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.866, f. 12 Marrëdhëniet me SHBA

³⁵⁰ Paskal Milo, *Koncepti i gjeopolitikës në marrëdhëniet me jashtë të shtetit shqiptar*, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori f.164

së marrëdhënieve diplomatike me RFGJ, ai thotë: "Ndërmjet Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë dhe Republikës Federale të Gjermanisë nuk ekzistojnë pengesa të pakapërcyeshme për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Ne besojmë se me një mirëkuptim nga ana e të dyja palëve për disa çështje të mbetura pezull që nga Lufta e Dytë Botërore, kjo gjendje mund të rregullohet."³⁵² Diplomacia shqiptare iu përmbajt qëndrimit, se marrëdhëniet diplomatike midis dy shteteve do të vendoseshin pasi RFGJ të paguante Shqipërisë reparacionet e Luftës së Dytë Botërore. Çështja e reparacioneve u trajtua në planin bilateral, duke pranuar për këtë qëllim edhe bisedime për dëmshpërblime të pjesshme si për pagesa pensionesh të invalidëve dhe të vrarëve në luftë. Pas kushtit, për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ, të reparacioneve qëndronte dhe frika ndaj komponentit tjetër të politikës së jashtme multilaterale të Bonit në aleancën euro-atlantike dhe afrimi gjithnjë e më shumë i kancelarit gjerman Helmut Schmidit dhe Ministrit të jashtëm Hans Ditrich Genscherit me SHBA. Pavarësisht kësaj, Shqipërisë i duhej valutë dhe tregje, për këtë arsye pas vitit 1981 pati përpjekje nga qeveria shqiptare për tu afruar me RFGJ.

Në fushën e tregtisë vazhduan shkëmbimet tregtare me firmat e ndryshme gjermano-perëndimore. Shtimi i volumeve të eksportit sidomos mineraleve dhe konfeksioneve. Grupe delegacionesh morën pjesë në panairin ndërkombëtar të Hanoverit dhe në panairin ndërkombëtar të librit në Frankfurt që ishte një nga të rrallët që pranonte librin politik. Në shkëmbimet tregtare u synua arritja e një ekuilibri pozitiv, i cili mungonte për palën shqiptare. Grupe delegacionesh morën pjesë në pavion të specializuar mallrash në panairin ndërkombëtar të Mynihut, Panairi i Lejpcigut ku krijoheshin mundësi për oferta konkurruese. Gjithashtu u mor pjesë në panairin ndërkombëtar të librit në Frankfurt.

Në përputhje me vendimet e Kongresit të 8-të të PPSH si dhe direktivat e Enver Hoxhës deri në 1984, deklarohet se "po zhvillohej një politikë e jashtme aktive"³⁵³, në zgjerimin e veprimtarive ndërkombëtare dhe marrëdhëniet politike, tregtare dhe kulturore. Por më pas shtohet që këto marrëdhënie bëheshin me të gjitha ato shtete që: "iu përmbajtën parimeve të njohura në praktikën ndërkombëtare"³⁵⁴ Politika e jashtme "aktive" siç u përcaktua nga udhëheqja shqiptare ishte e tillë vetëm brenda kornizave të ngushta të retorikës ideologjike. Në vitet '80-'84 marrëdhëniet diplomatike patën shtrirje gjeografike horizontale por të pa synimin e thellimit të tyre. Ato u zgjeruan nga viti në vit, por vetëm në një aspekt atë tregtare dhe propagandistik kulturor.

Me Fuqitë evropiane, aty ku dhe intesiteti i marrëdhënieve politike duhej të ishte më i lartë, sepse mund të kishte përmirësuar situatën dhe problemet në Shqipëri, qeveria shqiptare zgjodhi të jetë skeptike. Në tërësi vendet e Evropës perëndimore, diplomacia shqiptare i klasifikoi në dy grupe: vendet e vogla evropiane-perëndimore dhe fuqitë evropiane -perëndimore³⁵⁵ Me vendet e vogla evropiano-perëndimore Austria, Suedia Finlanda, Norvegjia, Danimarka, Zvicra, Belgjika, Holanda, Portugalia gjatë viteve '80 pati një rritje në fushën e marrëdhënieve diplomatike për arsyen se këto vende mbanin përgjithësisht të distancuar ndaj gjithë shteteve të Ballkanit. Këto shtete nuk kishin marrëdhënie prioritare me asnjë vend të veçantë të Ballkanit.³⁵⁶ Me vendet e Europës Perëndimore, Shqipëria zhvilloi marrëdhënie në rrugë

³⁵² Hoxha Enver, *Raporti i Kongresit të 8-të, të PPSH*, f.224

³⁵³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.32, f.10, Objektivat kryesore të MPJ për vitin 1983

³⁵⁴ Po aty, f.10, Objektivat kryesore të MPJ për vitin 1983

³⁵⁵ Bashkurti, *Diplomacia e vetëizolimit*,... f.622

³⁵⁶ Po aty,

normale miqësore mbi bazën e leverdisë reciproke dhe mosndërhyrjes në punët e brendshme. Hapja me tregun francez, hollandez e të belgjikës u bë prioritet në vitin 1978-1984. Ambasadat dhe përfaqësuesit e këtyre vendeve kishin përgjegjësinë më të madhe për njohjen dhe vlerësimin e tregun. Udhëzimet dhe direktivat për përfaqësitë ishin që të tregoheshin të kujdesshmën sepse: *“Si vendet e NATOS dhe ato të Traktatit të Varshavës, tregtinë me vendin tonë e zhvillojnë të pandarë me synimet e tyre politike... Karakteristikë e përgjithshme është se të dy blloqet si Lindja dhe Perëndimi, në një mënyrë apo një tjetër, përpiqen që të heqin dorë nga politika jonë e pavarur, nga ndërtimi i socializmit. Ata herë pas here na kanë ofruar kredi, kooperative dhe forma të tjera të shfrytëzimit kapitalist që ne i kemi hedhur poshtë”*³⁵⁷

Në kuadrin e politikës së jashtme të Shqipërisë për zhvillimin e marrëdhënieve miqësore me të gjitha vendet që mbanin qëndrim dashamirës e korrekt me Shqipërinë, një vend të rëndësishëm zinin marrëdhëniet e Shqipërisë me Francën. Marrëdhëniet me Francën edhe pse kishin shpesh herë tensione, problemet me të nuk konsideroheshin nga udhëheqja shqiptare si shumë madhore. Në marrëdhëniet politike me Francën diplomacia shqiptare u afrua më tepër për shkak se Franca kishte një politikë më të pavarur në kuadrin e aleancave të Luftës së Ftohtë dhe ndaj NATOS. Gjithashtu, Franca në përgjithësi mbajti për udhëheqjen shqiptare një qëndrim pozitiv për çështjen e reparacioneve dhe të arit. Shkëmbimet kulturore me Francën ishin më të zhvilluarat krahasuar me të gjitha shtetet e tjera të Evropës perëndimore. Ambasada në Paris ishte përfaqësia më e madhe e Shqipërisë jashtë. Kjo ambasadë përveç Francës mbulonte Portugalinë, Belgjikën, Holandën, Luksenburg, UNESCO-n. Nga viti 1987, me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, mbuloi dhe Spanjën.

Sipas qëndrimit të qeverisë shqiptare Franca ishte një fuqi imperialiste me interesa në Ballkan, e cila: *“Pavarësisht nga konjunkturat, Franca do të përpiqet të ruajë dhe të zhvillojë me Shqipërinë marrëdhënie në planin politik-ekonomik- e kulturor, ndërsa nga ana tjetër si armike e betuar e komunizmit të vërtetë ajo do të ruajë lidhjet me emigracionin reksionar shqiptar që në konjunktura të veçanta të shfrytëzojë këto lidhje për interesat e saj”*³⁵⁸ Në këto kushte marrëdhëniet politike me Francën u ruajtën të qëndrueshme dhe të kujdesshme nga pala shqiptare.

Një aspekt me rëndësi në marrëdhëniet politike midis dy vendeve ishte qëndrimi i Francës ndaj problemit të Kosovës dhe në përgjithësi në qëndrimin pozitiv të saj me Jugosllavinë. Sipas qeverisë shqiptare Franca *“nuk tregonte mirëkuptim ndaj qëndrimit shqiptar ndaj problemit të Kosovës dhe marrëdhënieve të Shqipërisë me Jugosllavinë”*³⁵⁹ vizita e Presidentit Miteran në Jugosllavi, në dhjetor 1983, u konsiderua nga qeveria shqiptare si *“përkrahje e Francës ndaj politikave politike dhe ekonomike me Jugosllavinë.”*³⁶⁰ Shtypi francez “Le Monde”, “Le Figaro”, “La Liberation”, “Le Journal”, “L’Exspress” mbajti një qëndrim kritik ndaj Shqipërisë dhe veçanti ndaj Kosovës. *“Për të zbutur sadopak këtë qëndrim të shtypit francez, ne-thotë ambasadori në Francë-Maxhum Peka -ishim porositur të punonim me gazetarët, ti mbanim afër, të bisedonim me ta dhe ti ftonim të vinin në Shqipëri për vizitë, nëse bindeshim që gazetari që propozonim ishte serioz dhe mund të shkruante “objektivisht për vendin tonë.”*³⁶¹ Në lidhje

³⁵⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.965, f.2, Mbi disa probleme të marrëdhënieve ekonomike-tregtare të vendit tonë me vendet e tjera

³⁵⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.17, f.6 Protokoll i mbledhjes së Kolegjiumit mbi diskutimin: Marrëdhëniet e vendit tonë me Francën pas fjalës së Enver Hoxhës me 20 nëntor 1982 dhe detyrat e dala për këtë çështje

³⁵⁹ Po aty, f.15

³⁶⁰ Po aty

³⁶¹ Maxhun Peka, “Një jetë në diplomaci” Kujtime, Onufri, 2018, f.150

me këtë qëndrim të shtypit francez, Ministria e Jashtme vazhdon ambasadori “na kishte vënë në dijeni se asnjë gazetar nuk mund të vinte për të intervistuar numrin një të shtetit. Për të tjerët mund të bëhej ndonjë prejashtim.”³⁶² Për të zbutur efektin kritike të shtypit Francez, qeveria shqiptare vendosi hapjen e zyrës së ATSH-së e cila kishte si qëllim përhapjen e ideologjisë dhe veprave të Enver Hoxhës në Francë, Belgjikë, Portugali, Hollandë, Luksemburg dhe Afrikë. Për nevojat e kësaj zyre iu shtua ambasadës një atashe shtypi.

Pas vdekjes së Mehmet Shehut, dhjetor 1981, marrëdhëniet dypalëshe u tendosën sepse qeveria shqiptare akuzoi ambasadën franceze në Tiranë “për implikimin e saj me pjestarë të familjes të armikut Mehmet Shehu”³⁶³

Në korrik të vitit 1984, incidenti i ngjarjes së Vrinës në Sarandë, ndikoi në ftohjen e marrëdhëniet shtetërore midis dy vendeve. Kjo mosmarrveshje u reflektu a më së shumti në shtypin francez. Shkrimi i gazetës “Le Monde” e quante Shqipërinë “vend egërsirash”.³⁶⁴ Pas kësaj disa veprimtari të parashikuara në programin e shkëmbimeve kulturore u shtynë për një kohë të pacaktuar. Pas kësaj ngjarje, pala shqiptare sugjeroi ngritjen e rangut të bisedimeve tregtare dhe bisedimet për planin kulturor të zhvilloheshin në rangun e kryetarit të Komitetit të marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e jashtme, por pala franceze nuk i pranoi këto propozime duke i quajtur “të parakohshme”³⁶⁵ pas kësaj francezët hodhën hapin tjetër për riaktivizimin e marrëdhënieve midis dy palëve. Më 8 nëntor 1984, u çel në Paris ekspozita Shqiptare të Arteve figurative, ku mori pjesë Drejtori për Evropën Lindore në Ministrinë e Marrëdhënieve me Jashtë. Kjo ekspozitë shënoi rifillimin e marrëdhënieve me Francën.

Në fushën e shkëmbimeve tregtare marrëdhëniet ishin në kushte normale pavarësisht ekzistencës midis dy sistemeve të ndryshme. Porosia nga udhëheqja ishte “të mbajmë kurdoherë interesin tonë që me Francën të kemi marrëdhënie normale pavarësisht nga divergjencat që ekzistojnë midis dy simeve politike ekonomike shoqërore.”³⁶⁶ Marrëdhëniet ekonomike-kulturore bazuar në orientimet e Kongresit të 7-të dhe 8-të synonin zgjerimin e tregut francez mundësi për blerjen e mallrave makinerive, linjave dhe uzinave që ishin të nevojshme. Me Francën Shqipëria nuk kishte marrëveshje tregtare, sepse Franca ishte anëtare e Tregut të Përbashkët Evropian, por çdo vit nënshkruhej një Proces-Verbal midis dy vendeve. Niveli i bisedimeve qëndroi në rang zëvendësministri të Tregtisë së Jashtme. Një impuls i dha shkëmbimeve tregtare përfundimi i kontratës 5 vjeçare për pajisjet e hidrocentralit të Komanit me vlerë 70 milionë dollarë (336 milionë franga franceze). Kjo krijoi baza të mira për vazhdimësi tregtare. Niveli i shkëmbimeve tregtare për vitin 1984 ishte:” Për eksportin me Francën 6.2 milionë dollarë, ndërsa importi shqiptar 26 milionë dollarë.”³⁶⁷ Panairi i Parisit u vizitua disa herë nga delegacioni shqiptar ku Shqipëria mori pjesë me pavion të përgjithshëm mallrash.

Edhe pse marrëdhëniet tregtare ishin të qëndrueshme, udhëheqja u tregua e kujdesshme ndaj tendencave dhe prirjeve franceze për t’i futur marrëdhëniet tregtare në rrugën “e kooperimit ekonomik”³⁶⁸ Me këtë frikë të udhëheqjes shumë kërkesa të kompanive të mëdha franceze për marrëdhënie tregtare nuk u realizuan. Franca ishte e interesuar për shkëmbime

³⁶² Po aty

³⁶³ Po aty, f.2

³⁶⁴ Peka, “Një jetë në diplomaci” Kujtime f.148

³⁶⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985. D.34, f.247, Disa të dhëna mbi marrëdhëniet tona me Francën.

³⁶⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978. D.206, f.52, Objektivat e Ministrisë së Punëve të Jashtme

³⁶⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985. D.34, f.248, Disa të dhëna mbi marrëdhëniet tona me Francën.

³⁶⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983. D.17, f.4 Marrëdhëniet e vendit tonë me Francën

tregtare me Shqipërinë. Udhëheqja shqiptare edhe pse kishte nevojë për treg, luante shpesh lojën e tërheqjes në fushë. Në raportin mbi marrëdhëniet me Francën thuhet *”ka disa shenja që tregojnë se Franca është e predispozuar të rrisë volumin e tregtisë me vendin tonë dhe në këtë kuadër i shikon me xheloz shkëmbimet tona tregtare me Italinë dhe RFGJ etj.”*³⁶⁹ Në planin politik, në përgjithësi marrëdhëniet treguan një mungesë predispozicioni për të rritur nivelin e kontakteve. Vizita e Ministrit të ministrit të Bujqësisë Mishel Rokard edhe pse u vendos midis dy palëve nuk u realizua asnjëherë.³⁷⁰ Propozimit nga ambasadori francez që në vend të të ministrit të bujqësisë Mishel Rokard, të vinte për vizitë në Shqipëri, në 23 janar 1984, sekretari i shtetit për Bujqësinë, Rene Sushon, u refuzua nga MPJ me arsyetimin *“se presim ministrin e Bujqësisë në gjysmën e dytë të vitit 1984.”*³⁷¹ Po ashtu, nuk u realizua dhe takimi i kërkuar nga pala shqiptare midis Ministrit të Jashtëm Reis Malile me Ministrin e Jashtëm Francez Klod Shejson gjatë sesionit të 38-të të OKB-s.

Prioritet në marrëdhënien me Francën kishin marrëdhëniet në fushën e shkëmbimeve kulturore-tekniko-shkencore, me synimin që Shqipëria të përfitonte eksperiencën tekniko shkencor me anë të specializimeve e materiale për disa sektorë, me studentë specialistë të ndryshëm dhe mjete, instrumenta, teknologji, botime etj. Shkëmbimet në fushën e kulturës u zhvilluan mbi bazën e programit të shkëmbimeve kulturore që ekzistonin midis dy vendeve. Në këtë kuadër u zhvilluan aktivitete të rëndësishme në Francë, si ditët e filmit shqiptar, kolokiume mbi letërsinë shqipe, botimi i një antologjie mbi prozën shqiptare në Francë, etj. Shkëmbimet kulturore ishin në interes edhe të Francës e cila synonte që nëpërmjet shkëmbimeve kulturore të rriste influencën e kulturës franceze e të gjuhës frënge në Shqipëri. Një herë në dy vjet nënshkruheshin programe kulturore me Francën. Për vitin 1985-1986, u nënshkrua në Paris, programi i shkëmbimeve kulturore në nivelin e zëvendësministrit të arsimit dhe të kulturës. Në aspektin kulturor udhëzimet ishin për shtimin e marrëdhënieve kulturore me me përfaqësuesit e Ministrisë së Jashtme, Institucioneve franceze dhe intelektualëve, gazetarëve, shkencëtarë e njerëz të profesioneve të tjera.

Shkëmbimet kulturore me Francën i shërbyen Shqipërisë në marrjen e eksperiencës në dobi të degëve të ndryshme të ekonomisë, shkëmbimeve tekniko-shkencore etj. Në Francë Shqipëria kishte numrin më të madh të studentëve pasuniversitar, në vitin 1984 numri i tyre arriti në 73 (pasuniversitar dhe studentë si dhe Tedi Papavrami). Në Francë u përgatitën elitat intelektuale shqiptare me njohuritë më të fundit të shkencave tekniko-natyrore dhe teknologjisë Herë pas here dërgoheshin dhe grupe specializime të shkurtra. Përzgjedhja e tyre ishte e kujdeshme.

Marrëdhëniet me Belgjikën ishin korrekte edhe pse ajo ishte anëtare e NATO-s dhe Tregut të Përbashkët European. Qeveria shqiptare vlerësoi qëndrimin korrekt të Belgjikës ndaj Shqipërisë. Me Belgjikën u nënshkruan në Tiranë, në nivel zëvendësministri të Tregtisë së Jashtme, protokolle për shkëmbimet tregtare. Gjatë vitit 1979 iu kushtua vëmendje rritjes së volumit tregtar midis dy vendeve, shtimit të eksporteve të mineraleve të kromit, nikelit silikonit, telave të bakrit, duhanit, cigaret, tekstilet, produktet ushqimore. Shkëmbimet tregtare të cilat ishin në nivele mjaft të ulta gjatë viteve në vazhdim, qeveritë e dy vendeve, synonin rritjen e tyre.

³⁶⁹ Po aty, f.5

³⁷⁰ Peka, Maxhun, “Një jetë në diplomaci” Kujtime, Onufri, 2018, f.137

³⁷¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.564, f.14, Marrëdhëniet e vendit tonë me Francën dhe disa nuanca të qëndrimit francez ndaj problemit të Kosovës

Kontaktet politike me Hollandën në nivel ambasadorësh. Me Hollandën u nënshkrua në Hagë, në nivel zëvendësministrie të Tregtisë së Jashtme, dokumenti përkatës për shkëmbimet tregtare. Gjatë viteve 1978-1984 pati rritje të nivelit të shkëmbimeve tregtare, eksporteve, minerale, duhan, konfeksione dhe importit të mallrave që kishte nevojë ekonomia shqiptare. Në planin kulturor shkëmbimet kulturore ishin të kufizuara.

Me vendet Nordike, Suedinë, Danimarkën, Finlandën, Norvegjinë, Islandën, marrëdhëniet e Shqipërisë ishin miqësore për shkak të qëndrimit miqësor të tyre ndaj Shqipërisë. Marrëdhëniet me vendet nordike u zhvilluan mbi bazën e parimeve të politikës së jashtme “*të mosndërhyrjes në punët e brendshme të njeri-tjetrit, interesit reciprok etj.*”³⁷² Për të vënë në jetë orientimet e mësipërme MPJ dhe përfaqësitë ndërmorën hapa konkretë për zgjerimin e shkëmbimeve tregtare, kulturore etj me vendet e pellgut nordik. Rëndësi iu dha propagandimit të gjerë të të Shqipërisë”.³⁷³ Shkëmbimet e ndryshme tregtare e kulturore, të grupeve artistike, hapja e ekspozitave, konferencat për Shqipërinë, shfaqjet e filmave, emisionet në radio dhe në televizion dhe artikujt pozitiv në shtypin e disa prej këtyre vendeve për Shqipërinë, i shërbyen thellimit të njohjes dhe forcimit të miqësisë me vendet nordike, duke patur si qëllim zhvillimin e marrëdhënieve tregtare. Në fushën politike Shqipëria mbajti kontakte me vendet nordike në nivelin e ambasadorëve me rastin e paraqitjes së letër kredenciale, ndërsa me Suedinë u bë një hap më i avancuar i shkëmbimit të pikpamjeve politike me vajtjen e delegacionit të Ministrisë të punëve të Jashtme në vitin 1983 në Stokholm. Deri në vitin 1984 vendet nordike kishin akredituar dhe dërguar ambasadorët e tyre në paraqitjen e letrave kredenciale në Tiranë si vijon: Norvegjia (1980), Danimarka (1981) Suedia (1982), Islanda (1983) dhe Finlanda (1984), ndërsa ambasadori shqiptar në Stokholm kishte paraqitur letër kredencialet në Norvegji (1980), Suedi (1982), në Islandë (gusht 1983), në Finlandë (tetor 1983) dhe në Danimarkë (nëntor 1983). Në fushën e shkëmbimeve kulturore Shqipëria nënshkroi programe kulturore me Suedinë dhe Finlandën, kurse me Danimarkën, Norvegjinë dhe Islandën nuk u nënshkruan programe kulturore. Në vitin 1984 në Tiranë u nënshkrua marrëveshja midis Agjensisë Telegrafike shqiptare dhe Agjensisë së Lajmeve Suedeze, kjo marrëveshje i hapte rrugën e njohjes të qëndrimeve të të dy vendeve. Në lidhje me aktivitete tregtare me vendet nordike vendin më të rëndësishëm e zinin aktivitetet me Suedinë. Eksporti u përqëndrua kryesisht me mineralin e kromit dhe ferrokromit.

Nisur nga politika e jashtme e secilit vend nordik dhe interesat e Shqipërisë dhe të prespektivës në këtë zonë, prioritet në marrëdhëniet e Shqipërisë pati Suedia dhe Finlanda të cilat nuk bënë pjesë në asnjë nga Blloqet politike ushtarake, Danimarka konsiderohej nga qeveria shqiptare si “*një nga vendet më të lëkundura të Aleancës Atlantike.*”³⁷⁴ Krahas zhvillimit të marrëdhënieve me këto tre vende, u ndërmorën hapa konkretë dhe me Norvegjinë dhe Islandë.

Drejtimit kryesorë të politikës shqiptare ishin zgjerimi i propagandës, zgjerimi i veprimtarive të shoqatave të miqësisë dhe zgjerimi i rrethit të miqve.³⁷⁵ U synua njohja më e mirë e tregut nordik dhe bashkëpunimi me Ministrinë e Tregtisë së Jashtme dhe studime

³⁷² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.21, f.8, Material për Kolegjin e Ministrisë “Mbi marrëdhëniet e vendit tonë me vendet nordike dhe prespektiva e zhvillimit të tyre”

³⁷³ Po aty, f. 8

³⁷⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.21, f. 12, Material për Kolegjin e Ministrisë “Mbi marrëdhëniet e vendit tonë me vendet nordike dhe prespektiva e zhvillimit të tyre”

³⁷⁵ Po aty, f.14

konkrete për mundësinë e rritjes së tregtisë me këto vende. U ndërmorën dhe aktivitete dhe shkëmbime në fushën e shkencës, teknologjisë, arsimit, shëndetësisë, shkëmbimeve sportive, grupeve artistike, filmave radiotelevizionit. Një kujdes i posaçëm nga ana e përfaqësive u tregua në drejtim të punës me gazetarët dhe drejtuesit e gazetave dhe radiotelevizionit të vendeve nordike, me synim rritjen e shkrimeve pozitive për Shqipërinë

Me Zvicrën marrëdhëniet ishin miqësore në tregti-kulturë, shkëmbim tekniko-shkencor etj. Gjatë këtyre viteve u rrit volumi i shkëmbimeve tregtare me Zvicrën, por në këtë kuadër u shtuan dhe importi nga Zvicra me qëllim që të kishte një farë ekuilibri në balancin pozitiv për vendin. U nënshkruan marrëveshja tregtare, në rang ministri të Tregtisë së Jashtme. U dërgua në Zvicër delegacione kulturor dhe i komisionit të UNESCO-s, në përgjigje të ftesës së bërë nga pala zvicerane. U punua për hapjen e misionit në Gjenevë etj.

Austria kishte status më vete, pasi nuk bënte pjesë në organizatat ndërkombëtare sipas kushteve të Traktatit të Paqes. Për këtë arsye Vjena ishte qendër bisedimesh për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike të Shqipërisë me vendet perëndimore, siç ishte dhe në rastin e bisedimeve për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ. Marrëdhëniet ishin miqësore në tregti-kulturë, shkëmbim tekniko-shkencor etj. Me Austrinë niveli politik i marrëdhënieve në këtë periudhë pati një rritje cilësore. Nga shkëmbimi i vizitave të funksionarëve të lartë të ministrive të jashtme apo të funksionarëve të tjerë politik, në vitin 1984, u kalua në vizita të nivelit ministror të bujqësisë, të shëndetësisë dhe të jashtme. Për rritjen e volumit të eksportit shqiptar në Austri u realizua vizita e zëvendësministrit të jashtëm shqiptar në Vjenë dhe atij austriak në Tiranë. Protokolli për shkëmbimet tregtare midis dy vendeve në u nënshkrua në Tiranë në nivelin e Ministrit të Tregtisë së Jashtme.

Me Portugalinë prioritet patën marrëdhëniet në tregti dhe kulturë. Me Portugalinë delegacione të Dhomës së Tregtisë mori pjesë në panairin e Lisbonës me pavion të specializuar mallrash. Me Maltën në Tiranë, u nënshkrua protokolli i shkëmbimeve tregtare, në rang ministrash të Tregtisë së Jashtme. Me Spanjën u dërgua një delegacion i dhomës së Tregtisë. Me Spanjën u ndoq situata e politikës së saj të brendëshme dhe politika e saj e jashtme sidomos në marrëdhëniet e saj me NATON, SHBA dhe TPE-në, por gjatë 1979-1984 pati tendencë në vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe kontakteve në fushën e tregtisë. Me Australinë, Kanadanë dhe Zelandën e re nuk u mor asnjë inisiativë për vendosjen e marrëdhënieve politike. Propozimet e tyre eventuale u studiuan me kujdes si dhe në përputhje me zvizimet dhe situatat të arrihet në vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Shkëmbimet tregtare u panë me interes kryesisht në ato minerale. Pati dhe dërgim specialistësh për përfitimin e eksperiencave.

2.4 Marrëdhëniet e Shqipërisë me vendet fqinje

Ballkani me një pozitë të rëndësishme gjeostrategjike që kontrollon Mesdheun, Afrikën Veriore, ngushticat e Suezit, Gjibraltarit, Dardanelet dhe Bosforin, i ndodhur afër zonave të naftës të Lindjes së Afërme ka patur rëndësi jetike, gjatë Luftës së Ftohtë, për SHBA, BRSS, Evropën, Japoninë, Kinën. Për këtë arsye në kontekstin e Luftës së Ftohtë rivaliteti i SHBA-së dhe BS për ta futur Ballkanin në zonat e tyre të influencës rritej gjithnjë e më shumë. Përveç kësaj, në gjysmën e parë të viteve '80, situata në pjesën jugore të Ballkanit ishte e ndërlikuar për shkak të tensioneve të ndërsjellta e të vazhdueshme midis dy vendeve anëtare të NATO-s

Greqisë e Turqisë, lidhur me problemin e Qipros.³⁷⁶ Gjendja në Ballkan ishte gjithashtu e tensionuar për shkak të situatës së vështirë politike dhe ekonomike në Jugosllavi, revoltat e popullsisë shqiptare të Kosovës kundër politikave shoviniste të qarqeve jugosllave dhe mosmarrëveshjet midis Jugosllavisë, Greqisë dhe Bullgarisë për Maqedoninë.³⁷⁷ Në korrik të vitit 1974 Greqia doli ushtarakisht nga pakti i NATO-s si reagim ndaj pushtimit të Qipros nga Turqia, dhe qëndrimit favorizues të SHBA-së ndaj Turqisë. Në rrethanat e krijuara pas vitit 1967 kur flota sovjetike doli në Mesdhe, edhe vetë NATO-ja është e interesuar që ta forcojë Turqinë sa më shumë ushtarakisht, pasi ajo ishte e zbuluar në një zonë periferike të bllokut perëndimor, dhe si e tillë rrezikonte interesat jetike amerikane. Nën peshën e presionit grek, ndaj Turqisë ishte vendosur embargoja e armëve dhe kishin filluar fërkimet midis Ankarasë dhe Uashingtonit.³⁷⁸ Vizita e shefit të shtabit të ushtrisë sovjetike në Turqi dhe ajo e kryeministrit turk Bulent Ecevit në Moskë, u përcollën me shqetësim të madh në NATO. Një gjëndje e tillë do ta dobësonte së tepërmi krahun juglindor të Aleancës.³⁷⁹ Vendosija e influencës ushtarake sovjetike nga Deti i Veriut në Detin e Kuq, nxitën SHBA-në të pëmirësonte marrëdhëniet dhe të forconte bazat e saj në Mesdhe, Itali, Greqi dhe Turqi. Për të tre këto vende, Greqinë, Italinë dhe Turqinë, Evropa Perëndimore kishte hapur dyert e bashkëpunimit si dhe SHBA kishin dhënë ndihmë, e bërë investime të konsiderueshme politike, ekonomike dhe ushtarake në kuadër të NATO-s.³⁸⁰

Marrëdhëniet e Shqipërisë me fqinjët kishin patur çdo herë veçoritë e tyre, që buronin nga problemet e trashëguara që Shqipëria kishte me secilin shtet, për shkak të historisë së rajonit dhe ndërhyrjes së Fuqive të huaja, por edhe për shkak të formulës 2+2+2 ku 6 vendet e rajonit bënin pjesë në tre drejtime të ndryshme politike. Në situatën e tensionuar në pjesën jugore të Ballkanit, në kushtet e prishjes së marrëdhënieve ekonomike e ushtarake me Kinën, nivelit të kufizuar dhe të ulët me vendet e Evropës Perëndimore Hoxha zgjodhi të zbuste tonet me fqinjët me qëllim forcimin e kufijve të saj. Politika e fqinjësisë së mirë u bazua në parimet e njohura të barazisë, të respektimit të sovranitetit shtetëror e të integritetit territorial, të mosndërhyrjes në punët e brendëshme të njëri-tjetrit dhe të leverdisë reciproke të shtetit shqiptar. Zhvillimi i marrëdhënieve me Italinë, Turqinë dhe Greqinë gjatë këtyre viteve ishin përgjithësisht pozitive ndërsa me Jugosllavinë ishin më të ndërlikuara.

Marrëdhëniet shtetërore me Jugosllavinë ishin më problematike për udhëheqjen shqiptare, për shkak të politikës diskriminuese të qarqeve jugosllave ndaj Kosovës. Por nga ana tjetër, Jugosllavia si vend i paangazhuar dhe kundër blloqeve, kundër dy superfuqive, kundër TPE-së shikohej me interes nga udhëheqja shqiptare sepse bashkëpunimi diplomatik midis dy vendeve do të ishte pengesë për agresionin e BRSS kundër Shqipërisë. Për këtë arsye me Jugosllavinë deri në pranverën e vitit 1981 u mbajtën marrëdhënie shtetërore të rregullta tregtare e kulturore, në bazë të interesit reciprok. Si rezultat i marrëdhënieve të mira midis Jugosllavisë dhe Shqipërisë, në v' 1978-1981, u intensifikuan marrëdhëniet Shqipëri Kosovë. Ato arritën deri

³⁷⁶ Pranvera Teli (Dibra), *NATO dhe Shqipëria në dokumentet diplomatike shqiptare, 1978-1983*, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.350

³⁷⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.24/2, f.16-28, Mbi disa probleme të gjendjes politike e të marrëdhënieve të vendit tonë me fqinjët.

³⁷⁸ Pranvera Teli (Dibra), *NATO dhe Shqipëria në dokumentet diplomatike shqiptare, ..., f.350*

³⁷⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.1032, f.34, Informacion i Drejtorisë së II-të për mbledhjen e nivelit të lartë të NATO-s, Uashington, 30-31 maj 1978.

³⁸⁰ Bashkurti, Lisein, *Diplomacia e vetëizolimit, ..., f.605*

në liberalizimin e kalimit të kufirit, në Universitetin e Prishtinës jepnin mësim edhe profesorë nga Shqipëria.³⁸¹

Pas revoltës së përgjithshme në marsin e vitit 1981 në Kosovë, me kërkesa për autonomi politike, marrëdhëniet shtetërore të Shqipërisë me Jugosllavinë patën tensione. Demonstruesit kërkuan përmirësimin e kushteve ekonomike të krahinës, lirinë e shtypit, të drejta të barabarta me grupet e tjera etnike, lirinë e të burgosurve politikë dhe, çka ishte më e rëndësishme, ngritjen e statusit të Kosovës në atë të një republike të mirëfilltë.³⁸² Revolta u shtyp me tanke dhe trupa të dërguara nga i gjithë vendi, u shpall gjendja e jashtëzakonshme, u ndaluan grumbullimet publike, u vendos shtetërrethimi dhe Kosova u izolua nga bota e jashtme.”³⁸³ Pas kësaj nisi politika e spastrimit dhe e dhunës ndaj popullsisë në të gjithë sektorët e shoqërisë kosovare.³⁸⁴

Reagimi i parë nga Tirana zyrtare lidhur me ngjarjet në Kosovë u bë në 8 prill 1981, kur gazeta Zëri i Popullit botoi kryeartikullin për Kosovën, në të cilën dënohej shtypja e përgjakshme e revoltave dhe mbështetja e kërkesa që Kosova të bëhej republikë.³⁸⁵ Pas kësaj Jugosllavia lëshoi akuza se Shqipëria kishte nxitur dhe madje kishte përgatitur revoltën me synim aneksimin e Kosovës.³⁸⁶ Tirana zyrtare u përgjigj se ajo “nuk kishte pretendime territoriale ndaj RFSJ-së dhe mohoi çdo përfshirje të saj në trazirat e Kosovës.”³⁸⁷ Më pas, Zëri i Popullit botoi disa artikuj ku argumentonte çështjen e themelimit të një republike shqiptare brenda federatës jugosllave dhe dënonte shtypjen e egër të shqiptarëve në RFSJ.³⁸⁸ Pas kësaj marrëdhënia midis Beogradit zyrtar dhe Tiranës zyrtare u vështirësuan.

Në raportin e Kongresit 8-të, nëntor 1981, Hoxha mbajti një qëndrim kritik ndaj politikave shoviniste të qarqeve jugosllave ndaj çështjes së Kosovës. Ai doli në mbrojtje të çështjes së shqiptarëve në Kosovë duke thënë se: “*Shqiptarët në Jugosllavi përbëjnë një etni, një popull të formuar në shekuj, që ka historinë, gjuhën, kulturën e vet, një popull autokton, të cilin, siç dihet, e copëtuan dhe e shpëputën nga mëmëdheu i vet fuqitë e mëdha imperialiste dhe ia aneksuan Jugosllavisë. Këtë askush nuk mund ta fshehtë. Çdo interpretim tjetër është arbitrar, është një falsifikim i rëndë e i dëmshëm i historisë.*”³⁸⁹ Ai deklaroi gjithashtu se Shqipëria nuk kishte pretendime territoriale ndaj Jugosllavisë. Megjithatë në kontraditë me deklaratën e parë, Hoxha përsëriti një pohim më të hershëm se gjatë bisedimeve zyrtare, të zhvilluara në Beograd në vitin 1946, Presidenti Tito kishte premtuar t’ia kthente Shqipërisë Kosovën.³⁹⁰ Hoxha për herë të parë mbështeti publikisht kërkesën Kosova republikë dhe paralajmëroi Beogradin se nëse ndiqte politikën e tij aktuale” kundërshtimi i shqiptarëve do të vazhonte, do të rritej dhe do të bëhej akoma më i mprehtë.”³⁹¹

³⁸¹ Blerim Shala, Llukman Halili, Hazir Reka, *Unë Ramiz Alia dëshmojë për historionë*, Shtëpia Botuese “Dituria”, f.86

³⁸² Biberaj, Elez, *Shqipëria dhe shqiptarët...*, f.29

³⁸³ Po aty, Vepër e përmendur, f.30

³⁸⁴ Po aty, f.30

³⁸⁵ Zëri i Popullit, Pse u përdor dhuna policore dhe tanket kundër shqiptarëve në Kosovë, 8 prill 1981, nr.83(10.196), f.4

³⁸⁶ Biberaj, elez, *Shqipëria dhe shqiptarët, ...*, f.34

³⁸⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1981, D.1140. F.25-40, Info, radiograme te MPJ-se derguar Ramiz Alia, MP Brendshme Mbi emigracionin kosovar banuar në perendim.” Jehona e ngjarjeve ne Kosove.

³⁸⁸ Zëri i Popullit, Kërkesë “Kosova Republikë” nuk mbahet me dhunë, as me teorizime, 12 shtator 1981, nr.218 (10.31), f.3-4

³⁸⁹ Enver Hoxha, Raport në Kongresin e PPSH, Tiranë, 1981, f.217

³⁹⁰ Biberaj, Elez, *Shqipëria dhe shqiptarët, ...*, f.34

³⁹¹ Po aty,

Në kushtet kur situata në Kosovë u acarua më tej, udhëheqja shqiptare e shqetësuar për rrezikimin eventual të Shqipërisë nga Jugosllavia, mobilizoi armatën shqiptare në drejtim të kufijve të Jugosllavisë.³⁹² Për ekzistencën e një plani sekret i ashtuquajtur “Shpërthimi” flasin dëshmitarët e kohës, të cilit ishin drejtues të lartë të ushtrisë shqiptare.³⁹³ Ky plan nuk u vu asnjëherë në jetë sepse sipas analizës së referuar kontekstit kohor, Enver Hoxha nuk mund të guxonte të sulmonte ushtarakisht Jugosllavinë. Së pari një sulm ushtarak me vendin fqinjë, me të cilin ndante tre të katërtat e kufirit do të ishte në dëm të sovranitetit të saj. Së dyti Shqipëria në kushtet e vetëizolimit nuk kishte asnjë aleatë të mundshëm për ta ndihmuar në rastin e acarimit të marrëdhënieve me Jugosllavinë. Për këtë arsye Hoxha ndoqi rrugën e akuzave verbale dhe të shkruara në shtypin shqiptar, në veprat e tij dhe në Kongresin e 8-të të PPSH.

Në Pleniumin e KQ të LKJ, në nëntor të vitit 1981, u përcaktua “Platforma” për Kosovën dhe u dha orientimi për intensifikimin e veprimeve të dhunshme ndaj shqiptarëve në Kosovë. Kundër kësaj platforme Enver Hoxha mbajti qëndrim në veprën e tij “Titistët”. Në të cilën akuzoi Jugosllavinë se kishte patur qëllim që “*nëpërmjet Kosovës të influenconin forcat liberale në Shqipëri e të bënin kështu të mundshme lidhjen e Shqipërisë me Kosovën në kuadrin e Jugosllavisë*”³⁹⁴ Ngjarjet në Kosovë u analizuan nga Hoxha si veprimtari armiqësorë e Jugosllavisë dhe SHBA në eliminimin e vetë Hoxhës. Veprimtaria e UDB-së dhe CIA-s sipas Hoxhës u realizua në saj të bashkëpunimit komplotist të Mehmet Shehut, me qëllim eliminimin e Hoxhës. Në nëntor 1982 pala jugosllave iu kundërpërgjigj udhëheqjes shqiptare me “Demarshin” ku në to u akuzua qeveria shqiptare se: “*ndjek një politikë ekspansioniste ndaj Jugosllavisë dhe ndërhyr në punët e brendshme të saj*”, se ajo vazhdon veprimtarinë e saj shqiptaromadhe antijugosllave etj.”³⁹⁵

Pas vdekjes së Shehut, shtypi jugosllav rriti propagandën kundër qeverisë shqiptare duke dalë me akuza të hapura në lidhje me ngjarjen. Për këtë arsye Kryeministri i ri i RPSSH Adil Çarçani, fajësoi Jugosllavinë për përkeqësimin e marrëdhënieve Tiranë-Beograd. Ai mbështeti kërkesën që Kosova të bëhej Republikë dhe shprehu se “*Shqipëria nuk ka pasur kurrë pretendime territoriale ndaj Jugosllavisë dhe nuk ka kërkuar kurrë ratifikimin e kufijve*.”³⁹⁶ Pas kësaj Beogradi ndërpreu të gjitha lidhjet e Kosovës me Shqipërisë, duke pretenduar se Tirana i kishte përdorur këto lidhje për të çuar më tej “synimet nacionaliste”.³⁹⁷ Pas ngjarjeve në Kosovë, numri i dhënies së vizave nga udhëheqja jugosllave u pakësua në minimum për vizitorët shqiptar që shkonin pranë të afërmëve të tyre në Kosovë, dhe në vise të tjera në Jugosllavi, kështu dhe vizitorët kosovarë në Shqipëri. Për këtë arsye qeveria shqiptare i kërkoi zyrtarisht palës jugosllave, nëpërmjet degës konsullore të rregullonte këtë anomali. Në këtë situatë udhëheqja shqiptare rriti propagandën në vendet e paangazhuara.

Nga ana tjetër Tirana zyrtare iu përmbajt kursit të përcaktuar në Kongresin e 8-të të PPSH për zhvillimin e marrëdhënieve shtetërore me Jugosllavinë në fusha të ndryshme, por kjo ishte

³⁹² Blerim Shala, Llukman Halili, Hazir Reka, *Unë Ramiz Alia dëshmoj për historionë*, Shtëpia Botuese “Dituria”, f.92

³⁹³ Rudina Mita, Shteti Shqiptar dhe roli i tij në lëvizjen e shqiptarëve në Kosovë gjatë vitit 1981, f.50 vepër e cituar, botuar në *Ars Albanica*, Revistë Kulturore-letrare/Viti 1, nr.3/Tetor 2018

³⁹⁴ Enver Hoxha, *Titistët*, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: “8 Nëntori”, 1982, f.571

³⁹⁵ *AMEPJ*, Fondi MPJ, V.1983, D.25, f.1-15, Protokoll i mbledhjeve të Kolegjiumit të MPJ: Marrëdhëniet me Jugosllavinë

³⁹⁶ Po aty

³⁹⁷ Biberaj, Elez, *Shqipëria dhe shqiptarët, ...*, f.35

e varur nga “*qëndrimi Jugosllav dhe trajtimi që do t’u bëhej shqiptarëve në Kosovë e vise të tjera të Jugosllavisë.*”³⁹⁸ Pavarësisht situatës në Kosovë pala shqiptare vazhdoi aktivitetin e saj diplomatik për zhvillimin e marrëdhënieve shtetërore në fusha të interesit reciprok pa hequr dorë nga propaganda antijugosllave në mbrojtje të të drejtave të popullsisë shqiptare në trojet e veta në Kosovë. Midis dy vendeve u zbatuan marrëveshjet e protokollit tregtar midis dy vendeve. Në shkurt 1982 u nënshkrua në Beograd marrëveshja për transportin automobilistik ndërkombëtar të mallrave midis dy vendeve nga Hani i Hotit-Qafa e Thanës e anasjelltas. Ratifikimi u bë nga qeveria Jugosllave në maj të vitit 1983. Në 13 tetor 1980, komisioni shqiptar-jugosllav për ekonominë ujore, në mbledhjen e 14-të, hartoi një protokoll, i cili u miratua nga qeveritë e dy vendeve me këto konkluzione kryesore:

a. *për rregullimin e Liqenit të Shkodrës, Drinit të Bunës.*

b. *për akumulacionin e Skavicës*³⁹⁹

Këto vendime ishin në interes të dy palëve për shfrytëzimin sa më racional të sipërfaqes ujore, nga e cila mund të shfrytëzohej energjia elektrike. Këto dy vendime patën zvarritje në kohë. Në korrik 1982, në Tiranë u nënshkrua një Procesverbal midis delegacioneve të drejtorisë së Përgjithshme dhe të Postës Shqiptare dhe Radiotelevizionit të Shqipërisë e Komitetit Federativ për Komunikacion e Ndërlidhjen të Jugosllavisë.⁴⁰⁰ Në këtë procesverbal u parashikuan një sërë detyrimesh për problemet e postave, të ndërlidhjes si dhe për koordinimin e valëve e të frekuencave të Radiotelevizionit. Në prill të vitit 1982, u nënshkrua në Tiranë protokollit midis delegacioneve të qeverive të dy vendeve, në të cilat u caktua data e fillimit dhe e përfundimit të hekurudhës si dhe afati i vënies së saj në shfrytëzim, në zbatim të marrëveshjes së nënshkruar në vitin 1979 mbi lidhjen hekurudhore midis dy vendeve. Për zvarritjen e afateve kohore qeveria shqiptare akuzoi palën jugosllave, e cila sipas saj po mbante “*qëndrim politike.*”⁴⁰¹ Po në prill 1982, midis përfaqësive të Albtransportit dhe shoqërisë jugosllave “JAT” u nënshkrua procesverbali për mbarëvajtjen e linjës ajrore Beograd-Tiranë.

Çështje me rëndësi politike ishte me Jugosllavinë shtrirja e vijës së kufirit në deltën e Lumit Buna dhe në detin Adriatik. Për këtë problem u përgatit një relacion i veçantë me propozimet konkrete. Kjo çështje mbeti për shqyrtim për shkak të situatës së tensioneve me Jugosllavinë. Problem tjetër për palën shqiptare që mund të shkaktonte incidente politike ishin incidentet kufitare, të cilat vinin gjithmonë në rritje. Për këtë u formua një komision shqiptaro-jugosllav, i cili hartoi masat për zgjidhjen e këtij problemi. U morën masat edhe për të parandaluar incidentet ajrore kryesisht nga pala jugosllave.

Në vitet 1978-1984 prioriteti kryesor i politikës së jashtme të shtetit shqiptar me vendet fqinje ishin zhvillimi i shkëmbimeve tregtare. Në shkëmbimet tregtare gjatë gjysmës së parë të viteve ’80 partnerët kryesorë të Shqipërisë ishin Jugosllavia dhe Italia. Deri në vitin 1985 shkëmbimet tregtare me vendet fqinje arritën në vlerën rreth 148 milionë dollarë, të ndara si vijon; Jugosllavia 80 milionë dollarë, Italia 23 milionë dollarë, Greqia 44 milionë dollarë dhe Turqia 2 milionë dollarë.⁴⁰² Edhe pse marrëdhëniet me Jugosllavinë në gjysmën e parë të viteve

³⁹⁸ Po aty, f.2

³⁹⁹ Po aty, 4-5

⁴⁰⁰ Po aty,

⁴⁰¹ Po aty, f.7

⁴⁰² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.965, f.13, Mbi disa probleme të marrëdhënieve ekonomike-tregtare të vendit tonë me vendet e tjera

'80 do të jenë të tensionuara, shkëmbimet tregtare zinin një peshë të rëndësishme në ekonominë e vendit.

Shkëmbimet tregtare me Jugosllavinë zinin një vend të rëndësishëm ato ishin të ngjashme me tregtinë që zhvillohej me perëndimin. Diskutimet e çmimeve bëheshin të lira jo në kuadrin qeveritar. Firmat me të përmendura me Jugosllavinë ishin Interimpeksi në Shkup për kimikate e mallra të tjera masive dhe Kimikalja Zagreb për kimikate. Kryesisht format e vendosjes së çmimeve ishin të ndryshme, në shumicën e rasteve për mallrat e bursave merreshin për bazë ato çmime ndërsa për mallrat e tjera vendoseshin çmime të reja dhe më vonë mbi bazën e ndryshime cilësore apo të ndryshimit të çmimit të lëndës së parë bazë për atë mall të caktuar bëheshin dhe ndryshimet përkatëse.

Rëndësia e marrëdhënieve tregtare me Jugosllavinë duken edhe në faktin që protokolli tregtar për vitin 1985 u nënshkrua në nivelin e zëvendësministrave të Tregtisë së Jashtme, kjo nuk ishte një ngjarje e zakonshme në diplomacinë shqiptare. Në kuadrin e tregtisë me Jugosllavinë, prioritet iu dha shkëmbimeve tregtare në Kosovë në mënyrë që niveli i tyre të arrinte rreth 20 milionë dollarë në të dy drejtimet. Në vitin 1985 u përfundua kontrata dypalëshe midis ndërmarrje shqiptare Makina Importit dhe firmës jugosllave "Jugel" për lidhjen e rrjetit elektrik midis dy vendeve nga nënstacioni i Fierzës (RPSSH) dhe nënstacioni i Prizrenit (Kosovë). *"Vlera e shkëmbimeve nuk duhet të kalonte shifrat e një viti më parë,"* sepse marrëdhëniet duhet të ishin të qëndrueshme pa u thelluar shumë.

Në korrik të vitit 1982, pala jugosllave paraqiti një projektprogram kulturor, i cili u zvarrit dhe u la pa miratuar nga udhëheqja shqiptare. Ramiz Alia në mënyrë indirekte i përgjigjet projektprogramit kulturor jugosllav, në vizitat e tij në Kukës e Tropojë, në 23 qershor 1983, në fjalën e tij ai i drejtohet udhëheqjes jugosllave, se *"ajo për propagandë dhe diversion kërkon në mënyrë formale vendosjen e shkëmbimeve kulturore me Shqipërinë, se ne nuk mund të bëhemi shkak që shqiptarët e Kosovës të venë nëpër burgje pse dëgjojnë muzikë shqiptare, pse lexojnë një roman të botuar në Tiranë etj."*⁴⁰³ Më 26 korrik 1983, ambasada jugosllave në Tiranë, kërkoi në MPJ që t'i jepej një përgjigje zyrtare për projekt programin kulturor, ambasadorit jugosllav iu bë i qartë qëndrimi zyrtar shqiptar i shpallur publikisht në fjalimin e Ramiz Alisë se: *"Në kushtet e intensitetit të propagandës dhe veprimtarisë armiqësore të udhëheqjes jugosllave ndaj Shqipërisë dhe të vazhdimit të reprezaljeve në Kosovë e vise të tjera nuk mund të bëhet fjalë për nënshkrimin e marrëdhënieve kulturore me Jugosllavinë."*⁴⁰⁴ Si kundërpërgjigje e ngjarjeve në Kosovë marrëdhëniet shtetërore të Shqipërisë me Jugosllavinë deri në v.1985 qëndruan vetëm në kuadrin e marrëdhënieve tregtare.

Në fillimin e viteve '80 u vu re një zhvillim pozitiv në marrëdhëniet midis Shqipërisë dhe Italisë, ku krahas rritjes së shkëmbimeve tregtare dhe ato kulturore, pati shkëmbime dhe në fushën politike. Me fqinjin perëndimor Italinë në zhvillimin e marrëdhënieve të përgjithshme shtetërore, diplomacia shqiptare u mbështet në ruajtjen e konjunkturave të favorshme duke e shfrytëzuar atë për rritjen e volumit të eksporteve, veçanërisht të mineraleve, si dhe për forcimin e opinionit pozitiv për Shqipërinë dhe politikën e jashtme të saj në Itali. Në vitet 1984-1985, shkëmbimi i vizitave zyrtare të zëvendësministrave të Punëve të Jashtme në Romë e Tiranë ishin tregues se marrëdhëniet me Italinë kishin marrë një drejtim pozitiv.

⁴⁰³ Zëri i Popullit, *Nga fjala e Ramiz Alisë në Kukës*, 23 qershor 1983, nr.151 (10.893) f.2,

⁴⁰⁴ Po aty,

Në qëndrimin ndaj Italisë, qeveria shqiptare edhe pse gjatë kësaj kohe mbante qëndrime doktrinare dogmatike, u tregua relativisht pragmatiste. Arsyet e këtij qëndrimi qëndrojnë në nevojat e brëndshme ekonomike, eksport - import dhe në planin politik. Tensionimi i marrëdhënieve të Shqipërisë me Jugosllavinë, nxiti nevojën e një marrëdhënie më të ngushtë me vendet fqinje dhe veçanërisht me Italinë. Hoxha zgjodhi Italinë sepse e dinte se interesat italiane në Ballkan prej afro një shekulli përplaseshin me interesat e Jugosllavisë, e cila ishte fuqia më e madhe në rajon.⁴⁰⁵ Gjatë kësaj kohe edhe Italia kishte treguar interes ndaj Shqipërisë. Këtë ia diktonin interesat e saj si fqinj dhe vend i madh, por dhe të SHBA-së si aleate. SHBA të interesuara për forcimin e pozitave të saj në Mesdhe, inkurajonin përmirësimin e marrëdhënieve Itali-Shqipëri. Italia shikohej nga Hoxha si “dritare e hapur” nga Perëndimi.⁴⁰⁶

Gjatë viteve ‘80-’84 u rrit bashkëpunimin ekonomik, teknik- teknologjik shqiptaro-italian. Italia ishte parter i kryesor tregtar gjatë këtyre viteve me Shqipërinë. Sipas udhëzimeve të MPJ Reis Malile, ambasadorit shqiptar në Romë Bashkimi Dino, prioritet në marrëdhëniet me Italinë “*ti kushtojë tregtisë*”⁴⁰⁷. Për këtë arsye Italinë u bënë përpjekje që kontaktet politike të shfrytëzoheshin për shtimin e shkëmbimeve tregtare. Rëndësia e marrëdhënieve tregtare me Italinë dëshmohet edhe në porosinë që Hoxha i jep Ministrit të Tregtisë, Shane Korbeci, në vitin 1982, në vizitën e tij zyrtare në Itali. Nëpërmjet udhëzimeve sekrete, Hoxha i lë porosinë Ministrit që t’i theksonte posaçërisht palës italiane se “*Nga Shqipëria socialiste asnjë e keqe nuk do t’i vinte Italisë. Kurrë Shqipëria socialiste nuk do të lejojë nga vendi i saj t’i cënohet liria vendit tuaj nga Rusia socialimperialiste dhe agresive dhe nga kushdo agresor tjetër.*”⁴⁰⁸ Ky qëndrim i Hoxhës ndaj Italisë synonte të “qetësonte” Italinë se Shqipëria do të mbetej një zonë e garantuar për paqen dhe sigurinë e saj. Duke qenë e qetë dhe e sigurtë Italia do të rriste politikën e saj ekonomike-tregtare me Shqipërinë.

Zhvillimi i marrëdhënieve me Italinë do ishte dhe kundërpërgjigje ndaj Jugosllavisë dhe të qëndrimit projugosllav të Francës. Politika e shfrytëzimit të kontraditave midis shteteve në interesa të Shqipërisë ishte tipar i diplomacisë shqiptare të kësaj kohe. Këtë e tregon edhe porosia e MPJ, Reis Malile, ambasadës në Romë, ku i thuhet se “*tregtia me Italinë t’ia kalojë vleftës së shkëmbimeve tregtare me Jugosllavinë, të venë rreth 100 milionë dollarë*”⁴⁰⁹

Protokolli tregtar i vitit 1982, u nëshkrua në rangun e ministrave të Tregtisë së Jashtme. Në Shqipëri u ftuan grupe tregtarësh e afaristësh, përfaqësues të shoqërive të mëdha italiane, me të cilët u zhvilluan bisedime për masat që duheshin marrë për rritjen e eksporteve në Itali, për përpunimin e mineraleve sipas kërkesave të tregut italian. Ndërmjet dy vendeve pati shkëmbime vizitash në rang ministrash dhe zëvendësministrash të MTJ. Gjatë këtyre viteve u ndërmorën disa veprimtari si: vendosja e tragetit Trieste-Durrës deri Bari-Durrës-Trieste, nënshkrimi i disa marrëveshjeve si ajo veterinare, e telekomunikacionit, postare etj. Gjithashtu, u vendos një protokoll për transportin e udhëtarëve me traget. Shqipërinë e vizitoi disa herë delegacion i Dhomës së Tregtisë së Milanos dhe delegacione shqiptare morën pjesë me pavion mallrash në Panairin e Milanos.

⁴⁰⁵ Bashkurt, Lisein, Diplomacia e vetëizolimit,..., f.612

⁴⁰⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.19, f.23, Reis Malile takim me ambasadorin Bashkim Dino

⁴⁰⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.19, f.19, Reis Malile takim me ambasadorin Bashkim Dino

⁴⁰⁸ Enver Hoxha, *Ditari për marrëdhëniet ndërkombëtare*, vëllimi i 14, 1985, f.83

⁴⁰⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.19, f.19, Informacion nga diskutimi i MPJ Reis Malile me ambasadorin Bashkim Dino

Gjatë këtyre viteve u rrit ndjeshëm edhe bashkëpunimi kulturor midis dy vendeve. Rritja e nivelit të delegacionit që nënshkroi programin e shkëmbimeve kulturore, tekniko-shkencore me Italinë janë tregues të nevojës për bashkëpunim ekonomik dhe tekniko-shkencor me Italinë. Dërgimi i studentëve në Itali për studime dhe specializimi, hapja e katedrës për gjuhën italiane në Universitetin e Tiranës, nëshkrimi i Protokollit për shkëmbime akademike midis Universitetit të Romës dhe Universitetin e Tiranës janë tregues i nevojave të brendshme ekonomik, dhe jo hapje me perëndimin. Me politikën e hapjes me Italinë dhe hapjes së katedrës së gjuhës italiane, Hoxha donte të provokonte jo vetëm Greqinë dhe Jugosllavinë por edhe Francën.⁴¹⁰ Për të justifikuar hapjen me Italinë, e cila ishte anëtare e NATO-s dhe TPE, udhëheqja u justifikua duke u mbështetur në platformën e saj politike të marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë.⁴¹¹

Tregues i marrëdhënieve të mira me Italinë është dhe takimi i Hoxhës me zëvendës Ministrin e Mbrojtjes së Italisë, Marjo Palermo, në janar të vitit 1984. Ky takim ishte një nga takimet e rralla të Hoxhës me zyrtarë të lartë ndërkombëtarë. Shpesh kërkesat e zyrtarëve të huaj për të takuar në nivel zyrtar Enver Hoxhën refuzoheshin. Por në rastin e Italisë, me qëllim forcimin dhe zgjerimin e marrëdhënieve tregtare Enver Hoxha i premtoi zyrtarit italian se *“Shqipëria do t’i kthente Italisë trupat e ushtarëve italian të vrarë me gjithë nderimet dhe vlerësimet e duhura.”*⁴¹²

Pavarësisht dëshirës së mirë të udhëheqjes, për zhvillimin e marrëdhënieve tregtare me Italinë, rezultatet nuk ishin ato që priteshin. Shkëmbimet tregtare për vitin 1983-1984 ishin më të ultat në 4-5 vjetët e fundit, bilanci ishte negativ. Shumë nga mallrat e eksportit shqiptar nuk shiteshin në tregjet e Italisë. Grupet që kishin ardhur në Shqipëri, përfshirë dhe ata të firmave më të mëdha të vendit, si dhe kontaktet që ishin marrë nga delegacionet shqiptare, nuk dhanë rezultatet e pritshme. Grupet tregtare italiane kërkuan të eksportonin me shumicë në Shqipëri makineri e pajisje, të bënin studime të përbashkëta me specialistët shqiptar për naftën, të investonin për një linjë elektrike dhe që pala shqiptare t’i shlyente këto me prodhimet që do të merreshin kur të përfundonin objektet. Këto propozimeve pala shqiptare nuk i pranoi duke i argumentuar *“si ambicie të vjetra të Italisë për të penetruar ekonomikisht në Shqipëri.”*⁴¹³ Ndërsa sipas diplomacisë italiane duhej *“të rishikoheshin format e shkëmbimit dhe shqiptarët të ishin më elastikë në interpretimin e kushtetutës e të praktikës së shkëmbimeve tregtare.”*⁴¹⁴ Përfshirja e Italisë në strukturat e TPE-së, kishte krijuar një sistem vlerash krejt të ndryshme nga regjimin komunist në Shqipëri. Tregtia midis dy vendeve nuk mund të funksiononte në kushtet kur Italia respektonte rregullat dhe ligjet e TPE-së dhe Shqipëria ato të Kushtetutës ’76.

Me Greqinë marrëdhëniet shtetërore të shtetit shqiptar ishin të kujdesshme për shkak të antarësimit të saj në NATO, marrëdhënieve e saj me SHBA, me vende të tjera të Evropës Perëndimore dhe problemeve të trashëguara, si “Ligji i luftës”, varrezat e ushtarëve greke etj. Arsye tjetër e kujdesit në politikën e jashtme me Greqinë ishte veprimtaria e qarqeve “shoviniste” të Vorio Epirit, të cilat sipas udhëheqjes shqiptare *“ruanin lidhjet e tyre me agjenturat e huaja si dhe fushatat armiqësore që ata ndërmarrin ndaj vendit tonë me qëllim*

⁴¹⁰ Bashkurti, Diplomacia e vetëizolimit,..., f.613

⁴¹¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.906, f. 38, Disa probleme të zhvillimit të marrëdhënieve Itali-Shqipëri

⁴¹² Po aty, f.614

⁴¹³ Po aty, f. 39

⁴¹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.906, f. 38, Disa probleme të zhvillimit të marrëdhënieve Itali-Shqipëri,

që të armiqësojnë dy vendet tona fqinje."⁴¹⁵ Thellimi i mëtejshëm i procesit pozitiv në marrëdhëniet midis dy vendeve ishte në përputhje me qëllimin e qeverisë shqiptare që të arrihej abrogimi i "Ligjit të Luftës" dhe neutralizimin gjithnjë e më tepër të veprimtarisë së reaksionit grek. Për herë të parë në rrugë zyrtare pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve (1971), qeveria shqiptare ngriti, në vitin 1979, qeverisë greke çështjen e ligjit mbi "gjendjen e luftës". Në korrik 1979, ambasadori grek në Tiranë njoftonte Ministrinë e Punëve të Jashtme të Shqipërisë Nesti Nase se *"do të shkonte në Athinë me një mision të madh për abrogimin e këtij ligji."*⁴¹⁶ Qeveritë konservatore greke të Kostantinos Karamalisë dhe Georgios Rallis, patën vullnetin e mirë për ta realizuar, por u penguan nga çështja e Vorioepirit që ishte shumë e mprehtë për kohën.⁴¹⁷ Qeveria shqiptare akuzoi disa herë që kjo lëvizje nxitej nga politika amerikane.

Kur Pasok fitoi zgjedhjet në tetor 1981 dhe krijoi qeverinë e re greke, ndonëse pati një përmirësim të klimës së marrëdhënieve midis dy vendeve, çështja e heqjes së këtij ligji përsëri mbeti në vend.⁴¹⁸ Kjo çështje u trajtua edhe gjatë vitit 1983, në nivel të lartë zyrtar, midis Kryeministrit të RPSSH Adil Çarçanit dhe Kryeministrit të Greqisë Andrea Papandreu të cilët shkëmbyen letërkëmbime për këtë çështje.⁴¹⁹

Raportet që vinin në MPJ të Shqipërisë nga ambasadori shqiptar në Greqi Ksenofon Nushi, në maj 1983, ishte se *"Lëvizja e vorioepirit në Greqi frymëzohet nga forcat opozitare dhe kisha. Reaksioni grek shfytëzon dhe marrëdhëniet e ndera tona me Jugosllavinë për shkak të Kosovës, ndoshta ka dorë dhe CIA. Ka një kontraditë midis fjalëve të zyrtarëve qeveritar dhe hapave konkrete që spo bën gjë. Veprimet armiqësore të CIA-s ndaj vendit tonë nëpërmjet Greqisë krijojnë probleme dhe dëmtojnë marrëdhëniet prandaj çdo veprim kundër vendit tonë duhet ndjekur."*⁴²⁰

Në kushtet kur edhe Jugosllavia kishte rritur presionin e saj mbi Shqipërinë me një fushatë kundër dhunimit të të drejtave njerëzore në Shqipëri me qëllim nxitjen e krizës Tiranë-Athinë, qeveria shqiptare zbuti tonet duke ndjekur një politikë të jashtme më pragmatiste me Greqinë.⁴²¹ Më 15 maj 1984 ambasadori shqiptar në Athinë, Ksenofon Nushi takoi Ministrin e Jashtëm plotësues Karolios Papulias. Ky takim i hapi rrugën takimeve në nivel të lartë midis dy vendeve, të cilat deri në atë kohë ishin në nivel ministrash. Zhvillimi pozitiv i marrëdhënieve politike midis dy vendeve u kurorëzua me vizitën e zëvendësministrit të Jashtëm shqiptar Muhamet Kapllani, në qershor 1984, në Athinë dhe Ministrit Plotësues të Jashtëm grek, Karolos Papulias, në dhjetor të po atij viti, në Tiranë, ku u nëshkruan dhe 5 marrëveshje, kulturore, shkencore e teknike, rrugore, telekomunikacioneve dhe postare.⁴²² Vizita e delegacionit grek e drejtuar nga Ministri i Jashtëm plotësues grek Karolios Papulias shënoi vizitën e parë të një delegacioni zyrtar grek që pas vitit 1945 në Shqipëri. Në këtë vizitë Papulias deklaroi se *"Abrogimi i Ligjit të Luftës ishte vetëm një çështje teknike që do të bëhej me një vendim qeverie në një moment të caktuar të shpejtë."*⁴²³ Qeveria greke me premtimin

⁴¹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1977, D 36, f.44 Diskutim i Nesti Nases Mbi gjendjen ndërkombëtare

⁴¹⁶ Beqir Meta, Shqipëria dhe Greqia 1949-1990, GlobusR, Tiranë 2007, f.301

⁴¹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D. 18, f.1-3, Marrëdhëniet me Greqinë

⁴¹⁸ Historia e Shqipërisë, Volumi IV, f.325

⁴¹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D. 18, f.1-3, Marrëdhëniet me Greqinë

⁴²⁰ Po aty,

⁴²¹ Beqir Meta, Shqipëria dhe Greqia 1949-1990, Rruga "Dibrës" 28,1/1, Tiranë 2004, f.306

⁴²² AMEPJ, Fondi MPJ; V.1984, D.37, f.41 Analiza vjetore e përfaqësisë greke

⁴²³ Historia e Popullit Shqiptar, Volumi IV, f.325

për abrogimin e “ligjit të luftës” i kërkoi qeverisë shqiptare respektimin e lirisë dhe të drejtave të minoritetit grek në territorin e RPSSH. Shqetësim i politikës së jashtme të Shqipërisë në marrëdhëniet dypalëshe me Greqinë mbeti minoriteti grek dhe ndikimi i tij në marrëdhënien Shqipëri - Greqi. Këtë e pohon dhe studiuesi Evangjelos Kofos, i cili në studimin e tij thotë se *“problem që mund të theksojë marrëdhëniet greko-shqiptare në pikën e vlimit, i referohet statusit dhe të drejtave të një pakice të konsiderueshme greke në pjesën jugore të Shqipërisë, e shtypur prej kohësh nga regjimi Enver Hoxha.”*⁴²⁴ Në lidhje me këtë diplomacia shqiptare nuk pranoi asnjëherë në takimet e saj zyrtare që minoritetit grek i cënoheshin të drejtat. Minoriteti grek në Shqipëri, ashtu si dhe të gjithë shqiptarët, vuajti kufizimet që shkaktonte jetesa nën një regjim totalitar. Por, shteti shqiptar nuk ndërmoi asnjë politikë për shkeljen e të drejtave të minoriteteve.

Në lidhje me çështjet e kufirit tokësor dhe ujqor detar, gjatë viteve 1978-1985, qeveria shqiptare ndoqi me rigorozitet vendimet e Protokollit të Firences 1913. Sipas këtij protokolli kufiri midis Shqipërisë dhe Greqisë në zonën e kanalit të Korfuzit kalonte përmes ngushticës, vendim ky që nuk u kontestua asnjëherë nga qeveria komuniste. Në lidhje me kufirin detar dhe shfrytëzimin e ujrave detar, në dhjetor 1982, Shqipëria mori pjesë në Konventën e Kombeve të Bashkuara “Mbi të drejtën e Detit” të firmosur në Montego Bay, Jamaica, e cila hyri në fuqi në 16 nëntor 1994. Si anëtare e OKB - së shteti shqiptar vendosi të nëshkruajë këtë konventë, e cila kishte si qëllim zgjidhjen të gjitha çështjeve që kishin të bëjnë me ligjin e detit, mbi bazën e frymës së mirëkuptimit e si një kontribut i rëndësishëm në ruajtjen e paqes, me bindjen se problemet e hapësirës së oqeanëve janë të ndërvarura dhe nevojitet të konsiderohen si të njëjta.⁴²⁵ Si çështje, të cilat rregullohen nga konventa ndërkombëtare dhe jo nga negociata dypalëshe midis dy vendeve, qeveria shqiptare duke ruajtur sovranitetin e saj, pranoi dhe respektoi këtë Konventë.

Në planin ekonomik dhe tregtar gjatë viteve 1978-1983 marrëdhëniet tregtare me Greqinë patën tregues pozitiv. Tregtia tregoi rritje, jo vetëm për afërsinë gjeografike por për shkak të përmirësimit të marrëdhënieve politike midis dy vendeve. Gjatë këtyre viteve u shtuan kontaktet midis dhomave të tregtisë dhe tregtarëve, etj.. Vëllimi kryesor i këmbimeve midis Shqipërisë dhe Greqisë bëhej në tregun e energjisë, në të cilën Hoxha, në vitet 1982-1983, kishte dhënë urdhër të prerë, sipas të cilës Greqisë t’i jepej gjithë sasia e kërkuar, ndërkohë që Jugosllavisë i jepej thajse vetëm 50%”.⁴²⁶ Por nga ana tjetër masat e qeverisë greke, në vitin 1984, për kufizimin e importeve, dhe vendosjave e taksave, vështirësoi eksportet shqiptare me Greqinë. Lidhur me këtë problem dhe vështirësi të tjera të krijuara nga pala greke për kontratat e energjisë elektrike, që ishte shumë e rëndësishme për ekonominë shqiptare si dhe duke marrë parasysh faktin se nga pala greke kishte zvarritje të zbatimit të tyre, ministri i Punëve të Jashtme Karolos Papulias, u shpreh se *“kriza ekonomike që po kalon Greqia ka influencuar në qëndrimet e saj për ridiskutimin e çmimeve të vendosura në kontratat e nënshkruara, por sipas tij,” me kapërcimin e krizës, pas një viti e gjysëm, këto probleme nuk do të dalin*”⁴²⁷

⁴²⁴ Evangelos Kofos, The New Macedonian Question, Chapter 15 Greek policy considerations over FYROM independence and recognition, f.227

⁴²⁵ https://www.mod.gov.al/images/akteligjore/qnod/04_Ligj_9055_date_24_04_2003_Aderimin_RSH_Konventen_Drejten_Detit_OKB.pdf

⁴²⁶ Bashkurti, *Diplomacia e vetëizolimit*, ..., f.606

⁴²⁷ Po aty, f.11

Në gjysmën e parë të viteve '80 marrëdhëniet kulturore me Greqinë patën tendencën në rritje. Pas vitit 1982, u përfundua një marrëveshje kulturore dhe në marrëveshje kufitare për shfrytëzimin e ujërave kufitare.⁴²⁸ Pas v.1982 u ftuan për vizitë miqësore në rrugë turistike 4-5 grupe me elemente dashamirëse dhe të zgjedhura nga ambasada shqiptare, njerëz të shquar nga fushat e artit, të arsimit e të shkencës. Grupi i specialistëve shqiptar në Athinë zhvilloi bisedime lidhur me shfrytëzimin e ujërave të lumit Vjosa. U morën gjithashtu masa për të saktësuar varret e ushtarëve grekë të vrarë në Shqipëri gjatë luftës italo-greke me qëllim që të dorëzoheshin eshtrat e tyre. Në janar 1985 u çel pika kufitare e Kakavijës. Çelja e saj lehtësoi komunikimin midis dy vendeve.

Në situatën e tensionit në pjesën jugore të Ballkanit midis Greqisë dhe Turqisë dhe dy blloqeve, Tirana zyrtare vendosi ndjekjen e një politike miqësore dhe të ekuilibruar midis Greqisë dhe Turqisë, në mënyrë që të mos zgjeroheshin me njërin dhe me tjetrën të mbeteshin mbrapa. Sipas raportit të MPJ të vitit 1983 " *Midis Shqipërisë dhe Greqisë nuk pati vizita në rang zyrtarësh të lartë të nivelit të ministrave. Për këtë arsye as me Turqinë nuk pati shkëmbime të tilla.* ⁴²⁹ Ky objektiv ishte përcaktuar të ishte edhe pas abrogimit të "Ligjit të Luftës", por prioritet për Shqipërinë mbetej Greqia."⁴³⁰

Një arsye tjetër e ruajtjes së marrëdhënieve miqësore dypalëshe Shqipëri-Turqi ishte edhe për shkak të qëndrimit pozitiv të qeverisë turke ndaj çështjes së Kosovës. Mjetet e propagandës turke botonin artikuj të shtypit shqiptar e të huaj që flisnin mirë për Shqipërinë dhe shpesh mbanin qëndrim pozitiv në lidhje me çështjen e Kosovës dhe popullsisë së saj.⁴³¹

Me vendosjen e qeverisë së re civile të Turgut Ozal, në nëntor 1983, marrëdhëniet diplomatike midis dy vendeve u forcuan më tej. Në këtë kuadër afrimi midis dy vendeve, Turgut Ozal dhe Ministri i Jashtëm turk Halefoglu ftuan për vizitë kryetarin e Këshillit të Ministrave dhe Ministrin e Jashtëm të RPSSH në Turqi.⁴³²

Në marrëdhëniet tregtare midis dy vendeve u nënshkrua në Tiranë, në nivelin e Ministrit të Tregtisë së Jashtme, protokoll i shkëmbimeve tregtare për vitin 1985. Shkëmbimet tregtare me Turqinë ishin të kufizuara për shkak të gjendjes së vështirë ekonomike në Turqi. Me vizitën e Ministrit të Bujqësisë së Turqisë në Tiranë u përfundua një protokoll për shkëmbime në këtë fushë. U nënshkrua protokoll i tregtar për vitin 1984 -1985 në Ankara dhe në Tiranë, në nivelin e ministrave të Tregtisë së Jashtme. U përfundua marrëveshja mbi lundrimin detar midis dy vendeve. Vendosja e Linjës ajrore Stamboll -Tiranë-Vjenë e kthim. U nënshkrua në Tiranë protokoll i bashkëpunimit midis Universitetit të Tiranës dhe Universitetit të Ankarasë.

Vendet ballkanike gjatë gjysmës së parë të viteve '80 ishin të interesuara për bashkëpunim rajonal ballkanik, pa armë atomike, për bashkëpunim edhe në Mesdhe, pavarësisht problemeve që këto vende kishin me fqinjët. Greqia dhe Jugosllavia ishin dy shtete më të interesuarat për bashkëpunim ballkanik. Shqipëria gjatë këtij harku kohor nuk tregoi asnjë interes për marrëveshjet ballkanike. Udhëheqja shqiptare justifikohet duke argumentuar se: "në kushtet e tanishme, kur të dy superfuqitë janë të armatosura deri në dhëmb dhe rreth e qark Ballkanit mbajnë baza e forca të mëdha ushtarake si dhe flotat e tyre ushtarake detare të paisura edhe

⁴²⁸ AQSH, Fondi 14, AP/OU, V.1982, D.72, f.130

⁴²⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D. 18, f.1-3, Marrëdhëniet me Greqinë

⁴³⁰ Po aty, f.14

⁴³¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 1006, f.49, Informacion mbi programin e qeverisë së re në Turqi dhe zhvillimet mbas ardhjes në fuqi të qeverisë civile.

⁴³² Po aty,

me armë bërthamore, është krejtësisht absurde të mendohet për një Ballkan të çarmatosur dhe pa armë bërthamore”⁴³³ Zgjidhja sipas udhëheqjes ishte bashkëpunimi bilateral midis vendeve fqinje të Ballkanit.

Aktivitetet ballkanike që u organizuan gjatë kësaj periudhe përfshinin mbledhje të ndryshme me karakter politik, takime, simpoziume e mbledhje për të koordinuar lidhjet e marrëdhëniet në fusha të ndryshme të ekonomisë, të transportit, të turizmit, gara sportive të llojeve të ndryshme. Këto aktivitete nisën kryesisht në bazë të politikës për të ashtuquajturën “bashkëpunim e mirëkuptim ballkanik” që u ndoq nga të gjithë vendet e Ballkanit e që erdhi duke u zgjeruar në të gjitha fushat. Krahës tyre u zhvilluan veprimtari sidomos në fushën e kulturës, të artit dhe të sportit dhe me insisativën e vendeve të veçanta, të organizatave të tyre shoqërore e politike e të qyteteve të ndryshme. Këto aktivitete ndihmonin në “mirëkuptimin dhe bashkëpunimin ballkanik”. Shqipëria nuk mori pjesë në këto veprimtari politike- kulturore ballkanike me arsyetimin se këto aktivitete ballkanike “shfrytëzoheshin për të shtrirë më tej ndërhyrjen e superfuqive në Gadishullin e Ballkanit, të ndarë në kampet politike, ushtarake dhe ekonomike imperialiste.”⁴³⁴

Shqipëria nuk mori pjesë as në iniciativën e Kryeministrit grek Papandreu dhe Partisë Pasok për “çatomizimin ballkanik”, në mbledhjet e Athinës në janar dhe shkurt 1984.⁴³⁵ Edhe pse qeveria shqiptare vendosi të mos marri pjesë në këto aktivitete ajo u tregua e kujdesshme në ndjekjen e zhvillimit të këtyre mbledhjeve, për të siguruar të dhënat e nevojshme për qëndrimet e mëvonshme të diplomacisë shqiptare.⁴³⁶ Sipas qeverisë shqiptare, në lidhje me “çatomizimin ballkanik” deklarohet se “Gjendja në Ballkan është e pandarë nga gjendja në Europë, Lindjen e Mesme, Mesdhe e në botë. Nuk mund të ketë paqe vetëm në një qoshe të Evropës... Nuk mund të ketë një Ballkan pa armë bërthamore duke ditur se rreth tij e në Mesdhe ka armë të tilla. Burimi i gjendjes në rajon, në Evropë dhe në Botë, nuk janë popujt ballkanik, por politika imperialiste e SHBA-së dhe e BS dhe e imperialistëve të tjerë. Greqi-Turqi anëtare të Natos, Bullgari e Rumnait anëtare të Traktatit të Varshavës, jugosllavia e lidhur kokë e këmbë me të dy superfuqitë”⁴³⁷ Sipas kësaj analize kjo konferencë ballkanike e vendoste Shqipërinë në pozita të pabarabarta, dhe në të çdo shtet do të sillte “zërin e padronëve të vet.”⁴³⁸ Ndryshimi në Evropë sipas Hoxhë ishte vetëm “dalja e vendeve ballkanike nga Blloqet politike-ushtarake dhe të largoni trupa ushtarake të huaja nga territori i tyre”⁴³⁹.

Në qershor në Beograd në mbledhjen e ekspertëve për “Gjetjen e mundësive dhe mënyrën e zhvillimit dhe të përparimit me afat të gjatë të kooperimit dhe specializimit industrial duke përfshirë dhe bashkëpunimin e vendeve ballkanike në tregun e vendeve të treta,”⁴⁴⁰ Shqipëria nuk mori pjesë duke argumentuar se në këtë mbledhje që organizohej me iniciativën e Këshillit Ekzekutiv Federativ të Jugosllavisë synohej për “nënshtrimin e vendeve më të vogla për ti hapur rrugën ndërhyrjes së TPE-së e të KNER-it në ekonominë e vendeve Ballkanike”⁴⁴¹

⁴³³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1977, D.36, f.30 Mbi gjendjen nërkombëtare, politika e jashtme e RPSSH dhe detyrat tona.

⁴³⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.1148/3 f.17-24, Mbi aktivitetet ballkanike gjatë vitit 1984

⁴³⁵ Po aty,

⁴³⁶ Po aty, f.20

⁴³⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.24/2, f.16-28, Mbi disa probleme të gjendjes politike e të marrëdhënieve të vendit tonë me fqinjët.

⁴³⁸ Po aty

⁴³⁹ Po aty

⁴⁴⁰ Po aty,

⁴⁴¹ Po aty, f.20

Në aktivitetet ballkanike të organizuara nga Bullgaria si takimi i grupeve ndërparlamentare të vendeve të Ballkanit, takimi i sindikatave të vendeve të Ballkanit, si dhe një takim i përfaqësuesve të rinisë, të organizatës së veteranëve, i historianëve të vendeve ballkanike lidhur me rezistencën kundër pushtimit otoman, Konferenca e Sindikatave të punonjësve të energjitikës e zhvilluar në Athinë, Shqipëria nuk mor pjesë dhe ftesat u lanë në heshtje

Shqipëria mori pjesë vetëm në disa lloje aktivitete ballkanike, shkencore dhe sportive kulturore dhe artistike. Aktivitete ballkanike ku Shqipëria mori pjesë kishin kryesisht karakter teknik dhe leverdi politiko-propagandistike. Delegacionet shqiptare në këto aktivitete u porositën që të tregonin kujdes sepse *“të gjitha aktivitetet kishin përmbajtje politike.”*⁴⁴² Shqipëria mori pjesë në Konferencën e 5-të e AISSEE-je,⁴⁴³ në Beograd në vitin 1984. Shqipëria mori pjesë me një grup punonjësish shkencor, 12 pjesmarrës të cilët do të mbanin kumtesa të ndryshme në fushën e gjuhësisë, historisë, kulturës popullore, arkeologjisë etj.⁴⁴⁴ Gjatë kësaj kohe Akademia e Shkencave mori pjesë në simpoziume shkencore dhe kulturore në Edrene të Turqisë dhe në Greqi kryesisht në fushën e historisë dhe të arkeologjisë.

Në fushën kulturore dhe artistike Shqipëria mori pjesë në Festivale Folklorike të Samsunit, Bursës, Izmirit, Stambollit dhe Ohrit. Mori pjesë në Festivalin e Filmit në Selanik. Në fushën e aktiviteteve sportive Shqipëria mori pjesë në rreth 6 kampionate të sporteve të ndryshme. Në pjesën më të madhe të aktiviteteve sportive në Ballkan Shqipëria nuk mori pjesë.⁴⁴⁵

2.5 Shqipëria në Organizatat ndërkombëtare.

Doktrina e vetëizolimit që determinoi politikën e jashtme dhe diplomacinë shqiptare në vitet '80 -të ndikoi ndjeshëm jo vetëm në diplomacinë dypalëshe por dhe në atë shumëpalëshe.⁴⁴⁶ Shqipëria e vetëizoluar nga Lindja dhe Perëndimi zgjodhi të mbështetej në *“forcat e veta”*⁴⁴⁷ jashtë blloqeve politike të Luftës së Ftohtë duke ruajtur pavarësinë e saj. Në kuadër të kësaj politike Tirana zyrtare bëri më agresive dhe refuzuese tonet ndaj blloqeve ushtarake NATO dhe Traktati i Varshavës duke i konsideruar ato si instrumente ushtarake për realizimin e synimeve hegjemoniste të superfuqive, Shtetet e Bashkuara të Amerikës dhe Bashkimit Sovjetik. Po aq refuzuese qëndroi politika e jashtme shqiptar ndaj KNER-it dhe TPE-së duke i cilësuar si krijesa të dy superfuqive në mbrojtje të interesave të tyre. Sipas Hoxhës, Tregu i Përbashkët Evropian nuk ishte gjë tjetër *“...veçse një krijesë e kapitalizmit botëror në duart e kapitalistëve dhe të monopoleve ndërkombëtare për të shtypur e për të shfrytëzuar popujt”*.⁴⁴⁸

Shqipëria e vogël, me një pozicion gjeostrategjik të veçantë në zonat kufitare të dy blloqeve të kundërta politike e ushtarake, por tashmë krejtësisht jashtë tyre, një shtet me vështirësi të mëdha ekonomike, në rrethanat e ekuilibrave të Luftës së Ftohtë, tërhoqi menjëherë vëmendjen dhe interesimin e aleancave politiko-ushtarake, Traktatin e Varshavës nën drejtimin e BS dhe

⁴⁴² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.1148/3 f.17-24 Mbi aktivitetet ballkanike gjatë vitit 1984

⁴⁴³ AISSEE-Associazione Italiano die Studi del Sud-est Europeo

⁴⁴⁴ Po aty, f.26, Aktivitetet ballkanike në vitin 1984

⁴⁴⁵ Po aty,

⁴⁴⁶ Bashkurti, *Diplomacia e vetëizolimit*,...f.647

⁴⁴⁷ AMEPJ, Fondi MPJ V. 1978, D.95, f.25, Drejtorja e Tretë. Plan masash për vënien në jetë të detyrave që dalin nga letra e KQ të PPSH dhe qeverisë së RPSSH drejtuar KQ të PKK dhe qeverisë së RPK

⁴⁴⁸ Enver Hoxha, *Superfuqitë*, Tiranë 1986, f.383

NATO-s nën drejtimin e SHBA-së.⁴⁴⁹ Si rezultat i interesimit që tregonin dy blloqet ndaj Shqipërisë, Tirana zyrtare u tregua e vëmendshme ndaj qëndrimit të dy superfuqive dhe aleancave të tyre politike-ushtarake ndaj Shqipërisë dhe politikës së saj të jashtme. Për sa kohë kufizohej me shtetet anëtare të Aleancës së NATO-s dhe kishte marrëdhënie tregtare me shtete perëndimore dhe të Bllokut Lindorë, interesimi dhe vëmëndja ishte e madhe. Interesimi shtrihej njëkohësisht edhe për armatimin dhe teknikat luftarake të vendeve anëtare të NATO-s.⁴⁵⁰ dhe të Traktatit të Varshavës, për kontraditat e qëndrimit e shteteve anëtare për çështjen e armëve dhe teknikave, gjeopolitikat etj. Informacioni sigurohej me vështirësi nëpërmjet takimit me diplomatë të vendeve anëtare, kryesisht të Turqisë, Greqisë, Francës etj, nga NATO dhe Traktati i Varshavës, Çekosllovakia, Bullgaria, Rumania, Hungaria etj. nga shtypi i vendeve perëndimore dhe lindore dhe nga botimet e aleancave. Materialet përpunoheshin nga përfaqësitë e Shqipërisë dhe përcilleshin në MPJ, shpesh në formë studimi me karakter të gjërë mbi problemet dhe marrëdhëniet e NATO-s dhe Traktatit të Varshavës me rajonin dhe pozicionin e Shqipërisë në këtë gjeopolitikë rajonale.⁴⁵¹

Në fundin e viteve '70, BS kishte forcuar pozitën e tij në vendet e Evropës Lindore. Nëpërmjet Traktatit të Varshavës dhe KNER-it, BS kishte realizuar integrimin ushtarak-politik dhe ekonomik të vendeve të Bllokut Lindor. Në radiogramet dhe informacionet që i vinin udhëheqjes nga përfaqësitë, dëshmohej për zgjerimin e forcës ushtarake sovjetike në Lindje. Rritja e numrit të forcave ushtarake sovjetike në vendet socialiste shkonte paralel me rritjen e armatimit dhe armëve strategjike në dispozicion të Traktatit të Varshavës. Veprimtari kjo që u zhvillua në rivalitet me SHBA në kuadrin e bisedimeve për çarmatimin në bisedimet e Vjenës dhe në ato të Gjenevës. Këto bisedime sipas udhëheqjes shqiptare *“përsheptuan armatimin dhe rritjen e forcave ushtarake. Fillimisht BS, me qëllim që të mos zvogëlonte numrin e ushtarëve të tij në Hungari dhe Çekosllovakia në rast se do të arrihej ndonjë marrëveshje në Gjenevë, rriti në mënyrë sekrete forcat e tij në këto dy vende. Pas këtyre ju erdhi rradha Polonisë dhe RD Gjermane. Sipas të dhënave nga diplomatë të ndryshëm e vendas, në Poloni, BS ka rritur në mënyrë të ndjeshme forcat e tij në këto vende. Për sa i përket rritjes së armatimit, vitet e fundit forcat sovjetike të stacionuara në vendet revizioniste kanë ardhur duke u pajisur gjithnjë e më tepër me raketa strategjike nukleare, aviona të tipit të fundit “Mig”25, tanke të rëndë T72, etj. kështu këto forca të stacionura në Poloni, janë pajisur para dy vjetësh (1976) me një skuadrilje prej 20 avionësh “Mig”25.*⁴⁵²

Në fundin e viteve 70, BS kishte forcuar gjithashtu influencën ushtarake në detin e Veriut dhe Detin e Kuq.⁴⁵³ Synimi tjetër i BS ishte zgjerimi i zonës së influencës në Ballkan. Pas prishjes së marrëdhënieve ekonomike dhe ushtarake të Shqipërisë me Kinën, BS rriti interesimin për politikën e jashtme të Shqipërisë, nisur nga rëndësia strategjike në gjeopolitikën e përplasjeve së dy blloqeve politike-ushtarake, zhvillimeve në Jugosllavi dhe interesave të Kinës në Ballkan për të krijuar një pakt politik-ushtarak midis Shqipërisë, Jugosllavisë dhe

⁴⁴⁹ Pranvera Teli (Dibra), *NATO dhe Shqipëria në dokumentet diplomatike shqiptare, 1978-1983*, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.349

⁴⁵⁰ Po aty, f.350

⁴⁵¹ Po aty, f.350

⁴⁵² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.95, f.5, Informacion dhe radiograme për Udhëheqjen, Shkurti 1978

⁴⁵³ Pranvera Teli (Dibra), *NATO dhe Shqipëria në dokumentet diplomatike shqiptare, 1978-1983*, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.351

Rumanisë, për t'iu kundërvënë qëllimeve sovjetike në këtë zonë. Sipas të dhënave që burimet diplomatike shqiptare kishin gjatë vitit 1978, sovjetikët *“kryenin sondazhe se në kushtet e prishjes me Kinën, nga do të orientohej Shqipëria. I ngarkuari me punë i RDGJ-së në Prag shprehej se për problemet aktuale të krijuara me Shqipërinë “gati çdo javë marrim udhëzime nga qendra dhe njoftohemi për të reja në këtë drejtim sidomos të zhvillimeve që do të kenë marrëdhëniet e Shqipërisë me vendet kapitaliste, veçanërisht me Italinë, Francën, Greqinë, Turqinë, etj.”*⁴⁵⁴ Me qëllimin që të afronte Shqipërinë në Bllokun Lindor, BS udhëzoi vendet satelite të saj, të punonin për të krijuar përshtypjen dhe opinionin në qarqet zyrtare dhe diplomatike të vendeve të ndryshme *“se Shqipëria, për vetë kushtet e krijuara nuk kishte veçse një rrugë- atë të bashkimit me vendet “socialiste” të Europës Lindore dhe Bashkimit Sovjetik. Duke nënvizuar se koncepti i “vetëizolimit të Shqipërisë” është utopik shovinist dhe se nuk mund të konceptohet të jetosh i izoluar nga bota, se një praktikë të tillë nuk e njeh dhe historia, etj.”*⁴⁵⁵ Sipas të dhënave të ndryshme të marra nga diplomatët shqiptarë, rezultonte se në *“bisedimet e Brezhnjev-it me krerët e vendeve revizioniste në Krime, përveç të tjerave i është bërë një analizë gjendjes së marrëdhënieve midis Kinës dhe Shqipërisë..., se Shqipëria do të ndodhet në të ardhmen në vështirësi serioze dhe se duhen gjetur rrugët dhe format për ta ndihmuar atë.”*⁴⁵⁶ Sipas këtyre të dhënave, *“Brezhnjevi është ndalur në mënyrë të veçantë për problemin shqiptar në takimin e tij me Zhivkovin, të cilit i ka dhënë porosi të veçanta për kujdesin dhe përpjekjet që duhen bërë për përmirësimin e marrëdhënieve me Shqipërinë. Brezhnjevi e ka porositur atë, që çdo hap pozitiv që të arrihet në këtë marrëdhënie të publikohet, në shtypin revizionist të mos shkruhet gjë kundër Shqipërisë dhe të heshtet për kritikën që bën ajo ndaj “bashkësisë socialiste” e Bashkimit Sovjetik, të shfrytëzohet tregtia për tu afruar, qoftë duke bërë lëshime në favor të Shqipërisë. Nga ana tjetër t'i jepej “garanci” se nga Traktati i Varshavës nuk do ti vijë asnjë e keqe Shqipërisë.”*⁴⁵⁷ Në këtë kontekst shumë vende të Bllokut Lindor u nxitën për vendosjen e lidhjeve dhe normalizimin e marrëdhënieve me Shqipërinë. Diplomatët sovjetikë dhe lindorë argumentonin se midis Shqipërisë dhe vendeve socialiste të Lindjes kishte *“pika bashkimi” që i afrojnë vendet e “bashkësisë socialiste” me Shqipërinë sepse sipas tyre, “çështjet që na bashkojnë janë më të shumta nga ato që na ndajnë si – luftën e përbashkët kundër imperializmit, tani edhe kundër Kinës, ndërtimi e socializmit”*⁴⁵⁸ Kjo sipas udhëheqjes shqiptare ishte një taktikë e njohur revizioniste por, që në situatën pas prishjes me Kinën kishte marrë përmasa të mëdha.⁴⁵⁹ Udhëheqja shqiptare pasi mori garancinë se Traktati i Varshavës nuk kishte në planet e saj sulmin ndaj Shqipërisë ngriti zërin në Asambleenë e Përgjithshme në OKB kundër politikave sovjetike, forcoi politikën e saj në vendet e paangazhuara dhe me fqinjët dhe në planin e brendshëm rriti investimet në fushën e mbrojtjes duke ndërtuar një rrjet gjigand fortifikimi dhe bunkerizimi nga Veriu në Jug.⁴⁶⁰

Përpjekjet e NATO-s për ta bërë Shqipërinë pjesë të saj ishin të karakterit strategjik për rrethanat gjeopolitike në të cilat ndodhej Shqipëria, por edhe për rrethanat në të cilën ndodhej vetë Aleanca e Atlantikut të Veriut, kryesisht krahu juglindor i saj në Mesdheun Lindor dhe në

⁴⁵⁴ AMEPJ. Fondi MPJ, V.1978. Dosja nr.34, fl-2 -93, Reagimet ndërkombëtare pas prishjes së marrëdhënieve me Kinën

⁴⁵⁵ Po aty,

⁴⁵⁶ Po aty

⁴⁵⁷ Po aty, fl-95

⁴⁵⁸ Po aty, 97

⁴⁵⁹ Po aty

⁴⁶⁰ Bashkurti, Lisein, *Diplomacia e vetëizolimit*, ...f.564

Ballkan. Tërheqja e trupave ushtarake greke nga pakti i NATO-s si reagim ndaj pushtimit të Qipros nga Turqia dhe qëndrimit favorizues të SHBA-së ndaj Turqisë krijoi një hapësirë të zbuluar të Bllokut Perëndimor në rajonin juglindor të Aleancës. Gjithashtu edhe në rrethanat e krijuara pas 1967, kur flota luftarake sovjetike ishte vendosur në Mesdhe, NATO-ja ishte e interesuar që të forconte Turqinë sa më shumë ushtarakisht, pasi ajo ishte e zbuluar në një zonë periferike të bllokut perëndimor, dhe si e tillë rrezikonte interesat jetike amerikane. Nën peshën e presionit grek, ndaj Turqisë, SHBA kishte vendosur embargon e armëve, si rezultat kishin filluar fërkimet midis Ankaras dhe Uashingtonit.⁴⁶¹ Vizita e shefit të shtabit të ushtrisë sovjetike në Turqi dhe ajo e kryeministrit turk Bulent Ecevit në Moskë, shqetësuan NATO-n, sepse një gjendje e tillë do të dobësonte së tepërmi krahun juglindor të Aleancës.”⁴⁶²

Pasiguria rreth kufijve, situata e përgjithshme në Ballkan, Mesdhe dhe në botë në tërësi përbënin faktorë që në situata të caktuara mund të favorizonin riafrimin ndërmjet Shqipërisë dhe bllokut sovjetik. Sipas një analize të specialistëve të NATO-s për perspektivat që kishte Shqipëria për tu afruar me BS ishin të mëdha. Në këtë material të NATOS, i vitit 1984 shkruhet *”Megjithëse Shqipëria vazhdon në një gjendje izolimi të vetëimponuar, është një supozim i drejtë që kjo gjendje nuk do të zgjasë shumë gjatë. Shqipëria është e destinuar që shpejtë ose vonë të afrohet me botën e jashtme. Shumë mendojnë që për Shqipërinë do të jetë e natyrshme të kërkojë afrim me Bashkimin Sovjetik ose me vendet e tjera socialiste. Për mendimin tonë, ky do të ishte një zhvillim i padëshirueshëm...”*⁴⁶³ Për këto arsye, pas vitit 1978, NATO u tregua e vëmendshme ndaj politikës së jashtme të Shqipërisë, duke dërguar shpesh herë mesazhe pozitive qeverisë shqiptare, nëpërmjet diplomatëve të vendeve perëndimore. Por, Tirana zyrtare, përjashtoi në mënyrë kategorike mundësinë e marrëdhënieve diplomatike të Shqipërisë me NATO-n. Përgjigja e diplomatëve shqiptarë e përcjellë nga MPJ dhe e formuluar nga udhëheqja ishte kategorike se *”Shqipëria do të ndiqte një rrugë të pavarur në politikën e saj të jashtme, drejt socializmit dhe solidaritetit të popujve.”*⁴⁶⁴

Nga sondazhet e kryera nga përfaqësitë shqiptare në botë dhe kryesisht në Turqi, Francë Itali dhe Greqi, udhëheqja shqiptare u siguroi që *”Shqipëria mund të vazhdonte politikën e saj të jashtme “të paanshme” pasi nga perëndimi nuk do të vinte asnjë e keqe, përkundrazi në rast të ndonjë sulmi sovjetik, forcat e NATO-s nuk do të lejonin që ato të hynin në Shqipëri. Shqipëria merr kështu “statusin” e një zone neutrale midis blloqeve konfliktuale, por një status nën vëzhgimin e rreptë të të dy palëve për llogari të secilës.”*⁴⁶⁵

Në kontekstin e përpjekjeve të NATO-s për të përfshirë Shqipërinë, në zonën e saj të influencës, u përfshinë vendet perëndimore, të cilat u angazhuan më tej gjatë viteve ‘78-’84 të përmirësimit dhe normalizimit marrëdhëniet diplomatike me Shqipërinë, si dhe për hyrjen në bisedime për zgjidhjen e problemeve të mbetura pezull, ose për qëndrimin pozitiv të tyre në favor të zgjerimit të lidhjeve në fushat e tregtisë, kulturës, për vendosjen e kontakteve politike

⁴⁶¹ Pranvera Teli (Dibra), NATO dhe Shqipëria në dokumentet diplomatike shqiptare, 1978-1983, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.350

⁴⁶² AMEPJ, V.1978, D.1032, f.34, Informacion i Drejtorisë së II-të për mbledhjen e nivelit të lartë të NATO-s, Uashington, 30-31 maj 1978

⁴⁶³ AMEPJ, V.1984, D.143, f.16, Material i NATO-s “Shqipëria - prespektiva e afimit me SHBA

⁴⁶⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.1033, f.65-67, Korrespondencë e Ambasadës shqiptare në Berlin me MPJ, 17 shkurt 1978

⁴⁶⁵ Pranvera Teli (Dibra), NATO dhe Shqipëria në dokumentet diplomatike shqiptare, 1978-1983, Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori, f.354

në nivel të lartë, oferta të hapura për ndihma, kredi etj.⁴⁶⁶ Diplomacia e dogmatizuar dhe e mbyllur e Shqipërisë ndaj NATO-s, e shqetësuar më tepër për ruajtjen e regjimit komunist në përgjithësi dhe në veçanti atë të Hoxhës, humbi shansin që Shqipëria të përfshihej në politikat e perëndimit

Shqipëria në gjysmën parë të viteve '80 mori pjesë vetëm në organizatat ndërkombëtare të sistemit të OKB-së. Tribuna e OKB-së u përdor nga misionet diplomatike për të bërë të njohur politikën e jashtme të Shqipërisë në arenën ndërkombëtare në mënyrë që të rriste prestigjin e saj në vendet e vogla komuniste. Në çdo tribunë të OKB-së dhe pa lënë asnjë rast misionet diplomatike demaskuan politikën ekspansioniste dhe agresionin e dy superfuqive SHBA-së dhe BS dhe pas 78 të Kinës. Në të njëjtën kohë përkrahën fuqimisht luftën revolucionare për çlirimin kombëtar të popujve dhe përpjekjet e popujve për liri kundër superfuqive. Duke propoganduar "fitoret", diplomacia shqiptare synoi zgjerimin e vendeve dashamirëse ndaj saj. Kjo politikë i nevojitej Shqipërisë sepse pa përkrahës në arenën ndërkombëtare, udhëheqja shqiptare do ta kishte të pamundur ekzistencën e saj. Sa më shumë forconte retorikën ideologjike kundër superfuqive dhe organizatave të tyre aq më shumë forconte besimin e përkrahjes nga populli i tij, por mbi të gjitha në arenën ndërkombëtare përkrahej nga vendet e paangazhuara të Afrikës, Azisë, Amerikës latine. Sigurisht secili nga këto vende kishin një peshë të vogël politike në kontekstin e Luftës së Ftohtë, por të gjitha së bashku zgjeronin shtrirjen gjeografike të njohjes së Shqipërisë komuniste në botë.

Pavarësisht aktivizimit aktiv të Shqipërisë në OKB dhe përfitimit të fondeve nga agjensitë e OKB-së, udhëheqja shqiptare mbante qëndrim kritik ndaj saj. Sipas udhëheqjes shqiptare, OKB-ja për çështjet themelore të rëndësishme ndërkombëtare dhe agjensitë e tjera të saj mbarëkombëtare ishin kthyer në një organizatë të pafuqishme dhe si rrjedhim ajo nuk i shërbente çështjes së popujve dhe vendeve sovrane në luftën e tyre kundër imperializmit dhe kolonializmit dhe kundër politikës së shtypjes dhe të shfrytëzimit sepse sipas udhëheqjes: "*këto organizata duke qenë të manipuluar nga fuqitë e mëdha imperialiste, nuk mund të shërbejnë interesave të popujve në luftën e tyre për liri e pavarësi të vërtetë kombëtare.*"⁴⁶⁷ Në mbledhjet ndërkombëtare të organizatave të OKB-së, me karakter ekonomik, misionet diplomatike shqiptare dolën përsëri në mbrojtje të të drejtave të vendeve të Azisë, Afrikës e të Amerikës Latine, për vendosjen e një raporti më të drejtë në shkëmbimet tregtare me vendet kapitaliste të industrializuar si dhe për ushtrimin e plotë të sovranitetit kombëtar mbi pasuritë e vendit kundër shfrytëzimit të monopoleve imperialiste, shoqërive shumëkombëshe si dhe të formave të tjera të shfrytëzimit neokolonial.

Gjatë viteve 1978-1984, diplomacia shqiptare u tregua aktive vetëm në pjesëmarrjen dhe bashkëpunimin me Këshillin Ekonomik dhe Shoqëror të OKB-së dhe agjensitë e saj. Në Këshillin Ekonomik dhe Shoqëror (ECOSOC), që është organi kryesor i bashkërendimit të veprimtarive ekonomike e shoqërore të OKB-së, bënë pjesë 12 agjensi, si organe të specializuara të OKB-së në fusha të ndryshme. Midis këtyre organeve përmendim: Programin e Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin (PNUD), Programin e Kombeve të Bashkuara për Mjedisin (UNEP), Fondi i Kombeve të Bashkuara për aktivitetin e popullsisë (UNFPA), Organizata e Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin Industrial (UNIDO), Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijët (UNICEF), Konferenca e Kombeve të Bashkuara për Tregti dhe

⁴⁶⁶ Po aty., f.355

⁴⁶⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1979, D. 31 f.32, Objektivat e Ministrisë së Punëve të Jashtme 1979

Zhvillimin (UNCTAD), Universiteti i Kombeve të Bashkuara (UNU).⁴⁶⁸ Pjesmarrja dhe bashkëpunimi me agjensitë e ECOSOC u bë gradualisht pas vitit 1978 si rezultat i nevojave të brendshme në vend, për specialist, fonde dhe projekte në fushën tekniko-shkencore. Pjesmarrja e misionit diplomatik në Asamblenë e Përgjithëshme të OKB-së, në Kongrese, Konferenca ndërkombëtare u përdorën për vendosjen e kontakteve me personalitete shtetërore e shoqërore të vendeve të tjera në interes të zgjerimit të marrëdhënieve tregtare të saj. Gjithashtu u shfrytëzuan dhe aktivitete ndërkombëtare për të përfituar sa më tepër në fushën e shkencës e teknikës nëpërmjet bursave, specializimit, literaturës teknike e shkencore me pjesmarrës në seminare dhe simpoziume ndërkombëtare.

Gjatë këtyre viteve u ftuan për vizita në Shqipëri personalitete të larta nga organizatat ndërkombëtare ku Shqipëria aderonte me qëllim për të krijuar mundësi më të gjëra përfitimi. Shqipërinë e vizituan Drejtori i përgjithshëm i UNESCO-s, Mbow, ish drejtori i përgjithshëm i INATOM-it, Sigverd Eklund, ish drejtori i UIT-it, Mil, drejtori i OMS-it, mahler, Drejtori i Fondit të Popullsisë, Salas, funksionarë dhe specialistë të FAO-s, OMS-it, UNIDO-s, UIT-tit etj.

Detyrë e Ministrisë së Punëve të Jashtme dhe Komitetit të Shkencës dhe Teknikës e përcaktuar nga udhëheqja ishte *“zgjerimi në organizata të reja, por fillimisht të shikohej përfitimet, brenda normave dhe parimeve tona, edhe nga organizata të tjera të OKB-së.”*⁴⁶⁹ Për këtë arsye si MPJ dhe të gjitha ministrinë përkatëse sipas natyrës së aktivitetit ndoqën me kujdes veprimtaritë dhe aktivitetet e ndryshme nga të cilat Shqipëria do të përfitonte fonde të konsiderueshme nga agjensitë e Organizatës së Kombeve të Bashkuara si Organizata e Kombeve të Bashkuara për Arsimin, Shkencën dhe kulturën (UNESCO), Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSh), Organizata Botërore e Metereologjisë(OMB), Organizata e Kombeve të Bashkuara për Ushqimin e Bujqësinë (FAO), Organizata e Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin Industrial (UNIDO). Prioritet për udhëheqjen kishte UNESCO, sepse në pjesmarrjen e saj në të propagandohej *“për sukseset e arritura.”*⁴⁷⁰ dhe nëpërmjet propagandës zgjeroheshin njohjet në arenën ndërkombëtare.

Nga UNESCO, përgjatë këtij harku kohor u përfituan fonde për arsimin, shkencën dhe kulturën si pajisje laboratorike për shkollat dhe institucionet kulturore ashtu edhe bursa specializimi dhe shërbime ekspertësh me vleftë të përgjithëshme prej rreth 25.000-30.000 dollarë në vit. Laborator për mësimin e gjuhëve të huaja me vleftë 25.000 dollarë, disa pajisje të tjera me vleftë 3.000 dollarë dhe specializimi në fusha të ndryshme të shkencës dhe kulturës.. Në projektin rajonal që financohej nga PNUD-i dhe zbatohet nga UNESCO-ja me emërtimin *“pakësimi i rrezikut sizmik në rajonin e Ballkanit”* Shqipëria mori pjesë nëpërmjet Qendrës sizmologjike të Akademisë së Shkencave. Fondi i caktuar për Shqipërinë ishte 65.000 dollarë për bursa me afat të shkurtër dhe udhëtime studimi dhe aparatura..⁴⁷¹

Raportin e MPJ i vitit 1982-1983 për buxhetin e planifikuar nga UNESCO për Shqipërinë u quajt “ordiner” sepse ishte një buxhet minimal. Vetëm për periudhën 1982-1983 u siguruan fonde (30.000 dollarë)për blerjen e një laboratorit për mësimin e gjuhëve të huaja si dhe disa pajisje të tjera si dhe 15 muaj bursa (7 persona) për kualifikim. Edhe pse konsiderohej e tillë,

⁴⁶⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D1076, f.18-19, Programi i Kombeve të Bashkuara për zhvillimin dhe bashkëpunimin e tij me Shqipërinë

⁴⁶⁹ Po aty

⁴⁷⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.36, f.23, *Përfaqësimi i MPJ për1978,*

⁴⁷¹ Po aty,

në vazhdim u kërkuan fonde dhe projekte të tjera për nevoja të vendit, por gjithmonë qeveria shqiptare mbeti e pakënaqur me fondet e dhëna Shqipërisë nga UNESCO. Për këtë arsye *“ambasada në Paris duhet të punonte më tepër për zgjidhjen e problemeve me UNESCO-n.”*⁴⁷² Shqipëria i kërkoi gjithashtu UNESCO-s të miratonte një projekt për ATSH-në me vlerën 160.000 dollarë. Në kuadrin e aktiviteteve me UNESCO-n, Komisioni Kombëtar Shqiptar mori pjesë në aktivitetet në kuadrin evropian e atë ballkanik.

Përfitimet nga Organizata Botërore e Bujqësisë (FAO) fillimisht ishin të vogla, disa bursa, farëra dhe literatura shkencore, nga pala shqiptare kërkohej më tepër fonde dhe projekte nga kjo organizatë. Shqipëria u bë anëtare e komisionit të FAO-s në vitin 1985. Pala shqiptare u përpoq të përfitonte sa më shumë projekte dhe specializime nga kjo organizatë.

Me Organizatën e Shëndetësisë, (OMS), Shqipëria përfitoi bursa kualifikimi për specialistë të profileve të ndryshme dhe gjithashtu mori pjesë në projekte studimi për probleme të ndryshme në fushën e shëndetësisë. Edhe pse fondet dhe ndihmat në fushën e specializimeve, udhëzimet ishin *“ duhen bërë më tepër përpjekje për aktivizimin më të gjërë në organizatën qendrore.”*⁴⁷³ Pjesmarrja sa më e gjërë në organizatat e tjera të sistemit të OKB-së si UIT-i, UPU-ja, OMM-ja, UNCTAD-i, Komisioni ekonomik për Evropën, UNIDO-ja, PNUE-ja dhe në një sërë organizatash të tjera të një karakteri më të ngushtë (mjeksorë, sportivë, kulturor dhe shkencor etj.) ishte e nevojshme për kushtet e Shqipërisë. Pjesmarrja në Komisionin Ekonomik për Evropën, shikohej i nevojshëm për marrjen e eksperiencës në industrisë kimike, atë të çelikut, drurit, energjisë elektrike etj. Kujdes u tregua ndaj aktiviteteve të UNCTAD-it për të studiuar tendencat që viheshin re në marrëdhëniet ndërkombëtare tregtare të kohës.

Nga Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSh) gjatë periudhës 1982-1983 u siguruan fonde me vlerë rreth 80.000 dollarë për 56 muaj bursa si dhe aparatura për fluorizimin e ujit me vlerë 50.000 dollarë. OBSh-ja kontribuojë për zbatimin e një projekti teknologjik për impiantin e përpunimit të ujrave të zeza në Vlorë prej rreth 40.000 dollarë.

Nga Organizata Botërore e Metereologjisë (OMM) gjatë periudhës 1982-1983 kryesisht Shqipëria përfitoi bursa nga PNUD-i në këtë drejtim. Nga Agjensia Ndërkombëtare e Energjisë Atomike (INATOM) gjatë periudhës 1980-1983 u realizuan 3 projekte (pajisje dhe Bursa) për Insitutin e Fizikës Bërthamore, mjeksinë dhe gjeologjinë me vlerë 673.100 dollarë. Në vitin 1983 u nënshkrua marrëveshja përkatëse me INATOM-in, gjë që krijoi mundësinë për një bashkëpunim më të gjërë në të gjitha fushat ku Shqipëria kishte interes. Gjatë periudhës 1983-1986 nga kjo organizatë u siguruan fonde për pajisje dhe bursa prej rreth 500.000 mijë dollarë. Gjithashtu, kjo organizatë mbështeti projektin e reaktorit bërthamor për pesëvjeçarin 1986-1991, me shumën 1 milion dollarë.

Marrëdhëniet me Fondin e Popullsisë, Organizata e Kombeve të Bashkuara Aktivitetet e Popullsisë (UNFPA), ndihmuan për sigurimin e pajisjeve dhe specialistëve në fushën e shëndetësisë. Gjatë viteve 1980-1986 u sigurua për herë të parë për Shqipërinë fondi prej 350.000 dollarë mbi bazën e të cilit u hartua një projekt në fushën e obsetrikës. Nga Insituti i Pediatrisë u hartua një projekt i cili u miratua nga UNFPA për pajisjet e Insitutit të Pediatrisë me një vlerë prej 600.000 dollarë. Ky projekt pati vështirësi në realizimin e saj për shkak të zvarritjeve nga pala shqiptare, dërgimi me vonesë i specialistëve në disa vende të Evropës.

⁴⁷² Po aty

⁴⁷³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986.D.789, f.34,

Nga Organizata e Kombeve të Bashkuara për zhvillimin Industrial (UNIDO-ja). Duke qenë se përfitimi nga kjo organizatë ishte shumë i vogël “ nga ana jonë po studjohet çështja e anëtarësisë në UNIDO.”⁴⁷⁴ Por nga ana tjetër bëheshin projekte për të përfituar bursa, kurse kualifikimi dhe projekte që organizoheshin nga kjo organizatë për industrinë e çimentos, plastikës etj.

PNUD-i si një mekanizëm i fuqishëm i bashkëpunimit shumëpalësh teknik që zhvillonte aktivitete me rreth 150 vende të ndryshme, në të gjithë sektorët kryesorë të ekonomik e shoqëror: industri, bujqësi, energjitikë, transport, komunikacion, tregti, ndërtim, shëndetësi, arsim, shkencë etj., shikohej nga qeveria shqiptare në kushtet e izolimit, si një burim i rëndësishëm i bashkëpunimit ndërkombëtar në fushën e teknikës dhe zhvillimit në përgjithësi.⁴⁷⁵ Shqipëria u bë anëtarë i PNUD-it më 5 shkurt 1981 dhe projektet e para me këtë agjensi i hartoi për periudhën 1982-1986, që konsiderohet dhe cikli i tretë i këtij programi. Pavarësisht se Shqipëria nuk ishte anëtar i PNUD-it, përpara vitit 1981, përsëri kishte përfituar, nëpërmjet organizmave të tjerë të OKB-së, rreth 85 mijë dollarë për bursa të ndryshme në fushën e projekteve mekanike, në meteorologji, në televizion etj. megjithatë bashkëpunimi i Shqipërisë me PNUD-in u zgjerua në mënyrë të ndjeshme vetëm pas vitit 1981.⁴⁷⁶

Për ciklin e tretë (1982-1986) dhe atë të katërt (1987-1991) PNUD-i i akordoi Shqipërisë rreth 17.5 milionë dollarë, për realizimin e disa projekteve, midis të tjerave mund të përmendimin 4.28 milionë dollarë për ngritjen e disa laboratorëve në Universitetin e Tiranës dhe specializimin e punonjësve që punonin në këto laboratorë, 3.5 milionë dollarë për ngritjen e Qendrës Kombëtare të Informatikës; 2.7 milionë dollarë për vendosjen e sistemit radiorele dhe ndërlidhjen automatike të Shqipërisë me jashtë, 2 milionë dollarë për reaktorin bërthamor pranë Insitutit të Fizikës Bërthamore; 930 mijë dollarë për ngritjen e disa laboratorëve në Insitutin e Lartë Bujqësor të Tiranës etj. Krahas projekteve të mësipërme, për periudhën 1982-1991 PNUD-i i akordoi Shqipërisë 1.5 milionë dollarë për t'i përdorur në formën e bursave, për specializimet afat shkurtëra jashtë shtetit në fushat e ndryshme të ekonomisë, arsimit shkencës etj.⁴⁷⁷

Me interes u pa edhe pjesmarrja e Shqipërisë edhe në organizatat ndërkombëtare të një karakteri më të ngushtë. Në fushën e bujqësisë, mjeksisë, industrisë, ndërtimit, transportit, etj me qëllim shfrytëzimi i literaturës tekniko-shkencore. Komiteti i Shkencës ishte ai që do të kujdesej dhe do të studionte në bashkëpunim me institucionet e interesuara dhe MPJ për leverdinë e pjesmarrjes.⁴⁷⁸ Pjesmarrja në këto organizata ishte e rëndësishme sepse ekonomia e vendit kishte nevojë për specialistë të fushave të ndryshme. Për këtë arsye me vendim të Këshillit të Ministrave numri i specialistëve që përfitonin bursa në këto organizata u rrit nga viti në vit. Ecuria e specialistëve në veprimtarinë e tyre në këto organizata u la si detyrë që të kontrollohej nga përfaqësitë “ me qëllim të ruajmë pastër figurën moralopolitike ”.⁴⁷⁹

⁴⁷⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986. D.789, f.6 Vendim i Këshillit të Ministrave “Për pjesmarrjen e vendit tonë në mbledhjet ndërkombëtare gjatë vitit 1986”

⁴⁷⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990. D.1076, f.19, Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim dhe Bashkëpunim

⁴⁷⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990. D.1076, f.19, Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillim dhe Bashkëpunim

⁴⁷⁷ Po aty, f.20

⁴⁷⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986. D.789, f.10 Vendim i Këshillit të Ministrave “Për pjesmarrjen e vendit tonë në mbledhjet ndërkombëtare gjatë vitit 1986”

⁴⁷⁹ Po aty, f.11

Më 20 tetor 1981 nga Qendra e Tregtisë Ndërkombëtare, Ministrisë së Tregtisë Jashtme i vjen një ftesë nga PNUD-i në Gjenevë se qeveria shqiptare ishte aktualisht e angazhuar në procesin e programit të aktiviteteve që do të financoheshin nga ky organizëm gjatë periudhës 1982-1986. Qendra e Tregtisë Ndërkombëtare si një Agjensi e Kombeve të Bashkuara ishte e ngarkuar që t'u jepte vendeve në zhvillim një ndihmë ekonomike në fushën e zhvillimit të eksportimeve dhe ishte e gatshme, në kuadrin e këtij mandati, të vendoste në dispozicion të qeverive të këtyre vendeve shërbimet e eksporteve shumë të kualifikuara në sektorët e ndryshëm të zhvillimit tregtar si edhe në racionalizimin e importimit. Programet e hartuara me një numër të madh vendesh në zhvillim të zonave të ndryshme të botës shpesh financoheshin me anë të burimeve që jepeshin nga PNUD-i dhe zbatoheshin me përgjegjësinë teknike të Qendrës së Tregtisë Ndërkombëtare. Qendra e Tregtisë Ndërkombëtare, me qëndër në Vjenë, gjatë planit të 7-pesëvjeçar, 1981-1985, ofroi ndihmën ekonomike. Ky projekt do të ishte edhe ndihmë për transformimin themelor të strukturës së eksportimit shqiptar e bazuar në rritjen e larmisë në dobi të prodhimeve të reja të artikujve e tekstileve, prodhimet ushqimore të freskëta dhe të konservuara, artizanati etj. Objektivi përfundimtar i këtij projekti ishte: "futja e prodhimeve shqiptare në tregje të reja."⁴⁸⁰

Qendra e Tregtisë Ndërkombëtare ofroi bashkëpunimin me qeverinë shqiptare në politikën e saj të zhvillimit dhe të zgjerimit të larmisë së eksporteve në kuadrin e një programi, përmbajtja e të cilit do të përcaktohej në funksion të nevojave të veta specifike, ndërsa financimi do të sigurohej nga burimet e vëna në dispozicion nga PNUD-i. Në këtë prespektivë, një ndihmë në fushën e informacionit tregtar do të plotësonte disa nevoja imediate të shërbimeve të Ministrisë së Tregtisë së Jashtme dhe të ndërmarrjeve shqiptare të eksportit. Ndihma e qendrës së tregtisë ndërkombëtare në këtë fushë mund të përfshinte shërbimet e një konsulenti të specializuar-për rreth një muaj-organizimin e bursave pranë institucioneve të specializuara jashtë shtetit për funksionarë shqiptar dhe furnizimin e një pajisjeje bazë për një shërbim të informacionit tregtar.

Veç informacionit tregtar, Qendra e Tregtisë Ndërkombëtare, do të ishte natyrisht në gjendje të vinte në dispozicion të autoriteteve shqiptare një ndihmë për një sërë sektorësh të tjerë të drejtpërdrejtë të lidhur me eksportimet si realizimi i studimeve të tregjeve për prodhime të specifikuar (duke përfshirë adaptimin e këtyre prodhimeve me kërkesat e tregjeve të jashtme), ambalazhimi për eksportin, kontrolli i cilësisë, fusha që paraqesin interes të veçantë për autoritetet shqiptare në kuadrin e politikës së zhvillimit tregtar si edhe përgatitja e kuadrove shqiptar në bazë të teknikave të përparuara.

Në lidhje me këtë projekt, shefi i zyrës për marrëdhëniet me Evropën, Mesdheun dhe Lindjen e mesme, z. Jean -Jacques Jouvin me kombësi franceze, u prit në Tiranë prill 1982, për të diskutuar dhe për të përgatitur së bashku me autoritetet shqiptare, një program të mundshëm bashkëpunimi me Qendrën e Tregtisë Ndërkombëtare.⁴⁸¹

Nga drejtorja e marrëveshjeve të Ministrisë së Jashtme, Tiranë 25 nëntor 1982 u kthye përgjigje negative me argumentin: "Duke qënë se fondet e PNUD-it janë të planifikuara për sektorë të tjerë, mendojmë se në këtë kuadër nuk mund të bëhet asgjë."⁴⁸² Arsyeja e mospranimit ishte politika e jashtme e kufizuar, e cila nuk lejonte tregje pa udhëzimet e

⁴⁸⁰ Po aty,

⁴⁸¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.1136, f.77-103 Raport i drejtorit ekzekutiv Jean-Jacques Jouvin të Qendrës së Tregtisë ndërkombëtare CNUCED/GATT, f.80

⁴⁸² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.1136, f.75, Informacion

udhëheqjes. Tregjet përcaktoheshin nga instancat e larta dhe jo nga MTJ jo më të përcaktoheshin nga organizatat ndërkombëtare.

Në shumë kurse dhe specializime në shërbim të informacionit tregtar të zhvilluara në Gjenevë për përgatitjen e kuadrove tregtar të vendeve në zhvillim Shqipëria nuk dërgonte asnjë specialist nga Shqipëria. Në vitin 1978-1984, në aktivitetet ndërevropiane, Mesdhetar e Ballkanike, Shqipëria mori pjesë vetëm në ato që paraqitnin interes për të dhe që nuk kishin asnjë lidhje me KSBE-në, e cilat konsiderohej “*e manipuluar nga Fuqitë e Mëdha*.”⁴⁸³

Si rezultat i rritjes së fondeve nga organizatat e sistemit të OKB-së, u la si detyrë që të hapej në Gjenevë një mision i përhershëm. Në Gjenevë ishte qendra e shumë organizatave ndërkombëtare. Prezenca e misionit shqiptar do të ndikonte jo vetëm për të zgjidhur direkt problemet me zyrën e PNUD-it por edhe për të zgjeruar kontaktet me organizatat e tjera me qëllim që përfitonin sa më shumë prej tyre. Përveç kësaj, në Zvicër zhvilloheshin çdo vit konferenca të ndryshme ndërkombëtare me karakter politik, ekonomik, juridik e teknik, për të cilat Shqipëria kishte interes. Hapja e misionit në Gjenevë do ti shërbente edhe për koordinimin me emigracionin kosovar gjithashtu edhe për të ndjekur problemet politike dhe tregtinë me Zvicrën.

Me zbatimin e projekteve me PNUD-in dhe organizatat e tjera të specializuara në Shqipëri do të vinin dhe specialistë të huaj. Për këtë arsye u rrit vigjilenca në të gjitha drejtimit për shkak të frikës që ekzistonte për rrëzimin e regjimit. Në mbledhjen e Këshillit Ministrave, 1986, udhëzohet që të tregohet kujdes ndaj organizatat ndërkombëtare pasi ato “*manipulohen nga superfuqitë imperialiste dhe shumë punonjës të tyre janë agjentë të shërbimeve sekrete*”⁴⁸⁴ Në analizën që i bënte MPJ pjesmarrjes në këto organizata dhe ndihmës së marrë prej tyre, i jepej më tepër prioritet asaj që Shqipëria merrte pjesë në këto organizata për të demaskuar politikën e SHBA-së dhe BS në përkrahje të popujve dhe luftës së tyre çlirimtare dhe rritjes së popullaritetit të Shqipërisë në arenën ndërkombëtare. Por, popullariteti i një vendi është i lidhur ngushtë me raportin e zhvillimit të brendshëm ekonomik, repsektimit të të drejtave të qytetarëve të saj, dhe nëpërmjet bashkëpunimit bilateral dhe shumëpalëshe.

2.6 Shoqatat e Miqësisë si instrumenta të politikës së jashtme shqiptare

Pas 29 korrikut 1978 udhëheqja shqiptare forcoi propagandën në fushën e politikës së jashtme. Propaganda do ti shërbente regjimit për të manipuluar opinionin publik brenda dhe jashtë për krijimin e imazhit pozitiv dhe të qëndrueshëm për Shqipërinë. Me të gjitha mjetet dhe format u bë e njohur politika e jashtme e qeverisë shqiptare në lidhje me problematikat ndërkombëtare, për çdo situatë. Kjo propagandë mësoi fortë në mbrojtjen dhe përkrahjen e luftës së popujve për çlirimin nacional dhe shoqëror dhe paralelisht dënoi ashpër imperializmin, socialimperializmin, revizionizmin dhe reaksionin. Ndërkohë që kishin kaluar 40 vjet nga çlirimi i Shqipërisë, PPSH bënte një propagandë të madhe të fitores së saj dhe të “popullit” për liri dhe pavarësi. Nëpërmjet aktivizimit të ambasadave, shoqatave të miqësisë, kolonive shqiptare, miqve u bënë përpjekje që t’i tregohej botës se “*edhe një vend i vogël, i pavarur ekonomikisht e politikisht, me gjithë izolimin e saj nga Evropa, do t’ia dilte mbanë.*”⁴⁸⁵

⁴⁸³ Po aty

⁴⁸⁴ Po aty, f.12

⁴⁸⁵ AMEPJ. Fondi MPJ, V.1980, D. nr.37, fl- 108, Puna me shtypin në botën e Jashtme me kolonitë dhe me gazetën “Shqipëria e Re”

Me delirin e tij të madhështisë, Hoxha u përpoq të bind botën dhe popullin e tij që ai ishte udhëheqësi komunist i vetmi në botë dhe Shqipëria ishte vendi i vetëm në botë që ndiqte me fanatizëm marksizëm-leninizmin e pastër dhe të vërtetë.⁴⁸⁶ Propagandimi i vazhdueshëm në arritjet e regjimit komunist në planin shoqëror, si vendi i vetëm në botë pa taksa, me shërbim shëndetësor falas, me fshatra të elektrifikuar dhe i emacipimit të plotë të gruas, me një ekonomi të qëndrueshme Shqipëria do të rriste numrin e admiruesve dhe dashamirësve të saj. Zgjerimi i dashamirësve kryesisht të shtresave të larta të shoqërisë do të rrisnin imazhin e Shqipërisë në botë duke i treguar asaj që Shqipëria dhe regjimi i saj kishte miq në botë. Me punën e gjërë propogandistike, duke aktivizuar shoqatat e miqësisë, miqtë dhe dashamirësit e Shqipërisë, do të zgjeroheshin shkëmbimet tregtare e veçanërisht eksportet shqiptare kudo në tregjet e botës. Nëpërmjet planeve të shkëmbimeve kulturore si dërgimin e asambleve artistike, ekspozitave fotografike, filmave, konferenca etj., do të propagandohej më gjërë për Shqipërinë. Planet e shkëmbimeve kulturore u shfrytëzuan për të dërguar gjithmonë në rritje, studentë dhe specilalistë për studime pasuniversitare të cilët do të vilnin eksperiencën përparimtare botërore nëpërmjet këmbimit të literaturës teknike e shkencore.

Me detyrën e forcimit të propagandës në arenën ndërkombëtare u ngarkua Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e jashtme (më tej: KMKMBJ), e cila ishte strukturë e MPJ që nga viti 1950, me vendim të Komitetit Qëndror të PPSH. Kjo strukturë ishte përcaktuar si “organ drejtues dhe koordinues për propogandën dhe marrëdhëniet kulturore me botën e jashtme”⁴⁸⁷ Komitet, pas vitit 1977, funksiononte si strukturë e MPJ, me detyrë “ *të përcaktonte më mirë nevojat e problemet që preokuponin publikun e jashtëm dhe veprimtarinë positive dhe negative të organeve të propogandës të vendeve të huaja ndaj Shqipërisë, përmbajtjen e propogandës së huaj ndaj vendit tonë, si dhe efektin e propogandës shqiptare* ”⁴⁸⁸ Në funksion të detyrës, KMKMBJ mbajti lidhje të drejtpërdrejtë me përfaqësitë diplomatike shqiptare jashtë për zbatimin e planeve kulturore të bashkëpunimit. Përfaqësitë diplomatike shqiptare shpërndanin materialet propogandistike e ideologjike, fjalime të udhëheqësve kryesorë të partisë e të shtetit, që vinin nga komiteti tek qytetarët e vendit ku ishin akredituar, sidomos tek grupet me tendenca marksiste-leniniste, përfaqësitë e huaj atje, shqiptarët e kolonive shqiptare etj. Materiali kryesor propogandistik ishte revista “Shqipëria e Re”. Përveç grupeve të mësipërme kjo revistë u dërgohej për lexim edhe bibliotekave dhe librarive jashtë vendit.⁴⁸⁹

Në funksion të misionit të veçantë që kishte, KMKMBJ promovimin e Shqipërisë jashtë, u bënte jehonë “suksesëve” të Shqipërisë në të gjitha fushat. Furnizonte ambasadat me filma, foto-ekspozita, buletine informative, botime nga fushat e kulturës, arteve, arkeologjisë, turizmit, të cilat shpërndaheshin tek individë apo institucione homologe me vendet ku ishin përfaqësitë diplomatike. Komiteti negocionte me komitete homologe apo institucione respektive të vendeve të ndryshme dhe autorizonte nënshkrimin e programeve të shkëmbimeve

⁴⁸⁶ Nesti Gjeluci, New Europe, The impact of the first decade, Vol.2 Variations on the Pattern, Institute of Political studies, polish Academy of Sciences, Collegium civitas Press, Warschaw 2006, f.22

⁴⁸⁷ Pranvera Teli (Dibra), “Diplomaci në kushtet e Luftës së Ftohtë. Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme dhe propaganda”, *SHEJZAT*, Revistë Ballkanologjike dhe albanologjike (Shkodër: 2017), f.232

⁴⁸⁸ *AMEPJ*, Fondi MPJ, V1977, D.6. f.31, Rregullore e KMKMBJ

⁴⁸⁹ Pranvera Teli (Dibra), “Diplomaci në kushtet e Luftës së Ftohtë. Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme dhe propaganda”, *SHEJZAT*, Revistë Ballkanologjike dhe albanologjike (Shkodër: 2017), f.236

kulturore me këto vende. KMKMBJ ishte personi juridik i autorizuar për zbatimin e këtyre programeve. Komiteti në bashkëveprim me MPJ, miratonte krijimin e shoqatave të miqësisë me vende të tjera, i furnizonte me material, i priste dhe i trajtonte drejtuesit e këtyre shoqatave kur vinin për vizitë, i orientonte për veprimtaritë që ato organizonin për propagandimin e Shqipërisë si dhe të politikës së shtetit shqiptar. Ai nxirrte dhe intervistën e ilustruar “Shqipëria e Re” në disa gjuhë të huaja, e cila shpërndahej në sasi të konsiderueshme nga përfaqësitë jashtë. Komiteti kishte fonde të mjaftueshme për të pritur miqtë e huaj, personalitete të fushave të ndryshme, gazetarë, shkrimtarë, grupe artistike etj.

Situata e vështirë e vetëizolimit nxiti më tej veprimtarinë e KMKMBJ, e cila me udhëzimet e PPSH dhe MPJ rriti shkallën e propagandës për sukseset dhe arritjet e socializmit në Shqipëri dhe rolit të udhëheqjes në ndjekjen e marksizëm -leninizmit. Komiteti bëri përpjekje të propagandonte faktin se Shqipëria ishte aktive në politikën e saj të jashtme, nuk ishte e izoluar se miqtë e saj ishin në të gjithë botën. Miq këta që e vizitonin Shqipërinë me lejen e udhëheqjes. Për çdo mik të Shqipërisë filloi të plotësohej një kartelë ose një dosje, sipas rrethanave dhe nga ana tjetër filloi hartimi i historikut të Shoqatave të miqësisë.⁴⁹⁰ Deri në vitin 1978 ekzistonin 29 shoqata të miqësisë në vende të ndryshme. 15 në Europë, 5 në Azi, 6 në Afrikë dhe 3 në Amerikën Latine. Në Evropë numri i shoqatave ishte më i madh sepse dhe numri i ambasadave, kontaktet kulturore-turistike -tregtare ishin më të shpeshta në Europë se në çdo vend tjetër. Shqipëria si një vend Evropian tërhiqte më shumë interes dhe vëmendje për historinë, traditën në studimet e huaja apo dhe në njerëzit e thjeshtë. Një arsye tjetër ishte që vetë politika shqiptare edhe pse deklaronte që prioritet në politikën e saj të jashtme kishte Afrikën, vëmëndjen e kishte të përqëndruar në Evropë.

Shoqatat u krijuan pas vitit 1960 dhe shumica e tyre pas vitit 1970. Ato bënë një punë të dobishme dhe të gjërë për regjimin, për njohjen e Shqipërisë në vendet ku politika kishte interes. Shoqatat kishin një lidhje të madhe me ambasadat. Shoqatat ndaheshin në tre grupe:

- a. Shoqatat e mëdha, të stabilizuara, me shtrirje në qytete e krahina me numër të madh aktivistësh. Të tilla përmenden shoqatat në Itali, Francë, Gjermaninë Perëndimore, Portugali, në Japoni, Belgjikë, Austri, Peru etj.
- b. Shoqatat me numër më të vogël, më me pak aktivist, me shtrirje jo në të gjithë vendin. Të tilla ishin shoqatat në Finlanda, Danimarka, Hollanda, Angli, San Marino, Ceylon dhe Island
- c. Shoqatat e vogla, të përbëra nga ndonjë grup inisiatorësh, pa rol të madh. Si shoqatat në Pakistan, Nepal, Nigeri, Egjipt etj.⁴⁹¹

Numri i shoqatave në vitet e vetëizolimit rritej me ritme të larta sepse dhe kontaktet me Shqipërinë u rritën, nëpërmjet grupeve turistike që organizonin shoqatat ndërkombëtare dhe me orientimin e udhëheqjes. Në këtë drejtim u dallua shoqata në Francë, në udhëheqjen e secilës kishte disa personalitete në fushën e shkencës dhe të letërsisë. Gjithashtu shoqatat në Itali, Belgjikë e Austri kryenin një sërë veprimtarish. Prirje për t’u shtrirë në personalitete të jetës shoqërore pati shoqata në Portugali, Japoni. Në raportin e kolegjiutit e datës 5.9.1978 u evidentua që në përgjithësi në shoqatat e tjera, mungonin personalitetet.⁴⁹² Dhe si vërejtje ndaj përfaqësisë ishte se “Një shoqatë si ajo e gjermanisë, “ka në krye një mësues të një shkolle të

⁴⁹⁰ Po aty, fl.238

⁴⁹¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.22, fl.12-20, Material për Kolegjiutin e MPJ, Mbi pritjen e miqve dhe dashamirësve në Shqipëri.

⁴⁹² Po aty,

mesme tregtare”⁴⁹³ Regjimi synonte që në krye të shoqatave dhe në pjesëmarrjen e tyre të kishte personalitete të larta, si gazetarë, avokatë, mjekë. Mungesa e personaliteteve në shoqata nuk jepte mundësi që veprimtaria e tyre të bëhej e njohur në instancat të larta aty ku dhe synonte udhëheqja. Qëllimi i organizimit të shoqatave ishte krijimi i imazhit që Shqipëria kishte miq në të gjithë botën. Porosia nga udhëheqja për Akademinë e Shkencave, Universiteti e Tiranës dhe institucione të tjera ishte që “... kur kanë në plan të ftojnë personalitete të huaja, këta ti zgjedhin e ti ftojnë me emër në fushat e tyre e jo thjesht persona partiakë e ideologjikë, të vinin ata që me të vërtetë paraqesin interes për vendin tonë, qoftë në planin shkencor, qoftë në planin propogandistik. Duhej punuar në mënyrë të atillë që mundësisht, të gjithë turistët e huaj të mbeteshin dashamirës të Shqipërisë socialiste për ta ndihmuar atë në të ardhmen”.⁴⁹⁴

Ambasadat duhet të bënin një punë aktive me drejtuesit e shoqatave dhe personalitetet më të rëndësishme të shoqatave, duke i ftuar ata për darka në ambasadë. Me porosi të Ministrisë së Jashtme këshilloheshin ambasadorët që të ftonin “ njëherë darkë për kryetarin, herën tjetër për nder të sekretarit e kështu me rradhë”.⁴⁹⁵ Ambasadori në Francë Maxhun Peka tregon në lidhje me ndërveprimin shoqëror që merrnin ambasadorët për të forcuar marrëdhënien e Shqipërisë me shoqatat. Ai thotë: “Në përpjekjet për të forcuar marrëdhëniet njerëzore, herë pas here bënim udhëtime e vizita në krahina të ndryshme të Francës”.⁴⁹⁶ Pavarësisht nga përpjekjet e ambasadave në Romë, Vjenë, Stokholm etj. ato shpesh u kritikuan për neglizhencën e ambasadorëve në lidhjen dhe marrëdhënien njerëzore me shoqatat. Shoqatat e Miqësisë më mirë e organizuara dhe e vlerësuara nga regjimi ishte ajo Francë-Shqipëri. Kryetari i saj, profesor Paul Milliez, ishte personalitet shumë i njohur në Francë. Në kryesinë e shoqatave bënin pjesë personalitete të shquara. Shoqata kishte degët e saj në provincat e Francës. Shoqata dhe degët e saj organizonin konferenca, shfaqje filmash shqiptarë, biseda për arritjet e Shqipërisë në fusha të ndryshme dhe herë pas here dërgonin delegacione të grave, të rinjve për vizita dhe pushime në Shqipëri. Ambasadori shqiptar në Francë, i kësaj kohe Maxhun Peka tregon në lidhje me shoqatën: “Në rastet kur në Francë mbaheshin qëndrime që çënonin autoritetin e vendit tonë, apo kur në organet kryesore të mediave botoheshin materiale keqdashëse, drejtuesit e shoqatës si dhe miq të Shqipërisë shprehnin solidaritetin e tyre ndaj nesh, u drejtoheshin me letra redaksive të mediave, shprehnin protestën në revistën “Albanie” që nxirrte shoqata dhe që e shpërndante te simpatizantët”.⁴⁹⁷

Për shkak të veprimtarisë së rëndësishme që kryente shoqata e miqësisë në Francë udhëheqja shqiptare ndihmonte herë pas here financiarisht për aktivitetet e saj. Edhe shoqata në Itali ndihmohej financiarisht, të tjerat financoheshin “vetëm kur kryenin veprimtari të rëndësishme”.⁴⁹⁸

Shoqatat ndërmorën një veprimtari të gjërë, për njohjen e Shqipërisë në vendet përkatëse dhe për të sensibilizuar opinionin publik. Shoqatat morën direktiva nga udhëheqja që detyrë e rëndësishme ishte: “nxisnin interesin tek të rinjt për të mësuar gjuhën shqipe, historinë e Shqipërisë, për letërsinë shqipe dhe ajo që ishte më e rëndësishmja njohjen e “sukseseve të

⁴⁹³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.25, f.6, Mbledhja e kolegjiutit e datës 5.9.1978

⁴⁹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.22, fl.12-20, Material për Kolegjiutin e MPJ, Mbi pritjen e miqve dhe dashamirësve në Shqipëri.

⁴⁹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.25, f.6, Mbledhja e kolegjiutit e datës 5.9.1978

⁴⁹⁶ Peka, Maxhun, ... f.180

⁴⁹⁷ Po aty, f.179

⁴⁹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.70, f.6, Relacion i KMKMBJ mbi gjendjen e shoqatave të miqësisë me vendin tonë, 8.11.1985

socializmit” në Shqipëri.”⁴⁹⁹ Për këtë arsye shoqatat ndërmerrnin një sërë veprimtarish si: shfaqjen e filmave, hapjen e ekspozitave, botimet e veprave të Enver Hoxhës, botimin e artikujve të gazetave në Shqipëri etj. Shoqatat e mirëorganizuara dhe të strukturuar organizonin me sukses javën e fimit shqiptar, si shoqatat në Gjermani, Itali, Francë, Portugali, ose shoqata në Belgjikë e Francë kishin organizuar kolektive në Universitetet e Brukselit dhe të Parisit.

Pas prishjes me Kinën 1978, të gjitha shoqatat në v.1979 iu nështruan një procesi spastrimi nga elementët maoistë. Por kjo pati efekte negative sepse një pjesë e mirë e shoqatave në Azi patën rënie. KMKMBJ ftonte 70-80 e deri në 100 veta, miq në vit. Pas prishjes së marrëdhënieve me Kinën ky numër u rrit në 265 veta në vit duke u përpjekur të japi imazhin e një vendi të hapur dhe aktiv që lejon lëvizjen e lirë dhe turizmin. Ndërkohë që ardhja në Shqipëri e “turistëve propagandues” ishte e kontrolluar dhe e mirë llogaritur. Për shkak të vështirësive ekonomike që kalonte vendi, vetëm vizitat e 15-20 miqve përballoheshin nga buxheti i shtetit, të tjerët i kryenin vizitat me kostot e tyre⁵⁰⁰

Çështja e krijimit të shoqatave të reja sidomos në kontinentet e tjera ishte gjithnjë në qëndër të vëmendjes nga udhëheqja dhe MPJ. Dy rrugët për të krijuar shoqatat: ambasadorët të shkonin herë pas here në vendet ku ishin akredituar, merrnin kontakte dhe ftonin në Shqipëri njerëz nga këto vende. Miqtë e huaj priteshin mirë në Shqipëri nga të gjitha institucionet “nga njëherë bile më tepër se ç’duhet”⁵⁰¹. Sektori i planeve kulturore, zhvillonte veprimtari kulturore me Greqinë, Jugosllavinë, Italinë, Turqinë, Rumaninë, Austrinë, Zvicrën, Belgjikën, Portugalinë si koncerte artistike, folklorike, shkëmbim studiuesish, historianësh, aktivitete sportive miqësore, organizimin e filmit shqiptar.

Në vitin 1985, numri i shoqatave ishte rritur në 43, 19 në Evropë, 12 në dy Amerikat dhe pjesa tjetër në Azi dhe Afrikë. Rritja e tyre tregon interesin e udhëheqjes dhe veprimtarinë e përfaqësive, KMKMBJ dhe MPJ. Për organizimin më të mirë të tyre Byroja politike miratoi një platformë të re mbështetëse për shoqatat e miqësisë. Sipas kësaj platforme , në shoqatë mund të merrnin pjesë të gjithë dashamirësit e Shqipërisë pavarësisht bindjeve të tyre politike “me përjashtim të trockistëve, anarkosindikalistëve, fashistëve dhe organizatave revizioniste” në platformë bëhej thirrja që të rritej pjesëmarrja në shoqata, tu jepej atyre më shumë karakter kulturor e miqësor, duke u larguar ng apolitizimi i tyre, duke shmangur debatet ideologjike e duke mos u kthyer në seksione partie. Ambasadat shqiptare u udhëzuan që të ndihmonin për të ndikuar në forcimin dhe rritjen e aktivistëve të shoqatave të miqësisë, por pa ndërhyrë në punët e tyre të brendshme. U la si detyrë të bisedohej me partitë m-l mike që të mos ndërhynin shumë në krijimin e drejtimin e shoqatave për shkak të problemeve që kishin filluar të rriteshin brenda shoqatave.⁵⁰²

Shtypi zgjeroi veprimtarinë e tij , në mënyrë që të bënte të njohur Shqipërinë dhe “sukseset” e saj në arenën ndërkombëtare.⁵⁰³ Shpërndarja e shtypit, veprat e Enver Hoxhës ”Imperializmi dhe revolucioni” “Shënime për Kinën” dhe “me Stalinin (kujtme), materiale të tjera të qeverisë u shpërndanë në të gjitha vendet, edhe aty ku nuk kishte ambasada si në BS, në disa vende të

⁴⁹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.25, f.7, Mbledhja e kolegjiutit e datës 5.9.1978

⁵⁰⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.82/1, Material i KMKMBJ 1979, f.19,20

⁵⁰¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.25, f.7, Mbledhja e kolegjiutit e datës 5.9.1978

⁵⁰² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.16, f.16-26, Relacion i KMKMBJ

⁵⁰³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980, D. nr.37, fl- 108, Puna me shtypin në botën e Jashtme me kolonitë dhe me gazetën “ Shqipëria e Re”

Amerikës Latine, të Afrikës e të Azisë. Njëkohësisht ajo përfshiu të gjitha sferat sia atë; politike, diplomatike, të shtypit etj si dhe përfshiu të gjitha grupet shoqërore. Ministria e jashtme duhej të organizonte punën e shtypit, radios e organeve të tjera të propagandës. Krahas orientimeve mujore sugjeroheshin tematika për lajme, komente, artikuj duke i dhënë në mënyrë sistematike.

Një numër i mirë i shoqatave botonin revistat dhe gazetat e tyre si ato në:Itali, Belgjikë, Portugali, Japoni, Suedi, Kanada, Gjermani. Disa të tjerë nxjerrin buletine mujore si në Finlandë ose në Danimarkë, etj. Në përgjithësi këto organe, që kishin tirazhe që lëvizin nga 500 deri 3000 kopje, botonin materiale të PPSH, apo fjalime të Hoxhës, të marra nga gazetat dhe revistat, ose materiale që u dërgoheshin nga Tirana. Një vend të dukshëm në këto organe zunë botimet e artikujve të rëndësishëm të Zërit të Popullit dhe Revista Shqipëria e re. U nxitën dhe u përkrahën inisiativat e shoqatave të miqësisë për përkthimin dhe botimin në gjuhë të ndryshme të veprave të E.Hoxhës si dhe artikuj të tjerë propagandistikë. Për këtë arsye u ftuan për të vizituar Shqipërinë botues nga vende të ndryshme.Gjithashtu botoheshin lajme nga Shqipëria, artikuj e reportazhe nga anëtarë të shoqatave që kishin vizituar Shqipërinë. Disa shoqata, si ato të Portugalisë, Gjermanisë, Japonisë, Kanada përkthyen botimin e literaturës artistike letrare dhe më tepër atë politike. Veprimtaria e shoqatave ndihmoi në njohjen e Shqipërisë në vendet përkatëse.

Ambasadat ndiqnin me porosi të MPJ, në mënyrë të kujdesshme shtypin dhe radion në trajtimin e problemeve lidhur me vendet ku punonin dhe shpesh sugjeronin tematika dhe siguronin të dhëna e argumenta për këtë qëllim. Përfaqësitë që punonin në vendet revizioniste, orientoheshin herë pas here për pasqyrën javore të shtypit që dërgojnë si edhe në relacione e materiale studimi të tjera, që ato të përmbanin më shumë argumenta e fakte lidhur me “demaskimin e restaurimit të kapitalizmit e degjenerimit borgjez në këto vende”

Përfaqësive iu la si detyrë të punonin më shumë dhe konkretisht me vendasit, me organet dhe njerëzit që shkruajnë dhe botojnë artikuj për Shqipërinë. Përfaqësitë të krijonin lidhje me shtypin, radion dhe mjete të tjera të propagandës në vende të ndryshme. Mbi këtë bazë veçanërisht përfaqësitë të përmirësonin dhe konkretizonin punën me gazetarë, redaktorë gazetash, publicistë, punonjës të agjensive të lajmeve dhe të radiotelevizioneve, që të zgjeronin e të forconin lidhjet duke synuar që të botonin e të transmetonin sa më shumë materiale mbi Shqipërinë. Kërkesat e gazetarët që kërkon të vinin në Shqipëri, studioheshin me kujdes. Sipas rastit pranoheshin të vinin në Shqipëri, kur kishte të dhëna të plota se pas vizitës do të shkruanin objektivisht për Shqipërinë. Prioritet kishin gazetarët nga ato zona ku nevoja për tregje paraqitej më e madhe si nga Amerika Latine dhe Afrika.⁵⁰⁴

Nëpërmjet ambasadave, kujdes i veçantë iu kushtua punës me shtypin e propagandën në drejtim të vendeve të Ballkanit dhe fqinjëve. Parimet dhe qëndrimet e Partisë dhe qeverisë shqiptare, të pasqyroheshin sa më gjerë në këto vende, dhe fokusi të ishte te politika e fqinjësisë së mirë dhe miqësisë së vërtetë midis popujve të gadishullit. U vu theksi në tezën e kryesore të politikës shqiptare që ishte “kushti i parë i krijimit të atmosferës së përshtatshme për bashkëpunimin ballkanik ishte çlirimi i tyre nga ndërhyrja dhe diktati ndaj tyre i superfuqive imperialiste, ushtrimi i plotë e i vërtetë i sovranitetit dhe moslejimi në territoret e ture i bazave

⁵⁰⁴ Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme (pranë AMEPJ).

ushtarake të huaja, moshënia e lëhtësive portuale, korridoreve ajrore, kantiere “riparimi” anijesh etj”⁵⁰⁵

U shtuan dhe thelluan lidhjet e gjithanëshme me kolonitë. Kujdes i veçantë u tregua me intelektualët e kolonive shqiptare të cilët me veprimtarinë e tyre mund të nxisnin patriotizmin tek shqiptarët. Në mënyrë të kujdesshme iu dhanë viza shqiptarëve nga kolonitë e ndryshme për të ardhur në Shqipëri

Për manipulimin sistematik të grupeve shoqërore brenda dhe jashtë, drejtimet kryesore ku synoi propaganda shqiptare me anën e gazetës gjatë viteve të vetëizolimit ishin. Në krijimin e një opinioni sa më pozitiv dhe të qëndrueshëm për Shqipërinë. Për të krijuar tek opinioni publik jashtë Shqipërisë bindjen dhe besimin se rruga e socializmit “e zgjedhur nga populli” ishte rruga e vetme. “Se e ardhmja e ndritur e popullit tonë ishin në duart të sigurta” T’i kundërvijëj propagandës armiqësore antishqiptare.⁵⁰⁶

U trajtuan me programe suplementare 3-5 ditore duke përballuar shpenzimet e transportit të brendshëm, grupe turistike. U pritën për 15 ditë me programe bisedash dhe vizitash grupe me shqiptarë nga kolonitë nga SHBA, Argjentinë, Australi. Nga kolonitë shqiptare SHBA, Francë, Turqi, Argjentinë, Australi. U dërguan me porosi nga MJ, këngë, filma prodhime të artizanatit, kostume kombëtar për ti përdorur në rast manifestimesh që do të organizonin kolonitë. Shoqatave të reja iu dërguan në Venezuelë, Kolumbi, Kosta Rika, Meksikë, Spanjë, Irlandë, Siri, Liban etj u dërguan botime dhe materiale propagandistike për të krijuar biblioteka. Në verën e vitit 1981, Mehmet Shehu, kryeministri i Shqipërisë, anëtar i Byrosë Politike dhe sekretar i KQ të PPSH, i shqetësuar për situatën e rëndë ekonomike në Shqipëri, i sugjeron Enver Hoxhës që të hiqej dorë nga zbatimi ekstrem i parimit “*të mbështetjes në forcat tona*”⁵⁰⁷, në mënyrë që udhëheqja të merrte ndihma apo kredi nga vendet e tjera, sugjerim që natyrisht nuk u pranua nga Enver Hoxha.

⁵⁰⁵ AMPJ. Fondi MPJ, Viti 1980, Dosja nr.37, fl- 112 Puna me shtypin në botën e Jashtme me kolonitë dhe me gazetën “ Shqipëria e Re”

⁵⁰⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.25, f.10, Mbledhja e kolegjiutit e datës 5.9.1978

⁵⁰⁷ Enver Hoxha, *Raportet e Fjalime 1982-1983*, (Tiranë: “8 Nëntori”, 1985), f.53-176.

KREU III. POLITIKA E “VAZHDIMËSISË” NË ÇËSHTJET E LËNA PEZULL DHE SHANSET E HUMBURA 1985-1990

3.1 Politika e “vazhdimësisë” dhe prioritetet në politikën e jashtme pas 1985.

Më 11 prill 1985, vdes Sekretari i Parë i Partisë Punës së Shqipërisë, Presidenti i RPS të Shqipërisë Enver Hoxha. Ceremonia e varrimit të udhëheqësit shqiptar, të hënë, u zhvillua pa miq e të huaj, duke pasqyruar kështu kundërshtimin e tij të fortë gjatë jetës ndaj çdo ndikimi të huaj. Nuk u lejuan në këtë rast as delegacione të huaja dhe as nuk u lejuan gazetarë apo fotoreporter të huaj. Hoxha vdiq, duke e lënë Shqipërinë, këtë vend të vogël ballkanik, me frikën se të huajt janë armiq të tij.⁵⁰⁸

Në 1985 Shqipëria lejonte vetëm një numër të kufizuar turistësh, ndërsa vizitat e gazetarëve ishin të rralla. Me vdekjen e tij, shtetet e huaja u përfaqësuan nga ambasadorët, shumë prej të cilëve e kishin qendrën në Beograd, Athinë, Romë, Vjenë, Paris. Shqipëria kishte marrëdhënie diplomatike me 104 vende, por vetëm 22 kishin ambasada në Tiranë.⁵⁰⁹ Autoritete shqiptare ngritën lart Hoxhën duke mos dhënë asnjë shenjë se ata do të ndryshonin kursin stalinist të vijës së ashpër të 40 vjetëve të drejtimit të tij. Siç ndodh në praktikën e vendeve diktatoriale, ku udhëheqësi i shtetit konceptohet si babai i kombit, Agjencia Telegrafike Shqiptare, e vetmja agjensi e lajmeve në Shqipëri i thuri lavde Hoxhës si një njeri, jeta dhe vepra e të cilit ishin *“historia e gjallë e Shqipërisë”* dhe se i gjithë populli *“do ta kthente dhimbjen në forcë”*⁵¹⁰ ATSH-ja duke ruajtur retorikën e ashpër të udhëheqjes së Hoxhës, theksoi se *“askush si Ai”* nuk kishte mbrojtur mësimet e Marksit, Engelsit, Leninit dhe Stalinit nga shtrembërimet oportuniste dhe si meritë e Hoxhës, Partia Komuniste Shqiptare kishte ndjekur gjithmonë *“një vijë të drejtë revolucionare.”*⁵¹¹ Ndërkohë njoftimi i ATSH-s përsëriste dënimet e zakonshme kundër SHBA-së, Bashkimit Sovjetik dhe Jugosllavisë fqinje, por i shmangej çdo kritike të drejtpërdrejtë të ish - aleatit.⁵¹²

Vdekja e Enver Hoxhës ngriti në një dimension të ri misterin dhe shqetësimet që Shqipëria impononte tek fqinjët e saj tek kampi perëndimor e komunist në përgjithësi, që nga fundi i Luftës së Dytë Botërore. Politika e Italisë, e cila ndodhej përballë detit Adriatik, Greqia dhe Jugosllavia e kishin të qartë se çfarë i duhej të përballonin. Politika e tyre ndaj fqinjit më të “parehatshëm” qëndronte e varur me shpresën e vetëm një faktori: *“në armiqësinë e Shqipërisë ndaj BS.”*⁵¹³

Nën sundimin e Hoxhës, në Shqipërinë e vogël me një popullsi prej 2.8 milionë banorë, për 40 vite u vendos diktatura komuniste, e cila megjithëse e kamufluar me format dhe stilin e një “qeverie demokratike popullore”, u sundua personalisht nga udhëheqësi i PPSH-së Enver Hoxha. Hoxha ushtroi sundimin e tij nëpërmjet PPSH, e cila predikoi ideologjinë marksiste - leniniste-staliniste, dhe nëpërmjet qeverisë shqiptare. Të dyja këto institucione kontrolluan së bashku të gjitha aspektet e jetës shqiptare, duke kufizuar rreptësisht të drejtat politike dhe civile. Të drejtat themelore të njeriut u shkelën në mënyrë flagrante dhe si rezultat regjimi nuk bashkëpunoi me asnjë agjensi të të drejtave të njeriut.⁵¹⁴ Arrestime në mënyrë arbitrare dhe

⁵⁰⁸ AMEPJ, V.1985, D.1163, f.13, Agjencia Telegrafike Shqiptare, Lajme për Shqipërinë, Vjenë 12 prill/Rojter

⁵⁰⁹ Po aty, f.13

⁵¹⁰ Po aty,

⁵¹¹ Po aty,

⁵¹² Po aty

⁵¹³ Po aty,

⁵¹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.770, f.33-34, Raport për praktikën e të drejtave të njeriut për vitin 1983, Shtypur nga Komisioni i Përbashkët, i paraqitur Komisionit të Punëve të Jashtme të Dhomës amerikane të Përfaqësueve dhe Komisionit për marrëdhëniet me jashtë të Senatit amerikan nga Departamenti i Shtetit

burgimet për shkak të devijimit politik ishin të zakonshme. Në emrin e luftës së klasave dhe të armiqve të popullit u eliminuan kundërshtarët politik të Hoxhës. Shqipëria u shpall në 1968 si vendi i vetëm ateist në botë dhe ushtrimi ose mbrojtja e fesë u dënuan ashpër. Me këtë politikë të brendshme udhëheqja nuk pranoi të nënshkruante Aktin përfundimtar të Konferencës për Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë, të vitit 1975.⁵¹⁵

Nën sundimin diktatorial të Hoxhës, ishte e qartë se Moska nuk mund të vendoste më një bazë në Adriatik, një frikë që e ndiqte Jugosllavinë dhe e shqetësonte NATO-n, anëtare të së cilës ishin Greqia dhe Italia. Regjimi i Hoxhës e zhduku gradualisht këtë frikë kur ai eliminoi, zakonisht duke ekzekutuar, çdo njeri që dyshohej se ishte një agjent i vërtetë potencial i ndonjë fuqie të huaj ose rival potencial për udhëheqësin. Viktima e fundit dhe më rëndësishme ishte Mehmet Shehu, kryeministër dhe numri dy në pushtet, deri në dhjetor 1981.⁵¹⁶

Shpresat më të mira në këtë zonë dhe në Perëndim ishin në faktin që spastrimet e Hoxhës, një tipar i përhershëm i sundimit të tij, eliminuan çdo kërcënim në vazhdimësinë e politikës së tij të jashtme. Në vitet e fundit të sundimit të tij, Hoxha filloi një proces të zëvendësimit të mbështetjes nga bashkëpunimi ekonomik me Kinën në zgjerimin e tratativave me Perëndimin. Këto kontakte në rritje, ishin thuajse kryesisht ekonomike, por të shoqëruara me fushatën e pazvogëlur të prononcimeve negative kundër Perëndimit.

Kjo politikë e jashtme u inkurajua nga Jugosllavia, Greqia, Italia, Gjermania Perëndimore dhe Franca, për arsye politike si dhe ekonomike. Greqia hapi dy rrugë kufitare me Shqipërinë, por vlera e tyre mbeti simbolike sepse Shqipëria mirëpriste një numër të kufizuar vizitorësh dhe rrallë lejonte daljen e vizitorëve nga Shqipëria. Shqipëria përfundoi një lidhje hekurudhore deri në kufirin jugosllav, e cila pati probleme të mëdha deri në funksionimin e plotë të saj. Me Italinë, Shqipëria kishte nënshkruar një marrëveshje të zgjeruar tregtare dhe hapi lidhjen detare me traget Trieste -Durrës, i cili mbeti një operacion në humbje për mungesë trafiku.⁵¹⁷ SHBA rritën përpjekjet e tyre indirekte me Shqipërinë, por kurrë nuk arritën të fitojnë asgjë nga betimet e saj të vazhdueshme për të përmirësuar marrëdhëniet.

Ajo që i friksonte më shumë diplomatët perëndimor me vizionin e Shqipërisë se pas Hoxhës ishte mundësia që rivalitetet mund të zhvilloheshin brenda grupit sundues nën Ramiz Alinë dhe në një kontekst të tillë mund të rihapej një e çarë që mund të shfrytëzohej nga BS. Sipas shtypit amerikan *“Historia e gjatë e Shqipërisë me luftë vicioze për pushtet brenda udhëheqjes, gjithmonë të sheshuara me forcë, e bënte këtë një frikë reale.”*⁵¹⁸

Vetëm dy ditë më vonë pas vdekjes së Enver Hoxhës më 12 -13 prill 1985, u mbledh Pleniumi i KQ të Partisë, i cili zgjodhi Ramiz Alinë Sekretar të Parë të KQ të PPSH.⁵¹⁹ Emërimi i shpejtë dhe pa probleme i tij bëri që shumë vëzhgues e studiues perëndimor të gjykonin se Alia do të vazhdonte politikën e Hoxhës, të izolimit dhe të shtypjes.⁵²⁰ Kronika gjermane, e datës 14 prill 1985, si një ogur i keq, parashikoi që Shqipëria do të ruante izolimin e saj ndaj botës. Në të thuhet *“Shqipëria mbetet e izoluar pas vdekjes së Enver Hoxhës, i cili udhëhoqi Shqipërinë komuniste për 42 vjet, Presidenti Ramiz Alia merr përsipër pushtetin. Kështu, vendi, i cili është i izoluar rrënjësisht nga bota e jashtme me udhëheqjen e re fillimisht mbron kursin*

⁵¹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.770, f.33-34, Raport për praktikë të drejtave të njeriut për vitin 1983, Shtypur nga Komisioni i Përbashkët, i paraqitur Komisionit të Punëve të Jashtme të Dhomës amerikane të Përfaqësuesve dhe Komisionit për marrëdhëniet me jashtë të Senatit amerikan nga Departamenti i Shtetit

⁵¹⁶ AMEPJ, V,1985, D.1163, f.23-25, Shtypi amerikan, gazeta “International Herald Tribune”, e datës 13-14 prill boton artikullin me titull.” A do të vazhdojë izolimi i Shqipërisë pas Hoxhës?,

⁵¹⁷ Po aty,

⁵¹⁸ Po aty,

⁵¹⁹ Po aty,

⁵²⁰ Elez Biberaj, *Shqipëria dhe shqiptarët në udhën e rimëkëmbjes*, Botues: Instituti i Studimeve ndërkombëtare, Tiranë 2014, f.91

politik të Hoxhës. Shqipëria është i vetmi shtet në Evropë që i përmbahet stalinizmit.⁵²¹ Për ironi të fatit, në faqen tjetër të kronikës me tituj të mëdhenj qëndron lajmi “Epoka e re e Gorbaçovit po fillon.”⁵²² Edhe shtypi amerikan shkruajti se “në Shqipëri nuk do të ketë ndryshime dhe Ramiz Alia do të ndjekë rrugën e Enver Hoxhës”⁵²³

Besnikëria dhe devotshmëria e Ramiz Alisë ndaj Hoxhës⁵²⁴ u shpërblye në 12 prill 1985, kur u zgjodh nga Byroja politike si pasardhësi i Enver Hoxhës. Shtypi perëndimor e cilësoi Ramiz Alinë si “Marksistin e vendosur që do e mbajë vendin e vogël misterioz në të njëjtën rrugë të komunizmit ortodoks që është ndjekur qysh nga fundi i luftës së Dytë Botërore”⁵²⁵

Ramiz Alia e mori udhëheqjen e vendit në një moment me vështirësi jo vetëm në aspektin ekonomik por edhe në një situatë ndërkombëtare jo shumë të favorshme për regjimin komunist. Ardhja e tij në pushtet përkoi me ardhjen e Gorbaçovit, në drejtimin e BRSS dhe zbatimin prej tij të një procesi reformash, të njohura si Perestrojka dhe Gllastnost. Në vendet e Bllokut Lindor kishin filluar lëvizjet e para që kërkonin demokratizimin e vendit dhe shpëputjen nga orbita sovjetike. Fuqitë Perëndimore RFGJ, Anglia dhe Franca të mbështetura nga SHBA po bënë përpjekje të mëdha për të nxitur këto lëvizje me vendet e Bllokut Lindor me qëllim përmbysjen e komunizmit.

Diplomacia perëndimore, menjëherë pas vdekjes së Hoxhës, ndoqi politikën e afrimit me Shqipërinë për të shpejtuar procesin e hapjes së Shqipërisë nga Perëndimi me synimin që të mbante larg Shqipërinë nga ndikimi sovjetik. Sipas gazetës amerikane “Times Union Albany” e datës 17.4.1985, shkruhej se “Në rast se Perëndimi ia mban dyert e hapura udhëheqjes shqiptar, ajo nuk do të hezitojë të futet sadopak.”⁵²⁶ Shtetet më të rëndësishme perëndimore që ndërmorën veprimtari aktive për normalizimin e marrëdhënieve me Shqipërinë ishin RFGJ-së dhe Anglia. Në vitet 1985-1986, diplomacia gjermano-perëndimore dhe ajo angleze, përdorën kërkesat e Shqipërisë për pagesat e dëmshpërblimve të Luftës së Dytë Botërore dhe çështjen e arit, për ta mbajtur Shqipërinë nën ndikimin e tyre, duke bërë oferta që kishin qëllim njohjen e qëndrimit shqiptar dhe drejtimin e saj drejt perëndimit.

SHBA gjithashtu pas vdekjes së Hoxhës, rritën interesin e tyre në lidhje me Shqipërinë. Diplomacia amerikane ndoqi dy rrugë për hapjen e Shqipërisë në rrugën e liberalizimit atë të rrugës së nxitjes së kontakteve të shteteve dhe të presioneve të shtypit dhe organizatave ndërkombëtare. Kërkesat për normalizimin e marrëdhënieve me Shqipërinë pas 1985 u shtuan më tepër. SHBA, Sipas njoftimeve që vinin nga përfaqësitë dhe diplomatët shqiptar departamenti i shtetit amerikan deklaronte se Amerika e kishte “portën e hapur për Shqipërinë.”⁵²⁷ Përfaqëuesit diplomatik amerikanë dërgonin mesazhe për të bërë sondazhe dhe për të kuptuar qëndrimin e qeverisë shqiptare ndaj SHBA-së. Por, reagimi i diplomatëve shqiptarë me porosi nga udhëheqja ishte i prerë dhe kategorik ndaj diplomatëve amerikanë.

⁵²¹ Die große Chronik Weltgeschichte, Das Ende des Ost-West-Konflikts 1973-1989, Verlag Chronik, f.267

⁵²² Po aty, f. 266

⁵²³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.872, f.122, Mbi raportin e departamentit të shtetit mbi të drejtat e njeriut ku përmendet dhe vendi ynë.Tiranë , më 16 shkurt 1985

⁵²⁴ Ramiz Alia anëtarë i Partisë Komuniste që nga viti 1943, në vitin 1948 zgjidhet antëtar i Komitetit Qëndror të PPSH dhe në vitin 1956 pas studimeve në Bashkimin Sovjetik, u bë kandidat i Byrosë Politike të KQ të PPSH. Në vitet 70, Alia mori postin e sekretarit të çështjeve ideologjike në Byronë Politike. Alia luajti një rol të rëndësishëm në rishkrimin e Kushtetutës 1976. Në 22 nëntor 1982 Kuvendi Popullor e kishte zgjedhur Ramiz Alinë President të Presidiumit të RPSSH.

⁵²⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.872, f.120, Mbi raportin e departamentit të shtetit mbi të drejtat e njeriut ku përmendet dhe vendi ynë.Tiranë, më 16 shkurt 1985

⁵²⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.872, f.110 Informacion - Mbi qëndrimin e SHBA ndaj vendit tonë gjatë vitit të fundit dhe analiza e artikujve të shtypit amerikan pas vdekjes së shokut Enver Hoxha

⁵²⁷ Po aty, f.63, nr.908 Radiogramë dërguar MPJ,

Shqetësimin e përhershëm se mos Shqipëria binte nën dominimin e BS, shtypi amerikan e pasqyroj, në këto momente, edhe më tepër në një numër shkrimesh.” *Vdekja e Enver Hoxhës u jep shans sovietikëve për t’a futur përsëri Shqipërinë në orbitën e Moskës, pas një shkëputje prej 24 vjetësh.*”⁵²⁸ shkruan “Wall Street Jurnal” e datës 12 prill 1985. Departamenti i shtetit amerikan i motivuar nga ky shqetësim, e vlerësoi momentin pas vdekjes së Hoxhës si të përshtatshëm për të kritikuar më fortë aspekte të ndryshme të jetës në Shqipërinë komuniste me mjetet e përshtatshme të informacionit dhe të komunikimit të aleatëve të saj.⁵²⁹ Artikujt e gazetave u kombinuan me veprimtarinë e diplomatëve dhe të aktivistëve të të drejtave të njeriut në parlamentin Evropian dhe në Organizatat Ndërkombëtare, në to regjimi komunist shqiptar u kritikua për shkeljen e të drejtave të njeriut.” Raporti mbi të “drejtat e njeriut”, i departamentit të shtetit amerikan, evidentonte se “*kushtet në Shqipëri ishin jashtëzakonisht të mjerueshme.*”⁵³⁰ Ky qëndrim i SHBA-së shqetësoi Alinë dhe qeverinë shqiptare për disa arsye:

Së pari lidhur me këtë çështje këto kritika të ashpra të përmendura në dokumentin zyrtar të qeverisë amerikane, në konjunkturën kur Lindja dhe Perëndimi kishin bërë deklarata e tentaiva për tu afruar me Shqipërinë, dëmtonin interesat e diplomacisë shqiptare, e cila ishte e intersuar në gjetjen e tregjeve në Perëndim dhe Lindje.

Së dyti politika “armiqësore” e SHBA-së ndaj Shqipërisë rrezikonte marrëdhëniet e diplomacisë shqiptare me fqinjët ndërkohë që marrëdhëniet me Greqinë, Turqinë ishin në rrugën e normalizimit të tyre. Me përjashtim të Jugosllavisë lidhur me çështjet në Kosovë. Ky qëndrim amerikan sipas udhëheqjes, mund të nxiste fushatën propagandistike “*vorioepiriole me pretendimet për Shqipërinë e Jugut, në një kohë kur marrëdhëniet e Shqipërisë me Greqinë ishin në rrugë të mirë, Gjithashtu mund të mbështesin dhe të ngjallin shpresa në reaksionin e brendshëm në Shqipëri dhe ta nxisën atë kundër pushtetit popullor, duke menduar që ka nga mbropa mbështetjen e qeverisë së SHBA-së*”⁵³¹

Udhëheqja shqiptare e vlerësoi si një raport “*që mund të sinjalizonte ndërrmarrjen e aksioneve konkrete armiqësore nga reaksioni shqiptar jashtë kundër vendit dhe kundër ambasadave jashtë shtetit.*”⁵³² Pas këtij raporti të departamentit të shtetit amerikan propaganda dhe shtypi shqiptar rritën tonet agresive ndaj SHBA, duke e rikonsideruar atë “*si armik i betuar i popullit shqiptar dhe i popujve të botës*”⁵³³ Qëllimi i kësaj propagande ishte të bënte të njohur politikën e saj të jashtme se “*Shqipëria do të ndiqte me konsekuencë politikën krejtësisht të pavarur të përcaktuar nga Partia.*”⁵³⁴ duke i dhënë fund zhurmës së hapjes me kujdes ndaj perëndimit.

Bashkimi Sovjetik që kishte synim daljen në detin Adriatik, nxitoi të përmirësoi marrëdhëniet me Shqipërinë. Menjëherë pas vdekjes së Hoxhës dërgoi telegram ngushëllimi për vdekjen e tij.⁵³⁵ Gjithashtu, referenti i MPJ bullgare, kërkoi të lejohej ambasadori sovjetik

⁵²⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D. 872, f.109, Informacion Mbi qëndrimin e SHBA ndaj vendit tonë gjatë vitit të fundit dhe analiza e artikujve të shtypit amerikan pas vdekjes së shokut Enver Hoxha

⁵²⁹ Po aty, f.39 Letër dhe fotokopjet origjinale të dy dokumentave, të cilat iu dërguan Ministrisë Punëve të Jashtme nga ambasadori në Vjenë Idriz Bardhi. Dokumentet janë të CIA-s

⁵³⁰ Po aty, f.42, Mbi raportin e departamentit të shtetit mbi të drejtat e njeriut ku përmendet dhe vendi ynë.Tiranë, më 16 shkurt 1985

⁵³¹ Po aty, f.43

⁵³² Po aty, f.42, Mbi raportin e departamentit të shtetit mbi të drejtat e njeriut ku përmendet dhe vendi ynë.Tiranë, më 16 shkurt 1985

⁵³³ Zëri i Popullit, *Shqipëria i jep Lamtumirën... Enver Hoxhës*, Fjala e Ramiz Alisë, Mitingu i përmotshëm, 16 prill 1985, nr. 91(11.461),f.1 Ideali i Partisë dhe i shokut Enver Hoxha do të jetojë gjithmonë, datë 17 prill nr.92 (11.462) f.1

⁵³⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.872, f.44, Mbi raportin e departamentit të shtetit mbi të drejtat e njeriut ku përmendet dhe vendi ynë.Tiranë , më 16 shkurt 1985

⁵³⁵ AMEPJ, Fondi MPJ,V.1986, D.187/1, f.139 Mbi marrëdhëniet e vendit tonë me Bullgarinë

të shkonte në Tiranë për ngushëllim.”⁵³⁶ Qeveria shqiptare refuzoi çdo propozim në lidhje me BS. Refuzimi i telegramit nga udhëheqja shqiptare u prit mirë nga SHBA dhe Perëndimi. Gazeta “*Los Angeles Times*” e datës 13 prill 1985 shkruante se “për refuzimin e telegramit të BS diplomatët perëndimorë thanë se kjo ishte një shuplakë e fortë për udhëheqjen sovjetike.”⁵³⁷

Në këto kushte të vështira, Alia kishte dy rrugë ose hapjen me Perëndimin ose ndjekjen e rrugës së vazhdimësisë. Hapja ndaj Perëndimit dhe zbatimi i masave liberalizuese në ekonomi dhe politikë do të shkatërronin strukturën institucionale që bëri të mundur ardhjen e tij në pushtet.⁵³⁸ Si ideolog i marksizëm - leninizmit, marrja e një rruge të re ishte e pamundur. Si e tillë ai zgjodhi rrugën e vazhdimësisë në politikën e jashtme. Rrugë kjo që do të sillte pasoja katastrofale për ekonominë dhe shoqërinë shqiptare.

Vetëm pak muaj më vonë pas vdekjes së Enver Hoxhës, më 27 gusht 1985, në një fjalim të mbajtur në Korçë, Alia dërgoi sinjalet e para zyrtare për ndërkombëtarët në lidhje me qëndrimin e regjimit ndaj botës së jashtme. Ai thotë se “*e kanë kot ata që i interpretojnë veprimet e zakonshke normale politike e diplomatike të Shqipërisë si shenja të hapjes së vendit ose si prirje për t’u afruar me njërin ose tjetrën palë. Shqipëria as “hapet as mbyllet” Në politikën e jashtme të Shqipërisë nuk do të bëhet asnjë ndryshim dhe nuk do të bëhet asnjë lloj marrëveshjeje me SHBA dhe BS. Prandaj nuk do të merret asnjë borxh i jashtëm*”.⁵³⁹

Në 11 tetor 1986, pak ditë para Kongresit të 9-të të PPSH-së, u mblodh Byroja Politike e KQ të PPSH, e cila mori në shqyrtim projektdirektivat e kongresit.⁵⁴⁰ Këto projektdirektiva u shtruan për herë të parë gjatë këtyre viteve për diskutim popullor, dhe kjo si rezultat i vështirësive ekonomike. Nga specialistë të fushave të ndryshme të ekonomisë të aparateve drejtuese, në pamundësi për të thënë mendimin e tyre drejtëpërsëdrejti, bënë propozime në lidhje me projektdirektivat por duke i paraqitur ato si propozime të popullit. Sipas këtyre mendimeve “*në kushtet e vështira ekonomike, planet duhet të paraqiteshin me ulje, prodhimi industrial për vitin 1990 të ulëj 63 milionë lekë. Me ulje propozoheshin dhe të ardhurat kombëtare, investimet, të ardhurat financiare, rendimenti i punës në industri. Ndryshime duhej bërë për naftën, për industrinë e bakrit, për importin e për ndërtimet. Investimet të pakësoheshin me rreth 50 milionë lekë dhe të shtyreshin një sërë objektesh, për arsye se konjunkturat ndërkombëtare, çmimi i naftës dhe energjisë elektrike ishte gjithnjë e më tepër në ulje, ndërkohë që çmimet e importeve rriteshin, dhe në bujqësi deficioni ishte i lart. Ulja e prodhimit arsyetohej edhe me shtyrjen e afateve të ndërtimit të disa veprave të reja, për shkak të vonësive në kontraktime*.”⁵⁴¹

Këto mendime dhe kërkesa të dala nga diskutimi popullor, u konsideruan nga Alia, si “*nënshtrim ndaj vështirësive që rridhnin nga faktorë të jashtëm të bllokadës dhe të rrethimit imperialisto-revizionist.*” Vështirësitë ekonomike në vend sipas Alisë ishin pasojë e presionit të përhershëm ndaj Shqipërisë nga vendet imperialiste revizioniste. ... Borgjezia dhe revizionizmi bëjnë presion dhe përpiqen të na tërheqin në organizatat ekonomike ndërkombëtare të na lidhin me kreditë e forma të tjera skllavëruese, të na imponojnë rregullat

⁵³⁶ Po aty,

⁵³⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.872, f.110 Informacion- Mbi qëndrimin e SHBA ndaj vendit tonë gjatë vitit të fundit dhe analiza e artikujve të shtypit amerikan pas vdekjes së shokut Enver Hoxha

⁵³⁸ Elez Biberaj, *Shqipëria dhe shqiptarët në udhën e rimëkëmbjes*, Botues: Instituti i Studimeve ndërkombëtare, Tiranë 2014, f.91

⁵³⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1163, f.134, Agjencia Telegrafike Shqiptare, Shtypi francez, Gazeta “Le-z-Eko” e datës 28 gusht 1985, boton komentën me titull: “Shqipëri: Hapje”

⁵⁴⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.1, f.1, Diskutimi i Ramizë Alisë në mbledhjen e Byrosë Politike të datës 11.9.1986

⁵⁴¹ Po aty, f.3-5

e tyre finaciare.”⁵⁴² Duke fajësuar “armikun e jashtëm” Alia hoqi përgjegjësitë nga vendimet e ndërmarra të tij dhe të Byrosë Politike. Si pasardhës besnik i Hoxhës, ai ndoqi të njëjtat praktika në qeverisje, shmangu vemëndjen e popullit nga problemet e rënduara brenda vendit duke trumbetuar nacionalizmin dhe mbrojtjen e interesave kombëtare në marrëdhëniet ndërkombëtare

Rruga e vazhdimësisë u bë e njohur për popullin dhe në arenën ndërkombëtare në Kongresin e IX - të të PPSH, nëntor 1986. Raporti i Alisë për politikën e jashtme u mbështet në trashëgiminë e lënë nga Hoxha, sipas tij “*Shqipëria do të vazhdonte politikën e saj të pavarur në kundërshtim të plotë me çdo formë të agresionit të blloqeve politike ushtarake dhe ekonomike.*”⁵⁴³ Procesi i bisedimeve për paqe e çarmatim midis Regan dhe Gorbaçov, 12 tetor 1986, në Rejkavik u konsiderua nga ai “*i rrezikshëm për fatet e njerëzimit.*”⁵⁴⁴ Ky takim sipas tij i shërbente “*kursit militarist dhe rritjes së garës së armatimit e përgatitjet për luftë*”⁵⁴⁵. Në planin propagandistik dhe për demagogji të dy superfuqitë flasin shumë për çarmatimin dhe paqen..⁵⁴⁶ Ndërsa për politikën e Gorbaçovit, sipas tij ato kishin si qëllim “*të mashtrojnë e të vënë në gjumë popujt sovjetik.*”⁵⁴⁷

Treguesit në rënie të ekonomisë e detyruan Tiranën zyrtare të ndërmerre disa hapa në politikën e jashtme, që synonin më tepër zgjerimin e kujdesshëm të marrëdhënieve diplomatike, kulturore e tregtare me jashtë, veçanërisht me shtetet e Evropës Perëndimore dhe të Ballkanit. Me këtë qëllim u bënë përpjekje për të zgjeruar marrëdhëniet diplomatike me Francën, Italinë, Spanjën, Portugalinë, Belgjikën, Hollandën, Zvicrën, Portugalinë etj. Përveç dërgimit të ambasadorëve, me këto vende u shkëmbyen edhe delegacione politike deri në rang ministrash të Jashtëm, si me Francën, dhe Spanjën, ndërsa në nivel zv/ministrash pothuajse me shumicën e vendeve perëndimore.

Pavarësisht se tregtia e jashtme u konsiderua “*thembra e Akilit të ekonomisë.*”⁵⁴⁸ marrëdhëniet tregtare ishin në një nivel më të ulët sesa ato politike.⁵⁴⁹ Edhe pse disa marrëveshje për bashkëpunim ekonomik, industrial e teknik me disa vende ishin nënshkruar, ato shpesh nuk realizoheshin me sukses. Ato u penguan nga ngurtësia ideologjike e regjimit e cila, i konsideronte presione ekonomike, ndihmat e ofruara në formën e kredisë dhe ofertat e perëndimit për bashkëpunim ekonomik shumëpalësh. Për këtë arsye shumë marrëveshje ekonomike për bashkëpunim ekonomike-tregtare si me Spanjën, Finlandën, Danimarkën, Austrinë etj mbetën vetëm tratatativa.⁵⁵⁰

Krahas marrëdhënieve politike, gjatë këtyre viteve sipas udhëzimeve nga udhëheqja u zhvilluan edhe ato kulturore. Vend të rëndësishëm në këtë drejtim e zinte Franca, Italia dhe më pak me vendet nordike. Me Belgjikën, Hollandën, Zvicrën, Portugalinë etj, nuk pati marrëveshje kulturore.⁵⁵¹ Në vitet 1986-1987, u vendosën gjithashtu marrëdhënie diplomatike me Kanadanë Singaporin, Jordaninë, Filipinet, Bolivinë etj.

Marrëdhëniet Shqipëri – Francë ishin marrëdhëniet më normale të qeverisë shqiptare. Pas vizitës së sekretarit të shtetit për marrëdhëniet me jashtë të Francës, Jean-Michel Baylet, në

⁵⁴² Po aty.

⁵⁴³ Ramiz Alia, Raport në Kongresin e 9-të të PPSH, Tiranë, 1986, f.147

⁵⁴⁴ Po aty,

⁵⁴⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.3, f.4 Diskutim i MPJ, Reis Malile në Kongresin e 9-të të PPSH, 4 nëntor 1986

⁵⁴⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.3, f.4 Diskutim i MPJ, Reis Malile në Kongresin e 9-të të PPSH, 4 nëntor 1986

⁵⁴⁷ Ramiz Alia, Raport në Kongresin e 9-të të PPSH, Tiranë, 1986, f.176

⁵⁴⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.3, f.11 Diskutim i MPJ, Reis Malile në Kongresin e 9-të të PPSH, 4 nëntor 1986

⁵⁴⁹ Po aty, f.44

⁵⁵⁰ Po aty, f.46

⁵⁵¹ Po aty,

Tiranë, shtator 1985, e cila u pasua nga vizita e zëvendësministrit të Punëve të Jashtme Sokrat Plaka, në Francë, në dhjetor 1986 marrëdhëniet midis dy vendeve u bënë edhe më të afërta.⁵⁵² Pas kësaj vizitat e përfaqësuesve politikë francezë në Shqipëri u bënë më të shpeshta. Takimi midis ministrave të Jashtëm në OKB në vjeshtën e vitit 1986, mesazhet që shkëmbyen presidenti Mitterrand me kryetarin e presidiumit të Kuvendit Popullor, Ramiz Alia, me rastin e festave përmirësuan ndjeshëm klimën midis dy vendeve. Takime zyrtare, ftesat, urimet nuk u konsideruan thjesht akte ku shprehej dëshira për zhvillimin e mëtejshëm të marrëdhënieve, por ato krijonin bazat për një shtytje të mëtejshme të bashkëpunimit midis dy vendeve në fusha të ndryshme me interes reciprok.⁵⁵³ Në takimin me Sekretarin e Shtetit Didier Bariani në 9-11 dhjetor 1986, pala shqiptare shqiptare dorëzoi një promemorje për zgjerimin e zhvillimeve tregtare midis dy vendeve. Në të kërkohej *“nxitja përkatësisht nga ana e të dy palëve e bashkëpunimit të ndërmarrjeve dhe firmave tregtare të dy vendeve si dhe krijimi i disa kushteve lehtësuese si ulja e taksave dhe rritja e kontigjentit të tyre.”*⁵⁵⁴ Pavarësisht rritjes së nivelit diplomatik të shkëmbimeve e vizitave të shumta në të gjitha fushat shkëmbimet tregtare në vitin 1986 shënuan një rënie të ndjeshme. Në kushte kur kushtetuta ndalonte çdo borxh, ishte më tepër e interesuar për tregti me sistem kompesimi dhe nga ana tjetër Franca ishte anëtare e TPE, ku taksat doganore përcaktoheshin nga ajo, vështirësoi marrëdhëniet tregtare me Francën. Franca bëri përpjekjet e saj, ndërsa udhëheqja shqiptare ndoqi politikën e saj të vazhdimësisë.⁵⁵⁵

Në tërësinë e marrëdhënieve ndërkombëtare të Shqipërisë pas 1985, marrëdhëniet me vendet fqinje zunë një vend të rëndësishëm. Për sigurinë e Shqipërisë marrëdhëniet me Jugosllavinë kishin rëndësi për udhëheqjen shqiptare, ekzistenca e Jugosllavisë, jashtë blloqeve politike të Luftës së Ftohtë mundësonte sigurinë në rajon. Por situata e paqëndrueshme politike në Jugosllavi me revoltat në Kosovë dhe territore të tjera të saj krijuan mundësinë e ndërhyrjes sovjetike në Jugosllavi. Për këtë arsye interesi i Shqipërisë në politikën e vazhdimësisë ishte normalizimi i marrëdhënieve me Jugosllavinë dhe zgjerimi i bashkëpunimit në të gjitha fushat. Në kushtet kur marrëdhëniet me Jugosllavinë ishin acaruar ndjeshëm, nën mesataren e zhvillimit normal, Byroja Politike, dhjetor 1985, vendosi *“të neutralizonte veprimtaritë negative jugosllave, duke treguar kujdes në marrëdhëniet me Greqinë, Italinë dhe Turqinë”*⁵⁵⁶ Me këtë porosi u rrit ndjeshëm veprimtaria diplomatike me fqinjët. U rritën ndjeshëm shkëmbimet e zyrtarëve të lartë, përfaqësues të fushave të tjera si parlamentarë, lektorë etj., madje u tregua kujdes dhe në mënyrën dhe formën e pritjes së tyre sepse sipas Alisë *“ajo tregon vlerësim për shtetin që përfaqëson dhe është një gjest miqësor që përmirëson marrëdhëniet midis dy vendeve”*⁵⁵⁷ Në shërbim të këtij qëllimi politik marrëdhëniet me Greqinë u përmirësuan ndjeshëm. Që nga vizita e ministrit të Jashtëm grek Karolios Papuliasit në Shqipëri, dhjetor 1984, marrëdhëniet midis dy vendeve kishin hyrë në rrugën e zhvillimit pozitiv. Përmirësimi i të gjitha aktiviteteve politike, ekonomike-tregtare u finalizua me abrogimin e “Ligjit të Luftës” 1987. Edhe me Italinë marrëdhëniet midis dy vendeve patën një rritje të ndjeshme të shkëmbimeve dhe kontakteve miqësore. Por në kulmin e marrëdhënieve politike të Shqipërisë me Italinë, në dhjetor të vitit 1985, 6 anëtarë të familjes Popaj do të

⁵⁵² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.292, f.58, Marrëdhëniet me Francën

⁵⁵³ Peka, Maxhun, *Një jetë në diplomaci...* f. 201

⁵⁵⁴ Po aty,

⁵⁵⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.258, f.242 Mbi marrëdhëniet me Francën 1985

⁵⁵⁶ AQSH, Fondi 14 AP/OU, V.1985, D.70, f.8, Mbi disa Probleme të Politikës së jashtme dhe të marrëdhënieve me shtetet fqinje.

⁵⁵⁷ Po aty, f.9

kërkojnë strehim në ambasadën italiane në Tiranë, pas kësaj marrëdhëniet midis dy vendeve do të pësojnë “ftohje”.

Në marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me Turqinë pas vitit 1985, u tregua kujdes në marrëdhëniet e saj me SHBA dhe Perëndimin, vendin dhe rolin e Turqisë në NATO, acarimet me Greqinë e Bullgarinë, problemin e Qipros dhe rolin e Turqisë në këtë çështje dhe në përgjithësi në zonën e Ballkanit. Të gjitha veprimtaritë diplomatike të ndërrmarra i dhanë shtytje marrëdhënieve duke krijuar një atmosferë miqësore midis dy vendeve. Marrëdhëniet me Turqinë, përmirësuan edhe marrëdhëniet me Jugosllavinë, sepse “*popullsia myslimane në Jugosllavi kishte lidhje traditash 500 vjeçare me Turqinë*.”⁵⁵⁸ Si rezultat i ndjekjes së një politike të tillë u përmirësuan edhe marrëdhëniet me Jugosllavinë, të cilat do të karakterizohen nga një fushatë propagandistike e ashpër midis dy vendeve në lidhje me problemin e Kosovës dhe pakicave jugosllave në Shqipëri, por marrëdhëniet tregtare u zhvilluan normalisht.

Nevoja për pajisje industriale në kushtet e një teknologjie të prapambetur e detyroi, udhëheqjen të zgjeronte tregtinë me Rumaninë dhe Bullgarinë. Në këto dy vende shitej krom, bitum, dolomite, tela bakri etj., dhe nga ky treg merreshin pajisje të rëndësishme për ndërtimin e uzinave. Në rastin me Rumaninë, pajisjet që merreshin prej saj i duheshin ekonomisë për ndërtimin e Uzinës së Vajrave Lubrifikant në Ballsh.⁵⁵⁹ Në marrëdhëniet politike, kulturore shkencore nuk pati zhvillime.

Tirana zyrtare nuk u përfshi deri në 1988, në marrëdhëniet shumëpalëshe rajonale. Alia ishte i vetmi udhëheqës ballkanik që nuk e pranoi deklaratën “*për krijimin e një zone pa armë kimike në Ballkan*.”⁵⁶⁰ e nënshkruar nga Çausheku dhe Zhivkovi, me anë të së cilës kërkohej organizimi i një mbledhjeje midis vendeve të Ballkanit me qëllim që ato të angazhoheshin në mos praninë e vendosjes së armëve kimike. Në fund të shkurtit 1986 Ramiz Alia i përgjigjet Çaushekut se “*Burimi kryesor i gjendjes së rëndë politike që ekziston në zonën tonë dhe në botë janë SHBA dhe BS. Angazhimet ndërkombëtare të disa shteteve ballkanike, sidomos ato që rrjedhin nga përkatësia e tyre në blloqet e NATO-s e të Traktati të Varshavës e bëjnë të parealizueshëm propozimin e tanishëm për kthimin e Ballkanit në një zonë pa armë kimike dhe pa armë bërthamore*.”⁵⁶¹

Në përpjekje për gjetjen e burimeve të reja për ekonominë, Tirana zyrtare, vlerësoi mundësinë e normalizimit të marrëdhënieve me RFGJ. Dikutimet me palën gjermane kishin filluar që në 1973, por për shkak të çështjes së reparacioneve të luftës ato kishin mbetur pezull. Midis dy palëve u ndërmorën diskutime të gjata të cilat u finalizuan me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve në 1987.

Një çështje tjetër që kërkonte energji, maturi dhe dalje nga kornizat e ideologjisë ishte normalizimi i marrëdhënieve diplomatike me Anglinë e cila, u pengua nga çështja e arit shqiptare dhe incidenti i Kanalit të Korfuzit. Këto dy çështje penguan normalizimin e marrëdhënieve diplomatike me Anglinë deri në vitin 1990. Deri në fillim të viteve 90 me përjashtim të Anglisë dhe Irlandës, Shqipëria kishte marrëdhënie diplomatike me të gjitha vendet e kontinentit evropian. Irlanda nuk kishte treguar interes ndaj propozimeve të qeverisë shqiptare.⁵⁶²

⁵⁵⁸ Po aty, f.12

⁵⁵⁹ Po aty, f.13

⁵⁶⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.43, f.45, Analiza e punës së Ambasadës në Ankara për vitin 1985

⁵⁶¹ Po aty, f.34

⁵⁶² Po aty, f.43

3.2 Nga diskutimi i çështjes së reparacioneve deri në vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ

3.2.1 Çështja e reparacioneve pengesë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ

Në gjysmën e parë të viteve '80 Shqipëria ishte i vetmi vend në Evropë, që nuk kishte vendosur marrëdhënie diplomatike me Republikën Federale Gjermane. Qeveria komuniste e Republikës Popullore të Shqipërisë për shkak të ndryshimeve të mëdha të sistemeve politike midis dy vendeve refuzoi vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me shtetin gjermanoperëndimor, kur u krijua në vitin 1949, por edhe më vonë, kur Shqipëria u shkëput nga blloku sovjetik, në fund të vitit 1961.⁵⁶³ Ekstremizmi politik dhe këmbëngulja e udhëheqjes komuniste shqiptare në kërkesën e saj ndaj RFGJ për pagimin e reparacioneve për dëmet e luftës penguan gjithashtu vendosjen dhe normalizimin e marrëdhënieve të Shqipërisë me Republikën Federale të Gjermanisë.

Në kushtet kur kriza politike midis dy vendeve aleate Kinës dhe Shqipërisë po bëhej gjithnjë edhe më shumë prezente në shtypin europian dhe në kanalet diplomatike të kohës, shqetësimi përëndimor se cili do të ishte kursi i politikës së jashtme të Shqipërisë pas kësaj, rritej gjithnjë e më shumë. Pozicioni gjeostrategjik i Shqipërisë ishte i lakmueshëm për BRSS. Në optikën e Perëndimit kushtet e vështira ekonomike në vend mund të detyronin Shqipërinë të ribinte nën influencën e BRSS. Ky afirm i Shqipërisë në llogaritë e blloqeve politike ushtarake rriste rrezikun për Perëndimin në detin Adriatik. Në këtë logjikë të Luftës së Ftohtë, përfshirë edhe nxitjen e SHBA-së, RFGJ pati tendencën të normalizonte marrëdhëniet diplomatike me Shqipërinë.

Midis Shqipërisë dhe RFGJ-së deri në vitin 1975 nuk pati asnjë kontakt politik. Në vitin 1969, pas fitores së qeverisë social-liberale të Willy Brand, në kuadrin e Ostpolitikës pati tendenca afrimi për normalizimin e marrëdhënieve të RFGJ -së me Shqipërinë. Nëpërmjet kanaleve diplomatike Boni i dërgoi Tiranës mesazhe se ishte gati të vendoste marrëdhënie diplomatike me të, por iniciativën duhej ta merrte Tirana.⁵⁶⁴ Hoxha nuk pranoi normalizimin e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ-së. Në vitin 1973, Willy Brand vizitoi Jugollavinë. Në takimi midis Titos dhe Brandit u ngrit dhe çështja e dëmshpërblimeve të luftës. Ky ishte dhe momenti që ndryshoi rrjedhën e aktiviteteve diplomatike të Shqipërisë në lidhje me RFGJ.

Në vazhdim Tirana zyrtare u tregua e vëmendëshme ndaj zhvillimeve ndërkombëtare e në veçanti ndaj politikave të RFGJ, me shpresën e krijimit të konjunkturave të favorshme për rihapjen e kërkesave për reparacione.⁵⁶⁵ Në vitin 1973, Hoxha u informua për përçapjet diplomatike gjermanoperëndimore në Vjenë, Paris, Beograd për normalizimin e vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë. Vetë Brandi, gjatë vizitës së tij në Jugosllavi, në prill 1973, ishte interesuar për të gjetur mundësinë për të vendosur marrëdhëniet diplomatike me Shqipërinë.⁵⁶⁶ Hoxha u informua, gjithashtu, se Tito gjatë bisedimeve me Brandt kishte ngritur edhe çështjen e dëmshpërblimeve të Luftës në masën 2 miliardë marka.⁵⁶⁷ Po në shtator të këtij viti RFGJ dhe RDGJ me miratimin e Fuqive të mëdha do të pranoheshin në OKB. Ky ishte momenti i duhur për të rihapur çështjen e reparacioneve me RFGJ.

⁵⁶³ Paskal Milo, *Udhëkryqe shqiptaro-gjermane*, Tiranë: Botime Toena, 2016, f.241

⁵⁶⁴ Po aty, f.265

⁵⁶⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1981, D.1259/4, f.84, Mbi Reparacionet nga Gjermania Perëndimore. Për më tepër informacion shiko te shtojca fq.257

⁵⁶⁶ Paskal Milo, *Udhëkryqe shqiptaro-gjermane*, Botime Toena, Tiranë 2016, f.266

⁵⁶⁷ Po aty,

Në sesionin e 28 të Asamblesë së Përgjithsme të OKB -s, në 28 shtator 1973, misioni diplomatik i drejtuar nga MPJ, Nesti Nase votoi në favor të pranimi të dy Gjermanive, në emër të qeverisë shqiptare ai u shpreh që gjermanët duhej ta zgjidhnin vetë çështjen e tyre e mos të imponoheshin nga jashtë. Dhe ishte e drejtë e gjermanëve për të patur një komb të vetëm. Përkrah kësaj në këtë sesion Malile bëri të njohur kërkesën e qeverisë shqiptare për shlyerjen nga RFGJ të detyrimeve të saj për dëmet e shkaktuara Shqipërisë gjatë LIIB. Sipas qeverisë shqiptare kërkesa për reparacione duhej drejtuar Republikës Federale Gjermane si fituese e tre zonave perëndimore të okupacionit.⁵⁶⁸

Praktika ndërkombëtar për pagesat e repacioneve të RFGJ ishte zhvilluar duke u mbështetur në Marrëveshjen e Londrës.⁵⁶⁹ RFGJ në plotësimin e kërkesave më shtetet, të cilave i detyrohej riparacione lufte, i zgjidhi me kompromis midis Gjermanisë dhe këtyre vendeve dhe pikërisht në formën e dhënies së kredive në kushte të favorshme e me afat të gjatë. Në kuadrin e këtyre marrëveshjeve për dhënie kredie janë dhe reparacionet për viktimat dhe personat e dëmtuar fizikisht nga lufta (Invalidë, të internuar)⁵⁷⁰

Qeveri shqiptare nxitoi në hartimin e kërkesave për reparacione sepse sipas saj nga *“ana e qeverisë gjermano-perëndimore gjithnjë e më tepër po ngrihet teza, se gjeneratat e reja që po hyjnë në jetë nuk mund të përgjigjen për krimet e nazizmit.”*⁵⁷¹ RFGJ nuk reagoi në lidhje me reparacionet, por nga ana tjetër diplomatët gjermanoperëndimor në kryeqytetet e vendeve të ndryshme në gjatë vitit 1974, kontaktonin me diplomatë shqiptarë e përcillnin mesazhe për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, por pa i paguar me pagesën e dëmshpërblimeve.⁵⁷²

Në 1 korrik 1975, qeveria shqiptare i drejtoi qeverisë federale një memorandum. Nëpërmjet kësaj qeveria shqiptare i kërkonte RFGJ shlyerjen e reparacioneve të LIIB Shqipërisë. Ky memorandum iu dorëzua ambasadorit të RFGJ Jesco Von Puttkamer nga ambasadori shqiptar në Beograd, Dhimitër Lamani.⁵⁷³ Me këtë akt filloi dhe procesi i gjatë 12 vjeçar i zgjidhjes së këtij problemi. Në memorandum thuhej se *“RPSSH nuk ka hequr asnjëherë dorë nga e drejta e saj e pamohueshme që të zhdëmtohet nga RFGJ.”*⁵⁷⁴ Qeveria shqiptare i kërkoi në këtë memorandum RFGJ 2.006.500.000 dollarë reparacione dhe 2.559.554.000 dollarë interesa.⁵⁷⁵ Shuma e humbjeve e kërkuar në këtë rast u rrit gati 820 milionë më shumë se sa shifra e paraqitur 28 vjet më parë. Aneksi i tij sqaronte se kërkesat shqiptare ishin ato që përmbante Memorandumi i vitit 1947, me disa plotësime të bëra më vonë nga ristudimi i dokumentave dhe përshtatja më e mirë me çmimet ndërkombëtare të asaj periudhe.⁵⁷⁶

Pas këtij takimi u zhvilluan dhe një sërë takimesh të tjera gjatë viteve 1975-1978. Gjatë këtyre takimeve, në këto tre vjet, qeveria shqiptare kërkoi me insistim zgjidhjen e çështjes së reparacioneve dhe më pas të fillohej me bisedimet për normalizimin e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve. Ndërsa Boni zyrtar tregoi gadishmëri të hynte në bisedime për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, por pa vënë kushte paraprake. Udhëheqësi shqiptar i

⁵⁶⁸ Ksenofon Krisafi, *Diplomaci pas lufte, Negociatat me Italinë dhe Gjermaninë për dëmet e Luftës në Shqipëri, Botime „Dita 2000”* Tiranë 2009, f.227

⁵⁶⁹ *Marrëveshja e Londrës e vitit 1953, e përfunduar midis RFGJ, Francës dhe Anglisë, kishte si subjekt kryesor borxhet që u detyrohej Gjermania e paraluftës këtyre vendeve*

⁵⁷⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1166, f.87, Informacion për shfrytëzimin e arkivave të Agjencisë ndëraleate të Reparacioneve IARA

⁵⁷¹ Po aty, f.87

⁵⁷² Paskal Milo, *Udhëkryqe shqiptaro-gjermane*, Botime Toena, Tiranë 2016, f.269

⁵⁷³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165 f.314/1, Informacion mbi etapën në të cilat kanë kaluar bisedimet midis vendit tonë dhe RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve.

⁵⁷⁴ Po aty

⁵⁷⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.356/2, f. 121, Historiku i shkurtër rreth bisedimeve të zhvilluara me RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve dhe çështjen e reparacioneve

⁵⁷⁶ Po aty

pakënaqur me rezultatet e bisedimeve akuzoi herë pas here me tone të forta Bonin zyrtar dhe interesimin e saj për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë, duke i quajtur ato “politika revanshiste” dhe që “RFGJ i detyrohej borxhe në formën e dëmshpërblimeve të luftës në shuma që arrinin në miliarda marka.”⁵⁷⁷ Akuzat e Hoxhës i drejtoheshin qartë RFGJ në fjalimet e tij gjatë vizitave që ai ndërmerrte në rrethet e Shqipërisë. Sipas Hoxhës publiciteti që i bëhej fjalimeve të tij do të ndikonte pozitivisht në çështjen e reparacioneve. Ky qëndrim jo diplomatik i udhëheqësit egocentrik, do të shoqërojë gjithë ecurinë e çështjes mbi reparacionet e luftës me RFGJ. Megalomania e udhëheqësit të Shqipërisë së vogël, u përcoll me indiferentizëm nga Boni.

Ftohja e marrëdhënieve politike të Shqipërisë me Kinën, ndërprerja e ndihmave ekonomike, financiare tekniko-shkencore dhe ushtarake, sollën pasoja të rënda për ekonominë e vendit. Qeverisja autokratike, me parimin në “mbështetjen në forcat tona” kufizoi prespektivat për zhvillimin ekonomik të vendit. Treguesit ekonomik tregonin për rënien e ekonomisë deri në nivelet e krizës dhe ekonomia e vendit kishte nevojë emergjente për valutë.

Në këto kushte, vetëm 2 muaj pas prishjes me Kinën, shtator 1978, Hoxha, urdhëroi MPJ “të aktivizonte kërkesën për dëmshpërblimet nga Gjermania Federale.”⁵⁷⁸ MPJ duhej të studionte statusin e Gjykatës Ndërkombëtare të Hagës në lidhje me reparacionet, në mënyrë që nëse ky status e lejonte, çështja e reparacioneve të çohet në Gjykatën Ndërkombëtare të Hagës për zgjidhje. Me sa rezulton nga dokumentacioni arkivor, kjo ide kishte vështirësi të mëdha procedurale - juridike. Për këtë arsye nuk u realizua.

Në shkurt 1979, ambasadori në Beograd Sokrat Plaka u thirr në Tiranë në takim me Mehmet Shehun, i cili e urdhëroi ambasadorin “të rifillonin bisedimet aty ku ishim lënë afro dy vjet më parë dhe t’i jepej përgjigje pozitive propozimit të bërë nga qeveria gjermane në korrik 1977 për fillimin imediat të bisedimeve në Beograd, Vjenë e Bon.”⁵⁷⁹

Në 1 gusht 1979 ambasadori i RFGJ në Beograd, Horst Graber, i deklaroi ambasadorit shqiptar atje se “Qeveria federale e vlerëson propozimin shqiptar si shenjë të interesit reciprok për një zhvillim të marrëdhënieve dypalëshe. Qëndrimi i qeverisë federale për çështjen e reparacioneve ose të çdëmtimeve mbetet i pandryshuar. Sipas mendimit tonë, fillimi i shkëmbimit të mendimeve mbi mundësitë e zhvillimit të marrëdhënieve dypalëshe do të ishte i dobishëm dhe do ti shërbente këtij qëllimi. Për këtë propozojmë zhvillimin e bisedimeve jo zyrtare midis ambasadave tona në Beograd.”⁵⁸⁰

Nga gushti i vitit 1979 filluan kontaktet jo zyrtare midis ambasadave të dy vendeve. Më 29 gusht, nëpërmjet një promemorie qeveria shqiptare rikonfirmonte: “të drejtën e saj të pamohueshme, për të kërkuar shlyerjen e dëmshpërblimeve të luftës nga ana e RFGJ-së. Si fazë të parë të zgjidhjes së përgjithshme të çështjes së dëmshpërblimeve të zhvilloheshin bisedime për pagimin nga ana e RFGJ-së të dëmshpërblimeve për individët.”⁵⁸¹ Më 28 shtator, ambasadori gjerman Graber, i ktheu përgjigje ambasadorit shqiptar në Beograd Sokrat Plakës se: “Qeveria Federale nuk ishte e gatshme të hynte në bisedime për çështje dëmshpërblimesh me Shqipërinë.”⁵⁸² Reagimi i Hoxhës pas kësaj përgjigje ishte autoritar dhe arrogant, sipas tij

⁵⁷⁷ Po aty,

⁵⁷⁸ E.Hoxha, *Ditar për çështje ndërkombëtare* (1978), 11. Tiranë, 1984, f.305

⁵⁷⁹ <http://telegraf.al/dossier/ditari-sokrat-plaka/Ditari> Sokrat Plaka, Leja e Mehmet Shehut për të filluar bisedimet sekrete me Gjermaninë për dëmshpërblimet e Luftës. Ardhja e Josef Strausit në Shqipëri, klikuar për herë të fundit më 10.08.2019, ora 11:56

⁵⁸⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, f. 314/2. Informacion mbi etapën në të cilat kanë kaluar bisedimet midis vendit tonë dhe RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve.

⁵⁸¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D. 1306/1, f.32

⁵⁸² Po aty,

"gjermanoperëndimorët janë të detyruar të na paguajnë detyrimet."⁵⁸³ Enver Hoxha në prespektiven megalomane të diktatorit mendoi të ndëshkonte Bonin zyrtar duke e bërë çështjen e reparacioneve të hapur në opinionin publik gjerman dhe atë ndërkombëtare. Sipas udhëzimeve të tij "në prag të zgjedhjeve parlamentare në RFGJ t'i drejtoheshin popullit gjerman dhe opinionit publik ndërkombëtare."⁵⁸⁴ Me këtë hap Enver Hoxha shpresonte se duke bërë publike ankesat e qeverisë shqiptare për çështjen e reparacioneve ndaj qeverisë së Bonit, do të ndikonte të zgjedhësit gjermanoperëndimor, të cilët votonin qeverinë e Schmid-it. Kur MPJ po përgatitej për të zbatuar porosinë e udhëheqësit, ambasadori shqiptar në Vjenë, Musin Kroi, informoi MPJ se "ishte në marrëdhënie miqësore me ambasadorin e RFGJ-së në Vjenë Kontin Maximilian von Podewils."⁵⁸⁵ Për këtë arsye udhëzimi i Hoxhës nuk u realizua.

Pas këtij njoftimi udhëheqja e pakënaqur edhe me rezultatet e veprimtarisë diplomatike të zhvilluar në Beograd udhëzoi që bisedimet të transferoheshin nga Beogradi në Vjenë. Ndryshimi i vendit të diskutimeve dy palëshe nuk dha rezultat. Në datën 29.1.1980, ambasadori i RFGJ në Vjenë von Podewils i komunikoi ambasadorit shqiptar se nën titullin reparacione nuk mund të paguhej se kishte vështirësi juridike nga ligjet e tyre të brendëshme dhe nga Marrëveshja e Londrës.⁵⁸⁶ Kjo çështje duhej të zgjidhej "në kuadrin e përgjithshëm të normalizimit të marrëdhënieve, të bashkëpunimit ekonomik e kulturor, të cilat do të jenë shumë të favorshme për Shqipërinë."⁵⁸⁷

Më datën 1 shkurt 1980, ambasadori i RFGJ në Beograd Horst Graber, dorëzoi në ambasadën shqiptare në Beograd një dokument me shkrim, në përgjigje të promemories shqiptare të datës 29.8.1979, ku thuhej se: "Qeveria Federale është gjithnjë e gatshme të vendosë marrëdhënie diplomatike me RPS të Shqipërisë. Ajo është e interesuar për një zhvillim të marrëdhënieve bilaterale në të ardhmen. Qeverisë Federale i vjen keq që Shqipëria nuk e sheh të mundur të hyjë në bisedime për këtë çështje pa vënë kushte paraprake të cilat qeveria federale nuk mund t'i pranojë."⁵⁸⁸

Më 20 shkurt 1980 ambasadori i RFGJ në Vjenë, Von Podewils i deklaroi ambasadorit shqiptar se "Parimi shqiptar që më parë të zgjidhet problemi i reparacioneve pastaj të vendosim marrëdhënie diplomatike i kundërvihet parimit të RFGJ që është zbatuar me të gjitha vendet e tjera. Këtë parim qeveria e RFGJ nuk e ndryshon. Qeveria e RFGJ rekomandon që pala shqiptare të shikojë se si e kemi zgjidhur në çështjen e dëmshpërblimeve me shtete e tjera. Qeveria e RFGJ së pari është për vendosjen e marrëdhënieve të çdo lloji midis vendeve, për shembull për hapjen reciprokisht të marrëdhënieve tregtare. Kjo të mos konsiderohet si parakusht që vëmë ne, por krijon kushte për zhvillimin e bisedimeve për zgjidhjen e problemeve financiare e reparacioneve. Çështjet e marrëdhënieve financiare nuk mund të bisedohen të parat."⁵⁸⁹ Ambasadori gjerman nëpër rreshta la të kuptohej se në mungesë të elementeve të reja bisedimet nuk kishin interes të vazhdonin.

Në 9 korrik 1980, Kroi me porosi të MPJ u takua me ambasadorin e RFGJ -së në Vjenë, ku i kërkoi të zhvillonin bisedime e njëkohshme për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe për zgjidhjen e çështjes së dëmshpërblimeve. Ambasadori gjerman i deklaroi ambasadorit shqiptar se: "në titullin reparacion nuk mund të pranojmë në asnjë mënyrë të shlyejmë

⁵⁸³ E.Hoxha, *Ditar për çështje ndërkombëtare* (1977-1980), 14. Tiranë, 1984, 4 dhjetor 1979 f.326

⁵⁸⁴ Po aty, f.326

⁵⁸⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980, D.1158/10, nr.385, Radiogramë e ambasadës në Vjenë, Mbi reparacionet nga RFGJ.

⁵⁸⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, f. 314/2. Informacion mbi etapën në të cilat kanë kaluar bisedimet midis vendit tonë dhe RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve.

⁵⁸⁷ Po aty, f.314/2

⁵⁸⁸ Po aty,

⁵⁸⁹ Po aty, f.314/3

detyrimet e luftës.” Ai propozoi jo në rrugë zyrtare që “të fillonin bisedimet për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike ku fillimisht të nënshkruhej një komunikatë e përbashkët me një formulë të përbashkët dhe e pranueshme për të dy palët. Pas kësaj të fillonin bisedimet për çështjet ekonomike.”⁵⁹⁰ Qeveria shqiptare nuk reagoi ndaj kësaj kërkesë.

Më 26 shtator në takimin tjetër të rradhës, ambasadori gjerman Von Podewils, i përcolli ambasadorit shqiptar dëshirën e mirë të qeverisë së Schmid-it për normalizimin e marrëdhënieve me Shqipërinë dhe më pas vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, por pa u kushtëzuar nga dëmshpërblimet të Luftës. Ai pranoi se në RFGJ kishte edhe forca kundërshtare që nuk donin të zgjidhej problemi i dëmeve të luftës me Shqipërinë. Sipas tij “*Qeveria ime dëshiron të qëndrojë në fuqi e nuk mund t’u kundërshtojë.*”⁵⁹¹ Më pas Von Podewils i sugjeroi Kroit në emër të qeverisë së tij, që “*pala shqiptare të autorizonte një person të saj që të merrte kontakt në rrugë private me Otto Von Amerongen, Kryetar i Komitetit Ekonomik për Evropën Lindore, i cili kishte një influencë të madhe në qeveri dhe në parlament. Amerongen ishte më tepër se ministër i jashtëm dhe i një niveli me Krupp-in për nga influenca në përcaktimin e politikës së qeverisë në RFGJ. Një mënyrë e tillë veprimi*”do të ndihmonte për zgjidhjen e problemit” dhe “*do të lehtësonte punën në kontaktet tona dhe iniciativat e qeverisë së RFGJ-së.*”⁵⁹²

Në datën 2 dhjetor 1980, ambasadori Musin Kroi i propozoi ambasadorit gjerman një zgjidhje për kalimin e “vështirësive juridike” që pengonin çështje për të pranuar fillimin e bisedimeve zyrtare për trajtimin dhe zgjidhjen e njëkohshme të pagimit të dëmshpërblimeve dhe vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve. Sipas kërkesës së qeverisë shqiptare “*Vendosja e marrëdhënieve midis dy vendeve të shpallej publikisht në shtyp, ndërsa marrëveshja për dëmshpërblimet të mbetej një dokument i brendshëm, por me angazhimin zyrtar të dy palëve se nuk do të bëhej publik.*”⁵⁹³ Në optikën e diplomacisë shqiptare ky ishte “*një lëshim*”⁵⁹⁴ që i bënte udhëheqja shqiptare, RFGJ. Sa më tepër rritej nevoja për valutë në Shqipëri, aq më tepër bëhej qesharake mënyra se si diplomacia shqiptare kërkonte të zgjidhte çështjen e reparacioneve. Përgjigja e ambasadorit gjerman ishte diplomatike, propozimet shqiptare do “*të studioheshin.*”⁵⁹⁵ Për një kohë të gjatë nuk u zhvillua asnjë takim ndërmjet ambasadorëve.

Pas revoltave të popullsisë shqiptare të Kosovës, shtypi gjerman mbajti qëndrim pozitiv në lidhje me reagimin e qeverisë shqiptare dhe kritikën e saj në artikullin e “Zërit të Popullit” në 1 tetor 1980. Synimi strategjik i Bonit ishte kundërshtimi i depërtimit sovjetik në Ballkan, për këtë arsye Boni ishte kundër bashkëpunimit sovjetiko-serbomadhi dhe i interesonte që qeveria shqiptare ishte kundër këtij bashkëpunimi. Pak muaj pas ngjarjeve në Kosovë ambasadori gjerman Von Podewils, i propozoi ambasadorit Kroi një takim, i cili u zhvillua në 15 korrik 1981. Ky takim u konsiderua i rëndësishëm nga Musin Kroi, për këtë arsye ai kërkoi takim urgjent në Tiranë për tu konsultuar me MPJ, Nesti Nasen. Sipas analizës së ambasadorit Kroi, situata pas ngjarjeve në Kosovë ishte e favorshme për zgjidhjen e çështjes së reparacioneve, sepse sipas tij: “*Në këto rrethana mundet që ambasadori i Gjermanisë Perëndimore të shpreh ndonjë mendim lidhur me çështjen e reparacioneve.*”⁵⁹⁶ Analizat e ambasadorit edhe këtë herë

⁵⁹⁰ Po aty

⁵⁹¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980. D.549, f.47-58, Sondazhe për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ

⁵⁹² Po aty, f.114-131

⁵⁹³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1981, D.1259/4, f.20-21, Proces verbal i mbledhjes konsult me Musin Kroi lidhur me problemin e reparacioneve

⁵⁹⁴ Po aty, f.20

⁵⁹⁵ Po aty,

⁵⁹⁶ Po aty, f.14, Informacion-Mbi disa çështje lidhur me takimin e 15 korrikut me ambasadorin gjerman në Vjenë lidhur me çështjen e reparacioneve

nuk goditën siç menduan. RFGJ-së i interesonte të ishte në kontakt me Shqipërinë, por jo duke paguar reparacionet, të cilat ishin një çështje kategorike për RFGJ. Ambasadori gjerman dha përgjigjen e qeverisë së tij, ku thuhej se “*nuk pranohej vendosja e marrëdhënieve diplomatike me zgjidhjen e njëkohshme të çështjes së dëmshpërblimeve.*”⁵⁹⁷

Nevojat ekonomike e detyruan Enver Hoxha të rizbusi tonet me RFGJ-së. Në raportin e Kongresit të VIII-të të PPSH, nëntor 1981, ai deklaroi se “*ndërmjet Republikës Federale Gjermanisë nuk ekzistojnë pengesa të pakapërcyeshme për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Ne besojmë se me një mirëkuptim nga ana e të dy palëve për disa çështje të mbetura pezull që nga Lufta e Dytë Botërore, kjo gjendje mund të rregullohet.*”⁵⁹⁸ Pas raportit në kongres të Enver Hoxhës ambasadori gjerman në Vjenë, i kërkoi ambasadorit shqiptar në bisedë telefonike, takim në datën 26 nëntor 1981. Në këtë takim ambasadori Von Podewils dukej optimist, në emër të qeverisë së tij thotë se: “*duket sa ka një nuancë të re që ne e kuptojmë që më parë të vendosim marrëdhënie diplomatike dhe pastaj të bisedojmë për probleme të tjera.*”⁵⁹⁹ Por, optimizmi i tij zgjati vetëm pak sekonda, përgjigja që mori nga ambasadori shqiptar ishte se “*me mirëkuptim midis dy palëve duhet të gjenden rrugë për të kapërcyer pengesat për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe zgjidhjen e çështjeve të mbetura pezull nga Lufta e Dytë Botërore.*”⁶⁰⁰ Ambasadori gjerman përgjigjet duke cituar paragrafin e Marrëveshjes së Londrës, i cili nuk lejonte pagesat nën titullin reparacione. Në lidhje me bisedimet e mëvonshme midis dy paleve, ambasadori Von Podewils kërkoi nga pala shqiptare, që “*në komunikatën që do të botohej me rastin e vendosjes së marrëdhënieve diplomatike si dhe në dokumentet që do të rezultonin nga bisedimet e mëtejshme për zgjidhjen e çështjes të mos përmëndeshin fjalët dëmshpërblime ose probleme të mbetura nga LIIB.*”⁶⁰¹ Duke kuptuar që pala shqiptare do të vazhdonte në këmbënguljen e saj dha mendimin e tij personal. Ai propozoi që të shikohej mundësia që të shfrytëzohej rasti i takimit në rang “eksperti” nga secili vend, “*të cilët do të jenë më kompetent se ne të dy për sqarimin e këtyre çështjeve.*”⁶⁰² Ky takim u vlerësua nga të dy palët si “hap përpara” në çështjen e zgjatur të normalizimit të marrëdhënieve midis dy vendeve.

Ndërkohë që qeveria shqiptare bënte përpjekje për normalizim të marrëdhënieve diplomatike me RFGJ dhe kërkon të zgjidh çështjen e reparacioneve, në radion Tirana në gjuhë gjermane u ndërmor një propagandë me tone agresive ndaj politikave të RFGJ. Një qëndrim i tillë nuk mund të ishte aspak diplomatike dhe në favorin e çështjes. Në lidhje me këtë, në takimin e 26 nëntorit 1981, ambasadori Von Podewils në mënyrë private dhe delikate pyet ambasadorin shqiptar për tonet e ashpra ideologjike të Radio Tirana, në gjuhën gjermane, “*Radio Tirana, në emisionet e saj në gjuhën gjermane flet me një gjuhë të ashpër për çështjet ideologjike. Kujt i drejtohet ajo 67.000.000 gjermanëve të Evropës Perëndimore, 7.000.000 austriakëve, gjermanëve të Evropës Lindore apo kujt tjetër. Në sistemin demokratik që ne kemi në RFGJ, çështjet që kanë të bëjnë me marrëdhëniet me shtetet e tjera kalojnë për aprovim në parlament.*” Kjo propagandë jodiplomatike mund të rrezikonte dhe procesin që kishte si qëllim mirëkuptimin dypalësh për këtë arsye menjëherë pas kësaj tonet e ashpra kundër RFGJ në radio u zbutën.⁶⁰³

⁵⁹⁷ Po aty,

⁵⁹⁸ Zëri i Popullit, Raporti i Enver Hoxhës në Kongresin e 8-të të PPSH, 2 nëntor 1981, nr.262 (10.375), f.1-16

⁵⁹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1981, D.1259/4, f.36-37, Informacion mbi takimin me ambasadorin e RF Gjermane të datës 26 nëntor 1981

⁶⁰⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1981, D.1259/4, f.36-37, Informacion mbi takimin me ambasadorin e RF Gjermane të datës 26 nëntor 1981

⁶⁰¹ Po aty, f.40

⁶⁰² Po aty,

⁶⁰³ Po aty, f.45

Propozimi për takim ekspertësh nga ambasadori Von Podewils u prit mirë nga qeveria shqiptare, e cila nxitoi të formulonte një platformë të bisedimeve. Kjo platformë u ideua nga Enver Hoxha dhe Ramiz Alia.⁶⁰⁴ Eksperti që do të merrte pjesë në këto diskutime u zgjodh Javier Malo. Por, situata e krijuar në Shqipëri, në dhjetor 1981, pas “vetëvrasjes” së Mehmet Shehut krijoi pasiguri të RFGJ-së në lidhje me normalizimin e marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë, për këtë arsye, Von Podewils, më 13 janar 1982, në aktivitetin e organizuar me rastin e Vitit të Ri nga autoritetet austriake për trupin diplomatik, i kërkoi Kroit një deklaratë shtetërore ku të nënvizohej se *“pala shqiptare ishte për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike pas kësaj të vazhdohej për zgjidhjen e problemeve të tjera.”*⁶⁰⁵ Sipas tij, kjo deklaratë duhej bërë për dy arsye: *“nga njëra anë, për të ndarë në formë zyrtare problemet që trajtohen në këtë deklaratë për Gjermaninë, nga çështjet e tjera të përmendura në fjalën e udhëheqësit shqiptar. Nga ana tjetër, në deklaratën zyrtare të ambasadorit shqiptar, të përmendej vetëm aspekti i vendosjes së këtyre marrëdhënieve dhe, pas realizimit të tyre, të procedohej për zgjidhjen e problemeve të tjera. Kjo është e nevojshme nga pikpamja juridike sepse juristët gjermanë insistojnë për një kërkesë të tillë. Vetëm në këtë mënyrë, mund të sugjerohej pjesmarrja e ekspertëve juridikë nga secila palë, në bisedimet e ardhshme, për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe zgjidhjen e problemeve të tjera të mbetura pezull”*⁶⁰⁶

Në 17 shkurt 1982 në Vjenë, ambasadori Kroi, shprehu pakënaqësinë e qeverisë së tij, në lidhje me deklaratën duke thënë se *“deklaratën formale që kërkoni ju, ne nuk jemi në dispozicion ta japim. Ashtu si ju nuk pranoni kushte edhe ne nuk pranojmë kushte”*⁶⁰⁷ Më pas Kroi i kërkoi ambasadorit vazhdimin e bisedimeve nëpërmjet ekspertëve në Vjenë, por përgjigja ishte se *“kjo nuk mund të arrihej brenda një kohe të shkurtër dhe se qeveria e tij kishte nevojë për deklaratën zyrtare shqiptare shpjeguese mbi vlerësimet e Enver Hoxhës në Kongresin e 8-të.”*⁶⁰⁸ Më pas ambasadori gjerman propozoi në emër të qeverisë së tij *“shkëputjen e aktit të vendosjes së marrëdhënieve diplomatike nga ai i zgjidhjes së çështjes materiale ose ekonomike. Trajtimi i dy çështjeve të ndara nga njëra tjetra, sipas ambasadorit, nuk ishte udhëzim i ministrit të Jashtëm Genscher, por “i nivelit më të lartë” që nënkuptonte kancelarin Helmut Schmidt.”*⁶⁰⁹ Qeveria shqiptare edhe në këtë rast nuk mori prespektivën pozitive. Duket sikur fokusi i Hoxhës ishte përqëndruar vetëm tek përfitimi i dëmshpërblimit, i cili nuk shikonte asgjë tjetër vetëm të fitonte shumë monedha, ose ndoshta kërkonte të kënaqte egon e tij si fitimtar në këtë betejë.

Në datën 26 shkurt 1982, ambasadorit gjerman në Vjenë, iu dorëzua deklarata e qeverisë shqiptare, në të cilën bëhej një përmbledhje e politikës së jashtme shqiptare, parimeve të saj, të arsyeve pse Shqipëria nuk kishte marrëdhënie diplomatike me SHBA dhe BS. Gjithashtu në deklaratë, u shpreh opinionin negativ për qeverinë e Adenaurit dhe Erhardit, në deklaratë thuhej *“Ne nuk kemi patur besim as tek qeveria e Adenaurit dhe as tek ajo e Erhardit, prandaj nuk kemi dashur të lidhim marrëdhënie diplomatike me qeveritë e tyre. Por sot ne kemi krijuar bindjen se brezi i ri gjerman dhe populli progresist gjerman e qeveria aktuale e RFGJ janë demokratike. Ne shohim se qeveria e kancelarit federal Helmut Schmidt dhe të zëvendëskancelarit Hans - Ditrich Genscher ndjek një politik pozitive, ka personalitetin e saj të*

⁶⁰⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982. D. 1214/1, f.13-42 Informacion mbi bisedimet me RFGJ dhe udhëzime të udhëheqësve të PPSH për reparacionet dhe marrëdhëniet diplomatike

⁶⁰⁵ Po aty,

⁶⁰⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.637, f.56, nr.244, Radiogramë dërguar MPJ nga ambasada shqiptare në Vjenë, datë 13.01.1982

⁶⁰⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1982. D. 1214/1, f.37-39 Info mbi bisedimet me RFGJ dhe udhëzime të udhëheqësve të PPSH për reparacionet dhe marrëdhëniet diplomatike

⁶⁰⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.637, f.39-63 Radiogramë dërguar MPJ nga ambasada shqiptare në Vjenë,

⁶⁰⁹ Po aty,

veçantë dhe nuk pajtohet kurdoher me shumë aspekte dhe qëndrime të politikës amerikane.”⁶¹⁰ Udhëheqja shqiptare e cila e kishte diskutuar dhe miratuar këtë deklaratë në Byronë Politike të KQ të PPSH, shkurt 1982, mendoi se duke i bërë homazhe qeverisë së Schmidt-it dhe duke hedhur poshtë qeveritë e mëparshme, do ti hapeshin dyert për kërkesat e saj. Në këtë deklaratë në lidhje me problemin e normalizimit të marrëdhënieve diplomatike me RFGJ, theksohej se “Nuk ka dyshim se me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve shkëmbimet tregtare do të marrin një rritje të mëtejshme. Kjo mund të jetë një rrugë që mund të çojë në gjetjen e formave nga ana juaj për të paguar shumën përkatëse, për të cilën do të biem dakort bashkarisht pasi ta diskutojmë. Për këtë mendojmë se pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis dy palëve të zhvillohen bisedime për zgjidhjen e këtyre problemeve”⁶¹¹

Në përgjigjen e palës gjermane, më 25 mars 1982, thuhej qartë se “Qeveria Federale ishte gati në parim për të filluar bisedimet për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Këto bisedime do të kenë kuptim atëherë kur pala shqiptare do të heqë dorë t’i lidhë ato me kërkesën për reparacione. RFGJ nuk do të bisedojë për kërkesa të tilla as para dhe as pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike.”⁶¹² Ky qëndrim i prerë i palës gjermane zgjënjeu qeverinë shqiptare. Pas kësaj trupi diplomatik shqiptar u porosit të mos e diskutonin më çështjen e vendosjes së marrëdhënieve diplomatike e të dëmshpërblimeve me diplomatët gjermanë.

Në korrik 1982, ambasadori gjerman në Beograd përcjell notën se “ishin në pritje të bisedimeve në Paris.”⁶¹³ Ndërkohë në Shqipëri, pas vdekjes së Mehmet Shehut, Nesti Nase ishte shkarkuar nga detyra me motivacionin armik i popullit dhe bashkëpuntor i ish kryeministrit Mehmet Shehu. Ministër i jashtëm i Shqipërisë tani në detyrë ishte Reis Malile, i cili porositi që përgjigja ndaj notës gjermane, së korrikut 1982, të ishte se “pozita e qeverisë së Tiranës mbetet deklarata e 26 shkurtit.”⁶¹⁴

Më 1 tetor 1982, në Bundestag ndodh një e papritur: bëhet një votbesim ndaj qeverisë Schmidt. Me votat e unionit CDU-CSU, por edhe me votat e FDP (liberalëve) të Genscher-it, zv. Kancelar dhe Ministër i Jashtëm, qeveria rrëzohet sepse nuk siguron shumicën për vetëm 3 vota. Kancelari Schmidt jep dorëheqjen.⁶¹⁵ Pavarësisht nga ky ndryshim kontaktet me qeverinë e re të koalicionit CDU-CSU me FDP-në me kancelar Helmut Kohln dhe zëvendëskancelar e ministër i Punëve të Jashtme Hans-Dietrich Genscher vazhduan. Ambasadori shqiptar në Beograd me porosi të MPJ rihap përsëri diskutimet në tetor 1982 me ambasadorin e RPGJ. Në dhjetor 1982, ambasadori shqiptar në Vjenë i dërgon ambasadorit të RFGJ pjesën e fjalimit të kryeministrit të RPSSH Adil Çarçanit të 24 nëntorit 1982 e cila bënte fjalë për çështjen e normalizimit të marrëdhënieve midis dy vendeve. Mesazhi i përcjell në këtë fjalim ishte se “i takonte tashmë qeverisë së RFGJ që të ndërromë hapa konkretë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis të dyja vendeve.”⁶¹⁶

Më 16 shkurt 1983, ministri fuqiplotë i RFGJ në Vjen me porosi të qeverisë së Bonit i përcjell këshilltarit të ambasadës shqiptare në Vjenë, porosinë e Bonit të njoftonte se kishin marrë atë pjesë të fjalimit të kryeministrit Adil Çarçanit ku bëhej fjalë për marrëdhëniet midis

⁶¹⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.1214/1, f.78-82, Info mbi bisedimet me RFGJ dhe udhëzime të udhëheqësve të PPSH për reparacionet dhe marrëdhëniet diplomatike

⁶¹¹ Po aty

⁶¹² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.45, Informacion mbi disa nga takimet kryesore me RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve.

⁶¹³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1982, D.637, f.162-168 Sondazhe për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike RFGJ Shqipëri.

⁶¹⁴ Po aty, f.191-196

⁶¹⁵ Bashkim Zeneli, *Për Gjermaninë. Histori diplomatike dhe kujtime*, UETPRESS, Tirana, dhjetor 2015, f.121

⁶¹⁶ Zëri i Popullit, Sesioni i 1-rë i legjislaturës së 10-të të KP, Fjala e shokut Adil Çarçani, 24 nëntor 1982, nr.282(10.709), f.1-2

dy vendeve. “Ajo çfarë kërkon qeveria ime në Bon, -thotë ai- për të ndërmarrë hapa për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, do të ishte një letër ose diçka tjetër e kësaj natyre, nga ana e qeverisë shqiptare, në adresë të qeverisë gjermane, ku të parashtrohet gadishmëria e Shqipërisë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ, por pa prekur në të probleme dhe çështje të tjera.”⁶¹⁷ MPJ udhëzoi ambasadën shqiptare në Vjenë, që të angazhonte këshilltarin e ambasadës Engjëll Koloneci që në ndonjë takim të rastit me këshilltarin e RFGJ, ti thoshte atij se “në rast se ata janë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, përse nuk e bëjnë ata nga ana e tyre një notë të tillë.”⁶¹⁸ Gjithashtu gjatë bisedës të mos linte përshtypjen se “ne kërkojmë një notë të tillë nga gjermanët dhe gjermani të kuptonte se ne nuk u lutemi atyre.”⁶¹⁹

Pas një periudhe të gjatë ndërprerje bisedimet rihapen midis ambasadorëve të rinj të të dy vendeve. Ambasadori i ri gjerman i RFGJ në Vjenë, Hans Heinrich Noebel, i udhëzuar nga Boni thërret në takim, në 20 qershor 1983 në Vjenë, ambasadorin e ri shqiptar në Vjenë, Idriz Bardhin. Në këtë takim ambasadori gjerman dorëzoi një promemorje, në të cilën kërkohej nga Boni përgjigje për deklaratën e saj, të datës 26 mars 1982.”⁶²⁰ Ambasadori shqiptar në emër të qeverisë së tij theksoi se “qeveria shqiptare pikpamjen për normalizimin e marrëdhënieve e ka bërë të njohur në deklaratën e vet të 26 shkurtit 1982.”⁶²¹ Më pas ambasadori Noebel ndërmori një lëvizje më të zbutur diplomatike që kënaqi udhëheqjen shqiptare. Ai i thotë ambasadorit shqiptar se: “deklarata e 25 marsit 1982 është keqkuptuar dhe se përmbajtja e saj ju ka prekur, por kishte si qëllimi “që të evitohet krijimin e ndonjë precedenti për problemin e dëmshpërblimeve. Nën titullin e dëmshpërblimeve ne nuk kemi paguar askujt gjë, por u kemi paguar dhe vazhdojmë tu paguajmë pensione individëve të dënuar nga nazizmi.”⁶²²

Në 25 korrikut 1983, në bazë të një teleksi të marrë nga Boni ambasadori komunikon se sipas pikpamjes së qeverisë së tij, vështirësitë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike mundet të kapërcehen nëpërmjet “bashkëpunimit ekonomik midis dy vendeve.”⁶²³ Ndërkohë që me këtë deklaratë përjashtohej mundësia e pagimit të dëmshpërblimeve.

Por për fat të keq udhëheqja shqiptare nuk shikonte përtej dëmshpërblimeve, për këtë arsye, në takimin e datës 19 shtator 1983, ambasadori shqiptar në Vjenë, i bëri një deklaratë ambasadorit gjerman pakënaqësinë e qeverisë shqiptar. Ai theksoi se “në takimin e 25 korrikut, pala gjermane ka bërë hapa mbrapa.”⁶²⁴ Gjithashtu në këtë takim ai shprehu mosaprovimin shqiptar për intervistën e zëdhënësit të Ministrisë së Jashtme të RFGJ, Karl Th. Paschke, dhënë korrespondentit të radiostacionit “Deutschlandfunk” duke akuzuar se pala gjermane kishte marrë iniciativën që këto bisedime të shpalleshin publike dhe se ata “në këtë intervistë vinin në dukje pozitën dhe pikpamjen tuaj të njëanshme.”⁶²⁵ Kjo sipas mendimit shqiptar nuk duhej bërë dhe ishte “e papranueshme. Në intervistën tuaj lihej të kuptohej se ne po u lutemi juve për

⁶¹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.55, Informacion mbi disa nga takimet kryesore me RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve.

⁶¹⁸ Po aty

⁶¹⁹ Po aty, 55

⁶²⁰ Po aty, f.45

⁶²¹ Po aty,

⁶²² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D. 1306, f.49 Reparacionet, Informacione, radiogramë relacione, mbi bisedimet e thelluara në Vjenë nga dy ambasadorët për reparacionet dhe vendimet diplomatike

⁶²³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.356/2, f. 125, Historiku i shkurtër rreth bisedimeve të zhvilluara me RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve

⁶²⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.75, Informacion mbi disa nga takimet kryesore me RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve

⁶²⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.356/2, f. 125, Historiku i shkurtër rreth bisedimeve të zhvilluara me RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve

*normalizimin e marrëdhënieve midis vendeve.*⁶²⁶ Ndërkohë që vetë ambasadori gjerman ia kishte dhënë vetë ambasadorit shqiptar intervistën e zëdhënësit të Ministrisë së Jashtme të RFGJ, sepse në të tregohet ecuria e bisedimeve dypalëshe në sensin “pozitiv.”⁶²⁷ Duke shprehur keqardhjen për keqkuptimin ambasadori gjerman e mbylli takimin duke përsëritur dhe një herë që “*qeveria e tanishme gjermane si çdo qeveri tjetër nuk mund të bisedojë për dëmshpërblimet pasi kjo do të krijonte një precedent të panevojshëm për të dhe iluzione të pavlefshëm për ju.*”⁶²⁸

Në kushtet kur çështja nuk po ndihmohej nga pala shqiptare, dhe komunikimi në rang ambasadorësh nuk solli zhvillime të mëtejshme, pala gjermane vendosi ta përshkallëzonte në një nivel më të lartë diskutimet dypalëshe. Më 11 nëntor 1983, ambasadori i RFGJ dorëzoi një memorie të qeverisë së tij, ku duke iu referuar deklaratës shqiptare të datës 19 shtator 1983, theksohej se qeveria federale përshëndet gadishmërinë shqiptare për vazhdimin e bisedimeve të deritanishme dhe propozonte “*se ajo do ta konsideronte të dobishëm, në qoftë se të ngarkuar të të dy qeverive do të mund të takoheshin në nivel pune për sqarimin e pozitave të të dy palëve, për të parë mundësitë lidhur me fillimin e bisedimeve për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Qeveria federale i propozoi qeverisë shqiptare që për bisedimet dypalëshe të dërgonte një përfaqësues në Bon.*”⁶²⁹

Me këtë memorie fillon një etape të re bisedimesh që morën karakterin e takimeve midis dy delegacioneve qeveritare, por që përsëri mbetën bisedime informuese. Pala shqiptare iu përgjigj propozimit gjerman dhe njoftoi ambasadorin e RFGJ në Vjenë se “*jemi dakord me propozimin e bërë për të dërguar një përfaqësues të qeverisë sonë në Bon për bisedime me përfaqësues të qeverisë federale dhe si afat dhamë 15 ditëshin e dytë të muaji prill 1984*”⁶³⁰ Këtë propozim pala gjermane e mirëpriti dhe rekomandoi datën 26 ose 27 prill 1984. Me këtë vendim morën fund edhe takimet midis ambasadorëve të dy shteteve, të cilat u cilësuan si një komplet testues taktikash të qëndrimeve të secilës palë, shërbeu në ballafaqimin e dy botëve të ndryshme filozofike dhe të mentaliteteve politike krejt të kundërta.⁶³¹

Më datën 27 prill 1984 u zhvillua në Bon takimi i parë midis përfaqësuesve të RFGJ dhe RPSSH. Ky takim është i rëndësishëm në rrjedhën e ngjarjeve për normalizimin e marrëdhënieve diplomatike dhe çështjes së reparacioneve të RPSSH me RFGJ. Gjithashtu është një takim që shënon fundin e takimeve të gjata në rang ambasadorësh dhe fillimin e takimeve të përfaqësuesve të dy vendeve.

Delegacioni shqiptar kryesohej nga anëtari i KQ të PPSH, Drejtor i Insitutit të Studimeve të Marrëdhënieve Ndërkombëtare dhe të anëtarit të Kolegjumit të Ministrisë së Punëve të Jashtme, Sofokli Lazri,⁶³² këshilltari i ambasadës në Vjenë, Engjell Kolaneci dhe Sazan Bejo. Nga pala gjermane morën pjesë Dr. Gerald Von Braunmuhl Ministrial Dirigent, shef i sektorit të Lindjes në Ministrinë e Jashtme të Bonit, në rang zëvendësministër, Dr. Keil, drejtor i

⁶²⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.75, Informacion mbi disa nga takimet kryesore me RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve

⁶²⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1983, D.640, f.106, Radiogramë mbi diskutimin e ambasadorit shqiptar dhe ambasadorit gjerman

⁶²⁸ Po aty,

⁶²⁹ Po aty, f.46

⁶³⁰ Po aty, f.126

⁶³¹ Çausi, *Edhe një herë për shansin gjerman*, ..., f.276

⁶³² Sofokli Lazri, me profesion gazetar, njohës i mirë i teorisë marksiste, anëtarë i Komitetit Qëndrorë të PPSH, si pjestar të grupit që merrej me luftën kundër revizionizmit. Tipar tjetër në personalitetin e tij sipas Ramiz Alizë, kishte prirje mohuese. Gjatë viteve '80-të, Sofokli Lazrin unë e mora si këshilltar për politikën e jashtme, me sa duket deri në vitin 1984 nuk ka asnjë eksperiencë në karrierën diplomatike. Veprimtari e parë diplomatike fillon me çështjen e normalizimit të marrëdhënieve diplomatike me RFGJ, për më tepër shih, Ramiz Alia, Jeta ime, f. 279-280

Referatit të Evropës Lindore, juristi Dr. Held i Referatit të Pasojave të Luftës, Albrecht Von der Heyda, referent për Shqipërinë në Drejtorinë e Lindjes. Delegacionin e priti edhe shefi i sektorit ekonomik në Ministrinë e jashtme, Ministerial Dirigend Dr. Loeck, rang zëvendësministri dhe sekretari i shtetit Meyer Landrat, i ngarkuar në këtë takim nga Ministri i Jashtëm gjerman. Bisedimet u zhvilluan në selinë e Ministrisë së Punëve të Jashtme në Bon. Nga titujt e secilit anëtarë të delegacioneve duket qartë se sa shumë ishte përqëndruar udhëheqja shqiptare në drejtimin politik të çështjes me RFGJ. Në delegacionin shqiptar nuk kishte asnjë specialist të ekonomisë e cila duhet të ishte primare në kushtet në të cilën ndodhej ekonomia e vendit.

Sofokli Lazri mbajti një fjalim politik që më parë ishte formuluar nga Enver Hoxha dhe Ramiz Alia,⁶³³ në të cilën bëhej prezantim i historikut të marrëdhënieve ndërkombëtare të Shqipërisë, e cila u prezantua si një *“histori e padrejtësive dhe e pabesive ndaj saj.”*⁶³⁴ Kjo paraqitje e qëndrimeve të padrejta të shteteve të ndryshme ndaj Shqipërisë u quajt *“e nevojshme”* me qëllim që të krijohej që në fillim të bisedimeve atmosfera e dëshiruar, *për të gjetur një rrugëzgjdhje të drejtë për problemin.*⁶³⁵ Viktimizimi, ishte tipar i diplomacisë shqiptare, e cila kalon më pas në një nivel tjetër atë të krenarisë së madhe të një vendi të vogël që fitonte mbi të mëdhenjt në saj të madhështisë së udhëheqësit të vetëm socialist në botë. Madhështia dhe deliri i jepnin më pas të drejtën të mos bërjes së kompromiseve në të mirën e përgjithshme.

Deklarata e palës gjermane, vlerësoi kontaktin e parë direkt midis dy qeverive, *“si një formulim i përpjekjeve të të dy palëve, për të arritur përparime në marrëdhëniet midis vendeve tona.”*⁶³⁶ Në këtë deklaratë jepen parimet themelore të politikës së jashtme gjermane, ku theksohet *“përgjegjësia e saj për ruajtjen dhe forcimin e paqes në Evropë dhe në Botë.”*⁶³⁷ Më pas Braunmühl bën një vlerësim të përgjithshëm dhe pozitiv të takimeve në rang ambasadorësh midis të dy vendeve në Beograd dhe në Vjenë, e cila karakterizohej nga tonet miqësore diplomatike, sipas saj *“në bisedimet e nisura në Bon pala shqiptare u kushtonte një rëndësi të posaçme dhe se qeveria shqiptare është e gatshme të bëjë të gjitha përpjekjet që ato të përfundonin pozitivisht.”*⁶³⁸

Sofokli Lazri më pas bëri një paraqitje të qëndrimit të qeverisë shqiptare në lidhje me problemin e reparacioneve dhe të normalizimit të marrëdhënieve midis dy vendeve, duke theksuar se *“duhen gjetur rrugët e zgjidhjes, duke respektuar interesat dhe parimet e secilit. Për sa i përket vendosjes së marrëdhënieve diplomatike kostatojmë se pikëpamjet e ndryshme ideologjike e politike nuk janë pengesë për këtë. Por ekziston çështja e reparacioneve, të cilën nuk mund ta injorojmë. Gjermania ka detyrime për dëmet e luftës që i janë shkaktuar popullit shqiptar dhe ai në asnjë rrethanë nuk mund të heqë dorë nga të drejtat e tij.”*⁶³⁹ Rrugët për zgjidhjen e këtij problemi sipas udhëheqjes shqiptar i takonin Bonit.

Braunmühl deklaroi në lidhje me reparacionet, në mënyrë të qartë dhe në vazhden e deklarimeve të mëparshme të ambasadës gjermane në Vjen dhe në Beograd se: *“RFGJ nuk ka paguar dhe nuk mund të paguajë reparacione, sepse ndalohet nga marrëveshje ndërkombëtare,*

⁶³³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, f.1-21, Mbi përgatitjet për bisedimet zyrtare me Republikën Federale të Gjermanisë lidhur me marrëdhëniet midis dy vendeve tona

⁶³⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.88, Kopje e bisedës së Sofokli Lazrit në takimin në Bon 27 prill 1984

⁶³⁵ Po aty, f.97

⁶³⁶ Po aty, f.105 Deklarata e qeverisë së republikës Federale të Gjermanisë “Eingangserklärung bei den deutsch-albanischen Vorgesprächen am 27 April 1984

⁶³⁷ Po aty,

⁶³⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.239 RFGJ, f.6-7, Mbi takimin në Bon

⁶³⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.356/2, f. 127, Historiku i shkurtër rreth bisedimeve të zhvilluara me RFGJ për normalizimin e marrëdhënieve

dhe se ky problem do të zgjidhet kur të nëshkruhet Traktati i Paqes me Gjermaninë.”⁶⁴⁰ Sipas tij RFGJ asnjë herë dhe nga asnjë vend nuk i ishte paraqitur ndonjë pretendim për të bërë ç’dëmtime dhe se nuk kishte një bazë ligjore për të paguar reparacionet. “Përveç të drejtës ligjore, e cila na mungon, tha ai ka dhe një problem politik: Ne jemi vend i ndarë dhe nuk kemi një traktat paqeje, kështu që nuk mund të plotësojmë pretendimet e të tjerëve në kushtet kur jemi të ndarë. Problemi mund të zgjidhet me një traktat paqeje, por ne jemi të ndërgjegjshëm se kjo është një rrugë e gjatë.”⁶⁴¹

Sofokli Lazri i përmendi rastin e Jugosllavisë me formën e kreditimit dhe Izraelit si shpërblim për viktimat e luftës, dhe Polonisë. Braunmühl u përgjigj se “me Jugosllavinë jemi nisur jo nga reparacionet por nga arsye politike, pasi ajo ndodhej në një krizë të rëndë, ndërsa Izraeli është tjetër problem. Përsa i përket Polonis, krytari i delegacionit gjerman tha se për reparacione nuk është biseduar asnjëherë, por RFGJ ka bërë transaksione në kuadrin e interesave politike ekonomike të tashme e të perspektivës. Ai tha se pala shqiptare duhet të ketë besim se asnjë vend nuk është trajtuar ndryshe nga Shqipëria.”⁶⁴² Më pas ai sqaroi se “një formë e mirë që ata kanë përdorur për të ndihmuar të tjerët është ajo që qeveria gjermane jep garanci bankare për firmat që tregtojnë ose bashkëpunojnë me vendet e tjera. Kjo bën të mundur përfundimin e shpejtë me leverdi të kontratave, pasi firmat gjermane nuk kanë frikë nga rreziqet eventuale.”⁶⁴³ Për sa i përket “përfitimeve ekonomike” në mënyrë globale e të papërcaktuar, mendohej se këto do të ishin:garantimi qeveritar i firmave nga ana financiare, dhënia e teknologjisë, përfitimi nga një bashkëpunim tekniko-shkencor si dhe nga një marrëveshje tregtar avantatazhuese. Kjo do të ndihmohej sipas tij nga një ligj që ekzistonte në gjermani që “ndaj vendeve në zhvillim me të ardhura për frymë që nuk i kalonin 1.100 dollarë në vit nuk aplikohen taksat e importit. Kjo u jep këtyre vendeve një përfitim prej 15-20 % të vlerës së mallrave që hyjnë në Gjermani.” Në lidhje me këtë Lazri u interesua të dinte se “çfarë kuptonte pala gjermane me përfitime të ndryshme, çfarë ishin këto konkretisht, çfarë përfaqësojnë këto përfitime dhe cilat janë rrugët e format e realizimit të tyre.”⁶⁴⁴ Këto pyetje të palës shqiptare në këtë takim nuk morën shpjegim. Takimi i Bonit la hapur mundësi për bisedime të tjera dypalëshe.

Delegacioni gjerman pranoi në parim angazhimin e saj që nëpërmjet marrëdhënieve ekonomike e tekniko shkencore të krijohehin kushte të favorshme që Shqipëria të nxirrte përfitime të ndryshme, por duke të insistuar që çdo transaksion ekonomik nuk duhet të lidhet me reparacionet ose të marri pamjen e një kushti për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Delegacioni gjerman gjithashtu mbajti të njejtin qëndrim që marrëdhëniet ekonomike të mos ishin të lidhura me reparacionet, të avancojnë në propozimet e tyre në këtë fushë dhe të paraqitin në mënyrë më të konkretizuar fushat e përfitimit ekonomik.⁶⁴⁵

Në fund të takimit Braunmühl i kërkoi Lazrit të bisedonin vetëm, pa prezencën e pjesës tjetër të përfaqësuesve në takim, për tri çështje të rëndësishme politike të parën transmetoi “një kërkesë të qeverisë amerikane për normalizimin e marrëdhënieve.”⁶⁴⁶ Përgjigja e Lazrit ishte që “Si me SHBA, ashtu edhe me BS ne nuk dëshirojmë as kemi ndërmend të vendosim asnjë lloj lidhjeje”⁶⁴⁷ Pyetja e dytë kishte të bënte me Anglinë, sipas tij “në deklaratën tuaj

⁶⁴⁰ Po aty,

⁶⁴¹ Po aty,

⁶⁴² Po aty

⁶⁴³ Po aty, f.131

⁶⁴⁴ Po aty,

⁶⁴⁵ Po aty, f.126 Mbi bisedimet në Bon 27 prill 1984

⁶⁴⁶ Po aty, f.133

⁶⁴⁷ Po aty,

ndaj Anglisë është shprehur qëndrimi i juaj. Por me sa jam informuar ambasadori francez në Tiranë, në emër të qeverisë angleze ka bërë disa propozime konkrete.”⁶⁴⁸ Në lidhje me këtë pyetje, përgjigja e Sofoli Lazrit ishte se” Ari që mbahet në bankat angleze, është pasuri e popullit shqiptar. Gjithashtu edhe përfitimet që kanë nxjerrë bankat angleze nga ky ar gjatë 40 vjetëve janë pasuri e jona. Prandaj Anglia duhet të kthejë arin së bashku me interesat.”⁶⁴⁹Kërkesa e tretë e tij, që për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis RFGJ dhe Shqipërisë të formuloheshin dy dokumenta: Njëra të ishte komunikata për vendosjen e marrëdhënieve dhe e dyta një protokoll ku të thuhet se “pala shqiptare rezervon të drejtën t’i ngrejë Gjermanisë çështjen e reparacioneve. Duke komentuar propozimin e tij ai tha se “ju mund të ngrini këtë çështje dhe ne nuk do të refuzojmë t’iu dërgojmë dhe të japim shpjegimet tona.”⁶⁵⁰ Nga ky takim udhëheqja shqiptare kuptoi që Boni zyrtar çështjen e reparacioneve do ta zgjidhte me ndihma ekonomike që nuk do të paguheshin nga pala shqiptare. Sipas Hoxhës në ditarin për çështjet ndërkombëtare ai shkruan se “Me sa duket nga gjermanët ka një njëfarë gadishmërie për t’u marrë vesh dhe çështja e dëmshpërblimeve të kalohet me ndonjë lëshim ekonomik nga ana e tyre.”⁶⁵¹ Mendimi i udhëheqjes se pas kësaj do të merrnin ndihma ekonomike pa i paguar, do të vështirësoi bisedimet në takimin tjetër.

3.2.2 Vizitat e Strauss-it 1984-1986 dhe vazhdimi i diskutimeve për reparacionet

Në kushtet kur bisedimet për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve dukej se nuk po avanconin, kancelari i Bavarisë dhe Kryetar i Këshillit Federal Franc Josef Strauss vizitoi Shqipërinë. Më datën 21 korrik 1984, me radiogram nga ambasada e Vjenës, informohet ministri i Jashtëm i Shqipërisë Reis Malile, se “*Franz Josef Strauß, Kryeministër i Bavarisë kërkon leje për kalim vetëm një ditë tranzit në territorin tonë nga Jugosllavia për në Greqi.*”⁶⁵² MPJ Reis Malile pasi u konsultua me Kryeministrin e RPSSH Adil Çarçanin, Kryetarin e Presidiumit të Kuvendit Popullor, Ramiz Alinë, dhe me miratim të Enver Hoxhës,⁶⁵³ i dërgon ambasadës në Vjenë, më datën 24.7.1984, radiogramin me mbishkrimin “*Tepër urgjent*” në të cilën shkruan se “*zoti Shtraus dhe eventualisht personat që do ta shoqërojnë mund të marrin vizën e hyrjes në Shqipëri kur të dëshirojnë.*”⁶⁵⁴

Enver Hoxha vendosi të lejojë vizitën e Kryeministrin e Bavarisë, Franc Josef Strauss në Shqipëri edhe pse vite më parë e kishte konsideruar si “*përkrahësin më të vendosur të nazizmit hitlerian e një nga militaristët më të egër gjerman.*”⁶⁵⁵ Ftesa u bë në emër të Komitetit të Marrëdhënieve Kulturor të Shqipërisë, në mënyrë që të mos i jepej vizitës së Strauss-it karakter politik. Gjithashtu në radiogram ftohej Strauss të qëndronte një ditë në Shqipëri me pretendimin se kalimi i territorit nga një pikë e kufirit tek tjetra brenda ditës ishte e lodhshme dhe se nuk kishte kohë për të bërë ndonjë vizitë për njohjen e vendit.”⁶⁵⁶ Strauss pranoi menjëherë ftesën

⁶⁴⁸ Po aty,

⁶⁴⁹ Po aty,

⁶⁵⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.125 Mbi bisedimet në Bon 27 prill 1984

⁶⁵¹ Enver Hoxha, Ditari për çështje ndërkombëtare (1982-1984)14, 4 maj 1984, Tiranë 1985, f.398

⁶⁵² AMEPJ, Fondi MPJ,V.1984, D.1155/3, f.1, Radiogramm nr=2441, dt.21.7.1984

⁶⁵³ AMEPJ, Fondi MPJ,V.1984, D.1155/4, f.1, Në datën 24.7.1984 Reis Malile- i kërkon leje me shkrim Enver Hoxhës për dhënien e vizës tranzite një ditore të Strauss-it. Leja për vizën e tij u miratua.

⁶⁵⁴ AMEPJ, Fondi MPJ,V.1984, D.1155/3, f.3-4, Radiogramm midis ambasadës në Vjenë dhe MPJ, nr=2441, dt.21.7.1984

⁶⁵⁵ Enver Hoxha, Ditar për çështjet ndërkombëtare (1975-1976), Tiranë, 1984, f.5

⁶⁵⁶ AMEPJ, Fondi MPJ,V.1984, D.1155/3, f.3-4, Radiogramm midis ambasadës në Vjenë dhe MPJ, nr=2441, dt.21.7.1984

e MPJ nëpërmjet ambasadorit në Vjenë. Vizita u planifikua në datat 17-19 gusht 1984, por, përsëri me ftesën e palës shqiptare qëndroi edhe në datën 20.

Kërkesës së Strauss-it për takim me ndonjë nga personalitetet politike gjatë vizitës së tij, iu kthye përgjigja negative. *Takimi me ndonjë personalitet politik nuk mund të realizohet.*⁶⁵⁷ Kërkesa nga ana e Strauß-it për të takuar Enver Hoxhën, gjithashtu u refuzua. Menjëherë pasi vizita e Strausit u konfirmua, Ministria e Punëve të Jashtme u ingranua në përgatitjen e dokumentacionit të nevojshëm për udhëheqjen. Vlerësimi politik për Strauss-in në rrethanat e krijuar do të ndryshojë nga e zeza në të bardhë, në fund të vizitës së tij ai do të shpallet nga regjimi “mik i Shqipërisë”.

Vizita e Strauss-it, u krye në kohën kur RFGJ ishte në pozitat e shtetit evropian më të fuqishëm në aspektin ekonomik, e cila po vepronte në mënyrë aktive në drejtim të Evropës Perëndimore, ashtu dhe asaj Lindore. RFGJ ishte anëtare e NATO-s, TPE-së, OKB etj. RFGJ ishte një nga shtyllat kryesore të aleancës perëndimore, një ndër aleatët më të afërt të SHBA-së dhe partneri kryesor i Perëndimit në tregtinë me BS. RFGJ po mbante politika balancuese midis dy krahëve të Evropës sepse kjo ndarje politike e kontinentit rëndonte së pari gjermanët si komb që vuante një ndarje me të cilën ato kurrë nuk u pajtuan.

Në këtë kontekst RFGJ shikonte afrimin me Shqipërinë si pjesë të politikës së saj miqësore me vendet në Evropë dhe më gjërë. Vizita e Strauss-it në Shqipëri, në gusht 1984, veç të tjerash, pati karakter vëzhgues nga afër të realitetit shqiptar dhe të “empirizmit politik” të personalitetit të lartë gjerman në zonën e Ballkanit dhe sidomos në këndin Jugosllavi-Shqipëri.⁶⁵⁸ Vizita e Strauss-it në Shqipëri në këtë kontekst historik ishte një delikatesë në diplomacinë europiane, të cilat Strauss-i i mori përsipër që ti zgjidhi. Vizita e Shtrausit në Shqipëri krahas synimeve strategjike të RFGJ ishte demonstrim i një polititikani i cili synonte postin e ministrit të Jashtëm të RFGJ.

Strauss-i nuk ishte një qytetar i thjeshtë i RFGJ, ai ishte një politikan me zë i RFGJ. Udhëheqësi i Partisë CSU por edhe personalitet kryesor politik që luante një rol të veçantë në gjithë politikën e RFGJ. Strauss si politikan ishte angazhuar në Qeverinë Federale si: Ministër Federal për detyra të veçanta (1953-1955), Ministri Federal për çështjet e atomit (1955-1956), Ministri Federal i Mbrojtjes (1956-1962) dhe Ministri Federal i Financave (1966-1969). Nga viti 1978 deri në 1988 ishte kryeministër i Bavaris, landit më të zhvilluar të RFGJ. Në zgjedhjet federale në vitin 1980, humbi kundër kancelarit Helmut Schmidt (SPD). Më 1984, Strauss ishte dhe kryetar i Bundesratit (Këshilli Federativ i RFGJ)⁶⁵⁹

Specialisti i shquar ndërkombëtar i “vizitave private”⁶⁶⁰ në vitet 1980-1984 kishte kryer misione të rëndësishme në fushën e politikës së jashtme sidomos në marrëdhëniet me RDGJ, Poloninë, Jugosllavinë, Rumaninë etj. Sipas analizës të diplomacisë shqiptare “*Një nga motivet kryesore të këtyre vizitave është edhe zhvillimi i lidhjeve të Landit të Bavarisë me vendet e Evropës Lindore, që rrugët e tyre të çonin drejt deti Mesdhe. Monopolet e mëdha industriale të Bavarisë kanë interesa direkte në këtë drejtim. Rruga për dërgimin e mallrave bavareze në portet veriore bregdetare të RFGJ në krahasim me atë që e çon në detin Adriatik është shumë më e gjatë. Bavaria është e interesuar për transportin e mallrave të saj jo vetëm në drejtim të Evropës por edhe të Lindjes së Mesme, nëpër Evropën Lindore. Shtrausi është aksioner në disa*

⁶⁵⁷ Po aty,

⁶⁵⁸ Çausi, Edhe një herë për shansin Gjerman, ..., f.396

⁶⁵⁹ Kryetar i Bundesratit (Këshillit federativ) që i përgjigjet pak a shumë senatit amerikan ose si mund të quhet “ dhoma e landeve ” të parlamentit gjermanoperëndimor. Në zgjedhjet e vitit 1983 në Bavari kjo parti mori 60% të votave. Bashkimi Kristian Demokrat i kancelarit Koln nuk shtrihet në Bavari.

⁶⁶⁰ Ymer Minxhozi, Shansi i Humbur, Albin, 1999, f.15

firma të mëdha të Bavarisë të cilat janë të interesuara në hapjen e tregjeve të reja në Evropën Lindore.”⁶⁶¹

Udhëheqja shqiptare u tregua e kujdesshme, që kjo vizitë të mos krijonte përshtypjen se “Shqipëria po drejtohej nga Perëndimi” për këtë arsye vizita e tij nuk pati jehonë politike. Vizita nuk u njoftua nga ATSH, u dha vetëm një njoftim i shkurtër në shtypin zyrtar, me titullin “F.J.Strauß bëri një vizitë turistike në vendin tonë.”⁶⁶² Duke ngritur zërin e propagandës udhëheqja komentoi se diplomacia shqiptare ishte aktive dhe si e tillë duhej të shfrytëzonte konjunkturën e politikës ndërkombëtare për të realizuar të drejtat e saj se me pritjen e Strauss-it Në këto kushte vizita e Strauss-it duhej shfrytëzuar në kushtet kur Boni ishte më i predispozuar se ndonjë herë tjetër për të vendosur marrëdhënie diplomatike me Shqipërinë.”⁶⁶³ Por nga ana tjetër Tirana zyrtare u tregua e kujdesshme që të mos dukej si nevojë e ngushtshme e saj për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ.

Më 17 gusht 1984 në orën 13.30, Franz Josef Strauss, dy djemtë e tij Maks Josef Strauss dhe Franz - Georg Strauss, drejtori i Mercedes Benz për degën e Mynihut Karl Dersh dhe vjehrrri i vajzës së tij Anton Holmaier, arritën në Hanin e Hotit. Për pritjen e Strauss-it dhe të grupit të tij u morën masat e nevojshme dhe u hartua një program i detajuar. F.J.Strauss u prit në Shkodër, nga zëvendës ministri i Jashtëm Sokrat Plaka dhe Jovan Andoni. Gjatë vizitave të tij në Muzeun e Krujës, në ekspozitën “Shqipëria sot” në “Muzeun Kombëtar” në Tiranë, në Durrës, në Vlorë, në Berat, në Ksamil, Butrint ai u shoqërua nga Sokrat Plaka, kryetari i Akademisë së Shkencave, prof. Aleks Buda, Sofokli Lazri dhe Jorgo Melica

Strauss-i u prit nga zëvendëskryetar i Këshillit të Ministrave Manush Myftiu në Kryeministri, në datën 18 gusht 1984. Ishin planifikuar dy variante të diskutimit të cilat do të zhvilloheshin në varësi të diskutimit nga Strauss. Fillimisht Manush Myftiu i shprehu Strauss-it qëndrimin e qeverisë shqiptare se: “Ne dëshirojmë t’i normalizojmë marrëdhëniet...por çështja ka mbetur sepse nuk pranohen kushte nga Gjermania por njëkohësisht kërkohen kushte nga Shqipëria. Zoti kryeministër ne urojmë që ardhja juaj në Shqipëri të ndihmojë për një njohje më të mirë të vendeve tona, për lidhje më të mira.”⁶⁶⁴

Strauss duke e quajtur veten “turist politik” justifikoi faktin se “si i tillë nuk mund të ndërmerre bisedime premtuese.”⁶⁶⁵ Ai përforcoi atë që ishte diskutuar gjatë në bisedimet ndërmjet ambasadorëve që “Marrëveshja e Londrës nuk mund të cënohej për asnjë shtet dhe nuk mund të zgjidhej në bisedime bilaterale sepse ishte një çështje që cënonte marrëdhëniet ndërkombëtare”⁶⁶⁶ Sipas tij “... kërkesa për reparacion ndaj Gjermanisë Perëndimore kishin bërë para vitit 1953 edhe Norvegjia, Danimarka, Belgjika, Holanda dhe Franca por me Marrëveshjen e Londrës së vitit 1953 në lidhje, mbi borxhet e jashtme gjermane, u përjashtua pagimi i reparacioneve. Straussi thotë se ky vendim u mor sepse “Gjermania Perëndimore është një pjesë e Gjermanisë së Rajhut dhe nga ana financiare nuk do të ishte në gjendje që të mbante këtë peshë të reparacioneve dhe kjo ishte tre vjet përpara se RFGJ të futej në NATO,”⁶⁶⁷ dhe më tej shtoi se “Fuqitë Perëndimore kishin hequr dorë nga kërkesat për reparacione, me kushtin që reparacionet nuk duhen të paguheshin ndaj asnjë shteti tjetër.”⁶⁶⁸

⁶⁶¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.1155/4, f. 90, Vizita e Straußit në gusht 1984

⁶⁶² Çausi, Edhe një herë për shansin gjerman,...f.388

⁶⁶³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.1155/4, f. 90, Vizita e Straußit në gusht 1984

⁶⁶⁴ Po aty

⁶⁶⁵ Po aty,

⁶⁶⁶ Po aty

⁶⁶⁷ Po aty

⁶⁶⁸ Po aty, f.61

Manush Myftiu, i përgatitur mirë më parë për përgjigjen që duhej ti jepte kryeministrit të Bavarisë i përmend, atij, zgjidhjen që kishte gjetur RFGJ për Jugosllavinë. Strauss i cili e njihte mirë çështjen e reparacioneve, si ministër i finacave që kishte qenë në kohën e marrëveshjes me Jugosllavinë sqaron delegacionin pritës shqiptar se:” *Ky problem luajti një rol të madh edhe në çështjen e vendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis RFGJ dhe Jugosllavisë. ... Jugosllavi ka marrë vetëm ato dy kreditë por me kushte të favorshme. Që ju të merrni kredi është në kundërshtim me politikën tuaj.*”⁶⁶⁹

Në lidhje me Jugosllavinë, problemet ishin shumë më të komplikuar se sa dukeshin. Gjermania Perëndimore që në çastin kur u hoq statuti i pushtimit vendosi me Jugosllavinë ashtu edhe me shtete të tjera marrëdhënie diplomatike. Kur u vendosën ato nuk u bisedua dhe nuk pati as një kusht, as për kredi as për reparacione e as për gjë. Por kur Beogradi vendosi marrëdhënie diplomatike me Berlinin Lindor Boni reagoi për këtë, duke ndërprerë marrëdhëniet diplomatike me Beogradin. Rreth 10 vjet Gjermania Perëndimore nuk kishte marrëdhënie me Jugosllavinë, “*Biseda Tito – Brand --thotë Straussi realizoi rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve.*”⁶⁷⁰ Pas sqarimit nga ana e Strausit të marrëdhënieve të Jugosllavisë me RFGJ dhe të zgjidhjes së problemeve midis dy vendeve, nga pala shqiptare nuk pati me pyetje në lidhje me Formulën e Brandit, e cila kishte nxitur dhe kërkesën e Tiranës zyrtare për pagimin e reparacioneve.

Më tej Manush Myftiu me nota autoritare përmendi se “*Shqipëria nuk kishte qenë pjesëmarrëse dhe nuk e kishte nënshkruar Marrëveshjen e Londrës,*” dhe sipas tij “*kjo marrëveshje është e njëanshme ndaj shteti shqiptar e cila nuk është e detyruar ta respektoj.*”⁶⁷¹ Sipas Straussit: “*çështja, se pala shqiptare nuk e kishte nënshkruar marrëveshjen e Londrës, nuk kishte bazë juridike, ajo nuk qëndronte sepse Gjermania Perëndimore kishte detyrime, ndaj partnerëve të saj në TPE si ndaj Francës, Belgjikës, Hollandës, Danimarkës, Italisë etj, ndaj të cilave kemi marrë detyrimin që të mos u japim reparacione asnjë vendi tjetër në qoftë se nuk i japim këtyre që i kemi partner. Nga ana tjetër problemi komplikohet shumë se do të futet llogaritja e pasurisë gjermane në këto vende që përmenda.*”⁶⁷²

Pavarësisht argumenteve të Strauss-it se Marrëveshja e Londrës nuk mund të shkelej, Manush Myftiu me skenarin e përgatitur thekson se:” *Shqipëria nuk ka qenë pjesëmarrëse dhe nuk e ka nënshkruar Marrëveshjen e Londrës, dhe sipas tij kjo marrëveshje është e njëanshme ndaj shteti shqiptar nuk është i detyruar ta respektoj.*”⁶⁷³ Strauss-i me qetësinë e një diplomati gjerman me tone miqësore sqaron palën shqiptare se:”*Çështja, në qoftë se ju keni nënshkruar marrëveshjen e Londrës, nuk ka bazë juridike, ajo nuk qëndron, që jo se jemi parimisht kundër pagimit të reparacioneve, por se ndaj partnerëve të sotëm në TPE si ndaj Francës, Belgjikës, Hollandës, Danimarkës, Italisë etj, ne kemi marrë detyrimin që të mos u japim reparacione asnjë vendi tjetër në qoftë se nuk i japim këtyre që i kemi partner. Nga ana tjetër problemi komplikohet shumë se do të futet llogaritja e pasurisë e pasurisë gjermane në këto vende që përmenda.*”⁶⁷⁴

Çështja e tretë që e komplikonte pagimin e reparacioneve sipas Strauss-it ishte situata me Çekoslovakinë ose Poloninë, ku “*nga këto vende ishin ndjekur gjermanët që ishin më përpara, dhe ishte shtetëzuar pasuria e tyre. Vlerësimet për këtë pasuri që ishte konfiskuar ishin*

⁶⁶⁹ Po aty

⁶⁷¹ Po aty, f.60

⁶⁷² Po aty, f.60

⁶⁷³ Po aty, f.60

⁶⁷⁴ Po aty, f.60

aq të ndryshme nga njëra-tjetra. Për këtë çështje, fuqitë perëndimore udhëzuan palën gjermane që me Çekosllovakinë dhe me Poloninë këto çështje do të zgjidheshin me përfundimin e traktatit të Paqes me Gjermaninë, porse Traktati i Paqes nuk do të nënshkruhet, deri sa nuk do t'i jepet e drejta gjermanëve që të krijojnë një komb të vetëm, pra të bashkohen"⁶⁷⁵

Biseda gjatë nga ana e Straussit i la të kuptonte palës shqiptare që çështja nuk mund të zgjidhej në kundërshtim me Marrëveshjen e Londrës. Kjo çështje mund të zgjidhej vetëm me bisedime nga të dyja palët dhe gjithashtu vetëm në rast se pala shqiptare kishte dëshirën e mirë duke u larguar nga kokfortësia politike e regjimit. Pyetjes së Manush Myftiut, në fund të takimit "se si mund të përfitohet?" Strauss-i iu përgjigj se "Në mënyrën dhe formën si me Jugosllavinë, më duket një mundësi për bisedime."⁶⁷⁶

Si diplomat i vjetër me qëllimin për të arritur synimet e tij dhe për të qenë figurë qëndrore në procesin e rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike me RPSSH, Kryeministër i Bavarisë, Strauss mbajti kontakte të vazhdueshme me anëtarët e delegacionit që e pritën atë në Shqipëri. Ai menjëherë pasi u largua nga Shqipëria i dërgoi letër falenderimi Manush Myftiut dhe të gjithë të tjerëve që e shoqëruan gjatë ditëve të qëndrimit në Shqipëri. Në Shqipërinë e izoluar nga bota, dërgimi i letrave ashtu dhe i dhuratave kishin karakter politik për këtë arsye qeveria shqiptare diskutoi nëse duhej ti kthehej përgjigje letrës së falenderimit të Shtrausit. Pas diskutimeve të gjata u vendos se "në konjunkturën aktuale të bisedimeve me RFGJ për çështjen e normalizimit të marrëdhënieve midis dy vendeve dhe zgjidhjen në këtë kuadër dhe të problemeve të reparacioneve, në një formulë të pranueshme nga të dyja palët, Manush Myftiu ti përgjigje letrës së falenderimit."⁶⁷⁷

Strauss-i u largua nga Shqipëria pa arritur t'i marrë udhëheqjes shqiptare as edhe një premtim për marrëdhënie formale zyrtare. Tentativa e tij për të zgjidhur nyjen gordiane dështoi. Gjatë karrierës së tij ai kishte arritur të thyejë shumë akuj në marrëdhëniet midis shteteve, ndërsa në "vendin e çuditshëm" në Shqipëri nuk i eci...⁶⁷⁸ Edhe pse Strauss u largua pa një përgjigje pozitive në lidhje me çështjen e reparacioneve, kjo vizitë i hapi rrugën atij për të vendosur kanale komunikimi me vendin e izoluar nga bota e jashtme. Vizita e Strauss-it në Shqipëri, u vlerësua nga udhëheqja shqiptare dhe u krijua përshtypja që shumë shpejt zgjidhja do të gjendej dhe RFGJ do të paguante reparacionet. Edhe pse Strauss-i nuk e përmendi asnjëherë që vizita ishte e autorizur nga Helmut Kohln, nga diplomacia shqiptare u komentua se udhëtimi i Strauss-it për në Shqipëri "është bërë me inisiativën e Shtrausit, por edhe me miratimin e Kancelarit Kohl."⁶⁷⁹ Qeveria shqiptare edhe pse e ndërgjegjshme për rëndësinë e kësaj vizite, zgjodhi të vazhdojë në kërkesën absurde të reparacioneve. Me këtë ajo humbi një shans ideal për të dalë nga rrethi vicioz ku ishte futur.

Qeveria shqiptare, në klimën miqësore që krijoi vizita e Strauss-it dhe shpresat që ishin krijuar nga takimi i parë në 27 prill 1984, por pa një nxitim të madh, këshilloi ambasadorin Idriz Bardhi, të propozonte takimin e radhës midis delegacioneve të dy vendeve. Ndërkohë në 4 maj 1984 KQ i PPSH, i drejtuar nga Enver Hoxha vendos Sofokli Lazrin përgjegjës të këtij misioni në takimet e ardhshme për çështjen e normalizimit të marrëdhënieve me RFGJ. Ministri i Jashtëm Malile përjashtoi përfundimisht nga akses i zyrtar për "çështjen gjermane". Po kështu edhe strukturat e diplomacisë shqiptare. Çdo gjë mbetej në duart e udhëheqjes së ngushtë të KQ të PPSH.⁶⁸⁰

⁶⁷⁵ Po aty, f.57

⁶⁷⁶ Po aty,

⁶⁷⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.1155/4, f. 140, Vizita e Straußit në gusht 1984

⁶⁷⁸ Ymer Minxhozi, *Shansi i Humbur*, Albin,1999, f.47

⁶⁷⁹ Po aty, f.157

⁶⁸⁰ Çausi, Shpëtim, *Edhe një herë për shansin gjerman*, ..., 301

Takimi u zhvillua në 9 nëntor të vitit 1984, në selinë e ambasadës së RPSSH në Vjenë. Ndërkohë, KQ i PPSH kishte marrë disa vendime, të cilat do të ndikonin në takimin e dytë midis përfaqësuesve. Delegacioni shqiptar kryesohej nga Sofokli Lazri, me anëtarë Andon Bërxolli dhe Engjëll Kolaneci. Delegacioni gjerman kryesohej nga Ministerial Dirigent Dr. Braunmühl, me anëtarë Dr. Wagner zëvendëspërgjegjës sektori në drejtorinë Ekonomike të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Republikës Federale Gjermane, Dr. Mausmann, referent për Shqipërinë e Jugosllavinë në Ministrinë e Jashtme të RFGJ dhe Dr. Robert Elsie përkthyes për gjuhën shqipe dhe Dr. Neibach, këshilltar i ambasadës së Republikës Federale të Gjermanisë.⁶⁸¹

Në këtë takim qëndrimi i delegacionit shqiptar ishte më i moderuar në terma, por i njejtë në përmbajtje. Sofokli Lazri në emër të qeverisë së tij sqaroi se qeveria shqiptare nuk kishte asnjë kundërshtim për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve. Për më tepër ajo mendonte se kjo ishte e dobishme për të dy palët dhe në interes të stabilitetit në Ballkan dhe të sigurisë në Evropë. Me pas duke bërë lojë fjalësh, shton se *“Kusht për vendosjen e tyre ne nuk vemë. Por ekzistojnë midis të dy vendeve tona edhe problemet e lëna hapur nga e kaluara. Edhe këto nuk mund të injorohen. ... Por a nuk ka rrugë të tjera për të plotësuar kërkesat legjitime shqiptare? Disa preçedenca kur me vende të ndryshme pala gjermane ka gjetur zgjidhje të arsyeshme të problemeve të lëna hapur nga e kaluara ekzistojnë.”*⁶⁸²

Dr. Braunmühl në emër të qeverisë së tij, me tone të qeta përsëriti formulën se *“diplomacia gjermane ishte e interesuar për një normalizim të marrëdhënieve me RPSSH, por si hap të parë theksonte vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe pastaj zhvillimin e marrëdhënieve në shumë fusha, duke përfshirë dhe atë ekonomike.”*⁶⁸³ Sipas Braunmühl ajo që pritej të realizohej sipas vendimeve në Bon, në rast të vendosjes së marrëdhënieve diplomatike mundësitë do të ishin:

Së pari përfundimi i një marrëveshjeje në fushën ekonomike, të industrisë dhe të shkencës. Për këtë do të krijohej një komision mikst, ku do të kishte përfaqësues të dy qeverive dhe të organeve të ekonomisë të të dy vendeve. Më pas ky komision do të shikonte çdo pikë konkretisht që kishte të bënte me marrëdhëniet ekonomike. Në kuadrin e tij do të krijoheshin grupe, të cilat do të trajtonin probleme të veçanta dhe të shkëmbenin delegacione të ndryshme.

Së dyti realizimi i marrëveshjeve tekniko-shkencore. Edhe për këtë do të krijohej një komision mikst për të parë se në cilat drejtime do të kishte përfitime më të favorshme.⁶⁸⁴ Një mundësi tjetër sipas Braunmühl do të ishte edhe *“në fushën e bashkëpunimit teknik”,* por kjo mund të arrihej vetëm në rast se *“Shqipëria e quante veten e saj vend në zhvillim.”*⁶⁸⁵ Në kuadrin e bashkëpunimit ekonomik Shqipëria mund të shikonte edhe mundësinë e lidhjeve më të ngushta me Tregun e Përbashkët Evropian, i cili kishte kompetenca më të mëdha në drejtim të tregtisë. Po të vendosen marrëdhënie diplomatike shton Braunmühl *“ka mundësi të bisedohet për shumë fusha dhe të gjenden rrugët e përshtatshme në fushën e përfitimit ekonomik.”*⁶⁸⁶

Sofokli Lazri sikur të mos kishte dëgjuar asnjë prej angazhimeve të palës gjermane, të cilat do të ndihmonin në zhvillimin ekonomik në Shqipëri, e përqëndroi vemëndjen e tij te çështja e Jugosllavisë dhe Formula e Brionit dhe se si RFGJ e kishte zgjidhur këtë çështje. Në takimet midis Titos dhe personaliteteve të RFGJ, Brand-it e Schmid-it, në Brion dhe në Bon ishin nëshkruar marrëveshje për ndihmë kapitali prej 700 milionë markash; kjo shumë u dha si kredi

⁶⁸¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.233, Mbi bisedimet e zhvilluara në Vjenë midis delegacionit të RPSSH dhe atij të RFGJ 9 nëntor 1984

⁶⁸² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.233, Mbi bisedimet e zhvilluara në Vjenë midis delegacionit të RPSSH dhe atij të RFGJ 9 nëntor 1984

⁶⁸³ Po aty, f.238

⁶⁸⁴ Po aty, f.238

⁶⁸⁵ Po aty,

⁶⁸⁶ Po aty,

mallrash, gjysma tjetër u përdor për ndërtimin e një rrjeti të brendshëm elektrik jugosllav. Në këtë mënyrë kredia arriti shumën 1 miliardë marka. Me këtë kredi, sipas mendimit të përbashkët të të dy qeverive, u plotësuan kërkesat jugosllave për çdëmtimet nga koha e Luftës së Dytë Botërore dhe u krijuan kushte të mira paraprake për thellimin e marrëdhënieve.”⁶⁸⁷

Përmendja e Formulës së Brionit, e cila ishte një formulë diplomatike që kishte ndihmuar në zhvillimin e Jugosllavisë do të ishte një zgjidhje e mirë edhe për rastin e Shqipërisë. Ndërkohë që për Shqipërinë kjo ishte e pamundur sepse ndihmat dhe kreditë ndalohehin nga Kushtetuta. Të kornizuar nga ideologjia, ligjet dhe udhëzimet nonsens të Hoxhës, kërkesat e Lazrit në emër të qeverisë së tij ishin të paqarta shpesh herë këto pyetje sollën vështirësi dhe krijuan tension në diskutimin dypalësh.

Për të kthyer bisedën në normalitet Braunmühl, rithekson dhe një herë se “*Prej studimit të bërë nga zyra Juridike në Bon rezulton se: Marrëveshja e Londrës ndalon jo vetëm pagimin e reparacioneve, por edhe kompensimin apo sadsifaksionin në rrugë të tërthorta për shtete apo për persona juridik të veçantë. Specialistët përkatës gjermanë theksojnë, se RFGJ, deri tani, nuk ka nënshkruar asnjë marrëveshje, që të kompensonte reparacionet. Kjo vlen edhe për kreditë që Boni i ka dhënë Jugosllavisë. Është kjo e fundit që i paraqiti Qeverisë Federale kërkesën për reparacione. Por pala gjermane nuk kishte pranuar për t’i paguar. “Pastaj, i dhamë kredi ndihmë për zhvillim. Jugosllavia e ka cilësuar veten vend në zhvillim, gjë që kjo nuk ndodh me Shqipërinë.”*⁶⁸⁸

Marrëveshjet në fushën ekonomike, teknike etj. nuk konsideroheshin të sigurta nga përfaqësuesi i qeverisë shqiptare sepse ato nuk mund të çonin në domosdoshmërinë e bashkëpunimit me TPE, e cila ishte në listën e zezë të organizatave. Lazri në lidhje me këtë argumentoi se “*Ne mund të bëjmë tregti me ju, por në kuadrin e saj mund të lindin vështirësi të ndryshme që e pengojnë zhvillimin e saj, siç janë krizat, rëniet ekonomike etj. Kështu që të gjitha do të mbeten formale. Nga ana tjetër duhet mbajtur parasysh edhe kapaciteti i ekonomisë sonë. Tregtia jonë nuk mund të jetë vetëm e njëanshme, dmth vetëm me RFGJ. Edhe sikur të donim ta bënim këtë, kjo nuk mund të arrihet, sepse tregti ne do të bëjmë edhe me vende të tjera. Kështu që përfitimi edhe në rastin më të mirë mbetet minimal. Në Shqipëri nuk mund të kuptohet që që kjo situatë të ndryshohet pa bërë një gjest mirëkuptimi nga ana juaj. Të na kërkohet që të harrojmë të kaluarën pa marrë asnjë kompesim është shumë.”*⁶⁸⁹ Aq shumë i përqëndruar ishte Lazri pas reparacioneve sa që shpesh duket sikur nuk kupton pyetjen apo sqarimet e Braunmühl. Biseda shpesh nuk është e sinkronizuar është e zgjatur dhe ka tone tensioni.

Duke qenë se Lazri ishte i paqartë në argumentin e tij dhe nuk dha asnjë zgjidhje konkrete Braunmühl pyet se “*Çfarë qeveria shqiptare konkretisht kërkonte dhe si do të ishte në rast se shqipëria do të kërkonte statusin e vendit në zhvillim?*”⁶⁹⁰ Kësaj pyetje, Sofokli Lazri nuk mund ti kthente përgjigje sepse nuk kishte asnjë udhëzim nga Hoxha për rrugët për normalizimin e marrëdhënieve. E gjithë platforma e hartuar më parë ishte mbështetur në kërkesat për pagimin e reparacioneve nga Boni zyrtar dhe gadishmërinë e palës gjermane për të ndihmuar Shqipërinë me ndihmë ekonomike. Për statusin e vendit në zhvillim, Lazri evitoi të përgjigjej duke e konsideruar atë si “*diçka tjetër.*”⁶⁹¹ Ndërsa në lidhje me bashkëpunimin në fushën ekonomike midis dy vendeve, gadishmëria dhe angazhimi duhej të merrej nga pala gjermane, në lidhje me

⁶⁸⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.239, Mbi bisedimet e zhvilluara në Vjenë midis delegacionit të RPSSH dhe atij të RFGJ 9 nëntor 1984

⁶⁸⁸ Po aty

⁶⁸⁹ Po aty, f.240

⁶⁹⁰ Po aty

⁶⁹¹ Po aty

këtë ai thotë: *“Mundet nga ju të bëhet diçka por angazhim nga ana jonë nuk mund të mirret. Mendimi ynë është të gjendet një formulë tjetër gjuhësore. Por në rradhë të parë duhet të ketë gatishmëri nga ana juaj, të ketë një angazhim, qoftë edhe të pashkruar.”*⁶⁹² Më pas ai pyet për përfitimet që do të kishte Shqipëria në tregtinë me RFGJ. Lazri ishte porositur nga Hoxha të pyeste në këtë takim *“se çfarë përfitimesh do të kishte ekonomia shqiptare sepse ajo vetëm theksonte se nëpërmjet bashkëpunimit ekonomik, do të kishte përfitime të mira dhe nga pala shqiptare...”*⁶⁹³

Sipas Braunmühl, tregtia do të kishte rrugën normale të zhvillimit, por duhej fillimisht institucionalizuar dhe më pas do të përcaktoheshin përfitimet që do të kishte pala shqiptare dhe që të realizohej kjo duhej bërë një marrëveshje në këtë fushë. Duke kuptuar që homologu i tij ishte i interesuar vetëm për përfitimin e qeverisë së tij, shton *“Por duhet nga të dy anët përfitimet sepse po të jetë vetëm nga një anë, atëherë do të kemi probleme të mëdha, sepse atëherë do të duket sikur ne po paguajmë reparacionet.”*⁶⁹⁴ Lazri insiston që të marri angazhimin e përfaqësuesve gjerman për një ndihmë ekonomike *“Kur ne themi “si zgjidhja jugosllave” ne nuk themi që edhe për ne të zbatohet plotësisht ajo. Të gjejmë diçka tjetër. Pa prekur ligjet tuaja dhe tonat të jetë e pëlqyeshme për të dy palët.”*⁶⁹⁵

Braunmühl propozon *“se si zgjidhje mund të ishte vetëm një ndihmë zhvillimi kredie si ajo që i kemi dhënë Jugosllavisë në vitin 1972-1974, por për këtë duhet të shikohet dhe madhësia e saj, duke patur këtu parasysh madhësinë e Shqipërisë në krahasim me Jugosllavinë.”*⁶⁹⁶ Sigurisht që idea e kredisë në atë formë nuk ishte e përshtatshme. Sofokli që është i vendosur të marrë një përgjigje pozitive për të kënaqur shefin e tij thotë *“Të biem dakort në princip se ju angazhoheni për diçka pastaj të shikojmë më tej.”*⁶⁹⁷ Por kuptohet, që përgjigja ishte se kjo çështje zgjidhej pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike.

Më në fund pala shqiptare ra dakord që pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve të bisedohej për ndihma ekonomik ose të ndonjë forme tjetër. Nga bisedimet del qartë se Lazri, në emër të qeverisë së tij synon të marri angazhimin e përfaqësuesve të qeverisë së RFGJ për ndihmë ekonomike, e cila nuk do të kërkohej nga pala shqiptare (kjo ishte herezi) por, do të jepej nga Gjermania. Sipas Lazrit *“Shqipërisë t’i jepet një shumë e caktuar në kohë të caktuar dhe pa kthim. Mund të jenë para, makineri, pajime industriale, lëndë të para, mallra konsumi etj- Ajo që do të na jepni do të ndihmojë për avancimin, nxitjen e tregtisë midis dy vendeve.”*⁶⁹⁸ Absurditetit të kërkesës së palës shqiptare të marrjes së shumës së parave pa patur asnjë detyrim shlyerje iu shtua dhe kërkesa tjetër që pala gjermane duhej të gjente pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve edhe rrugën e bashkëpunimit ekonomik financiar. Ky absurditet përforcoi idenë të palës gjermane që diplomacia shqiptare i shikonte marrëdhëniet diplomatike me RFGJ si një mjet përfitimi.

Ky takim u mbyll me nota keqardhje nga pala gjermane, e cila kishte shpresuar që pas disa takimesh çështja do të kishte marrë rrugë. Në këtë takim ajo synoi të arrinte një dakordësi midis palëve për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike pa parakushte. Çështja e reparacioneve të protokollohej duke theksuar se çdo palë kishte pikpamje të ndryshme dhe Qeveria gjermane vendos marrëdhënie diplomatike, duke marrë në dijeni kërkesën shqiptare për bashkëpunim ekonomik. Protokollimi ishte i nevojshëm për të mos patur keqkuptime sepse sipas Braunmühl

⁶⁹² Po aty,

⁶⁹³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, 314/16, Protokoll i bisedimeve në Vjenë, midis përfaqësuesve të RPSSH dhe RFGJ

⁶⁹⁴ Po aty,

⁶⁹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.606, f.252 Mbi bisedimet e zhvilluara në Vjenë 1984

⁶⁹⁶ Po aty, f257

⁶⁹⁷ Po aty,

⁶⁹⁸ Po aty,

*”Është e drejtë ajo që ju i besoni fjalëve tona. Por pikërisht për këtë arsye ne duhet të japim fjalën për ato gjëra që nuk i realizojmë dot dhe të mos e mbajmë fjalën.”*⁶⁹⁹ Qeveria shqiptare pas këtij takimi mendoi se rruga më e mirë në kushtet kur qëndrimi gjerman ishte kategorik në lidhje me reparacionet, ishte ajo e bashkëpunimit tregtar.⁷⁰⁰

Delegacioni shqiptar e kishte të vështirë gjetjen e rrugëve për të arritur marrjen e ndihmës ekonomike, e cila sipas kushtetutës kufizohej, ndihma pa kthim që u kërkua në mbledhjen e dytë ishte e pakonceptueshme nga ligjet dhe filozofia gjermane, për këtë arsye diskutimet u stërgjatën. Në kushtet e krijuara, për gjetjen e një rrugëzgjidhjeje të pranueshme për të dy palët kërkohet fantazia diplomatike.⁷⁰¹ Në përfundim të këtij takimi, u vendos që në takimin e ardhshëm çështja të shkonte drejt konkretizimit nëpërmjet kontakteve të drejtëpërdrejta të ministrave të jashtëm të të dy vendeve.

Takimi tjetër midis delegacioneve të dy shteteve do të zgjasë gati një vit për arsye se në 11 prill 1985 vdes Enver Hoxha, arkitekti i vetëizolimit të vetëimponuar të Shqipërisë, i cili kishte sunduar “me dorë të hekurt” vendin e vogël dhe të varfër ballkanik, duke e mbajtur atë për gati 50 vjet larg zhvillimeve evropiane. Në kancelaritë perëndimore pas kësaj, u rrit interesi për Shqipërinë. Arsyet e këtij interesimi ishin politike dhe ekonomike, Së pari frika se Shqipëria do të riafrohej me Moskën,⁷⁰² së dyti në planin ekonomik, Shqipëria ishte një vend i pasur me mineral, e cila vlerësohej si furnizuese e lëndëve të para.⁷⁰³

Qeveria e RFGJ-ës në vazhden e diskutimeve në takimet dypalëshe argumentoi në çdo rast se nga vendosja e marrëdhënieve diplomatike Shqipëria do të kishte përfitime në fushën e shkëmbimeve tregtare, të teknologjisë së re, të rritjes së kontigjenteve të mallrave shqiptare në RFGJ dhe në liberalizimin e taksave doganore.⁷⁰⁴ Premtimet e dhëna nga pala gjermane u konkretizuan gjatë vitit 1985. U rrit ndjeshëm numri i personaliteteve të rëndësishëm në fushën ekonomisë, firma të mëdha, industrialistë, sipërmarrës të RFGJ që vizituan Shqipërinë. U ndërmorën një sërë hapash konkrete në sektorin e tregtisë, industrisë dhe energjitikës. Drejtori i drejtorisë në Ministrinë e Ekonomisë në Bon, Waldemar Gayeman mori takime më përfaqësuesit e ministrisë së Jashtme të Tregtisë për të parë mundësitë e zgjerimit të shkëmbimeve tregtare midis dy vendeve, duke e konsideruar këtë si një hap konkret që do të ndihmonte në normalizimin e marrëdhënieve midis tyre. Sekretari i Shtetit në Ministrinë e Ekonomisë dhe të Transportit të Landit të Bavarisë, Dr. Georg von Valdenfelde, vizitoi Shqipërinë, në shtator 1984. Dhoma Gjermane e Tregtisë me qendër në Këln, e cila drejtohej nga afaristi me influencë në Gjermaninë Perëndimore, Otto Wolf von Amerongen, do të kthente vizitën Dhomës së Tregtisë shqiptare në tetor të vitit 1985. Në përbërje të delegacionit të kësaj dhome ishin përfaqësues firmash kryesore të eksportit dhe të importit, të cilët ishin të interesuar të diskutonin konkretisht në lidhje me mundësitë që ekzistonin midis dy vendeve në fushën e shkëmbimeve tregtare.⁷⁰⁵

Firma Krup që konsiderohet një ndër firmat më të mëdha gjermane me mundësi të gjithanshme për prodhimin e çeliqueve, llamarinave, profileve, pajisjeve e objekteve të mëdha, shprehu interesim për kontaktimin e mineralit të hekur nikelit dhe të nikel silikatit, përveç mineraleve të tjera që ishte e interesuar të tërhiqte nga Shqipëria. Drejtori i firmës “Mercedes Benc” Karl J.Dersch, i cili mbajti kontakte të shpeshta komunikimi me MPJ të Shqipërisë,

⁶⁹⁹ Po aty, f.265

⁷⁰⁰ AMEPJ, V.1985, D.1165, f.314/23 Protokoll i bisedimeve në Vjenë, midis përfaqësuesve të RPSSH dhe RFGJ

⁷⁰¹ AMEPJ, V.1985, D.429, f.31/5 Nga takimi me sekretarin e shtetit të Bavarisë Georg Von Waldenfels.

⁷⁰² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D.143, f.16, Raport i NATO-s, Shqipëria prespektivë afrimi me Bllokun Sovjetik

⁷⁰³ Milo, *Udhëkryqe...*, vepër e përmendur, f.311

⁷⁰⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.429, f.160/3, Relacion i ambasadës shqiptare në Vjenë, dt.17 gusht 1985

⁷⁰⁵ Po aty, f. 160/4

tregoi gadishmëri që të zhvillonte tregti me kompensim në Shqipëri. Në një takim të 2 përfaqësuesve të MPJ të Shqipërisë me drejtorin ekzekutiv të firmës “Mercedes Benz” në München K.J.Dersch, në 7 shtator 1985, ku më pas u bashkangjiti këtij takimi edhe F.J.Strauss, premtuan edhe bashkëpunim me firma të mesme dhe të vogla por me teknologji të përparuar.⁷⁰⁶

Firma të tjera të interesuara për të zhvilluar tregti me Shqipërinë ishin firmat bavareze Hameiko, Martin Bauer, Daner etj., si dhe firma të tjera të ndryshme gjermano-perëndimore. Hapat e ndërrmarra nga Ministria e Ekonomisë në Bon, nga Dhoma Gjermane e Tregtisë në Këln dhe firma të rëndësishme të RFGJ-së si dhe propozimet e palës gjermane për shkëmbime në fushën e kulturës e të sportit, nuk mund të konsiderohen si të rastit por kishin si qëllim që të tregonin fushat e përfitimit që do të kishte Shqipëria në rast të vendosjes së marrëdhënieve diplomatike me RFGJ.

Në këtë situatë pozitive, më datën 29 tetor 1985 në Vjenë u zhvilluan bisedimet e tjera të rradhës midis dy delegacioneve për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve. Delegacioni i RPSSH ishte i njejtë, përbëhej nga Sofokli Lazri, këshilltari i ambasadës në Vjenë Engjell Kolaneci, Andon Bërxfholi, dhe për herë të parë në këto takime ambasadori i jashtëzakonshëm dhe fuqplotë në Vjenë, Idriz Bardhi. Delegacioni i RFGJ përbëhej nga Dr. Jurgen Osterheld Ministerial-dirigent në MPJ të RFGJ, Waldermar Gayemann drejtor në Ministrinë e Ekonomisë së RFGJ, Gotfried Albrecht përgjegjës sektori në Drejtorinë e Ekonomisë së MPJ, Dr. Kristian Hansmann referent për Shqipërinë në MPJ, Dr.H.Noebel ambasador i RFGJ në Austri dhe këshilltari i ambasadës në Vjenë. Në seancën e dytë të takimit palës gjermane i bashkohet Dr. Gerold Von Braunmühl.⁷⁰⁷

Në bisedimet që u zhvilluan në dy seanca, diplomatët shqiptar propozuan vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me një formulë të thjeshtë *”pa kushte, por dhe pa referenca.”*⁷⁰⁸ U theksua se qeveria shqiptare nuk kishte asnjë kundërshtim që të fillonte bisedimet për marrëveshje të veçanta për çështje ekonomike-tregtare, tekniko-shkencore, kulturore etj. Por njëkohësisht ajo ishte në pritjen e angazhimit të RFGJ ndaj Shqipërisë për *“një gjest dashamirësie, miqësie, mirëkuptimi nga RFGJ.”*⁷⁰⁹ Për të kaluar situatën e krijuar në normalizimin e marrëdhënieve, çështja nuk ishte më sipas palës shqiptare te reparacionet, por te gjetja e një zgjidhjeje pa prekur ligjet, të kalohej në formula dhe rrugë praktike.⁷¹⁰

Në këtë takim pala gjermane e interesuar për normalizimin e marrëdhënieve diplomatike propozoi që t’i jepej Shqipërisë ndihma ekonomike nga RFGJ *“por të veshura me petkun e organizatave ndërkombëtare.”*⁷¹¹ Në këtë takim u diskutua në parim pranimi i kësaj rruge, nga e cila Shqipëria do të kishte shumë përfitime, por pa u futur në diskutimin e shumës. Sipas propozimit gjerman, situata e vështirë e normalizimit të marrëdhënieve midis dy vendeve do të kalohej vetëm me ndihmën e organizatave ndërkombëtare, që bashkëpunonin me Shqipërinë dhe që kishin projektet shqiptare. Këto organizata ndërkombëtare do të krijonin mundësi që paraja gjermane nëpërmjet një kontributi shtesë të futej në Shqipëri. Kjo ndihmë mund të realizohej nëpërmjet UNIDO-s me anë të një ndihme (para) që do të jepnin më tej për objektet që do të ndërtoheshin me anë të Fund in Trust.⁷¹² Shqipëria që kishte interes për një projekt

⁷⁰⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, f.216-232, Në takimin e 9 shtatorit 1985 me Drejtorin e filiales së firmës “Mercedes Benz” për Mynihun

⁷⁰⁷ Po aty,

⁷⁰⁸ Po aty

⁷⁰⁹ Po aty, f.314/25

⁷¹⁰ AMEPJ, Fondi MPJ,V.1985, D.1165, f. 314/324 Protokoll i bisedimeve në Vjenë, midis përfaqësuesve të RPSSH dhe RFGJ

⁷¹¹ Po aty,

⁷¹² UNIDO-United Nations Industrial Development Organisation - Organizata e Kombet të Bashkuara për Zhvillimin Industrial

duhej ta përpunonte atë, më pas të njoftonte UNIDO-n dhe RFGJ që kishte interes, që ta financonte këtë projekt. Në këtë rast UNIDO ishte vetëm llogaritar, specialistët e dy vendeve duhej të përpunonin projektet. Për këto projekte duheshin bërë studime para investimeve, projekti i investimeve bëhej deri në atë masë sa që një bankë ose një livrues të jepte aprovimin për të punuar në këtë projekt. Kjo ndihmë e RFGJ do të kishte si synim përmirësimin teknologjik.⁷¹³ Me ndihmën, nëpërmjet organizatave ndërkombëtare do të jepeshin ndihma mbi atë që ekzistonte, me qëllim zgjerimin dhe jo diçka të re. Ideja bazë e pagimit nëpërmjet organizatave ndërkombëtare, ishte jo për zgjerim sasior i asaj që ekzistonte, por bërja e hapave përpara në rrugën e përmirësimit teknologjik. Ky propozim iu duk qesharak Lazrit, qeveria e të cilit kishte shpresa do të përfitonte shuma të mëdha nga RFGJ

Lazri u përgjigj se *“qeveria shqiptare do të vlerësonte më tepër ndihmën direkt, gjë që do të krijonte bazë për zgjerimin e marrëdhënieve ekonomike.”* Me tona jodiplomatike dhe sarkastike Lazri, thotë se *“kjo mund të ishte mirë për ndonjë vend në Afrikë.”*⁷¹⁴ Më pas për të qetësuar situatën thotë se *“Nuk e hedhim poshtë apriori, ai paraqet interes, do të preferonim një transferë të mirëfilltë të objekteve, ndoshta dhe nëpërmjet UNIDO-s, por jo për gjëra të pjesëshme. Ne marrim nga PNUD-i, UNESCO, por ato që marrim janë kompjutera, specializime etj.”*⁷¹⁵ Dhe se nga RFGJ qeveria shqiptare do të ishte më e interesuar të merrte *“më mirë komplete se sa ndihma të natyrës së ndihmave që jepte PNUD-i, UNIDO, etj.”*⁷¹⁶

Përgjigja nga Dr. Osterheld ishte se *“kërkesa për ndihmë direkte nuk mund të realizohej sepse ndihma për zhvillim i jepej vetëm vendeve në zhvillim. Këto ishin të përcaktuar në ligjet gjermane dhe Shqipëria në to nuk figuronte.”*⁷¹⁷ Vendet në zhvillim gjatë kohës ndryshonin, definicioni, vendi në zhvillim përcaktohej në bazë të të ardhurave në vit. Nëse Shqipëria do të vendoste marrëdhënie diplomatike me RFGJ, ajo do të kishte lidhje tregtare në tregun evropian, ku ekzistonte një teknologji shumë e larët. Në këto kushte ndihma teknologjike do të ishte rrugëdalje për zhvillimit teknologjik për Shqipërinë por edhe për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve.

Në gjithë kuadrin e diskutimit dypalësh, pala gjermane theksoi se filozofia bazë ishte *“vendosja e marrëdhënieve diplomatike, pas tyre do të intensifikoheshin marrëdhëniet midis dy vendeve dhe zhvillimi i marrëdhënieve do të ishte me leverdi për të dy vendet.”*⁷¹⁸ Lazri në këtë takim kërkoi ti konfirmimin nga pala gjermane të përfitimeve që do të kishte Shqipëria nga vendosja e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ. Ai deklaroi se pala shqiptare ishte dakord të vendoseshin marrëdhëniet diplomatike *“por të dihet se çfarë do dalin pas vendosjes së tyre, kështu marrja e një angazhimi nga ana juaj për një kontribut, për një gjest në favor të Shqipërisë është i nevojshëm.”*⁷¹⁹

Për të krijuar mjedis bashkëpunues midis dy palëve, por edhe për të treguar nga ana tjetër që pala gjermane po përpiquej të ndihmonte Shqipërinë, dhe se për Bonin zyrtar ky propozim kishte vështirësi, Dr. Osterheld thotë se *“Rruga nëpërmjet UNIDO-s e PNUD-it ishte për RFGJ një koncesion i madh, sepse në të vërtetë dhe në bazë të rregullave duhej që vendi të ishte*

⁷¹³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, f. 314/331 Protokoll i bisedimeve në Vjenë, midis përfaqësuesve të RPSSH dhe RFGJ

⁷¹⁴ Po aty

⁷¹⁵ Po aty, f. 26

⁷¹⁶ Po aty

⁷¹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, f. 314/324 Protokoll i bisedimeve në Vjenë, midis përfaqësuesve të RPSSH dhe RFGJ

⁷¹⁸ Po aty, f.314/324

⁷¹⁹ Po aty

patjetër në listën e OECD.⁷²⁰ Ky ishte një përjashtim i madh që po bënte RFGJ në favor të palës shqiptare dhe të vendosjes së marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë.”⁷²¹ Ndërkohë që Tirana zyrtare nuk bënte asnjë përpjekje për të ndryshuar qëndrimin e saj. Dr. Osterheld konfirmon dhe një herë vizionin e palës gjermane, ai thotë se “Ne jemi duke kërkuar rrugë dhe më këtë projekt që diskutojmë, mendojmë se shkojmë drejt kufirit me të cilin ne mund ta realizojmë. Të dy palët do të kenë përfitime.”⁷²²

Ky propozim nga pala gjermane nuk u prit mirë nga Lazri. Me tone të ashpra akuzon palën gjermane për diskriminim ndaj Shqipërisë dhe shqiptarëve, ai thotë se: “ne do të donim nga pala gjermane një kontribut. Ju nuk e bëni vetëm për ne. Në mënyra të tjera e keni bërë për vende të ndryshme, pavarësisht nga mënyra. Pse nuk mund ta bëni për Shqipërinë. Ka ardhur koha që Gjermania të bëjë një gjest dashamirës, mirëkuptimi duke dhënë një kontribut pajtimi.”⁷²³

Braunmühl, i cili në seancën e dytë ishte pjesë e diskutimeve, i përmend Lazrit se RFGJ nuk kishte paguar në asnjë rast për vendosjen e marrëdhënieve. “Në disa raste të veçanta ka pasur kontribute, si me Jugosllavinë, por në atë kohë ishte rasti. Ishin vend në zhvillim, por këtë nuk e dhamë si shpërblim. Ju lutem nga zemra, mos e merrni për diskriminim për Shqipërinë kur themi që kushtet janë të ndryshme. Të mos kërkohej çmim, pagesa por rezultate, në marrëdhëniet reciproke. Gjesti i pajtimit nuk krahasohet me para.”⁷²⁴ Dhe më pas shton se “në histori nuk përsëriten gjërat. Po të kishim vendosur me Shqipërinë marrëdhënie diplomatike para 15 vjetësh, nuk do të ishte e nevojshme të flisnim për gjeste.”⁷²⁵

Kërkesa e qeverisë shqiptare për të nxitur bashkëpunimin ekonomik, për ta çuar më tej, konsistonte në dëshirën e palës shqiptare që RFGJ “të kontribuonte, duke dhënë pajisje industriale, që mund të na ndihmonin në zhvillimin e prodhimit në Shqipëri dhe në bashkëpunimin midis dy vendeve. Atë që thoni për organizatat ndërkombëtare, mund të pranohet, por nuk mund të them dot sot. Po të ishin pajisje teknologjike, kjo do të ishte më e preferueshme. Tek ne është krijuar bindja se RFGJ mund ta bëjë këtë. Po të jetë vullneti politik. Kjo mund të bëhet për 5 vjet ose 10 vjet.”⁷²⁶ Në fund të takimit përfaqësuesit e dy shteteve ranë dakord që të bëhej një takim tjetër dhe më vonë të mbahej një takim midis dy ministrave të Jashtëm për të shpallur vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Data e takimit do të propozohej nga pala gjermane.

Qëndrimi i kryetarit të delegacionit shqiptar në këtë takim tregoi se qeveria shqiptare kishte më tepër interes për çështjen financiare se sa për normalizimin e marrëdhënieve me RFGJ. Vizioni i ngushtë dhe dogmatik i gazetarit “diplomatë “dhe i qeverisë së tij tregon qartë që dogmatizmi ideologjik, ngurtëson mendimin dhe nuk hap perspektiva të reja, madje edhe kur ato janë të dukshme.

Gjatë darkës, që dha delegacioni gjerman, një nga anëtarët e delegacionit Gotfried Albreht i propozoi Sofokli Lazrit se “do të ishte i nevojshëm një takim tjetër me Strauss-in sa më shpejt.”⁷²⁷ Duke patur besim në ndikimin pozitiv të Straussit në këtë çështje, më datën 18

⁷²⁰ OECD-Organisation for Economic Co-operation and Development-Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik

⁷²¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, fleta 314/39 Protokoll i bisedimeve në Vjenë, midis përfaqësuesve të RPSSH dhe RFGJ

⁷²² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, fleta 314/39 Protokoll i bisedimeve në Vjenë, midis përfaqësuesve të RPSSH dhe RFGJ

⁷²³ Po aty, f.314/39-314/40

⁷²⁴ Po aty, f.314/41

⁷²⁵ Po aty, f.315

⁷²⁶ Po aty

⁷²⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.318, F. 318, Protokoll për takimin e 29 tetorit 1985, në Vjenë

nëntor 1985, Sofokli Lazri si personalitet politik i çështjes dhe anëtar i KQ, së bashku me Andon Bërxollin u takuan me Franc Josef Strauss-in, i cili premtoi që *“do të ndërhyjë në qeveri dhe në Ministrinë e Punëve të Jashtme në Bon, do t’i diskutojë privatisht kërkesat tua me personat përkatës dhe do t’u bëj, rekomandimet e nevojshme. Të biem dakord me ta se çfarë do t’u japim dhe pastaj, pas bisedimeve private nga ana e ime me autoritet në Bon, të vendoset zyrtarisht ajo që do të bëhet. Kjo gjë do të bëhet sekret dhe pa u publikuar.”*⁷²⁸ Më pas Strauss u interesua të dijë më tepër rreth shumës së ndihmës që kërkohej nga pala shqiptare. Lazri nuk i jep përgjigje të qartë, sipas tij *“ne presim nga ana e tyre që të na thonë shumën, sepse kërkesat tona mund të jenë të mëdhaja, por mund të jenë edhe të vogla, kështu që do të jetë mirë të na e thonë ata në fillim.”*⁷²⁹ Shpërblimi që mendohej nga qeveria shqiptare e përcaktuar në protokollin e dt.23.10.1985, disa ditë para mbledhjesë në Vjenë, me shpresën se pala gjermane do të ishte dakord me kërkesat e palës shqiptare, rezulton si në vijim”..., *Qeveria e Republikës Federale Gjermane merr përsipër t’i japi Shqipërisë, pa kërkuar ndonjë detyrim nga ajo, pajisje të plota industriale e mjete të tjera prodhimi, me një vlerë prej 2.5 miliardë DM, të ndara në pjesë të barabarta, për periudhën 1986-1995.”*⁷³⁰ Ky fakt nuk iu tregua Strausit. Strauss-i i premtoi S.Lazrit që RFGJ do të jepte një ndihmë Shqipërisë e quajtur sipas tij *”dhurata e pajtimit”* e cila *“nga ana e RFGJ do të jetë me miliona, por unë nuk kam kompetenca të them se sa do të jetë dhe ta përcaktoj tani. Unë do të diskutoj siç u thashë, listat me kërkesat tua. Hartoni listat e objekteve, ose kjo të bisedohet me Ministrinë e Ekonomisë të RFGJ.”*⁷³¹

Pas këtij takimi sekretari i Strauss-it njoftoi delegacionin shqiptar se në München kishte ardhur ambasadori i SHBA-së kishte shprehur dëshirën për të takuar delegacionin shqiptar, dhe nëse kishin dëshirë mund ta takonin. Përgjigja ishte *“nuk kemi asnjë dëshirë që të takohemi me të.”*⁷³² Interesimi i politikanëve gjerman për qëndrimin e qeverisë shqiptare me Anglinë dhe Amerikën ishin në kuadrin e konstruksionit politik të multilaterizmit gjerman, por edhe mesazhe për qeverinë shqiptare.

Deri në mars të vitit 1986 nuk u zhvillua asnjë takim midis dy palëve sepse Tirana zyrtare nuk dha përgjigje në lidhje me propozimin gjerman për marrjen e ndihmës UNIDO. Por, situata e vështirë ekonomike e detyroi palën shqiptare të marri iniciativën për raundin e ri të bisedimeve.⁷³³ Më 10 mars 1986, me dyer të mbyllura rifilluan bisedimet e fshehta në ambasadën e RFGJ në Vjenë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis RFGJ-së dhe Shqipërisë. Qarqet diplomatike gjermane patën shpresën se *“së shpejti mundet të vendosen marrëdhënie diplomatike.”*⁷³⁴ Si në të gjitha këto takime, bisedimet u konsideruan si jo zyrtare. Përfaqësuesit e delegacioneve ishin të njëjtët.

Fillimisht Braunmühl bëri një prezantim të shkurtër të qëndrimeve të mbajtura më parë nga të dy palët, të cilët qëndronin në të njëjtat pozita *“pala shqiptare është në pozitën e pritjes së një gjesti nga pala gjermane. Ndërkohë që ishte thënë nga gjermanët se marrëdhëniet ekonomike mund të zhvillohen pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike. Por pa premtuar*

⁷²⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, f.394, Informacion mbi takimin që u bë më datën 18 nëntor me Franc J.Strauss-in

⁷²⁹ Po aty,

⁷³⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D1165, f.325, Projekti që mori me vete Sofokli Lazri në bisedimet e datës 29/10/1985. Lista e objekteve dhe e pajisjeve (gjate viteve 1986-1995) e cila iu dorëzua më 5 dhjetor 1985 nga Sofokli Lazri, Franc Josef Strauss, gjendet në fq.257 te shtojca

⁷³¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1165, f.395, Informacion mbi takimin që u bë më datën 18 nëntor me Franc J.Strauss-in

⁷³² Po aty, f.397

⁷³³ AMEPJ, Fondi MPJ V. 1986, D.356/2, f. 52, Agjencia telegrafike, Lajme për Shqipërinë, Boni dhe Tirana zhvillojnë bisedime për marrëdhëniet diplomatike

⁷³⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1986, D.356/2, f. 97, Për marrëdhëniet me Gjermaninë

asgjë konkrete.⁷³⁵ Për sa i përket gjestit që kërkonte pala shqiptare, sipas tij “për RFGJ ishte e vështirë sepse do të konsiderohej si pagim i reparacionesh ose si plotësim i një kushti. Problem tjetër ishte që Shqipëria nuk konsiderohej si vend në zhvillim.”⁷³⁶ Pas studimit të problemeve ishte vendosur se “mund të bëhej nga pala gjermane një gjest për një pagim direkt bilateral. Pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike, mund të përfundohej midis dy vendeve një marrëveshje në fushën e bashkëpunimit ekonomik-shkencor. Për këtë RFGJ mund të japi një shumë parash të menjëhershme, e cila të harxhohet për blerje materiale por dhe përgatitje personeli në shumën 4-5 milionë marka, shumë që do të paguhej menjëherë dhe do të realizohej në bazë të marrëveshjes së bashkëpunimit ekonomik-shkencor.”⁷³⁷ Pas kësaj u dorëzua protokoll i vendosjen e marrëdhënieve diplomatike.

Deklarimi i shumës që do të jepej ishte një përjashtim, sepse sipas rregullave gjermane, para vendosjes së marrëdhënieve, as që mund të bëhej fjalë për të premtuar dhënie ndihme edhe akoma më pak, sepse Shqipëria nuk është një vend në zhvillim. Kjo shumë që vendosi RFGJ në dispozicion të Shqipërisë RFGJ ishte vetëm gjesti i kërkuar nga pala shqiptare. Sipas Braumuhl “kjo shumë që u arrit ishte maksimumi dhe se nuk duhet gjë gjesti të lidhet me sasinë, sepse ndryshe gjesti krijon përshtypjen sikur ai problem që është lënë në një anë, pra reparacionet, po plotësohet.”⁷³⁸ Në fund Braunmül u lut që “dëshirën gjermane për bashkëpunim e marrëdhënieve të mira të mos e masi me dollarë dhe marka. Të shikohej me besim në zhvillimin e mirë të marrëdhënieve.”⁷³⁹

Kjo shumë iu duk qesharake, Sofokli Lazrit, i cili gjatë këtij takimi nuk tregoi qetësi, shpesh përgjigjet e tij tregonin nervozizëm dhe shqetësim. Krahësuar me shumën që ishte menduar nga qeveria shqiptare, ndihma e propozuar nga pala gjermane ishte një shumë e papërfillshme Lazri e konsideroi fyese ofertën, ai thotë se “pala gjermane foli për një gjest, por gjesti duhet të jetë sipas mundësisë dhe potencës së Gjermanisë Perëndimore. Kjo shumë është diçka që mund të shpenzohet në një festë, në një darkë që mund të jepet me rastin e vendosjes së marrëdhënieve diplomatike. Atë që ngre pala gjermane për vendet në zhvillim është një argument formal. RFGJ i ka dhënë ndihmë shumë vendeve. Nuk pritej një gjë e tillë që RFGJ të ishte kaq e shtrënguar e të ofronte një shumë kaq të pakët, që nuk ja vlen as të diskutohet.”⁷⁴⁰ Pala shqiptare binte në kontraditë me atë çfarë kishte deklaruar. Ndërkohë që deklaronte që marrëdhëniet diplomatike dhe bashkëpunimin ekonomik nuk e lidhnin me reparacionet, nga ana tjetër ajo kërkonte gjeste dhe plotësimin e listës së gjatë me kërkesa, a thua se RFGJ ishte bamirësi i saj.

Më pas me tone nervozizmi Lazri deklaroi se “me tu kthyer në Shqipëri delegacioni do t’i propozoj Qeverisë, që të vendosen marrëdhënie diplomatike me RFGJ, jashtë atyre gjërave që janë biseduar. Tregti e marrëdhënie të tjera do të bëhen, për më tepër nuk do t’i kërkohej asgjë.”⁷⁴¹ Ky propozim i thënë në një moment nervozizmi nga diplomati i zemëruar shqiptar, u prit mirë nga Braunmühl, më në fund çështja do të merrte zgjidhje. Për këtë ai propozoi takimin e dy ministrave të Jashtëm Gensher dhe Malile, për të shpallur vendosjen e marrëdhënieve diplomatike.⁷⁴²

Entuziazmi i Branmühl për gjetjen e zgjidhjes së çështjes, nuk zgjati shumë. Sofokli Lazri deklaroi se ai vetë nuk shikonte asnjë prespektivë në takimin e ministrave, “sepse gjërat thotë

⁷³⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1986, D.356/2, f. 52, Protokoll i takimit të 10 marsit 1986

⁷³⁶ Po aty,

⁷³⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.356/2,f.58, Protokoll i takimit të 10 marsit 1986

⁷³⁸ Po aty,

⁷³⁹ Po aty,

⁷⁴⁰ Po aty, f.59

⁷⁴¹ Po aty, f.60

⁷⁴² Po aty,

ai” i biseduam edhe ne këtu, prandaj nuk e shoh të nevojshëm takimin e tyre.”⁷⁴³ Pyetjes së Braunmül se “pse e shikonte pa interes- Lazri përgjigjet- ” se qëndrimin e qeverisë gjermane për bashkëpunim ekonomik nuk e shikoj inkurajues”⁷⁴⁴ Më pas me një mungesë të theksuar diplomacie, dhe në kundërshtim të plotë të qëndrimit të mbajtur në të gjitha takimet, ai thotë” Ne nuk kemi bërë dhe nuk bëjmë politikë për interesa ekonomike. Po ta kishim bërë këtë ka shtete që na japin jo 4 milionë, por miliarda, që i kapërcejnë të gjitha pengesat. Ne jetojmë të varfër dhe të uritur, dhe pavarësinë tonë, lirinë tonë nuk e shesim.”⁷⁴⁵ Mungesa e konsensusit dhe tolerancës diplomatik nga ana e Sofokli Lazrit, ishte e lidhur ngushtësisht me përgatitjen e tij profesionale jodiplomatike, por edhe me tiparet e diplomacisë shqiptare jo elastike, jo bashkëpunuese, jo vizionare, dhe në dëm të interesave kombëtare.

Takimi i Vjenës nuk arriti asnjë përfundim. Ky takim u konsiderua nga qeveria shqiptare, e cila nuk dinte të mbante përgjegjësi për veprimet e saj jo diplomatike, si një “tërheqje nga deklaratat e palës gjermanoperëndimore për ta detyruar atë të hyjë në rrugën e bashkëpunimit ekonomik me të, në formën e kredive.”⁷⁴⁶

Takimi i 10 marsit 1986, pati jehonë negative në shtypin perëndimor, i cili e konsideroi qëndrimin shqiptar jo fleksibël ndaj propozimeve të qeverisë gjermane. Në këto kushte kur nuk pati rezultate konkrete në takimin e marsit, iniciativën për ta çuar deri në fund normalizimin e marrëdhënieve të RFGJ me Shqipërinë e merr përsëri Strauss. Dy muaj më vonë pas bisedimeve të Vjenës, më datën 19-20 maj kryeministri i Bavarisë Strauss së bashku me Drejtorin e Benz-it në Mynih Karl J. Dersh dhe një grup gazetarësh vizituan Shqipërinë. Grupi i gazetarëve përfaqësonte gazetatat më të rëndësishme, si gazetën “Die Welt”, “Süddeutsche Zeitung”, “Bildzeitung”, revistën “Bunte”. Në këtë grup bënte pjesë edhe një ekip televiziv Burde TV.⁷⁴⁷ Grupi i gazetarëve i propozuar nga K. J. Dersh “do ti shërbente zhvillimit të marrëdhënieve midis Shqipërisë dhe Bavarisë.”⁷⁴⁸

Vizita e Strauss-it u justifikua me motivin për të sjellë gazetarët me avionin që e pilotonte vetë, por ndërkohë përpara se të vinte në Shqipëri ai shprehu dëshirën të pritej nga një personalitet politik të RPSSH-së për të zhvilluar bisedime. Në këtë rast vizita e tij nuk kishte karakter turistik, Strauss kishte konfirmimin e Bonit për këtë vizitë politike.⁷⁴⁹ Në aeroportin e Rinasit Strauss-i dhe grupi i tij u prit nga përfaqësues të Ministrisë së Jashtme.⁷⁵⁰ Qeveria shqiptare kishte dhënë pëlqimin e saj që Strauss të takohej me kryeministrin e vendit Adil Çarçani. Para takimit me Straussin Ramiz Alia porositi “në qoftë se edhe me këtë bisedë nuk bëhet asgjë për çështjen e reparacioneve, atëherë edhe për vendosjen e marrëdhënieve le të presim, të kalojë pak kohë. Ndoshta të gjejmë ndonjë mënyrë tjetër që të përfitojmë reparacionet...”⁷⁵¹

Në takimin e 19 majit 1986 midis Strauss-it dhe Kryeministrit shqiptar u duk qartë që bisedimet e fundit në Vjenë e kishin çuar çështjen në pikën zero. Kjo u duk më së mirë në

⁷⁴³ Po aty

⁷⁴⁴ Po aty,

⁷⁴⁵ Po aty,

⁷⁴⁶ Po aty

⁷⁴⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.358, f.100, Lista e grupit të F.J.Straussit, Grupi përbëhej nga 19 vetë, Franc Josef Strauss, Franc Georg Strauss, Karl. J. Dersh, Drejtor i Filialit të Benzit në Munich, Hainrih Them piloti i dytë, Dr.Edmund Stoiber Shef i zyrës së Qeverisë së Landit, Andreas Merc mik personal i Straussit, Hans Andresen, mik personal i Straussit, Dr. Karl Strom gazeta “ Die Welt”, H. Christbaum i gazetës “Münchner Merkur”, Lutc Bergman i revistës “Bunte”, Stefan Vogel i gazetës “Bildzeitung, Karl Buhala dhe gruaja e tij Rita Buhala i gazetës “Süddeutsche Zeitung”, Hans Kallnberger, Christian Rynel, Peter Humel Burda TV.

⁷⁴⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.358,f.61, Teleks nga Ambasada e Vjenës, 9.5.86

⁷⁴⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.356/3, f.13, Bisedim i zhvilluar në pritjen që i bëri në datën 19 maj 1986 Kryetari i Këshillit të Ministrave, Adil Çarçani, Kryeministrit të Bavarisë, Franc Josef Strauss

⁷⁵⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.358, f.90, Informacion mbi vizitën e F.J.Strauss në 19-20 maj 1986

⁷⁵¹ AQSH, Fondi 14, V.1986, D.115, f.7 Mbledhje e sekretarëve të KQ, 24 prill 1986

kërkesën e Adil Çarçanit, i cili që në fillim të bisedës theksoi se “lidhur me normalizimin e marrëdhënieve midis RPS të Shqipërisë dhe RFGJ, vendit tonë duhet ti jepet një sadisfaksion moral për dëmet që i janë shkaktuar gjatë Luftës së Dytë Botërore.”⁷⁵² Strauss për herë të parë në mënyrë direkte gjatë komunikimeve të tij me përfaqësuesit shqiptar i përgjigjet se, “qeveria shqiptare po kalonte në një rrugë të gabuar”⁷⁵³ Më pas ai sqaroi edhe një herë se “legjislacioni gjerman nuk lejonte që të jepeshin reparacionet sepse nëse kjo do të bëhej për Shqipërinë, përnjëherë do ta kërkonte Norvegjia, Danimarka, Belgjika, Franca etj. As Italia, as Austria, as Republika Demokratike Gjermane nuk kanë paguar asnjë qindarkë dhe nuk kanë përdorur asnjë formë tjetër për zhdëmtimet. Trupat e Gjermanisë që erdhën në atë kohë në Shqipëri, vinin nga Gjermania, nga ajo pjesë e Gjermanisë që sot përbëhet nga tri shtete. Ua them miqësisht këtë që është rrugë e gabuar dhe se është e pamundur që Republika Federale Gjermane, para vendosjes së marrëdhënieve diplomatike, të hyjë në bisedime për këto çështje”⁷⁵⁴

Pyetjes së Straussit se “çfarë kërkonte qeveria shqiptare konkretisht nga qeveria e Bonit,”⁷⁵⁵ Adil Çarçani iu përgjigj këtë herë pa hezituat. Ai i përmendi listën me objekte e pajisje konkrete, transferim teknologjie, bashkëpunim tekniko-shkencor. Sipas tij “lista që kemi dhënë është konkrete dhe mund të vlerësohet edhe me një shifër konkrete sepse ato mund të llogariten.”⁷⁵⁶ Kjo listë nuk kishte asnjë shifër ekzakte. Adil Çarçani në lidhje me vlerën thotë se ajo është një vlerë e konsiderueshme që ne e kemi propozuar të jepet për një periudhë 10 vjeçare, jo brenda një viti apo 5 vjetëve”⁷⁵⁷

Straussi iu përgjigj se vlera që kërkonte qeveria shqiptare konsiderohej “parakusht” në vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Si rrugë e mundshme për zgjidhjen e kërkesës shqiptare Strauss-i konsideroi bashkëpunimin ekonomik dhe tekniko shkencor midis dy vendeve dhe premtoi se “RFGJ u jep shteteve të ndryshme si Brazilit, Bolivisë, Indisë etj një shumë vjetore prej 7 miliardë marka. Ministri për Bashkëpunimin Ekonomik i RFGJ është i partisë sime dhe ai është shumë operativ në punë, kështu që nuk duhet t’ju pengojë as juve dhe as neve që të lidhë një marrëveshje për bashkëpunim tekniko- shkencor, në bazë të së cilës ju me siguri do të merrni një ndihmë shumë më të madhe materiale sesa kjo shumë qesharake prej 4-5 milionë markash.”⁷⁵⁸

Strauss-i hodhi idenë e përfundimit të një marrëveshjeje 10 vjeçare e ndarë nga marrëveshja për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, por ajo duhej të bëhej pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike ose menjëherë. Në këtë marrëveshje 10 -vjeçare, në mënyrë fleksibile, do të shkëmbeheshin dhe projekte me njëri-tjetrin, kur të përcaktoheshin fushat e bashkëpunimit midis dy vendeve. “Ndoshta gjatë viteve mundet t’u afrohemi mendimeve e kërkesave tuaja, por vendosja e marrëdhënieve diplomatike janë “shinat” e Ministrisë së Punëve të Jashtme. Shina tjetër është Ministria Federale për Bashkëpunim Ekonomik. Në qoftë se treni do të niset në shinat e para, unë do të veprojë që ai të fillojë të niset, ndoshta, në të njëjtën kohë, edhe në shinat e dyta”⁷⁵⁹ Më pas Strauss kalon në një propozim tjetër konkret, sipas së cilës “Do të thërras në Mynih ministrin e Ministrisë për Bashkëpunim Ekonomik ose zëvendësin e tij, që janë miqtë e mi dhe do të ftoj gjithashtu në Mynih edhe profesor Lazrin dhe

⁷⁵² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D356/3, f.13, Bisedim i zhvilluar në pritjen që i bëri në datën 19 maj 1986 Kryetari i Këshillit të Ministrave, Adil Çarçani, Kryeministrit të Bavarisë, Franc Josef Strauss

⁷⁵³ Po aty, f.14

⁷⁵⁴ Po aty, f.15

⁷⁵⁵ Po aty,

⁷⁵⁶ Po aty,

⁷⁵⁷ Po aty, f.18

⁷⁵⁸ Po aty, f. 23

⁷⁵⁹ Po aty,

së bashku të bisedojmë konkretisht në zyrën time lidhur me këtë marrëveshje, me kufijtë e asaj, pa hyrë në problemet që kanë të bëjnë me marrëdhëniet diplomatike. Unë jam Kryeministër i Bavarisë, jam kryetar i Partisë së Bashkimit Socialist Kristian. Ne në Bavari e ndiejmë veten si “urë të lidhjes” ndërmjet Evropës Perëndimore dhe Ballkanit. Me Rumaninë, Bullgarinë, Hungarinë, Jugosllavinë unë kam biseduar dhe të gjithë kanë qenë të kënaqur e më kanë falenderuar për sa i përket zgjerimit të marrëdhënieve ekonomike. Kjo duhet të jetë e mundur edhe me Shqipërinë.”⁷⁶⁰

Vizita e Strauss-it dhe e gazetarëve në Shqipëri shkaktoi një reagim pozitiv nga diplomatët dhe shtypi i RFGJ. Shkrimet e shumta të shtypit gjermanoperëndimor për Shqipërinë, rreth 336 shkrime prej datës 17 - 23 maj 1986, ku të gjitha shkrimet për Shqipërinë lidheshin me vizitën e F.J.Strauss-it.⁷⁶¹ synuan përgatitjen e terrenit për normalizimin e marrëdhënieve dhe vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Ekzistonin tre qëndrime kryesore në RFGJ lidhur me normalizimin e marrëdhënieve me Shqipërinë. Grupi i Straussit e shikonte normalizimin e marrëdhënieve me RFGJ me Shqipërinë të rëndësishme për shkak të pozitës së saj të strategjike në Ballkan.⁷⁶² Për këtë arsye ai gjeti rrugët e përshtatshme për kapërcimin e situatës së vështirë të krijuar në bisedimet midis përfaqësuesve të MPJ të dy vendeve.

Përgatitja e opinionit ishte i nevojshëm për qeverinë shqiptare, për këtë arsye Gazeta Zëri i Popullit njoftoi për vizitën e Strauss-it dhe takimin me Kryetarin e Këshillit të Ministrave të RPSSH Adil Çarçani e komentoi si të nevojshme “për zhvillimin e marrëdhënieve midis të dy vendeve”⁷⁶³ Një javë pas bisedës midis Strauss-it dhe Kryeministrit të Shqipërisë, më 26 maj 1986, ambasadori i RFGJ-së në Vjenë në emër të ministrisë së tij të jashtme propozoi që midis të dy palëve të rifillonin bisedimet.

3.2.3 Vendosja e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ

Më 17 qershor 1986, në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH, MPJ Reis Malile pasi analizoi çështjen e normalizimit të marrëdhënieve të Shqipërisë dhe situatën e krijuar në arenën ndërkombëtare pohon për herë të parë të vërtetën e procesit të stërzgatur. Ai thotë se “Formalisht nga ana jonë, është thënë vazhdimisht, se vendosja e marrëdhënieve diplomatike nuk kushtëzohet me pagimin e reparacioneve, por në të vërtetë gjatë gjithë procesit të bisedimeve, ato kanë qenë të lidhura ngushtë.”⁷⁶⁴ “Në kushtet e presionit ndërkombëtar ka ardhur koha -thotë ai - të vendosim marrëdhënie diplomatike me RFGJ-në.”⁷⁶⁵ Në këtë mbledhje të Byrosë politike u pranua që situata e brendëshme në vend ishte në gjendjen e një krize ekonomike. Në këto kushte të brendshme ekonomike dhe në situatën e presionit ndërkombëtar ndaj regjimit, Ramiz Alia propozon, të aprovohet projektprotokolli gjerman për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe letërkëmbimin midis ambasadorëve të të dyja vendeve mbi rregullimin e çështjeve që rridhnin prej tyre.⁷⁶⁶

⁷⁶⁰ Po aty, f.23

⁷⁶¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.358, f.153, Mbi reagimet e diplomatëve e gazetarëve gjermano-perëndimor lidhur me vizitën e F.J.Strauss-it në Shqipëri.

⁷⁶² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D. 356,f.9, radiogramë e Ambasadës në Vjenë dërguar MPJ

⁷⁶³ Zëri i Popullit, Kryeministri i Bavarisë F.J.Shtaus bëri një vizitë private në Shqipëri, 21 maj 1986, nr.121(11.804), f.1

⁷⁶⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.356/, f.221, Diskutim i Reis Maliles në Byronë Politike të KQ të PPSH, më 17 qershor 1986 “Mbi normalizimin e marrëdhënieve midis Shqipërisë dhe Republikës Federale të Gjermanisë.

⁷⁶⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.356/2,f. 143 Mbi normalizimin e marrëdhënieve midis RPSSH dhe RFGJ

⁷⁶⁶ Po aty,

Gjatë gjysmës së dytë të vitit 1986, qeveria e RFGJ ishte angazhuar me fushatën elektorale të zgjedhjeve të reja parlamentare të cilat u zhvilluan, në 25 janar 1987. Në këto zgjedhje fitoi koalicioni që ishte në fuqi dhe Helmut Kohl u rizgjodh kancelar i RFGJ, përsëri me Genscherin si ministër të Jashtëm. Programi i qeverisë për politikën e jashtme karakterizohej nga vazhdimësia në çështjet thelbësore. Në orientimin e qartë dhe konstant të RFGJ-së për të forcuar marrëdhëniet me vendet e Lindjes, kishte rëndësi edhe rivendosja e marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë.⁷⁶⁷

Më 24 shkurt 1987, ambasadori shqiptar në Vjenë, Idriz Bardhi, u njoftua nga ambasadori gjerman, Dietrich Graf von Bruch, se pala gjermane propozonte një takim, në datat 16-20 mars 1987, i cili duhej të mbetej konfidencial.⁷⁶⁸ Një muaj më vonë, më 17 mars 1987 u zhvillua takimi i pestë zyrtar i Vjenës, në ambasadën e RF të Gjermanisë. Delegacioni shqiptar ishte i njëjtë me delegacionet në takimet e tjera. Ai gjerman, kishte një ndryshim, për shkak se drejtori politik i Ministrisë së Jashtme gjermane, Braunmül kishte vdekur në një atentat.⁷⁶⁹ Në krye të delegacionit të RFGJ ishte tashmë funksionari i lartë në MPJ të RFGJ-së, Dr. Dieter Kastrup, anëtarët e tjerë ishin drejtuesi i sektorit të organizimit e administratës në MPJ, referent për Shqipërinë në MPJ Kristian Hausmann dhe ambasadori gjerman në Austri, Dietrich Graf von Bruch. Axhenda e këtij takimi, e përcaktuar nga ambasada gjermane përmbante bisedime sondazhi për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe problemet administrative e teknike për ngritjen e ambasadave në kryeqytete respektive.

Kryetari i delegacionit gjerman Dr. Kastrup e hapi mbledhjen duke përgëzuar delegacionin shqiptar mbi fjalën e Presidentit të RPSSH, Ramiz Alisë duke thënë se *“qeveria në Bon, mori me shumë interes në shënim, ato që theksoi Presidenti juaj, zoti Ramiz Alia, në Kongresin e 9-të të Partisë, në pasazhin lidhur me normalizimin me RFGJ”*⁷⁷⁰

Bisedimet në takimin e pestë, filluan atje ku kishin mbetur në bisedimet e fundit të 10 marsit 1986. Në takimin e 10 marsit, pala gjermane kishte dorëzuar projekt-protokollin e parë e cila përmbante formulimin për tri çështje të rëndësishme, çështja e përfaqësimit të Berlinit Perëndimor, dëmtimet që ishin bërë në Shqipëri gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe së treti, formulimi për bisedimet lidhur me marrëdhëniet ekonomike, tekniko-shkencore dhe kulturore.⁷⁷¹ Sipas pikpamjes gjermane, të dy palët në parim kishin rënë dakord për strukturën rreth marrëveshjeve dhe për radhën e veprimeve që duhet të kryheshin pas nënshkrimit të protokollit Dieter Kastrup evidenton disa mendime rreth formulimeve për *“çështjen e Berlinit (Perëndimor), për dëmet e shkaktuara në Shqipëri gjatë Luftës së Dytë Botërore si dhe për bashkëpunimin ekonomik.”*⁷⁷²

Në lidhje me çështjen e Berlinit Perëndimor, pala gjermane kërkoi që në projekt protokoll të shkruhej *“RFGJ përfaqëson Berlinin (Perëndimor) me botën e jashtme me kusht që çështjet e sigurisë dhe të statutit të tij të mos preken. Kjo përfshin të drejtën për t’u dhënë ndihmë konsullore, personave fizikë dhe juridikë të Berlinit (Perëndimor): personat me banim të përhershëm në Berlinin Perëndimor, munden, me pasaportë të Republikës federale të Gjermanisë dhe me vizë të lëshuar nga autoritetet shqiptare, të hyjnë dhe të dalin në*

⁷⁶⁷ Zeneli, Bashkim, *Për Gjermaninë, Histori diplomatike dhe kujtime*, vepër e cituar..., f.133

⁷⁶⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.395, f.109, Informacion, mbi takimin e delegacionit të Qeverisë të RPSSH dhe atij të qeverisë së RFGJ

⁷⁶⁹ Çausi, *Edhe një herë ...*, f.344

⁷⁷⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.395, f.110, Informacion, mbi takimin e delegacionit të qeverisë të RPSSH-së dhe qeverisë së RFGJ-së

⁷⁷¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.395, f.20-23, Projekt-protokolli

⁷⁷² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.395, f.110, Informacion, mbi takimin e delegacionit të qeverisë të RPSSH dhe atij të qeverisë së RFGJ

RPSSH.⁷⁷³ Ndërkohë që pala shqiptare kërkonte që në formulimin për Berlinin Perëndimor të respektonte formulimin që ajo kishte nënshkruar në marrëveshjen ndërkombëtar me vendet anëtare të Traktatit të Varshavës, të vitit 1959. Si çdo herë edhe në këtë rast diplomacia shqiptare nuk është koherente dhe fleksibël. Çështja e Berlinit Perëndimor ishte kapërcyer me kohë politikisht dhe juridikisht, qysh në krijimin e paprecedent të Berlinit si kryeqtet i RDGJ.⁷⁷⁴ Kjo çështje sensitive për RFGJ u la të kalohej në letërkëmbimin midis dy ambasadorëve dhe do të mbetej një aneks, pa u vendosur në protokollin bazë të vendosjes së marrëdhënieve diplomatike.⁷⁷⁵ “Nyja” e vështirë e diskutimeve të gjata midis dy palëve, çështja e dëmshpërblimeve ishte përsëri në projekt-protokoll. Në lidhje me këtë dr.Kastrup theksoi se “autoritetet e larta politike në Bon, e studiuuan edhe një herë formulimin e bërë nga delegacioni shqiptar në bisedimet e datës 10 mars 1986, në Vjenë dhe vendosën që kjo referencë të hiqej nga protokoll.”⁷⁷⁶ Nga pala gjermane u theksua se kjo duhej bërë, sepse “ata nuk mund të krijojnë precedent për këtë problem dhe se deri tani ata nuk e kanë trajtuar këtë problem në asnjë dokument, që kanë përfunduar me shtete të ndryshme, kur kanë vendosur marrëdhënie diplomatike, me të cilat kanë pasur probleme të njejta”⁷⁷⁷ Lidhur me këtë u propozua nga pala gjermane, që të përpilohej një deklaratë e përbashkët e kryetarëve të dy delegacioneve dhe kjo t’i përcillej qeverive të dy vendeve.⁷⁷⁸ Projekt-protokollin e ri, së bashku me anekset, në të cilat ishin hequr çështjet e Berlinit (Perëndimor) dhe reparacionet, iu dorëzuan qeverisë shqiptare nga delegacioni i kryesuar nga Sofokli Lazri.

Ministria e Jashtme e RPS të Shqipërisë miratoi konkluzionet e bisedimeve të Vjenës të 17 marsit 1987 të zhvilluara midis delegacionit shqiptar me atë gjerman. Ajo ra dakord me protokollin bazë dhe anekset përkatëse, ashtu sikurse u diskutua midis dy palëve në mbledhjen e marsit. Nga data 8 deri në 11 qershor 1987, delegacioni gjerman i kryesuar nga Hansjerg Eiff diskutoi me palën shqiptare aspekte teknike të hapjes së ambasadës në kryeqytetet reciproke të dy vendeve. U diskutua edhe çështja teknike administrative për hapjen e ambasadave dhe u vendos që grupet e ekspertëve të zhvillonin bisedime të mëtejshme në Tiranë dhe në Bon.⁷⁷⁹

Nga qeveria shqiptare ishte konfirmuar tashmë në Plenumin e 4-të të KQ të PPSH në 9-10 korrik. “Se në qoftë se çdo gjë do të ecë normalisht dhe nuk do të ndodhë ndonjë incident në minutën e fundit, vendosja e marrëdhënieve diplomatike duhet të shpallet, ..., nga vjeshta e këtij viti.”⁷⁸⁰ Dokumentet e fundit për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve u nënshkruan në Tiranë më 15 shtator 1987 midis dr. Dietrich Kastrup përfaqësues i RFGJ-së dhe Sofokli Lazrit si përfaqësues i RPSSH-së. Po atë ditë me porosi të qeverisë u njoftua Franc Josef Strauss për ngjarjen e madhe. Njëpërmjet bashkëpunëtorit të ngushtë Karl J. Dersh, Strauss dërgoi urimet e përzemërta, duke thënë se “Ne jemi shumë të gëzuar dhe kemi të drejtë sepse në fund të fundit kjo është “fëmija jonë.”⁷⁸¹ Strauss premtoi, që ditën që do të

⁷⁷³ Po aty, 22

⁷⁷⁴ Çausi, *Edhe një herë për shansin gjerman*,..., f.344

⁷⁷⁵ Po aty, f.104

⁷⁷⁶ Po aty, f.110

⁷⁷⁷ Po aty, f. 120

⁷⁷⁸ Po aty,

⁷⁷⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.1170, f.10, Protokoll, mbi bisedimet midis delegacioneve të qeverisë së Republikës Federale të Gjermanisë dhe të qeverisë së Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike.

⁷⁸⁰ AQSH, Fondi 14/AP/OU, V.1987, D.3-1, f.294, Procesverbal i mbledhjes së Plenumit 4-t të KQ të PPSH 9-10 korrik 1987

⁷⁸¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.395, f. 161 Njoftim për nënshkrimin e dokumentit për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis Shqipërisë dhe RFGJ

shpallej zyrtarisht vendosja e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve do të shkonte në Tiranë *“për të pirë gotën e shampanjës.”*⁷⁸²

Më 24 shtator 1987, në Nju Jork gjatë sesionit të Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së, me propozimin e dr.Dietrich Kastrup, u takuan dy ministrat e Jashtëm të dy vendeve Hans - Dietrich Genscher dhe Reis Malile të cilët ndodheshin në Nju-Jork me rastin e AP të OKB-s. Genscher propozoi homologt të tij, një takim tjetër në Tiranë ose në Bon, midis dy ministrave të Jashtëm për zhvillimin e konkretizimin e marrëdhënieve midis të dyja vendeve.⁷⁸³

Marrëdhëniet diplomatike midis RPSSH dhe RFGJ u vendosën zyrtarisht në 2 tetor 1987. Ministri i Punëve të Jashtme të RFGJ-së Hans Dietrich Genscher më 23 tetor 1987, bëri vizitën zyrtare në Shqipëri.⁷⁸⁴ Sipas Genscher, në takimin me Ramiz Alinë, arsyeja e vërtetë e vizitës së tij të shpejt vetëm 20 ditë nga vendosja e marrëdhënieve diplomatike ishte se *“ duhet të arrijmë kohën e humbur prandaj kjo ka qenë dhe arsyeja që menjëherë pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike kërkuam takim direkt.”*⁷⁸⁵ Ai shprehu gadishmërinë e qeverisë së Bonit për përfundimin e marrëveshjeve të bashkëpunimit ekonomik, tekniko-shkencor dhe kulturor. Një kërkesë tjetër e parashtruara nga Genscher, Ramiz Alisë ishte pjesmarrja e Shqipërisë në Këshillin e Sigurimit dhe Bashkëpunimit European (KSBE) si një hap për të dalë nga izolimi sepse sipas tij *“Izolimi sjell mjerim për popullin”*⁷⁸⁶ Një e vërtetë e hidhur për popullin shqiptar.

Në 15 nëntor 1987, u hap ambasada e RFGJ-së dhe i ngarkuar me punë *ad interim* i RFGJ-së në Shqipëri u emërua Werner Daum. Më 9 dhjetor 1987 u hap ambasada e RPSSH në Bon.⁷⁸⁷ i ngarkuar me punë *ad interim* i Shqipërisë në Bon u emërua Dhimitër Karanxha. Më 15 janar 1988 ambasadori i jashtëzakonshëm dhe fuqiplotë i RFGJ Friedrich Kroneck i paraqiti letrat kredenciale, Kryetarit të Presidiumit të Kuvendit Popullor të RPSSH, Ramiz Alisë ndërsa më 27 janar 1988 ambasadori i parë i RPSSH në RFGJ, Shpëtim Çausi dorëzoi letrat kredenciale Presidentit të RFGJ, Richard von Weizsäcker.⁷⁸⁸

Kryeministri i Bavarisë, Franc Josef Strauss më 15 nëntor 1987, bëri vizitën private si miku i Shqipërisë për të uruar për vendosjen e marrëdhënieve midis dy vendeve. Kjo vizitë e tij në Shqipëri, pati gjithashtu si qëllim, për të parë mundësitë lidhur me vendosjen e marrëdhënieve më të ngushta ekonomike midis dy vendeve. Strauss u shoqërua nga Sekretari i shtetit për Bashkëpunimin Ekonomik, Seigfrid Lengl, përfaqësues i CSU-së në qeverinë federale. Po atë ditë, në 15 nëntor 1987, sipas fjalës së Strauss-it dhënë Adil Çarçanit në takimin e dytë të tij në Shqipëri në 1986, u nëshkrua protokoli mbi akordimin e Shqipërisë për vitin 1987, me një

⁷⁸² Po aty

⁷⁸³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.909, f.20-21, Takim i MPJ Reis Malile me MPJ të RFGJ Hans-Dietrich Genscher

⁷⁸⁴ Zeneli, Bashkim, Vepër e cituar, f.133 *Në kujtimet e tij, Genscher shkruan: “ Më 23 tetor shkova për herë të parë në Tiranë. Shkak i vizitës ishte rivendosja e marrëdhënieve diplomatike. Në dekada pas një vetëizolimi, Shqipëria ishte kthyer në një lloj “Terra incognita “për Evropën, njëkohësisht si vend i vetëm në kontinent që nuk ishte anëtarë i KSBE-së. Në kohën kur unë vizitoja Shqipërinë, nuk jetonte më diktatori i vjetër komunist Enver Hoxha. Ishte ndjekur një politikë e tillë që e kishte izoluar tërësisht Shqipërinë, që kishte ndërprerë marrëdhëniet diplomatike me shumë vende, përfshirë edhe me Gjermaninë.*

⁷⁸⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.405, f.39, Vendosja e Marrëdhënieve diplomatike midis RPSSH dhe RFGJ, takimi i Ramizë Alisë dhe MPJ të RFGJ Hans Dietrich Genscher

⁷⁸⁶ <http://www.albanien-dafg.de/2016/04/hans-dietrich-genscher-dass-albanien-mitglied-der-eu-wird-ist-fuer-mich-selbstverstaendlich/>, klikuar më 23.2.2020

⁷⁸⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.413, f.60, Informacion mbi marrëdhëniet diplomatike midis RPSSH dhe RFGJ

⁷⁸⁸ Po aty, f.4, Ne vlerësojmë shumë lirinë dhe pavarësinë tonë, prandaj dimë të respektojmë edhe lirinë dhe pavarësinë e të tjerëve.

kontributi prej 6 milionë marka në fushën e bashkëpunimit teknik.⁷⁸⁹ Në datat 14-15 dhjetor 1987 u zhvilluan bisedimet për bashkëpunimin teknik në Bon, lidhur me shfrytëzimin e fondit të dhënë nga RFGJ-së.⁷⁹⁰ Dokumenti përfundimtar për këtë fond u nënshkrua në Bon më 29 mars 1988. Revista “Der Spiegel”, në lidhje me vizitën e Strauss-it shkruan “*menjëherë sa Franc Josef Strauss dëgjoi në Shqipëri për “dëshirat urgjente” nga qeveria e Tiranës, për makineri bujqësore të përdorura dhe për dhjetë autobusë urbanë të përdorura, Lengl menjëherë premtoi në emër të qeverisë federale 6 milionë marka*”⁷⁹¹ Cinizmi i revistës gjermanoperëndimore ishte një goditje ndaj politikave të Strausit dhe Lengl, por njëkohësisht dhe më e ashpër ndaj gjëndjes së mjeruar ekonomike në Shqipëri.

Gjatë vizitës së MPJ të RFGJ, Hans-Dietrich Genscher, dhe kryeministrit të Bavarisë Franc Josef Strauss, u premtua për të zhvilluar dhe konkretizuar marrëdhëniet midis Shqipërisë dhe RFGJ në të gjitha fushat me interes reciprok. Nga pala gjermanoperëndimore u dorëzuan këto projekt marrëveshje:

- Projekt-marrëveshja për bashkëpunim ekonomik, industrial e teknik. Ky projekt u diskutua nga të dy palët gjatë bisedimeve të zhvillura në Tiranë, më 26-28 janar 1988.
- Projekt-marrëveshja për bashkëpunimin teknik, e cila u diskutua nga të dy palët në Tiranë, në datat 29-31 mars 1988.
- Projekt-marrëveshja për bashkëpunimin kulturor, e cila u zvarrit deri në marrjen e vendimit nga KQ i PPSH. Marrëvesha për klauzolën e Berlinit, për të cilën u gjet zgjidhja dhe u ra dakord me palën gjermane në letërkëmbimin e datës 18 mars 1988.
- Projekt-marrëveshja për transportin ajror, bashkëpunimi me kompaninë ajrore „Lufthansa“.
- Protokoll i bashkëpunimit teknik për vitin 1987, që u përfundua me shkëmbim notash në Bon më 28 mars 1988, i cili parashikonte dhënien e një shume prej 6 milion marka për blerjen e makinerive e pajisjeve bujqësore dhe automjeteve.⁷⁹²

Gjatë vitit 1988, në fushën e bashkëpunimit ekonomik e teknik midis të dy vendeve nuk u arritën rezultatet që priteshin nga qeveria shqiptare. Marrëveshja për bashkëpunim ekonomik, industrial dhe teknik dhe ajo e bashkëpunimit teknik u vonuan të nënshkruheshin për shkak të klauzolës së Berlinit. Por edhe për shkak të sistemeve të ndryshme të ekonomisë së dy vendeve. Ambasadori gjerman Friedrich Kroneck në takimet e tij me përfaqësuesit e lartë të shtetit shqiptar, evidentoi 3 pika të rëndësishme që do të vështirësonin marrëdhëniet ekonomike midis dy vendeve.

Së pari sipas tij dy sistemet e kundërta të dy vendeve, ekonomia e centralizuar e RPSSH dhe ekonomia e tregut në RFGJ do të pengonte përfundimin e marrëveshjeve ekonomike, tregtare dhe teknike sepse duke qenë se ekonomia gjermanoperëndimore ishte ekonomi e tregut të lirë, qeveria nuk mund të kishte fuqi urdhëruese për industrinë gjermane. Por pavarësisht kësaj ambasadori premtoi që ajo që mund të bënin ishte “*krijimi i lidhjeve ndërmjet sipërmarrjeve gjermane dhe ndërmarrjeve shtetërore shqiptare, ne do të ndihmojmë në krijimin e këtyre lidhjeve.*”⁷⁹³

Pika e dytë sipas ambasadorit, e cila do të vështirësonte bashkëpunimin ekonomik midis dy vendeve ishte qëndrimi diplomacisë shqiptare ndaj organizatave ekonomike dhe politike. Në

⁷⁸⁹ Po aty, f.61

⁷⁹⁰ Po aty, f.33, Mbi marrëdhëniet ndërmjet vendit tonë dhe RFGJ

⁷⁹¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D. 418, f. 54-57 Artikulli i botuar në revistën “der Spiegel“, 11 datë 14.3 1988, Artikulli bën fjalë për Ministrinë e Bashkëpunimit Ekonomik dhe në mënyrë të veçantë për sekretarin e shtetit të kësaj ministrie Siegfried Lengl.

⁷⁹² Po aty, f.61-63

⁷⁹³ Po aty

lidhje me këtë, ai thotë “Ne e dimë që ju nuk keni ndonjë simpati të veçantë për bashkimet ekonomike dhe ato politike, mbasi kjo është në kundërshtim me politikën tuaj të ruajtjes së pavarësisë. Por ne jemi nga ana e politikës dhe e politikës së mbrojtjes në NATO dhe nga ana ekonomike në TPE. Kjo do të thotë që ne shumë të drejta sovraane në fushën ekonomike ja kemi dhënë TPE-së, pra ato ndodhen në Bruksel dhe ne në shumë fusha nuk kemi të drejtë të nënshkruajmë marrëveshje si RFGJ.”⁷⁹⁴

Pika e tretë dhe më e rëndësishmja ishte që “qeveria shqiptare duhet të rishikonte kushtetutën ose ta interpretonte atë në aspektin juridik dhe jo politik sepse neni 28 i saj pengonte bashkëpunimin me firma të mëdha, bashkëpunim në Joint Venture, kërkimi dhe nxjerrja e naftës në det, investime në miliarda.”⁷⁹⁵

Edhe pse qeveria shqiptare nuk ndryshoi asgjë nga 3 kërkesat e ambasadorit gjerman, autoritetet shqiptare insistuan, në kërkesën për ndihmë nga RFGJ për bashkëpunim me firma gjermanoperëndimor në fushën e kërkimit, nxjerrjes dhe përpunimit të naftës në tokë dhe në det, pasurimin dhe rafinimin e bakrit. Kroenek ofroi ndihmën e tij në ndërmjetësimin me firma të mëdha, por kur flitej për ndryshimin e nenit 28, përgjigja nga pala shqiptare ishte “për financim sot ekzistojnë mënyra të ndryshme, ka pagesë me para, me mallra, ka pagesë me vonesë.”⁷⁹⁶ Kjo mënyrë arkakike e të menduarit nuk mund të funksiononte me firmat e mëdha ndërkombëtare dhe në një treg të zhvilluar. Edhe në këtë rast, si rezultat i një politike të ideologjizuar të qeverisë shqiptare, Shqipëria humbi shansin për bashkëpunim me firma të mëdha dhe prestigjoze, të cilat do të kishin dhënë një ndihmë të madhe ekonomisë së vendit.

Qeveria shqiptare me qëndrimin e saj të ngurtë dhe të ideologjizuar synonte të përfitonte ndihma dhe bashkëpunim me RFGJ pa ndryshuar asgjë nga Kushtetuta, për këtë arsye edhe pse premtimet nga pala gjermane ishin të mëdha, rezultatet në ekonomi e Shqipërisë nuk ishin ato që priteshin. Në tregti shuma e import -eksportit në krahasim me mundësitë reale ishte e vogël. Statistikat tregonin se, volumi i tregtisë nga 56 milionë dollar në vitin 1982 kishte rënë në rreth 34 milionë dollar krahasuar me vitin 1987. Në 6 -mujorin e parë të vitit 1988 kishte rënie akoma dhe më të madhe. Kishte një disbalancim të theksuar në shitblerjet midis dy vendeve në favor të palës gjermane.⁷⁹⁷

Në kushtet krizës së thellë ekonomike në vend, në datat 13-14 shtator 1988, me ftesën e MPJ të RF të Gjermanisë Hans-Dietrich Genscher, MPJ të Shqipërisë R. Malile, bëri vizitën e parë zyrtare në RFGJ.⁷⁹⁸ Gjatë vizitës Reis Malile u prit nga Presidenti i RFGJ, Richard von Weizsäcker, zv. Ministri i Tregtisë së Jashtme. Kryeministri i Saksonisë së Poshtme Ernst Albrecht dhe Kryeministri i Bavarisë Franc Josef Strauss.⁷⁹⁹ Kjo vizitë sipas qeverisë shqiptare duhej ti shërbente situatës së vështirë në vend. Për këtë arsye në qendër të bisedimeve të Maliles në Bon ishte zhvillimi i marrëdhënieve ekonomike midis Shqipërisë dhe RFGJ.

Në takimin me MPJ të RFGJ-së Hans Dietrich Genscher, Malile ndërmjet të tjerave shprehu pakënaqësitë e qeverisë së tij, në lidhje me mosarritjen e rezultateve në fushën ekonomike.

⁷⁹⁴ Po aty, Informacione mbi takimet e Sofokli Lazrit me ambasadorin e RFGJ

⁷⁹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Joint_venture, klikuar për herë të fundit më 20.8.2019, ora 11.53, Joint Venture është një sipërmarrje e përbashkët e një entiteti biznesi i krijuar nga dy ose më shumë palë, i karakterizuar përgjithësisht nga aksionet e përbashkëta, kthimet dhe rreziqet e përbashkëta, dhe qeverisja e përbashkët. Kompanitë zakonisht ndjekin ndërmarrje të përbashkëta për njërën nga katër arsyet: për të hyrë në një treg të ri, veçanërisht tregjet në zhvillim; për të fituar efikasitet në shkallë duke kombinuar aktivet dhe operacionet; për të ndarë rrezikun për investime ose projekte të mëdha; ose për të hyrë në aftësi dhe aftësi.

⁷⁹⁶ Po aty

⁷⁹⁷ Po aty,

⁷⁹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.415, f.70, Ftesa për vizitën e MPJ në Bon, në datat 13-14 shtator

⁷⁹⁹ Po aty, f.113-114, Agjensia Telegrafike Shqiptare

Malile citoi vetë Genscherin në vizitën e tij në Shqipëri ku ai thotë se: “Rezerva kryesore për të bërë kthesë e për të fituar kohën e humbur është bashkëpunimi ekonomik midis dy vendeve.”

⁸⁰⁰ Malile pohoi që qeveria e tij kishte pritur të përfitonte nga bashkëpunimi ekonomik me RFGJ. Genscher-i i premtoi ashtu si ai kishte premtuar në vizitën e tij të parë në Tiranë se “*Shqipërinë do ta ndihmojmë*”, por duhet “*durim dhe kohë*”⁸⁰¹ Por për regjimin komunist koha nuk ishte më miku i saj, fundi për të ishte afër.

Takimin e fundit në RFGJ Malile, ia rezervoi Kryeministrit të Bavarisë, mikut të Shqipërisë Strauss-it.⁸⁰² Më 16 shtator 1988 në takim njëorësh, Malile u takua më Strauss-in në rezidencën e tij. Në këtë takim morën pjesë gjithashtu sekretari i shtetit në Ministrinë Federale për Bashkëpunim ekonomik Siegfried Lengl dhe ambasadori gjermanoperëndimor në Shqipëri. Në fillim të takimit Strauss-i pranoi se “*disa probleme formale kanë sjellë vështirësi, E dimë që jo të gjitha shpresat tuaja janë plotësuar. Megjithatë, në këto kushte, duhet bërë gjithçka që mund të bëhet. Bashkëpunimi do të vijë duke u rritur dhe zgjeruar shkallë shkallë*”⁸⁰³ Si përgjigje ndaj Straussit, Malile i kujtoi atij premtimin e dhënë Manush Myftiut në 1986, ai thotë “*Ju keni folur për shinat, shinën e parë dhe të dytë. Tani duhet të vihet në lëvizje treni në shinën e dytë. Çështja shtrohet si dhe sa mund të financohet Shqipëria, cilat janë rrugët, çfarë gjëra konkrete ti raportojë qeverisë dhe Presidentit për çështjet financiare.*”⁸⁰⁴

Sekretari i shtetit në Ministrinë Federale për Bashkëpunim ekonomik Siegfried Lengl i kujtoi Maliles se financimi nga RFGJ do të përfitohej vetëm në rast se Shqipëria pranonte marrjen e kredive dhe të ishte e hapur dhe bashkëpunuese me organizatat ndërkombëtare. Sipas tij “*...së shpejti do të nënshkruhet marrëveshja kuadër e protokolli i bashkëpunimit teknik për 10 milionë marka, të parashikuara në buxhetin e vitit 1988. Punët duhen marrë shtruar Ne kemi filluar bashkëpunimin teknik. Por me mjetet e vëna në dispozicion nga parlamenti nuk mund të bëjmë dot ato që kërkon Shqipëria. Kjo realizohet vetëm me Kredi me përqindje të ulta. Jemi gati të fillojmë bisedimet menjëherë sa të jeni juve gati e të shikoni mundësitë, që të jeni në përputhje me kushtetutën tuaj. Është fjala për kredi deri në 2 % interes, në kushte të favorshme, afat 30 vjeçar, pa detyrim ndërhyrje për 10 vjetët e para. Kreditë tona jepen në bazë të dispozicionit ligjor të RFGJ. Shqipëria duhet të regjistrohet në OECD, si vend në zhvillim.*”⁸⁰⁵

Vizita e MPJ në RFGJ pati jehonë, shtypi perëndimorë e konsideroi këtë vizitë si “*një hapje të kujdesshme ndaj Evropës Perëndimore, duke synuar t’i japë fund izolimit të saj shumëvjeçar dhe të krijojë mundësi për modernizimin e ekonomisë së saj.*”⁸⁰⁶ Kjo hapje e imponuar nga kriza e thellë ekonomike në vend, dhe situata në vendet e Evropës Lindore e vendosën regjimin komunist në Shqipëri në vështirësi të mëdha. Qëndrimi i mbajtur nga personalitete gjermane ndaj ministrit shqiptar, ishte një shprehje e hapur se tashmë qeveria shqiptare duhej të ndryshonte në politikën e saj të jashtme, të hapej në bashkëpunimin shumëpalësh dhe të ndryshonte kushtetutën e saj.

Gjatë vitit 1988-1989 u rrit ndjeshëm aktivitetit politik nëpërmjet shkëmbimeve të delegacioneve e personaliteteve politike midis dy vendeve si dhe një sërë veprimtarish me vlerë

⁸⁰⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.415, f.70, Ftesa për vizitën e MPJ në Bon, në data 13-14 shtator

⁸⁰¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.415, f.324-325, Takimi i MPJ të RPSSH, Reis Malile me MPJ të RFGJ Hans-Dietrich Genscher

⁸⁰² “Zëri i Popullit”, Ministri i Jashtëm Reis Malile viziton landin e Bavarisë, 16 shtator 1988, nr.223(12.534)

⁸⁰³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.415, fl.324-325, Takimi i MPJ të RPSSH, Reis Malile me MPJ të RFGJ Hans-Dietrich Genscher

⁸⁰⁴ Po aty, f.218-224, Takimi i MPJ të RPSSH, Reis Malile me Kryeministrin e Bavarisë Franc Josef Strauss

⁸⁰⁵ Po aty,

⁸⁰⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.418, f.114. Agjensia telegrafike shqiptare, lajme për Shqipërinë, marrë me teleks nga Vjena, 12 shtator 1988

në fushën ekonomike dhe kulturore në RFGJ. Gjatë këtij harku kohor u realizuan vizitat e anëtarit të Byrosë Politike dhe sekretar i KQ të Partisë, me cilësinë e kryetarit të Komisionit për politikën e Jashtme në KP, Foto Çami, Drejtori Politik në MPJ Sofokli Lazri, ministri i Tregtisë së Jashtme, Shane Korbeci, ministri pranë Kryesisë së KM, Fahrudin Hoxha, personalitete të kulturës dhe të Akademisë së Shkencave. Nga pala gjermane vizituan Shqipërinë ministri i Shtetit të Bavarisë dhe presidenti i Fondacionit “Hans Seidel”, sekretari i Shtetit në Ministrinë e Bashkëpunimit Ekonomik, dr. Siegrfrid Leng, rektorë e përfaqësues të universiteteve të Siegenit e Marburgut, funksionarë të ministrisë federale të Ekonomisë dhe Bashkëpunimit Ekonomik, përfaqësues me zë në fushën e kulturës, grupe të televizionit dhe shtypit gjerman.⁸⁰⁷

Në këtë linjë bashkëpunimi u zhvilluan edhe aktivitetet kulturore. U nënshkrua protokoll i programit të aktiviteteve kulturore dhe studimore të studentëve dhe kurseve pasuniversitare deri në vitin 1990. U ndërmorën veprimtari dhe aktivitete kulturore që nuk ishin të përfshira në protokollin për shkëmbimet kulturore. U organizua simpoziumi shkencor në Hildesheim “*Ilirët dhe bota antike*”, ku u argumentua në mënyrë shkencore prejardhja ilire. Simpoziumi në Bonn “*Shqipëria në të kaluarën dhe sot*” i cili u organizua nga Insituti i Evropës Juglindore, ku u pasqyrua zhvillimi i Shqipërisë në të gjitha aspektet e jetës social-politike dhe ekonomike-kulturore. U realizua ekspozita “*Karikatura shqiptare dhe Shqipëria sot*”. U botuan një sërë librash për Shqipërinë nga autorë gjermanë si dhe dolën në botim në versionin gjerman vepra të letërsisë shqiptare të shkrimtarëve shqiptarë Migjeni dhe Ismail Kadare, si “*Skica në prozë*” dhe Prilli i Thyer “*Kongresi Ilir në Republikën Federale të Gjermanisë si një aktivitete qëndrore për vitin 1989*”. U hap në Mynih dhe në qytete të tjera të vendit ekspozita etnografike shqiptare. U realizuan seminare për ekonominë shqiptare në Mynih. U organizua një turne i Ansamblit të Këngëve dhe Valleve popullore etj.⁸⁰⁸

Pas nënshkrimit të Marrëveshjes së Bashkëpunimit Ekonomik, Teknik dhe Industrial midis dy vendeve, i mbajtur në Tiranë, më 19 mars 1989, midis ministrit pranë KM të Shqipërisë Farudin Hoxha dhe sekretarit të shtetit në ministrinë e Bashkëpunimit Ekonomik të Gjermanisë Siegrfrid Leng, Shqipërisë i viheshin në dispozicion për vitin buxhetor 1989, 10 milionë marka për konsultime, projekte e pajisje në fushat e metalurgjisë e mbrojtjes së mjedisit, të naftës e të mineralit të kromit. Protokoll i dytë i marrëveshjes ishte për bashkëpunim financiar midis dy qeverive. Qeveria gjermane premtoi shumë 10 milionë marka për 40 vjet shlyerje duke fillur pas 10 vjetëve të para me një interes të ulët të quajtur “shpenzime administrative” prej 0.75 % për zbatimin e një projekti në industrinë e bakrit dhe blerjen e mallrave e pajisjeve të ndryshme nga Gjermania.⁸⁰⁹ Kjo shënoi dhe marrëveshjen e parë pas 13 vjetësh të qeverisë shqiptare për marrjen kredive dhe daljen nga nenet e Kushtetutës. Por, për ironi të fatit kjo marrëveshje u nënshkrua atëherë kur regjimi po shkarërohej nga faktorët e brëndshëm dhe të jashtëm.

Sipas burimeve statistikore gjermane, volumi i shkëmbimeve midis dy vendeve për vitin 1988 arriti 91 milionë marka perëndimore, ose 61.4 % më shumë nga viti 1987. Eksporti shqiptar ishte 53.6 milionë marka, ndërsa importi 37.8 milionë marka, me një rritje respektive 92 % dhe 31 % e krahasuar po me të njëjtin vit. Vetëm në 9-të mujorin i vitit 1989 u mbyll me volum shkëmbimesh midis dy vendeve në masën 95.6 milionë marka perëndimore. Në fund të vitit 1989 u mbyll me volum shkëmbimesh midis të dy vendeve në masën 110 milionë marka

⁸⁰⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.26, f.99, Analiza e përfaqësishë e vitit 1989 ”Mbi realizimin e objektivave politike, ekonomike dhe kulturore, ngritja e cilësore e veprimtarive politike bazë porosive të Plenumit të 8-të të KQ të Partisë.

⁸⁰⁸ Po aty, f.100,

⁸⁰⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.400, f.295-298 Marrëveshja e bashkëpunimit financiar midis dy vendeve

perëndimore. Kjo shënoi një rritje relativisht të ndjeshme, nga viti 1988 me më shumë se 12%.⁸¹⁰

Rezultatet e marrëveshjeve nuk ngjallën optimizëm në qeverinë shqiptare. Për më tepër se një vit, u bllokuan 30 milionë marka perëndimore, që buronin nga këto marrëveshje. Pjesa kryesore e këtij bllokimi, vinte nga pala gjermane, e cila shikonte te qeveria shqiptare paftësinë për të dalë jashtë mentalitetit të regjimit. Shifra e vendosur ishte e limituar politikisht.⁸¹¹ Sipas palës gjermane çdo veprim i qeverisë shqiptare drejt liberalizmit në drejtim të ekonomisë së tregut, çdo hap drejt Tregut të Përbashkët Evropian dhe aderimi i saj në procesin e Helsinkit do të ndikonte në shumfishimin e menjëhershëm të shifrës së vendosur. Në takimet e shpeshta të përfaqësuesve shqiptar me ato gjermanë u kërkuva vazhdimisht që qeveria shqiptare të reformonte politikën e saj, duke ndjekur modelet e reformizmit hungarez. Këtë përmbajete kishte edhe deklarata e sekretarit të shtetit të Ministrisë Federale të Ekonomisë sipas të cilit „bashkëpunimi ekonomik dhe volumi i shkëmbimeve tregtare të Shqipërisë do të pësonte rritje të konsiderueshme, në rast se shqiptarët do të hiqnin dorë nga neni 28 i Kushtetutës që ndalonte marrjen e kredive nga jashtë si dhe në se do të futen pa ndrojtje në rrugën e ekonomisë së tregut.”⁸¹²

Një faktor tjetër që vështirësoi marrëdhëniet ekonomike financiare ishte dhe niveli i prapambetur dhe i amortizuar i ekonomisë së centralizuar shqiptare, e cila me inkompetencën profesionale dhe mungesën e efikasitetit të saj pengoi absorbimin e vlerave të ekonomisë së tregut gjerman. Fanatizmi i udhëheqjes shqiptare për të mos u hapur drejt ekonomisë së tregut ndeshi me këmbënguljen e Bonit zyrtar i cili përqëndroi veprimet konkrete e modalitetet e marrëveshjeve në ambasadën e vet në Tiranë.⁸¹³ Kjo u bë me qëllimin për t'i demonstruar palës shqiptare që me ligjet dhe rregullat e saj, Shqipëria nuk mund të kërkonte ritme më të larta bashkëpunimi me Republikën Federale të Gjermanisë dhe kontribute më të mëdha të saj në bashkëpunimin financiar dhe teknik.

Presioni nga personalitet gjerman për hapje të Shqipërisë në rrugën e ekonomisë së tregut u shoqërua edhe me kërkesën për hapjen e brendshme dhe të jashtme të politikës shqiptare për çështjet e shkeljes së të drejtave të njeriut, e të ndalimit të të drejtës së ushtrimit fetar.⁸¹⁴ Ky presion diplomatik ishte mesazh për qeverinë shqiptar që të ndiqte sa më shpejt rrugën e liberalizimit dhe ndryshimeve të saj në fushën e të drejtave të njeriut, nëse donte të përfitonte nga bashkëpunimi gjerman. Vetëm ngjarjet e janarit dhe korrikut 1990 dhe kolapsi ekonomik në Shqipëri detyruan qeverinë shqiptare të bënte ndryshime të kushtetutës. Por për ironi të fatit koha e regjimit komunist kishte përfunduar. Pasojat e një politike të jashtme mediokre, të ngurtë të ideologjizuar do t'i vuajë populli shqiptar në vitet e tranzicionit ekonomik.

3.3 Problemi i arit me Anglinë.

Shqipëria ishte shteti i vetëm në Europë me të cilin Anglia nuk kishte marrëdhënie diplomatike. Kjo nuk ishte asnjëherë një gjë e mirë dhe sillte shumë shqetësim kur Shqipëria ishte satelit i Bashkimit Sovjetik stalinist. Por interesat e Britanisë së Madhe ndaj Shqipërisë ndryshuan ndjeshëm kur miqësia me Kinën e Mao Ce Dunit u prish. Shqipëria vazhdonte të ishte një vend i vogël, i varfër dhe izoluar. Megjithatë potencialisht ishte e konsideruar nga vendet perëndimore e rëndësishëm në aspektin politik dhe strategjik. Nëse politika e jashtme e

⁸¹⁰ Po aty, f.113

⁸¹¹ Po aty, f.110

⁸¹² Po aty, f.111

⁸¹³ Po aty,

⁸¹⁴ Po aty, f.112

Shqipërisë do të kthehej mbrapa tek orbita sovjetike dhe të lejonte bazat për flotën sovjetike balanca e fuqisë në Mesdhe do të prishej dhe gjendja politike në Jugosllavi, Greqi dhe Italia do të ishte e paqëndrueshme.⁸¹⁵

Shqipëria vazhdonte të ishte armiqësore me BS ashtu si edhe me Kinën. Shqipëria vazhdoi ta prezantoj veten si nbrojtëse e vërtetë të marksizëm -leninizmit të vërtetë, krenare që me forcat e saj, e vetme po vazhdon ndërtimin e socializmit pa borxhe dhe kredi nga jashtë. Megjithatë me politikën e saj të jashtme Shqipëria kishte nevojë për miq dhe kontakte për këtë arsye dukej se diplomacia e saj ishte pak më tepër fleksibile. Në të njejtën kohë Bashkimi Sovjetik qëndronte alerte në përpjekjet e saj për tu afruar me Tiranën. Në këto kushte, për Britaninë e Madhe, shkruan gazeta “The Times” e datës 13 mars 1981, në artikullin me titull “*Give Albania its Gold*” mungesa e presencës në Tiranë ishte bërë gjithnjë e më tepër anomali.⁸¹⁶

Në këtë situatë, në vitin 1980, Britania e Madhe, dërgoi mesazhe qeverisë shqiptare për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike pa kushte duke i lënë çështjet kryesore që të zgjidheshin veç e veç. Udhëheqja shqiptare e hodhi poshtë këtë propozim dhe nuk tregoi interes, kërkesa e vetme e saj ishte kthimi arit shqiptar.⁸¹⁷ Vështirësia e marrëdhënieve diplomatike me Anglinë ishte komplekse për shkak të dy çështjeve të ndërthurura me njëra tjetrën. Incidenti i kanalit të Korfuzit i lidhur me mbajtjen e arit shqiptar në Bankën e Londrës dhe mosnjohja e qeverisë komuniste shqiptare nga Anglia.

Historia e arit shqiptar filloi në shtator 1943 kur nazistët gjermanë vodhën 2.454 kilogram e 874 gram ar që mbreti Zog i Shqipërisë e kishte depozituar pranë Bankës së Italisë.⁸¹⁸ Kjo sasi ari ishte rezerva e monedhës në qarkullim të ish-Bankës Kombëtare Shqiptare, që në kundërshtim me statutin e saj, pas pushtimit të Shqipërisë nga Italia fashiste, u transferua dhe u depozitua në Romë.⁸¹⁹ Pas përfundimit të luftës ky thesar, së bashku me pasuri të tjera që nazistët kishin grabitur nga të gjitha anët e Evropës, u gjet në kriporet Merkez në Gjermani.⁸²⁰

Marrëveshja e vitit 1946 për riparimin nga Gjermania parashikonte që ari monetar i gjetur në Gjermani të shpërndahej midis vendeve që kishin të drejtë të merrnin një pjesë të tij. Mbretëria e Bashkuar pretendoi se ari duhet t'i dorëzohej asaj në përmbushje të pjesshme të Aktgjykimit të Gjykatës së vitit 1949 në çështjen e Kanalit të Korfuzit. Gjykata e Hagës (GJH) në lidhje me incidentin e Kanalit të Korfuzit, megjithëse njohën palën gjermane si fajtorë që kishin minuar kanalin e Korfuzit e quajtën Shqipërinë fajtorë sepse kishte patur dijeni për praninë e minave dhe nuk kishte njoftuar.⁸²¹ Apeli shqiptar në gjyqin ndërkombëtar të Hagës në 1949 u hodh poshtë, Shqipëria duhej të paguante për dëmet e shkaktuara në Incidentin e kanalit të Korfuzit Anglisë 843.947 sterlina.⁸²² Shqipëria refuzoi të paguante, kështu që, ari shqiptar u mbajt në Bankën Anglez.

⁸¹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1981, D.1259/3, f.25, The Times, datë 13 mars 1981 me titull “Give Albania its Gold

⁸¹⁶ Po aty,

⁸¹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.103, f.72 Teksti i Letrës së 1 gushtit i dërguar laburistit Ron Braun nga M.Theçer.

⁸¹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1163, f.36, Shtypi Italian për Arin shqiptar Revista “Espresso” e datës 20 maj 1984 boton artikullin me titull: Londra dua monedhat e mia” me nëntitull: “Hoxha ndofta do ta marrë arin e mbretit Zog, të vjedhur nga Hitleri e të konfiskuar nga anglezët

⁸¹⁹ Ksenofon Krisafi, *Në kërkim të arit historia e arit shqiptar gjatë Luftës së Dytë Botërore*, Dita 2000, Tiranë 2008,

⁸²⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1163, f.36, Shtypi Italian për Arin shqiptar

⁸²¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1163, f.36, Shtypi Italian për Arin shqiptar

⁸²² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1160, f.135, 843.947 sterlina është shuma që u caktua nga Gjykata Hagës në dhjetor 1949 për incidentin e Kanalit të Korfuzit. 843.947 me kursin e këmbimit të vitit 1949-1967 ishte baraz me 2.363.051,60 dollarë.

Italia pretendoi gjithashtu se ari duhet t'i dorëzohej asaj, për dëmin që kishte pësuar si rezultat i ligji shqiptar të shpronësimit të 13 janarit 1945. Në deklaraten e Uashingtonit të 25 Prillit 1951, Qeveritë e Francës, Mbretëria e Bashkuara dhe Shtetet e Bashkuara, anëtare të Komisionit Tripalësh të Arit (KTA), të cilës i ishte besuar zbatimi i marrëveshjes së dëmshpërblimeve, vendosën që ari t'i dorëzohej Mbretërisë së Bashkuar, përveç nëse, brenda një afati të caktuar kohor, Italia ose Shqipëria do të aplikonin në Gjykatë duke kërkuar që ajo të gjykonte mbi të drejtat e tyre përkatëse. Shqipëria nuk ndërmori asnjë veprim, por Italia bëri një kërkesë në GjH. Në Aktgjykimin e tij të 15 qershorit 1954, Gjykata konstatoi se, pa pëlqimin e Shqipërisë, ajo nuk mund të merrej me një mosmarrëveshje midis këtij vendi dhe Italisë dhe se për rrjedhojë nuk ishte në gjendje të vendoste.⁸²³ Në këto kushte ari shqiptar ruhej në Bankën e Londrës, por nën kujdesin e Komisionit Tripalësh të Arit (KTA).

Pas Gjygiit të Hagës, Enver Hoxha ndërpreu çdo marrëdhënie diplomatike me Londrën, duke kujtuar me saktësi, në çdo diskutim, në çdo Kongres, historinë e arit dhe që *“qeveria angleze duhet t'i kthente menjëherë Shqipërisë rezervat e saj të arit së bashku me interesat e marra nga shfrytëzimi.”*⁸²⁴ Që nga ajo kohë Shqipëria mbeti vendi i vetëm në Evropë me të cilin Anglia nuk pati marrëdhënie diplomatike.

Bllokimi i arit shqiptar konsiderohej nga udhëheqja shqiptare arbitrare. Ajo fajësonte anëtarët e KTA, përfaqësuesit e qeverisë amerikane dhe britanike të cilat iu kundërvunë Shqipërisë së dalë nga Lufta e Dytë Botërore. Sipas saj *“qeveritë e atëhershme amerikane e britanike bënë çmos që në Shqipëri të mos vendosej pushteti popullor i dalë nga lufta kundër nazi-fashizmit. Po ashtu ato bënë çdo përpjekje për të dobësuar pozitat dhe për të mohuar të drejtat e shtetit të ri shqiptar në planin ndërkombëtar. Le të përmendim këtu refuzimin e tyre për njohjen ndërkombëtare të qeverisë shqiptare, orvajtjet për të kufizuar ose penguar pjesmarrjen e Shqipërisë në forumet e ndryshme ndërkombëtare ku u shtruan për shqyrtim problemet e pasluftës, kundërshtimin e pranimin të saj në OKB dhe një veprimtari të tërë të organizuar për përmbysjen e pushtetit popullor, etj. Menjëherë pas Luftës Shqipëria kishte nevojë të ngutshme për rimëkëmbjen e vendit dhe një ndihmë sado e dorës së dytë do të ishin marrja e reparacioneve nga Italia e Gjermania dhe rikthimi i arit të grabitur. Mirëpo, qeverisë shqiptare jo vetëm që nuk iu plotësuan këto kërkesa, por ajo u detyrua të angazhohej në shpenzime të shumta improduktive, për t'u bërë ballë provokacioneve e kompleteve të vazhdueshme që kurdiseshin nga jashtë.”*⁸²⁵ Vendosja e marrëdhënieve diplomatike me Anglinë dhe çështja e arit shqiptar në Bankën e Londrës u mbështet në kontekstin e gjithë kësaj politike.

Protesta e Tiranës për këtë “vjedhje” nuk shërbyen për asgjë deri në momentin kur Perëndimi filloi të ushtronte presion por edhe “buzëqeshje” ndaj Shqipërisë dhe regjimit të saj komunist. Diskutimet zyrtare midis dy qeverive për çështjen e arit filluan, më 20 prill 1984, kur ambasadori francez në Tiranë, Marsel Martin, transmetoi një propozim të qeverisë amerikane dhe asaj angleze për qeverinë shqiptare, lidhur me çështjen e zgjidhjes së arit shqiptar të bllokuar në Londër. Sipas këtij mesazhi *“Qeveria franceze është e lutur nga ana e qeverive të SHBA dhe të Britanisë së Madhe që të ngrejë para Qeverisë suaj mundësinë e zgjidhjes së çështjes që ka të bëjë me dhënien Shqipërisë të arit të caktuar për të.”*⁸²⁶

⁸²³ <https://www.icj-cij.org/en/case/19>, klikuar për herë të fundit më 31.8.2019, ora 12.12

⁸²⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1163, f.43, Agjencia Telegrafike Shqiptare, Shtypi Italian për Arin shqiptar “La Repubblica” e datës 23 maj 1984

⁸²⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1161, f.115 Bllokimi i Arit ishte arbitrар, Aneksi 3 për takimin e 15 marsit 1985

⁸²⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.140, Mbi problemin e arit shqiptar të bllokuar nga Anglia

Elementët e këtij propozimi ishin

- I. Komisioni Tripalësh për arin do t'i caktonte Qeverisë së Shqipërisë rreth 1574 kilogram ar që është "identifikuar për t'iu dhënë asaj që më parë" (me një vlerë prej rreth 20 milionë dollarësh amerikanë me çmimin e tregut të kohës).⁸²⁷
- II. Kur të jepet ari, Shqipëria do të plotësojë për Komisionin Tripalësh dokumentet standarte të marrjes dhe livrimit (që janë plotësuar nga të gjithë marrësit e arit të mbajtur nga Komisioni tripalësh).
- III. Njëkohësisht, por pa lidhje me livrimin e arit, Shqipëria do të paguajë, ose t'i bëjë pagesën (nëpërmjet një pale të tretë) Qeverisë amerikane të një shume minimale (më pak se dy milionë dollarë amerikanë) në lidhje me pretendimet për çpronësimin e papaguar të pasurisë amerikane.
- IV. Njëkohësisht, por pa lidhje me livrimin e arit, Shqipëria do të paguajë ose do ti bëjë pagesën Qeverisë Britanike të një shume minimale (më pak se ekuivalentin në sterlina të dy milionë dollarë amerikanë) në lidhje me shpërblimin e pa paguar të caktuar nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë në favor të Britanisë së Madhe.
- V. Njëkohësisht me marrjen e shumës së saj, Qeveria amerikane do t'i konfirmojë Shqipërisë në mënyrë të njëanshme, me shkrim, që kjo pagesë përbën një zgjidhje të plotë e përfundimtare të pretendimeve amerikane për shpronësimin.
- VI. Njëkohësisht me marrjen e shumës së vet minimale, Qeveria e Britanisë së Madhe do t'i konfirmojë Shqipërisë në mënyrë të njëanshme, me shkrim, që kjo pagesë përbën një zgjidhje të plotë dhe përfundimtare të shpërblimit të caktuar nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë.
- VII. Shqipëria, nuk është e domsdoshme të firmosë asnjë dokument që do të njihte vlefshmërinë e pretendimeve amerikane e britanike, apo të ndonjë roli për rregullimin e këtyre pretendimeve.
- VIII. Nuk do të ketë kushte të tjera lidhur me ofertë, por qeveria franceze nuk është në gjëndje të vlerësojë se për sa kohë do të ishin të vlefshme këto kushte. Qeveria franceze e kupton se ato nuk do të vazhdonin për një kohë të pafund dhe në qoftë se Qeveria shqiptare nuk do t'i pranojë. kushtet e kësaj oferte, Qeveria amerikane dhe Qeveria Britanike do të rezervonin të drejtën të rishikonin pozitat e tyre."⁸²⁸

Përgjigja e qeverisë shqiptare nuk vonoi, më 4 maj 1984, në formën e promemorjes iu dorëzua ambasadorit francez. Sipas promemorjes "Qeveria shqiptare vlerëson si një zgjidhje të mundshme propozimin e bërë nga qeveritë e SHBA dhe të Britanisë së Madhe. Por me qëllim që problemi të gjejë zgjidhje të plotë, ajo e sheh të nevojshme të theksojë që bashkë me arin prej rreth 1.574 kilogramësh që përbën një pjesë të arit të arit shqiptar të rrëmbyer nga nazistët gjermanë në kohën e luftës së Dytë Botërore, Qeveria e Britanisë së Madhe t'i paguajë Qeverisë shqiptare edhe interesat që rezultojnë nga mbajtja e arit në bankat angleze që nga viti 1948. Llogaritjet për këtë qëllim të bëhen sipas përqindjeve që ka zbatuar dhe zbaton banka angleze. Kjo kërkesë e qeverisë shqiptare është plotësisht e justifikueshme dhe e ligjshme, sepse në rast se ari do të vihej në qarkullim ekonomik nga koha e depozitimit të tij në Londër do t'i sillte ekonomisë të Shqipërisë të ardhura të rëndësishme, më të mëdha se vetë vlera e interesave që kërkohen."⁸²⁹

Në promemorje bëhen dhe disa rezerva të tjera dhe konkretisht nënvizohet se "në Shqipëri nuk rezulton të ketë pasuri amerikane të shpronësuar dhe deri më sot qeveria amerikane nuk

⁸²⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1160, f.133, Me kursin e sterlinës në vitin 1985, 1.574 kg ar ishin 30.000,000 sterlina

⁸²⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.142, Mbi problemin e arit shqiptar të bllokuar nga Anglia

⁸²⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1984, D. 606, f.143, Mbi problemin e arit shqiptar të bllokuar nga Anglia

ka paraqitur ndonjë kërkesë zyrtare lidhur me këtë pretendim. Megjithatë qeveria shqiptare nuk është kundër zgjidhjes së pretendimit ashtu siç përmbahet në këtë pikë, në qoftë se qeveria amerikane do të paraqiste dokumente. Në parim pranohet që pas dorëzimit Shqipërisë të arit dhe të interesave përkatëse, qeveria shqiptare të bëjë pagesën sikurse kërkon Anglia.”⁸³⁰

Pika VI e “Propozimit prej 7 pikash” u komentua nga udhëheqja shqiptare si një akt politik ndaj Shqipërisë sepse “anglezët kërkojnë në mënyrë indirekte të legalizojnë përgjegjësinë tonë për incidentin e kanalit të Korfuzi”⁸³¹ Për të evituar këtë në promemorie u bë ky kundërpropozim: “Njëkohësisht me marrjen e shumës së vet, Qeveria e Britanisë së madhe do t’i konfirmojë Shqipërisë në mënyrë të njëanshme me shkrim, që me këtë pagesë, Qeveria britanike nuk do të ketë pretendime financiare ndaj qeverisë shqiptare.”⁸³² Sipas udhëheqjes kjo çështje duhej konsideruar si çështje e drejtë e mbrojtjes së dinjitetit të qeverisë komuniste e cila 40 vjet më parë nuk ishte njohur nga Anglia dhe SHBA “Mbrojtja e një kauze të drejtë të një populli që kishte vuajtur e kishte pësuar privacione të shumta, përbënte avantazhin kryesor në përballimin e diskutimeve”⁸³³. Që në nisje u duk qartë se çështja e arit do të ishte e vështirë për shkak të ndjesive negative të qeverisë shqiptare të krijuara ndaj Anglisë, e cila e kishte dënuar padrejtësisht në çështjen e Kanalit të Korfuzit dhe për më tepër së bashku me SHBA nuk e kishin njohur qeverinë shqiptare.

Përgjigja për promemorien shqiptare erdhi, më 18 shtator 1984, ambasadori francez Marcel Martin, dorëzoi letrën e qeverive amerikane e angleze. Në këtë dokument promemoria shqiptare vlerësohej konstruktive, por më pas ndalej në arsyetimin se ari i identifikuar për t’iu dhënë Shqipërisë ishte në ruajtje të Komisionit Trepalësh për Arin (KTA), i cili, siç thuhej në letrë, “pas një shqyrtimi të plotë kishte vendosur të mos paguante interes për arin që kishte në ruajtje.” Sipas përllogaritjeve të tyre, sasia e arit shqiptar në vitin 1948 arrinte vlerën 1.77 milionë dollarë amerikanë, kurse në vitin 1984, me një vlerësim të moderuar, prej 300 dollarë amerikanë për një ons të pastër, vlera e tij i kalonte 15 milionë dollarë amerikanë. Gjithnjë, sipas llogaritjeve të ekspertëve anglo-amerikanë, një shumë të hollash e barabartë me vlerën e arit në vitin 1948, e investuar qysh atëherë me përqindje interesi të përshtatshme, në vitin 1984 do të kishte një vlerë prej rreth 5.5 milionë dollarë amerikanë.⁸³⁴ Me këtë pala anglo-amerikane e bënte të qartë se kthimi i interesit, nuk do të ishte i mundur.

Duke iu referuar pikës III, me kërkesën e qeverisë shqiptare për propozimin prej 7 pikash, thuhej, se “pretendimi i qeverisë së SHBA-së ishte minimal dhe bazohej në llogaritjet e vlerës së pasurisë së shtetasve amerikane në Shqipëri në kohën e shpronësimit. Këto vlerësime bazohen në numrin e pretenduesve, shtetas amerikanë, për dëme të lidhura me luftën në Shqipëri, të krahasuara me pretendime në vende të tjerë.... Vlerësimet e Shteteve të Bashkuara tregojnë se do të ketë të paktën 2 000 pretendues të mundshëm dhe se do të kërkojnë jo më pak se 1.9 milionë dollarë amerikanë për të zgjidhur këto pretendime, me një vlerë të barabartë me atë të pasurisë në kohën e shpronësimit.”⁸³⁵ Grumbullimi i dokumentacionit për çdo pretendues, sipas qeverisë amerikane, do të kërkonte shumë vite. Për pikën IV, që sugjeronte ndryshimin e formulimit në “propozimin prej 7 pikash” për të mënjeluar referimin te vendimi i Gjykatës ndërkombëtare të Drejtësisë, qeveria britanike në parim shprehej dakord, por sugjeronte që ai “t’i afrohej sa më shumë formulimit të pikës V, domethënë: Njëkohësisht me marrjen e shumës së vet minimale, qeveria e Britanisë së Madhe do t’i konfirmojë Shqipërisë

⁸³⁰ Po aty, f.143

⁸³¹ Po aty,

⁸³² Po aty,

⁸³³ Po aty,

⁸³⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1162, f.150, Njoftimi anglez i 18 shtatorit 1984

⁸³⁵ Po aty, f.151

në mënyrë të njëanshme, me shkrim, që kjo pagesë përbën një zgjidhje të plotë dhe përfundimtare të pretendimeve të saj financiare ndaj qeverisë shqiptare.”⁸³⁶ Në përfundim theksohej, se “nëse qeveria shqiptare ishte e gatshme të vazhdonte diskutimet me përfaqësuesit e të dy qeverive për pagimin e shumave SHBA-së dhe Britanisë së Madhe, së bashku me veprimet për transferimin e arit, që do të bëheshin në të njëjtën kohë nga Komisioni Trepalësh për Arin, atëherë duhet të arrihej marrëveshja për caktimin e vendit për bisedime. Si më të përshtatshëm propozoheshin Brukseli, ku ishte edhe selia e (KTA) ose Parisi.”⁸³⁷

Më 8 nëntor 1984 qeveria shqiptare ktheu përgjigjen e radhës, në të cilën kërkohej me insistim, kthimi i interesave duke shprehur pakënaqësinë ndaj vendimit të KTA-it për të mos njohur kërkesën për pagimin e interesave, duke arsyetuar se “ari shqiptar, ndryshe nga ari i shteteve të tjerë nuk ishte në ruajtje, por i bllokuar në mënyrë të njëanshme.”⁸³⁸ Shfaqeshin rezerva për shpjegimet e qeverisë amerikane përse iu përkiste pretendimeve për pagimin e shpronësimeve të papaguara të pasurive amerikane në Shqipëri dhe konsiderohej i pranueshëm formulimi i paraqitur nga qeveria e Britanisë së Madhe për pikën IV. Në përfundim, duke ndryshuar nga përgjigja e parë për “propozimin prej 7 pikash”, sugjerohej një trajtim dhe zgjidhje me faza e çështjes. Si fazë e parë do të ishte dorëzimi i arit shqiptar në sasinë prej 1 574 kilogramë. Në fazën e dytë do të zhvilloheshin bisedimet në frymën e propozimit të 18 shtatorit 1984, të cilat do të kishin si objekt kërkesën shqiptare për pagimin e interesave dhe kërkesat amerikane e britanike për shumat prej 1.9 milionë dollarë amerikanë për secilën. Njoftimi mbyllej me propozimin që bisedimet të fillonin në Paris, menjëherë pasi t’i ishte dorëzuar ari Shqipërisë.⁸³⁹

Më 12 shkurt 1985, ambasadori i Francës në Shqipëri, Marcel Martin, dorëzoi mesazhin e rradhës të qeverive angleze dhe amerikane, zëvendësministrit të Jashtëm Sokrat Plaka. Në të thuhet se “qeveritë e Anglisë e të SHBA nuk mund të japin një shpjegim të hollësishëm me shkrim se përse ato nuk mund të jenë dakord me disa çështje që përmbahen në përgjigjen e qeverisë shqiptare. Për të diskutuar këtë çështje sugjerohet që përfaqësuesit e të dyja palëve të takohen pa vonesë në Paris.”⁸⁴⁰ Në këtë takim, përmbajtja ishte konfidenciale dhe përfaqësuesi i qeverisë angleze do të vepronte edhe si zëdhënës i qeverisë amerikane për çështjet që kishin të bënin me pretendimet e tyre. Kjo e fundit u realizua, për shkak se pala shqiptare kërkoi që SHBA të përfaqësoheshin në bisedime nga një vend që kishte marrëdhënie me të dy vendet.⁸⁴¹

Më datën 25 shkurt 1985, qeveria shqiptare dërgoi mesazhin qeverisë angleze për pranimin e propozimit për takimin në Paris midis dy delegacioneve dhe gjithashtu propozoi që takimi të zhvillohej në ambasadën shqiptare në Paris, në 15 mars 1985. Gjithashtu sugjeroi që bisedimet të bëheshin në nivel drejtori të Ministrisë së Punëve të Jashtme, konfidenciale dhe pa publicitet. Zgjedhja e delegacionit shqiptar që do të përfaqësonte qeverinë shqiptare në bisedimet për çështjen e arit, u vendos nga aparati i KQ të PPSH. Ky delegacion do të përbëhej nga: kryetar i delegacionit Andon Bërxolli - Drejtor i Drejtorisë së Dytë për Evropën Perëndimore në MPJ, Ksenofon Krisafi, Kryetar i Byrosë Juridike në Ministrinë e Punëve të Jashtme, Arben Puto, këshilltar si njohës i mirë i marrëdhënineve ndërkombëtare, Vehid Boriçi Referent në

⁸³⁶ Po aty,

⁸³⁷ Po aty,

⁸³⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1162, f.154, Përgjigja shqiptare e 8 nëntorit 1984

⁸³⁹ Po aty, f.155

⁸⁴⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1161, f.23, Qëndrimi i delegacionit shqiptar në bisedimet për çështjen e arit shqiptar. Informacion në lidhje me mesazhin e qeverisë angleze dhe amerikane.

⁸⁴¹ Po aty, f.16, Informacion mbi takimin e zëvendësministrit Sokrat Plaka me ambasadorin e republikës së Francës në Shqipëri, Marcel Martin

Ministrinë e Punëve të Jashtme (përkthyes).⁸⁴² Delegacionin britanik përbëhej nga: Robert Çarlsvurth specialist në Drejtorinë e Evropës Lindore të Ministrisë së Punëve të Jashtme dhe të Komonuelthit, Kristofer Uomerslei - Këshilltar ligjor në Ministrinë e Punëve të Jashtme dhe të Komonuelthit dhe Matju Kid Sekretar i dytë në ambasadën britanike në Paris.⁸⁴³

Takimi i parë shqiptaro-britanik u zhvillua në ambasadën e RPS të Shqipërisë, në 15 mars 1985. Në seancën e 15 marsit asistoi dhe ambasadori i jashtëzakonshëm e fuqiplotë i RPS të Shqipërisë në Paris, Maxhun Peka. Bisedën e hapi Andon Bërxolli kryetar i delegacionit shqiptar, i cili, e hapi seancën duke thënë *“se sot po fillojmë bisedimet për një çështje, që ka mbetur e hapur për rreth 40 vjet, për të cilën mendojmë se ka ardhur koha që t’i jepet një zgjidhje e shpejt dhe përfundimtare.”*⁸⁴⁴

Kryetari i delegacionit britanik Xhon Berç Drejtor për Evropën Lindore në Ministrinë e Punëve të jashtme dhe të Komonuelthit, pas përshëndetjes, shprehu keqardhjen që kjo çështje kishte 40 vjet e pazgjidhur. Megjithatë fakti që ata ishin në këtë takim tregonte predispozitën e mirë të qeverisë angleze për të zgjidhur këtë problem. Më pas lexoi deklaratën *“në emër të qeverisë britanike mirëpres ngrohtësisht rastin për t’u takuar me përfaqësuesit e qeverisë së republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë. Qeverisë britanike i shkakton keqardhje fakti që disa çështje të mbetura pezull nuk janë zgjidhur dhe kanë penguar kështu vendosjen e marrëdhënieve midis dy popujve evropianë, të cilët kanë pasur një histori miqësie dhe bashkëpunimi. Qeveria britanike dëshiron t’i trajtojë këto probleme në një mënyrë konstruktive dhe pozitive. Pikërisht, në këtë frymë, qeveria britanike së bashku me Qeverinë e SHBA, morën një iniciativë të re. Ne shpresojmë se kjo iniciativë do të bëjë të mundur të arrihet një zgjidhje reciprokisht e pranueshme për këto çështje të pazgjidhura. Qeveria britanike dhe qeveritë e SHBA, dëshirojnë të shfaqin mirënjohjen për bashkëpunimin që ka dhënë qeveria e Francës.”*⁸⁴⁵

Pas kësaj deklarata Berç paraqiti propozimin prej 7 pikash duke argumentuar se pala angleze ishte për zgjidhjen tërësore e të njëkohshme të pikave të parashtruara në propozimin e 20 prillit 1984. Duke iu referuar promemorjes shqiptare të datës 8 nëntor, ai u ndal në vërejtjet që kishte ngritur qeveria shqiptar lidhur me propozimin prej 7 pikash. Qeveritë angleze dhe amerikane kishin vendosur se *“do të mund të arrihej në një zgjidhje të problemeve të mbetura pezull, në qoftë se secila prej qeverive të interesuar, do ta rishqyronte pëikëpamjen e saj tradicionale dhe do të përpiqej të arrinte një zgjidhje në një mënyrë jo politike, por praktike.”*⁸⁴⁶

Me takt diplomatik, tipar ky i diplomatëve perëndimor, Berç thekson se *“Me kënaqësi vëmë re se pikat 1,2,5,6 dhe 7 ishin të pranueshme për qeverinë shqiptare. Por do të dëshiroja të theksoja lidhur me këtë se ky propozim duhet të konsiderohet si një e tërë. Natyra e njëkohshme, por edhe e veçuar e elementëve të ndryshëm është një tipar thelbësor.”*⁸⁴⁷ Në lidhje me pretendimin shqiptar për interesat mbi arin, Bërx argumenton se ari i identifikuar për t’u dhënë, ndodhej në ruajtje të KTA dhe jo të ndonjë anëtari të veçantë të komisionit. Në përputhje me Marrëveshjen e Parisit mbi reparacionet, KTA ishte ngarkuar t’u rikthente vendeve pretenduese arin, por jo shumat ekuivalente në monedhë (para). Konvertimi i arit në shumë monedha, që prodhojnë interes, do të kishte kompromentuar shumën e arit që u bë i disponueshëm përfundimisht për t’u ndarë. KTA vendosi, se ai nuk mund të paguante interesat për arin sepse *“Ari nuk ka fituar asnjë interes gjatë kohës që ka qenë në ruajtje të komisionit. Duhet gjithashtu*

⁸⁴² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1161, f.54, Miratim delegacioni dërguar MPJ nga zv. Kryetari i Këshillit të Ministrave Manush Myftiu

⁸⁴³ Po aty, f.273

⁸⁴⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1161, f.272, Procesverbal - Për bisedimet e zhvilluara në Paris midis delegacionit të RPSSH dhe delegacionit të Britanisë së Madhe për çështjen e arit shqiptar.

⁸⁴⁵ Po aty, f.274

⁸⁴⁶ Po aty,

⁸⁴⁷ Po aty,

të nënvizoj se as KTA dhe asnjë prej qeverive anëtare të këtij Komisioni kanë nxjerrë ndonjë përfitim financiar ose tjetër, nga ari që ruhet nga KTA. Asnjëri nga shtete e tjera pretenduese, që kanë marrë nga KTA, nuk ka marrë interesa për arin që i është atribuar.”⁸⁴⁸

Ndërsa në lidhje me pretendimin e palës shqiptare se vonesa në livrimin Shqipërisë të arit të identifikuar për t’u dhënë i kishte hequr mundësinë qeverisë shqiptare të realizonte përfitimet ekonomike që ari do të kishte sjellë gjatë kësaj kohe. *“Duhet të theksoj -thotë ai -se pikërisht i njejt argument mund të përdorej edhe lidhur me pretendimet që kanë qeveritë britanike dhe amerikane kundrejt qeverisë shqiptare Të cilat kanë mbetur të papaguara gjatë po kësaj periudhe.”⁸⁴⁹* Për të qënë dhe më i qartë në shpjegimi e tij, Berç shpjegon se *“Më 1948 ari kishte një vlerë prej 1.7 milionë dollarë USA. Një shumë monedhe ekuivalente me vlerën e arit më 1948, po të investohej qysh atëherë me përqindjet përkatëse të interesit, sot do të vlente vetëm rreth 5 milionë dollarë USA. Ndërkohë vlera e tanishme e arit ia kalon së tepërmi kësaj shumë. Shumat minimale që janë për t’iu paguar SHBA, në përputhje me pikën 3 (1.9 milionë dollarë USA) dhe Britanisë së Madhe në përputhje me pikën 4 (1.9 milionë dollarë USA) të propozimit prej 7 pikash nuk përbënin në asnjë mënyrë vlerën e vërtetë të pretendimeve. Qeveritë britanike dhe amerikane megjithatë janë të disponuara t’i pranojnë këto shuma minimale me qëllim që të arrihet një zgjidhje.”⁸⁵⁰* Me shpresën se duke marrë parasysh sa më sipër qeveria shqiptare nuk do të ngulte këmbë për çështjen e interesave të arit, Berç sqaron më tej arsyet e pretendimeve të qeverisë amerikane, për humbjet e pësuar nga shtetasit amerikanë si rezultat i shtetëzimit, shpronësimit ose masave të tjera të marrjes së pasurive të drejtave ose interesave të tyre nga ana e qeverisë shqiptare pas Luftës së Dytë Botërore. Sipas tij qeveria amerikane e kishte njoftuar kohë më parë qeverinë shqiptare nëpërmjet përfaqësuesve francez, se *“qeveria amerikane është gati ta quajë të zgjidhur këtë pretendim kundrejt shumës prej 1.9 milionë dollarë USA”⁸⁵¹* Në praktikën e saj qeveria amerikane shpesh herë hyn në negociata dhe përfundon marrëveshje lidhur me pretendimet e shtetasve amerikanë kundrejt qeverive të tjera, përpara se ti plotësojë këto pretendime. Në rastin e Shqipërisë, qeveria amerikane nuk ua ka plotësuar shtetasve amerikanë pretendimet për shpronësime. Mirëpo, qeveria amerikane ka informata lidhur me vëllimin e këtyre pretendimeve. Si një pjesë të programit të përgjithshëm të pretendimeve të luftës, qeveria amerikane ka ndjekur dhe plotësuar pretendimet për humbjet ose dëmet që kanë pësuar pasuritë e shtetasve amerikanë në Shqipëri gjatë kohës së luftës. Rezultatet e këtij programi të pretendimeve të luftës tregojnë qartë se ka pasur pasuri të konsiderueshme në fillim të Luftës së Dytë Botërore dhe se një pjesë e konsiderueshme e kësaj pasurie do të kishte shpëtuar nga lufta dhe rrjedhimisht do të ishte nënshtruar shpronësimeve ose masave të tjera të qeverisë shqiptare pas luftës.⁸⁵² Këto fakte ishin të vërtetuara nga Komisioni i Rregullimit të Pretendimeve të Jashtme të SHBA-së, një agjensi kjo e qeverisë amerikane. Shuma prej 1.9 milionë dollarë e kërkuar nga SHBA nuk përfshinte interesin e grumbulluar mbi vlerën e humbjeve dhe konsiderohej nga SHBA një shumë minimale. Rrjedhimisht me marrjen e 1.9 milionë dollarë USA, qeveria SHBA do të jepte pëlqimin e saj në KTA, që ari i identifikuar për t’u dhënë Shqipërisë, t’i livrohej kësaj menjëherë. Duke përfunduar analizën e tij në lidhje me çështjen e arit, Xhon Berç, shprehu dëshirën e qeverive

⁸⁴⁸ Po aty, f.276

⁸⁴⁹ Po aty,

⁸⁵⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1160, f.135, 843.947 stërlina është shuma që u caktua nga Gjykata Hagës në dhjetor 1979 për incidentin e Kanalit të Korfuzit. 843.947 me kursin e këmbimit të vitit 1949-1967 ishte baraz me 2.363.051,60 dollarë.

⁸⁵¹ Po aty, f.277

⁸⁵² Po aty,

britanike dhe amerikane që të arrihej një zgjidhje reciprokisht e pranueshme me qeverinë e RPS të Shqipërisë.

Pas deklaratës së Xhon Bërç, drejtori për Evropën Perëndimore në MPJ të RPSSH Andon Bërçolli mori fjalën, duke nënvizuar se “*deklarati anglo-amerikane kishte nevojë të studiohej paraprakisht dhe më pas të diskutohej midis dy palëve.*”⁸⁵³ Por, me një ton autoritar dhe gati shpërfillës të asaj që sapo diplomati anglez kishte sqaruar, ai thotë se e rëndësishme për palën shqiptare ishte “*çështja e kthimit të arit shqiptar*”, pikat e tjera të deklaratës ishin dytësore. “*Delegacioni ynë -thotë Bërçolli -është i autorizuar të deklarojë se Qeveria shqiptare pret të marrë në dorëzim sasinë e lartpërmendur të arit. Në çastin e marrjes së arit në dorëzim do të kryejë të gjitha formalitetet e nevojshme dhe do të nënshkruajë dokumentet standarte të marrjes dhe livrimit të arit. Me dorëzimin e arit Shqipërisë do të vihet në vend një e drejtë legjitime e popullit shqiptar.*”⁸⁵⁴ Përgjigja e përfaqësuesit shqiptar ishte e qartë për palën tjetër që ky diskutim midis përfaqësuesve të dy vendeve mbante një peshë të madhe emocionale për qeverinë komunist. Pala shqiptare përveç arit monetar që ishte i nevojshëm në kushtet e mungesës së valutës në Shqipëri në këto diskutime synoi gjithashtu të afirmonte padrejtësinë që qeveria angleze dhe Gjykata e Hagës kishin ndërmarrë ndaj Shqipërisë në vitin 1948.

Për faktin se deklarati angleze ishte “e gjatë” Bërçolli kërkoi kohë për ta përkthyer dhe studiuar, por sigurisht përgjigja shqiptare ndaj deklaratës angleze duhej konfirmuar nga udhëheqja. Për këtë arsye u la nga të dy palët që takimi për bisedime midis dy palëve të bëhej më 18 mars. Përpara se ky takim të mbyllej, Xhon Bërç me tone të qeta diplomatike dhe për ti treguar që këto ishin bisedime dypalëshe dhe kurrësi pala shqiptare nuk mundej të anashkalonte kërkesat e palës tjetër thotë “*Ju thatë se çështja e dorëzimit të arit shqiptar duhet të jetë kolona e gjithë këtyre bisedimeve, por nuk duhet harruar se një godinë që të mbahet do edhe dy pika të tjera, këto pika janë e drejta jonë për të cilën do të takohemi e do të bisedojmë të hënën.*”⁸⁵⁵

Takimi i dytë u zhvillua në ambasadën e Britanisë së Madhe në Paris, në 18 mars 1985. Takimin e hapi kryetari i delegacionit britanik Xhon Bërç i cili ftoi Bërçollin të shprehi mendimet rreth deklaratës angleze të datës 15 mars. Bërçolli theksoi se shpresa e qeverisë shqiptare sipas tij ishte se “*edhe nga pala britanike do të tregohet i njejtë vullnet i mirë për ta zgjidhur atë duke respektuar të drejtat e interesat e të dy vendeve.*”⁸⁵⁶ Pas kësaj ai shpreh pikpamjen e qeverisë shqiptare lidhur me çështjet që u ngritën në deklaratën e datës 15 mars.

Në lidhje me kthimin e arit Shqipërisë, Bërçolli tha se “*KTA, i përbërë nga SHBA, Britania e Madhe dhe Franca, ka njohur pronësinë shqiptare të arit dhe duke marrë parasysh se të tre shtetet anëtare të këtij komisioni, janë shprehur për kthimin e arit Shqipërisë, del e nevojshme të procedohet menjëherë në kthimin Shqipërisë të rreth 1574 kg ar, duke plotësuar dokumentet përkatëse, sipas rregullave të KTA, ashtu sikurse thuhet në pikën 2 të dokumentit të qeverive anëtare, angleze dhe amerikane. Qeveria shqiptare mendon se nuk ka asnjë arsye dhe bazë juridike të pengohet vendimi i Komisionit Tripalësh për kthimin e Arit Shqiptar dhe që ai të lidhet me çështje të kontestueshme bilaterale*”⁸⁵⁷

Kërkesa shqiptare për interesat sipas Bërçollit ishte e ligjshme sepse ari shqiptar nuk kishte qenë i depozituar ose i vënë në ruajtje nga Qeveria shqiptare në bankat angleze, por ishte bllokuar në mënyrë të njëanshme. Për këtë arsye ajo nuk kishte arin e saj prej rreth 1574 kg për një kohë prej afro 40 vjetësh dhe në këto rrethana, kishte qenë e privuar nga e drejta për ta

⁸⁵³ Po aty,

⁸⁵⁴ Po aty, f.280

⁸⁵⁵ Po aty,

⁸⁵⁶ Po aty, f.283, Procesverbal për takimin e dytë të datës 18 mars 1985

⁸⁵⁷ Po aty,

disponuar atë sipas nevojave të saj, pra Shqipëria sipas qeverisë së tij ishte dëmtuar ekonomikisht. Në rast se kjo sasi ari do të vihej në qarkullim ekonomik nga koha e depozitimit të saj në Londër, do t'i sillte ekonomisë së Shqipërisë të ardhura të rëndësishme. Me interesat qeveria shqiptare nënkuptonte shpërblimi i fitimit të munguar.⁸⁵⁸

Në lidhje me kërkesën e qeverisë britanike për shifrën prej 1.9 milionë dollarësh që duhet të paguante qeveria shqiptare për dëmet e pësura Anglisë në incidentin e Kanalit të Korfuzit, Bërxolli thotë se “qeveria shqiptare e ka bërë të qartë pozitën e saj për incidentin e Kanalit të Korfuzit. Ajo nuk ka pasur dijeni për këtë dhe nuk ka asnjë lidhje direkte ose indirekte me këtë ndodhi fatkeqe, prandaj nuk mban asnjë përgjegjësi për të. Pa e lidhur me këtë, qeveria shqiptare nuk përjashton mundësinë e arritjes së një marrëveshjeje të pranueshme për të dy palët për dhënien e një shume simbolike dhe likuidimin kështu të çdo pretendimi financiar të Britanisë së Madhe ndaj Shqipërisë.”⁸⁵⁹

Kërkesa e qeverisë amerikane, sipas qeverisë shqiptare, nuk kishte të bënte vetëm me çështjen e Arit Shqiptar sepse midis Shqipërisë dhe SHBA kishte probleme të ndryshme për këtë arsye, thotë Bërxolli “qeveria shqiptare ka shprehur pikpamjen e vet se në qoftë se qeveria amerikane do të paraqesë dokumente, ajo është e gatshme të shqyrtojë kërkesën e saj. Megjithatë këtë, ajo nuk përjashton mundësinë e arritjes së një marrëveshjeje të pranueshme për të dy palët për pagimin e një shume simbolike lidhur me pretendimin amerikan.”⁸⁶⁰ Si konkluzion qeveria shqiptare propozoi të zgjidhej në fillim problemi i kthimit të arit Shqipërisë. Ndërsa për çështjet e kontestueshme të vazhdoreshin bisedimet duke i shqyrtuar dhe zgjidhur ato një e nga një.”⁸⁶¹

Pas kësaj deklarate, Xhon Bërç theksoi se “sot jemi këtu për të zgjidhur probleme të ditëve tona, probleme të viteve 80. Kjo histori 40 vjeçare e problemit për të cilin jemi mbledhur që të bisedojmë nuk është gjë e mirë. Ne, sidoqoftë nuk e përjashtojmë mundësinë e shikimit të problemeve hap pas hapi, siç propozoni ju që ta zgjidhni këtë çështje, por duhet të kemi parasysh se premisa bazë duhet të jetë dokumenti prej 7 pikash, sepse edhe sikur t'i trajtojmë çështjet një e nga një, problemi do të konsiderohet i zgjidhur kur të jetë përfunduar i tëri. Propozimi i juaj që t'i kthehet ari Shqipërisë para se të zgjidhim edhe çështjet e tjera nuk mund të merret parasysh.”⁸⁶²

Në lidhje me problemin e interesave që kërkonte pala shqiptare për arin, Bërç deklaroi se edhe kjo nuk mund të realizohej sepse “KTA asnjë shteti nuk i ka dhënë interesa.”⁸⁶³ Në lidhje me pagesën simbolike të qeverisë shqiptare ndaj asaj angleze e lidhur me dëmet e incidentit të kanalit të Korfuzit, Bërç thotë se “Në deklaratë thuhet se nuk përjashtohet mundësia e arritjes së një marrëveshjeje duke na paguar një shumë simbolike. Këtë e shohim si arritje inkurajuese. Veç se duhet patur parasysh se atë që kërkojmë, ne nuk e konsiderojmë më tepër se sa një shumë simbolike.”⁸⁶⁴

Edhe ajo që thuhej për mundësinë e arritjes së një marrëveshjeje me SHBA për pagimin e një shume simbolike sipas diplomatit anglez do të kishte vështirësi sepse ato kishin të bënin me kërkesën shqiptare për paraqitjen e dokumenteve nga ana e qeverisë amerikane. “SHBA kanë procedura të caktuara, të ndërlikuara vetëm me qëllim që kjo çështje të zgjidhet, duke u parë në tërësi, në të gjithë aspektet e saj, qeveria amerikane ka pranuar dhe vendosur që t'i

⁸⁵⁸ Po aty, f.285

⁸⁵⁹ Po aty,

⁸⁶⁰ Po aty,

⁸⁶¹ Po aty,

⁸⁶² Po aty, 286

⁸⁶³ Po aty, f.287

⁸⁶⁴ Po aty

*paguhet asaj një shumë minimale, simbolike, shumë më e vogël se sa kërkesat e saj të vërteta. Për ta zgjidhur çështjen ashtu siç kërkohet nga ana juaj, SHBA do të detyroheshin që të publikonin faktin e bisedimeve, sepse do të duhej që të bëhej thirrja për grumbullimin e dokumenteve që kërkohen nga ju. Pra çdo gjë do t'i nënshtrohej publicitetit. Do të implikohej me këtë çështje edhe Kongresi amerikan. Për pasojë do të jetë e pamundur për qeverinë amerikane që të qëndrojë në këtë shumë minimale. Për këtë arsye ajo ka dalë me propozimin që t'i paguhet asaj një shumë minimale dhe çështja të mbyllet, sepse me shtetasit e saj do të merret ajo vetë, t'i zgjidh ajo problemet me ta.*⁸⁶⁵

Pas këtyre sqarimeve e mori fjalën, Arben Puto, me cilësinë e këshilltarit të jashtëm të Ministrisë së Punëve të Jashtme dhe njohës i marrëdhënieve ndërkombëtare, i cili me tone të forta demaskuese ndaj politikave angleze dhe amerikane bëri të qartë prespektivën e qëndrimit shqiptar në këtë takim. Sipas tij “Qeveritë angleze dhe amerikane vendosën se do të mund të arrihej në një zgjidhje të problemeve të mbetura pezull, në qoftë secila prej qeverive të interesuara do ta rishqyronte pikpamjen e saj tradicionale dhe do të përpiqej të arrinte një zgjidhje në një mënyrë jo politike, por praktike. Ka qenë pikërisht ky qëndrim tradicional i qeverive angleze dhe amerikane që e ka penguar zgjidhjen e çështjes së rikthimit të arit të Shqipërisë. Nuk ka qenë ky një fakt i izoluar, ka qenë një politikë e tërë (qëndrimi tradicional) i qeverive perëndimore që i ka shkaktuar dëme Shqipërisë. Le të përmendim mosnjohjen e qeverisë shqiptare, pengesat për pranimin e saj në OKB, veprimtaritë subversive ndaj vendit tonë etj. Nga ana e tyre, B.Sovjetik, Jugosllavia e vendet e tjera të Lindjes vazhdojnë qëndrimin e tyre armiqësorë ndaj vendit tonë. Që të kthehemi te çështja e arit “Kyçi i zgjidhjes është zhdukja e paragjyqimeve politike. Ky do të shënonte një moment kthese, por po të mbështetej edhe me fakte e jo vetëm me fjalë. Dyshoj se në thelb edhe në këtë rast ajo që i kërkohet palës shiptare, është një zgjidhje e nisur nga konsiderata politike dhe jo praktike. Mos vallë kjo shumë (aq më tepër që koincidon në vlerë me kërkesën amerikane) është shprehje e kursit ndëshkues të të dy fuqive, të ndjekur tradicionalisht kundrejt Shqipërisë? Kjo na tingëllon si një rikthim tek ai që quhet “qëndrim tradicional” në deklaratën tuaj dhe për të cilën bëhet thirrje që të hiqet dorë në trajtimin e kësaj çështjeje. Kjo nuk ka shanse të na çojë në zgjidhje, sepse është e qartë se qeveria shqiptare ka pranuar dhe pranon t'i zhvillojë bisedimet vetëm mbi një bazë barazie.”⁸⁶⁶ Toni i ashpër i diplomatit shqiptarë krijoi një atmosferë të nderë midis dy delegacioneve. Takimi me delegacionin anglez kishte rëndësi të madhe për Shqipërinë jo vetëm për çështjen e arit por edhe për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe për hapjen e saj me Perëndimin, shanse këto që do të kishin ndryshuar fatin dhe të ardhmen e Shqipërisë. Po për fatin e keq diplomacia shqiptare e konsideroi këtë takim si një gjygj politik ndaj SHBA-së dhe Anglisë.

Me ndjeshmërinë diplomatike dhe me dëshirën për të zgjidhur çështjen, diplomati anglez, përpiqet të zbusë situatën e krijuar. Ai falenderon Arben Puton dhe më pas thekson se “ne kemi ardhur këtu të bisedojmë për të tashmen e të ardhmen. Ne nuk duam në asnjë mënyrë të ndëshkojmë Shqipërinë, por të zgjidhim këtë çështje që ka të bëjë me të tashmen dhe të ardhmen. i përmbahemi zgjidhjes praktike dhe jo qëndrimit tradicional.”⁸⁶⁷

Kërkesa angleze e pagesës prej 1.9 milionë dollarë që Shqipëria duhej të paguante sipas deklaratës angleze shikohej gjithashtu si problem politik nga qeveria shqiptare sepse kjo do të konsiderohej si pranim faji për incidentin. Për këtë arsye diplomati Bërxolli i rikthehet dhe një herë kësaj çështje duke thënë se “Propozimin tonë për mundësinë e arritjes së një

⁸⁶⁵ Po aty,

⁸⁶⁶ Po aty, f.288

⁸⁶⁷ Po aty,

marrëveshjeje të pranueshme për të dy palët, për pagimin e një shume simbolike për likuidimin e pretendimeve financiare angleze të vendit tonë ne nuk e lidhim me të ashtuquajturin incident të kanalit të Korfuzit dhe as me vendimin e gjykatës së Hagës. Ai është vetëm një gjest i vullnetit të mirë nga ana e qeverisë sonë për të zgjidhur çështjen e arit shqiptar.”⁸⁶⁸ Në lidhje me këtë Bërç thekson se “pagesa e shumës 1.9 milionë dollarë nuk ishte e lidhur me Incidentin e Korfuzit, por ishte quajtur thjeshtë “kërkesë financiare britanike” siç edhe figuronte në pikën 6 të propozimit. Dhe kjo shikohej si një gjest i vullnetit të mirë nga pala shqiptare. Ndërsa në lidhje me propozimin shqiptar që në fillim të dorëzohej ari dhe më pas të bisedohej për pikat e tjera Bërç tha se “siç doni ju që të caktohet koha e vendi i dorëzimit të arit duam edhe ne të dimë kohën e vendin e plotësimit nga ana juaj të pretendimeve tona. Derisa nuk jemi të qartë se kur do të na dorëzohet shuma dhe të na plotësohet pretendimi ynë, e kemi të vështirë të japim pëlqimin tonë pranë KTA për dorëzimin e arit Shqipërisë.”⁸⁶⁹ Me këto fjalë u mbyll dhe takimi i dytë. Xhon Bërç propozoi që takimi tjetër i rradhës të bëhej të nesërmen në mëngjes, por palës shqiptare i duhej me tepër kohë për të diskutuar me udhëheqjen. Për këtë arsye takimi u la në datën 20 mars 1985, në orën 15.

Takimi i tretë u zhvillua, më 20 mars 1985, në ambasadën e Shqipërisë në Paris, nga ora 15.00 deri në orën 17.00. Në këtë takim u diskutua deklarata shqiptare e 18 marsit. Sipas Xhon Bërç pretendimet e SHBA-së dhe të Britanisë së Madhe “ne i quajmë legjitime. Gjithashtu do të doja të theksoja se shumatat që kërkojmë për kompensim janë minimale.”⁸⁷⁰ Më pas u ndal në përsëritjen e çështjes së dokumenteve që kërkonte pala shqiptare nga ajo amerikane, çështje kjo që ishte bërë e qartë në takimin e dytë. Më pas ndalet në çështjen tjetër të deklaratës të kthimit të arit shqiptar “Aty thuhet thotë diplomati - se duhet proceduar në kthimin e menjëhershëm të arit Shqipërisë dhe nuk ka arsye për ta lidhur këtë me çështje bilaterale të kontestueshme. Por është fakt që ne e lidhim atë me kërkesat tona, prandaj ajo ka mbetur e pazgjidhur për 40 vjet. Ne e kemi thënë që nuk mund t’i ndajmë ato nga çështja e kthimit të arit, siç e quani ju, dhe pagimi i kompensimit për SHBA dhe Anglinë mund të ndahen vetëm gjatë shqyrtimit të tyre, por ato do të zbatohen në të njëjtën kohë dhe bashkarisht.”⁸⁷¹ Në lidhje me interesat që kërkonte qeveria shqiptare u mbajt në këtë takim i njejtë qëndrim. Ai shton vetëm se “çështjen e fitimit të munguar” që u prezantua në deklaratën e datës 18 mars ishte se “edhe ne mund të avanconim të njëjtin argument për pagesat që na takojnë neve. Në qoftë se edhe ne do të veprojmë kështu, atëherë shuma e caktuar nga Gjykata Ndërkombëtare në vitin 1949, kur u dha vendimi përfundimtar i saj, do të ishte shumë më e madhe dhe do të sillte shumë më tepër përfitime se sa sasia e arit tuaj prej rreth 1574 kg. Për sa i përket palës sonë ne nuk duam të kërkojmë fitim të munguar për kërkesat tona. Në qoftë se edhe ne do ta pranoni këtë koncept, konceptin e fitimit të munguar, të cilin, siç thashë, nuk e shtrojmë do t’i komplikoni shumë bisedimet tona dhe do të ishte e pamundur që çështja të zgjidhej nëpërmjet shumave minimale, sepse fitimi i munguar që ka ikur është shumë i madh nga sa kërkojmë. Po të ketë pasur fitim të munguar ai ka humbur nga të dy palët.”⁸⁷²

Arben Puto i pakënaqur me përgjigjen e diplomatit anglez i rikthehet përsëri çështjes së interesave ose fitimit të munguar ai thotë se “pala britanike bëri vërejtjen se i njejtë princip, fitim i munguar mund të përdorej edhe për sa i përket që avancon Britania e Madhe lidhur me shumën që ka caktuar Gjykata Gjykata Ndërkombëtare për të ashtuquajturin incident të Kanalit të Korfuzit. Sipas mendimit tim këtu ka një ndryshim substancial. Nuk mund të thuhet

⁸⁶⁸ Po aty, f.291

⁸⁶⁹ Po aty,

⁸⁷⁰ Po aty, f.294, Proces -verbal i takimit të tretë, në Paris, 20 mars 1985

⁸⁷¹ Po aty, f.294

⁸⁷² Po aty,

e njejta gjë si përsa i përket fitimit të munguar për mbajtjen e arit prej 1574 kg ashtu edhe për shumën që ka caktuar Gjykata Ndërkombëtare për incidentin e kanalit të Korfuzit. Në rastin e arit kemi të bëjmë me një pasuri shqiptare që është njohur tashmë si e tillë, kurse shuma e caktuar nga Gjykata Ndërkombëtare nuk mund të vihet në një plan me të, sepse ne nuk e kemi njohur vendimin e saj, por e kemi hedhur poshtë si të padrejtë. Prandaj duket si kontradiktore që, nga njëra anë pala britanike eviton të lidhë kërkesën e saj me incidentin e Kanalit të Korfuzit nga ana tjetër avancon atë si argument për të justifikuar fitimin e munguar.”⁸⁷³

Fatmirësisht në anën tjetër qëndronte një diplomat me aftësi diplomatike që nëpërmjet mendimit të matur dhe qëndrimit pozitiv ndaj çështjes zbuti tonet e forta të Putos duke thënë ”Ne jemi këtu për të gjetur një zgjidhje për çështjen e përgjithshme dhe jo për ta vënë qeverinë shqiptare në pozitë të vështirë. Nuk duam që ju të merrni përsipër gjëra që bien në kundërshtim me ato çka keni deklaruar hapur për incidentin e Kanalit të Korfuzit. Absolutisht nuk kemi qëllim, nuk dëshirojmë të hapin debat politik dhe ta vëmë qeverinë shqiptare në pozitë të vështirë.”⁸⁷⁴

Pas pushimit Xhon Bërç sqaroi Anglia kishte arritur në një shumë prej 1.9 milionë dollarë sipas tij ”dëmshpërblimi që kërkohet nga ne është një shumë substanciale dhe përfshin një pjesë të dëmeve për për dy luftanijet e shkatërruara në incidentin e Kanalit të Korfuzit dhe humbjen e njerëzve në këtë incident. Në Angli kjo ngjarje ishte shok, një goditje shumë e rëndë si për parlamentin ashtu edhe për publikun e gjërë. Shuma që u dha nga Gjykata ndërkombëtare në vitin 1989, në kushtet e sotme do të ishte shumë më e madhe se 2 milionë dollarë, ndoshta mund të arrinte 20 milionë dollarë. Është një çështje parimi që dëmshpërblimi i caktuar nga e drejta ndërkombëtare duhet të zbatohet. Kjo është një çështje që njerëzit e thjeshtë në Angli e parlament e presin. Nuk ka asnjë qeveri britanike, sado përpjekje që të bëjë që ta zgjidhë këtë çështje pa pagesën e kësaj shume, pra asnjë qeveri nuk mund të pranojë ndonjë zgjidhje pa kompesim, pa plotësimin e këtij kushti.”⁸⁷⁵

Në mbyllje të këtij takimi Bërç përmbledhi vështirësitë e diskutimit midis dy palëve, në të cilën ai thotë “Ju zoti drejtor i vutë gishtin dhe e bëtë të qartë se cila ishte pozita juaj. Ka një ndryshim midis nesh. Ka një ndryshim të konsiderueshëm në mënyrën e shikimit të kësaj çështjeje nga ana juaj dhe nga ana jonë. Por duhet të arrihet në një marrëveshje të përbashkët për të dyja palët. Ju insistoni që të kthehet ari në fillim kurse ne themi të që të trajtohen çështjet një e nga një po problemi të zgjidhet i tëri dhe njëherësh.”⁸⁷⁶ Me këto vështirësi u mbyll dhe takimi i tretë i marsit 1985. Diplomati anglez propozoi që takimi të zhvillohej ditën tjetër në mëngjes ndërsa Bërxolli kërkoi pak më tepër kohë për bisedimet e tjera të radhës.

Më datën 6-7 qershor 1985 u bë në Paris takimi i katërt midis delegacionit shqiptar dhe atij anglez për kthimin e arit të bllokuar nga Qeveria Britanike. Bisedimet u zhvilluan në dy seanca, e para në ambasadën angleze dhe e dyta në ambasadën shqiptare. Të dy palët ripohuan qëndrimet e takimeve në mars.

Kryetari i delegacionit anglez, Xhon Bërç kërkoi nga përfaqësuesit shqiptar rishikimin e qëndrimit kundrejt propozimit të tyre prej 7 pikash, i cili sipas tij ”përbënte një të tërë dhe është baza e vetme për zgjidhjen e problemit”⁸⁷⁷ Qeveritë angleze dhe amerikane iu përmbajtën propozimit të tyre prej 7 pikash i cili, sipas tyre “pasqyronte një ndryshim të qëndrimit të tyre tradicional ndaj Shqipërisë, prandaj edhe nga ana shqiptare duhej të shikohet si e tillë.”⁸⁷⁸ Më

⁸⁷³ Po aty, f.296

⁸⁷⁴ Po aty,

⁸⁷⁵ Po aty, f.310

⁸⁷⁶ Po aty, f.302

⁸⁷⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1160, f.100, Procesverbali i takimit të datës 6-7 qershorit 1985 në Paris

⁸⁷⁸ Po aty,

tej ai paraqiti një propozim që sipas tij merr “*parasysh preokupacionin e Qeverisë shqiptare lidhur me vendimin e Gjykatës Ndërkombëtare të Hagës për ndodhinë e Kanalit të Korfuzit.*”⁸⁷⁹ Në të bëhej një formulim i ri i pikës 4 të propozimit prej 7 pikash. Në këtë formulim hiqej çdo referencë ndaj vendimit të Gjykatës dhe pika 4 hartohej si vijon “*Njëkohësisht, por veçmas nga livrimi i arit, Shqipëria do të paguante ose do ta gjente mënyrën për të paguante ose do ta gjente mënyrën për t’i paguar qeverisë britanike një shumë minimale (ekuivalente në stërlina të 1.9 milionë dollarë amerikanë) lidhur me pretendimet e qeverisë britanike kundrejt qeverisë shqiptare.*”⁸⁸⁰

Ndërkohë në deklaratën e qeverisë shqiptare të lexuar nga Bërxolli nuk pati asnjë element të ri. Për ta studiuar në detajet e deklaratës shqiptare Bërç kërkoi që takimi tjetër të zhvillohej ditën e nesërme më 7.6.1985.

Në seancën e datës 7 qershor 1985 gjendja nuk ndryshoi, të dy palët qëndruan në pikpamjet e tyre, anglezët në zgjidhjen e menjëhershme si të kthimit të arit ashtu edhe të pretendimeve anglo amerikane mbi bazën e 7 pikave, ndërsa pala shqiptare në kthimin e arit dhe më pas zgjidhjen e çështjeve të tjera. Në këtë kuadër Bërçi preku në mënyrë të veçantë çështjen e garancisë e të sigurimeve për pagimin e shumës së kërkuar si nga qeveria angleze dhe ajo amerikane, lidhur me këtë tha se “*pa një garanci të tillë nuk mund të ketë zgjidhje.*”⁸⁸¹ Në vazhdim ai bëri një krahasim të qëndrimeve të të dy palëve dhe deklaroi se “*duhej të konstatonte se bisedimet kishin arritur në një pikë bllokimi, nga e cila nuk po lëvizej.*”⁸⁸²

Gjithashtu në seancën e dytë Bërçi u ndal në kërkesën e qeverisë së SHBA për dëmshpërblimin e pasurive të shtetasve amerikanë, të shtetëzuara në Shqipëri. Ai nënvizoi me këtë rast se fjala ishte për pasuritë e personave të larguar para vitit 1945 nga Shqipëria. Pas kësaj ai u ndal në çështjen e interesave që kërkonte pala shqiptare, si dhe në takimet më parë ai kërkoi që kjo të lihej mënjanë, duke përdorur argumentin e njohur se ari nuk prodhon interesa dhe prej tij nuk ka përfituar askush. Bërç shprehu mendimin për hartimin e dy marrëveshjeve të veçanta: e para për dorëzimin e arit Shqipërisë duke kryer formalitetet përkatëse dhe e dyta për pagimin e shumave të kërkuara prej tyre, por edhe në këtë rast vuri si kusht zbatimin e tyre në të njëjtën kohë. Delegacioni anglez iu mbajt qëndrimit të zbatimit të 7 pikave, duke i marrë çështjet një e nga një për të arritur në një zgjidhje tërësore dhe të njëkohshme.⁸⁸³

Delegacioni shqiptar ritheksoi pozitën e qeverisë shqiptare se zgjidhja e vetme ishte: *në fillim t’i dorëzohej ari Shqipërisë, pastaj të vazhdoheshin bisedimet për çështjet e tjera të kontestueshme.*⁸⁸⁴ Edhe dy takimet e qershorit nuk sollën zhvillim të ri në pozitën e qeverisë shqiptar por edhe atë angleze. Nga ana tjetër pala angleze tregoi interesim për vazhdimin e bisedimeve, jo vetëm për çështjet konkrete, por edhe duke i parë ato si një kontakt të drejtë për drejtë që ishte vendosur midis dy vendeve. Në parim u ra dakord që të bëhej një takim tjetër dhe u la që pala angleze do të njoftonte përmes kanaleve diplomatike.

Një muaj më vonë pala britanike njoftoi se delegacioni britanik ishte për rifillimin e bisedimeve në Paris. Në datat 23 – 26 korrik 1985, u zhvillun 3 takime në ambasadën angleze dhe atë shqiptare në Paris. Pala shqiptar pati shpresën se në këto takime do të merrte nga pala angleze “*një përgjigje që do t’i jepte zgjidhje në thelb problemit, pra caktimin e datës së kthimit të arit Shqipërisë si dhe të datës për fillimin e bisedimeve për problemet e kontestueshme që*

⁸⁷⁹ Po aty

⁸⁸⁰ Po aty,

⁸⁸¹ Po aty,

⁸⁸² Po aty,

⁸⁸³ Po aty,

⁸⁸⁴ Po aty,

janë interesat tona ose fitimi i munguar për arin si dhe pretendimet anglo- amerikane.⁸⁸⁵ Si edhe në raste të tjera diplomacia shqiptare shpresonte në vullnetin e mire të palës tjetër, ndërkohë që ajo vet nuk merrte përsipër as ta mendonte faktin që mund të bënte ndryshime në kërkesat e saj.

Pala shqiptare edhe në këtë takim pa marrë parasysh diskutimet e seancave në dy takimet e tjera theksoi *“problemi themelore ishte ari”* dhe se *“ari shqiptar ishte i bllokuar dhe i mbajtur në mënyrë të njëanshme në bankat e Londrës”*⁸⁸⁶ Sipas Bërçit *“ari ishte i mbajtur nga KTA, dhe vetëm ai pasi të ketë marrë pëlqimin e SHBA, Anglisë dhe Francës, mund t’i japi urdhër bankës angleze për livrimin e arit,”*⁸⁸⁷ Më pas Bërç sqaron ashtu si edhe në tre takimet e para *“se duhej pranuar përfundimisht se ari shqiptar nuk ishte çështja e vetme në bisedime.”*⁸⁸⁸ Dy çështje të tjera themelore, ishin pagesat për kompensimet minimale që duhet t’i bëheshin palës angleze dhe asaj amerikane. Pjesa më e madhe e 1 574 kg ar që KTA ia kishte atribuar Shqipërisë përbëhej nga lingota dhe monedha metalike. Ari mbahej nga KTA. Vetëm komisioni, pasi të merrte pëlqimin e SHBA, Britanisë së Madhe dhe të Francës, mund t’i jepte urdhër bankës angleze për lëvrimitin e arit. Sipas tij procedura më e mirë do të ishte *“hapja nga ana shqiptare e një llogarie ari pranë bankës angleze, e cila me marrjen e urdhrit nga KTA e kalon atë nga llogaria e KTA në llogarinë e hapur nga qeveria shqiptare. Që nga ai moment gjithë sasia e arit disponohej prej saj sipas dëshirës së vet.”*⁸⁸⁹ Bërçolli i cilësoi ato si procedura të karakterit teknik, të cilat prisnin të zbatoheshin dhe që nuk mund të bëheshin pengesë në çastin e dorëzimit të arit. Duke shpërfillur në mënyrë absolute kçfarë Bërçi kishte sqaruar, ai pyeti se *“kur konkretisht do të dorëzohet ari dhe kur do të fillojnë bisedimet për problemet e kontestueshme.”*⁸⁹⁰ *“Unë do të dëshiroja me kënaqësi, tha duke ironizuar Bërçi, që t’ju tregoja datën e dorëzimit të arit, por kjo nuk varet vetëm prej meje, por edhe prej jush. Data afrohet menjëherë në qoftë se caktohet dita për zbatimin e njëkohshëm të propozimit prej 7 pikash. Të gjitha këto procedura mund të rregullohen jo për disa javë, por për disa ditë, sepse çështjet teknike zgjidhen shpejtë. Duhet të dihet se urdhri i lëvrimit të arit nuk mund t’i jepet bankës angleze nga KTA po qe se nuk paguhen kompensimet tona. Unë do të dëshiroja t’ju pyesja juve se kur do të jetë kjo ditë?”*⁸⁹¹

Bërçolli konstaton se çështja kishte mbetur në një pikë dhe akuzon për këtë palën angleze, e cila kishte *“mbetur po në ato pozita.”*⁸⁹² Bërçolli duke mbrojtur qëndrimin e qeverisë së tij vlerëson se kërkesa shqiptare ishte e drejtë ndërsa ato të palës tjetër ishin dytësore. Duke u nisur nga kjo prespektivë, zgjidhjen duhet ta gjente pala angleze. *“Ai thotë se bisedimet e zgjatura në Paris, pa bërë hapa konkretë, nuk kanë kuptim. Prandaj të largohen paragjykimet, të shihet e sotmja dhe ardhmja,... që të arrijmë zgjidhjen e problemeve brenda muajit po të jetë e mundur.”*⁸⁹³ Gjithashtu Bërçolli akuzon që pala angleze niset nga paragjykimet politike, dhe kjo ishte arsyeja pse ajo vendoste kushtin e kompensimit, të cilat duhej të paguheshin nga pala shqiptare. *“Bëhet pyetja zoti Bërç pse kushtëzohet dorëzimi i arit shqiptar kur dihet botërisht*

⁸⁸⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1162, f. 76-90, Proces-verbal mbi bisedimet e zhvilluara në Paris midis dy delegacioneve, i datës 23 korrik 1985

⁸⁸⁶ Po aty, f.77

⁸⁸⁷ Po aty, f.78

⁸⁸⁸ Po aty,

⁸⁸⁹ Po aty, f.79

⁸⁹⁰ Po aty, f.4

⁸⁹¹ Po aty,

⁸⁹² Po aty,

⁸⁹³ Po aty, f.80

se ai është pronë e Shqipërisë? Pse nuk i kthehet pronarit? Dhe përgjigja është për shkaqe paragjykimesh të palës tjetër që ka bllokuar arin.”⁸⁹⁴

Ndërsa për kërkesën amerikane për kompenzim, ato u konsideruan nga pala shqiptare si *“kërkesa që nuk kishin të bënin me arin. Ato ishin të veçanta të karakterit bilateral dhe civil.”*⁸⁹⁵ Bërxolli e përforcon faktin që çështja është politike dhe nuk mund të shihej nga qeveria shqiptare në prespektivën tjetër atë praktike. Si e tillë ai akuzon SHBA për qëndrimin diskriminues të saj ndaj qeverisë komuniste, duke iu rikthyer edhe një herë të shkuarës ai thotë *“qeveria shqiptare u vu në dijeni për pretendimin amerikan vetëm nëpërmjet “Propozimit prej 7 pikash”. Asnjëherë më parë qeveria amerikane nuk ka ngritur një kërkesë zyrtare të kësaj natyre. Përkundrazi, ka deklaruar shprehimisht se nuk ka pasur pretendime ndaj arit shqiptar. Në vijim iu referua përfaqësuesit amerikan Herman Fleger, i cili, në mars të vitit 1954, mori pjesë në një nga seancat e Gjykatës Ndërkombëtare të Drejtësisë, kur ajo kishte nisur dhe vazhdonte procedurat për çështjen e arit shqiptar, me kërkesën e Qeverisë italiane. H.Fleger deklaroi shprehimisht në atë seancë se “Qeveria e SHBA nuk ka ndonjë pretendim përse i përket arit në këtë proces. SHBA janë palë në çështjen e shtruar para kësaj gjykate vetëm sepse janë një ndër tre vendet, të cilët, sipas Marrëveshjes së Parisit, duhet të shpërndanin arin monetar të gjetur në Gjermani nga forcat aleate.”*

Pala angleze duke parë që delegacioni shqiptar këmbëngulte në plotësimin e kërkesave të saj, dhe nuk kishte asnjë propozim për zgjidhjen e “nyjes” në takimin e dytë në datën 24 korrik, Bërc propozoi një marrëveshje për shumat që do të paguante Shqipëria Britanisë së Madhe dhe SHBA-së. Sipas saj *“me qëllim që të mund të arrijmë një marrëveshje për shumat që do t’u paguhen Britanisë së Madhe dhe SHBA-së, ne do të ishim të gatshëm të shqyrtonim një rregullim sipas të cilit Komisioni Tripalësh i Arit do t’i livronte Shqipërisë Arin disa ditë përpara se Britania e Madhe dhe SHBA të posedojnë shumat e kompesimit të paguara nga Shqipëria. Por pagimi duhet të garantohet në momentin e transferimit të arit. Ne besojmë se një rregullim i tillë mund të bëhet nëpërmjet sistemit bankar.”*⁸⁹⁶

Ky propozim nuk u pranua nga delegacioni shqiptar dhe në vazhdim të bisedimeve në seancën e datës 26 korrik, bëri propozimin e saj të tre pikave:

1. Kthimi i arit Shqipërisë.
2. Dy javë pasi të jetë dorëzuar ari Shqipërisë midis përfaqësuesve të qeverisë shqiptare dhe të qeverisë angleze të filloheshin bisedimet për problemet e kontestueshme.
 - a. pretendimet shqiptare për dëmet e shkaktuara ekonomisë shqiptare nga bllokimi i arit;
 - b. pretendimi anglez;
 - c. pretendimet amerikane dhe shqiptare për çështje pasurish.
3. Fillimin e bisedimeve për normalizimin e marrëdhënieve midis Shqipërisë dhe Anglisë.”⁸⁹⁷

Pala shqiptare i kërkoi delegacionit anglez t’ia transmetonte atë qeverisë angleze dhe kur të kishte përgjigje të njoftonte në rrugë diplomatike për organizimin e takimit tjetër. Në mbarim të bisedimeve, Bërc përsëriti që ishte shumë e vështirë që të kishte përgjigje nga qeveria angleze për këtë propozim, pasi ai nuk jep zgjidhje pretendimeve të qeverive angleze e amerikane.⁸⁹⁸ Në bisedimet e vitit 1985, pala angleze hoqi nga pika VI lidhjen e pagesës së dëmshpërblimit të caktuar nga Gjykata Ndërkombëtare e Drejtësisë. Kjo do të thoshte se pala angleze nuk kishte

⁸⁹⁴ Po aty,

⁸⁹⁵ Po aty,

⁸⁹⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.1162, f.118, Propozimi anglez, 24.7.1985

⁸⁹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D. 1169, f.6, Informacion - Për bisedimet me anglezët për kthimin e arit shqiptar

⁸⁹⁸ Po aty, f.17-18, Radiogramë nr.1250-1252 dërguar Ramiz Alisë dhe Adil Çarçanit nga Reis Malile i ndodhur në sesionin e OKB-së në Nju-Jork, datë 25.9.1987

si qëllim në këto takime të fajësonte qeverinë shqiptare për incidentin e Kanalit të Korfuzit por me këtë pagesë, do ti jepej zgjidhje të plotë e përfundimtare të pretendimeve të saj financiare ndaj qeverisë shqiptare. Në takimin e datës 24 korrik pala angleze bëri një lëshim tjetër për palën shqiptare, që ari të dorëzohej më parë, por kjo kërkonte garancinë e palës shqiptare. Në të dyja rastet, pala shqiptare e nisur nga prespektiva e saj e paragjykimeve politike, i tha jo zgjidhjes dhe vazhdoi ta lidhi më fort “nyjen gordiane”.

Që nga 26 korriku 1985 deri në shtatorin e vitit 1987 nuk u zhvillua asnjë inisiativë nga të dy palët për këtë çështje. Gjatë punimeve të sesionit të OKB, në 1987 në Nju Jork zëvendësperfaqësuesi i Britanisë së Madhe në OKB, Xhon Bërç, që kryesonte delegacionin anglez në bisedimet e Parisit, i kërkoi MPJ të Shqipërisë që të takoheshin për të biseduar në lidhje me atë që i ishte ngarkuar nga pala angleze dhe ajo amerikane lidhur me problemin e diskutuar.⁸⁹⁹ Përgjigja e MPJ Reis Malile ishte “*jam shumë i zënë me angazhime të tjera të përcaktuara më parë.*”⁹⁰⁰ I autorizuar nga Malile zëvendësministri i Jashtëm M.Kapllani u takua më 28 shtator 1987 me ambasadorin Xhorxh Bërç, zëvendësperfaqësues i Anglisë pranë OKB-së. Që në fillim Bërç theksoi që qeveria e tij kishte mbajtur shënim me kënaqësi dhe ishte “*inkurajuar*”⁹⁰¹ nga deklaratat e presidentit Alia në qershor të vitit 1987, në Kongresin e Bashkimeve Profesionale, lidhur me normalizimin e marrëdhënieve me Anglinë. Në këtë takim Xhon Bërç kishte sjellë me vete një dokument që paraqiste pikpamjen e fundit anglez për vazhdimin e bisedimeve midis dy vendeve. Ai tha se për palën angleze ishte “*politikisht e papranueshme që t’u thuhet- ktheni arin, vendosim marrëdhëniet diplomatike dhe bisedojmë menjëherë për pretendimet e secilës palë. Po të vazhdojmë sipas kësaj formule bisedimet nuk mund të ecin, bile nuk ka kuptim që të rifillojnë. Ju të jeni të sigurtë që do të merrni arin, por ne e quajmë të domosdoshme që pala shqiptare të na japë garanci që në fillim se ne dhe amerikanët do të marrim kompensimet. Vetëm kështu mund të rifillojnë bisedimet. Në qoftë se biem dakord për këtë, ne nga ana jonë jemi të përgatitur të sjellim në bisedime disa ndryshime në paraqitjen e e pozitës sonë.*”⁹⁰² “*Ndryshimet do të ishin “të tilla që do t’ia bënin më të lehtë palës shqiptare çështjen kur ajo të bëhej publike.*”⁹⁰³

Zëvendësministri Muhamet Kapllani sikur të mos kishte dëgjuar asgjë nga deklarata e Bërç, propozoi idenë e re të qeverisë shqiptare e cila konsistonte në “*kthimin e arit dhe vendosja e marrëdhënieve diplomatike dhe diskutimin e menjëhershëm të çështjeve të kontestueshme. Kur flasim për vazhdimin e bisedimeve, dëshiroj të vë në dukje se mund të ketë më tepër se një këndvështrim për ta parë problemin*”⁹⁰⁴ Bërç ritheksoi se “*po t’i rifillojmë bisedimet si një vit më parë në Paris pa dhënë më parë një garanci se palët angleze e amerikane do të merrnin një kompesim për sodisfaksion, i cili mund të ishte p.sh. edhe një mijë dollarë, nuk do të kishte kuptim të kthehemi në bisedime.*”⁹⁰⁵

Muhamet Kapllani i pakënaqur me shpjegimin e marrë, thotë se “*ju i paragjykoni bisedimet, sepse ju kërkon garanci para fillimit të tyre. Kjo ngjan më tepër me kërkesën për një marrëveshje fillestare përpara bisedimeve, kurse dihet që vetë arritja e një marrëveshjeje nënkupton më parë bisedimet. Më duket se ne një kuptim, kështu sikurs i mbysni bisedimet që në vezë.*”⁹⁰⁶ Cinizmi i zvministrit shqiptar nuk mori përgjigje. Heshtja e anglezit u konsiderua

⁸⁹⁹ Po aty, f.23

⁹⁰⁰ Po aty, f.17-18

⁹⁰¹ Po aty, f.23, Radiogramë nr.1304 dërguar. Ramiz Alisë, Adil Çarçanit dhe Ministrisë së Jashtme, nga zëvendësministri i Jashtëm Muhamet Kapllani, datë 30.9.1987

⁹⁰² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.1169, f.91. Informacion mbi notën e ambasadorit Xhon Bërç, 28. shtator 1987

⁹⁰³ Po aty,

⁹⁰⁴ Po aty,

⁹⁰⁵ Po aty,

⁹⁰⁶ Po aty, f.93

si fitore për diplomatin shqiptar. Bërç qetësisht nënvizoi se pala angleze nuk e përmend incidentin e Kanalit të Korfuzit as vendimin e Gjatës së Hagës, megjithatë dihet se ka një vendim të marrë nga ajo gjykatë, i cili është pranuar si i drejtë.”⁹⁰⁷

Çfarë u tha në takimin e datës 28 nga diplomati anglez, pasqyrua më 29 shtator 1987, në notën që qeveria angleze i drejtoi qeverisë shqiptare në të cilën thuhej se *”besojmë se secila palë do të tregojë mirëkuptim për realitetin politik të palës tjetër. As qeveria angleze, as ajo amerikane nuk do të ishte në gjendje të justifikonte një marrëveshje (rregullim) për arin dhe për pretendimet në bazë të të cilave do kthehej ari, pa garanci për zgjidhjen e (këtyre) pretendimeve. Kjo është thjesht politikisht e pamundur për ne, ose për amerikanët. Por në qoftë se deklarata e Presidentit Alia do të thotë se Shqipëria tani e vlerëson (gjykon) se të tre palët duhet të jenë të sigurt se do të marrin diçka nga një marrëveshje, ne do të rifillonim me kënaqësi diskutimet (bisedimet) e 1985, në një vend të përshtatshëm për Shqipërinë.(Ashtu si në vitin 1985, Britania e Madhe do të përfaqësojë SHBA). Nëqoftëse do të bihet dakord për këtë çështje shumë të rëndësishme parimore, ne do të ishim të gatshëm të kishim parasysh disa ndryshime në paraqitjen e pozitës sonë të mëparshme, të cilat shpresojmë të jenë të dobishme për Shqipërinë.”*⁹⁰⁸

Nisur nga nota e datës 29 shtator, pala shqiptare propozoi një takim të zv/ministrit të Jashtëm M.Kapllani me zëvendëspërfaqësuesit e Përherëshëm të Anglisë pranë OKB-së Xhon Bërç. Më 15 tetor 1987. Në këtë takim mori pjesë dhe Përfaqësuesi të Përherëshëm në OKB të RPSSH Bashkim Pitarka dhe nga pala angleze Këshilltari i Misionit anglez panë OKB-së David Edëards. Muhamet Kapllani pa dhënë përgjigje për notën e qeverisë angleze të datës 29 shtatorit doli me propozimin *“që ju të na ktheni arin dhe njëkohësisht të vendosim marrëdhëniet diplomatike. Pastaj, fill pas kësaj të zhvillojmë bisedime dhe të diskutojmë për çështjet e kontestueshme”*⁹⁰⁹

Ky element i ri, që tregonte një përpjekje nga pala shqiptare, u konsiderua i pamjaftueshëm nga diplomati anglez për zgjidhjen e problemit: *”ne mund të biem dakord të kthejmë arin dhe të pranojmë të caktohet një shtytje të kohës së pagesës të kompensimeve, por më parë lypset që ne dhe amerikanët të marrim një garanci me shkrim nga ana juaj, pra të na jepen sigurime se do t’i marrim kompensimet që kërkojmë. Pra garancia për kompensimin e pretendimeve tona vjen e para, pastaj bëhet fjalë për kthimin e arit dhe vendosjen e marrëdhënieve diplomatike”*⁹¹⁰ Edhe pse pala angleze bëri një ulje të shumës *“edhe një mijë dollarë,”* të cilën e konsideroi sodisfaksion për dy qeveritë, pala shqiptare nuk pranoi. Edhe ky takim rezultoi i pasuksesshëm. Në fund Bërç thotë se *”Ne do të donim që të zhvillojmë një raund të ri bisedimesh, por pa u kthyer në gjendjen e së kaluarës. Sepse po të takohen dhe delegacionet e të vazhdojnë të diskutojnë si ne të dy sot, kjo nuk do të na çonte gjëkund.”*⁹¹¹

Më datën 3 tetor 1990 në New York zv/ministri i Jashtëm Muhamet Kapllani u takua me zv/sekretarin e shtetit anglez për Evropën, Xhon Uesten. Në këtë takim zv/sekretarin e shtetit anglez për Evropën, Xhon Uesten propozoi zhvillimin e bisedimeve midis përfaqësuesve të të dyja palëve për normalizimin e marrëdhënieve. *“Çështjet e tjera të diskutueshme, tha ai, të mbeten për t’u biseduar pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike, përndryshe për Anglin*

⁹⁰⁷ Po aty,

⁹⁰⁸ Po aty, f.95, Notë verbale 28 shtator 1987

⁹⁰⁹ Po aty, f.96-98, Informacion mbi takimin e Muhamet Kapllani me ambasadorin anglez Xhon Bërç për problemin e arit shqiptar.

⁹¹⁰ Po aty,

⁹¹¹ Po aty, f.99

do të jetë shumë e vështirë, madje e pamundur, të japë pëlqimin e vetë për pranimin e plotë të Shqipërisë në KSBE dhe për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me TPE”⁹¹²

Sipas propozimit nga zv/sekretarin e shtetit anglez për Evropën, Xhon Uesten në 5-9 nëntor 1990 dhe 18 dhjetor 1990, u zhvilluan takimet në nivel zëvendësministrash në Romë dhe në Gjenevë. Në këto takime pala angleze e rriti dëmshpërblimin që duhej të paguante qeveria shqiptare sipas pikës VI të “propozimit prej 7 pikash”. Duke përlogaritur interesin që nga viti 1985, shuma kishte arritur në 2.8 milionë dollarë. Zv/Ministri i Jashtëm Kapllani i cili vetëm 2 vite në parë nuk kishte pranuar të paguante as *edhe një mijë dollarë*, ai që kishte ironizuar se propozimet angleze ishin si “*të vendosësh karrocën përpara kalit*”⁹¹³ në këto dy takime u përpoq të negocinte për të paguar shumën 1.9 milinë dollarë USA.⁹¹⁴ Për këtë arsye edhe në këto 2 takime çështja mbeti pezull. Ajo që të bie në sy në këto dy takime është toni i zbutur, zveshja deri diku nga prepotenca dhe arroganca e diplomatëve shqiptar ndaj palës tjetër Takimi tjetër i rradhës u zhvillua në 23.7.1991, pasi ishin vendosur marrëdhëniet diplomatike midis dy vendeve, shuma e arritur e dëmshpërblimit kishte arritur në 6 milionë dollarë.⁹¹⁵ Një shumë e vogël ndëshkimi për arrogancën dhe paaftësinë për të menaxhuar marrëdhëniet diplomatike me botën e zhvilluar perëndimore.

3.4 Çështja “Popaj” dhe “ftohja” e marrëdhënieve me Italinë.

Në kulmin e marrëdhënieve diplomatike miqësore Shqipëri -Itali, më 12 dhjetor 1985, rreth orës 11.00, u futën në Ambasadën italiane 6 qytetar shqiptar, 2 burra e 4 gra të të njëjtës familje. Familja Popa i kërkoi ambasadorit italian, Francesko Karlo Xhentile, strehim politik, sepse sipas fjalës së tyre, thënë ambasadorit, ata ishin të dënuar me punë të detyruar nga regjimi në një kamp të punës së detyruar në Kule, pranë qytetit të Durrësit. Këtë dënim ata e kishin marrë për shkak se dy vëllezërit e tyre ishin arratisura nga Shqipëria.⁹¹⁶ Pas kësaj ambasadori italian në emër të mbrojtjes së të drejtave të njeriut pranoi strehimin politik të 6 personave të familjes Popa. Ministria e Jashtme e Shqipërisë reagoi menjëherë dhe duke e trajtuar çështjen si problem të mprehtë politik, kërkoi nga Ambasada italiane “*t’i nxirrte ata jashtë ambasadës e t’i dorëzonte menjëherë*.”⁹¹⁷ Ambasadori Xhentile pasi komunikoi me Romën, iu përgjigj MPJ të Shqipërisë se “*për këtë i duhej urdhër nga ministri i tij i Jashtëm, Andreotti*.”⁹¹⁸ Gjithashtu ai kërkoi nga diplomatët shqiptar, që kjo ndodhi të shihej si çështje humanitare sepse kishte të bënte me të drejtat e njeriut. Qeveria italiane sipas ambasadorit do të kishte vështirësi të madhe për dorëzimin e tyre, sepse “*do të ngrihej kundër saj parlamenti, shtypi dhe opinioni publik*.”⁹¹⁹

Qeveria shqiptare akuzoi pa u menduar dy herë, Ambasadën italiane se “*po abuzonte me imunitetin diplomatik, se me strehimin e tyre po ndërhynte në mënyrë të hapur në punët e brendshme dhe se ky veprim cënonte sovranitetin kombëtar*.”⁹²⁰ Menjëherë pas kësaj ajo dha urdhër rrethimin e Ambasadës italiane nga policia, ndjekjen dhe kontrollin e personelit të saj,

⁹¹² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.89, f.29, Informacion mbi bisedimet me anglezët normalizimin e marrëdhënieve dhe çështjen e arit

⁹¹³ Po aty, f.98

⁹¹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V. 1990, D.1358, f.13, Procesverbal për bisedimet e zhvilluara në Gjenevë midis delegacionit të RPSSH dhe delegacionit të Britanisë së madhe për çështjen e arit shqiptar

⁹¹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.64/1, f. 1, Disa mendime për takimin me MPJ të Anglisë.

⁹¹⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.43/2, f.1. Informacion takimi i zëvendësministrit të Jashtëm të RPSSH me ambasadorin italian në Shqipëri Francesko Xhentile në datën 12.12.1985, ora 14.45

⁹¹⁷ Po aty,

⁹¹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ V.1986, D.403/7, f. 10, Informacion mbi ngjarjen e Ambasadës italiane

⁹¹⁹ Po aty, f.10

⁹²⁰ AMEPJ, Fondi MPJ V.1986, D.403/7, f. 10, Informacion mbi ngjarjen e Ambasadës italiane

kontrollin e makinave dhe bagazheve të tyre. U dha, gjithashtu porosi për kontrollin e rreptë në pikat kufitare e doganore. Me këto veprime, qeveria shqiptare cënoi nenin 20 mbi “*paprekshmërinë e lokaliteteve*” të miratura në Konventën e Vjenës, në 1961, në të cilën Shqipëria bënte pjesë.⁹²¹

Për zgjidhjen e këtij problemi filloi një veprimtari e ngjeshur me takime diplomatike, me ambasadorin Xhentile në Tiranë, me autoritetet e MPJ të Italisë dhe u kërkua me insistim përgjigja nga ministri i Jashtëm italian Giulio Andreotti.

Vetëm pas pak orësh së ngjarjes, zëvendësministri i Jashtëm Sokrat Plaka thirri në ministrinë e Jashtme ambasadorin italian dhe i kërkoi dorëzimin e menjëhershëm të gjashtë qytetarëve shqiptarë. Por, përpara se ambasadori italian të japi përgjigje për 6 personat, i paraqet zv/ministrit të Jashtëm Plaka, një notë verbale me të cilën protestonte për futjen e një polici shqiptar në oborrin e Ambasadës . Ky veprim u cilësua nga Xhentile si “*cënim i integritetit të ambasadës italiane*.”⁹²² Zv/ministri i Jashtëm u justifikua se ishte një veprim në mbrojtje të ambasadës italiane dhe refuzoi të mbante përgjegjësi për cënimin e integritetit të saj. Në lidhje me kërkesën për dorëzimin e 6 qytetarëve shqiptar, ambasadori italian komunikoi se “*Italia u kushton një respekt e rëndësi të madhe të drejtave të njeriut dhe ky rast është thjesht rast human, ata janë 6 krijesa të varfra që kanë dashur të shpëtojnë nga puna e rëndë e kampit dhe të shkojnë në Itali. Po t’i lejonim të dalin organet tuaja do t’i dënojnë rëndë dhe kështu preken të drejtat e tyre të njeriut dhe ne bëhemi rast për këtë. Unë pres udhëzime nga qendra dhe po të më urdhërojnë do t’i lë të dalin. Por ata do t’ua dorëzoj zyrtarisht dhe dua të marr nga ju premtim zyrtar se ndaj tyre nuk do të merret as një masë ndjekjeje e të lihen të lirë të shkojnë në shtëpi, sepse ata nuk kanë bërë asnjë faj, vetëm se vëllezrit e tyre janë arratisur jashtë shtetit.*”⁹²³ Përgjigja e ambasadorit italian zhgënjeu Plakën i cili, brenda botëkuptimit ideologjik dhe psikozës së armiqve të jashtëm e trajtoi çështjen jo si cënim të të drejtave të njeriut por, si rasti i një veprimtarie armiqësore që synonte prishjen e marrëdhënieve miqësore midis dy vendeve. Mbajtja e shqiptarëve në ambasadën italiane sipas tij “*mund të shkaktonte ndërprerjen e marrëdhënieve miqësore midis Shqipërisë dhe Italisë.*”⁹²⁴

Si reagim ndaj qëndrimit të Ambasadës italiane në lidhje me çështjen, se disa zyrtarë të lartë të MPJ nuk do të shkonin në darkën që ishte planifikuar më parë nga ambasadori italian, në datën 21 dhjetor, darkë kjo e pranuar më parë. Me këtë vendim filloi “ftohja” graduale e marrëdhënieve të Shqipërisë me Italinë.

Ambasadori shqiptar në Romë Bashkim Dino, i udhëzuar nga MPJ, kërkoi po atë ditë takim me MPJ të Italisë Giulio Andreotti.⁹²⁵ Takimi me Andreottin nuk u realizua për faktin se ai ndodhej në Bruksel. Diplomati shqiptar u prit nga zëvendësdrejtori i Përgjithshëm Politik në MPJ të Italisë, B.Januc dhe shefi i zyrës politike për vendet fqinje Paolo Garofolo. Diplomati shqiptar kërkoi me tone të forta dhe urdhëruese dy diplomatët italian që “*të urdhëronin Ambasadën në Tiranë për t’i nxjerrë ata jashtë menjëherë.*”⁹²⁶ Ndërkohë dy zyrtarët e lartë italianë u ankuan për situatën e krijuar rreth Ambasadës dhe kërkuan heqjen e rrethimit të saj,

⁹²¹ https://www.academia.edu/3781541/Imunitetet_e_Privilegjet_e_Diplomatëve_sipas_Konventës_së_Vjenës, f.13, klikuar për herë të fundit më 6.9.2019, ora 20:24

⁹²² AMEPJ, Fondi MPJ V.1986, D.43/2, f.3. Informacion takimi i zëvendësministrit të Jashtëm të RPSSH me ambasadorin italian në Shqipëri Françesko Xhentile në datën 12.12.1985, ora 14.45

⁹²³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/2, f.4. Informacion takimi i zëvendësministrit të Jashtëm të RPSSH me ambasadorin italian në Shqipëri Françesko Xhentile në datën 12.12.1985, ora 14.45

⁹²⁴ Po aty,

⁹²⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.1, Radiogramë nr.5168, 5149, data 12.12.1985 ,dërguar ambasadorit në Romë Bashkim Dino

⁹²⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.228, Masat e marra lidhur me incidentin e datës 12 dhjetor 1985 në Ambasadën italiane në Tiranë

nga policia shqiptare. Duke mos marrë përgjigjen e pritur, MPJ Malile si kundërpërgjigje urdhëroi pezullimin e zyrtarëve shqiptar që do të shkonin në Itali me punë e shërbime të ndryshme, si dhe i atyre që do të kalonin tranzit në Itali.⁹²⁷

Më 13 dhjetor 1985, Reis Malile udhëzoi, herët në mëngjes, ambasadorin shqiptar, të dorëzonte një notë verbale të MPJ të Italisë, Giulio Andreottin në të cilën kërkohej *“dorëzimin sa më parë të gjashtë shtetasve shqiptar.”*⁹²⁸ Njëkohësisht në notë transmetohej shqetësimi i qeverisë shqiptare, për cënimin e sovranitetit kombëtar dhe njëkohësisht i kërkohej homologut italian Andreotti zgjidhjen sa më të shpejtë të çështjes, e cila mund të shkaktonte probleme në marrëdhëniet e mira midis dy vendeve.⁹²⁹ Po atë ditë, Sokrat Plaka protestoi përsëri në takim me ambasadorin italian, F.Xhentile, për veprimin e Ambasadës italiane. Ambasadori italian, në këtë takim, i kërkoi garanci me shkrim, zv/ministrit të Jashtëm shqiptar se *“në rast dorëzimi ata nuk do të persekutoheshin si dhe kërkoi të dhëna me shkrim për fajet e kryera prej tyre.”*⁹³⁰ Garancia e kërkuar nuk u dha dhe si e tillë, 6 personat vazhduan qëndrimin e tyre në Ambasadë.

Takimet diplomatike të tensionuara vazhduan. Drejtori i Përgjithshëm Politik i MPJ të Italisë, Boris Bianchieri si dhe shefi i zyrës për vendet fqinje, P.Garofolo, pritën ambasadorin shqiptar Bashkim Dino në Romë dhe këkuan të dhëna zyrtare për fajet që kishin kryer e dënimet që u ishin dhënë 6 anëtarëve të familjes Popa. Gjithashtu u kërkua dhe garanci nëse ata do të largoheshin nga ambasada italiane. Dino i përgjigjet me tone të prerë, se *“bëhej fjalë për një familje agjenturore, kriminelësh e bashkëpunorë të fashizmit dhe nazizmit.”*⁹³¹ Në këtë takim nga përfaqësuesit italian u kërkua që çështja të ruhej konfidenciale.

Për këtë ngjarje u vunë në dijeni të gjitha përfaqësitë shqiptare që *“çështja të mos bisedohej me të huajt.”*⁹³² Ditën e shtunë, ambasadori shqiptar në Romë u thirr në takim nga zv/sministri i Punëve të Jashtme Françesko Forte dhe nga Drejtor i Përgjithshëm Politik Bianchieri. Në këtë takim, ambasadori shqiptar dorëzoi notën që MPJ Malile ia dërgonte MPJ të Italisë G.Andreotti. Ambasadori italian, po në datën 14 dërgoi një notë protestë për *“keqtrajtimin e personelit të ambasadës dhe gjurmimin e pandërprerë të makinave të tyre.”*⁹³³ Për këtë ankesë e cila cënonte imunitetin diplomatik, të përcaktuar në Konventën e Vjenës 1961, nuk u bë asnjë përmirësim, përkundrazi ambasada do të vazhdojë e rrethuar dhe ndaj personelit diplomatik të ambasadës do të ketë presione dhe provokacione të vazhdueshme.

Propozimi i parë i palës italiane në lidhje me çështjen u bë në takimin e datës 15 dhjetor, kur ambasadori shqiptar në Romë dorëzoi të dhënat e kërkuara për 6 personat. Bianchieri pasi mori në dorë notën e vlerësoi atë si *“një dokument të rëndësishëm që u shërbente për të justifikuar dorëzimin e 6 qytetarëve shqiptar.”*⁹³⁴ Në këtë takim ai propozoi që *“dorëzimi t’u bëhej mjekëve shqiptarë të cilët do të hynin në Ambasadë pa armë dhe gjatë dorëzimit të ishte i pranishëm një funksionar italian i dërguar nga Roma. Kjo mund të bëhej edhe nëpërmjet përfaqësuesve të Kryqit të Kuq italian ose Komitetit italian për të Drejtat e Njeriut, të cilët të kishin të drejtën për t’i takuar para dorëzimit, edhe pas 2-3 muajsh mbasi të ishin dorëzuar.”*⁹³⁵

⁹²⁷ Po aty,

⁹²⁸ Po aty, f.229

⁹²⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.8-9, Teksti i notës së Reis Maliles, dërguar MPJ të Republikës italiane Xhulio Andreotti-

⁹³⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.229, Masat e marra lidhur me incidentin e datës 12 dhjetor 1985 në Ambasadën italiane në Tiranë

⁹³¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.38, Radiogramë nr.2722, dërguar MPJ të Shqipërisë nga ambasadori në Itali Bashkim Dino.

⁹³² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.230, Masat e marra lidhur me incidentin e datës 12 dhjetor 1985 në Ambasadën italiane në Tiranë

⁹³³ Po aty,

⁹³⁴ Po aty,

⁹³⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/7, f. 12, Informacion mbi ngjarjen e Ambasadës italiane

Në këtë takim u premtua se çështja do të shqyrtohej nga ministri i Jashtëm Andreotti dhe Kryeministri italian Bruno Kraksi. Lidhja e çështjes me organizatat për të drejtat e njeriut ishte në kuadër të fushatës që kishte përfshirë Perëndimin dhe SHBA, në përpjekjet e tyre për të rrëzuar regjimet komuniste në vendet e Evropës Lindore.

Po në datën 15 dhjetor, zv/ministri Plaka kërkoi në takim ambasadorin F.Xhentil, duke përdorur shantazh politik ai e konsideroi çështjen të lidhur me fashizmin dhe me këtë synoi të kompromentonte qeverinë italiane si përkrahëse të elementëve profashistë. *“ekzistonte shqetësimi te pala italiane se mos kjo çështje merrej vesh në botë- thotë Plaka-. Palën tonë nuk e shqetëson fare kjo gjë. Ne mburremi që luftojmë fashizmin. Me këtë nuk do të kompromentohemi ne. Ne kemi dokumenta që provojnë shërbimet që kanë kryer ata për fashistët, deri te lidhjet e tyre direkte me Jakomonin. Ne jemi kryelartë që luftojmë si fashizmin ashtu edhe revizionizmin. Ju zoti ambasador, nuk e njihni mirë Shqipërinë socialiste. Ne jemi të vendosur e se ulim kokën përpara askujt. ..”*⁹³⁶

Ambasadori italian sqaron se ai kishte vepruar mbi baën e ligjeve ndërkombëtare *“Unë u dhashë gjashtë personave vetëm azil politik. Po qe se ju keni ndonjë ligj që ndalon kërkesën e azilit nga qytetarët shqiptar, atëherë nuk është faji im që këta gjashtë persona kanë shkelur këtë ligj. Dhënia e azilit politik është një parim që flet qartë për një shtet demokratik, sepse ai shtet që nuk e njej të drejtën e azilit politik në atë shtet nuk ka civilizim.”*⁹³⁷ Zv/ministri Plaka, qeveria e të cilit nuk e kishte respektuar Konventën e Vjenës, i përgjigjet duke iu referuar Konventës së Vjenës e cila nuk e përmbante parimin e azilit politik e përmendur nga ambasadori italian. Sipas ambasadorit *“dhënia e azilit politik i takonte vet atij.”*⁹³⁸

Si rezultat i mos pranimit të kërkesës së qeverisë shqiptare dhe mosangazhimit të ministrit të jashtëm G.Andreotti, u njoftua ambasada në Romë, që të mos jepej asnjë vizë hyrjeje në Shqipëri për qytetarët italianë, duke filluar nga data 16 dhjetor, përfshirë edhe ata për të cilët ishte dhënë më parë autorizim. Po atë ditë, në 16 dhjetor ambasadori shqiptar u thirr në takim nga zëvendës drejtori i Përgjithshëm i MPJ në Romë, Januci, si dhe nga shefi i Degës Politike Garofolo. Ata theksuan se zvarritja që po i jepej zgjidhjes së problemit shkaktonte nga pala shqiptare sepse të dhënat nuk ishin të mjaftueshme. Për të gjashtë personat u kërkua edhe një herë informacione për pozitën legale të secilit sepse informacioni i dërguar nga pala shqiptare me promemorjen e 14 dhjetorit ishte i cunguar.⁹³⁹ Ky informacion ishte i rëndësishëm sepse të 6-të personat kishin kërkuar strehim politik dhe pala italiane ishte e interesuar për arsyet për të cilat ata ishin akuzuar. *“Sepse pa këto informacione sipas Januco-s nuk mund të vendosë*

⁹³⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/2, f.11, Takim i Sokrat Plakës me ambasadorin italian F. Xhentile, më datën 15 dhjetor 1985

⁹³⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/2, f.11, Informacion mbi takimin e Sokrat Plakës me Francesco Xhentili, më dt.15.12.1985

⁹³⁸ Po aty,

⁹³⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/1, f.10-12, Të dhënat që iu dhanë me kërkesën nga qeveria italiane në Promemorjen e datës 14.12.1985 thuhej: Kryetari i familjes, Moisi Popa, (i vdekur) i dënuar nga organet e drejtësisë si kollaboracionist dhe spiun i fashistëve italian e nazistëve gjerman dhe për krime kundër popullit. Bashkëshortja e Moisi Popës, Eleni Popa (e vdekur) ka qenë e dënuar gjithashtu si agjente në shërbim të fashistëve dhe nazistëve. Roland Popa, i biri i Moisiut, ka qenë në shërbim aktiv të forcave pushtuese fashiste e naziste dhe për t'i shpëtuar drejtësisë për krimet e tij është arratisur jashtë Shqipërisë. Ai vazhdon të jetë pjestar i organizatave fashiste e terroriste në emigracion, që dërguan grupin e diversantëve në Shqipëri në vitin 1982... Arqile Moisi Popa (i strehuar në ambasadë) i datëlindjes 1925, në vitin 1953, me vendim Nr.83, datë 4.7.1953, është dënuar nga Gjykata e Durrësit me dhjetë vjet burgim për veprimtari kundër shtetit shqiptar. Qytetarët që tani gjenden në Ambasadën italiane: Nikolla Popa, Eliana Popa, Teona Popa, Ermioni Popa dhe Zhaneta Popa ishin kompromentuar me agentura të huaja dhe kanë pasur kontakt me to. Hollësira për këta nuk mund të jepen, sepse përbëjnë sekret shtetror. Në vitin 1967 të 6-të këta persona, me vendim të Komitetit Ekzekutiv të Durrësit, u vendosën për të jetuar e punuar në fermë me punë të detyruar në fshatin Kulle të këtij rrethi.

qeveria.”⁹⁴⁰ Gjithashtu në emër të qeverisë së tij ai u interesua të dinte se “Çfarë mase do të merren ndaj tyre?... Ne kërkojmë të dimë në se nën ligjin shqiptar do të dënohen për hyrjen në ambasadë dhe çfarë?”⁹⁴¹ U kërkuar të dërgohej një observues italian ose një përfaqësues nga ambasada italiane në Tiranë që të ishte e pranishëm në se do të gjykohej.

Mosangazhimi i ministrit të Jashtëm Andreotti, shtoi dyshimin tek qeveria shqiptare se ky qëndrim i tij ndaj çështjes kishte qëllime të caktuara për tensionimin e marrëdhënieve midis dy vendeve, ndaj vendosi ta përshkallëzojë veprimtarinë e saj diplomatike në nota proteste. Në darkë vonë, të datës 16 dhjetor, zv/ministri i Jashtëm shqiptar Muhamet Kapllani i dorëzoi ambasadorit italian në Tiranë në emër të qeverisë shqiptare *notën protest* drejtuar qeverisë italiane. Në këtë notë MPJ të Shqipërisë, pasi paraqet komplimentat ambasadës së Republikës italiane, i transmeton qeverisë së Republikës së Italisë kundërshtimet e saj në lidhje me çështjen. dhe më pas duke akuzuar Ambasadën italiane thotë”... për shkeljen e imunitetit diplomatik për strehimin në Ambasadën italiane të 6 qytetarëve shqiptarë, të cilët ishin bashkëpunëtor të njohur të pushtesve fashiste italiane e të nazistëve gjermane, të implikuar drejtpërsëdrejti në krime ndaj patriotëve shqiptarë anti-fashiste për të cilat dhe janë dënuar nga gjyqet shqiptare...Ministria e Punëve të Jashtme e Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë, në emër të Qeverisë, proteston energjikisht për strehimin e paligjshëm të qytetarëve shqiptar në Ambasadën italiane në Tiranë dhe cënimin e sovranitetit kombëtar të Shqipërisë. Qeveria shqiptare përsërit me insistim kërkesën që gjashtë qytetarët shqiptarë t’u dorëzohen sa më parë autoriteteve shqiptare.”⁹⁴² Me këtë notë verbale, me tone agresive dhe imponuese, që shprehte më së miri karakterin e diplomacisë shqiptare të regjimit komunist u vështirësua akoma më shumë situata e cila po merrte përmasa të mëdha politike.

Në vend të përgjigjes së notës protestuese të 16 dhjetorit pala italiane kërkoi të dhëna të tjera në lidhje me personat e futur në ambasadë dhe këshilluan se “presionet e kërcënimit bllokojnë zgjidhjen e problemit”⁹⁴³ Si reagim ndaj kësaj një ditë më vonë, më 17 dhjetor MPJ udhëzoi ambasadën në Romë të komunikonte me ministrinë vetëm me radiograme të mbyllura.

Në datën 18 dhjetor 1985, ministri i Jashtëm Reis Malile i dorëzoi ambasadorit italian në Tiranë, një promemorie, në të cilën nënvizohej dëmi që i shkaktoi kjo ngjarje marrëdhënieve të mira ekzistuese midis dy vendeve. Në promemoria jepeshin dhe të dhëna të tjera në lidhje me 6 personat e strehuar në ambasadë, të cilët konsideroheshin si “bashkëpunëtorë të agjenturave të huaj në veprimtari kundër shtetit shqiptar.”⁹⁴⁴ Në këtë promemorie autoritetet shqiptare propozuan disa hapa për zgjidhjen e dorëzimit të 6 të strehuarve në ambasadë, “fillimisht do merreshin në dorëzim brenda ambasadës italiane nga mjekët shqiptar që u shërbenin diplomatëve. Më pas ata do të dorëzoheshin nga persona të autorizuar të ambasadës italiane në një institucion mjeksor shqiptar në Tiranë. Do të largoheshin nga ambasada italiane, duke vënë në dijeni më parë autoritetet shqiptare. (Kjo me pretekstin për të evituar ndonjë reagim nga ana e popullit). Do t’u dorëzoheshin funksionarëve të MPJ të Shqipërisë brenda në Ambasadën italiane ose në MPJ, nga persona të autorizuar nga Ambasada italiane.”⁹⁴⁵ Në promemorie premtohej gjithashtu se “autoritetet shqiptare çështjen e gjashtë qytetarëve shqiptar, që ishin strehuar në Ambasadën italiane, në bazë të ligjeve të vendit,

⁹⁴⁰ Po aty,

⁹⁴¹ Po aty,

⁹⁴² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.52, Teksti i notës dorëzuar ambasadës së Italisë datë 16.12.1985 dhe MPJ të Italisë.

⁹⁴³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.229 Masat e marra lidhur me incidentin e datës 12 dhjetor 1985 në Ambasadën italiane në Tiranë

⁹⁴⁴ Po aty, f.233

⁹⁴⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.110, Promemorie e datës 18.12.1985

⁹⁴⁶ Po aty,

ndiqet penalisht, por ne do ta shqyrtojmë me objektivitet, drejtësi dhe humanizëm, duke patur parasysh edhe moshën, gjendjen shëndetësore dhe faktin se 4 prej tyre janë gra.”⁹⁴⁶

Ambasadori Xhentile shprehu optimizëm për zgjidhjen e çështjes sipas promemorisë “me këtë promemorje do të jetë e mjaftueshme të merret vendimi i qeverisë sonë për zgjidhjen e çështjes. Unë shpresoj se do të jetë e mundshme të arrihet kjo me këtë dokument.”⁹⁴⁷ Më pas ambasadori shprehu ankesat e tij në lidhje me trajtimin në frymën jo miqësore të personelit të tij dhe atij vetë me “presionin e vazhdueshëm nëpërmjet rrethimit të ambasadës...”⁹⁴⁸ Reis Malile e ndërpreu duke i konsideruar ankesat vogëlsira dhe se gjërat e mëdha ishin “interesat e të dy shteteve tona, të marrëdhënieve tona.”⁹⁴⁹ MPJ të Shqipërisë e konsideron vogëlsirë cënimin e Konventës së Vjenës, ndërkohë që Ambasada italiane, deri në datën 22 mars kishte depozituar në MPJ të Shqipërisë 14 nota verbale për të protestuar ndaj qëndrimit provokues, ofendues, përndjekjes së vazhdueshme, kontrollit të personelit diplomatik të ambasadës së Republikës së Italisë. Sipas Konventës së Vjenës “Shteti akreditues është i detyruar të mbrojë e të garantojë personelin, pronën, ndërtesat, mjetet, postën e përfaqësitë diplomatike.”⁹⁵⁰ MPJ të Shqipërisë notat verbale të ambasadës italiane i nënvlerësoi duke i konsideruar ato si “përpjekje për të larguar vemëndjen nga gjendja jo normale e krijuar nga Ambasada italian.”⁹⁵¹

Në këtë takim u duk se 6 personat e familjes Popa do të dilnin së shpejti nga ambasada, me premtimin e ministrit dhe promemorisë se “ata do të trajtoheshin në rrugë administrative dhe nuk do të kishte persekutime”⁹⁵². Ambasadori Xhentile kërkoi gjithashtu që në rastin e daljes së familjes nga ambasada të mos botohej asnjë komunikatë shtypi në lidhje me daljen. Nga pala shqiptare u dha premtimi që çështja do të ruhej në konfidencë të plotë.⁹⁵³

Kopjen e promemorisë ambasadori shqiptar në Romë ia dorëzoi Drejtorit të Përgjithshëm Politik, Biankieri i cili, i konsideroi të dhënat e marra si pozitive dhe përsëriti kërkesën që “dorëzimi të bëhej nëpërmjet kryqit të Kuq Ndërkombëtar.”⁹⁵⁴ Gjithashtu ai njoftoi që agjenzia e lajmeve ANSA e kishte marrë lajmin, por ishte e ndaluar ta botonte këtë ngjarje.⁹⁵⁵

Me zhurmën që bëri qeveria shqiptare me rrethimin policor të ambasadës italiane në Tiranë, me komunikimet e shpeshta dhe të hapura në Romë, çështja u bë publike. Shtypi italian në vazhdim, publikoi incidentin në Ambasadën italiane dhe e komentoi atë si një ngjarje të rëndë e cila ndodhte për shkak të cënimit të të drejtave të njeriut. Gazeta “Il Giornale” më 20 dhjetor thekson se “rasti i Popajve tregon se në Shqipëri shkelen të drejtat e njeriut.”⁹⁵⁶

Publikimi i çështjes në shtypin italian shqetësoi qeverinë shqiptare, e cila shprehu menjëherë pakënaqësitë e saj. Më datën 20 dhjetor, Reis Maile i deklaroi ambasadorit italian se me porosi të qeverisë së tij t’i transmetohej urgjentisht ministrit të jashtëm Andreotti se “qeveria shqiptare nuk lejon shkeljen e sovranitetit e ndërhyrjen në punët e shtetit, nuk do të lejoj largimin jashtë vendit të 6 qytetarëve shqiptar, çdo orvajtje për t’i nxjerrë ata ilegalisht nga ambasada do të ngarkonte me përgjegjësi jashtëzakonisht të rënda palën tuaj për pasojat,

⁹⁴⁶ Po aty,

⁹⁴⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/2, f.15-18, Takimi i MPJ të Shqipërisë Reis Malile me ambasadorin Italian F. Xhentile.

⁹⁴⁸ Po aty

⁹⁴⁹ Po aty, f.17

⁹⁵⁰ https://www.academia.edu/3781541/Imunitetet_e_Privilegjet_e_Diplomatëve_sipas_Konventës_së_Vjenës

⁹⁵¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/1, f.74, Përgjigje e MPJ ndaj notave verbal të Ambasadës italiane në Shqipëri, më 1 prill 1986

⁹⁵² AMEPJ, V.1986, D.403/2, f.15-18, Takimi i MPJ të Shqipërisë Reis Malile me ambasadorin Italian F. Xhentile.

⁹⁵³ Po aty,

⁹⁵⁴ Po aty, f.234 Masat e marra lidhur me incidentin e datës 12 dhjetor 1985 në Ambasadën italiane në Tiranë

⁹⁵⁵ ANSA- Agjencia Kombëtare e Shypit italian është një agjenci italiane e lajmeve dhe shtypit e themeluar më 15 janar 1945 në Romë

⁹⁵⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/7, f.14, Informacion mbi ngjarjen në Ambasadën italiane.

kategorikisht nuk pranojmë ndërhyrjen e asnjë organizimi ndërkombëtar as nga Kryqi i Kuq italian as nga Kryqi i Kuq ndërkombëtare, problemi mund të zgjidhet vetëm midis dy shteteve tona. Çdo gjë që ka qenë e nevojshme për t'ua thënë, e kemi thënë nëpërmjet notave dhe dokumenteve zyrtare që ju kemi dhënë, të cilave pala juaj nuk ka marrë as mundimin t'u përgjigjet, nuk presim asgjë tjetër prej tyre përveç përgjigjes se kur do të dorëzohen 6 qytetarët shqiptar, autoriteteve shqiptare.”⁹⁵⁷ Si reagim, po atë ditë, u urdhërua ambasadori në Romë që të kthehej ditën tjetër në Shqipëri me justifikimin “për pushime e punë”⁹⁵⁸.

Menjëherë pas akuzës se “qeveria italiane cënoi sovranitetin e Shqipërisë” nga ambasada italiane, u përcoll një notë proteste për kontrollin që u bëhej makinave e bagazheve të diplomatëve të saj.⁹⁵⁹ Po atë ditë, më 21 dhjetor i ngarkuari me punë a.i në Romë, Qazim Tepshi, u thirr nga zëvendësdrejtori Politik Januçi, i cili dorëzoi me notë përgjigjen e shumëpritur nga qeveria shqiptare të MPJ të Italisë G. Andreotti-it. Januci theksoi se “qeveria italiane hedh poshtë akuzën që ka shkelur sovranitetin e Shqipërisë.”⁹⁶⁰

Në letrën e MPJ të Italisë G. Andreotti thuhej se “për sa i përket rastit të gjashtë qytetarëve shqiptarë, më duket se është e nevojshme t'u bëj të njohur paraprakisht, se këta persona kanë hyrë në selinë e Ambasadës së Italisë pa kërkuar asnjë autorizim, duke iu shmangur kështu pranisë aktive të policisë shqiptare. Qeverisë italiane nuk mund t'i ngarkohet asnjë përgjegjësi për sa ndodhi. Personat në fjalë kanë deklaruar se janë të persekutuar politikë dhe, me këtë cilësi, kanë kërkuar strehim. Kjo kërkesë specifike e ka detyruar Qeverinë italiane ta vlerësojë çështjen me një kujdes e vëmendje të veçantë dhe të thellë, në dritën e parimeve të së drejtës ndërkombëtare të pranuar nga të gjithë si dhe të normave përkatëse të rendit juridik të brendshëm. Ju sigurisht, nuk mund të mos mbani parasysh ndjeshmërinë ekstreme të opinionit publik dhe të Parlamentit italian për çdo gjë që ka të bëjë me çështjen e të drejtave të njeriut dhe kujdesin e përpiktë që qeveria italiane është e detyruar t'i kushtojë çdo ngjarjeje që ka të bëjë me to. Në këtë kontekst, jam i sigurtë se Ju do të kuptoni që dalja e gjashtë qytetarëve shqiptarë nga selia e ambasadës italiane mund të bëhet në bazë të disa modaliteteve që do t'i bëhen të njohura Ambasadës shqiptare në Romë. Megjithatë dëshiroj t'Ju siguroj se, në këtë linjë nga ana italiane do të bëhet gjithçka që është e mundur dhe e nevojshme për të arritur në një zgjidhje të kënaqshme të çështjes.”⁹⁶¹

Zgjidha e problemit për palën shqiptare e cila mendonte që duke ngritur zërin dhe duke shantazhuar do të zgjidhte problemin u vështirësua më tej. Rrjeti televiziv Rai UNO, transmetoi intervistën e Kryeministrit italian Bettino Craxi lidhur me ngjarjen në Ambasadën italiane në Tiranë. Sipas tij vështirësia e çështjes qëndronte “në atë që ngjarja kishte ndodhur në Shqipëri” dhe se “çështja duhej zgjidhur në marrëveshje me qeverinë Shqiptare dhe në përputhje me mbrojtjen e të drejtave të njeriut.”⁹⁶² Si reagim ndaj qëndrimit italian u dha urdhër porosia “që organet e policisë të kontrollojnë edhe makinën e ambasadorit e bagazhin e saj.”⁹⁶³ Por vetëm një ditë më vonë ky urdhër u anulua. Ditën e dielë, në datën 22 dhjetor, u botua në gazetën Zëri i Popullit njoftimi i Agjencisë Telegrafike shqiptare lidhur me incidentin në ambasadën

⁹⁵⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/2, f.20, Takimi i Drejtorit të Drejtorisë së Tretë Pirro Bitia me ambasadorin Italian F. Xhentile, më 20 dhjetor 1985

⁹⁵⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.235, Masat e marra lidhur me incidentin e datës 12 dhjetor 1985 në Ambasadën italiane në Tiranë

⁹⁵⁹ Po aty,

⁹⁶⁰ Po aty, f.235

⁹⁶¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.153, Letra e MPJ të Republikës së Italisë Xhulio Andreotti për MPJ të RPSSH Reis Malile

⁹⁶² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/7, f. 28, Mbi gjendjen aktuale të marrëdhënieve me Italinë dhe detajet që dalin

⁹⁶³ Po aty,

italiane dhe qëndrimin që mbajti udhëheqja shqiptare.⁹⁶⁴ Në të thuhej se “me gjithë kërkesën e Ministrisë së Punëve të Jashtme, adresuar Ambasadës Italiane në Tiranë dhe MPJ në Romë që këta persona t’u dorëzohen menjëherë autoriteve shqiptare, çështja akoma nuk është zgjidhur. Duke abuzuar me të drejtën e imunitetit diplomatik, qytetarët shqiptar vazhdojnë të mbahen në Ambasadën Italiane. Ky veprim përbën një ndërhyrje të palejueshme në punët e brendshme të Shqipërisë dhe një cënim të sovranitetit kombëtar... Misioni i ambasadave nuk është të interesohen dhe të bëhen strehë për rrugaçët, elementet turbullues e të diskretituar përpara popullit të tyre. Shqipëria askujt, asnjë institucioni të huaj, asnjë ambasade nuk i njeh të drejtën të tutelojë ose të bëhet gjykatës për qytetarët e saj. Çdo orvajtje për të nxitur e organizuar nxjerrjen e qytetarëve shqiptarë jashtë vendit përbën një ndërhyrje arrogante në punët e saj të brendshme”⁹⁶⁵

Në deklaratën e zv/sekretarit të Punëve të Brendshme të Italisë Rafaele Kosta, më 26 dhjetor 1985 u dhanë argumente juridik të strehimit politik të 6 shtetasve shqiptar. Ai përmendi Deklaratën e Përgjithsme e të Drejtave të Njeriut e vitit 1948, Pakti ndërkombëtar për të drejtat civile dhe politike i vitit 1966 si dhe Deklarata e OKB për strehimin territorial i vitit 1967. Në të tre këto akte Shqipëria nuk ishte palë.

1. Në deklaratën e Përgjithshme për të drejtat e njeriut e miratuar nga AP e OKB, më 10 dhjetor të vitit 1948, neni 14 i sajthuhet se “në rast ndjekjeje, çdo person ka të drejtë të kërkojë azil dhe ta fitojë atë në secilin vend, neni 14 paragrafi 1.”⁹⁶⁶
2. Në “Paktin Ndërkombëtar për të drejtat civile dhe politike”, të 16 dhjetorit 1966, neni 12 thotë:
3. Cilido që ndodhet ligjërisht në territorin e një shteti ka të drejtë të qarkullojë lirisht dhe të zgjedhë aty lirisht rezidencën e vet
4. Deklarata e Asamblesë së Përgjithshme të OKB, Nr.2312 e 14 dhjetorit 1967, e i titulluar “Për strehimin territorial”⁹⁶⁷
5. Të tre deklaratat qeveria shqiptare i hodhi poshtë duke arsyetuar që ato nuk kishin lidhje me strehimin diplomatik.⁹⁶⁸

Më 26 dhjetor 1985, u thirr ambasadori italian në Tiranë nga drejtori i Drejtorisë së Tretë Pirro Biti. Ambasadorit me tone të ashpra iu kërkua llogari lidhur me lajmin e botuar nga gazetë italiane “për helmimin e 6 qytetarëve shqiptar në ambasadën italiane”⁹⁶⁹ Sipas qeverisë shqiptar “misioni i përfaqësimit diplomatik kishte shkelur detyrat e saj.”⁹⁷⁰ Nga ana tjetër ambasadori italian kërkoi sqarime lidhur me dhënien e vizave për diplomatët italianë vetëm për një muaj. Përgjigja e palës shqiptare ishte “se ju e kuptoni vetë arsyen.”⁹⁷¹ Më 27 dhjetor u vendos ndalimi i futjes së makinave të ambasadave të tjera në oborrin e ambasadës italiane. Ambasadori italian kërkoi pas kësaj takimi me MPJ Malilen. Nuk iu dha përgjigje. U pezullua vizita e pedagogut italian që ishte planifikuar në janar 1986, në katedrën e gjuhës italiane në Universitetin e Gjuhëve të Huaja si dhe 4 pedagogë të tjerë të Universitetit të Romës që do të

⁹⁶⁴ Zëri i Popullit, Njoftim i Agjencisë telegrafike shqiptare, 22 dhjetor 1985, nr. 306 (11.676), f.1

⁹⁶⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.225-226, Letra e MPJ të Republikës së Italisë Xhulio Andreotti për MPJ të RPSSH Reis Malile

⁹⁶⁶ https://www.researchgate.net/publication/308230367_e_drejta_e_azilit_dhe_rregullimi_i_tij, klikuar për herë të fundit 8.9.2019, ora 1.24

⁹⁶⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/4, f.46, Për disa pretendime të autoriteteve italiane lidhur me të ashtuquajturën “Strehim Diplomantik” të 6-shtë shtetasve shqiptar në ambasadën italiane në Tiranë.

⁹⁶⁸ Po aty, f.50, E drejta e Strehimit Diplomantik

⁹⁶⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.236, Masat e marra lidhur me incidentin e datës 12 dhjetor 1985 në Ambasadën italiane në Tiranë

⁹⁷⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.506, f.236, Masat e marra lidhur me incidentin e datës 12 dhjetor 1985 në Ambasadën italiane në Tiranë

⁹⁷¹ Po aty,

vinin në janar - shkurt në bazë të protokollit midis dy universiteteve. U porosit që të përgatiteshin letra për t'ia dërguar direkt ambasadës italiane; nga disa qytetar të Durrësit, nga disa veteranë e nga disa studentë të Fakultetit histori-filologji.

Më 29 dhjetor 1985, ambasadori italian, telefonoi për të protestuar pranë MPJ të Shqipërisë se makina e tij ishte kontrolluar. Mbasditen e të njejtës ditë ambasadori telefonoi përsëri sepse ishte ndaluar të hyjë në ambasadën italiane makina e të ngarkuarit me punë a.i të Greqisë dhe më pas ajo e ambasadorit të Jugosllavisë.

Në datën 30 dhjetor, diplomacia italiane bëri përpjekje për të zgjidhur çështjen me dialog politik. Ambasadori italian, kërkoi në emër të qeverisë së tij që çështja e 6 personave të strehuar në ambasadë të zgjidhej në rrugën e bisedimeve, sipas tij qeveria italiane ishte ” *për gjetjen e një zgjidhjeje në një moment të mëvonshëm e më të qetë. Tani opinioni publik e parlamenti italian janë të përfshirë në reagime të ndezura. ... Ky është një problem shumë serioz dhe i komplikuar, për këtë arsye lypset që çështjen ta bisedojmë në mënyrë miqësore, për të arritur në një marrëveshje për t'i dorëzuar këta gjashtë persona* ”⁹⁷² Pavarësisht mesazhit për bisedime të qeta dhe të matura që do të ndihmonin në zgjidhjen e problemit, MPJ të Shqipërisë dërgoi një promemorje tjetër më datën 30 dhjetor, MPJ të Italisë, me tone të prera, të cilat akuzonin, bënin presion dhe shantazh dhe që nuk pranonin kompromis.

Gjatë vitit 1986 u ndërmorën takime të shpeshta diplomatike midis përfaqësuesve të MPJ të Italisë dhe diplomatëve shqiptar. Në disa prej tyre u shtruan ide që lehtësonin të dy palët për zgjidhjen e çështjes. Më datën 14 shkurt 1986 i ngarkuari me punë a.i i Italisë Patricio Fondi u takua me Drejtorin e Drejtorisë së Tretë, Pirro Biti. Në këtë takim diplomati italian bëri disa propozime, jo zyrtare, për zgjidhjen e çështjes “*që të zgjidhej shpejt duhej bashkëpunim në mënyrë që të gjendej një rrugëzgjidhje që ruante figurën si të Qeverisë italiane dhe të asaj shqiptare. Si hipotezë mund të arrihej në një marrëveshje që ata të dënohen duke u hequr shtetësinë shqiptare e të dëboheshin jashtë vendit si persona të padëshirueshëm, jo në Itali “se ne nuk i duam ata” por në ndonjë vend tjetër, ose të merren në mbrojtje nga ndonjë organizatë ndërkombëtare. Preokupacioni juaj është që të mos krijohet një precedent. ... Italia nuk do që të ndodhin ngjarje të tilla në të ardhmen. Qeveria italiane e sheh problemin e gjashtë personave jo si problem politik. ... Ajo e sheh këtë problem si problem humanitar, se 2 a 3 prej tyre janë të sëmurë e të moshuar, nuk kanë vrarë as vjedhur, dhe marrëveshjet ndërkombëtare e detyrojnë të kujdeset për ta, se kështu vepron çdo qeveri në Evropë. Opinioni publik italian është tepër i ndjeshëm për çështje të tilla”. Kjo kërkon që edhe pala shqiptare ta mbajë parasysh këtë realitet, jo për të ndërhyrë në punët tuaja të brendshme e në ligjet tuaja, por që të lehtësohet qeveria për ta zgjidhur sa më parë problemin.* ”⁹⁷³ Propozimet nuk u morën në konsideratë nga pala shqiptare, e cila, me kokëfortësi mbronte vijën e saj të veprimit dhe të konsiderimit të kësaj ngjarjeje, si një akt tradhëtie të lartë ndaj atdheut⁹⁷⁴

Italia e cila konsiderohej si partneri kryesor i Shqipërisë, me ngjarjen në Ambasadë me familjen Popaj nuk do të jetë në e tillë. Pothuaj pas kësaj marrëdhëniet kishin ngrirë⁹⁷⁵ Marrëdhëniet u përqëndruan vetëm në fushën tregtare, kurse në fusha të tjera shkëmbimet u pezulluan. U bllokuan gjithashtu bisedimet që kishin filluar në vitin 1984 për marrëveshjet dhe protokollet për shelfin kontinental, për mirëmbajtjen e kabllit nëndetar Shqipëri-Itali dhe

⁹⁷² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/2, f.20, Takimi i zëvendësministrit të jashtëm Sokrat Plaka me ambasadorin Italian F. Xhentile, më 30 dhjetor 1985

⁹⁷³ Po aty

⁹⁷⁴ Paragrafi 11 i nenit 47 të Kodit civil të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë thotë se ata që tentojnë të arratisë dënohen me jo më pak se 10 vjetë burg. Me këtë nen Kushtetuta nuk siguronte të drejtën e udhëtimit jashtë shtetit.

⁹⁷⁵ <http://www.panorama.com.al/rrefimi-i-diplomatit-dashnor-dervishi-kush-i-shpertheu-i-pari-dyert-e-ambasadave-te-huaja/> klikuar për herë të fundit më 10/19. 2019

protokollet për produkte të ndryshme, si dhe bisedimet për linjën ajrore Romë-Tiranë-Romë, për linjë e re me traget Bari-Durrës e kontratat e përfunduara me grupet turistike dhe kulturore. Nuk u morën inisiativa të reja për të thirrur delegacione nga Dhoma e tregtisë e delegacione tregtare të firmave të mëdha, edhe për ato që ishin vendosur më parë.⁹⁷⁶ Veprimtaria diplomatike u përqëndrua vetëm në zgjidhjen e incidentit të 12 dhjetorit. Sipas udhëzimeve këto marrëdhënie do ishin në kushtet e “ftohjes” *“Deri sa kjo çështje të përfundojë, marrëdhëniet e vendit me Italinë nuk mund të zhvillohen si më parë.”*⁹⁷⁷ Në fushën e propagandës me qëllim presionin politik u përgatitën artikuj që iu përgjigjën interpelancave në parlamentin italian, deklaratave të disa personaliteteve e manifestimeve që ishin zhvilluar, me qëllim që *“të demaskoheshin ato forca që ishin për prishjen e marrëdhënieve”*⁹⁷⁸ Herë pas here u dhanë lajme me sensin negativ që tregonin qëndrimet të Italisë në fushën e brendëshme e ndërkombëtare, si dhe krimet e përditshme në Itali Kamora, Mafia, droga, vjedhjet etj.⁹⁷⁹

Gjatë muajit qershor 1986, MPJ organizoi takime me pjesmarrjen e zv/drejtorit të sigurimit të shtetit, nënkryetarit të Gjykatës së Lartë, nënkryetarit të Hetusisë së Përgjithshme, Kryetarit të Hetusisë së rrethit të Durrësit dhe nënkryetarit të degës së Punëve të Brendshme të rrethit Durrës, në të cilat u diskutua problemi i evidentimit të plotë të personalitetit moralo-politik dhe i qëndrimit të familjes Popaj. Në këto takime u bisedua rreth mundësisë së shfrytëzimit të këtyre të dhënave për interesat e çështjes. U arrit në përfundimin që ishte me interes të hetohej në të gjitha aspektet si të karakterit penal, civil, administrativ, financiar, moral etj. dhe shfrytëzimi i të dhënave të grumbulluara të bëhej hap pas hapi, në kohën dhe format më të përshtatshme. E tërë kjo veprimtari u krye në rrugë sekrete.⁹⁸⁰ Të dhënat e mara që kishin të bënin me mos pagimin e faturave të energjisë së kësaj familje, në të cilat u llogaritën edhe për kohën kur ata ishin në ambasadë, iu dërguan ambasadës italiane e cila, ktheu përgjigje.

Kushtet e vështira ekonomike e detyruan, Ramiz Alinë të dërgoi sinjale për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve. Në Kongresin e 9-të PPSH ai shprehu se *“në politikën e Jashtme të Shqipërisë rëndësi të veçantë kishte zhvillimi i fqinjësinë së mirë me Italinë.”*⁹⁸¹ Përgjegjësia e “ftohjes” së marrëdhënieve sipas raportit të këshilltarit Politik të Sekretarit të Parë, Sofokli Lazrit në Kongresin e 9-të, iu delegua ambasadorit Xhentile sipas Lazrit *“dy qeveritë ishin të interesuara për zhvillimin e marrëdhënieve mbi baza të mira.”* Por, problemi në ambasadën italiane kishte ardhur për shkak të mosinformimit të mirë të qeverisë italiane nga ambasadori Xhentile. Sipas Lazrit *“kishte kontraditë midis asaj që thuhej në Romë dhe në Shqipëri.”*⁹⁸²

E tërë veprimtaria diplomatike në përgjithësi, dhe në veçanti me Italinë ka një kontraditë të madhe midis asaj që thuhej hapur dhe asaj që diskutohej brenda instancave të MPJ dhe Byrosë Politike. Edhe pse në Kongresin e 9-të të PPSH u dhanë sinjale për zhvillimi i fqinjësinë së mirë me Italinë, ambasadori Dino në Romë, në raportet e tij të fshehta akuzon qeverinë italiane për ftohjen e marrëdhënieve. Asnjë vullnet politik nuk u evidentua nga diplomacia shqiptare për zgjidhjen e incidentit të ambasadës dhe normalizim i marrëdhënieve me Italinë. Gjetja e zgjidhjes qëndronte tek “vullneti i mirë” i palës italiane.

⁹⁷⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.484, f.17, Përgjigja e MPJ të Shqipërisë dërkuar MPJ të Italisë De Mikelis, tiranë 10 maj 1990

⁹⁷⁷ Po aty

⁹⁷⁸ Po aty,

⁹⁷⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/7, f.25, Lidhur me gjashtë qytetarët shqiptarë që mbahen në Ambasadën italiane

⁹⁸⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/3, f.3, Për detyrimet e familjes Popa.

⁹⁸¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.3, f.1-4, Diskutim i MPJ Reis Malile në Kongresin e 9-të të PPSH

⁹⁸² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.402, f.113, Informacion mbi marrëdhëniet e Italisë me vendin tonë gjatë vitit 1986.

Menjëherë pas Kongresit të 9-të të PPSH, ambasadori Xhentile kërkoi takim me MPJ Reis Malile por, ky takim me të nuk u mundësua. Ambasadorim e priti, në 9 dhjetor 1986, zv/ministri i Jashtëm Muhamet Kapllani. Me shpresën se marrëdhëniet do të ecnin tashmë në rrugën e përmirësimit, ambasadori u interesua të dinte nëse qeveria shqiptare kishte vendosur të lejonte 6 qytetarët shqiptar të largoheshin nga territori shqiptar. Pyetja u konsiderua si cënim i “sovrانيتit” dhe se “*Viza ishte një element i sovranitetit të shtetit shqiptar.*”⁹⁸³ Pas kësaj Xhentile njoftoi zëvendësministrin se “*Popajt kishin kërkuar që të linin nacionalitetin shqiptar.*” Edhe kjo sipas zëvendësministrit ishte “*çështje e sovranitetit*”⁹⁸⁴ Kjo bisedë midis dy diplomatëve të dy vendeve tregoi që qeveria shqiptare ishte për zhvillimin e marrëdhënieve pa ndryshuar qëndrim nga çështja e Popajve. Marrëdhëniet midis dy vendeve vazhduan të “ngrinin”.

Incidenti i ambasadës ishte një çështje e vështirë edhe për qeverinë italiane, e cila pasi kishte lënë pas krizat nën ndikimin e Luftës së Ftohtë, që kishin tronditur opinionin me zbulimin e strukturave paramilitare të së djathtës, të njohura me emërtimin “Gladio”, me rrëmbimin dhe vrasjen e Aldo Moros dhe historitë me “Brigadat e Kuqe”, ua kishin lënë vendin kompromiseve të mëdha historike, duke krijuar për herë të parë në historinë e Italisë një koalicion qeverisës midis demokristianëve të Arnaldo Forlanit dhe Giulio Andreotit dhe socialistëve të Bettino Craxit. Pavarësisht nga krizat dhe ndryshimet e shpeshta të qeverive, që ishin bërë një dukuri normale në Itali kishin ndodhur disa ndryshime cilësore.⁹⁸⁵ Çështjen e strehimit të familjes shqiptare në ambasadën italiane, qeveria e Bettinno Crax-it dhe pas 1989 e Giulio Andreott-it e shqyrtuan çështjen në dritën e parimeve të së drejtës ndërkombëtare, kjo për shkak të faktorëve të jashtëm dhe ndërvlerësive së Italisë me konventat ndërkombëtare dhe marrëdhëniet e saj me SHBA. Aktivizimi i Vatikanit për gjashtë personat e strehuar në ambasadën italiane me letrat e peshkopëve arbëreshë, në demonstratat që bënë organizatat katolike bashkë me ato të të arratisurve politik nga Shqipëria e vende të tjera të Evropës Lindore vështirësuan situatën e qeverisë italiane.⁹⁸⁶

Nga ana tjetër Italisë në politikën e jashtme të saj nuk i interesonte prishja e marrëdhënieve me Shqipërinë sepse në rajon me fqinjët predispozicioni i Italisë për një zgjidhje të problemit, ishte i lidhur me marrëdhëniet e saj me Jugosllavinë dhe Shqipërinë. Marrëdhëniet Itali-Jugosllavi ishin të lidhura me Shqipërinë si një palë e tretë që ndikonte direkt me afrimin ose largimin e marrëdhënieve të këtyre vendeve. Për Italinë Adriatiku nuk ishte i sigurt pa një Shqipëri të afruar e të pajtuar me Italinë e Evropën. Nisur nga kjo politikë ajo bëri përpjekje pavarësisht çështjes Popaj, që Shqipëria të bëhej pjesë e Nismës së Adriatikut. Qeveria shqiptare në presionin e gjendjes së vështirë me fqinjin e saj verior Jugosllavinë, me vështirësitë e saj të brendshme dhe me qëllimin e përmirësimit të marrëdhënieve me Italinë, aderoi në Nismën e Adriatikut më nëntor 1989.⁹⁸⁷

Presionet me çështjet e të drejtave të njeriut kishte marrë forcë të re aktuale pas takimit Regan - Gorbaçov, 1985, e cila u konkretizua edhe në turneun e William F. Schulz drejtori ekzekutiv i Amnesty International, në Rumani, Hungari e Jugosllavi ku ndër të tjera ai theksoi “*përpjekjet e SHBA për mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut në Evropën Lindore*”.⁹⁸⁸ SHBA -së i interesonte që edhe në Shqipëri të kishte një problem të hapur, ndoshta jo për ta shfrytëzuar

⁹⁸³ Po aty,

⁹⁸⁴ Po aty,

⁹⁸⁵ <http://www.panorama.com.al/rrefimi-i-diplomatit-dashnor-dervishi-kush-i-shpertheu-i-pari-dyert-e-ambasadave-te-huaja/> klikuar për herë të fundit më 10/19/ 2019

⁹⁸⁶ Po aty,

⁹⁸⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.45, f.100, Mbi disa presione të vendeve fqinje

⁹⁸⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/7, f. 28, Mbi gjendjen aktuale të marrëdhënieve me Italinë dhe detajet që dalin

tani por në kushte të caktuara.”⁹⁸⁹ Me këtë ngjarje Perëndimi kishte një kartë në dorë ndaj Shqipërisë.

Kjo politikë me synimin për të tërhequr Shqipërinë në orbitën e saj të Perëndimit por njëkohësisht edhe nëpërmjet presionit ideologjik dhe politik ishte karakteristikë e politikës perëndimore të viteve '80, e cila kishte si qëllim rrëzimin e butë të regjimit komunist. Me çështjen Popaj zhvillimi i ri politik qëndroi në faktin se Italia u bë qëndra nga ku Shqipërisë iu bënë presione të këtij lloji të drejtura nga Vatikani. Thënia e Papës për Shqipërinë *”i vetmi vënd vend ateist”* do të thotë se ky është objektivi kryesor i Vatikanit dhe prapa tij është dhe Perëndimi.⁹⁹⁰

Opinionin ndërkombëtar reagoi me rastin e mbajtjes në Ambasadën italiane të 6 qytetarëve shqiptar, dhe e konsideruan atë si cënim i rëndë i të drejtave të njeriut. Presioni u shtua dhe nga seksionet e mbrojtjes së të Drejtave të Njeriut në botë por edhe nga individë të ndryshëm. Nga seksionet e mbrojtjes së të Drejtave të Njeriut, nëpërmjet mesazheve, letrave kërkohej *“që të lejoheshin të gjashtë personat e strehuar në ambasadën Italiane në Tiranë dhe të iknin në vendin që ato dëshirojnë. Komiteti i Punës për Shqipërinë i shoqatës ndërkombëtare për të drejtat e njeriut shpreson për një zgjidhje të shpejtë të kësaj çështjeje, duke u nisur gjithashtu edhe nga interesi i një gjendjeje sa më pak të tensionuar midis RPSSH dhe RFGJ”*.⁹⁹¹ Një qëndrim i papajtueshëm i qeverisë shqiptare, mund të ndikonte negativisht në procesin e normalizimit të marrëdhënieve midis dy vendeve. Për këtë arsye qeveria shqiptare vendosi të jetë e kujdesshme ndaj tyre. Letra të tjera në emër të Drejtave të Njeriut vazhduan gjatë viteve në vazhdim. Trajtimi i çështjes në kuadrin e të drejtave të njeriut dhe nënvizimi i vazhdueshëm nga diplomatët italian se sensibiliteti i opinionit publik italian, parlamenti dhe shtypi për këtë çështje ishin shumë sensibil, propozimet italiane për ndërmjetësimin e organizatave ndërkombëtare, si Kryqi i Kuq Ndërkombëtar, Komisioni i OKB-së për të Drejtat e njeriut u konsiderua nga qeveria shqiptare se *“ngjarja ishte e përgatitur, paramenduar e koordinuar me forca të ndryshme të vendeve perëndimore ndoshta edhe me ato jugosllave, për t'i ushtruar presion Shqipërisë në këtë aspekt shumë të ndjeshëm për të.”*^{992 993}

Deri në fundin e vitit 1989, çështja mbeti e pazgjidhur. Disa personalitete politike të rretheve të majta kishin shprehur interes për zgjidhjen e çështjes. Në fund të majit 1987 Shqipërinë e vizitoi jo zyrtarisht, senatori italian Rino Serri (Anëtar i KQ të Partisë Komuniste Italiane dhe Komisionit të Jashtëm të Senatit). Serri gjatë pushimeve në Shqipëri u takua me funksionarë të MPJ. Në këto takime ai sugjeroi krijimin e një grupi deputetësh e senatorësh nga parti të ndryshme në Itali, dashamirës të Shqipërisë, të cilët të vinin në Tiranë dhe të bisedonin për zgjidhjen e çështjes. Kjo do të ishte “koperturë” për Andreottin për të zgjidhur çështjen. Si e tillë çështja do të spostohej si çështje për zgjidhje midis dy parlamenteve.⁹⁹⁴ Fillimisht idea për krijimin e grupit parlamentar midis dy vendeve për zgjidhjen e çështjes u pranua nga pala shqiptare, por më pas ajo u la në heshtje. Për zgjidhjen e çështjes dhe me qëllim përmirësimin e marrëdhënieve midis dy vendeve u propozua që Shqipërinë ta vizitonte

⁹⁸⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.403/7, f.51-52, Qëndrime dhe sugjerime të nxjerra nga takimet me drejtues të MPJ italiane, miq, diplomatë, afaristë, etj. lidhur me zgjidhjen e incidentit të 12 dhjetorit në ambasadën italiane.

⁹⁹⁰ Po aty, f.60, Të dhënat mbi tezat dhe qëndrimet e fundit të palës italiane lidhur me gjashtë qytetarët shqiptar.

⁹⁹¹ AMEPJ, V.1986, D.356, f.41-42, Radiogramë nga ambasadori në Vjenë Idriz Bardhi drejtuar MPJ

⁹⁹² Po aty

⁹⁹³ Në lidhje se kush ishte ideatori i kësaj çështjeje, gjatë studimit, nuk është gjetur asnjë dokument që e vërteton. Ka vetëm huazime të diplomatëve italianë dhe europianë në lidhje me këtë.

⁹⁹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.488, f.52-58, Informacion Mbi vizitën e senatorit italian Rino Serri

Presidenti i Republikës së Italisë Francesco Cossiga, por dhe kjo nuk u realizua.⁹⁹⁵ Zgjidhja e çështjes kishte arritur pothuaj në ezaurim të plotë dhe herë pas here ktheheshin andej nga kishin filluar, duke ardhur rrotull brenda një rrethi vicioz.⁹⁹⁶

Në këto kushte dhe me ngjarjet në Evropën Lindorë në Plenumin e 9-të të KQ të PPSH në u vendos që *“Me Italinë të intensifikohen përpjekjet për zhbllokimin e gjendjes, duke kapërcyer pengesat e njohura. Për të strehuarit në ambasadën italiane në Tiranë u insistua që ata të dorëzoheshin shtetit shqiptar.”*⁹⁹⁷ Më 27 janar 1990 Drejtori i Përgjithshëm i Çështjeve Politike, Albasadori Perlot në MPJ të Italisë, lajmëroi ambasadorin shqiptar në Itali Dashnor Dervishi (e mori detyrën 16 shtator 1988) se dy prej gjashtë Popajve që gjendeshin akoma, pas 4 vjetësh në ambasadën italiane në Shqipëri ishin shumë të sëmurë. MPJ, me udhëzimet e plenumit, reagoi menjëherë duke kërkuar që *“dy vëllezërit e sëmurë t’i marrë nën mbikqyrjen e vet Kryqi i Kuq shqiptare, i cili do t’i vendoste në një institucion shëndetësor të kualifikuar. Më pas ata mund të plotësonin dokumentacionin për t’u pajisur me pashaportë shqiptare për të shkuar jashtë shtetit për tu kuruar.”*⁹⁹⁸ Ky propozim nuk u pranua nga ambasada italiane dhe nga 6 Popajt. Më 22 shkurt 1990, Drejtori i Përgjithshëm i Çështjeve Politike, Albasadori Perlot i sugjeroi Sofokli Lazrit që Ambasadori i ri italian De Michelis të takohet sa më parë me palën shqiptare për të përcaktuar format e daljes jashtë të vëllezërve Popa

Në datën 2 mars 1990, MPJ i dërgoi një notë Ambasadës italiane në Tiranë, e cila e njoftonte se Gjykata e Lartë e RPSH *“i konsideronte të lirë dhe gëzonin të gjitha të drejtat e parashikuara në legjislacionin shqiptar. Kjo përfshinte edhe të drejtën e tyre që, në rast se dëshirojnë, të dalin jashtë shtetit, duke zbatuar rregullat përkatëse për pajisjen me pasaportë shqiptare dhe marrjen e vizës së daljes.”*⁹⁹⁹ Në 3 mars, ambasada italiane ktheu përgjigjen zyrtar duke njoftuar se *“të interesuarit refuzuan të marrin dokumentin, megjithëse ju bë e ditur atyre përmbajtja.”*¹⁰⁰⁰ Gjatë muajit mars u zhvilluan disa takime të këshilltarit Politik Sofokli Lazrit me ambasadorin italian, pala shqiptare insistonte që 6 Popajt të largoheshin nga Shqipëria të pajisur me pasaportë shqiptare dhe për këtë arsye ata duhet të qëndronin një natë në një nga Hotelet e Tiranës për të plotësuar formulart për tu pajisur me pasaportë, dhe më pas të largoheshin. Ky variant nuk gjeti mbështetje nga ambasada italiane e cila shprehte dhe interesat e 6 qytetarëve shqiptar në ambasadë. Sipas tyre *“Popajt nuk duan asnjë dokument për largimin e tyre. Ata preferojnë të vdesin se sa të jenë nën sovranitetin shqiptar, qoftë edhe një minutë.”*¹⁰⁰¹

Në promemorjen e datës 17 prill, të Ambasadës italiane u kërkuar pas vizitës mjeksore nga mjekët italian që 6 Popajt kishin nevojë për kujdes mjeksor për këtë arsye ata duhet të kuroheshin në një nga spitalet e Italisë, pasi Popajt refuzonin të kuroheshin në Shqipëri. Për këtë arsye u propozua që me 29 prill 1990, të merreshin me dy autoambulanca të Kryqit të Kuq Italian, që do të zbrisnin në Durrës, më pas do të merrnin Popajt në Tiranë dhe me të njëjtin traget do të ktheheshin në Trieste.¹⁰⁰² Kërkesa e Promemorjes së datës 17 prill u refuzua nga

⁹⁹⁵ Po aty, f.

⁹⁹⁶ <http://www.panorama.com.al/rrefimi-i-diplomatit-dashnor-dervishi-kush-i-shpertheu-i-pari-dyert-e-ambasadave-te-huaja/> klikuar për herë të fundit më 10/19. 2019

⁹⁹⁷ AQSH, Fondi 14 APOU, V.1990, D. 1, f.13, Plenumi i 9-të, i KQ të PPSH, Vendim Nr.5, dt.23.1.1990.

⁹⁹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1980, D.499 f.1, Informacion. Sokrat Plaka thirri ambasadorin italian Dr Andreis,

⁹⁹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.499, f. 12, Nota Verbale e MPJ dërguar Ambasadës italiane në Tiranë. Gjykata e lartë e RPSH u krijuar me vendimet e reformimeve të legjislacionit shqiptar e me vendimet e Plenumit të 9-të të KQ të PPSH, 23 janar 1990

¹⁰⁰⁰ Po aty, f. 21, Nota Verbale e Ambasadës Italiane. 3 mars 1990

¹⁰⁰¹ Po aty, f.49, Informacion lidhur me problemin e Popajve.

¹⁰⁰² Po aty, f.77, Promemorja Ambasadës italiane dërguar MPJ, e datës 17 prill 1990

MPJ e Shqipërisë me notën e datës 18 prill.¹⁰⁰³ Qeveria shqiptare pa marrë parasysh gjëndjen shëndetësore të 6 qytetarëve e vonoi dhe zvarriti më tej situatën.

Në kushtet kur çështja e Popajve nuk gjeti zgjidhje në bisedimet dypalëshe, pala italiane, e kaloi zgjidhjen e problemit të Popajve në sekretariatit të OKB-së. Kryeministri Andreotti dhe Ministri i Jashtëm De Michelis më pas i kërkuan Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së, De Kuelarit që të angazhohej me zgjidhjen e Popajve.¹⁰⁰⁴

Në datën 9 maj 1990, Sekretari i Përgjithshëm Peres De Kuelar, i cili më datën 13 maj do të vizitonte Shqipërinë me kërkesën e MPJ të Shqipërisë Reis Malile, i dërgon këtij të fundit një mesazh verbal ku i thotë *“jam duke ndjekur me interes të madh vendimet e rëndësishme që po merren në vendin tuaj. Pres të mësoj legjislacionin tuaj të ri. Mbetem me shpresë se në këtë frymë do të jetë e mundur të zgjidhen mbi një bazë humanitare disa çështje përfshirë një, e cila ka qenë subjekt i komunikimeve jo-zyrtare midis zyrtarëve tona. ... Unë besoj se me të vërtetë do të ishte në të mirë të të gjithëve, përfshi qeverinë tuaj, që të zbatohet mirëkuptimi bilateral mbi këtë çështje duke shfrytëzuar kohën e vizitës sime në vendin tuaj.”*¹⁰⁰⁵

Me vizitën e Peres De Kuelarit në Shqipëri më 13 maj 1990, dhe mesazhin që ai përcolli që *“OKB-ja nuk ngatërrohet me çështjen e Popajve po unë dua të luaj një rol teknik të vullnetit të mirë, të ndihmoj në zgjidhjen e problemit që ka bllokuar marrëdhëniet midis dy vendeve fqinjë.”* dhe se *“Italianët duan ta zgjidhin këtë problem shpejt se duan T’ju ftojnë juve në Itali”*¹⁰⁰⁶ detyroi qeverinë shqiptare të lejonte 6 Popajt të largoheshin, në datën 16 maj 1990 nga Shqipëria.¹⁰⁰⁷

Nikollë Popa, njëri nga të gjashtë, deklaroi se u larguan nga Shqipëria e cila kishte *“një sistem gjakësor, sistem vdekje kundër çdo personi që nuk mendon e vepron sipas regjimit. Është një politikë e rrejshme karshi botës së jashtme për të pasur ushqim...”*¹⁰⁰⁸ Fjalët e këtij njeriu të vuajtur, janë e vërteta e hidhur për popullin shqiptar..

Lirimi i 6 Popajve si rezultat i vizitës së Peres De Kuelarit tregoi mungesën e pjekurisë diplomatike të qeverisë shqiptare, të cilës edhe në këtë rast i mungoi aftësia e komunikimit, e kompromisit, e maturisë, e largpamësisë e të vepruarit në shërbim të interesave të qytetarëve të saj. Kjo ngjarje dhe të gjitha të tjerat të cilat, kornizuan diplomacinë e regjimit komunist dëshmuar që veprimtaria diplomatike u karakterizua nga akte hakmarrëse, mospërfillje ndaj imunitetit diplomatik, nga tone të ashpra ndaj ambasadorit dhe përfaqësuesve të tjerë të palëve diplomatike, nga mungesa e komunikimit dhe bashkëveprimit. Në asnjë perspektivë nuk mund të konsiderohet komunikimi me tone të prera, të ashpra, cinike, sarkastike, presionit, shantazhit, injorimit si mënyra të një diplomacie të mirë. Diplomacia e mirë dhe në mbrojtje të interesave të përgjithshme të vendit e të qytetarëve të saj, është kur me artin e komunikimit me maturi, informojnë njëra-tjetrën duke i përparuar marrëdhëniet nëpërmjet misionarëve të tyre diplomatik.

Marrëdhëniet e mira diplomatike të dy shteteve, prishen nga një incident i cili, nuk ishte unik në marrëdhëniet ndërkombëtare. Ky incident u vlerësua nga diplomacia shqiptare si faktor themelor që përcaktoi marrëdhëniet midis dy vendeve dhe jo si një faktor i jashtëm që nuk ishte krijuar as nga pala shqiptare dhe as nga ajo italiane, për këtë arsye marrëdhëniet duhet të ecnin normalisht pavarësisht nga zgjidhja e problemit. Kisinger thotë *“thelbi i politikës së*

¹⁰⁰³ Po aty, Nota që iu dorëzua ambasadorit italian De Andreis, 18 mars 1990

¹⁰⁰⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.45, f.100, Mbi disa presione të vendeve fqinje

¹⁰⁰⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.499, f.202, Mesazhi verbal i Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së Peres De Kuelarit, më 9.5.1990

¹⁰⁰⁶ Po aty, Informacin, Peres De Kuelari për Popajt.

¹⁰⁰⁷ Po aty, Programi i largimit të Popajve nga Shqipëria

¹⁰⁰⁸ Po aty, f. 322, Intervista me Nikollë Popën, një nga pjestarët e familjes Popaj, në shtypin italian

*jashtme është pikërisht aftësia për të akumuluar nuancat e ndryshme, në shërbim të synimeve afatgjata.*¹⁰⁰⁹ Pikërisht ky thelb i politikës së jashtme i mungoi diplomacisë shqiptare të viteve 1978-1990. Kjo ngjarje me një peshë të papërfillshme në një vend demokratik, në Shqipërinë komunist ku të drejtat e njeriut nuk respektoheshin merr përmasa të mëdha politike.

Çdo diplomaci që arrin të mbrojë interesat e vërteta kombëtare të shtetit që përfaqëson, pavaresisht mjetit (jo dhunës) quhet e suksesshme. E rëndësishme është çfarë konsideron ajo interes kombëtar. Në rastin e Shqipërisë interesat për mbajtje pushteti mbështilleshin në fasadë me interesat kombëtare, dhe kjo nuk është vetëm diplomaci, por edhe demagogji.

¹⁰⁰⁹ Kissinger, f.- 741

KREU IV. PËRPJEKJET PËR TË DALË NGA “VETËIZOLIMI”, NJË HAPI DETYRUAR

Me ardhjen e Gorbaçovit në krye të partisë dhe shtetit sovjetik filloi një periudhë e re në marrëdhëniet Lindje-Perëndim. Përveç personalitetit dhe vizionit të vet Gorbaçovit, këtë klimë e favorizonte edhe kriza ekonomike ku kishin hyrë dy superfuqitë, veçanërisht BRSS, për shkak të harxhimeve të mëdha në paisjet ushtarake dhe mbajtjen e tyre. Bashkimi Sovjetik po shihej tashmë si një partner i ngushtë dhe i besueshëm nga Perëndimi në çështjet më të rëndësishme të zhvillimit evropian, por edhe botëror.¹⁰¹⁰

Në nëntor 1985, Presidenti amerikan Ronald Reagan dhe Sekretari i Përgjithshëm i Byrosë Politike, Mikhail Gorbachev u takuan në Samitin e Gjenevës. Temë e bisedimeve të Samitit ishte projekti amerikan hapësinor i Nismës së Mbrotjes Strategjike (SDI), armatimet strategjike, Afganistani dhe të drejtat e njeriut. Bisedimet dy-ditore nuk zgjidhën problemet kryesore, por ky takim shënon një kthesë klimatike në marrëdhëniet Lindje-Perëndim. Për herë të parë dy Fuqitë e Mëdha vendosën të reduktojnë arsenalet ushtarake, duke filluar me shkatërrimin e “euroraketave”, raketa me rreze të shkurtër dhe të mesme.¹⁰¹¹

Në dhjetor 1988 Gorbaçovi në Kombet e Bashkuara deklaroi se Bashkimi Sovjetik ishte gati të reduktonte në mënyrë të njëanshme me rreth 10 % efektivat e Armatës së Kuqe. Ndërkohë kishin filluar bisedimet START për reduktimin e raketave me rreze të gjatë, gjë e cila do të përbënte një hap vendimtar në takimin e nivelit të lartë Rejkavik (në Islandë) me impenjimin për t'i reduktuar raketat përgjysëm dhe që do të firmoseshin në 1991 nga Gorbaçovi dhe Bushi.¹⁰¹² Ulja relative e tensionit ndërkombëtar krijoi një atmosferë detante në marrëdhëniet midis shteteve. Në vend të Luftës së Ftohtë po hynte një rend ndërkombëtar që bazohej në kooperimin midis Fuqive të Mëdha.¹⁰¹³

Me zbutjen e tensioneve midis dy superfuqive, në skenën evropiane ndodhën zhvillime të rëndësishme. Ato u shoqëruan me faktorë të rinj e prirje të reja drejt zbutjes së frymës së konfrontimit të blloqeve. Këto zhvillime forcuan ndjenjën e riafirmimit të pavarësisë dhe identitetit kombëtar duke u finalizuar me bashkimin e Gjermanisë. Në këtë klimë, vala e reformizmit që përfshiu vendet e Evropës Lindore, në BS, Poloni, Hungari, Bullgari, Çekosllovakia dhe Rumani rrëzoi regjimet komuniste. Pushteti u zëvendësua me forcat demokratike të djathta dhe jekomuniste. Në të gjithë këto vende u kalua në eliminimin e udhëheqjes së partisë komuniste, duke hequr edhe nenet kushtetuese që sanksiononin këtë rol, e cila hapi rrugën e pluralizmit politik dhe zgjedhjeve të lira dhe demokratike. Reformat demokratike synuan shkaputjen nga stalinizmi, socializmi totalitar, dhe vendosjen dhe zgjerimin e përmasave të lirisë dhe dimensioneve të të drejtave të njeriut. Në planin ideologjik, u gjallëruan rryma dhe ideologji antikomuniste. Në planin ekonomik predominuan tendencat e decentralizimit të përgjithshëm dhe futja shkallë shkallë e ekonomisë së tregut e të iniciativave private.

Ndryshimet në Evropën Lindore, çuan në prishjen e ekuilibrave ekzistues duke nxitur përvijimin e një fizionomie të re të Evropës. Në një dritë tjetër u shtruan problemet e sigurimit e të bashkëpunimit në kontinent. Gjithashtu në planin ekonomik vendet e Evropës Lindore në

¹⁰¹⁰ Zeneli, Bashkim, *Për Gjermaninë, Histori diplomatike dhe kujtime*,..., f.133

¹⁰¹¹ Kisinger, *Diplomacia*,...,f. 786

¹⁰¹² Po aty, f.786

¹⁰¹³ Varoshi, *Lufta e Ftohtë, në Europën e Lindjes*,...f.217

procesin e tyre të demokratizimit të vendit intensifikuan lidhjet me Perëndimin dhe organizmat e saj me Këshillin e Bashkëpunimit e Sigurimit (KSBE) Tregun e Përbashkët Evropian (TPE) etj.¹⁰¹⁴

4.1 Situata e të drejtave të njeriut në Shqipëri dhe rruga e saj drejt KSBE-së

Në situatën kur në vendet e Evropës Lindore u rrëzuan regjimet komuniste dhe kishte filluar procesi i demokratizimit të ekonomisë dhe shoqërisë, ekonomia shqiptare po vuante efektet e krizës komplekse. Rrënjët e kësaj krize gjendeshin në vetë sistemin e drejtimit krejtësisht të centralizuar dhe të komanduar nga qendra, përdorimi i metodave administrative në drejtim, orientimi i gabuar i investimeve, fetishizmi i parimit të mbështetjes në forcat e veta, që çoi në ndalimin e marrjes së kredive dhe ndihmave të huaja dhe izolimin e ekonomisë nga bota.

Kriza e gjithanshme u shfaq në rënien e gjithë treguesve të zhvillimit ekonomik të Shqipërisë. Kështu ritmi mesatar i rritjes së produktit shoqëror dhe të ardhurës kombëtare në vitet '80 ishte rreth 1.5 % ose rreth 3.5 herë më i ulët se në vitet '70, në një kohë që popullsia u rrit rreth 2 % në vit. Të ardhurat kombëtare u ulën nga viti në vit, defiçiti buxhetor shkoi në miliarda lekë. Si rrjedhojë e disproporcioneve në ekonomi u vu re një rritje më e shpejtë e monedhës në qarkullim se sa rritja e produktit shoqëror, e të ardhurës kombëtare dhe xhiros së mallrave e të shërbimeve, gjë që rritën presionet inflacioniste të monedhës.¹⁰¹⁵ Në këto rrethana qeveria u detyrua të vendosi dorë mbi fondin e akumulimit e ta përdorë atë për zbutjen e krizës.¹⁰¹⁶

Gjendja në Shqipëri ishte tejet e rënduar jo vetëm në planin ekonomik por edhe atë social. Ligjet e Kushtetutës, të cilat dënonin rëndë të drejtat e njeriut në Shqipëri, kishin fillur të krijonin gjendjen e pakënaqësisë në vend. Shqipëria nuk ratifikonte instrumentet bazë të të drejtave të njeriut, dhe për më tepër nuk aderonte në Deklaratën Universale të të drejtave të njeriut. Nenet 3,5,9 të Kushtetutës kishin krijuar një sistem të gjërë burgjesh e kampesh pune, ku individët mbaheshin për shkak të mendimeve të tyre politike. Në vitin 1985 kishte 32.000 të burgosur, në 6 institucione për të dënuarit politikë, 9 burgje për veprime banale dhe 14 kampe internimi. Në burgje praktikoheshin tortura dhe keqtrajtimi i të burgosurve, për dënim me vdekje, ekzekutime publike, vrasje në kufi. Në aminstinë e viteve 1986, 1987 u liruan kryesisht të dënuar jopolitikë por kjo nuk solli aspak përmirësimin e gjendjes në vend.¹⁰¹⁷ Nenet 9.13.15 të Kushtetutës pengonin lirinë e lëvizjes dhe emigrimit, për të cilat jepeshin dënime të rënda për tentativë arratisjeje. Brenda Shqipërisë kishte kufizime udhëtimi. Nuk lejohej lëvizja nga fshati në qytet. Gjithashtu regjimi nuk e njihte strehimin politik dhe shkelte rëndë standartet ndërkombëtare lidhur me lirinë e lëvizjes.¹⁰¹⁸ Rasti Popaj nga dhjetori 1985-1990 ishte treguesi më i mirë i shkeljes së lëvizjes së lirë dhe të drejtave themelore. Neni 18 i Kushtetutës shkelte të drejtën për lirinë e fesë. Praktikimi i fesë në familje ishte i kufizuar e fragmentar. Kushtetuta dhe Kodi Penal ruanin dënimet e ashpra kundër praktikimit të fesë. Një numër priftërinjsh të dënuar, përfshirë Nikoll Troshanin, u internuan në kampe pune. Qeveria kontrollonte

¹⁰¹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.60, f.95 Mbi zhvillimet e fundit në Evropën Lindore dhe marrëdhëniet me këto vende

¹⁰¹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.96, f.96, Mbi situatën ekonomiko-politike.

¹⁰¹⁶ Historia e Shqipërisë, ..., Volumi IV, f.355

¹⁰¹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092/1, f.1, Informacion mbi projekt raportin mbi të drejtat e njeriut dërguar Ramiz Alisë, më 21.12.1989

¹⁰¹⁸ Po aty, f.2

mendimin dhe shprehjen e lirë. Kushtetuta garantonte disa liri me nenet 53, 51, 54, por i kufizonte ato me nenet 39, 55 ku flitej për detyrat e shtetasve dhe ndalimin e organizatave fashiste fetare etj. U kufizua liria e fjalës mendimit, e informacionit, liria artistike etj.¹⁰¹⁹ Në përjekjet e qeverisë për krijimin e një shoqërie të unifikuar, qeveria vuri në rrezik zakonet e vjetra familjare. Në shkollë fëmijët inkurajoheshin të spiunonin anëtarët e familjes. Po ashtu të rriturit përdoren për të survejuar të tjerët.¹⁰²⁰

Në këtë situatë të rënduar të të drejtave të njeriut në Shqipëri, pas Samitit të Gjenevës 1985, përjekjet e SHBA përmes OKB në mbrojtjen e të drejtave të njeriut rezultuan si një “ofensivë paqësore” në rrëzimin e regjimeve komuniste në tërësi dhe në veçanti në regjimin komunist në Shqipëri. Në kushtet e kolapsit ekonomik, regjimi komunist u vendos përballë presionit të SHBA-së dhe Perëndimit për shkeljen rëndë e të drejtave të njeriut në Shqipëri. Në raportet e seksioneve të ndryshme në Evropë dhe në SHBA të Amnistisë Ndërkombëtare, në raportet e Departamentit të Shtetit amerikan dhe në sesionet e OKB-së, Shqipëria përshkruhej si vendi më i varfër në Evropë me shkelje të rënda të të drejtave të njeriut, ku praktikoheshin dënimi me vdekje, internimi, persekutimet dhe mohimi i të drejtave të minoriteteve.¹⁰²¹

Situata u komplikua edhe më shumë për regjimin komunist kur shkelja e të drejtave të njeriut në vendet komuniste, plagë e rëndë e regjimeve totalitare u evidentua e u bë publike në OKB e më gjerë. Në sesionin e 43-të të Komisionit të të Drejtave të Njeriut të OKB-së, të Këshillit Ekonomik e Shoqëror, mbajtur në Gjenevë, nga datat 2 shkurt deri 13 mars 1987, u mor në shqyrtim shkelja e të drejtave të njeriut në Shqipëri. Në këtë komision morën pjesë 43 shtete anëtare të Komisionit, 78 vëzhgues nga shtete jo anëtare dhe 98 organizata jo qeveritare. Tirana zyrtare refuzoi pjesëmarrjen.¹⁰²² Nga kjo seancë, më 15 shkurt 1987, iu dërgua një notë qeverisë shqiptare në emër të Sekretariatit të Përgjithshëm. Me këtë notë përcillej projekt-vendimi i hartuar nga grupi i punës, me kërkesën që qeveria shqiptare të dërgonte përfaqësuesin e saj në sesionin e 43-të të Komisionit për të paraqitur informacion mbi të drejtat e njeriut në Shqipëri e për t’iu përgjigjur pyetjeve të saj.¹⁰²³ Sipas udhëzimeve të MPJ, misioni nuk ktheu përgjigje në lidhje me projekt vendimin, duke mos ndërmarrë asnjë veprim.

Në datën 2 mars 1987, në seancën e sesionit të 43-të të Komisionit të të Drejtave të Njeriut në Gjenevë, u diskutua mbi bazën e materialit dhe të dhënave të Amnistisë Ndërkombëtare për shkeljen e të drejtave në Shqipëri.¹⁰²⁴ Ndryshe nga sesioni i një viti më parë sesioni i 43-të pati tone më të prera dhe me kritika më të forta për Shqipërinë. Në këtë sesion Shqipëria u listua përkrah shteteve që njiheshin për shkeljen e të drejtave të njeriut. Komisioni vendosi që,

¹⁰¹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092/1, f.1, Informacion mbi projekt raportin mbi të drejtat e njeriut dërguar Ramiz Alisë, më 21.12.1989

¹⁰²⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092/1, f.1, Informacion mbi projekt raportin mbi të drejtat e njeriut dërguar Ramiz Alisë, më 21.12.1989

¹⁰²¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092, f. 12 Informacion Mbi raportin mbi Praktikën e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri të Departamentit të Shtetit Amerikan

¹⁰²² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.912/1, f.55, Informacion Mbi punimet e sesionit të 43-të të Komisionit të të Drejtave të Njeriut në Gjenevë dhe diskutimin e çështjes mbi të ashtuquajturën shkelje e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri.

¹⁰²³ Po aty,

¹⁰²⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1978, D.912/1, f.55, Informacion Mbi punimet e sesionit të 43-të të Komisionit të të Drejtave të Njeriut në Gjenevë dhe diskutimin e çështjes mbi të ashtuquajturën shkelje e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri.

Sekretari i përgjithshëm i OKB-së të komunikonte me qeverinë shqiptare dhe në vitin 1988 rasti i Shqipërisë të bëhej publik.¹⁰²⁵

Misioni i Përhershëm i RPSSH pranë Kombeve të Bashkuara në New York i udhëzuar nga Tirana zyrtare, ndërmori një veprimtari të gjerë diplomatike. U udhëzuan, gjithashtu, të gjitha ambasadat që të merrnin takim me përfaqësuesit e shteteve pjesëmarrëse në mënyrë që të ndryshonin vendimin.¹⁰²⁶ Pavarësisht veprimtarisë intensive diplomatike të misionit shqiptar, në 25 maj 1987, në emër të Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së, drejtuar Përfaqësuesit të Përhershëm të Shqipërisë në OKB, Qendra e të Drejtave të Njeriut në Gjenevë transmetoi një notë zyrtare (503) pa rezolutë, me procesverbalet për shkeljen e të drejtave të njeriut në Shqipëri.¹⁰²⁷

Edhe pse në këtë sesion trajtimi i çështjes për shkeljen e të drejtave në Shqipëri ishte konfidencial, në seancat e hapura përfaqësuesit e organizatave joqeveritare, që merrnin pjesë, si “Shoqatat Ndërkombëtare për Mbrojtjen e Lirive Fetare” dhe “Federata Ndërkombëtare për Mbrojtjen e të Drejtave të Pakicave Etnike, fetare e Gjuhësore” akuzuan qeverinë shqiptare për shkeljet e lirive fetare dhe të drejtave të minoriteteve në Shqipëri. Sipas tyre autoritetet shqiptare vinin në jetë “politikën e asimilimit të pakicave, zhdukjes së fesë dhe njësimiit gjuhësor”.¹⁰²⁸

Çështja e Shqipërisë mbeti një problem që kërkonte zgjidhje të mëtejshme. Përfaqësuesit perëndimor shprehën shqetësimin se “mbyllja e një rasti të tillë, kur një qeveri nuk tregon përfillje e nuk komunikon me Komisionin mund të krijonte një precedent të rrezikshëm për shtete të tjera.”¹⁰²⁹ Më datën 15 qershor 1987, Sekretari Ndërkombëtar i Amnistisë Ndërkombëtare Larry Cox bëri publike shkeljet e të drejtave të njeriut duke analizuar kushtetutën, rastet e burgosjeve, internimet dhe dënimet me vdekje. Sipas raportit: “në Shqipëri kishte burgosje për shprehje mendimesh, jo liri fetare dhe jo liri lëvizjeje, shkelje të normave ndërkombëtare të paraburgimit, keqtrajtim të burgosurve etj.”¹⁰³⁰ Komisioni vendosi që problemi i gjendjes së të drejtave të njeriut në Shqipëri të diskutohej përsëri në seancë të mbyllur të Komisionit të të Drejtave të Njeriut në Gjenevë në sesionin e 44-të, në të cilin do t’i paraqiteshin rekomandimet përkatëse Këshillit Ekonomik e Shoqëror të OKB-së (ECOSOC) për të vendosur sanksione.¹⁰³¹

Refuzimi nga ana e Shqipërisë për bashkëpunim me komisionin e të drejtave të njeriut rrezikonte që procedura (503) pa rezolutë, konfidenciale të bëhej procedurë publike dhe më pas

¹⁰²⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.912, f.22, Informacion mbi Komisionit të të Drejtave të Njeriut i mbledhur në Gjenevë

¹⁰²⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.912/1, f. 3, Informacion mbi punimet e sesionit të 43 të Komisionit të të drejtave të njeriut

¹⁰²⁷ Po aty,

¹⁰²⁸ Po aty, f.61

¹⁰²⁹ Po aty,

¹⁰³⁰ Po aty, f.35 Mbi të drejtat e Njeriut e raportuar nga Amnistia Ndërkombëtare për të drejtat e njeriut në Shqipëri, në 15.6.1987. Në të deklarohet më tej Zbatimi i dispozitave ligjore cënonte rëndë të drejtat për lirinë e mendimit, të ndërgjegjes dhe të fesë. Neni 37 i Kushtetutës 76 me të cilin Shteti nuk njeh fenë dhe Neni 55 i Kushtetutës, i cili ndalonte krijimin e organizatave fashiste antidemokratike fetare etj. neni 55 i Kodit Penal i vitit 1977 përcaktonte dënime me vdekje për veprimtarinë fetare. Anullimi zyrtar i fesë në Shqipëri pati si rezultat persekutimin dhe vrasjen e qindra priftërinjve e besimtarëve. Numri i madh i burgjeve, kampeve të përqëndrimit dhe zonat e internimit për të dënuarit fetar.

¹⁰³¹ Po aty,

të kalohej në sanksion.¹⁰³² Ky vendim dhe aktivizimi i gjerë i organizatave të sistemit të OKB-së dhe organizata të tjera në çështjen e të drejtave të njeriut u bë një shqetësim i madh për regjimin. Tirana zyrtare kuptoi se respektimi të drejtave të njeriut, në kushtet kur çështja mori jehonë mediatike, nuk mund të mbyllej me heshtjen e përhershme dhe izolimin e saj. MPJ aktivizoi të gjitha përfaqësitë, të ndërmerrnin një veprimtari të gjerë informuese dhe diplomatike në lidhje me këtë fushatë të respektimit të të drejtave të njeriut. Gjithashtu, misioni i Përhershëm i RPSSH pranë Kombeve të Bashkuara i propozoi MPJ Reis Malile që *”të ftohej zyrtarisht në Shqipëri Sekretari i Përgjithshëm i OKB-së Peres de Kuelarit për një vizitë miqësore si një “mik” i Shqipërisë.*¹⁰³³ Së fundmi, misioni sugjeroi edhe mundësinë e aderimit të Shqipërisë në disa konventa e deklarata ndërkombëtare që lidheshin me të drejtat e njeriut, siç ishin ato të “aparteidit e dallimit racial, për torturat, për eliminimin e të gjitha formave të diskriminimit ndaj gruas etj.”¹⁰³⁴

Në këtë situatë diplomacia shqiptare filloi të moderoi qëndrimin e saj në sesionet e AP të OKB-së. Duke filluar nga sesi i 42-të i saj, shtator 1987, MPJ Reis Malile, duke përdorur tone më të zbutura, në fjalimin tij, la të kuptohej se Shqipëria nuk prante të kishte marrëdhënie me dy superfuqitë, por nuk përjashtonte marrëdhëniet me vendet e tjera të Evropës perëndimore. Britania mbetej vendi i vetëm evropianoperëndimor me të cilën Tirana zyrtare nuk kishte marrëdhënie diplomatike. Në fjalimin e tij Malile siguroi se *“asnjë e keqe nuk do t’u vijë fqinjëve e askujt tjetër nga territori shqiptar.”*¹⁰³⁵ Dhe me këtë rast ai dërgoi mesazhin se *“qeveria shqiptare do të vazhdonte në linjën e saj të bashkëpunimit dypalëshe në të gjitha fushat.”*¹⁰³⁶ Shtypi perëndimor e komentoi fjalimin e Maliles si një tregues i planit të ri të shkrirjes graduale të marrëdhënieve të Shqipërisë me Lindjen dhe Perëndimin. Gazeta *“New York Times”*, e datës 29.9.1987 shkruante në lidhje me fjalimin e Maliles në AP se *“në se komente të tilla do të bëheshin nga ndonjë vend tjetër, ato do të kalonin pa u vënë re në Asamblenë e Përgjithshme. Por, në rastin e Shqipërisë, konfirmojnë vendimin e ri të qeverisë shqiptare për të ulur gradualisht barrierën pothuajse hermetike, që ndante këtë bastion të fundit të stalinizmit nga pjesa tjetër e botës.”*¹⁰³⁷ Në fjalimin e tij në AP, Malile si kundërpërgjigje ndaj Komisionit të Gjenevës kërkoi respektimin e të drejtave të shqiptarëve të Kosovës dhe të shqiptarëve të tjerë që jetonin në vise të tjera.

Edhe gjatë vitit 1989 në Komisionin e të Drejtave të Njeriut në Gjenevë e në organizmat e tij ndihmëse, u trajtua *“shkelja e të drejtave të njeriut dhe intoleranca fetare në Shqipëri.”*¹⁰³⁸ Presioni u bë dhe më intensiv. Personalisht Ramiz Alisë iu dërguan letra nga seksione të ndryshme të Amnistisë Ndërkombëtare si dhe nga individë të ndryshëm në botë, në të cilat shprehej shqetësimi për gjendjen në vend të të drejtave të njeriut.¹⁰³⁹ Më 21 dhjetor 1989,

¹⁰³² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.939, f. 25, Nga takimi me Jean Pierre Masset drejtor i Organizatave Ndërkombëtare në MPJ të Francës

¹⁰³³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.912/1, f. 3, Informacion mbi punimet e sesionit të 43 të Komisionit të të drejtave të njeriut. (Kjo ide ishte sugjeruar misionit diplomatik nga përfaqësuesit diplomatik të Algjerisë, Kongos, Tanzanisë, Kubës, Meksikës.)

¹⁰³⁴ Po aty, f.63 Mbi punimet e sesionit të 43-të të Komisionit të të Drejtave të Njeriut në Gjenevë dhe diskutimin e çështjes mbi të ashtuquajturën shkelje e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri

¹⁰³⁵ Po aty,

¹⁰³⁶ Po aty,

¹⁰³⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.914, f.225, Informacion -Vlerësime të shtypit të huaj mbi fjalimin e Reis Maliles në sesionin e 42-të të OKB-së

¹⁰³⁸ Po aty,

¹⁰³⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092, f. 12 Informacion Mbi raportin mbi Praktikën e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri të Departamentit të Shtetit Amerikan

Ramiz Alia mori një letër nga Komiteti ndërkombëtar i të drejtave të njeriut i Juristëve të Minesotës (SHBA). Bashkë me letrën iu dërgua edhe një projekt raport mbi gjendjen e të drejtave të njeriut në Shqipëri. Po ashtu Komiteti i mësipërm propozoi të dërgonte në Shqipëri një mision të posaçëm siç kishte vepruar edhe në Rumani. Për hartimin e këtij raporti, ky komitet ishte konsultuar me tekstet shkollore të minoritetit grek, me botime zyrtare shqiptare, Kushtetutën, Kodin Penal, Video, Fotografi, dhe nga intervistimi i të arratisurve shqiptar, të ikur nga Shqipëria që nga 1986. Gjendja e të drejtave të njeriut në Shqipëri, u shqyrtuan duke iu referuar standarteve të pranura botërisht në Deklaratën Universale për të drejtat e njeriut. Në të theksohej se ligjërisht, se *“Shqipëria është e detyruar të respektojë të drejtat e njeriut të të gjithë njerëzve në territorin e saj.”*¹⁰⁴⁰ Në raport ndër të tjera Shqipëria përshkruhej si *“regjim që vazhdonte të cënonte të drejtat e njeriut në territorin e saj. Qeveria pohon se besimi fetar është çështje personale se praktikimi i fesë është një e drejtë e personit, por dëshmitë e shumta të kohëve të fundit i hedhin poshtë këto pohime të Qeverisë. Individët e shprehin besimin fetar me riske të mëdhenj.”*¹⁰⁴¹

Në raportin mbi praktikën e të drejtave të njeriut në vende të ndryshme, më 1989, Departamenti i Shtetit amerikan i paraqiti, në shkurt 1990, Komitetit të Punëve të Jashtme të Dhomës së Përfaqësuesve dhe Komitetit të Marrëdhënieve me Jashtë të Senatit të SHBA, çështjen e Shqipërisë. Raporti i referohej të dhënave të Amnistisë Ndërkombëtare, e cila evidentonte ndryshimet, por trajtonte pamjaftueshmërinë e tyre. Sipas saj *“Megjithëse u është dhënë fund disa prej abuzimeve të së kaluarës, ka informacione se hetuesit i kërcënojnë dhe i rrahin të pandehurit; Të afërmit e atyre që janë arratisur kohët e fundit nuk janë internuar. Numri i të burgosurve politikë përfshinë 300 përfaqësues të para-luftës, të burgosur prosovjetikë, pro-kinezë e të tjerë. Në fillim të viteve 80, flitej për 1500 të burgosur politikë; Kontaktet me jashtë kontrollohen me kujdes, por, pas vitit 1986, është bërë më e lehtë marrja e letrave dhe e pakove nga jashtë; në mënyrë të heshtur, Qeveria shqiptare lejon ndjekjen e programeve të radiostacioneve dhe TV të Italisë, Jugosllavisë e Greqisë. Ka patur shenja se duke dashur të zhvillojë marrëdhëniet me vendet e Evropës Perëndimore dhe të Ballkanit, regjimi po ul ngadalë tonin e fushatës antifetare dhe lejon shprehjen në mënyrë private të fesë.”*¹⁰⁴²

Situatës së vështirë të Shqipërisë në marrëdhëniet me jashtë iu shtua dhe qëndrimi i Vatikanit. Me ardhjen e Papa Giovanni Paolo II, Karol Wojtyła, në vitin 1978, u aktivizua në mënyrë të dukshme në një veprimtari të fuqishme dhe të gjithanshme e Vatikanit kundër komunizmit dhe shtypjes politike. “Dialogu”, “Paqja”, Universaliteti i kishës”, “të drejtat dhe liritë e njeriut” ishin lajmotivet e saj, të cilat u bënë edhe më të fuqishme nga botimi i përditshëm i tyre në shtypin e Vatikanit, por edhe në atë italian. Vatikani filloi të kritikonte drejtëpërdrejtë situatën e rënduar të lirive të njeriut në vendet komuniste.¹⁰⁴³ Për tërheqjen dhe lidhjen sa më shumë të vendeve të Evropës Lindore me Perëndimin, Papa përcolli mesazhin se *“Evropa duhet të marrë frymë me dy mushkëritë, atë perëndimore dhe atë lindore për të gjetur*

¹⁰⁴⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092/1, f.1, Informacion mbi projekt raportin mbi të drejtat e njeriut dërguar Ramiz Alisë, më 21.12.1989

¹⁰⁴¹ Po aty, f.2

¹⁰⁴² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092, f. 12 Informacion Mbi raportin mbi Praktikën e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri të Departamentit të Shtetit Amerikan

¹⁰⁴³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092, f. 12 Informacion Mbi raportin mbi Praktikën e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri të Departamentit të Shtetit Amerikan

forcën për misionin e saj historik për paqe.”¹⁰⁴⁴ Me këtë mision Vatikani dhe Papa Wojtyla ushtruan një veprimtari aktive kundër regjimit komunist në mbrojtje të të drejtës për të besuar dhe të drejtave të njeriut në përgjithësi

Nën këtë presion, në mars të vitit 1989, Qeveria shqiptare në përgjigjen që i dha Komisionit të të Drejtave të Njeriut deklaroi se *“në Shqipëri ka liri të vërtetë të ndërgjegjes, se askush nuk i detyron njerëzit që të besojnë në zot ose të kryejnë ritet fetare dhe se bësimi fetar është çështje personale e familjare. Ky është pohimi i parë publik, të paktën në parim, i së drejtës së besimit fetar.”*¹⁰⁴⁵ Pas kësaj Shqipërinë e vizituan një prift ortodoks, një imam islamik e një jezuit. Më 1989, shumë priftërinj katolik u liruan nga burgu, Peshkopi Nikoll Mëhill Troshani u lirua më 1988.

Në kushtet e akuzave ndërkombëtar për shkelje të të drejtave të njeriut, udhëheqja lëvizi një nga kartat e saj, ajo pranoi që të vinte në Shqipëri Nënë Tereza, e cila prej gati tre vjetësh kishte kërkuar të vizitonte Shqipërinë. Në vitin 1986, vetë ajo kishte telefonuar në ambasadën shqiptare në Romë dhe kishte kërkuar të vizitonte Shqipërinë privatisht, për të vizituar varrin e nënës dhe motrës së saj.¹⁰⁴⁶ Kërkesa ishte refuzuar. Me 19 maj 1989 Prof. Giuseppe Del Gaudio, arbëresh nga Catanzaro, mik i Shqipërisë, i dërgon një kërkesë me shkrim ambasadës shqiptare në Romë ku midis të tjerash shprehte edhe dëshirën e Nënë Terezës për të bërë një vizitë private në Shqipëri. Komuniteti i arbëreshëve argumentonte, pranë ambasadës shqiptare në Romë, se Nënë Tereza asnjëherë nuk ishte shprehur kundër Shqipërisë dhe politikave të saj të brendshme, përkundrazi kishte përmendur me mburrje faktin që ishte nga Shqipëria, dhe kishte kontribuar në mënyrë aktive, moralisht dhe materialisht, në mbështetje të çështjes së Kosovës.¹⁰⁴⁷

Nënë Tereza murgeshë e Kishës Katolike Romane, vizitoi Shqipërinë, në 14-17 gusht 1989. Vizita e saj në sytë e publikut shqiptar u çvesh nga çdo ngjyrim fetar duke e konsideruar një veprimtare bamirëse që ndihmonte të varfrit e të braktisurit në vendet që kishin këto probleme, viktimat e luftës dhe fatkeqësive natyrore në vende të ndryshme të botës. Në mbarim të vizitës, ajo i dërgoi një letër falenderimi ish-Presidentit Alia për mundësinë e dhënë për të vizituar Shqipërinë, por njëkohësisht shprehte zyrtarisht kërkesën e saj që të lejohej të hapte një shtëpi bamirësie në Tiranë ku Misionaret e Bamirësisë të qëndronin pranë njerëzve që vuanin e që nuk kishin mbështetje, por kjo kërkesë u refuzua me *“delikatesën”* që karakterizonte Alinë se *“...një kujdes i tillë ishte detyrë humane dhe patriotike për mijëra djem e vajza që shërbenin si mjekë e infermierë, kujdestarë dhe edukatorë të përkushtuar për mirëqënien dhe shëndetin e popullit.”*¹⁰⁴⁸ Vizita e Nënë Terezës, për qëllime politike pati jehonë mediatike duke u publikuar në shtypin zyrtar.¹⁰⁴⁹

Ndërkohë kur presioni i perëndimit ndaj regjimit komunist po rritej gjithnjë e më shumë, Evropa po ecte me shpejtësi në rrugën e bashkimit të saj mbi bazat e respektimit të të drejtave të njeriut, të respektimit të parimeve të qeverisjes demokratike dhe së fundmi thellimin e besimit reciprok dhe të rritjes së kooperimit në përfitim të të gjithë vendeve. Kancelari Helmut

¹⁰⁴⁴ Po aty, f.19

¹⁰⁴⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1092, f. 12 Informacion Mbi raportin mbi Praktikën e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri të Departamentit të Shtetit Amerikan

¹⁰⁴⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.1204, f.119, Mbi vizitën e Nënë Terezës

¹⁰⁴⁷ <http://punetejashtme.gov.al/30-vite-nga-vizita-e-pare-e-nene-tereza-shen-tereza-e-kalkutes/> klikuar për herë të fundit më 12/10/2019, ora 4:17

¹⁰⁴⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.1204, f.237, Letra dërguar Nënë Terezës

¹⁰⁴⁹ Zëri i Popullit, 17 gusht 1989, Nexhmije Hoxha priti Nënë Terezën

Kohl, në fjalën e tij të hapjes në Konferencën e Bashkëpunimit Ekonomik në kuadër të procesit të Helsinkit, i dha karakter universal dhe institucional të drejtave të njeriut në bashkëpunimin midis vendeve të kontinentit evropian.¹⁰⁵⁰ Shqipëria ishte shteti i vetëm në Evropë që nuk ishte anëtare e KSBE-së. Shtypi perëndimor e shtroi këtë çështje në mënyrë intensive. Personalitete të larta diplomatike që vizituan Shqipërinë kërkuar në mënyrë të përsëritur që Shqipëria të ishte pjesë e KSBE-së. Por sipas Alisë në mbledhjet sekrete “anëtarësimi i Shqipërisë në KSBE kishte si qëllim që perëndimi të ushtrojë kontroll mbi regjimin.”¹⁰⁵¹

Perëndimi në përjekje për reformimin e legjislacionit në Shqipëri, në mbrojtje të të drejtave të njeriut, rriti më tej kërkesat për tërheqjen e Shqipërisë me pjesëmarrjen e plotë me statusin e anëtarit në Konferencën e Sigurimit Evropian. Shqipëria nuk do të lejohej të nënshkruante marrëveshje të veçanta apo komplekse me këtë treg, pa njohur më parë Këshillin Evropian si dhe pasiguruar më parë statusin e mikut apo të vëzhguesit të Shqipërisë në këtë këshill.¹⁰⁵² Kjo do të ishte dhe “çertifikata” që do të krijonte lehtësirat në marrëdhëniet ekonomike të vendeve të Komunitetit Evropian, në plan bilateral ashtu edhe në kuadër të Tregut të Përbashkët Evropian.

Përveç presionit të Perëndimit me të drejtat e njeriut, regjimin komunist e tronditën, protestat dhe demonstratat në disa rrethe të Shqipërisë, dhe përpjekjet për rrëzimin e bustit të Stalinit, në 14 janar 1990, në Shkodër, të cilat paralajmëronin veprime të tjera antikomuniste.¹⁰⁵³ Pas kësaj qarqet shoviniste serbe ndërmorën një fushatë propagandistike antishqiptare, e cila nën ndikimin e presioneve perëndimore e vështirësoi akoma dhe më shumë situatën në Shqipëri. Sipas njoftimeve që vinin nga përfaqësitë u tentua të krijoheshin kushte politike, të cilat do të çonin në “rënien e gurit të fundit të dominosë” në arenën evropianolindore.”¹⁰⁵⁴ Kësaj shtate të rëndë për qeverinë iu shtua edhe komentet e shtypit perëndimor, e cila kritikoi prapambetjen ekonomike të sistemit socialist në Shqipëri për pasigurinë e turizmit, shkeljen e të drejtave të njeriut dhe të mohimit besimit në Shqipëri.¹⁰⁵⁵ Nga qarqe zyrtare, të shtypit, propagandës, të radiotelevizionit e qarqe të tjera të vendeve fqinje u ndërmorrën akuza për shkeljen e të drejtave të njeriut, të minoriteteve u bënë presione të hapura regjimit, me thirrje për përmbysje të pushtetit popullor, për ndryshimin e sistemit, vendosjen e sistemit pluralist, të ekonomisë së tregut etj..¹⁰⁵⁶

Kjo situatë vështirësoi marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me vendet e Perëndimit. Shumë prej tyre ngrinë gjendjen ekzistuese të marrëdhënieve midis dy vendeve, veçanërisht në fushën ekonomike, deri në qartësinë e situatës që jepej nga shtypi perëndimor. Me RFGJ u shty nënshkrimi i dokumenteve të marrëveshjes së bashkëpunimit ekonomik dhe financiar për vitin 1990.¹⁰⁵⁷ U anuluan vizitat e planifikuara të funksionarëve të lartë në Shqipëri që do të vizitonin vendin gjatë vitit 1990. Megjithatë perëndimi nuk shkeputi çdo lidhje me Shqipërinë. Për të vazhduar procesin e ndryshimeve dhe demokratizimit të vendit, u nxitën veprimtaritë kulturore dhe shkencore-arsimore. Perëndimi u përpoq në hapjen politike të Shqipërisë nëpërmjet nxitjes së qeverisë shqiptare për të ndryshuar në rrugën e proceseve demokratike,

¹⁰⁵⁰ Po aty, f.

¹⁰⁵¹ Po aty, f.35

¹⁰⁵² Po aty, f.35

¹⁰⁵³ Histori e Popullit Shqiptar,... f.354

¹⁰⁵⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.398, f.29, Raport politik i përfaqësimit në Berlin

¹⁰⁵⁵ Po aty, f.30

¹⁰⁵⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.45, f.96, Mbi disa presione të vendeve fqinje

¹⁰⁵⁷ Po aty, f.31

duke evituar ngjarje me të paprituar që do të rrezikonin rajonin e Ballkanit dhe për pasojë krejt Evropën.”¹⁰⁵⁸

Në këto kushte qeveria thirri Plenumin e 9-të të KQ të Partisë më 22-23 janar 1990 për të shqyrtuar situatën politike në vendet e Evropës Lindore dhe masat për kapërcimin e situatës.¹⁰⁵⁹ Në këtë mbledhje u morën disa masa për reformimin e sistemit komunist dhe legjislacionit të tij. Në thelb këto ndryshime nuk kishin si qëllim ndryshimin e sistemit politik, por përmirësimin e tij në mënyrë që të zbutej presioni i ndërkombëtarëve ndaj qeverisë komuniste. Në këtë kuadër, u ndërmorën disa ndryshime në legjislacion si: qytetarëve u garantohej mbrojtja ligjore si në procesin e hetimeve dhe atë gjyqësor, u vendos rikrijimi i Ministrisë së Drejtësisë, formimi i gjykatave në qytete e fshatra, u ndryshuan disa nene të Kodit Penal, si ato që parashikonin dënimin për veprimtaritë fetare, për agjitacion e propagandë, për internim etj. Në fushën e ekonomisë, u futën disa elemente në decentralizimin e saj, por përsëri ajo mbeti e centralizuar.¹⁰⁶⁰ Në fushën e bashkëpunimit me jashtë me dekret të Kuvendit Popullor, më 8 mars 1990, u përcaktua që krahas MTJ dhe ndërmarrjeve të saj, të kishin të drejtë për marrëdhënie të drejtëpërdrejta në organet e shteteve të tjera, të gjitha ministrinë, institucionet dhe organizatat e tjera. Ato kishin të drejtë që me pëlqim të MPJ ose në zbatim të traktateve ndërkombëtare të përfunduara prej tyre të mbanin marrëdhënie të drejtëpërdrejta me ministrinë ose organizatat përkatëse të shteteve të tjera.¹⁰⁶¹

Në politikën e jashtme, plenumi vendosi forcimin e marrëdhënieve me fqinjët dhe në tërë rajonin e Ballkanit, përgatitjen e kushteve për realizimin e plotë të qëllimeve të mbledhjes së ministrave të Jashtëm të vendeve të gadishullit të Ballkanit, që do të mbledhej në Tiranë. Pas mbledhjes Shqipëria mori pjesë në Nismën e Adriatikut. Në lidhje me KSBE-në plenumi përcaktoi që të bëheshin përpjekje për pjesëmarrjen e Shqipërisë “*qoftë edhe me statusin e vëzhguesit*.”¹⁰⁶² U tregua kujdes ndaj qëndrimit të superfuqive ndaj Shqipërisë dhe në vartësi të tyre u mbajtën qëndrime më elastike, duke vendosur kontakte tregtie, për çështje vizash etj, pa shkuar te njohja diplomatike. Në lidhje me SHBA-në u shfrytëzua kolonia shqiptare dhe lobi shqiptar në Amerikë. Marrëdhëniet e bashkëpunimit politik, ekonomik e kulturor me Evropën pas plenumit u konsideruan tipar i rëndësishëm në politikën e jashtme. U tregua kujdes dhe ndaj Tregut të Përbashkët Evropian fillimisht “*forcimi i lidhjeve ekonomike me secilin vend që bën pjesë në të veç e veç, duke shkuar edhe drejt kontakteve e marrëdhënieve me të si tërësi*.”¹⁰⁶³ Masat që u morën në Plenum u përshëndetën nga perëndimorët, por presioni për reformimin e mëtejshëm vazhdoi të ishte më intensiv.

Në këto kushte, më 7 mars 1990, Sekretari i Përgjithshëm i OKB-së Peres De Kuelar, pranoi ftesën e bërë nga MPJ Malile, më 6 tetor 1989, në selinë e Kombeve të Bashkuara për të vizituar Shqipërinë. Më 11-13 maj 1990 Sekretari i Përgjithshëm i OKB-së Peres De Kuelar vizitoi Shqipërinë. Vizita e tij dhe vizita e anëtarëve të Kongresit Amerikan ndikuan në përshpejtimin e proceseve demokratizuese në vend dhe përshpejtimin e veprimtarive

¹⁰⁵⁸ Po aty, f. 32

¹⁰⁵⁹ AQSH, Fondi 14, AP/OU, 1990, D.1, f.11-12, Vendim nr.5, i Plenumit të 9-të të KQ të PPSH. dt.22-23 janar 1990 Mbi thellimin e masave për revolucionarizimin e jetës së Partisë e të gjithë vendit

¹⁰⁶⁰ Po aty, f.11-12

¹⁰⁶¹ Po aty, f.1-2

¹⁰⁶² AQSH, Fondi 14, AP/OU, 1990, D.1, f.12, Vendim nr.5, i Plenumit të 9-të të KQ të PPSH. dt.22-23 janar 1990 Mbi thellimin e masave për revolucionarizimin e jetës së Partisë e të gjithë vendit

¹⁰⁶³ Po aty, 12-14, Për marrëdhëniet me botën e jashtme sipas Plenumit të 9-të të KQ të PPSH. dt.22-23 janar 1990

diplomatike për anëtarësimin e Shqipërisë në bashkëpunimin ballkanik, në KSBE dhe TPE, etj.¹⁰⁶⁴

Diplomacia shqiptare në këtë kontekst filloi përvijimin e saj në rrugën graduale për të mbyllur plotësisht njollat e bardha në hartën e diplomacisë shqiptare si dhe aktivizimin e saj në bashkëpunimin shumëpalësh në Evropë e rajon. Rruga drejt bashkëpunimit me Këshillin e Sigurimit dhe Bashkëpunimit Evropian dhe TPE do të jetë një rrugë, e cila kërkoj reformime të tjera të legjislacionit, pluralizmit politik, liberalizimit të ekonomisë, dhe respektimin e të drejtave të njeriut.

4.2 Marrëdhëniet dypalëshe me fqinjët

4.2.1 *Heqja e “Ligjit të Luftës” me Greqinë*

Marrëdhëniet diplomatike me fqinjët për shtetin shqiptar në kushtet e vetizolimit kishin qënë gjithmonë prioritare. Gjendja delikate në Ballkan me problematikat e vjetra nacionale, prezenca e dy superfuqive me NATO-n dhe Traktatin e Varshavës me formulën 2+2+2, qëndrimi i Shqipërisë jashtë tyre, e detyruan qeverinë shqiptare të ndërmerre një politikë të jashtme të matur dhe të kujdesshme ndaj fqinjëve. Regjimit në kushtet e tilla i interesonte, paqja dhe stabiliteti në rajon. Ndjekja e një politike aktive në drejtim të vendeve fqinje përbënte një drejtim të rëndësishëm të aktivitetit diplomatik. Për vetë faktin se zhvillimet politike në këto vende reflektoheshin në një mënyrë apo në një tjetër edhe në marrëdhëniet me Shqipërinë e për rrjedhojë influenconin edhe në situatën e vështirë që po kalonte vendi.

Pas Kongresit të 9-të të PPSH marrëdhëniet me fqinjët u zgjeruan më tej duke marrë një zhvillim më të madh. Ramiz Alia në Kongresin e 9-të të PPSH parashtoi platformën politike të Shqipërisë me fqinjët, sipas tij *“Zhvillimi i marrëdhënieve me vendet fqinje përbën një nga përparësitë e politikës së jashtme të RPS të Shqipërisë. Ajo ka qënë dhe është gjithmonë për forcimin e vazhdueshëm të marrëdhënieve me këto vende dhe zgjerimin e tyre, në bazë të parimeve të fqinjësisë së mirë. Në marrëdhëniet me to, vendi ynë është udhëhequr nga dëshira e mirë dhe nga bindja se shkëmbimet reciproke, siç janë ato në fushën e tregtisë, të komunikacioneve, të kulturës, të teknikës, të shkencës dhe në fusha të tjera, u shërbejnë forcimit të miqësisë ndërmjet popujve, paqes e sigurimit të përbashkët...”*¹⁰⁶⁵ Mbi bazën e kësaj platforme në politikën e jashtme me fqinjët veprimtaritë e ndërrmarra nga diplomacia shqiptare u zvilluan të balancuara, në mënyrë që të mos krijoheshin preferenca dhe mendime se një veprim i shtetit shqiptar me një shtet tjetër do të krijonte situatë ftohje.¹⁰⁶⁶

Me zhvillimet në Ballkan ishte e lidhur edhe vendimi i qeverisë greke për “Ligjin e Luftës” me Shqipërinë, i cili ishte mbajtur për 47 vjet nga Greqia dhe mbante të nderë marrëdhëniet midis dy vendeve. Çështja e të ashtuquajturit Vorio-Epir kushtëzonte çështjen e ligjit të Luftës nga ana e Greqisë dhe përdorej shpesh si mjet presioni nga qarqet vorioepirote, kisha dhe forcat e djathta të drejtuara për çështjen e Vorio-Epirit dhe minoritetit grek në Shqipëri. Pretendimet greke ndaj Shqipërisë së Jugut janë ngritur edhe para Luftës së Dytë Botërore dhe janë një

¹⁰⁶⁴ APOU, Fondi 14, V.1990, D.1, f.62, Vendim Nr.44 dhe procesverbali i Plenumit të 10-të të KQ të PPSH. dt.17.4.1990

¹⁰⁶⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.30, f.52, Raport i analizës vjetore të punës së Përfaqësës

¹⁰⁶⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.12, f.10, Diskutim nga Reis Malile në mbledhjen e zgjeruar të Këshillit të Ministrave më 12 shtator 1987

konstante e marrëdhënieve të Greqisë me Shqipërinë. Heqja e Ligjit të Luftës diktohet më shumë nga çështja e pronave të shqiptarëve në Greqi dhe, sidomos nga çështja e popullsisë çame të larguar forcërisht nga shtëpitë e tyre gjatë verës dhe vjeshtës së vitit 1944. Dhe pse një ligj absurd, përsëri ai mbahej si një mjet shantazhi që pengonte në një masë jo të vogël zhvillimin e marrëdhënieve normale midis dy vendeve. Dy udhëheqësit politik të Shqipërisë Hoxha dhe Alia, në gjithë procesin e normalizimit të marrëdhënieve me Greqinë bënë hapa të matura dhe kërkuan në raste të veçanta që ky ligj të abrogohej. Ndërkohë që qeveria e Papandreut herë pas here kishte deklaruar se do të ndërmernte një veprimtari të tillë.¹⁰⁶⁷

Përpjekjet e qeverisë shqiptare për krijimin e një atmosfere të mirë diplomatike me shtetin fqinjë gjetën mjedis të përshtatshëm me politikën e qeverisë së PASOK-ut me kryetar të saj Jorgos Papandreu. Krijimi i një klime pozitive, që përgatitën të dyja palët favorizoi, zhvillimin e një kompleksi të gjërë të marrëdhënieve dypalëshe gjatë viteve 1984-1987. Marrëdhëniet e Shqipërisë me Greqinë që nga vizita e ministrit të Jashtëm grek Karolios Papuliasit në Shqipëri, dhjetor 1984, u zhvilluan pozitivisht. Gjatë vizitës së ministrit të Jashtëm grek, në dhjetor 1984 u firmosën 5 marrëveshje ndërshtetërore. Më 25.1.1985 u nënshkrua në Athinë marrëveshja tregtar e cila kishte si qëllim zgjerimin e tregtisë midis dy vendeve dhe më datën 19.11.1985 u miratua gjithashtu nga Këshilli i Ministrave programi dyvjeçar i bashkëpunimit shkencor e teknik midis Greqisë dhe Shqipërisë, i cili do të realizohej gjatë viteve 1986 - 1987.¹⁰⁶⁸

Janar 1985 u vendos hapja e pikës kufitare të Kakavijës, pas kësaj midis dy vendeve u shkëmbyen vizita mbi baza reciprociteti të personaliteteve politike, gjithashtu, u vu re një rritje e ndjeshme numërit të vizitorëve grekë që vizitonin Shqipërinë. Në vitin 1980 qeveria shqiptare mundësoi vetëm 7 minoritarë grekë që jetonin në të vizitonin të afërmit e tyre në Greqi ndërkohë, në v.1986 numri arriti në 535 vizitorë. U rrit gjithashtu lëvizja e vizitorëve në krahun tjetër, në vitin 1985 në Shqipëri shkuan 1325 vetë, ndërsa në shtatë muajt e parë të vitit 1987 shkuan 5447 vetë.¹⁰⁶⁹

Gjatë këtyre dy viteve 1984-1986 u shtuan aktivitete kulturore, u krijua katedra e gjuhës së re greke në Insitutin Pedagogjik të Gjirokastrës, ku leksionet zhvilloheshin nga pedagog grek. U organizuan veprimtari kulturore e sportive, u nënshkruan marrëveshje për bashkëpunimit midis agjencive të lajmeve të të dy vendeve, dhe u nënshkrua protokoll i turizmit.¹⁰⁷⁰ Për përmirësimin e mëtejshëm të lidhjeve kulturore me Shqipërinë u vendos atasheu kulturor grek në ambasadën në Tiranë, për të lehtësuar zgjerimin e kontakteve arsimore me minoritetin grek, e cila arrinte në 400.000 mijë vetë, u shfaqën filma grekë si dhe u zhvilluan ndeshje futbolli.¹⁰⁷¹

Këto marrëveshje tregonin një nivel të mirë të marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve, por jo aq të mjaftueshëm përderisa ligji grek e shikonte Shqipërinë si armikun e saj.¹⁰⁷² Çështja e abrogimit të “Ligjit të Luftës” me Shqipërinë deri në fund të vitit 1986 nuk kishte marrë akoma zgjidhje. Kishte zëra në v.1986 se “ligji i gjendjes së luftës” me Shqipërinë do të hiqej. Më 23 prill 1986 në parlamentin grek u zhvillua debati mbi politikën e jashtme të qeverisë

¹⁰⁶⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.12, f.19, Mbi heqjen e ligjit të Luftës

¹⁰⁶⁸ AMEPJ, V.1986, D.306, f.306, Vendim i Këshillit të Ministrave për miratimin e programit dy vjeçar të bashkëpunimit tekniko-shkencor me Greqinë

¹⁰⁶⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.336, f.28, Propozimi i Papuliasit

¹⁰⁷⁰ AMEPJ, V.1986, D.306, f.306, Vendim i Këshillit të Ministrave për miratimin e programit dy vjeçar të bashkëpunimit tekniko-shkencor me Greqinë

¹⁰⁷¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.336, f.28, Propozimi i Papuliasit

¹⁰⁷² Marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me fqinjin e saj Greqinë të vendosura në 6 maj 1971, mbaheshin peng nga “ligji i luftës”, i vendosur me dekret mbretëror më 10 nëntor 1940. Ky ligj e konsideronte Shqipërinë si shtet armik sepse nga kufiri i saj Italia fashiste kishte pushtuar Greqinë.

greke ku ndër të tjera Papandreu në lidhje me marrëdhëniet me Shqipërinë thotë: *”Emocionues është përmisimi i marrëdhënieve tona me Shqipërinë kohët e fundit. Është një hap i ri në politikën ballkanike dhe na jep rastin tani, më efektivisht se me parë të mbrojmë të drejtat e minoritetit grek. Heqja e gjendjes anormale të luftës është zhvendosur përfundimisht nga qeveria.*¹⁰⁷³ Këtë qëndrim nuk e përkrahën opozita e Partisë së “Demokracisë së re”, me kryetar Konstantinos Mitsotakis, i cili heqjen e “Ligjit të Luftës” e kushtëzoi me përfundim e një traktati të paqes me Shqipërinë dhe me garanci për të drejtat të veçanta të minoritetit grek në Shqipëri.¹⁰⁷⁴ Në fund të debatit në parlamentin grek nuk u mor asnjë vendim. Me këtë veprim qeveria greke bëri hapin e parë në parlament për të informuar për heqjen së shpejti të “Ligjit të Luftës”. Shpresat u rriten dhe me shumë për udhëheqjen shqiptare kur ambasadori shqiptar në Athinë takon ministrin e Jashtëm Papulias, i cili e garanton atë për abrogimin e ligjit të luftës së shpejti.¹⁰⁷⁵ Konservimi i gjendjes së luftës ishte pengesë për zhvillimin e mëtejshëm të marrëdhënieve midis dy vendeve mbi bazën e besimit tek njeri-tjetri.

Lajmi i mirë për qeverinë shqiptare, se qeveria greke po i jepte besimin Shqipërisë erdhi më 28 gusht 1987. Nën kryesinë e kryeministrit grek, Andrea Papandreu, Këshilli i Ministrave, vendosi abrogimin e ligjit grek Nr.2636 datë 10 nëntor 1940, të “gjendjes së luftës” me Shqipërinë. Lajmi u publikua menjëherë nga mjetet e informacionit masiv të vendit. Agjencia greke e lajmeve, ANA, transmetoi tekstin e komunikatës së Sekretarit të përgjithshëm të shtypit Sotirios Kostopullos si vijon: *“Greqia hoqi zyrtarisht gjendjen e saj të luftës me Shqipërinë, e cila ka qenë në fuqi që nga Lufta e Dytë Botërore.*¹⁰⁷⁶ Vendimi u mor me anë të një akti të kabinetit qeveritar, i cili vendosi që *”Shqipëria nuk është më një shtet armik.”*¹⁰⁷⁷ Duhet theksuar se ky ishte një akt i KM dhe jo një projektligj i dalë nga parlamenti as edhe një dekret presidencial i nëshkruar nga Presidenti i Republikës së Greqisë. Ky projektligji ndodhej në sirtaret e MPJ greke që nga viti 1980.

Vendimi i kabinetit qeveritar të PASOK-ut për të miratuar propozimin e Ministrisë së Punëve të Jashtme për heqjen e ligjit të luftës ishte unanim. Komunikimi i aktit të Këshillit të Ministrave u bë i befasishtëm. Për vendimin që mori qeveria kishin dijeni pak vetë (4-5veta). Çështja nuk u pasqyrua as në rendin e ditës, së mbledhjes së KM, me qëllim që të pritej rruga e daljes së informacionit, sepse do të fillonte reaksioni para se KM të trajtonte problemin. Papulias lidhur me këtë çështje thotë *“Është një faktor i padiskutueshëm se asnjëherë pas luftës tabloja e marrëdhënieve të vendit tonë me Shqipërinë fqinje nuk ishte paraqitur kaq pozitive dhe e fuqishme sa sot. Ky fakt ishte rezultat i një politike konkrete të qëndrueshme që përuroi qeveria jonë. Vendosja e mirëbesimit të plotë me Shqipërinë, është e vetmja rrugë që do të sigurojë kontakte dhe komunikim edhe me minoritetin grek në Shqipëri si dhe marrëdhënie të qëndrueshme e të vazhdueshme të bashkëpunimit me këtë vend, me të gjitha rrjedhojat pozitive që do të ketë kjo gjë për stabilitetin dhe sigurimin në Ballkan.”*¹⁰⁷⁸ Dhënia fund e kësaj gjendjeje do të kontribuonte për forcimin e mëtejshëm të marrëdhënieve midis dy vendeve për zgjerimin e bashkëpunimit midis tyre. *“Në veçanti, thotë ministri i Jashtëm Papulias kjo do të jetë në dobi të pakicës greke në Shqipëri, për të cilën interesimi i qeverisë greke ka qenë dhe*

¹⁰⁷³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.336, f.28, Propozimi i Papuliasit

¹⁰⁷⁴ popullsia etnike greke në Shqipëri arrinte në 400.000 mijë vetë

¹⁰⁷⁵ AMEPJ, V.1986, D.6, f.32 Mbi zhvillimin e marrëdhënieve me vendet fqinje.

¹⁰⁷⁶ Po aty,

¹⁰⁷⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.336, f.1 Informacion Mbi reagimet për heqjen nga qeveria greke të ligjit të “gjendjes së luftës”

¹⁰⁷⁸ Po aty,

do të mbetet i patjetërsueshëm. Kjo pakicë greke që kultivon traditat dhe identitetin e saj kombëtar, do të përbëjë një urë të qëndrueshme të miqësisë midis popullit grek dhe shqiptar.¹⁰⁷⁹

Më 28 gusht 1987, Zëri i Popullit publikoi deklaratën e bërë nga Sotirios Kostopulos, si dhe deklaratën e bërë nga MPJ në të cilën thuhet: “*me kënaqësi mësuam se Qeveria e Greqisë, me akt të posaçëm abrogoi “ligjin e luftës italo-greke.”*”¹⁰⁸⁰

Shtypi grek qeveritar, dhe i partive të majta përshëndeti vendimin duke e cilësuar atë si një vendim historik, si një masë e drejtë politike e diplomatike, e cila buronte nga kursi i ndjekur nga PASOK-u që prej vitit 1981 dhe që do t'i shërbente zhvillimit të mëtejshëm të marrëdhënieve me Shqipërinë. Në të njejtën kohë theksohej se “*heqja e ligjit të luftës do të hapë rrugën për përmirësimin edhe të kushteve të minoritetit grek në Shqipëri.*”¹⁰⁸¹ Mungesa e çdo kontakti me minoritetin grek në Shqipëri, çoi në vlerësimin nga qeveria greke se “mënyrat tradicionale që kishin ndjekur qeveritë e mëparshme për afrimin me Shqipërinë, ishin të paefektshme dhe të pasukseshme. U projektua një politikë e re, politikë afrimi dhe hapjeje ndaj Shqipërisë, zhvillimin gradual, të marrëdhënieve të ngushta dhe miqësore dhe krahas kësaj zhvillimin e pandalshëm kulturor dhe social të bashkëkombasve grek në Shqipëri, të minoritetit aktiv grek.”¹⁰⁸²

Vendimi i qeverisë së PASOK-ut, u përshëndet nga shumë qarqe politike e diplomatike, brenda dhe jashtë Greqisë, por në të njejtën kohë pati edhe reagime negative dhe kundërshtim nga organizata vorioepiriote, nga përfaqësues të kishës greke si dhe nga udhëheqës të opozitës dhe qarqe të djathta.¹⁰⁸³ Opozita me deklaratat e kryetarit të saj Micotaqis, qarqet vorioepiriote të Greqisë, Federata panepirote e SHBA-së, Kanadasë dhe Australisë, qarqet kishtarë e pritën me zemërim e indinjatë vendimin e qeverisë greke. Heqjen e gjendjes së luftës nga këto forca u konsiderua si tradhëti kombëtare nga ana diplomatike, si një veprim antikombëtar dhe antikushtetues. Në deklaratën e tij Kostas Micotaqis theksoi se “*kurrë nuk do të pranojmë dhe nuk do ta njohim këtë veprim të njëanshëm të qeverisë dhe të palavdishëm.*”¹⁰⁸⁴ Sulmi i tyre ishte kundër opozitës dhe jo kundër Shqipërisë.¹⁰⁸⁵

Beogradi, mbajti anën e qarqeve të djathta greke që kundërshtuan vendimin e qeverisë greke për abrogimin e ligjit. Ky qëndrim i jugosllavëve u kritikua me anë të një shënimi të ATSH -së, më 14 shtator 1987. Vetëm në datën 18 shtator, Jugosllavia përshëndeti deklaratën greke, për dhënien fund të gjendjes së luftës. Por në të njejtën kohë, ngriti problemin e pakicës maqedone në Shqipëri. Jugosllavët u bashkuan me qarqet kundërshtuese grek për heqjen e ligjit të luftës për dy asye së pari, për shkak të marrëdhënieve Shqipëri - Jugosllavi, nga ana tjetër ishte një kundërvënie ndaj Papandreut, i cili nuk e njohu problemin maqedon.¹⁰⁸⁶

Vendimi i qeverisë greke u prit pozitivisht në Perëndim dhe në SHBA. Shtypi perëndimor amerikan, anglezë, gjermanoperëndimor e italian e karakterizuan heqjen e ligjit të luftës si një shenjë të përmirësimit të ndjeshëm të marrëdhënieve midis Shqipërisë dhe Greqisë. Ky veprim u konsiderua i nevojshëm për marrëdhëniet e mira midis dy vendeve, por edhe krijimin e një

¹⁰⁷⁹ Po aty,

¹⁰⁸⁰ Zëri i Popullit, *Qeveria greke hoqi zyrtarisht “Ligjin e Luftës” me Shqipërinë*, 29 gusht 1987, nr.207(12.205), f.1

¹⁰⁸¹ Po aty, f.22

¹⁰⁸² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.337, f.3, Përmbledhje e raportit të MJ Karolos papulias lidhur me heqjen e ligjit të luftës

¹⁰⁸³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.198, D.336, f. 1 Informacion për heqjen nga qeveria greke të ligjit të gjendjes së luftës

¹⁰⁸⁴ Po aty,

¹⁰⁸⁵ Po aty, f.25

¹⁰⁸⁶ Po aty, f.22

atmosfera më të mirë në Ballkan. Sipas diplomatëve të ndryshëm perëndimor vendimi i qeverisë greke përputhej me politikën aktuale të NATO-s ndaj Shqipërisë. Greqia si anëtare e, NATO-s, TPE-së, dhe me marrëdhënie të mira me SHBA-në u përpoq të hapi një “dritare” të perëndimit për tu afruar me Shqipërinë. Qeveria e Papandreut me përmirësimin e marrëdhënieve me Shqipërinë synonte të luante një rol të rëndësishëm në ruajtjen e ekuilibrit të përgjithshëm në Ballkan. Marrja e vendimit nga ana e qeverisë greke për heqjen e ligjit të luftës, u bë në një moment të vështirë të marrëdhënieve shqiptaro-jugosllave, hapja e Shqipërisë nga Jugu, Greqinë, do të ishte me interes për perëndimin dhe një barrierë kundër synimeve sovjetike. Me këtë mision Greqia nuk lejonte Shqipërinë të binte nën influencën e Bashkimit Sovjetik.¹⁰⁸⁷ Marrja e këtij vendimi pati dhe një arsye tjetër të rëndësishme atë të forcimit të pozitave të saj në Ballkan në kushtet e marrëdhënieve të tendosura me Turqinë e të problemeve të saj me Jugosllavinë. Shtypi francez, në ndryshim me të tjerët, theksoi se Greqia e ndërmori këtë hap si një përpjekje e Papandreut që në boshtet që po theksoheshin prej vitesh Beogradë - Athinë-Sofje- Athinë, të skiconte një bosht të ri Tiranë - Athinë, duke vendosur kështu një gur të ri në këtë projekt.¹⁰⁸⁸

Në këto kushte, diplomacia shqiptare e përshëndeti këtë vendim, por nën psikozën e ksenofobisë u tregua e vëmendshme ndaj zhvillimeve me marrëdhëniet e Greqisë dhe SHBA-së, në mënyrë të veçantë problemin e bazave, me NATO-n, TPE-në, me Bullgarinë, me Jugosllavinë, me Izraelin, marrëdhëniet e Greqisë me BS. U ndoq gjithashtu fushata e zgjedhjeve, tendencat e partive kryesore të gjitha elementët që ndikonin në politikën me Shqipërinë, zhvillimet në forcat vorioepirote etj.¹⁰⁸⁹

Menjëherë pas shpalljes së vendimit në lidhje me “ligjin e Luftës” një delegacion i MPJ i drejtuar nga zv/ministri i Jashtëm Sokrat Plaka bëri një vizitë zyrtare në atmosferën e mirë të këtij vendimi në pritjen e vizitës Papulias, shprehu se “sa të jetë në fuqi qeveria e PASOK-ut do të vazhdojë përpjekjet pozitive dhe se Papandreu i jep një rëndësi të veçantë marrëdhënieve me Shqipërinë.”¹⁰⁹⁰ Delegacioni u prit dhe nga zv/kryeministri Janis Harallamopullos dhe ministër i mbrojtjes, nga ministrja e Kulturës Melina Mërkuri, nga zv/ministri i Ekonomisë Kombëtare, J.Papantoni dhe nga kryetari i Komisionit të marrëdhënieve me Jashtë të Parlamentit grek, Markopullos.¹⁰⁹¹ Bisedimet në MPJ të delegacionit shqiptar me MPJ të Greqisë u përqëndruan për një numër problemesh dypalëshe që kishin mbetur pezull për arsye të Ligjit të luftës nga pal agreke. U ra dakord për përfundimin e ndërtimit të piramidave kufitare në një zonë ku ato ishin hequr, dhe përfundimin e një protokollit për bashkëpunimin tekniko-shkencor, kulturor dhe bisedimet për shfrytëzimin e ujrave kufitar.¹⁰⁹²

Nuk ka dyshim që abrogimi nga qeveria greke, me akt të posaçëm të “ligjit të luftës italo-greke” ishte edhe meritë e diplomacisë së fqinjësisë së mirë të qeverisë shqiptare. Ky hap, ndihmoi në zhvillimin dhe zgjerimin e marrëdhënieve më të mira midis dy vendeve fqinje. Menjëherë pas këtij vendimi u çelën prespektiva për shtimin e vizitave, shkëmbimeve tregtare, kontakteve më të shpeshta midis të afërmëve etj. Atmosferës miqësore dhe arritjeve në

¹⁰⁸⁷ Po aty, f.105, Diskutim në analizën vjetore për periudhën janar 87-janar 88

¹⁰⁸⁸ Po aty,

¹⁰⁸⁹ Po aty, f.10

¹⁰⁹⁰ Po aty, f.32, Mbi vizitën e delegacionit të MPJ në Greqi

¹⁰⁹¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.336, f.23 Ragime të heqjes së ligjit të luftës

¹⁰⁹² Po aty, f.34

marrëdhëniet midis dy vendeve iu dha më tej shkëmbimit të personaliteteve dhe delegacioneve të ndryshme, kontaktet e shpeshta të dy ministrave të Jashtëm, të cilët që nga prilli 1988 deri në fillim të vitit 1989 u takuan 5 herë dhe delegacioneve të MPJ, në Athinë, Beograd, New York, Paris etj.¹⁰⁹³

Më 21 janar 1989 në MPJ në Tiranë u zhvilluan bisedime, në kuadrin e marrëdhënieve dypalëshe, me delegacionin grek të MPJ-së, i cili mori pjesë në mbledhjen e funksionarëve të lartë të MPJ të vendeve të Ballkanit në Tiranë. Delegacioni grek kryesohej nga sekretari i përgjithshëm i MPJ së Greqisë, Kostandin Gjeorgjiu dhe ambasadori grek në Tiranë Spyridon Dokianos. Për palën shqiptare bisedimet i zhvilloi zv/ministri i Jashtëm, Muhamet Kapllani. Diskutimet dypalëshe kishin në qendër çështjet e nivelit të ulët të shkëmbimeve tregtare, marrëveshjen e ekonomisë ujore, marrëveshjet për piramidat kufitare dhe për lëvizjen së lirë të njerëzve.¹⁰⁹⁴ Nënshkrimi i një dokumenti që bënte të mundur lehtësimin e vizave për 70 vjeçarët dhe të sëmurët rëndë, u vendos si kusht në të gjitha takimet nga pala greke. Vështirësitë që krijonte qeveria shqiptare në dhënien e vizave dhe lëvizjen e lirë të njerëzve shikohej nga pala greke si pengesë për të ndërmarrë hapa në zhvillimin e marrëdhënieve midis dy vendeve.”¹⁰⁹⁵

Në këtë takim Gjeorgjiu propozoi që pala shqiptare të krijonte lehtësira në lidhje me turizmin. Në takimet ballkanike për turizmin të zhvilluara në Filipupoleos (Thesalonik-Greqi), në Plovdiv (Bullgari) dhe takimin tjetër në Ankara (Turqi) për turizmin, ku Shqipëria në dy të fundit mori pjesë si vëzhguese, ishte vendosur që vendet ballkanike të ndihmonin turizmin. Në lidhje me këtë iu kërkua zv/ministrit të Jashtëm, M. Kapllani krijimin e lehtësirave në një nga portet shqiptare për anijen greke me turisët që bënte ekskursione turistike duke kaluar në një nga portet e të gjitha vendeve të Ballkanit, siç ishte vendosur në mbledhjen për çështjet e turizmit në Filipupoleos. Pala shqiptare, problemin e aderimit në marrëveshjen turistike ballkanike e pa me interes dhe gjithashtu, edhe përpilimin e një harte dhe një guide turistike.¹⁰⁹⁶

Në takimin jozyrtar me MPJ grek K. Papulias, më 16-17 shkurt 1989, në Janinë, Reis Malile MPJ lejimin e lëvizjes së lirë të të moshuarve 70 vjet e lartë dhe të sëmurëve premtoi se *“kjo çështje do të zgjidhej me krijimin e një komisioni të përbashkët për të studjuar mundësitë e përfundimit të një marrëveshje konsullore ku do të përfshihej dhe lëvizja e lirë e njerëzve mbi 70 vjeç dhe të sëmurë.”*¹⁰⁹⁷

Një problem tjetër shqetësues në marrëdhëniet me Greqinë për qeverinë shqiptare ishte niveli i ulët i shkëmbimeve tregtare. Gjatë tre viteve 1986-1988 niveli i shkëmbimeve tregtare midis dy vendeve paraqitet, si më poshtë:

	1986	1987	1988 (në milionë dollarë)
Eksporti	21.2	18	5.5
Importi	12.6	12	14
Volumi	33.8	30	19.5 ¹⁰⁹⁸

¹⁰⁹³ Po aty, f.8 Teza për bisedën me sekretarin e përgjithshëm të MPJ greke K.Gjeorgjiu

¹⁰⁹⁴ Po aty, f.26

¹⁰⁹⁵ Po aty, f.32 Mbi bisedimet e zhvillura me delegacionin e MPJ greke të kryesuar nga Sekretari i Përgjithshëm, Kostandin Gjeorgjiu.

¹⁰⁹⁶ Po aty,

¹⁰⁹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.323, f.110 Njoftim shtypi, Gjatë takimit të MPJ Papulias-Malile në Janinë prej 16-17/2 1989

¹⁰⁹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ,V.1989, D.323, f. 145, Drejtoria Ekonomike, probleme në ndjekje në bashkëpunimin ekonomio-tregtar me Greqinë.

Arsyeja që shkëmbimet tregtare midis dy vendeve ishin të pakta ishte fakti që lista e mallrave të eksport - importit të të dy vendeve ishte i njëjtë.¹⁰⁹⁹ Gjithashti, ulja e nivelit të shkëmbimeve tregtare për këtë periudhë kohore shpjegohej kryesisht me faktin e pakësimit të ndjeshëm të disa artikujve bazë të eksportit në Greqi si energjia elektrike (kishte rënë për shkak të thatësirës në vend) dhe produktet e naftës etj. Në kushtet e gamës së vogël të mallrave që eksportohehin në Greqi, ndikimi i këtyre mallrave ishte i ndjeshëm.

Marrëveshja e bashkëpunimit shkencor dhe teknik midis dy qeverive e nënshkruar në Tiranë, më 18 nëntor 1987, dhe një vit më vonë më 4 dhjetor 1988, krijuan bazën e bashkëpunimit të mëtejshëm. Mbi këtë bazë u krijua Komisioni i Përbashkët shqiptaro-grek për bashkëpunimin shkencor e teknik, i cili mbajti Sesionin e Parë të tij në Tiranë më 21-22 tetor 1987. Në fund të këtij sesiioni u nënshkrua Programi dyvjeçar (për vitet 1987-1988) i bashkëpunimit shkencor e teknik midis dy qeverive. Nënshkrimi i programit dyvjeçar për vitet 1989 dhe 1990 u nënshkrua në Sesionin e Dytë të Komisionit të Përbashkët shqiptaro-grek në shkurt 1989. Marrëveshja për transportin detar u shty për shkak të shtyrjes së vizitës së Kryeministrit grek Andreas Papandreu në Shqipëri. Ndërsa bisedimet për ekonominë ujore u vonuan për shkak se dy palët nuk ranë dakord në lidhje me marrëveshjen.¹¹⁰⁰ Bisedimet e zhvilluara në Tiranë për marrëveshjen e ekonomisë ujore me Greqinë nuk u realizua për shkak se pala greke nuk pranoi nenin 1 të projektit shqiptar që përcaktonte se asnjëra palë nuk mund të kryente punime në ujrat kufitare të përbashkëta pa marrëveshje nga pala tjeër.¹¹⁰¹

Në vitin 1988 u nënshkrua në Janinë marrëveshja për tregtinë ndërmjet krahinave kufitare. Kjo marrëveshje përbënte një instrument që do të nxiste e lehtësonte tregtinë me zonat e Janinës, Korfuzit, Trikalës etj. Nga pala shqiptare tregtia ishte zhvilluar nëpërmjet Dhomës së Tregtisë në Gjirokastrë dhe ndërmarrjes në varësi të saj Gjirokastrë impeks. Pavarësisht interesit të të dy palëve për zgjerimin e tregtisë në zonën kufitare, niveli i realizimit ishte i ulët për shkak të taksave doganore.¹¹⁰² Për këtë arsye në takimet e zyrtarëve të lartë të dy vendeve, pala shqiptare kërkoi heqjen e taksave doganore dhe dhënien e licensave për produktet e import-eksportit.¹¹⁰³

Duhet përmendur se vendimi i qeverisë greke në lidhje me “ligjin e luftës” me Shqipërinë ishte rezultat i një politike konkrete dhe të kujdesshme të qeverisë greke në bashkëpunim me atë shqiptare. Ky vendim përbën një akt të lartë politik, me ndjenjën e plotë të përgjegjësisë që u përgjigjej plotësisht interesave kombëtare. Ky akt i tregoi qeverisë shqiptare se nuk kishte tjetër vijë alternative për marrëdhëniet e mira dhe miqësore midis dy vendeve dhe dy popujve se ato të dialogut dhe të mirëkuptimit, të cilat çojnë në marrëdhënie të vazhdueshme e të qëndrueshme bashkëpunimi. Pavarësisht modelit pozitiv të qeverisë greke në mbrojtje të interesave të minoritetit të saj jashtë trojeve të saj, qeveria shqiptare nuk mori asnjë inisiativë në lidhje me minoritetin shqiptar në Greqi. Në asnjë dokument të MPJ të shfletuar nuk gjendet e dokumentuar një kërkesë nga pala shqiptare në lidhje me të drejtat minoritetit shqiptar në territorin grek. Kjo dëshmon për problematikën e madhe të diplomacisë shqiptare, e cila nuk ishte në asnjë moment në shërbim të interesave kombëtare.

¹⁰⁹⁹ Po aty, f.25

¹¹⁰⁰ Po aty, f.146-147

¹¹⁰¹ Po aty, f. 154, Informacion për marrëveshjen e ekonomisë ujore me Greqinë.

¹¹⁰² Po aty, f.151-152, Njoftim mbi tregtinë kufitare me Greqinë.

¹¹⁰³ Po aty, f.145

4.2.2 Marëdhënia Tiranë -Beograd dhe Kosova

Në politikën e jashtme të shtetit shqiptar, në harkun kohor të vetëizolimit, Jugosllavia ishte gjithmonë në qendër të vëmendjes.¹¹⁰⁴ Në kushtet mbylljes me botën e jashtme, pa aleatë, pa mbështetje politike dhe ushtarake, qeverisë shqiptare i interesonte mbajtja larg e BS në rajon, paqja dhe stabiliteti, për këtë arsye, marrëdhëniet me fqinjët në përgjithësi dhe veçanti Jugosllavinë ishin prioritare. Shpesh në OKB, në shtypin shqiptarë, dhe në takimet diplomatike përmendej politika e fqinjësisë së mirë, e cila kishte si qëllim stabilitetin në rajon. Marrëdhëniet e mira me Jugosllavinë, patën rëndësi të veçantë edhe për faktin se Jugosllavia ishte vendi me të cilin Shqipëria kishte tre të katërtat e kufirit dhe vendi nëpër territorin e të cilit, kalonte gati tërë eksport-importi që realizohej me anë të transportit automobilistik me Evropën, dhe, së fundi, por jo nga rëndësia, sepse në Jugosllavi jetonin mbi dy milionë e gjysëm shqiptarë.¹¹⁰⁵

Pavarësisht përpjekjeve të qeverisë shqiptare për vendosjen e marrëdhënieve miqësore me Jugosllavinë, marrëdhëniet Tiranë - Beograd qëndruan të ndera. Pas vdekjes së Josif Bros Titos dhe ardhjes në pushtet të nacionalistit serb Slobodan Milloshevic u prishën ekuilibrat e brishtë në rajon. Qeveria komuniste jugosllave pasi nuk arriti të normalizonte situatën në krahinën e Kosovës që nga shpërthimi i trazirave të mëdha në pranverën e vitit 1981, e intensifikoi shtypjen e saj kundër gati dy milionë e gjysëm shqiptarëve etnikë me kërkesat e tyre për autonomi. Politikat shtypëse të Beogradit jo vetëm që nuk arritën të rivendosin stabilitetin në Kosovë, por e acaruan më tej situatën problematike. Politika denigruese ndaj shqiptarëve shkaktoi reagimin e shqiptarëve dhe të qeverisë shqiptare në mbrojtje të tyre. Shqiptarët në Kosovë vazhduan me kërkesat e tyre *“për njohjen e të drejtat të tyre njerëzore dhe kombëtare dhe ngritjen e Kosovës nga një krahinë në një republikë të plotë, në të njëjtën kohë me gjashtë republikat e tjera të Jugosllavisë.”*¹¹⁰⁶

Qeveria shqiptare e kritikoi në shtypin e ditës Jugosllavinë dhe i mbështeti kërkesat e shqiptarëve në Kosovë për vendosjen e republikës. Në gazetën “Zëri i Popullit” të datave 8 dhe 23 1981, u mbajt një qëndrim i ashpër ndaj politikave shoviniste jugosllave. Në to u theksua se *“Kërkesa për t’i njohur Kosovës statusin e Republikës është i drejtë.”*¹¹⁰⁷ Serbët, që i kishin parë me pakënaqësi zhvillimin e lidhjeve të ngushta kulturore midis Tiranës dhe Universitetit të Prishtinës, ndoshta i mirëpritën sulmet e Tiranës, sepse kjo iu jepte mundësinë të përdornin regjimin e Hoxhës si kurban dhe ta zhvendosnin vëmendjen e opinionit publik larg nga shkaqet reale të revoltës së shqiptarëve.¹¹⁰⁸ Menjëherë pas kësaj Beogradi akuzoi Tiranën zyrtare se *“ndërhyn në punët e brendëshme të Jugosllavisë dhe se Shqipëria dëshiron shkatërrimin, e disintegrimin e Federatës jugosllave.”*¹¹⁰⁹

Pas prillit 1981 si rezultat i qëndrimit të qeverisë shqiptare ndaj çështjes së Kosovës, u ndalua bashkëpunimi arsimor, shkencor e kulturor midis Shqipërisë dhe Kosovës. Ndonëse ky bashkëpunim u zhvillua mbi bazën e protokolleve dhe marrëveshjeve të miratuara nga qeveritë e të dy vendeve, u ndërpreu. U dogjën të gjitha tekstet e librat mësimorë e shkencorë që ishin

¹¹⁰⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.10, f.3, Shënime për takimin me Komisionin e Jashtëm të Kuvendit Popullor

¹¹⁰⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.460, f.27, Mbi takimin e MPJ të RPSSH Reis Malile me sekretarin Federativ për Punët e Jashtme të RSF të Jugosllavisë.

¹¹⁰⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.899, f.141, Gazeta Rilindja me titull “*Rinia shqiptare kosovare në Botën e lirë*”

¹¹⁰⁷ AQSH, Fondi 14, V.1981, D.117, f. 1, Kërkesa për t’i njohur Kosovës statusin e Republikës është i drejtë

¹¹⁰⁸ Biberaj, *Shqipëria dhe shqiptarët në udhën e rimëkëmbjes...*, f.88

¹¹⁰⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.460, f.27, Mbi takimin e MPJ të RPSSH Reis Malile me sekretarin Federativ për Punët e Jashtme të RSF të Jugosllavisë.

botuar në Tiranë, u akuzuan profesorët e akademikët e Universitetit të Tiranës për nacionalizëm dhe u ndërpre në të gjitha marrëdhëniet arsimore, shkencore e kulturore midis Shqipërisë dhe Kosovës. *“Shqiptarët në Jugosllavi, shkruan Rexhep Qosja, për fat të keq nuk kanë kontakte me Shqipërinë... Mund të shkosh nga Beogradi në San Paolo, apo në çfarëdo lloj qyteti tjetër të botës... por nuk është e mundur të shkohet nga Prishtina në Tiranë, apo nga Tirana në Prishtinë.”*¹¹¹⁰

Një aspekt tjetër i tensioneve në marrëdhëniet midis dy vendeve ishte dhe ai i pakicave kombëtare jugosllave në Shqipëri. Ky problem shpesh zmadhohej me qëllim që të krijoheshin situata në mënyrë që të tërhiqej vëmendja nga dhuna dhe cënimi i të drejtave të popullsisë shqiptare në Kosovë.¹¹¹¹

Rifillimi i polemikave midis Tiranës dhe Beogradit i shkaktoi dëme serioze marrëdhënieve midis tyre, që gjatë viteve 1970 ishin karakterizuar nga një bashkëjetesë e pashembullt në kuadër të detantës Lindje-Perendim në ekonomi e kulturë.¹¹¹² Treguesit e marrëdhënieve diplomatike me Jugosllavinë në vitet 1985-1989 ishin në shkallën më të ulët. Kjo si rezultat i gjendjes së brendshme ekonomike dhe politike që po kalonte Jugosllavia por edhe, si rezultat i politikës antishqiptare që shprehej si në qëndrimet ndaj Shqipërisë në propagandën e saj në arenën ndërkombëtare dhe shtypin jugosllav si dhe në diskriminimin dhe shtypjen kombëtare që u bëhej shqiptarëve në Kosovë dhe në vise të tjera në Jugosllavi.¹¹¹³

Në klimën e tensionuar me ngjarjet e Kosovës shumë nga marrëveshjet e nënshkruara midis dy palëve për një periudhë 2 vjeçare nuk kishin funksionuar. Hekurudha Shkodër-Titograd, që sipas marrëveshjes ishte nënshkruar në fillim të vitit 1984, ishte një element i rëndësishëm që krijonte mundësi bashkëpunimi, nuk ishte vënë në lëvizje. Qeveria shqiptare dërgoi disa nota zyrtare qeverisë jugosllave përmes ambasadorëve në Beograd dhe Tiranë, në lidhje me hekurudhën, por Beogradi heshti. Komisioni i Ekonomisë Ujore, i cili në bazë të marrëveshjes qeveritare duhet të mblidhej çdo vit e që shqyrtonte probleme shumë të rëndësishme për të dy palët, nuk u mbodh asnjëherë që prej vitit 1980. Edhe kur u vendos që të takoheshin, më 14-19 prill 1985 bisedimet nuk sollën asnjë rezultat. Koordinimi i valëve televizive midis dy vendeve duhet të kishte përfunduar në fillim të vitit 1983. Edhe kjo mbeti e pazgjidhur. Çështjet e incidenteve kufitare nuk gjetën asnjëherë zgjidhje.¹¹¹⁴

Ajo që funksiononte me mirë me Jugosllavinë ishte tregtia, por edhe këtu kishte pengesa, si mostërheqja e energjisë elektrike, çmime shumë të larta për mallrat e eksportit jugosllav, probleme me livrimin e mallrave të kontraktuar të eksportit shqiptar etj. Protokollin e vitit 1985 parashikonte një volum shkëmbimesh prej 121 milionë dollarë, ndërsa u realizuan 80 milionë dollarë. Në marrëveshjen 5-vjeçare volumi i shkëmbimeve ishte parashikuar të ishte me vlerë 600 milionë dollarë, afërsisht sa ajo e pesëvjeçarit 1976-1981 etj.¹¹¹⁵

Për sa i përket shkëmbimeve kulturore me Jugosllavinë nuk u ndërmor asnjë aktivitet. Bisedimet e vitit 1984 për përfundimin e një programi kulturor për arsye të çështjes së Kosovës dështuan. Kur pala shqiptare propozoi dërgimin e një delegacioni në Beograd për të zhvilluar bisedime mbi bazën e projektit, jugosllavët propozuan që në marrëveshjen kulturore të futej ky

¹¹¹⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.1106, f. 57, Marrëdhëniet me Jugosllavinë

¹¹¹¹ Po aty, f.88

¹¹¹² Biberaj, . *Shqipëria dhe shqiptarët në udhën e rimëkëmbjes.*, f.88

¹¹¹³ Po aty, f.31

¹¹¹⁴ AMEPJ, V.1986, D.460, f.24, Mbi takimin e MPJ të RPSSH Reis Malile me sekretarin Federativ për Punët e Jashtme të RSF të Jugosllavisë.

¹¹¹⁵ Po aty

formulim “*Ruajtja nga ana e Shqipërisë e identitetit kulturor të pjestarëve të popullsisë jugosllave në Shqipëri.*”¹¹¹⁶ Kjo u konsiderua e papranueshme nga udhëheqja shqiptare sepse së pari, nuk pranoi asnjëherë që cënonte të drejtat e pakicave kombëtare në Shqipëri dhe së dyti sepse në projekt nuk përmendeshin shqiptarët e Kosovës.

Një moment i rëndësishëm politik e diplomatik për të dy vendet ishte 1 tetori i vitit 1986. Në një nga sallonet e OKB-së në New York, u zhvillua takimi midis MPJ Reis Malile me sekretarin Federativ për Punët e jashtme të RSF të Jugosllavisë Raif Dizdareviç, me kërkesën e këtij të fundit.¹¹¹⁷ Ky ishte një takim me rëndësi të veçantë politike sepse ministrat e dy vendeve kishin shumë vite që nuk takoheshin, gjithashtu ndërmjet dy vendeve nuk kishte patur takime të zyrtarëve të lartë politikë të ulur në një tavolinë për zgjidhjen e problemeve midis dy vendeve. Ministri Jugosllav nënvizoi në këtë takim pikpamjen jugosllave se “*për sigurimin e Jugosllavisë ka shumë rëndësi ekzistenca e Shqipërisë fqinje të pavarur dhe jashtë blloqeve dhe se interesi i Jugosllavisë në këto momente ishte normalizimi i marrëdhënieve me Shqipërinë dhe zgjerimi i bashkëpunimit në të gjitha fushat.*”¹¹¹⁸

Kjo iniciativë e palës jugosllave u prit mirë nga ministri shqiptar sepse ishte në interesat e Shqipërisë për të normalizuar marrëdhëniet me Jugosllavinë. “*Jam i mendimit - thotë ministri shqiptar - se iniciativa juaj për këtë takim është e dobishme. Ne jemi vende fqinje dhe kemi interesa të përbashkëta ne duhet të bisedojmë në atë mënyrë që të arrijmë në realizimin e interesave të përbashkëta.*”¹¹¹⁹ Ngjarjet në Kosovë “*kanë rrjedhë nga shkaqet ekonomike dhe politike të brendëshme. Për të zgjidhur problemet e Kosovës gjërat duhen parë politikisht dhe ekonomikisht. Dhe se Qeveria shqiptare nuk kishte asnjë interes të ndërhynte në Jugosllavi. Disintegrimi i federatës jugosllave, do të thotë që të duam rusët të na vijnë në kufirin tonë.*”¹¹²⁰ Ky takim i rëndësishëm i dy ministrave të dy vendeve shënoi normalizimin e marrëdhënieve diplomatike. Kjo pati arsytet e saj nga të dy palët, të cilat duhen përmendur. Së pari Shqipëria ndihej e kërcënuar nga prezenca e BRSS në Jugosllavi. Së dyti Jugosllavia ishte e interesuar për një Shqipëri të pavarur jashtë blloqeve politike. Në këtë atmosferë miqësore, në 21 tetor 1986 Ramiz Alia, priti ambasadorin e ri në Tiranë Novak Pribiçeviçi, cili dorëzoi letrat kredenciale.¹¹²¹

Shtypja kombëtare e shqiptarëve në Kosovë nga politikat shoviniste serbe u bë më e ashpër pas vitit 1986 me vendosjen e Slobodan Millosheviç në krye të Lëvizjes Komuniste Jugosllave. Kjo periudhë shënoi dhe periudhën më të egër të shovinizmit serb, ku terrori antishqiptar mori përmasa të mëdha. Në Kongresin e 13-të të Lidhjes Komuniste Jugosllave u miratua rezoluta kundër Shqipërisë dhe shqiptarëve. Mbledhja në Beograd e Akademisë së Shkencave të Sebisë, për origjinën shqiptare rënduan më tepër situatën në Kosovë dhe marrëdhëniet midis dy vendeve. Në të njejtën kohë shtypi dhe radiotelevizioni jugosllav ndërmori një fushatë antishqiptare kundër traditave, zakoneve dhe ndjenjave kombëtare shqiptare. Në fushatën e përgjithshme antishqiptare si pretekst për persekutimet, dënimet dhe goditjet masive gjendeshin shkaqe të ndryshme. “*Një shqiptar dënohet me një vit burg, vetëm*

¹¹¹⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.6, f. 37 Mbi zhvillimin e marrëdhënieve me vendet fqinje, diskutim i MPJ Reis Malile në mbledhjen e këshillit të Ministrave, më 28 prill 1986

¹¹¹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.460, f.24, Mbi takimin e MPJ të RPSSH Reis Malile me sekretarin Federativ për Punët e Jashtme të RSF të Jugosllavisë.

¹¹¹⁸ Po aty, f.26

¹¹¹⁹ Po aty,

¹¹²⁰ Po aty,

¹¹²¹ Po aty, f.29

se ka kënduar një këngë nacionaliste.”¹¹²² shkruan shtypi gjerman. Kjo situatë e vështirë dhe çnjerëzore në Kosovë u pasqyrua dhe në shtypin perëndimor. Shtypi gjerman “*Frankfurt allgemeine Zeitung*”, më 24 qershor 1989, shkruan “Që kur ndodhën demonstratat e vitit 1981, një nacionalizëm i fuqishëm serb punoi me të gjitha mjetet për likuidimin e autonomisë së Kosovës dhe për këtë, si majë të shigjetës, përdori për të keqen e tyre, minoritetin serb në Kosovë.”¹¹²³

Më 6-7 janar 1989 Komisioni i Kuvendit të Serbisë për çështjet kushtetuese miratoi tekstin e projektamendamenteve të kushtetutës republikane. Kushtetuta e 1974 u konsiderua fajtores për krizën politike ekonomike dhe marrëdhëniet ndërmjet Republikës e krahinave. Teksti injoroi propozimet dhe rezultatet e diskutimit publik në Kosovë për ndryshimet kushtetuese si dhe nuk mori fare parasysh orientimet dhe vendimet e marra nga organet e larta federative për këtë problem, që ndryshimet të mos cënonin barazinë e kombeve dhe kombësive, të ishin rezultat i debatit publik dhe punës së përbashkët. Gjithashtu në tekstin e miratuar, Komisioni i Kuvendit të Serbisë hoqi dorë edhe nga formulimet e hartuara në fillim të vitit 1980, mbi bazën e të cilave filloi dhe diskutimi publik. Ky komision kufizoi më tepër autonominë e Kosovës.¹¹²⁴ Gazeta “*Rilindja*” si dhe intelektualë shqiptar në Kosovë kritikuan hapur në shkrimet dhe qëndrimet që po mbanin qarqe të caktuara nacionaliste, me veprimet e tyre antishqiptare.¹¹²⁵

Për të arritur në kufizimin e autonomisë së Kosovës dhe në ndryshimin e kushtetutës 1974, nacionalizmi serb, i përfaqësuar nga Slobodan Millosheviç, organizoi një numër të madh mitigjesh, nxiti me mënyra të ndryshme ndjenjat shoviniste të shtresave të ndryshme të popullsisë serbe, hartoi e lejoi të qarkullonin parrulla antishqiptare. Rruga që ndoqi Millosheviçi ishte shndërrimi i shtetit federativ të sllavëve të jugut në një Serbi të madhe.¹¹²⁶ Tirana zyrtare në këto kushte ishte e mendimit se “Për RS të Serbisë nuk ekzistonte më asnjë lloj dialogu e apeli, me dhunë vendosi dominimin serb.”¹¹²⁷

Në një atmosferë të tendosur, më 23 mars 1989, Kuvendi i Kosovës nën presionin dhe manipulimin serb, miratoi ndryshimet e kushtetutës, e cila kufizoi autonominë e Kosovës. Miratimi i ndryshimeve të kushtetutës shkaktoi reagimin e fortë të popullsisë shqiptare në Kosovë. Situata u tensionua më tej kur qeveria serbe mori masa për shtypjen e qëndresës së popullsisë shqiptare në Kosovë. Në 1 mars 1989, në Kosovë u vendos gjendja e jashtëzakonshme.¹¹²⁸ Arrestimet e spastrimet në të gjitha organet partiake shtetërore si dhe institucionet arsimore e kulturore u rrit ndjeshëm. Numri i të vrarëve dhe të plagosurve në demonstrata, e zhvillura nga 25 deri 29 marsi, ishte shumë më i madh nga ajo që jepte Beogradi zyrtar.¹¹²⁹

Qeveria shqiptare reagoi duke botuar në shtypin zyrtar artikuj që dënonin veprimet shoviniste antishqiptare të serbëve për kufizimin e autonomisë së Kosovës. Gjithashtu ATSH-ja dha njoftime të marra nga Tanjung-u lidhur me këtë problem. Në gazetën “*Drita*” u botuan

¹¹²² Po aty,

¹¹²³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.1106, f.49, Shtypja dhe denigrimi i shqiptarëve vazhdon edhe në Jugosllavinë e Titos.

¹¹²⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.1102, f.2, Informacion mbi mbledhjen e Komisionit të Kuvendit të Serbisë për çështjet kushtetuese

¹¹²⁵ Po aty,

¹¹²⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.1106, f.52, Informacion për gjendjen në Kosovë.

¹¹²⁷ Po aty,

¹¹²⁸ Historia e Shqipërisë, ..., Volumi IV, f.395

¹¹²⁹ Po aty,

herë pas here shkrime të marra nga “Rilindja” ku mbrohej e drejta e përdorimit të lirë e të barabartë të gjuhës shqipe në Kosovë e vise.¹¹³⁰ Në planin propagandistik qeveria shqiptare, udhëzoi që të jepej në shtyp, Radio e Televizion përmbledhje e artikujve të shtypit të huaj, më shpesh, rreth 2-3 herë në javë. U pasqyruan me tendencë proceset gjyqësore që u zhvilluan në Kosovë dhe më pas dilej me artikuj ku demaskohej fushata e dënimeve.¹¹³¹ Meqënëse propaganda serbe veçanërisht gjatë muajve pritej të festonte 600 vjetorin e betejës së Fushë Kosovës dhe theksi u vu në autoktoninë serbe dhe popullsinë shqiptare e quajtën të ardhur, nga pala shqiptare u përgatitën emisione dhe botime të veçanta për të argumentuar vazhdimësinë iliro-shqiptare duke demaskuar synimet shoviniste serbe.¹¹³²

Si rezultat i një klime të vështirë të stabilitetit në Jugosllavi, e cila do të ndikonte edhe në marrëdhëniet midis dy vendeve, u mblodh Byroja politike, më 30 maj 1989. Si një nga problemet më të mëdha të Shqipërisë me fqinjët, ngjarjet në Jugosllavisë ishin çështja më e diskutuar e kësaj mbledhjeje, dhe më pas vinin çështja e bashkëpunimit shumëpalësh rajonal. Në situatën e vështirë në Jugosllavi, Alia është në dilemë: *“A është më mirë të kemi apo të mos kemi lidhje normale me Jugosllavinë? Po për Kosovën, si është më mirë? Mua më duket ky është kyçi i problemit, zgjidhja e drejtë e të cilit ka të bëjë me perspektivën e marrëdhënieve tona me Jugosllavinë. Logjika e kërkon që marrëdhëniet me Jugosllavinë të përmirësohen dhe të jenë sa më normale. Zhvillimi normal i tyre, në rrugë të drejtë e në bazë të parimeve të njohura, në radhë të parë krijon mundësi të mëdha për lehtësimin e gjendjes në të cilën ndodhen aktualisht kosovarët, por në të njëjtën kohë normalizimi i tyre ndikon drejtpërsëdrejti edhe për vetë zhvillimin e Shqipërisë.”*¹¹³³

Në këtë mbledhje u dhanë udhëzime që të intensifikohej propaganda në shtyp për padrejtësitë ndaj popullit shqiptar në Kosovë dhe të pasqyrohej çfarë ndodhte realisht në Kosovë. Në planin historik - shkencor, historianët duhet të përpunonin opinionin dhe t’ju kundërviheshin tezave jugosllave në lidhje me etnogjenezën. Me porosi të vetë Ramizë Alisë si kundërpërgjigje e botimit jugosllav mbi Kosovën me titull *“Kosova, e kaluara dhe e tashmja”* në Institutin e Historisë u botua vëllimi me materiale e dokumenta historik të huaj dhe vendas me titull *“Autoktonia e shqiptarëve në trojet e tyre”*, e cila doli në shtyp në shtator 1989, e përkthyer në anglisht.¹¹³⁴ Si kundërpërgjigje ndaj propagandës antishqiptare jugosllave, e cila kishte më tepër mundësi propaganduese, për shkak të lidhjeve më të gjëra shumëpalëshe të saj, qeveria shqiptare për të përçarur qëndrimin e saj në opinionin ndërkombëtar për çështjen e Kosovës, ftoi dhe dërgoi grupe historianësh, deputetësh, në Evropë. Sipas Alisë, *“Më përpara kishim vetëm OKB në dhe veprimtaritë që lidhen me të, kurse tani ka shumë më tepër probleme pra, kushtet janë të tjera.”*¹¹³⁵

Marrëdhëniet me Jugosllavinë përbënin një kusht me rëndësi të veçantë edhe për kontaktet e Shqipërisë me botën e jashtme. Për këtë arsye u la porosi që *“MPJ të punojë për marrëdhënie normale shtetërore me Jugosllavinë.”*¹¹³⁶ Në fushën e shkëmbimeve tregtare u

¹¹³⁰ Po aty, f.8

¹¹³¹ Po aty, f.15

¹¹³² Po aty, f.

¹¹³³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195, f.23 Fjala e Ramiz Alia në mbledhjen e Byrosë Politike 30 maj 1989

¹¹³⁴ Po aty, f.78, Platforma e vëllimit me dokumente dhe materiale „Autoktonia e Shqiptarëve në trojet e tyre dhe problemet aktuale të Kosovës.

¹¹³⁵ Po aty, f.21 Shqyrtimi në mbledhjen e Byrosë Politike të informacionit të MPJ “Mbi zhvillimet në kuadrin e bashkëpunimit ballkanik, veprimtaria e shtetit dhe detyrta për të ardhmen (30 maj 1989)

¹¹³⁶ Po aty,

nxitën marrëdhëniet me firmat kosovare, u pritën grupe tregtare nga Kosova dhe u dërguan grupe nga ndërmarrjet e Tregtisë së Jashtme për bisedime e kontraktime në Kosovë. Në takimet me funksionarë të lartë turk, iu kërkua që të mos pranonin shqiptarë të shpërngulur nga Kosova e viset.¹¹³⁷

Qëndrimi i politikës së jashtme shqiptare nuk e zbuti gjendjen në Kosovë. Më 28 qershor 1989, diktatori serb Millosheviç, deklaroi para 1 milionë serbëve, me rastin e 600 vjetorit të betejës së Fushë Kosovës, se *“do të shtypte me dhunë dhe me gjak çdo revoltë të popullit shqiptar të Kosovës. Pikërisht në këtë ditë, Millosheviç flet për Serbinë e Madhe dhe se “ky vend” duhet të jetë një etni e madhe, e vetme dhe e pastër.”*¹¹³⁸

Në sesionin e 44- të të AP të OKB, 1989, Reis Malile ngriti çështjen e trajtimit të shqiptarëve të Kosovës, sipas tij *“Shqipëria nuk ka ndërhyrë dhe nuk ndërhyr në punët e brendëshme të të tjerëve... Populli dhe qeveria shqipate ashtu si dhe opinionin publik botëror, i kanë dënuar këto vrasje e burgosje të qindra dhe mijëra shqiptarëve, që kërkojnë barazi e të drejta si të gjithë bashkëqytetarët e shtetit të tyre federativ, që kërkojnë t’u ruhet autonomia, gjuha, kultura, traditat kombëtare.*¹¹³⁹ Pjesmarrja e delegacionit shqiptar në punimet e sesioneve të AP në OKB u shfrytëzua për marrjen e takimeve me MPJ të vendeve të ndryshme fqinje, përëndimore dhe atyre nga bota islamike e të “paangazhuarit” veçanërisht me synimin për të propaganduar mbi qëndrimin e qeverisë shqiptare për problemin e Kosovës. Në këtë drejtim u synua neutralizimi i propagandës antishqiptare të Jugosllavisë. Me rritjen e presioneve ndërkombëtare dhe në situatën e acarur në Jugosllavi, regjimi komunist shmangu vemëndjen nga problemet e rënduara brenda vendit duke trumbetuar nacionalizmin dhe mbrojtjen e interesave kombëtare në marrëdhëniet ndërkombëtare. Pavarësisht propagandës antijugosllave në mbrojtje të të drejtave kombëtar e të shqiptarëve në Kosovë e vise, regjimi komunist asnjëherë nuk kërkoi bashkimin e Shqipërisë me Kosovën.

Në vitin 1989-1990 me gjithë problematikën e Kosovës dhe politikave shoviniste ndaj popullsisë shqiptare në Kosovë e vise, marrëdhëniet politike midis dy vendeve shënuan një periudhë detante. Takimet midis MPJ Malile dhe MPJ të Jugosllavisë Disdareviç e më pas Lonçar u bënë më të shpeshta, vizita e zv/sekretarit Federativ për punët e Jashtme, Maksiq, në Tiranë, bisedimet e zhvillura në Beograd në nivel ministrash për bashkëpunimin ekonomik, shkencor e teknik, krijuan terren për zhvillimin e marrëdhënieve midis dy vendeve.¹¹⁴⁰ U përfunduan një sërë marrëveshesh e protokollesh dypalëshe në fushën e tregtisë, transportit automobilistik të mallrave, shkëmbimet e mallrave në zonat kufitare, për ekonominë ujore, për incidentet, për rregullimin e mirëmbajtjen e shenjave kufitare, etj.¹¹⁴¹ Në këto aspekte kishte ngadalësi dhe për këtë nevojitej një nxitje e mëtejshme për ecjen përpara të marrëdhënieve dhe zbatimin e marrëveshjeve dhe protokolleve.¹¹⁴²

Përkeqësimi dramatik i situatës në Kosovë në mënyrë të natyrshme u reflektua në tensionimin e mëtejshëm të marrëdhënieve shtetërore shqiptaro-jugosllave.¹¹⁴³ Kjo situatë në Kosovë ishte pjesë përbërëse e proceseve të shpërbërjes së Federatës Jugosllave që kishte nisur

¹¹³⁷ Po aty,

¹¹³⁸ Zeneli, Bashkim,... f.136

¹¹³⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.919, f.42, Flala e Reis Maliles në OKB, 1989

¹¹⁴⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.919, f. 25, Me ministrin e Punëve të Jashtme të Jugosllavisë

¹¹⁴¹ Po aty, f.26

¹¹⁴² Po aty,,

¹¹⁴³ Histori a e Shqipërisë, ..., Volumi IV, f.324

edhe në republikat e saj, veçanërisht në Kroaci e në Slloveni.¹¹⁴⁴ Ndërkohë që edhe në Shqipëri kishte filluar gradualisht regjimi të pësonte ndryshime. Qeveria jugosllave me trazirat që ndodhën në Shqipëri në janar 1990 rriti propagandën kundër qeverisë shqiptare. Kryetari i Kryesisë së LKJ, Milan Pancevski, në një deklaratë të tij, midis të tjerash thotë se “*Demonstratat në Kosovë lidhen me ndikimin direkt të RPSSH e cila me qëllime të qarta që me shkallëzimin e mëtejshëm të gjendjes në Kosovë të tërheqë vëmendjen e popullit shqiptar e në këtë mënyrë të pengohet procesi i pandalshëm i përmbyesjes së regjimit brutal stalinist atje...*”¹¹⁴⁵

Sekretari për punët e Jashtme, Budimir Lonçar, më 3 shkurt 1990, në një intervistë me gazetarë ngriti çështjen e respektimit të drejtave të pakicave në Shqipëri si pjesë e pandarë e të drejtave të njeriut. Më 21 maj 1990, ambasadori Jugosllav në Tiranë dorëzoi një promemorie të Qeverisë Jugosllave mbi pakicat në Shqipëri. Në këtë promemorie bëhen akuza të hapura për shkelje Kushtetutës shqiptare për minoritetet, për shkombëtarizimin e pakicave sllave, për dhënien e shifrave jo reale për numërimin e tyre dhe vendodhjen, për mohimin e të drejtës së gjuhës, emrave, dokeve e zakoneve, për mohimin e të drejtave për të ushtruar lirisht fenë etj.”¹¹⁴⁶

Si kundërpërgjigje, Alia në Plenumin e 11 të KQ të PPSH, më 7 korrik 1990¹¹⁴⁷ në lidhje me Jugosllavinë dhe Kosovën thotë “*se forcat që e mbajnë veten demokratike dhe humaniste nuk duan t’i shohin shqiptarët e bashkuar*”¹¹⁴⁸ Sulmet dhe kundërsulmet për çështjen e të drejtave të popullisë shqiptare të Kosovës u përdor midis politikanëve për interesa të ruajtjes së pushtetit. Sa më lart ngrihej zëri për Kosovën, aq më tepër tërhiqej vëmendja e opinionit ndërkombëtar në ngjarjet dhe zhvillimet në Shqipëri.

Në kohën që perëndimi rriti vëmendjen ndaj proceseve demokratizuese në vend, dhe propaganda jugosllave u bë akoma edhe më e fortë, Alia ngriti më tej zërin e tij në opinionin ndërkombëtar. Në tetor 1990, vetëm disa ditë nga mbledhja e Dytë Ballkanike, kur Parlamenti evropian kishte firmosur rezolutën për cënimin e të drejtave të njeriut në Shqipëri, Alia doli nga zona e tij e komfortit, duke bërë vizitën e tij të parë në OKB. Në sesionin e 45 të AP në OKB Alia ngriti çështjet e Kosovës. Më pas ai u dërgoi homologëve dhe personaliteteve ndërkombëtare nota për mbrojtjen e të drejtave të popullit Kosovar.

Qeveria shqiptare bëri përpjekje për të marrë pjesë në Konferencën e Paqes për Jugosllavinë. Shqipëria u bashkua me përpjekjet e KSBE-së për gjetjen e një zgjidhjeje paqësore për çështjen e Kosovës. Nisur nga ky qëllim ajo bëri thirrje për një angazhim të të gjitha organizmave ndërkombëtar, përfshirë OKB dhe parlamentin evropian për të dhënë kontributin e tyre në zgjidhjen e drejtë të çështjes shqiptare në Jugosllavi.¹¹⁴⁹ Pas pranimit të Shqipërisë në KSBE, diplomacia shqiptare në lidhje me Jugosllavinë dhe mbrojtjen e të drejtave të popullit shqiptar në Kosovë u bë më aktive. Rezultantja e të gjitha aktiviteteve në këtë drejtim ishin mbrojtja e interesave kombëtare.¹¹⁵⁰

Mënyrat tradicionale që ndoqi qeveria shqiptare për afrimin me Kosovën, ishin të paefektshme dhe të pasukseshme. Asnjëherë nuk u projektua një politikë e re, politikë afrimi

¹¹⁴⁴ Po aty,

¹¹⁴⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.54, f.2, Qëndrimi për problemin e Kosovës

¹¹⁴⁶ Po aty, f.97

¹¹⁴⁷ Progoni, Luljeta, Trashgimtarët..., f.61

¹¹⁴⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.45, f.23, Disa probleme të dala nga radiogramët

¹¹⁴⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.347, f.94, Problemet dhe aktivitete politike dhe të bashkëpunimit

¹¹⁵⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.10, f.3, Shënime për takimin me Komisionin e jashtëm të Kuvendit Popullor, dt.20.8.91

dhe hapjeje ndaj Jugosllavisë, zhvillimi gradual, të marrëdhënieve të ngushta dhe miqësore dhe krahas kësaj zhvillimin e pandalshëm kulturor dhe social me Jugosllavinë me qëllim përmirësimin e të drejtave të shqiptarëve kosovar në trojet e tyre. Politika që ndoqi qeveria komuniste ishte një politikë partiake, jo largëpamëse, në mbrojtje vetëm të interesave të saj. Kosova shpesh vihej në dilemë nëse duhej mbrojtur apo e kundërta, dhe arsyeja pse duhej mbrojtur ishte në të mirë të stabilitetit në rajon dhe si e tillë në funksion të vetë regjimit. Propaganda dhe jehona që iu bë çështjes së Kosovës i ngjante një loje pinpongu në fushën e të drejtave të njeriut.

4.2.3 Marrëdhëniet dypalëshe Turqi, Bullgari, Rumani

Zhvillimi i qëndrueshëm i marrëdhënieve miqësore midis Shqipërisë dhe Turqisë u reflektua në kontaktet gjithnjë e më intensive në të gjitha fushat. Në vitet 1987-89 Shqipëria kishte nënshkruar disa marrëveshje me Turqinë në fushën e tregtisë, pagesave, komunikacionit, shkencës e teknologjisë, industrisë, turizmit, transportit rrugor, programet kulturore, artit kishin krijuar mundësi të gjëra bashkëpunimi. Në mbledhjen e Byrosë Politike më 30 maj 1989 si dhe në Plenumin e 8-të të KQ të PPSH më 25 shtator 1989, zhvillimi dhe zgjerimi i marrëdhënieve të Shqipërisë me Turqinë u përcaktuan si një nga detyrat kryesore të udhëheqjes shqiptare.¹¹⁵¹ Në vazhden e këtyre detyrave gjatë vitit 1989 u realizuan disa vizita të rëndësishme si ajo e ministrit të Punëve të Jashtme Reis Malile, ministrit të Shëndetësisë dhe ministrit të Bujqësisë. Nga 1-5 shkurt 1989 me ftesë të MPJ të Republikës së Turqisë Mesut Jillmaz, bëri një vizitë zyrtare në Turqi i MPJ i Shqipërisë Reis Malile, në krye të një delegacioni prej 9 vetash përfaqësues të lartë të MPJ dhe të MTrJ. Reis Malile shprehu për shtypin turk se gjatë këtij takimi përveç bilancit të arritjeve midis dy vendeve gjithashtu do të shkëmbeheshin mendime për gjetjen e rrugëve e të mundësive për t'i dhënë atyre dimensione të reja, të cilat do të shpinin *“bashkëpunimin miqësor vazhdimisht përpara.”*¹¹⁵² Gjatë këtyre vizitave u nënshkruan disa marrëveshje të tjera në fushën e kulturës, postë-telekomunikacioneve, informacionit, të shëndetësisë, lehtësimi i vizave, të cilat ndikuan në forcimin e mëtejshëm në kuadrin e bashkëpunimit midis dy vendeve.

Marrëdhëniet ekonomike, shkencore dhe kulturore u zhvilluan në frymën miqësore, tregues i zhvillimit të mirë të tyre ishin rritja e shkëmbimeve politike midis dy vendeve. Në marrëdhëniet midis dy vendeve nuk pati asnjë problem. Kryeministrat e të dy vendeve Adil Çarçani dhe Turgut Ozal ftuan reciprokisht njëri tjetrin. Qeveria shqiptare ishte e interesuar për vizitën e Turgut Ozalit në Shqipëri.¹¹⁵³ Ministri i Jashtëm shqiptar propozoi ndërtimin e një grafiku për vizitat që do të organizoheshin midis dy vendeve, për vizitat e ministrave e të delegacioneve të ndryshme që të mos kishte periudha bosh, kështu sipas tij nuk i lihej vend spekulimeve.¹¹⁵⁴

Në kuadrin e bashkëpunimit e mirëkuptimit ballkanik, gjatë vitit 1989 u kryen disa veprimtari reciproke në Tiranë e Ankara, ku pjesëmarrja e aktiviteti i të dy vendeve ishte dashamirës. Lidhjet me shtypin ecnin paralel me bashkëpunimin e mirë midis dy vendeve. U vendosën marrëdhënie të mira pothuajse me të gjitha organet qendrore dhe lokale, me

¹¹⁵¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.39 f.1, Analizë e Punës së Ambasadës në Akara për vitin 1989

¹¹⁵² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.39, f.5, Raport informativ për muajin shkurt 1989

¹¹⁵³ Po aty, f.6

¹¹⁵⁴ Po aty,

drejtorinë e përgjithshme të shtypit dhe të informacionit si dhe me atë të RTV turk. Shtypi turk pasqyronte të gjitha ngjarjet në Jugosllavi dhe në Kosovë. Vetëm për ngjarjet në Kosovë shtypi turk shkruajti rreth 400 njoftime, artikuj, analiza e komente me një këndvështrim që u konsideruar nga Tirana zyrtare si “realist dhe në përkrahje të të drejtave të popullit të Kosovës.”¹¹⁵⁵

Gjatë vitit 1989 u bënë përpjekje për të shfrytëzuar sa më gjërësisht mundësitë që rridhnin nga marrëveshjet kulturore, shkencore, ndëruniversitare etj. për hapje ekspozitash, filma, grupe artistike, specialistë etj. Vizita e delegacionit të RTV nga Shqipëria krijoi mundësi më të gjëra njohje me TV turk dhe gjatë këtij viti u transmetuan 2 programe televizive dhe 4 radiofonike për Shqipërinë.¹¹⁵⁶ Gjatë vitit 1989 u hapën në Turqi 15 fotoekspozita në qytetet Ankara, Stamboll, Izmir, Bursa, Samsun, Çorum, Bolu si dhe në universitete. Më shumë se një ekspozitë në muaj nga janari deri në nëntor 1989. Në festivalin ndërkombëtar të filmit vizatimor u organizuan veprimtarinë “java e kulturës shqiptare” me fotoeksozitë për Shqipërinë, filma, konferenca shkencore për arsimin, shkencën, letërsinë shqiptare etj.¹¹⁵⁷

Një kujdes i veçantë gjatë këtyre viteve me Turqinë iu kushtua elementit shqiptar në Turqi, i cili përbënte një kontigjent të rëndësishëm që u shfrytëzua për të forcuar marrëdhëniet e ngushta miqësore me Turqinë.¹¹⁵⁸

Në sektorin e tregtisë viti 1989 pati tregues më të mirë se viti 1988. Volumi i shkëmbimeve në fund të vitit arriti 3.5 milionë dollarë ose 43% më tepër se viti 1988. Në realizimin e përgjithshëm eksporti shqiptar deri në fund të vitit arriti shumën 870 mijë dollarë ose 50% më shumë se viti 1988, ndërsa importi arriti në vlerën 2.6 milionë dollarë nga 1.8 milionë që arriti në vitin 1988 ose 44 % më shumë. Pavarësisht nga rezultatet e arritura volumi i shkëmbimeve tregtare ishte i ulët. Ministri i Jashtëm shqiptar, në lidhje me marrëdhëniet e ulta ekonomike tregtare, kërkoi bashkëpunim me qeverinë turke për të zgjidhur problemin e shkëmbimeve tregtare. Sipas ministrit marrëveshjet e nënshkruara dhe protokolli duheshin konkretizuar dhe kjo ishte detyrë e qeverive, të cilat duhet të “*nxisin firmat e ndërmmarrjet që të bashkëpunojnë.*”¹¹⁵⁹ Për këtë arsye u zgjerua veprimtaria me firmat turke me të cilat punohej. U dërguan grupe pune në Turqi u zgjeruan kontaktet me ministrinë e tregtisë me atë të thesarit, me dhomat e tregtisë. Midis dy vendeve u shkëmbyen grupe tregtie dhe të bashkëpunimit teknik, industrial e shkencor. Për vitin 1989-1991 u nënshkruan programi i shkëmbimeve kulturore, arsimor e dhe shkencore. Me Turqinë meqënëse numri i vizitorëve në ambasadë ishte shtuar mbështetur në nivelin e marrëdhënieve me Turqinë si dhe aktivitetet e shumta që zhvilloheshin u përcaktua që Albturizmi të caktonte një herë në muaj autobus ose mikrobuz taksi për lëvizjen e vizitorëve.¹¹⁶⁰

Ndryshimet në Evropën Lindore e shqetësuan qeverinë komuniste, e cila si bastioni i fundit i komunizmit ndjeu presionin e ndryshimeve. Për të mbajtur larg ndryshimet që ndodhën në Lindje udhëheqja reagoi menjëherë duke formuluar tezën se “*Shqipëria nuk mund të gjykohej duke u nisur nga emri ose nga eksperiencia socialiste,... e aq më pak nga praktika e të tjerëve,*

¹¹⁵⁵ Po aty, f. 4 Analiza e punës në ambasadën në Ankara për vitin 1989

¹¹⁵⁶ Po aty, f.4

¹¹⁵⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.39, f.6, Raport informativ për muajin shkurt 1989

¹¹⁵⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.39, f.4, Raport informativ për muajin shkurt 1989

¹¹⁵⁹ Po aty, f.6

¹¹⁶⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.39, f.6, Raport informativ për muajin shkurt 1989

të emërtuara dhe këto socialiste... Ne jemi të ndarë që prej 30 vjetësh nga vendet e Evropës Lindore. Nuk ndjekim atë rrugë, kemi rrugën tonë”¹¹⁶¹

Për zhvillimet në Evropën Lindore Tirana zyrtare u shpreh se ishin “*çështje të tyre të brendshme.*”¹¹⁶² Për marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me vendet e Evropës Lindore, qeveria u shpreh për zhvillimin normal në rrugë shtetërore, në fusha me interes reciprok. Në fushën politike u shkëmbyen vizita deri në rangun e ministrave të Jashtëm, shkëmbime delegacionesh parlamentare, u pritën gazetarë etj. Pavarësisht përpjekjeve për intensifikimin e marrëdhënieve diplomatike me vendet lindore problemet ishin të ndjeshme. Decentralizimi i ekonomisë në vendet e Evropës lindore, shpërbërja e ndërmarrjeve shtetërore dhe përgjithësisht ulja e rolit dhe angazhimit të shtetit në zbatimin e marrëveshjeve ekonomike të nënshkruara pati ndikim negativ në fushën e shkëmbimeve dypalëshe ekonomike tregtare.¹¹⁶³

Në vitet 1985-1987, edhe në marrëdhëniet me Bullgarinë, politika e jashtme shqiptare qëndroi e tërhequr në lidhje me gadishmërinë e bullgarëve për zhvillimin e marrëdhënieve dypalëshe. Ftesave për angazhime dypalëshe në të gjitha fushat, u evituan gjatë këtyre tre viteve. Shtypi bullgar u tregua i vëmendshëm ndaj politikës shqiptare. I ngarkuari me punë a.i në Tiranë Marko Markovi përcillte artikujt me frymë pozitive për Shqipërinë të shkruara nga shtypi bullgar. Gjithashtu pala bullgare bëri oferta me interes për rritjen e shkëmbimeve tregtare midis dy vendeve. Por të gjitha këto u konsideruan nga pala shqiptare si përpjekje të diplomacisë bullgare për të përcjellë në Shqipëri, mesazhet sovjetike.¹¹⁶⁴

Në vitin 1988 me Bullgarinë, në interes të zhvillimeve të bashkëpunimit shumëpalësh dhe me kërkesën e palës bullgare u ngrit rangi i përfaqësimit diplomatik nga të ngarkuar me punë në ambasador.¹¹⁶⁵ Ngritja e nivelit të përfaqësimit diplomatik hapi rrugë e mundësi të reja për zhvillimin pozitiv të marrëdhënieve të bashkëpunimit në shumë fusha me interes reciprok. Dokumentet, marrëveshjet e përfunduara ndihmuan në zhvillimin e mëtejshëm të marrëdhënieve në tërësi dhe atyre ekonomike tregtare në veçanti.¹¹⁶⁶ U kryen disa aktivitete të vogla kulturore, u pritën disa grupe të qytetarësh bullgarë me origjinë shqiptare.

Në këtë situatë gradualisht u bënë përpjekje të rritjes graduale të marrëdhënieve në fusha të tjera. Filluan gjithashtu bashkëpunimet tekniko-shkencore si dhe ato fitosanitare. Në fushën e kulturës dhe të sportit shkëmbimet u bënë të kufizuara, ndërsa në fushën e turizmit u pranuan në rrugë tregtare grupe të vogla turistësh. Zhvillimi i marrëdhënieve me këto vende, u përqëndruan në planin bilateral, duke mos pranuar ndërhyrjen e të tretëve.¹¹⁶⁷ Me Bullgarinë, më 21 dhjetor, u nënshkrua në Sofje protokoli tregtar për viti 1990 nga MTJ të të dyja vendeve. Pas kësaj u shkëmbyen disa vizita të nivelit të lartë si Kryetari i Komitetit Shqiptar Ballkanik i ftuar nga Komiteti Bullgar dhe zv/ministri i Jashtëm bullgar vizitoi Tiranën në Janar . Në vitin 1990 u shkëmbyen vizitat e zv/ministrave të Jashtëm. Në këto takime u shkëmbyen mendime për marrëdhëniet dypalëshe, bashkëpunimin ballkanik dhe Evropën.¹¹⁶⁸

¹¹⁶¹ Po aty, f.201

¹¹⁶² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.54, f.20, Informacion, Qëndrimi ndaj ngjarjeve në Evropën Lindore

¹¹⁶³ Po aty, f.96

¹¹⁶⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.6, f.33, Tematika e problemeve për shqyrtim nga KM për vitin 1986, Diskutim i Ministrat Punëve të Jashtme Reis Malile në mbledhjen e KM më 28.4.1986

¹¹⁶⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.14, f.10, Objektiva të politikës së Jashtme 1988

¹¹⁶⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.919,f.25, Me ministrin e Punëve të Jashtme të Bullgarisë

¹¹⁶⁷ Po aty, f.98

¹¹⁶⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.11195, f.145, Disa çështje në kuadrin ballkanik

Që nga viti 1975, fusha e vetme e marrëdhënieve me Rumaninë ishte ajo e tregtisë. Në kuadrin e mbledhjes së dytë të vendeve Ballkanike dhe me qëllim që t'u jepej nxitje marrëdhënieve dypalëshe me të gjitha shtetet e Ballkanit, deri nga fundi i 6 mujorit të parë 1990 u shkëmbyen vizita në rang ministri apo zv/ministri të Jashtëm, në Rumani. Këto takime u shfrytëzuan për konsultime për përgatitjen e mbledhjes së MPJ të Tiranës. Po ashtu në bazë të një programi të veçantë u shkëmbyen vizita të parlamentarëve apo personaliteteve të tjera nga fusha të ekonomisë, kulturës, shkencës dhe të jetës publike.¹¹⁶⁹ Takimet e ndryshme politike në nivele të ndryshme ndihmuan pozitivisht në zhvillimin e marrëdhënieve. Për të zgjeruar më tej marrëdhëniet MPJ, Reis Malile fton zv/ministrin e jashtëm rumun në Shqipëri. Nënshkrimi i marrëveshjeve të bashkëpunimit ekonomik, industrial dhe teknik shënoi një hop të rëndësishëm në fushën e marrëdhënieve ekonomike tregtare.¹¹⁷⁰

Pas kësaj, ambasadat respektive të dy vendeve filluan të gëzojnë funksionin e tyre, e cila ishte lënë në heshtje dhe merrej vetëm me çështjet tregtare që nga viti 1976. Marrëdhëniet kulturore deri në vitin 1988 nuk ekzistonin, u hartua një projekt për marrëveshje kulturore por për shkak të situatës së vështirë në Rumani dhe trazirave në Shqipëri deri në gjysmën e vitit 1991 nuk ishin vënë në jetë. Në kuadër të bashkëpunimit ballkanike palët shprehën interes për bashkëpunim. Niveli i takimeve për vitin 1989 u rrit në nivel zv/ministri. Sokrat Plaka në vizitën e tij në Rumani së bashku me zv/ministrin të Punëve të Jashtme rumun K. Oancea, nënshkruan marrëveshje tekniko-shkencore, dhe marrëveshjes shëndetësore.¹¹⁷¹

Lidhur me ngjarjet e përgjakshme në Rumani, që çuan në rrëzimin e Çausheikut, shtypi zyrtar shqiptar botoi një njoftim ku, ndër të tjera, thuhej se respektonte të drejtën e popullit rumun që “ në liri, pavarësi e sovranitet të plotë të vendosë vetë për çështjet e tij të brendshme.” Më pas Adil Çarçani i dërgoi telegram urimi Kryeministrit të ri të Rumanisë, Petre Roman.¹¹⁷²

U rritën kontaktet politike, si dhe ato në fusha të ndryshme. Në tetor 1990 dy presidentët e vendeve respektive u takuan në New York, në sesionin e 45-të të AP të OKB-së. Në këtë takim u shkëmbyen mendime për hapjen e perspektivave për zhvillimin e mëtejshëm të marrëdhënieve në të gjitha fushat, si në ato politike, ashtu dhe në ato ekonomike kulturore etj.¹¹⁷³ Në vitin 1990 në tremujorin e parë u shkëmbyen delegacione parlamentare. MPJ të Rumanisë I.Totu e vizitoi dy herë Tiranën, herën e parë gjatë tremujorit të parë dhe në tremujorin e dytë me rastin e vizitës së mbledhjes së MPJ të Ballkanit. Gjatë këtyre takimeve u nënshkruan Marrëveshja e transportit detar, Marrëveshja postare, marrëveshje e transportit rrugor etj.¹¹⁷⁴

4.3 Qëndrimi i Shqipërisë ndaj iniciativave rajonale. Konferenca e Ministrave të Punëve të Jashtme të Ballkanit.

Në Ballkan, në rajonin më delikat në Evropë, me shtete me përkatësi në blloqe të ndryshme ushtarake dhe ekonomike, me forma të ndryshme dhe me shkallë të ndryshme zhvillimi, ku pas

¹¹⁶⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195, f.108, Platformë për përgatitjen e mbledhjes së ministrave të Punëve të Jashtme të shteteve ballkanike.

¹¹⁷⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.919, f.25, Me ministrin e Punëve të Jashtme të Rumanisë

¹¹⁷¹ Po aty, 54, Informacion mbi prespektivën e marrëdhënieve të Shqipërisë me Rumaninë 1989-1991

¹¹⁷² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.787, f.68, Mbi marrëdhëniet me Rumaninë

¹¹⁷³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.787, f.11, Me Rumaninë

¹¹⁷⁴ Po aty,

Luftës së Dytë Bortërore ndërgjegja nacionale provoi se ishte më e fortë se çdo ideologji, pas gjysmës së viteve ‘80 filluan të dukeshin shenja të “një moti më të butë”. Hapa konkretë në drejtim të përmirësimit të marrëdhënieve me fqinjët dhe në drejtim të problemeve që preokuponin rajonin ndërmori Greqia me kryeministër Andrea Papandreun. Në shtator 1986 ai nënshkroi me Bullgarinë një marrëveshje që parashikonte konsultime të përbashkëta në rast të një sulmi të drejtuar njerit prej të dy shteteve nga një shtet i tretë. Ndërkohë me Çausheksun, Papandreu në fund të korrikut 1987 diskutoi për krijimin e një zone të lirë pa armë kimike dhe bërthamore në Ballkan.¹¹⁷⁵ Kështu edhe me Shqipërinë, Greqia përfundoi gjendjen e Luftës me vendim qeverie, e cila kishte ekzistuar prej 47 vjetësh. Po ashtu një lloj afrimi midis Ankarasë dhe Athinës, u cilësua takimi i Davosit në Zvicër midis Papandreut dhe Turgut Ozalit në 31 janar 1986.¹¹⁷⁶

Ashtu si Greqia dhe Rumania edhe Jugosllavia ndërmori inisiativa për bashkëpunimin ballkanik. Më 6 prill 1987 ministri i Jashtëm jugosllav Raif Dizdareviç në intervistën që i dha televizionit të Beogradit, tha se “*ka ardhur koha të takohen edhe ministrat e Punëve të Jashtme të të gjithë vendeve të Ballkanit për dialog e mirëkuptim.*”¹¹⁷⁷ Sipas pikpamjes jugosllave, qëllimi i këtij takimi ishte shkëmbimi i mendimeve për mundësitë e bashkëpunimit e të qetësisë në Ballkan. Sipas Dizdareviç ky bashkëpunim ballkanik ishte “... pjesë e e procesit të përgjithshëm të bashkëpunimit evropian.”¹¹⁷⁸ Sekretari i Kryesisë së KQ të LKJ-së Stanisllav Stojanoviç, në një deklaratë të bërë më 10 prill 1987, e zgjeroi idenë e Dizdareviçit. Ai e shtriu mundësinë e bashkëpunimit ballkanik edhe midis partive politike dhe organizatave sindikale. Sipas tij kjo do të siguronte bashkëpunimin e shumanshëm midis vendeve ballkanike si e tillë do të hapte “*një epokë për dialog në shkallë të gjërë*”¹¹⁷⁹

Ashtu si edhe në rastin e propozimit të kryeministrit grek A.Papandreut për një “Ballkan pa armë bërthamore”, ose të propozimit të N.Çausheksut për një “Ballkan pa armë kimike”, që për arsye politike u vlerësuan nga pala shqiptare si “të parrealizueshme” edhe në rastin e propozimit jugosllav për bashkëpunim ballkanik nga udhëheqja shqiptare fillimisht u argumentua se mungonin faktorët pozitiv që të lejonin suksesin e një mbledhjeje të ministrave të Jashtëm të vendeve të Ballkanit. Sipas udhëheqjes shqiptare Jugosllavët e morën këtë inisiativë sepse “*Jugosllavët kishin aspiruar gjithnjë që Beogradi të ishte qendra e Ballkanit, pra edhe qendra e iniciativave të mëdha politike.*”¹¹⁸⁰

Propozimi për takimin midis ministrave të Jashtëm ballkanik erdhi në një moment kur Jugosllavia konsiderohej si “*fajtor kujdestar*” për shumicën e fqinjëve të saj, përfshirë dhe ata ballkanik, dhe kjo veçanërisht kur Jugosllavinë e mundonin shumë probleme. Gjithnjë e më shumë rritej mosbesimi i fqinjëve ndaj saj sidomos me Bullgarinë Greqinë, Rumaninë dhe Greqinë.¹¹⁸¹ Gjithashtu kjo inisiativë u ndërmor në një moment krize politike dhe ekonomike

¹¹⁷⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D. 1303, f.30, Mbi qëndrimin e shtypit dhe rrethëve zyrtare në RFGJ, Austri e Zvicër ndaj takimit të ministrave të Jashtëm të vendeve të Ballkanit.

¹¹⁷⁶ <https://www.apnews.com/e32ca5335bb06759c5546442ccf3b48a> Takimi Papandreu - Turgut Ozal më 31 janar 1986, klikuar për herë të fundit më 9/22/2019, ora 8:51

¹¹⁷⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.1152, f.7 Informacion Mbi propozimin jugosllav për takimin e ministrave të Punëve të Jashtëm të vendeve ballkanike.

¹¹⁷⁸ Po aty,

¹¹⁷⁹ Po aty, f.9

¹¹⁸⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.1152, f.11 Inofrmacion Mbi propozimin jugosllav për takimin e ministrave të Punëve të Jashtëm të vendeve ballkanike

¹¹⁸¹ Po aty,

që po kalonte Jugosllavia.¹¹⁸² Publiciteti dhe lajmi për një takim ndërballkanik miqësor i duhej Jugosllavisë për të larguar vëmendjen nga problemet e saj të brendshme ekonomike dhe politike që po kalonte. Në të njëjtën kohë Jugosllaviva duke qenë jashtë dy aleancave politike ushtarake të NATO-s dhe Traktatit të Varshavës synoi me këtë akt të tregonte se Jugosllavia ishte në gjendje të luante një rol të rëndësishëm, në një zonë të ndjeshme dhe shumë të rëndësishme politike e strategjike, siç ishte Ballkani. Thirrja e kësaj Mbledhje ishte një rast i mirë për qeverinë jugosllave për të demonstruar se Jugosllavia ishte akoma në gjendje të ishte të luante një rol në fushën ndërkombëtare, në mos në shkallë botërore, të paktën në atë rajonale në Ballkan.”¹¹⁸³

Më datën 29 maj, ministri i Jashtëm, Raif Dizdareviç i dorëzoi ambasadorit shqiptar në Beograd Kujtim Hysenaj ftesën zyrtare për pjesmarrjen e Shqipërisë në Konferencën ballkanike të ministrave të Jashtëm. Ambasadori i jashtëm i Shqipërisë u thërrit i fundit nga ministri i Jashtëm Jugosllav. Sipas ministrit Dizdareviç kjo ishte bërë me qëllim që të merrte fillimisht nga partnerët e tjerë ballkanik opinionin e tyre në lidhje me ftesën e Shqipërisë në këtë mbledhje. Në kontaktet me partnerët ballkanik, ishte konstatuar se të gjithë ishin unanim në interesimin për pjesmarrjen e Shqipërisë.”¹¹⁸⁴ Duke qenë se Shqipëria i ishte përmbajtur vazhdimisht pikpamjes se në marrëdhëniet midis disa vendeve në rajon, rruga më e mirë ishte ajo e bashkëpunimit dypalësh për zgjidhjen e problemeve pala shqiptare u la për në fund të bisedimeve duke e vendosur kështu nën presion diplomatik, si shteti që nuk kishte interes në bashkëpunimin shumpalësh ballkanik. Në kontekstin ndërkombëtar dhe nën presionin e vazhdueshëm që po i bëhej udhëheqjes shqiptare, ky qëndrim nuk mund të ishte më në favorin e regjimit.

Në situatën ndërkombëtare dhe atë në Mesdhe e Ballkan, forcimi i marrëdhënieve ballkanike paraqiste rëndësi të madhe. Përmirësimi i klimës do të ngushtonte hapësirën për veprimin e Fuqive të Mëdha dhe të Blloqeve ushtarake, reduktonte presionet dhe kushtet e tyre për dominim. Ky bashkëpunim ishte një inkurajim për vendet ballkanike, që ato të ndiqnin situatat dhe një gjë e tillë të forconte sigurimin nëpërmjet angazhimit të përbashkët.¹¹⁸⁵

Historia e Ballkanit nuk njihte një mbledhje të tillë, midis vendeve të Ballkanit, e cila shprehte dëshirën për bashkëpunim dhe nevojën që vendet ballkanike të angazhoheshin së bashku për të ardhmen e tyre. Në kushtet kur dy nga vendet e Ballkanit ishin pjesë e Traktatit të Varshavës dhe dy të tjera të NATO-s. Jugosllavia dhe Shqipëria të pavarura, ishte menduar që mbledhja nuk do të zhvillohej me një rend dite strikt. Sipas ministrit Dizdareviç në lidhje me këtë mbledhje gjë reale do të ishte një shqyrtim fleksibël ku do të shpreheshin pikpamjet në frymë konstruktive për të gjitha çështjet ku kishte interes për bashkëpunim të interesit reciprok. Një shkëmbim i tillë mendimesh do të përfshinte fushën e transporteve, të bujqësisë, të bashkëpunimit industrial, për bashkëpunim shkencor e teknik. Ai do të krijonte kushtet për zhvillimin e marrëdhënieve tregtare, në fushën e kulturës, shkëmbimet midis parlamentarëve ballkanik, në sport, aktivitete sociale etj. Në lidhje me bazën juridike Konferenca do të bazohej

¹¹⁸² Po aty,

¹¹⁸³ Pranvera Teli (Dibra), Qëndrimi i Shqipërisë në Konferencën I Ballkanike të Ministrave të Punëve të Jashtme Beograd, 24-26 shkurt 1988 (në dritën e burimeve arkivore diplomatike shqiptare) Kumtesa I, Nga Konferenca vjetore e shkencës “Java e Shkencës 2014, Prishtinë 2015, f.566

¹¹⁸⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.1152, f.23 Informacion Mbi propozimin jugosllav për takimin e ministrave të Punëve të Jashtëm të vendeve ballkanike

¹¹⁸⁵ Po aty,

në parimet e OKB-së dhe të Aktit përfundimtar të Konferencës së Helsinkit.¹¹⁸⁶ Sipas Dizdareviç kjo nuk kishte asnjë qëllim tendencioz ndaj Shqipërisë, e cila nuk ishte pjesë e Helsinkit, por bazat juridike të OKB-së dhe Helsinkit ishin të njejta.¹¹⁸⁷

Menjëherë pas ftesës zyrtare u ndërmor një veprimtari e gjërë diplomatike e përfaqësive shqiptare, e cila voli opinionet në lidhje me idenë. Edhe pse vendet Ballkanike Greqia, Turqia, Bullgaria dhe Rumania patën rezervat e tyre ndaj Jugosllavisë, ndaj propozimit jugosllav dukej se ishin pozitiv. Në këto kushte edhe pse qëndrimi i politikës së jashtme shqiptare ishte për bashkëpunime bilaterale dhe jo shumëpalëshe, Ramiz Alia në Plenumin e 4-t të KQ të Partisë, më 10 korrik 1987, dha shenjë që Shqipëria mund të orientohej në bashkëpunimet shumëpalëshe rajonale. Sipas tij *“Shqipëria nuk ishte kundër mbledhjeve ndërkombëtare, duke përfshirë dhe ato ballkanike, por ky propozim dukej me ngarkesa propogandistike, sidomos nga fakti që politika aktuale jugosllave nuk po i shuante, por po i ndizte urat e bashkëpunimit në Ballkan. Qeveria shqiptare ishte për zgjidhje nëpërmjet bisedimeve dypalëshe të problemeve ndërmjet tyre e kjo rrugë do të çonte në krijimin e besimit dhe të atmosferës së domosdoshme për të shqyrtuar bashkarisht edhe problemet panballkanike.”*¹¹⁸⁸

Në sesionin e 42-të të AP të OKB-së, shtator 1987, në New York, MPJ Malile zhvilloi një numër të madh takimesh me ministrat e Jashtëm të Ballkanit por edhe të vendeve Lindore. Ai iu përmbajt pikpamjes se *“rruga reale dhe më e efektshme që kontribuon për krijimin e atmosferës së mirëbesimit e mirëkuptimit në rajon ishte zgjidhja e problemeve dhe zhvillimi i marrëdhënieve dypalëshe si dhe kryerja e një numër aktiviteteve ballkanike në fusha të ndryshme me interes si ato të tregtisë, kulturës, shkencës e teknikës etj.. Këto hapnin rrugën e një bashkëpunimi më të gjërë.”*¹¹⁸⁹ Më tej ai citonte kryeministrin e Shqipërisë Adil Çarçanin në letërën e dërguar Papandreut në qershor të vitit 1983 për Ballkanin pa armë bërthamore, ku ndër të tjera thuhej se *“në kushtet aktuale politike rruga e zgjidhjes së problemeve të paqes e të sigurimit nuk janë mbledhjet dhe konferencat.”*¹¹⁹⁰

Në çdo takim me diplomatët e vendeve ballkanike në New York, ministri i Jashtëm shqiptar preku problemin e minoriteteve, marrëdhëniet greko turke, ato turko-bullgare, problemin e shqiptarëve të Kosovës, pikpamjet e ndryshme për çatomizim dhe çkimizimin e Ballkanit, përkatësinë e disa shteteve të Ballkanit në NATO e Traktatin e Varshavës etj. me qëllim sabotimin e Konferencës.¹¹⁹¹ Pavarësisht gjithë përpjekjes në këto takime Malile kuptoi se vetëm Shqipëria ishte kundër konferencës.¹¹⁹² Në kushtet e presioneve ndërkombëtare, kjo nuk i interesonte qeverisë shqiptare, sepse në kushtet e krijuara Shqipëria do të ishte i vetmi vend që nuk do të merrte pjesë në mbledhjen e MPJ të vendeve ballkanike. Për këtë arsye në fjalimin e Maliles në OKB u vu re ndryshimi i qëndrimit të shtetit shqiptar. Ai shprehu se *“në parim ne nuk jemi kundër mbledhjeve qofshin këto edhe shumëpalëshe.”*¹¹⁹³ Në këtë linjë u votua për herë të parë në OKB pro rezolutës në favor të çarmatimit dhe të zonave pa armë bërthamore në Afrikë, për t'u bashkuar me shqetësimin e shumicës së vendeve anëtare. Në rezolutën për një

¹¹⁸⁶ Po aty,

¹¹⁸⁷ Po aty,

¹¹⁸⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.1287, f.11 Analizë përmledhëse e MPJ për takimin

¹¹⁸⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.914, f.47, Mbi punimet e sesionit të 42-të të Asamblesë së përgjithshme të OKB-së

¹¹⁹⁰ Po aty, f.52

¹¹⁹¹ Po aty,

¹¹⁹² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.914, f.51, Mbi disa probleme politike Propozimi jugosllav për mbledhjen e ministrave të jashtëm të Ballkanit

¹¹⁹³ Po aty, f.51

Ballkan pa armë bërthamore, u votua pozitivisht në mënyrë të sforcuar, nisur nga fakti se nuk mund të votohej pro rezolutës për një Afrikë pa armë bërthamore dhe në të njejtën kohë të mbahej një qëndrim tjetër ndaj një rezolute të njejtë për Ballkanin. “¹¹⁹⁴

Më 1 tetor 1987 Reis Malile u takua në New York me Sekretarin Federativ për Punët e Jashtme të Jugosllavisë, Dizdareviç. Takimi u kërkua nga pala jugosllave. ¹¹⁹⁵ Sipas udhëzimeve të marra nga udhëheqja shqiptare Malile bëri një përshkrim të atmosferës së rënduar midis Shqipërisë dhe Jugosllavisë dhe fajtor për këtë bëri politikën antishqiptare të Jugosllavisë. Megjithatë takimi midis dy ministrave të Jashtëm u përmbyll me mesazhe pozitive duke shprehur se interesat politike të të dy palëve kërkonin që midis dy vendeve të ekzistonin marrëdhënie të mira. ¹¹⁹⁶

Refuzimi i këtij takimi shumëpalësh Ballkanik, në kushtet kur Shqipëria ishte nën presionin e faktorëve të brendshëm dhe të jashtëm dhe çështja e Kosovës ishte kritike, do të shtonte presionin e faktorëve rajonal ndaj Shqipërisë. Për këtë arsye udhëheqja shqiptare vendosi që MPJ të Shqipërisë Malile të merrte pjesë në këtë takim të MPJ të vendeve Ballkanike. Pas një vonese 5 mujore të përgjigjes, më 15 tetor 1987, MPJ të Shqipërisë Reis Malile nëpërmjet një letre zyrtare pranon propozimin për mbajtjen e mbledhjes së ministrave të Punëve të Jashtme të shteteve të Ballkanit. ¹¹⁹⁷ Zv.Ministri i Jashtëm Sokrat Plaka ia dorëzoi letrën më 16 tetor, ambasadorit jugosllav në Tiranë Novak Pribiçeviç. Më 17 tetor qëndrimi i Shqipërisë u bë i njohur në gazetën Zëri i Popullit. ¹¹⁹⁸ Pranimi zyrtar i ftesës nga pala Shqiptare u prit pozitivisht në arenën ndërkombëtare dhe u konsiderua si heqja dorë nga politikën e vetizolimit dhe hapje e Shqipërisë.

Më 19 dhjetor 1987, ambasadori shqiptar në Beograd u takua me zv. Sekretarin Federativ për Punët e Jashtme të Jugosllavisë Ilia Gjukiç. Sipas tij, Jugosllavia dhe Shqipëria duhet të jepnin kontributin më të madh më shumë se të tjerët për shkak se ato “*nuk ishin të lidhur me blloqet dhe superfuqitë.*” ¹¹⁹⁹ Qëllimi i takimit ballkanik sipas jugosllavëve ishte “*forcimi i besimit reciprok në rajon.*” ¹²⁰⁰ Në takimet dypalëshe të ministrave të Jashtëm të Ballkanit në New York u vendos që takimi të realizohej në datat 15 janar ose 15 shkurt 1988. Sipas mendimit të përgjithshëm të ministrave, konferenca duhet të kishte një rend dite të studiuar mirë dhe të mos përfundonte me një rezolutë por, me komunikatë për shtyp.” ¹²⁰¹ Më 28 dhjetor 1987 ministri i Jashtëm jugosllav Dizdareviç me anë të një note ftoi zyrtarisht MPJ të Shqipërisë Reis Malile për të marrë pjesë në takimin e ministrave të jashtëm të vendeve Ballkanike.

Si pjesmarrje e parë e Shqipërisë në diplomacinë shumëpalëshe të rajonit, pesha e këtij takimi ishte e madhe për udhëheqjen shqiptare. Për këtë arsye më 19 shkurt 1988 u mbledh Byroja Politike, e cila dha udhëzimet e detajuara për argumentet që do të ngrinte Reis Malile

¹¹⁹⁴ Po aty, f. 52

¹¹⁹⁵ Po aty, f.92, Takim i Reis Maliles me sekretarin Federativ për Punët e Jashtme të Jugosllavisë Raif Dizdareviç më 1 tetor 1989 në Nju Jork

¹¹⁹⁶ Po aty,

¹¹⁹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.1152, f.77/1 Përgjigja e MPJ Reis Malile sekretarit federativ për Punët e Jashtme të RSFJ Raif Dizdareviç

¹¹⁹⁸ Zëri i Popullit, *Shqipëria do të marrë pjesë në mbledhjen e ministrave të Jashtme të shteteve të Ballkanit*, 18.10.1987, nr.250 (12.248), f.1

¹¹⁹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.1286, f.1, Informacion Mbi konsultimet për takimin ballkanik të ministrave të Jashtëm

¹²⁰⁰ Po aty, f.2

¹²⁰¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.1287, f.50-53 Qëndrimi i shteteve të Ballkanit për inisiativën jugosllave gjatë takimeve në OKB.

në këtë mbledhje. Malile duhej t'i përmbahej faktit se për sa kohë kishte një tendencë zbutjeje të marrëdhënieve SHBA-Bashkimit Sovjetik, të përfitonte dhe Ballkani.¹²⁰² Pjesmarrja në këtë takim shpreh në fakt interesat diplomatike të shtetit shqiptar, i cili po zhvesh pak nga pak petkun e ideologjisë komuniste dhe dogmatizmin shumëvjeçar. Sipas porosisë së Byrosë Politike, Malile në këtë takim duhej që nëpërmjet raportit të tij në Konferencë të kritikonte politikën antishqiptare të Jugosllavisë ndaj Shqipërisë dhe ndaj popullsisë shqiptare në Kosovë dhe në rajone të tjera të Jugosllavisë. Kjo kritikë duhej ti shërbente diplomacisë shqiptare për vendosjen e lidhjeve të Shqipërisë me Kosovën. Ministri shqiptar nuk do ta hapte çështjen e Kosovës, por do të prekte në parim problemin e mprehtë të minoriteteve kombëtare e rrugët për të zgjidhur problemin e tyre. Pjesmarrja në këtë takim do të shfrytëzohej për forcimin akoma më tej të pozitave ndërkombëtare të shtetit shqiptar.¹²⁰³

Më 24 -26 shkurt 1988, në Beograd, u zhvilluan punimet e Konferencës së Parë të MPJ të Ballkanit, ku morën pjesë MPJ të Jugosllavisë Budimir Lonçar, i Shqipërisë Reis Malile, i Greqisë Karolios Papulias, i Turqisë Mesut Yillmaz, i Bullgarisë Petar Mladenov dhe Ioan Totu Rumani. Konferenca pati rend fleksibël, jo taksativ dhe të ngurtë në mënyrë që ti jepte mundësi çdo vendi të shprehej për çështjet e bashkëpunimit shumëpalësh, për të diskutuar për çështje politike, ekonomike, tekniko-shkencore, kulturore etj.¹²⁰⁴ Çdo ministër ngriti çështje në plan shumëpalësh, pa detyruar të tjerët të prononcoheshin për to.¹²⁰⁵ Takimi i ministrave të Jashtëm nuk kishte për qëllim të shqyrtonte problemet dypalëshe midis vendeve ballkanike. Çështja e pakicave ishte një problem në Ballkan, por që nuk do të shqyrtohej në këtë takim sepse kjo do të çonte në dështimin e mbledhjes.

Ky takim u zhvillua në një frymë konstruktive, ministrat shkëmbyen mendime mbi idetë, rrugët dhe mundësitë për zhvillimin e bashkëpunimit shumëpalësh në Ballkan në të gjitha fushat, ku interesat e vendeve ballkanike përputheshin dhe ku nevojat ishin të përbashkëta, duke patur parasysh përmasat politike, financiare, kulturore, humanitare etj. Në mbledhje u shpreh nga të gjitha palët nevoja objektive si dhe gadishmëria për forcimin e bashkëpunimit e gjithanshëm shumëpalësh në rajon si dhe e respektit, mirëkuptimit dhe besimit reciprok. Ministrat theksuan se kjo mbledhje përbënte një kontribut të rëndësishëm për uljen e tensionit dhe për krijimin e një atmosfere dialogu, e cila i shërbente paqes dhe sigurimit në rajon dhe në Evropë.¹²⁰⁶

Në komunikatën e përbashkët të kësaj mbledhjeje, u vu theksi ndaj parimeve themelore që ndërtonin marrëdhëniet midis shteteve me sisteme të ndryshme politike. U nënvizua në mënyrë të veçantë nevoja për shfrytëzimin më të madh të mundësive të zhvillimit të bashkëpunimit shumëpalësh në fushat e tregtisë, përfshirë shkëmbimin e mallrave dhe shërbimet, tregtinë në zonat kufitare etj., transportin, industrinë, turizmin, energjitikën, shkencën dhe teknologjinë bujqësinë dhe burimet ujore, telekomunikacionin, mbrojtjen e mjedisit, shëndetësinë, kulturën, sportet dhe informacionin.¹²⁰⁷

¹²⁰² Pranvera Teli (Dibra), Qëndrimi i Shqipërisë në Konferencën I Ballkanike të Ministrave të Punëve të Jashtme Beograd, 26-28 shkurt 1988 (në dritën e burimeve arkivore diplomatike shqiptare) Kumtesa I, Nga Konferenca vjetore e shkencës "Java e Shkencës 2014, Prishtinë 2015, f.566

¹²⁰³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.1294, f. 67, Raporti i Maliles në Byronë Politike, 19.2.1988

¹²⁰⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.1287, f.94, Letra e Disdareviç dhe komentet e MPJ, 28-31 dhjetor 1988

¹²⁰⁵ Po aty, f.3

¹²⁰⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.1286, f.37, Mbi pjesmarrjen e vendit tonë në veprimtaritë ndërbalkanike

¹²⁰⁷ Po aty, f. 38

Në raportin e MPJ të Shqipërisë Reis Malile u nënvizua se *”rëndësia e mbledhjes nuk duhet të matej vetëm me regjistrimin thjesht të faktit që u zhvillua një takim i këtij niveli por vlera e saj të matej me rezultatet e kontributit real që do të jepte ajo për t’i hapur rrugën kultivimit të miqësisë dhe zgjerimit të bashkëpunimit të frytshëm bilateral dhe multilateral.”*¹²⁰⁸ Pasi paraqiti pozitën e Shqipërisë në arenën ndërkombëtare, Malile u ndal në problemet e rajonit të Ballkanit. Malile theksoi gjithashtu se zhvillimi i marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë me shtetet e tjera të Ballkanit ishte një nga përparësitë e politikës së jashtme të Shqipërisë, që marrëdhëniet midis shteteve të Ballkanit të mos luhateshin sipas konjunkturave politike, por të vendoseshin mbi baza të qëndrueshme. Me këtë Malile prezantoi dhe pozitën e re të diplomacisë shqiptare atë të korelacionit pozitiv midis marrëdhënieve dypalëshe dhe atyre shumëpalëshe. Sipas tij *“kur theksojmë domosdoshmërinë e marrëdhënieve dypalëshe kurrësi nuk minimizojmë vlerën dhe dobinë e bashkëpunimit shumpalësh, të cilat plotësonin njëra-tjetrën dhe realiteti dëshmon për rëndësinë më të madhe e të parave.”*¹²⁰⁹ Me këtë formulim, Malile evidentoi se prioritare në politikën e jashtme të Shqipërisë ishin marrëdhëniet bilaterale dhe më pas pas kësaj mbledhjeje do të jenë dhe ato multilaterale të kujdeshme dhe të matura.

Çështja e minoriteteve sipas Maliles në raportin e tij ishte një nga problemet më të vështira për vendosjen e marrëdhënieve miqësore e premtuese midis vendeve ballkanike. Si një faktor përvcaktues për raportet fqinjësore trajtimi i minoriteteve kërkonte nga të gjithë durim dhe gjakftohtësi, por edhe tolerancë e urtësi politike. Synimi i përbashkët duhej të ishte që minoritetet nga një faktor ndasish, tensionesh e divergjencash në të kaluarën të kthehej në një faktor kohezioni dhe stabiliteti brenda vendit dhe një urë lidhjeje e bashkëpunimi me vendet fqinje..¹²¹⁰ Në fund, Malile theksoi domosdoshmërinë e rivendosjes së lidhjeve tradicionale të shkëmbimeve ekonomike, sidomos ato të tregtisë, transportit komunikacionit, të ekonomisë ujore etj. Në këtë mbledhje të MP të rajonit shkurt, Malile hodhi idenë e riaktivizimit të Komiteteve të Mirëkuptimit Ballkanik, që ishin ngritur që në vitin 1960 dhe ku merrnin pjesë anëtarë të shoqërisë civile, intelektualë e personalitete nga arti, arsimi e shkenca. Në Shqipëri ky Komitet, u mblodh dy herë brenda vitit 1988 dhe drejtohej nga Dhimiter Shuteriqi.¹²¹¹

Fjalimi i Maliles për herë të parë në gjithë fjalimet e periudhës 1978-1987 ishte larg retorikës ideologjike që karakterizonte diplomacinë shqiptare. Shtypi amerikan në përgjithësi vlerësoi fjalimin e tij, “Rojter” më 24 shkurt 1988 shkruan se *“Fjalimi i ministrit të Jashtëm shqiptar ishte një surprizë. Ai qe larg të mbajturit leksione.”*¹²¹² Mesazhi që përcolli Malile në këtë takim se zhvillimi i marrëdhënieve me vendet fqinje përbënte një nga përparësitë e politikës së jashtme të Republikës Socialiste të Shqipërisë,¹²¹³ do të konkretizohet në vazhdim në takimet e shpeshta ndërballkanike të përfaqësuesve të lartë zyrtarë shqiptar. Pjesëmarrja në mbledhjen e Parë ndërballkanike të Shqipërisë do të shënojë fazën e parë embrionale të hapjes së Shqipërisë në diplomacinë shumëpalëshë. Deri në vitin 1987 Shqipëria kishte marrë pjesë vetëm në aktivitete sportive dhe të arsimit dhe shkencave të cilat ishin në interes të

¹²⁰⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1987, D.1296, f.96, Mbi pjesëmarrjet e vendit tonë në veprimtaritë ndërballkanike gjatë vitit 1988

¹²⁰⁹ Po aty,

¹²¹⁰ Po aty, f.39

¹²¹¹ <http://punetejashtme.gov.al/takimi-i-dyte-i-mpj-ve-te-ballkanit-tirane-24-25-tetor-1990/>, klikuar për herë të fundit, 9/29/2019, ora 9:00

¹²¹² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.1303, f.23, Vlerësime të shtypit përëndimor.

¹²¹³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.1294, f.99, Fjala e Reis Maliles MPJ të RPSSH mbajtur në mbledhjen e Ministrave të Punëve të Jashtme të vendeve të Ballkanit në Beograd më 25.2.1988

Shqipërisë.¹²¹⁴ Pjesmarrja e Shqipërisë në takimin e Beogradit mund të vlerësohet, gjithashtu edhe si dëshmi e një politike të saj më të kujdesshme ndaj Jugosllavisë. Edhe pse marrja pjesë në këtë mbledhje ishte një hap i detyruar nga faktorët e brendshëm dhe jashtëm, ajo i shërbeu diplomacisë shqiptare që të ishte më aktive në aktivitete të tjera të diplomacisë rajonale shumëpalëshe.

Veprimtaria diplomatike shqiptare pas Mbledhjes së Parë të MPJ mori një zhvillim të madh. Vetëm gjatë vitit 1988 Shqipëria mori pjesë në: takimin e shkrimtarëve të vendeve Ballkanike, në mbledhjen e zvmistrave të Jashtme të vendeve ballkanike në Sofje dhe në Tiranë, në punimet e konferencës së 23-të të Komisioneve Kombëtare të vendeve ballkanike për UNESCO-n, në aktivitetet e Mirëkuptimit e Bashkëpunimit Ballkanik, e ministrave të transportit, konferenca e Organizatave Shtetërore të Turizmit etj.¹²¹⁵ Aktivitetet ndërballkanike në fushën e tregtisë, të transportit, të kulturës, shkencë e teknikës, ekologjisë e në fusha të tjera kontribuan në zgjerimin e bashkëpunimit dhe forcimit të mirëbesimit e të mirëkuptimit për shqyrtimin bashkarisht edhe të problemeve të mëdha politike të Ballkanit. Rezultatet e këtyre takimeve u vlerësuan nga qeveria shqiptare si një hap i parë pozitiv drejt mirëkuptimit e bashkëpunimit ballkanik.

Pas Konferencës së I Ballkanike u vu re një zbutje relative e klimës në marrëdhëniet ndërmjet vendeve të rajonit, pavarësisht kësaj, marrëdhëniet dypalëshe të vendeve të Ballkanit nuk arritën të konsolidoheshin. Politika antishqiptare e Beogradit ndaj shqiptarëve të Kosovës dhe propoganda e shtypit jugosllav ndaj Shqipërisë vazhdoi më tej. Mosmarrëveshjet midis Turqisë dhe Greqisë për Qipron, Egjeun, për turqit në thrakë nuk kishin arriur të përmirësoheshin. Marrëdhëniet e Rumanisë me Jugosllavinë e Bullgarinë, apo kësaj të fundit me Jugosllavinë vazhdonin me problemet e vjetra. Mosmarrëveshjet me minoritetet turko-bullgare për minoritetin turk në Bullgari ishin shtuar. “Çështja maqedone” vështirësoi më tej marrëdhëniet e Jugosllavisë me Bullgarinë dhe Greqinë. Marrëdhëniet midis Hungarisë dhe Rumanisë ishin acaruar më tej për shkak të minoritetit hungarez në Transilvani. Ndërsa Jugosllavia kishte pretendime për maqedonët e Egjeut e të Pirinit, Greqia dhe Bullgaria nuk njihnin ekzistencën e kombit maqedon.¹²¹⁶

Thellimi i krizës politike, ekonomike, e nacionale në Jugosllavi, shpallja e gjendjes së jashtëzakonshme, kursi i qarqeve serbe për të vendosur dominimin e tyre mbi tërë Jugosllavinë, krijuan një gjëndje të vështirë jo vetëm për stabilitetin e Jugosllavisë shumëkombëshe, por mbajtën të ndera marrëdhëniet ndërballkanike si dhe prekën ekuilibrin ekzistues në rajon. Shqetësimi i Perëndimit në lidhje me situatën u shpreh nga Parlamenti Evropian në Strasburg si dhe nga personalitete zyrtare amerikane deri në Kongresin amerikan.¹²¹⁷ Evropa Perëndimore sidomos RFGJ dhe Franca u shprehën me terma më pozitiv. Ato ishin për bashkëpunimin ballkanik në atë masë që ai të minimizonte ndikimin e superfuqive në rajon dhe të ndihmonte në marrëdhëniet e zbutura Lindje-Perëndim.¹²¹⁸ Në kuadrin e uljes së tensionit

¹²¹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1988, D.1286, f.65, Informacion Mbi qëndrimin tonë në aktivitetet ballkanike (1960-1987)

¹²¹⁵ Po aty, f.41-46

¹²¹⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.1112, f.4, Informacion mbi zhvillimet në kuadrin e bashkëpunimit ballkanik. Veprimtaria e Shqipërisë dhe detyrat për të ardhmen.

¹²¹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.1112, f.28, Informacion mbi zhvillimet në kuadrin e bashkëpunimit ballkanik veprimtaria e shtetit dhe detyrat për të ardhmen punuar nga Reis Malile dërguar Byrosë Politike

¹²¹⁸ Po aty, f.34

ndërmjet dy superfuqive BRSS dhe SHBA, nuk pati angazhime që tregonin interes për të nxitur urat e komunikimit në Ballkan.

Në këtë situatë të komplikuar në Ballkan, shtetet Ballkanike nuk treguan interes për të marr rolin kryesor në çështjet e bashkëpunimit ballkanik, për shkak të pjesmarrjes së tyre në NATO dhe në Traktatin e Varshavës dhe kur Jugosllavia ishte përfshirë në krizën e saj politike dhe nacionale. Në këtë situatë kur vendet Ballkanike nuk po tregonin interes diplomacia shqiptare filloi të dërgonte sinjale për bashkëpunimin ballkanik. Në takimin e MPJ të Ballkanit në New York, shtator 1988, gjatë zhvillimit të punimeve të Asamblesë së Përgjithshme të OKB, Malile shprehu hapur dëshira për rritjen e mëtejshme të bashkëpunimit ballkanik.¹²¹⁹ Këtë qëndrim e pasoi menjëherë mbledhja e Zëvendësministrave të Jashtëm të vendeve të Ballkanit në Tiranë në 18-20 janar 1989. Në këtë takim, Shqipëria shprehu idenë e saj që mbledhja e dyte e MPJ të Ballkanit të zhvillohej në Tiranë gjatë vitit 1990.¹²²⁰

Duke analizuar kontekstin rajonal dhe ndërkombëtare MPJ të Shqipërisë, Malile në një raport të gjatë mbi situatën në Ballkan i propozoi Byrosë Politike në 30 maj 1989 që situata ndërkombëtare, e cila ishte jo në favor të regjimit komunist duhej të nxitonte në përshejtimin e organizimit të mbledhjes së Dytë të MPJ. *“Ne mendojmë -thotë Malile- se politikisht është në dobi të vendit tonë që procesi i filluar të vazhdohet qoftë edhe ngadalë.”*¹²²¹

Duke qenë se Shqipëria nuk merrte pjesë në asnjë organizatë jashtë sistemit të OKB-së, bashkëpunimi ballkanik u konsiderua nga qeveria shqiptare si një organizim serioz me karakter rajonal ku qeveria shqiptare mund të shprehte në mënyrë direkte pikpamjet e saj. Çështjet e minoriteteve, të drejtave të njeriut, mosndërhyrjen në punët e brendshme, respektimin e kufijve ishin problemet e ditës dhe shtetet e tjera të Ballkanit këto çështje i trajtonin në grupime politike apo në mbledhje evropiane, jashtë sistemit të OKB-së. Në kushtet e presioneve të Perëndimit për të futur Shqipërinë në KSBE, hapja ndaj procesit të bashkëpunimit ballkanik synonte gjithashtu të krijonte përshtypje pozitive në Perëndim se Shqipëria ishte pozitive ndaj problemeve të paqes dhe sigurimit, se Shqipëria nuk ishte e izoluar dhe kundër bashkëpunimit ndërkombëtar. Duke qenë jashtë grupimeve ushtarake, qeveria shqiptare e kohës po kërkonte të tërhiqte vëmendjen si një faktor i rëndësishëm stabiliteti në rajon, aq më shumë në kushtet e fillimi të trazirave në ish-Jugosllavi.¹²²²

Malile në raportin e tij në Byronë Politike në maj 1989 deklaroi se *“në kushtet e krijuara duhet të tregojmë me fakte se ne jemi për një bashkëpunim dypalësh e shumëpalësh konstruktiv...”*¹²²³ Tirana zyrtare e pa me interes që procesi i filluar i bashkëpunimit të vendeve ballkanike të mos ndërpritej, por të vazhdonte e të çohej përpara. Një atmosferë më e qetë në rajon krijonte kushte më të përshtatshme për përqendrimin e vëmendjen në problemet e brendshme në vend. Me këtë angazhim autoritetet shqiptare synuan në forcimin e pozitave ndërkombëtare si dhe neutralizimin e veprimtarisë antishqiptare të qarqeve shoviniste serbe.

¹²¹⁹ <http://punetejashtme.gov.al/takimi-i-dyte-i-mpj-ve-te-ballkanit-tirane-24-25-tetor-1990/> klikuar për herë të fundit më 9/29/2019, ora 8:33

¹²²⁰ Po aty

¹²²¹ AMEPJ, Fondi MPJ, D.1195, f.12, Diskutim i Maliles në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH, më 30 maj 1989

¹²²² Po aty,

¹²²³ AMEPJ, Fondi MPJ, D.1195, f.18 Diskutim i Maliles në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH, më 30 maj 1989

Po kështu lehtësimin e pozitës së shqiptarëve në Jugosllavi dhe krijimin e mundësive për kontakte me Kosovën e popullsinë shqiptare në Jugosllavi.¹²²⁴ Zgjerimi i bashkëpunimit ekonomik me shtetet e Ballkanit do të ndihmonte edhe në mbajtjen sa më larg të SHBA-së, BS dhe fuqive të tjera në punët e brendshme të Ballkanit.

Procesi i bashkëpunimit rajonal u konsiderua për qeverinë shqiptare si jo i lehtë sepse mbarte në vetvete faktorë negativ rajonalë, situatën në Evropë dhe në Mesdhe si dhe marrëdhëniet midis SHBA e BRSS nga zhvillimet brenda bloqeve që ato kryesonin. Për këtë arsye veprimtaria diplomatike shqiptare u zhvillua nën moton se *“forcimi i vigjilencës dhe i fuqisë mbrojtëse, ashtu siç e ka përcaktuar Partia mbeten detyrë e përhershme.”*¹²²⁵

Shkalla e angazhimit të shteteve të Ballkanit në procesin e bashkëpunimit ballkanik dhe pjesëmarrjen në Konferencën e II ballkanike ishte e komplikuar. Ngjarjet në Kosovë dhe thellimi i mëtejshëm i krizës politike-ekonomike në Jugosllavi, forcimi i pozitave të qarqeve serbe dhe Millosheviçit, kishte bërë që Jugosllavia të tërhiqej nga pozitat e saj për bashkëpunim.¹²²⁶ Zhvillimet në Kosovë dhe në tërë vendin si dhe marrëdhëniet me probleme që Jugosllavia kishte me të gjithë fqinjët ballkanik e kishin tërhequr Jugosllavinë nga çështjet e bashkëpunimit për të cilat ishte folur gjatë Konferencës së Parë ballkanike.¹²²⁷ Gjendja e brendshme e vështirë e Jugosllavisë dhe marrëdhëniet e saj me tërë fqinjët ballkanik u bënë pengesë kryesore në bashkëpunimin ballkanik.¹²²⁸ Ky proces u frenua edhe nga faktorët e tjerë, Turqia në tërësi qëndronte e tërhequr nga idea e bashkëpunimit ballkanik. Në të gjitha aktivitetet që u kryen pas mbledhjes së parë ministrave të jashtëm, pothuajse në çdo tribunë ballkanike Turqi trajtonte çështjen e minoritetit turk në Bullgari. Ndërsa Bullgarët problemin e kurdëve në Turqi.¹²²⁹ Greqia, duke qenë e angazhuar me zgjedhjet parlamentare, nuk tregonte interes të veçantë, edhe Rumania nuk tregoi interes.

Byroja Politike, nga shkurti i vitit 1988 e deri në maj të vitit 1989, e trajtoi dy herë problemin e bashkëpunimit ballkanik. Në mënyrë të posaçme me analizën dhe dhënien e udhëzimeve u mor vetë Ramiz Alia.¹²³⁰ Duke peshuar të gjithë faktorë ndërkombëtar dhe rajonalë në shërbim të interesave të brendshme, Byroja Politike miratoi në datën 30.5.1989, fillimin e projektit të organizimit nga qeveria shqiptare të mbledhjes së Dytë të ministrave të Jashtëm të Ballkanit në Tiranë dhe hartimin e një dokumenti për parimet e fqinjësisë së mirë.¹²³¹ Byroja politike ngarkoi MPJ me detyrën që të përgatiste platformën e mbledhjes së ministrave të Punëve të Jashtme të shteteve të Ballkanit.¹²³²

Në takimin e Ministrave të Punëve të Jashtme të shteteve të Ballkanit Nju Jork, gjatë sesionit të 44 -të të AP të OKB-së, shtator 1989, Reis Malile, hodhi idenë që në tremujorin e parë të vitit 1990 të mbledhej në Tiranë grupi i punës që do të përpunonte projekt-deklaratën

¹²²⁴ Po aty, f.34

¹²²⁵ Po aty,

¹²²⁶ Po aty, f.14, Diskutim i Reis Maliles në mbledhjen e Byrosë Politike të KQ të PPSH

¹²²⁷ Po aty, f.14

¹²²⁸ Po aty,

¹²²⁹ Po aty, f.15

¹²³⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195, f.20, Shqyrtimi në mbledhjen e Byrosë Politike të informacionit të MPJ “Mbi zhvillimet në kuadrin e bashkëpunimit ballkanik, veprimtaria e shtetit dhe detyrat për të ardhmen (30 maj 1989)

¹²³¹ Po aty, f.2

¹²³² Po aty, f.91

mbi parimet e fqinjësisë së mirë, propozuar nga Shqipëria në mbledhjen e zëvendësministrave të Jashtëm në Tiranë, janar 1989, dhe që u miratua në parim nga të gjithë.¹²³³

Në vazhdim u ndërmorën një sërë konsultimesh politike në nivel koordinatori të bashkëpunimit shumëpalësh ballkanik në kuadrin e pregatitjeve të mbledhjes së MPJ të shteteve të Ballkanit, gusht shtator 1990 në Tiranë, Beograd dhe në Athinë. Krahas konsultimeve në nivel koordinatori, gjatë vizitave politike në nivel ministri e zëvendësministri të PJ për bashkëpunimin ballkanik dhe për mbledhjen e MPJ të Ballkanit u përpiluan edhe plane në fushën e energjitikës, në fushën e turizmit, në fushën e transportit, në fushën e shëndetësisë, në fushën e bujqësisë, në fushën e sporteve, takim shkrimtarësh, takim gazetarësh, në kuadrin e takimeve të kryetarëve të bashkive dhe në fushën e kulturës, humanitare dhe mjetet e informacionit.¹²³⁴

Me qëllim që të bëhej e njohur qëndrimi i ri shqiptar për mirëkuptim e bashkëpunim në Ballkan, në vend dhe në arenën ndërkombëtare, në fjalimet që u mbajtën më 24 maj 1989 në Kongresin e Frontit Demokratik të Shqipërisë dhe 45 - vjetorin e Çlirimit u trajtuan temat e bashkëpunimit Ballkanik.¹²³⁵ U organizuan disa aktivitete kulturore me karakter ballkanik, si dita e filmit, ekspozitë pikturë, takim folkloristik. U orientua shtypi dhe RTV, të shkruanin dhe të flisnin me tendencë pozitive për vendet dhe popujt e Ballkanit dhe për zhvillimet në Rajon.¹²³⁶

MPJ të Shqipërisë pas vendimit të Byrosë Politike ndërmori një veprimtari intensive diplomatike. Gjatë vitit 1989-‘90, në kuadrin e bashkëpunimit ballkanik Shqipëria mori pjesë në një sërë mbledhjesh dhe takimesh në rang ministrash dhe zyrtarëve të ministrive të ndryshme. Si në: mbledhjen e ekspertëve të vendeve ballkanike për të diskutuar mbi masat për krijimin e besimit e të sigurimit (në rang drejtori të MPJ, Bukuresht, maj 1989, mbledhjen për bashkëpunimin industrial dhe transferimin e teknologjisë (në rang ministri, Bukuresht, qershor 1989); mbledhjen e ekspertëve të vendeve ballkanike për bashkëpunim në luftën kundër terrorizmit, trafikut të drogës e të armëve (në rang drejtori të MPB, Beograd, qershor 1989); mbledhjen e drejtorëve të hekurudhave të vendeve ballkanike (Beograd, qershor 1989); mbledhjen e ekspertëve për çështjet kulturore, humanitare e të mjeteve të informacionit (në rang drejtori të MPJ, Sofje, shtator 1989, Ankara); mbledhjen e komiteteve për Mirëkuptim e bashkëpunim ballkanik dhe organizatave të tjera të ngjashme joqeveritare (Tiranë, tetor 1989); mbledhjen e zyrtarëve të lartë të MPJ (në rang zëvendësministri të Punëve të Jashtme, Athinë, 1989), mbledhjen e veçantë për nxitjen e bashkëpunimit ekonomik e tregtar midis vendeve ballkanike (Bukuresht, 1989) mbledhjen e zyrtarëve të lartë të MPJ-ve të vendeve të Ballkanit (Athinë, 7-10 mars 1990).¹²³⁷

Në funksion të bashkëpunimit shumëpalësh u rritën ndjeshëm marrëdhëniet dypalëshe të shtetit shqiptar me vendet ballkanike. Deri në fund të 6-mujorit të parë të vitit 1990 u shkëmbyen vizita me të gjithë ministrat e Jashtëm të shteteve ballkanike, të cilat u shfrytëzuan

¹²³³ Po aty, f.94, Platformë për përgatitjet e mbledhjes së Ministrave të Punëve të Jashtme të shteteve të Ballkanit (tetor 1990)

¹²³⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1192, f.1, Lista e aktiviteteve të zhvilluara gjatë vitit 1990, në kuadrin e bashkëpunimit ballkanik

¹²³⁵ Zëri i Popullit, 25 maj 1989, nr 124(12.752), f.2-3 Fjala e Simon Stefanit me rastin e përvjetorit të Kongresit të Përmetit, Zëri i Popullit 29 Maj 1989, nr.289 (12916) Fjala e Adil Çarçanit me rastin e 45 vjetorit të çlirimit.

¹²³⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195, f.9-10 Informacion mbi zhvillimet në kuadrin e bashkëpunimit ballkanik. Veprimtaria e Shqipërisë dhe detyrat për të ardhmen.

¹²³⁷ Po aty, f.11-12, Kalendar i veprimtarive ballkanike 1989

edhe për konsultime dhe përgatitjen e Mbledhjes së MPJ të Tiranës. Po kështu në bazë të një programi u shkëmbyen vizita të parlamentarëve apo personaliteteve të tjera nga fusha të ekonomisë, kulturës, shkencës dhe të jetës publike.¹²³⁸ Me Greqinë dhe Turqinë u punua në përfundimin e marrëveshjeve të ndryshme të bashkëpunimit. U realizuan shkëmbimi i vizitave në nivel kryeministri u synua gjithashtu edhe realizimi i vizitave në nivelin e lartë të kryetarëve të shteteve, por kjo pas vitit 1992.¹²³⁹ Me Bullgarinë e Rumaninë gradualisht u rritën shkëmbimet ekonomike, u bënë edhe hapa në planin e bashkëpunimit kulturor dhe tekniko shkencor.¹²⁴⁰ Me Jugosllavinë, Shqipëria kishte shumicën e kufirit shtetëror, shumica e mallrave shqiptare kalonin tranzit përmes territorit Jugosllav interesi i qeverisë shqiptare ishte që marrëdhëniet të zhvilloheshin normalisht. Kjo ishte e domosdoshme për të zhvilluar kontaktet me Kosovën.¹²⁴¹ Në këtë kuadër u pranua propozimi i MPJ të Jugosllavisë Lonçar për të vizituar Shqipërinë, e cila do të bëhet një ditë pas mbledhjes së Dytë të MPJ. Nga ana tjetër, sipas zhvillimit të ngjarjeve, në shtyp herë pas here u shkruajt në mbrojtje të të drejtave të shqiptarëve në Jugosllavi dhe sipas nevojës u mbajtën dhe qëndrime zyrtare.¹²⁴²

Në 18-19 tetor 1989 u zhvillua mbledhja e Komiteteve të Mirëkuptimit dhe Bashkëpunimit ballkanik, e cila vendosi mbledhja e MPJ të Ballkanit të mbahej në vjeshtë 1990.

Që nga mbledhja e parë e MPJ në Beograd e deri në fund të vitit 1989, në vendet ballkanike dhe në Evropën Lindore ndodhën ndryshime të mëdha. U prishën ekuilibrat e vjetra dhe kishte filluar procesi i demokratizimit. Marrëdhëniet midis shteteve filluan të zhvilloheshin në rrugën e demokratizimit. Evropa Perëndimore po shkonte drejt integritetit politik dhe ekonomik. Këto ndryshime imponuan dhe ndryshimet në qëndrimin e regjimit komunist ndaj procesit të bashkëpunimit ballkanik, i cili duhej të përshtatej ndryshimeve dhe të ishte pjesë e tyre.¹²⁴³ Në kushtet e reja të krijuara Pleniumi i 9-të i KQ të Partisë, në 22 - 23 janar 1990, e trembur nga ndryshimet në Evropën Lindore dhe rrezikun që ajo mund të shkaktonte pushtetit të saj “*me synimin që të garantonte vazhdimësinë e socializmit.*”¹²⁴⁴ vendosi reformimin e legjislacionit dhe zbutjen e qëndrimit ndaj KSBE-së dhe organizatave të tjera ndaj të cilave Hoxha dhe Alia kishin qenë kategorik dhe me tone të forta armiqësore. Këtu fillon dhe kthesa në diplomacinë shqiptare, e cila synon “ecjen në hapin e Evropës”¹²⁴⁵ pa ndryshuar përmbajtjen e regjimit.

Sipas diplomacisë shqiptare, në kushtet e reja, Ballkani duhej të shprehte jo vetëm gadishmërinë e tij për tu bashkuar me proceset evropiane, por edhe duhet të luante një rol aktiv në KSBE, duke e parë këtë të fundit si mundësi reale për bashkëpunim. Kjo ishte e rëndësishme në kushtet që KSBE po shkonte drejt institucionalizmit. Si e tillë në Mbledhjen e Dytë Ballkanike, Tirana zyrtare propozoi që vendet ballkanike të dilnin me nisma të përbashkëta e

¹²³⁸ Po aty,

¹²³⁹ Po aty, f.9 Informacion mbi zhvillimet në kuadrin e bashkëpunimit ballkanik. Veprimtaria e Shqipërisë dhe detyrat për të ardhmen.

¹²⁴⁰ Po aty,

¹²⁴¹ Po aty,

¹²⁴² Po aty,

¹²⁴³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195/8, f. 54, Teza për konsultime në kuadrin e përgatitjes së Mbledhjes të shteteve ballkanike

¹²⁴⁴ APOU, Fondi 14,V.1990, D.1, f.12-13,Vendim nr.5 datë 23.1.1990 Mbi thellimin e masave për revolucionarizimin e jetës së Partisë dhe të gjithë vendit.

¹²⁴⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195/8, f.57 Teza për konsultime në kuadrin e përgatitjes së Mbledhjes të shteteve ballkanike

konstruktive në kuadrin e KSBE-së, dhe të bashkëpunimit me zona e shtete të tjera, me organizma ekonomike si Komisioni Ekonomik i OKB-së për Evropën dhe TPE-në.¹²⁴⁶

Për një përgatitje sa më të mirë të mbledhjes së Tiranës pala shqiptare zhvilloi konsultime me të gjitha shtetet ballkanike për përgatitjen e mbledhjes së komiteteve të mirëkuptimit ballkanik që u mbajt në fund të tetorit 1989 në Tiranë. Shtator 1989 u zhvilluan konsultime me koordinatorët e vendeve ballkanike për veprimtaritë që u zhvilluan gjatë vitit 1989. Janar 1990 u zhvillua takimi i parë i grupit të punës për projekt-deklaratën e parimeve të fqinjësisë së mirë, në Tiranë. Prill-qershor 1990 u zhvilluan konsultime në nivel zëvendësministri dhe koordinatori për dokumentet që do të miratoheshin nga mbledhja e MPJ. Në mbledhjen e zëvendësministrave të Jashtëm të Ballkanit në Bukuresht nga 12-14 shtator 1990 u konfirmua vullneti dhe dëshira e të gjitha palëve për marrë pjesë në mbledhjen e Dytë të MPJ në Tiranë. Të gjithë u shprehën dakord me rendin e ditës të paraqitur nga pala shqiptare. Zv. ministrat ranë dakord që Komunikata e Përbashkët të kishte një përmbajtje të theksuar politike. Në mënyrë të veçantë u theksua nevoja për të bërë lidhjen midis bashkëpunimit ballkanik dhe procesit evropian. Në këto takime palët treguan mirëkuptim dhe ranë dakord që në mbledhjen e Tiranës të mos diskutoheshin çështjet e mprehta dypalëshe për të cilat kishte ende mosmarrëveshje.¹²⁴⁷ Problemi më i ndjeshëm dhe që ndikonte direkt në procesin e bashkëpunimit ballkanik ishte ai iminoriteteve. Në këtë çështje propozimi i bërë dhe i fiksuar në Protokollin e Athinës (mars 1990) lidhur me hartimin e një dokumenti të fqinjësisë së mirë, në të cilin çështja e minoriteteve do të trajtohej në frymën e bashkëpunimit dhe mirëkuptimit.¹²⁴⁸

Në 3 tetor, në takimin me MPJ në New York të gjithë ministrat rikonfirmuan pjesmarrjen e tyre në mbledhjen e Dytë të vendeve ballkanike dhe ranë dakord që data e zhvillimit të mbledhjes të bëhej më 24-25 tetor 1990.¹²⁴⁹ Në këtë mbledhje u miratua rendi i ditës i propozuar nga pala shqiptare. Rendi i ditës së mbledhjes së Dytë të MPJ i dërguar MPJ të Ballkanit ishte:

1. Vlerësim mbi ecurinë e procesit të bashkëpunimit ballkanik në fusha të ndryshme
2. Ide dhe propozime për zgjerimin e forcimin e bashkëpunimit ballkanik në frymën e proceseve evropiane, në të mirë të zhvillimit ekonomike shoqëror, të paqes e të sigurisë në rajon.¹²⁵⁰

Në takimin në OKB, pasi u miratua rendi i ditës u diskutuan edhe për disa çështje që do të mundësonin mbarëvajtjen e mbledhjes së MPJ. Për të lehtësuar redaktimin e tekstit të komunikatës u sugjerua të vinin në Tiranë, dy ditë para fillimit të mbledhjes, koordinatorët e shteteve. U vendos që vëzhguesit që kishin treguar interes për të marrë pjesë të mos pranoheshin, kjo çështje të lihej për më vonë.¹²⁵¹ Çështjet e mosmarrëveshjeve dypalëshe midis

¹²⁴⁶ Po aty,

¹²⁴⁷ Po aty,

¹²⁴⁸ Po aty,

¹²⁴⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195/3, f.92 mbi përgatitjen për mbledhjen e ministrave të punëve të Jashtme të shteteve të Ballkanit

¹²⁵⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195, f.142, Mbi mbledhjen Ballkanike të MPJ

¹²⁵¹ Para takimit të 3 tetorit në Nju Jork, Shqipëria pati kërkesa me shkrim nga ana e Pentagonales dhe me gojë nga ana e BS dhe Hungarisë për të marrë pjesë si vëzhgues. Iniciativa e Pentagonales ishte një formë e re kooperimi për të rritur përpjekjet e përbashkëta, duke marrë në konsideratë lindjen e një ere të re në Evropë. Ajo ishte një vazhdim i kooperimit të mëparshëm katërpalësh midis Italisë, Austrisë, Jugosllavisë dhe Hungarisë. Ajo mori formën pentagonale në Vjenë më 20 maj 1990 me pranimin e Çekosllovakisë.

shteteve u vendos të mos ngriheshin. Së fundmi u vendos t'i dërgohej mesazh Konferencës së Nivelit të Lartë të KSBE-së në Paris.¹²⁵²

Delegacionet e koordinatorëve, mbërritën në Tiranë më datën 21 tetor. Më datën 23 tetor arritën në Tiranë MPJ të shteteve ballkanike. MPJ i Bullgarisë Lyuben Gotsev, MPJ i Rumanisë Adrian Nastase, MPJ i Turqisë Ahmet Alptemoçin, MPJ i Greqisë Antonis Samaras, MPJ të Jugosllavisë Budimir Lonçar. Hapja e Mbledhjes u bë nga Reis Malile. Më pas Ramiz Alia përshëndeti mbledhjen dhe uroi suksesin e saj. Në fjalën e tij përshëndetëse Alia ndryshoi krejtësisht tonet e mbledhjes së Byrosë politike, ku ndyshimet i quante sulme të armiqve borgjezë e revizionistë. Ai përcjell mesazhin e kapërcimit të pengesave nëpërmjet bashkëpunimit, *“prandaj të gjitha energjitë tona, dinamizmin e popujve tanë, traditat e krijmtarinë e tyre le t'i drejtojmë në kahun pozitiv, le t'i bashkojmë ato në rrjedhat përparimtare të kohës sonë për qëllimin e lartë e të shenjtë të ruajtjes së paqes e sigurisë për të gjithë...”*¹²⁵³

Sipas praktikës së vendosur në mbledhjet zhvilluara ballkanike, delegacionet morën fjalën sipas rendit alfabetik të anglishtes. Delegacioni shqiptar, si mikëpritës i takimit, e merr fjalën i fundit.¹²⁵⁴ Gjatë punimeve të mbledhjes u organizua informimi i gazetarëve të huaj nëpërmjet konferencave të shtypit, të cilat u organizuan më 23 tetor në darkë dhe në mbarim të çdo seance plenare. Për këtë arsye u përgatit qendra e shtypit me të gjitha ambientet dhe mjetet e nevojshme për gazetarët shqiptar dhe të huaj.¹²⁵⁵ Shtypi i huaj pjesmarrës në këtë mbledhje u pa me interes nga pala shqiptare, e cila bëri dhe përzgjedhjen e tyre në mënyrë që kjo mbledhje të kishte “jehonë të gjerë”.¹²⁵⁶

Periudha që nga mbledhja e Beogradit deri në tetor 1990, u cilësua nga Malile, si faza e parë e procesit të bashkëpunimit ballkanik që kishte më tepër një karakter eksplorues për gjetjen e fushave dhe nxitjen e bashkëpunimit. Takimet dhe veprimtaritë e shumta ndërballkanike në nivel ministror, zyrtarësh të lartë dhe ekspertësh në fushat politike, ekonomike, shkencore etj., i kishin hapur rrugën një dialogu rajonal të panjohur më parë në këtë shkallë. Sipas tij detyra e këtij takimi ishte përcaktimi dhe orientimet dhe rrugët për konkretizimin dhe çuarjen e bashkëpunimit në një fazë cilësisht të re.¹²⁵⁷

Malile u ndal në rolin e KSBE-së në zhvillimet e reja evropiane. Situatat e reja të krijuara në Evropë sipas tij “favorizonin dhe krijonin hapësirë për bashkëpunimin ballkanik dhe bënë mundur lidhjen e tij me KSBE-në. Avantazhet që ofronte bashkëpunimi rajonal duhet të shfrytëzoheshin deri në maksimum dhe në të njëjtën kohë të bashkërendoheshin e të harmonizohen edhe me ato të rajoneve të tjera. Ndërtimi i raporteve konkrete me Komunitetin Evropian dhe me organizma të tjerë ekonomikë rajonalë apo në shkall më të gjërë krijonte mundësi të reja më të mëdha bashkëpunimi për rajonin me të tjerët.”¹²⁵⁸ Konceptimi i Ballkanit si pjesë integrale e Evropës, dëshmoi përfundimisht që qëndrimi që Shqipëria kishte mbajtur

¹²⁵² Po aty,

¹²⁵³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195/6, f.10, Fjala përshëndetëse e Ramiz Alisë drejtuar mbledhjes së Ministrave të Punëve të Jashtme të Ballkanit, Tiranë 24 Tetor 1990

¹²⁵⁴ Po aty, f.90 Procedura e Mbledhjes

¹²⁵⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1995/8, f.30 Programi i punës për mbledhjen e MPJ.

¹²⁵⁶ Po aty, f.32, Gazetarët e huaj që do të vijnë për mbledhjen

¹²⁵⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195/5, f.31, Fjala e MPJ Reis Malile në Mbledhjen e Dytë të Ballkanit 24 tetor 1990

¹²⁵⁸ Po aty, f.31,

“as në Lindje dhe as në Perëndim” kishte përfunduar. Nevojat e brendshme dhe presionet e jashtme grisën dogmatizmin ideologjik.

Malile propozoi që në kushtet kur në Evropë po krijoheshin struktura të reja të sigurimit dhe të bashkëpunimit, mbledhjet e MPJ të shteteve të Ballkanit të ishin periodike vjetore. Krijimi i një forumi politik në rajon do të bënte vlerësimet periodike të ecurisë së këtij procesi dhe do të orientonte veprimtarinë e mëtejshme të tij. Çështjet që lidheshin me masat e krijimit të sigurimit e të besimit duhet të ishin objekt diskutimi e shkëmbimi mendimesh për të zgjeruar e forcuar bazën e bashkëpunimit ballkanik. Krijimi i hallkave apo formave që do të merreshin me aspekte konkrete të bashkëpunimit ekonomik në kompleksitetin e tij, me çështjet kulturore, humanitare etj.¹²⁵⁹ Gjithashtu, propozoi që të hartohej dokumenti mbi parimet e fqinjësisë së mirë. Një dokument i tillë do të mbështetej në norma të njohura ndërkombëtare, përfshirë ato të Kartës së OKB-së dhe të Aktit Final të Helsinkit, ku të reflektoheshin edhe realitetet e rajonit. Kjo sipas tij “do të shënonte një arritje politike me vlerë që do të përmbushte një aspiratë të hershme të popujve të Ballkanit.”¹²⁶⁰ Çështja e minoriteteve u konsideruan nga ai si faktorë kohezioni, afrimi e miqësie midis popujve. “Është e domosdoshme thotë Malile-që fryma e proceseve demokratike të karakterizojnë edhe qëndrimin ndaj këtij problemi delikat me qëllim që të arrihet siguri i drejtave kombëtare, politike, ekonomike e kulturore, zhvillimi i traditave historike dhe ruajtja e konstitucionit etnopsikologjik të pakicave kombëtare.”¹²⁶¹

Më tej ai u ndal në nevojën e bashkëpunimit rajonal me karakter ekonomik, shkencor, teknologjik, kulturor, humanitar, ekologjik, të transportit dhe të turizmit. Ky bashkëpunim jepte mundësi për partneritet më të mirë në Evropë, Mesdhe dhe Adriatik. Për ta bërë më të frytshëm bashkëpunimin ballkanik ishte e nevojshme marrja e iniciativave dhe përdorimit të formave të avancuara në shkëmbimet ekonomio-tregtare, përfshirë tregtinë kufitare, në fushën e energjitikës, në shfrytëzimin e ujrave kufitar, të nxjerrjes dhe përpunimit të pasurive natyrore, në fushën e transportit, të bujqësisë e të turizmit., të ruajtjes së mjedisit etj. “Ka ardhur koha thotë Malile për krijimn e një Dhome Ballkanike të Tregtisë, të organizmave ekonomiko-financiarë etj.”¹²⁶²

Në kushtet e reformimit të legjislacionit shqiptar, të diktuar nga zhvillimet që solli koha në planin e brendshëm dhe ndërkombëtar, Malile propozoi bashkëpunimin midis vendeve ballkanike në fushën e Drejtësisë, për të shkëmbyer mendime e pikpamje si dhe për të përfituar nga përvojat e njëri - tjetrit.¹²⁶³ Ministrat e Punëve të Jashtme të shteteve pjesëmarrëse përfshirë edhe Shqipërinë i drejtuan mesazh takimit të Kryetaëve të Shteteve ose qeverive të shteteve pjesëmarrëse në Konferencën për Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë, që u do të mbahej në Paris. Me këtë mesazh u nënvizua rëndësia historike e KSBE-së për një të ardhme të sigurtë dhe paqësore dhe për begatinë e vendeve dhe popujve evropianë dhe të bënte me dije pjesëmarrësit në takimin e Nivelit të Lartë në Paris arritjet e bashkëpunimit rajonal në Ballkan, si një pjesë integrale e procesit të KSBE-së dhe objektivat e tij për të ardhmen...”¹²⁶⁴ Ministrat përshëndetën kërkesën e Shqipërisë për pjesëmarrjen të plotë në KSBE dhe shprehën dëshirën e

¹²⁵⁹ Po aty, f.32,

¹²⁶⁰ Po aty, f.33

¹²⁶¹ Po aty, f.33

¹²⁶² Po aty,

¹²⁶³ Po aty, f.35

¹²⁶⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195/14, f.1-2, Mesazh nga Mbledhja e MPJ-ve të Ballkanit për takimin e Parisit të Kryetarëve të shteteve ose qeverive që marrin pjesë për sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë 19-21 Nëntor 1990

tyre që kjo kërkesë të realizohet.¹²⁶⁵ Ky mesazh ishte një akt i rëndësishëm që dëshmonte për fundin e një epoke të ngurtë në marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë.

Punimet e Mbledhjes së Dytë të MPJ të Ballkanit u përshëndetën, më 22 tetor 1990, nga Misionarja e Bamirësisë Nënë Tereza, e cila me mesazhin e saj bekon takimin. *“Unë po lutem për secilin përvojë jush që të keni kurajën dhe gëzimin për të punuar sëbashku për paqe dhe unitet dhe që takimi juaj të jetë i frytshëm. Pastë secili prej jush si dhe vendet dhe popujt që ju shërbeni bekimine zotit. Punët e dashurisë janë punët e Paqes.”*¹²⁶⁶ Mbledhja u përshëndet gjithashtu në mënyrë të përzemërt nga Sekretariati i Përgjithshëm i Kombeve të Bashkuara Peres De Kuelar dhe kryetarë të tjerë të shteteve të tjera. Në përshëndetjen e De Kuelarit, ndër të tjera thuhet *“Në përpyekjet tuaja për të gjetur zgjidhje të tilla, për fat të mirë, ju do të mbështeteni në vullnetin e përbashkët për veprim kolektiv midis vendeve, që po manifestohet kaq fuqishëm në nivel lokal, rajonal dhe global.”*¹²⁶⁷ Mbledhja e Dytë e MPJ u zhvillua në frymë miqësore dhe përmbylli me sukses punimet e saj. Pas kësaj fillon një fazë e re në stabilitetin dhe zhvillimin e rajonit.

Gjatë periudhës tre vjeçare që nga takimi i Beogradit e deri në tetor 1990, u evidentuan hapa pozitiv në drejtim të procesit të bashkëpunimit shumëpalësh ballkanik. Aktivitetet në fushën e bashkëpunimit ballkanik nxorën në pah rëndësinë e përcaktimit të fushave të bashkëpunimit konkret, duke çuar në rritjen e forcimit të procesit shumëpalësh ballkanik dhe duke krijuar mundësinë për ndërmarrjen e hapave të tjerë më të rëndësishëm në të ardhmen. Iniciativat që u realizuan mbajtën gjallë fymën e dialogut rajonal, ndikuan në ecurinë e marrëdhënieve ndërballkanike. Veprimtaritë e zhvilluara të bashkëpunimit ballkanik riafirmuan vullnetin e vendeve ballkanike për të ndjekur rrugën e bashkëpunimit midis tyre për ta bërë atë një proces të pakthyeshëm. Gjithnjë e më shumë në këtë proces zuri vend mendimi se dialogu ishte mjeti më efikas për forcimin e vullnetit të mirë e respektit reciprok dhe për gjidhjen e çështjeve të ndryshme në interes të përbashkët. Ky bashkëpunim krijoi një klimë të re në marrëdhëniet ballkanike të ndërsjellta, e cila ësh thelbësore në trajtimin me efektivitet të çështjeve dypalëshe.

Gjatë tre vjetëve 1988-1990 regjimi komunist tregoi një frymë më pragmatiste në veprimtarinë diplomatike. Veprimtaritë diplomatike intensive, me takime e vizita të shumta, pa formula ideologjike, e qartë në objektivat e saj për ruajtjen e socializmit. Një meritë e veçantë në kuadrin e bashkëpunimit shumëpalësh i takon MPJ të Shqipërisë Reis Malile, i cili në raportet e tij në Byronë Politike dha idenë dhe orientoi qeverinë shqiptare për nevojën e bashkëpunimit rajonal me vendet ballkanike. Raportet e Maliles janë në pjesën më të madhe të tyre të zhveshura nga ideologjia dhe formulat shabllon të pak viteve më parë të shkruara me shumë kujdes dhe me një frymë pozitive dhe aktuale. Për ironi të fatit të regjimit komunist, i cili e pa angazhimin në kuadrin e bashkëpunimit rajonal si rrugë shpëtimi për të ruajtur pozitën e tij në pushtet këto iniciativa ishin të fundit që ajo do të ndërmernte në kuadrin e bashkëpunimit rajonal ballkanik.

¹²⁶⁵ Po aty, f.2

¹²⁶⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195/23, f.19 Telegram urimi i Nënë Terezës për Mbledhjen e II të MPJ të vendeve Ballkanike

¹²⁶⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1195/14, f.4, Mesazh i Sekretariatit të Përgjithshëm takimit të Ministrave të Jashtëm të vendeve ballkanike., Tiranë 24 tetor 1990

4.4 Epilogu i diplomacisë së “vetizolimit”.

4.4.1 Rivendosja e marrëdhënieve diplomatike me SHBA, Britaninë e Madhe dhe Vatikanin

Më 26 gusht 1985 në Korçë, Sekretari i Parë i Shtetit, Ramiz Alia deklaroi se “*Shqipëria nuk ka e nuk do të ketë asnjë marrëdhënie me SHBA.*”¹²⁶⁸ Pavarësisht nga kjo, departamenti i shtetit amerikan nuk hoqi dorë nga përpjekjet për tu afruar me Shqipërinë. Sipas të dhënave të ndryshme të Misionit në New York, i cili ndiqte me kujdes deklaratat dhe qëndrimet e diplomatëve amerikan, informonte sistematikisht se “*departamentin i Shtetit i përmbahej taktikës prit e beso se Shqipëria do të hapet ngadalë në drejtim të Perëndimit*” dhe se “*pas rregullimit të problemeve të pazgjidhura të vendosjes së marrëdhënieve diplomatike me RFGJ e Anglinë, do t’u vijë rradha edhe marrëdhënieve me SHBA.*”¹²⁶⁹ Ndërkohë SHBA bënë përpjekje të vazhdueshme për përmirësimin e marrëdhënieve me Shqipërinë duke përdorur forma e rrugë të ndryshme, kontakte, kërkesa për viza, oferta tregtare dhe telefonata të ndryshme.

Vetëm pas 5 vjetësh të deklaratë së Alisë, ndodhi ndryshimi në marrëdhëniet diplomatike me SHBA-s. Në kushtet kur kriza ekonomike por edhe ajo shoqërore kundër regjimit u bë më e fortë, dhe kur regjimet komuniste në Evropën lindore po binin njëra pas tjetrës, personalisht Ramiz Alia deklaroi në Plenumin e 10-të të KQ të Partisë, normalizimin e marrëdhënieve të Shqipërisë me SHBA.¹²⁷⁰ Deklarata e tij u mirëprit menjëherë nga SHBA. Më datën 24 prill 1990, zëdhënësi i departamentit amerikan përshëndeti normalizimin e marrëdhënieve të Shqipërisë me SHBA-në dhe theksoi se “*dera ishte e hapur*” për rifillimin e marrëdhënieve diplomatike.¹²⁷¹

Menjëherë pas kësaj deklarate, më 1 maj 1990, zv/sekretarin i Shtetit, Curtis Kamman thërriti në takim, Përfaqësuesin e Përhershëm të Shqipërisë pranë OKB-së në New York, Bashkim Pitarkën për të diskutuar lidhur me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis SHBA dhe Shqipërisë. Në këtë takim u vendos që zyrtarisht bisedimet të fillonin në qershor. Takimi i parë zyrtarë u zhvillua në qershor 1990. Në rendin e ditës u diskutua në lidhje me konsideratat politike për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve dhe shkëmbimin e Projekt-teksteve të komunikatës për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, të cilat iu paraqitën qeverisë amerikane për shqyrtim.¹²⁷² Kryetari i Komiteti për Marrëdhëniet me Jashtë, i Senatit të SHBA-së, Claiborn Pell, më 22 qershor 1990, i dërgoi një notë -thirrje sekretarit të Shtetit të Departamentit amerikan, James Addison Baker, i cili porositej që “*nga ana e SHBA-së të mos vihej asnjë kusht për rivendosjen e marrëdhënieve përveç kërkesave legale bazë ndaj Shqipërisë për të zbatuar nenet e Konventës së Vjenës lidhur me privilegjet dhe imunitetet që u akordohen personelit diplomatik për të siguruar funksionin efikas të një misioni diplomatik.*”¹²⁷³ Kjo deklaratë u mbajt shënim nga qeveria shqiptare.

¹²⁶⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D.62, f.12, Fjala e Ramizë Alisë në Korçë

¹²⁶⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1986, D.689, f.156, Mbi disa nuanca në qëndrimin e administratës së Reganit ndaj vendit tonë gjatë këtij viti.

¹²⁷⁰ APOU, Fondi 14, 1990, D.1, f.62, Komunikatë, Raporte, Informacione, vendim Nr.44 dhe procesverbali i Plenumit të 10-të të KQ të PPSH. dt.17.4.1990

¹²⁷¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.839, f.5/1 Deklarata e zëdhënësit të departamentit Amerikan

¹²⁷² Po aty, f.216, Mbi bisedimet midis RPSSH me SHBA

¹²⁷³ Po aty, f. 56, Letra e Senatit të SHBA-së dërguar Sekretarit të Departamentit të Shtetit

Pas takimin të qershorit 1990, funksionarët amerikanë propozuan një takim të dytë eksplorues, ku të bisedohej për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, më 23 gusht 1990. Në këtë takim u bënë propozime për çështjen e rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike dhe normalizimin e tyre. Pala shqiptare shprehu dëshirën e qeverisë shqiptare për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike për kapërcimin e boshllëkut të krijuar nga mungesa e marrëdhënieve për një kohë të gjatë, duke filluar një bashkëpunim efektiv në fusha të ndryshme. Në këto bisedime petku ideologjik, fjalimet e gjata, ngurtësia e mendimit, u zëvendësua me dashamirësinë dhe mirëkuptimin ndaj palës tjetër me dëshirën për negociata. Në diskutimet me palën amerikane u hoq dorë nga akuzat tipike dhe slloganet e Luftës së Ftohtë, të vetëm një viti më parë. MPJ porositi Pitarkën të theksonte se Shqipëria ishte në marrëdhënie miqësore me të gjithë shtetet pavarësisht nga sistemi i tyre politik, për bashkëpunim ndërkombëtar duke u bazuar në parimet e njohura që rregullonin marrëdhëniet ndërshtetërore.¹²⁷⁴ Nuk u la pa përmendur se *“Qeveria shqiptare mbështeste proceset pozitive në Evropë në kuadrin e KSBE-së dhe përpjekjet e qeverisë shqiptare për të marrë pjesë në të. Kjo ishte një thirrje për ndihmë në këtë proces të vështirë të saj.”*¹²⁷⁵

Nga MPJ u punuan projektet e deklaratave politike lidhur me normalizimin e marrëdhënieve, të cilat u përdorën nga kryetarët e delegacioneve në takimet me palën amerikan. Bashkëngjitur me deklaratat u vendos një material informativ mbi marrëveshjet e përfunduara midis Shqipërisë dhe SHBA-së. Në takimin e gushtit u diskutua edhe vlerëshmëria e marrëveshjeve të nënshkruara gjatë viteve '20-të – 30'të, dhe një pjesë e tyre e mire e tyre u lanë në fuqi, gjë që nuk ishte pranuar të diskutohej nga pala shqiptare në v.1945-1946.¹²⁷⁶

Më 28 janar 1991 ambasadori shqiptar pranë OKB-së merr lajmin e mirë nga zëvendëssekretari i SHBA-së, Curtis Kamman, se departamenti i shtetit amerikan ishte autorizuar nga Senati që të procedonte për nëshkrimin e memoranumit për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve. Gjithashtu ai propozoi dy shtesa teknike, kryesisht për çështje konsullore në Memorandum për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis SHBA dhe RPSSH.¹²⁷⁷

Më 11 shkurt 1991 ambasadori shqiptar zhvilloi takimin në Departamentin e Shtetit me drejtorin e Departamentit për Evropën Lindor James Suajhart. Në këtë takim ambasadori komunikoi në lidhje me shtesat teknike të karakterit konsullor dhe argumentoi më tej se pala shqiptare në parim ishte dakord me shtesën që propozoi pala amerikane që të përfshihej në tekstin e memorandumit. Por, meqënëse kjo çështje kishte karakter konsullor dhe probleme të tilla kishte shumë midis dy vendeve, pala shqiptare sugjeroi, që ky paragraf të përfshihej në një marrëveshje konsullore, e cila mund të përfundohej midis dy vendeve pas rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike.¹²⁷⁸ Diplomati amerikan shpjegoi se për këtë shtesë juristët e Departamentit të Shtetit argumentonin se: *“në mungesë të një marrëveshje konsullore qytetarët amerikanë që do vizitonin Shqipërinë kërkonin një angazhim ligjor për mbrojtjen e tyre.”*¹²⁷⁹ Kjo bëhej kryesisht me ato vende me të cilët SHBA nuk kishte patur përvojë nga e kaluara për

¹²⁷⁴ Po aty, f.211-212, Për bisedimet me SHBA, në 23 gusht 1990

¹²⁷⁵ Po aty,

¹²⁷⁶ <http://punetejashtme.gov.al/28-vite-nga-rivendosja-e-marredhenieve-diplomatike-me-shba-15-mars-1991/> klikuar për herë të fundit më 10/2.2019, ora 11.34

¹²⁷⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.851, f.52, Informacion mbi bisedimet tona me palën amerikane për lështjen e rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike.

¹²⁷⁸ Po aty, f.53

¹²⁷⁹ Po aty,

shkak të mungesës së marrëdhënieve diplomatike. Marrëveshja konsullore ishte një proces që mund të zgjaste deri në 5 vjet, për hartimin e miratimit të saj. Në këto rrethana pala amerikane preferonte që paragrafi i propozuar nga ata, të përfshihej në tekstin e memorandumit. Përgjithësisht nënshkrimi i memorandumëve ishte një praktikë që SHBA e zbatonin me vende të veçanta, e cila si praktikë pune ishte ndjekur nga SHBA me Mongolinë dhe Jemenin.¹²⁸⁰

Lidhur me të ardhmen e marrëdhënieve shqiptaro - amerikane James Suajhart shprehu gadishmërinë e SHBA për zhvillimin e menjëhershëm të marrëdhënieve ekonomike me Shqipërinë. Gjithashtu ai nënvizoi se *“Promotori i fillimit të programit të bashkëpunimit shqiptaro amerikan do të ishte komuniteti shqiptaro-amerikan në SHBA.”*¹²⁸¹

Shqetësim për palën amerikane ishin zhvillimet në Shqipëri veçanërisht greva e urisë të studentëve në Tiranë, ngjarjet e korrikut, ngjarjet në Shkodër, të cilat sipas tyre *”mund të shkaktonin tërheqje prapa nga procesi i demokratizimit të jetës së vendit.”*¹²⁸² Ambasadori shqiptar premtoi se *“Procesi demokratik në Shqipëri ishte i pakthyesëm dhe se do të ecte përpara sepse ai po zhvillohej në përputhje me normat dhe ligjet ndërkombëtare të pluralizmit partiak.”*¹²⁸³

Më 19 shkurt 1991 me porosi të MPJ, ambasadori shqiptar njoftoi drejtorin për Evropën Lindore Suajhart se, pala shqiptare kishte pranuar që në memorandum të përfshihej shtesa e propozuar nga pala amerikane. Datat e propozuara nga MPJ të Shqipërisë ishin data 14-15 mars. Sipas ambasadorit *“Dukej qartë pakënaqësia e Suajhart dhe e kolegëve të tij në takim për datat e propozuara prej palës shqiptare, pasi pala amerikane preferonte fundin e shkurtit ose fillimin e marsit.”*¹²⁸⁴ Ky shqetësim i ambasadorit u përcoll tek MPJ, e cila propozoi që ti bëhej ftesë përmes një note, Kryetarit të Komisionit të Politikës së Jashtëm në Senatin amerikan, Cleibon Pell dhe shefit të ceremonialit të Shtëpisë së Bardhë, N. Reed. Në letër do të vihej në dukje se Shqipëria ishte e gatshme të rivendoste marrëdhënie diplomatike me SHBA sa më shpejtë të ishte e mundur.¹²⁸⁵ Pavarësisht nga angazhimet, SHBA ishte e vendosur plotësisht të procedonte me nënshkrimin e memorandumit dhe shpalljen e marrëdhënieve diplomatike.

Më 15 mars 1991 në Uashington, Ministri i sapozgjedhur i Punëve të Jashtme Muhamet Kapllani së bashku me ndihmëssekretarin e Shtetit për çështjet evropiane dhe kanadeze nëshkruan memorandumin e mirëkuptimit midis qeverisë së RPSSH edhe SHBA-së për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike.¹²⁸⁶ Pas një periudhe prej 52 vjetësh, SHBA dhe Shqipëria rivendosën marrëdhëniet diplomatike me shpresën për të ndërtuar lidhje miqësore dhe të frytshme midis dy popujve. Ky moment historik ishte ishte pragu i një të ardhmeje të re. Pragu i një shprese të madhe se e ardhmja do të ishte më e ndritur në rrugën e demokracisë dhe të dialogut politik paqësor dhe demokratik për të arritur në të mirën e një kombi të vuajtur.

Në takimet që zhvilloi më tej MPJ të Shqipërisë M.Kapllani, mori premtimin se SHBA do të mbështeste përpjekjet e qeverisë shqiptar për të kryer reformat ekonomike dhe politike. Ndihma ishte e lidhur me atë se si do të kryheshin reformat ekonomike dhe politike dhe kujdesi

¹²⁸⁰ Po aty, f.54

¹²⁸¹ Po aty

¹²⁸² Po aty,

¹²⁸³ Po aty,

¹²⁸⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.851, f.58, Informacion mbi bisedimet tona me palën amerikane për lëshjen e rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike.

¹²⁸⁵ Po aty, f.63

¹²⁸⁶ Po aty, f.105 Informacion për nënshkrimin e memorandumit të mirëkuptimit midis dy vendeve

i qeverisë shqiptare për të drejtat e njeriut.¹²⁸⁷ Në përfundim të fjalës së tij, ai përshëndeti duke falenderuar komunitetin shqiptaro-amerikan të shquar, të cilët kishin kontribuar për të arritur në rivendosjen e marrëdhënieve midis dy vendeve.¹²⁸⁸ Me rastin e rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis RPSSH dhe SHBA komuniteti shqiptaro-amerikan organizoi një pritje për nder të Ministrit të Punëve të Jashtme M.Kapllani. Në pritje ishin të pranishëm bashkëatdhetarë nga New Yorku, New Jersey, Long Island etj.. Me këtë rast të pranishmit të entuziazmuar për këtë ngjarje të madhe falenderuan ministrin, i cili më parë i kishte shërbyer regjimit fanatik.

Rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis Shqipërisë dhe SHBA e përshëndeti Komisioni Amerikan i Sigurimit e Bashkëpunimit në Evropë në Uashington. Në fjalën e kryetarit të saj Dennis DeKoncini ndër të tjera u dha mesazhi për Shqipërinë dhe shqiptarët se” *procesi i integritetit të Shqipërisë në problemet evropiane dhe botërore vareshin nga shkalla e lirisë dhe ndershmërisë të realitetit të zgjedhjeve, se si pluralizmi politik do të zhvillohej, dhe sa e lirë dhe sa e hapur do të ishte shoqëria shqiptare.*”¹²⁸⁹

Vetëm pak ditë nga rivendosja e marrëdhënieve diplomatike me SHBA në Shqipëri me rastin e zgjedhjeve të 31 marsit, nga SHBA shkuan në Shqipëri disa grupe të ndryshme si për hapjen e ambasadës ashtu dhe për vëzhgimin e zgjedhjeve. Për vëzhgimin e zgjedhjeve vizitoi Shqipërinë grupi i funksionarëve të departamentit të shtetit, me kryetar David Swartz. Sipas përshtypjeve të punës së bërë në vëzhgimin e situatës në vend, David Swartz, deklaroi se” zgjedhjet kishin patur çrregullime, projekti i Kushtetutës kishte akoma termat e ekonomisë së centralizuar, gjë që binte ndesh me ekonominë e tregut dhe situata ekonomike ishte tepër serioze.¹²⁹⁰ Në kushte të vështirësive të mëdha grupi i funksionarëve të SHBA ofroi ndihmën e Departamentit të Tregtisë amerikane për të biseduar mbi nevojat konkrete të Shqipërisë dhe aktivizimin e firmave private për investime në ekonominë shqiptare. Gjithashtu SHBA ndihmoi duke lobuar për interesat e Shqipërisë në KSBE dhe TPE.

Në 30 prill 1991, mbërritën në Uashington i ngarkuari me Punë i Shqipërisë Sazan Bejo, dhe diplomatët e tjerë të cilët do të punonin për hapjen e shpejtë të ambasadës të Republikës së Shqipërisë në SHBA.¹²⁹¹ Me 6 maj, ata u pritën në Departamentin e Shtetit nga Ndihmës Sekretari i Shtetit Kamen. Në fillim të qershorit 1991 si i ngarkuar me pune a.i u emërua Kristofor Hill, i dërguari i parë amerikan në Shqipëri.¹²⁹² Ambasadat e dy vendeve respektive do ti shërbenin konkretizimit të marrëdhënieve, zhvillimit të dialogut politik dhe të bashkëpunimit ndërmjet dy vendeve.

Pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike të Shqipërisë me SHBA, Shqipërinë do ta vizitojnë një numër i madh i personaliteteve politike në SHBA. Në datat 2-4 prill vizitoi Shqipërinë zëvendëssekretari i Departamentit të Shtetit Ivan Selim, maj 1991, Funksionari i Lartë i Departamentit të Tregtisë Larry Broeder, maj vizituan Shqipërinë grupi i afaristëve me influencë kryesuar nga Dag Kou, 22 qershor, Sekretar i Shtetit i SHBA James Baker etj., të

¹²⁸⁷ Po aty,

¹²⁸⁸ Po aty, f.93-94

¹²⁸⁹ Po aty, f.102, Komisioni i Helsinkit përshëndet marrëdhëniet diplomatike midis SHBA e Shqipërisë.

¹²⁹⁰ Po aty, f.147-148 Informacion mbi takimin e zv.ministrit të Jashtëm Sokrat Plaka me Kryetarin e grupit të funksionarëve të Departamentit të Shtetit, David Suarc.

¹²⁹¹ Po aty.,161

¹²⁹² <http://punetejashtme.gov.al/28-vite-nga-rivendosja-e-marredhenieve-diplomatike-me-shba-15-mars-1991/>

klikuar për herë të fundit më 10/3.2019, ora 2:56

cilët ndihmuan në procesin e Shqipërisë në integrimin e saj në KSBE dhe TPE dhe kapërcimin e vështirësive ekonomike dhe politike në vend.¹²⁹³

Një tjetër faktor që do të ndihmonte në rrugën drejt integrimit evropian të Shqipërisë ishte vendosja e marrëdhënieve diplomatike me Anglinë, e cila pengohej nga çështja e arit dhe Incidenti i Kanalit të Korfuzit. Bisedimet e lëna pezull të vitit 1987 midis Shqipërisë dhe Anglisë rifilluan menjëherë me kërkesën e palës shqiptare në nëntor të vitit 1990, pas sugjerimit të zv.sekretarit të shtetit anglez për Evropën, John Western, më 3 tetor 1990, në New York, dhënë zv.ministrit të Punëve të Jashtme M. Kapllanit. Sipas diplomatit anglez *“duhet të fillonin bisedimet midis përfaqësuesve të të dyja palëve për normalizimin e marrëdhënieve dhe çështjet e tjera të diskutueshme, të mbeteshin për t’u biseduar pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike. Përndryshe për Anglinë do të ishte shumë e vështirë, madje e pamundur, të jepte pëlqimin e vet për pranimin e plotë të Shqipërisë në KSBE dhe për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me TPE-në.”*¹²⁹⁴ Pa humbur kohë në datat 5-6 nëntor me kërkesën e palës shqiptare u zhvilluan bisedimet midis dy delegacioneve në Romë. Raundi tjetër i bisedimeve u zhvillua në 18-19 dhjetor 1990 dhe në janar-shkurt 1991 raundi tjetër për rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike dhe kthimin e arit monetar shqiptar.¹²⁹⁵ Në të tre raundet delegacionet gjetën zgjidhje.

Kriza e madhe ekonomike në vend nxiti qeverinë e dalë nga zgjedhjet e 31 marsit të ndërmerre një politikë të jashtme aktive. Kryetari i Këshillit të Ministrave, Fatos Nano dhe MPJ M.Kapllani zhvilluan një sërë vizitash në kancelaritë evropiane për të krijuar besimin e vendeve perëndimore tek qeveria me qëllim përmirësimin e marrëdhënieve dypalëshe. Njëkohësisht gjatë këtyre vizitave u lobua për investime masive të firmave të mëdha perëndimore në Shqipëri. Në këtë linjë qeveria shqiptare duhet të zgjidhte dhe çështjen e lënë pezull me Anglinë dhe normalizimin e marrëdhënieve me të.

Në këtë linjë, në datat 13-14 maj 1991, Kryeministri Fatos Nano pranoi ftesën nga Presidentit i Bankës Evropiane për Rindërtimin dhe zhvillim, Jacques Attali për të vizituar Londrën. Në këtë vizitë gjysëm zyrtare Kryeministri i Shqipërisë u prit nga funksionarë të lartë të qeverisë angleze. Këto do të shënojnë dhe bisedimet e para të drejtpërdrejta pas gati 50 vjetësh të nivelit të lartë diplomatik të kryeministrit dhe Ministrit të Jashtëm të Shqipërisë me zyrtarë të lartë të Anglisë. Në kuadër të kësaj vizite, Ministri i Jashtëm Muhamet Kapllani pati një takim zyrtar në Foreign Office, për të biseduar lidhur me rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve. Zyrtarisht ministri shqiptar u prit nga Ministri i Jashtëm për Komonuelth, Daglas Hog, ndihmës zv/sekretari i shtetit Majkëll Teit dhe referenti për Shqipërinë Martin Uden. Ministri i Jashtëm i Shqipërisë shoqërohej nga referenti pranë MPJ, Zef Mazi.¹²⁹⁶

MPJ Muhamet Kapllani në këtë takim i kërkoi zyrtarisht ministrit të Jashtëm anglez rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike, duke caktuar një datë për takimin e përfaqësuesve të dy vendeve për zgjidhjen e plotë dhe përfundimtare të çështjeve të mbetura pezull. Sipas Kapllanit *“edhe gjatë raundeve të bisedimeve që u zhvilluan në Romë dhe në Gjenevë, në vitin 1990 ky ishte një propozim i përsëritur dhe i mbështetur me argumente nga zv/sekretari i shtetit Majkëll Teit, ndonëse nga pala shqiptare këmbëngulej për njëkohëshmërinë e zgjidhjes së*

¹²⁹³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D. 878, f.72, Mbi marrëdhëniet e vendit tonë në SHBA gjatë vitit 1991

¹²⁹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.58, f.184, Mbi marrëdhëniet me Anglinë dhe problemi i arit monetar.

¹²⁹⁵ Po aty, f.190

¹²⁹⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.68, Mbi vizitën e delegacionit shqiptar në Angli

paketës së çështjes. Por sot, -thotë ministri shqiptar -nisur nga interesa më të gjëra, nga një vullnet i mirë për zgjidhjen e problemit, ne jemi dakord që në përputhje edhe me propozimet e palës angleze, të shpallim rivendosjen e marrëdhënieve diplomatike, si një hap i rëndësishëm që do t'i çelë rrugën marrëdhënieve të shumëanshme midis dy vendeve, dhe do të lehtësonte mjaft edhe zgjidhjen e problemeve të kontestueshme. Në këtë mënyrë mbyllet një kapitull të një gjëndjeje jo normale në marrëdhëniet midis dy shteteve evropiane, dhe heqin dhe atë njollë të vetme të bardhë që kishte Anglia në hartën e Evropës.”¹²⁹⁷ Me këtë akt qeveria shqiptare ra dakord të heqë dorë nga këmbëngulja e gjatë për dorëzimin fillimisht të arit dhe më pas vendosjen e marrëdhënieve diplomatike. Çështja e dëmshpërblimeve që duhej të paguante pala shqiptare dhe çështja e arit do të trajtoheshin pas rivendosjes së marrëdhënieve.

Ministri i Jashtëm anglez Hogg ra dakord që rivendosja e marrëdhënieve diplomatike pas 45-vjetëve do të ishte një hap i madh historik. Por për shkak të mekanizmit të brendshëm anglez administrativ përgjigja do të jepej “*pak ditë pas mbledhjes së Kabinetit*”¹²⁹⁸

I habitur për këtë “domosdoshmëri konsultimi” ministri shqiptar pranon duke thënë se “*pritëm 45 vjet pa marrëdhënie edhe pak ditë më shumë nuk përbëjnë problem.*”¹²⁹⁹ Më pas ai fton ministrin e Jashtëm anglez në Tiranë për të bërë shpalljen e rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve. Po atë ditë në Konferencë për shtyp, ministri i Jashtëm Kapllani shprehu optimizmin e tij duke thënë se “*pala shqiptare ishte në pritje të një përgjigjeje nga pala angleze, e cila do të jepet së shpejti. Ai theksoi gjithashtu se “kjo gjë nuk nuk ishte cedim nga pozitat tona të mëparshme, por një shprehje e vullnetit të mirë politik midis dy vendeve, e gadishmërisë së tyre për t'i zgjidhur me mirëkuptim çështjet që kanë mbetur pezull midis tyre.*”¹³⁰⁰ Më këtë qëndrim të ministrit të Jashtëm shqiptar duket se momenti i pajtimit pas gati katër dekadash refuzimesh për të folur me njëra-tjetrën ishte shumë pranë rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike.

Shtypi britanik i datës 14 maj, të nesërmen e takimit të ministrit të Jashtëm shqiptar shkruajti me tone pozitive për vizitën dhe bisedimet e zhvilluara në këtë rast. Gazeta londineze “The Independent” citon Kryeministrin Nano, i cili thotë se “*Ne jemi të gatshëm të shpallim rivendojen e marrëdhënieve. Vetëm atëherë Shqipëria do të vazhdojë për “çështje të tjera”: arin. Ky ndryshim vije ishte “në frymën e bashkëpunimit dhe harmonisë*”¹³⁰¹

Më 22 maj 1991, Britania e Madhe njoftoi se ishte dakord në parim për të rivendosur marrëdhëniet diplomatike me Shqipërinë. Ministri i Foreign Office Dagllas Hogg deklaroi para Parlamentit anglez se “*vendimi ishte marrë në përgjigje të një oferte të bërë në 13 maj nga Ministri i Jashtëm i Shqipërisë gjatë një vizite në Londër.*”¹³⁰² Po atë ditë MPJ të Shqipërisë lajmëroi ambasadën në Romë të komunikonte me ambasadorin anglez Stefan Engerton se “*pala shqiptare ishte dakord me tekstin e komunikatës për shpalljen e rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike. Gjithashtu të shprehej kënaqësia që firmosja e memorandumit të bëhej në Tiranë.*”¹³⁰³ Përgjigja e palës angleze e datës 23 maj 1991, nëpërmjet ambasadës së saj në Romë, theksonte se shpallja e rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve të bëhej

¹²⁹⁷ Po aty,

¹²⁹⁸ Po aty, f.75

¹²⁹⁹ Po aty, f.76

¹³⁰⁰ Po aty, f.76

¹³⁰¹ Po aty, f.80, Shtypi britanik për vizitën e Kryeministrit dhe Ministrit të Jashtëm të Shqipërisë në Angli

¹³⁰² Po aty, f.67

¹³⁰³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.58, f.75, Informacion dhënë Ambasadës në Romë në lidhje me normalizimin e marrëdhëneve me Anglinë. dt 22 maj, 1991

nëpërmjet një komunikate të përbashkët. Pala angleze bëri të ditur gjithashtu se shpallja e marrëdhënieve nëpërmjet përfundimit të Memorandumit të Mirëkuptimit, siç ishte propozuar nga ana shqiptare, do të kërkonte kohë, për shkak të procedurave legislative nga parlamenti. Kështu do të vonohej veprimi praktik.¹³⁰⁴

Teksti i Projektkomunikatës së përbashkët që u dërguar nga pala angleze, u hartua duke patur parasysh projektin e Memorandumit të dorëzuar nga Muhamet Kapllani gjatë bisedimeve të zhvilluara në Londër në 13 maj. Ky projekt parashikonte gjithashtu që përfaqësuesit e të dyja palëve të takoheshin në Gjenevë, më 7 qershor 1991, për të diskutuar rreth zgjidhjes së plotë e përfundimtare të çështjeve të mbetura pezull midis dy vendeve.¹³⁰⁵

MPJ njoftoi ambasadën në Romë, se pala shqiptare ishte dakord me propozimet e palës angleze, si për shpalljen e Komunikatës së Përbashkët dhe përmbajtjen e saj, ashtu edhe për ditën e bisedimeve. Ditën e mërkurë më 29 maj, në orën 12.30 u publikua në të dy kryeqytetet Komunikata e përbashkët për shpalljen zyrtare të rivendosjes së marrëdhënieve diplomatike në nivel ambasadorësh midis Republikës së Shqipërisë dhe Mbretërisë së Bashkuar.¹³⁰⁶ Në deklaratë thuhej gjithashtu që *“Të dyja palët u morën vesh që më 7 qershor 1991 delegacionet e tyre përkatëse të takohen për të diskutuar rreth zgjidhjes së plotë e përfundimtare të çështjeve të mbetura pezull midis dy vendeve. Të dyja palët u morën vesh gjithashtu që të zhvillojnë dhe nxisin bashkëpunimin dhe shkëmbimet midis të dy vendeve në fushat ekonomike, tregtare, kulturore, teknike shkencore etj.”*¹³⁰⁷ Për hapjen e ambasadave në dy kryeqytetet nuk pati asnjë njoftim. Në njoftimet e ambasadorit shqiptar në Beograd u kuptua nga pala shqiptare se ambasadori anglez në Beograd do kishte në juridiksion edhe Shqipërinë.

Rivendosja e marrëdhënieve diplomatike midis Shqipërisë dhe Britanisë së Madhe ishte një tregues tjetër i largimit të përshkallëzuar nga politikat e jashtme të vetëizolimit. Ky moment në kancelaritë evropiane u komentua si një arritje tjetër me rëndësi e diplomacisë shqiptare.

Nën presionin e jashtëm të perëndimit dhe të Vatikanit, në respektimin e të drejtave të njeriut dhe besimit fetar, qeveria shqiptare vendosi të ndryshoi disa nene të legjislacionit penal. Në Plenumin e 9-të të KQ të PPSH më 22-23 janar u vendos heqja nga kodi penal i krimit për agjitacion dhe propagandë fetare e cila ndiqej penalisht nga regjimi.¹³⁰⁸ Menjëherë pas këtij vendimi qeveria shqiptare mori vendimi që të punohej për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Vatikanin. Duke shfrytëzuar faktin që prej kohësh Vatikani kishte aktivizuar diplomacinë e saj ndaj Shqipërisë. Profesorët e Historisë në Universitetin e Romës Andrea Ricardi, themelues i Komunitetit të Sant’Egidio që në 1968, dhe Prof. Damaco anëtar i këtij Komuniteti, miq të ambasadës shqiptare në Romë, njoftonin herë pas here diplomatët shqiptarë

¹³⁰⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.58, f.96, Informacion për shpalljen e marrëdhënieve me Anglinë dhe Bisedimet për çështjet e mbetura pezull midis dy vendeve.

¹³⁰⁵ Po aty,

¹³⁰⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, D.58, f. 98, Marrëdhëniet me Anglinë. Në nëntor të vitit 1921 midis Shqipërisë dhe Anglisë u vendosën marrëdhënie diplomatike dhe u shkëmbyen ministrat. Legata angleze e kishte qëndrën në Durrës. Më 10 nëntor 1945 qeveria angleze njohu qeverinë demokratike shqiptare, me zgjedhjet e dhjetorit 1945, pala angleze përkrahu opozitën. Më datën 5 prill 1946 u largua nga Shqipëria misioni anglez. Më 22 prill 1946 qeveria angleze pranoi të lidhë marrëdhënie diplomatike me Shqipërinë. Më 18.5 1946 iu bë komunikimi me notë Legatës në Beograd (ministër i kohës Hysni Kapo) por pas 20 minutash pala angleze e tërhoqi notën dhe po me një notë të asaj dite shpjegoi këtë qëndrim për arsye se më 15.5.1946 dy anije angleze ishin qëlluar me top në ujrat e Sarandës nga artileria shqiptare.

¹³⁰⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.58, f.198, Komunikata e përbashkët shqiptaro-angleze.

¹³⁰⁸ APOU, Fondi 14, 1990, D.1, f.42, Komunikatë, mbi mbledhjen e Plenumit të 9-të të KQ të PPSH. dt.22-23 janar 1990

për një opinion që po ndryshonte pozitivisht në Selinë e Shenjtë për Shqipërinë dhe demokratizimin e jetës në vend.¹³⁰⁹

Në kushtet kur qeveria shqiptare po bënte përpjekje diplomatike për tu pranuar me të drejta të plota në KSBE dhe për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me TPE-në, vendosja e marrëdhënieve diplomatike me Selinë e Shenjtë do të kishte një efekt pozitiv në komunitetin ndërkombëtar e qeveritë e shumë vendeve, duke patur parasysh influencën e gjërë të Vatikanit në to. Udhëheqja e konsideroi një hap të tillë të rëndësishëm që do ti shërbente asaj për të treguar se Shqipëria ishte angazhuar seriozisht në thellimin e procesit të pakthyeshmë të demokratizimit të jetës në vend dhe *“do t’u hiqte nga dora një armë të fortë disa qarqeve të huaja që po e përdornin kundër vendit.”*¹³¹⁰ Për këtë arsye u udhëzuan ambasadorët në Athinë e Algjer të kontaktonin me nucat e Vatikanit duke i sinjalizuar në mënyrë indirekte që qeveria shqiptare ishte do të mirëpriste kërkesa nga ana e Vatikanit për të vendosur marrëdhënie diplomatike me Shqipërinë.¹³¹¹

Reagimi i parë testues i Vatikanit në lidhje me kërkesat e ndrojtura të qeverisë shqiptare ishte përcjellja në rrugë diplomatike nëpërmjet ambasadës shqiptare në Romë, në qershor 1990, një letër përshëndetëse e ministrit të Jashtëm të Vatikanit Angelo Sodano dërguar peshkopit shqiptar, administrator Apostolik i Durrësit e Lezhës Nikollë Troshani. Letrën e dorëzoi në ambasadë profesori i teologjisë në Universitetin e Romës, Andrea Rikardi. Sipas tij *“Vatikani nuk dëshiron të krijojë lidhje sekrete me besimtarët katolikë në Shqipëri, prandaj ashtu siç po dërgon këtë letër, propozon që edhe më tej korrespondenca të vazhdohet nëpërmjet rrugëve diplomatike.”*¹³¹² Letra u përcoll tek Nikolla Troshani me rastin e Krishtlindjeve më 24 dhjetor 1990.

Në këtë letër arqipeshkopi Angelo Sordano shpreh dhimbjen për vuajtjet, poshtërimet e panumërta, por të përballuar me kurajo të madhe të besimtarëve shqiptar dhe veçanërisht të peshkopit shqiptar. Në letër nënvizohen gjithashtu përpjekjet e Vatikanit dhe vetë Papës për të ndryshuar gjëndjen në Shqipëri në respektimin e të drejtave të njeriut dhe besimit.¹³¹³ Ai i lë porosi peshkopit shqiptar të përdorte të njejtën kanal diplomatik atë të ambasadorit të Tiranës në Romë për të përcjellë letrën në Selinë e Shenjtë. Ky komunikim i Selisë së Shenjtë me peshkopin shqiptar kishte si qëllim krijimin e urave të komunikimit të hapur me peshkopin shqiptar nga njëra anë dhe nga ana tjetër të njohjes nga ana e saj me evolucionin e ndryshimeve demokratizuese në Shqipëri. Në mbyllje të letrës ai uron që me vitin 1991 Kisha të gjente lirinë e shumëpritur.¹³¹⁴ Përgjigja e peshkopit shqiptar u dërgua në kanalin diplomatik për në Selinë e Shenjtë.

Ndërkohë, në nëntor 1990, nuncio i Vatikanit në Athinë, me rastin e paraqitjes së letrave Kredenciale në Athinë ftoi zyrtarisht titullarin shqiptar për të marrë pjesë në festën që ai organizonte, me 5 dhjetor 1990. Në kontekstin e situatës ndërkombëtare, sidomos të vendimeve të Mbledhjes së Nivelit të Lartë të KSBE-së në Parisë si dhe nga vendimet e Plenumit të 12

¹³⁰⁹ <http://punetejashtme.gov.al/vendosja-e-marredhenieve-diplomatike-me-seline-e-shenjte-7-shtator-1991/>
klikuar për herë të fundit më 10/4/2019, ora 2.46

¹³¹⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1360, f.18 Informacion në lidhje me interesat për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike të Shqipërisë me Vatikanin

¹³¹¹ Po aty,

¹³¹² Po aty, f.40, Letra e MPJ të Vatikanit për Nikollë Troshanin

¹³¹³ Po aty, f.43

¹³¹⁴ Po aty, f.44

për çështjen e fesë, përgjigja nga Tirana zyrtare ishte pozitive. ambasadori shqiptar mori pjesë në festë.¹³¹⁵

Vatikanit vazhdoi përpjekjet për të vizituar Shqipërinë dhe për të vendosur kontakte me besimtarët edhe gjatë vitit 1991. MPJ i Vatikanit Zhan Lui Taran në 18 janar 1991 i kërkoi ambasadorit shqiptar në Romë lejimin e një vizite të Zv/MPJ Klaudio Celi për tu takuar me peshkopin shqiptar. Monsinor Klaudio Celi vizitoi Shqipërinë në një vizitë private në 20-23 mars 1991. Me 21 mars ai takoi klerikun Nikolla Troshani në Lezhë e në ditët në vijim takoi edhe Zv/MPJ dhe MPJ të Shqipërisë. Gjatë vizitës ai shoqërohej nga Mon. Alen Lebaupin, i ngarkuar për problemet e KSBE-se në Selinë e Shenjtë. Ata përshendetën zhvillimet në Shqipëri, pranimin e trashëgimisë së vlerave të përbashkëta evropiane në fushën e të drejtave të njeriut, angazhimin e saj për zbatimin e normave dhe parimeve të KSBE ku ajo synonte të antarësohej dhe parashtruan edhe problemet që shqetësonin komunitetin katolik në Shqipëri si mungesa e kuadrove, mosha e avancuar e tyre, mungesa e paisjeve dhe objekteve fetare në institucionet fetare, mungesa e mundësive për kualifikimin e klerikëve të rinj etj. Ata i kërkuan qeverisë shqiptare që të lejonte Selinë e Shenjtë të ndihmonte në këtë drejtim.¹³¹⁶

Më 12 prill 1991, bashkë-themelues i Komunitetit Sant'Egidio, prelat katolik Monsinor Vincenzo Paglia vizitoi Shqipëri. Ai kishte vizituar Shqipërinë edhe gjatë v. 1990 dhe ishte takuar me autoritetet shqiptare duke ndikuar tek ata për lirinë e besimit në Shqipëri,¹³¹⁷ Mons.Paglia solli nga populli e Piemontit për popullin shqiptar ndihma, ushqime e medikamente. Pasi përcolli mesazhe pozitive nga Selia e Shenjte për ndryshimet demokratizuese në Shqipëri, premtoi mbështetjen e Vatikanit dhe Perëndimit për ndihma ekonomike që Shqipëria të kapërcente vështirësitë ku ndodhej.¹³¹⁸ Gjatë periudhës kohore 15 maj-15 qershor, vizituan Shqipërinë përfaqësues të tjerë të Vatikanit, që ndihmuan kishën katolike shqiptare për problemet teknike me të cilat ajo përballlej.

Qeveria shqiptare e formuar pas zgjedhjeve të 31 marsit u interesua më tej për vendosjen e kontakteve me Selinë e Shenjtë. Më 16 maj 1991 kryeministri shqiptar Fatos Nano u prit privatisht nga zëvendëssekretari i shtetit të Vatikanit, Monsinor Klaudio Çeli. Në bisedën që u zhvillua me këtë rast, ku merrte pjesë dhe ministri i Jashtëm Kapllani, Monsinor Çeli vlerësoi kontaktet e para gjatë vizitës së tij në Shqipëri dhe uroi që ato të shprehnin normalizimin e marrëdhënieve midis Selisë së Shenjtë dhe Shqipërisë. Kryeministri Nano e siguroi Mon. Celin *“për rëndësinë e lirisë ushtrimit të besimit fetar, në kuadrin e procesit të demokracisë në Shqipërisë”*¹³¹⁹

Kur nga Shqipëria po largoheshin një numër i madh shqiptarësh të dëshpëruar dhe të deziluzionuar nga kriza ekonomike dhe mungesa e stabilitetit në vend, Papa vendosi të takohet me Kryeministrin e qeverisë së Stabilitetit. Në 3-4 korrik kur Kryeministri i Stabilitetit Ylli Bufi ndodhej në Itali në një vizitë zyrtare me Kryeministrin e Italisë Xh.Andreotti për shkak të nevojave emergjente në Shqipëri, ai mori ftesën - zyrtare nga Selia e Shenjtë. Prefekti i Vatikanit Dino Monduçi, në 4 korrik 1991, njoftoi se Papa Xhovani Pio II priste zyrtarisht

¹³¹⁵ Po aty, f.26 Informacion për ftesën e nuncio të Vatikanit

¹³¹⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1686, f.12, Vizita e ZV.MPJ të Shtetit të Vatikanit Mon. Celi në Shqipëri, takimi me peshkopin Nikolla Troshani

¹³¹⁷ <http://punetegashtme.gov.al/vendosja-e-marredhenieve-diplomatike-me-seline-e-shenjte-7-shtator-1991/>

klikuar për herë të fundit më 10/4/2019, ora 2.46

¹³¹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1688, f.30 Vizita e Monsinor V.Paglia, bashkëthemelues i Komunitetit të Sant Egidios. Propozime për emërime të përfaqësive diplomatike të Selisë së Shenjtë

¹³¹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1687, f.3 Takime të delegacionit shqiptar në Itali

kryeministrin e qeverisë së Stabilitetit Ylli Bufi dhe MPJ Muhamet Kapllani.¹³²⁰ Për herë të parë në historinë shqiptare të kohës moderne një kryeministër shqiptar vizitoi Selinë e Shenjtë të Vatikanit. Ky ishte një moment historik që shënoi fundin e periudhës së izolimit nga bota shpirtërore dhe Selia e Shenjtë. Kryeministri i Shqipërisë premtoi në Selinë e Shenjtë se *“qeveria shqiptare do të krijonte të gjitha mundësitë që institucionet fetare të ushtojnë lirisht e në mënyrë të plotë gjithë veprimtarinë e tyre, përfshirë edhe marrëdhëniet me institucionet respektive jashtë shtetit”*¹³²¹ Kryeministri në këtë takim i shprehu Shenjtërisë së tij gadishmërinë e qeverisë shqiptare për vendosjen e sa më shpejt të marrëdhënieve diplomatike midis Shqipërisë dhe Vatikanit.

Zyrtarisht në emër të qeverisë shqiptare, më 2 gusht 1991, ministri i Jashtëm Muhamet Kapllani i përcolli Sekretarit të Shtetit të Qytetit të Vatikanit Kardinalit Angelo Sodano dëshirën e qeverisë së Republikës së Shqipërisë për të vendosur marrëdhënie diplomatike me Selinë e Shenjtë.¹³²² Pak ditë më vonë më, më 16 gusht Sekretari i Shtetit të Vatikanit iu përgjigj notës të MPJ të Shqipërisë pozitivisht. Në notë shprehej gadishmëria e Vatikanit për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike në nivel Ambasadori të Jashtëzakonshëm dhe Fuqiplotë të akredituar në Selinë e Shenjtë dhe Nunci Apostolik të akredituar pranë qeverisë shqiptare. Selia e Shenjte kërkonte që ambasadori i akredituar pranë qeverisë italiane nuk mund të ishte ambasador pranë Selisë së Shenjtë. Nga ana tjetër *“Selia e Shenjte beson që marrëdhëniet zyrtare të vendosura me Shqipërinë do jenë një avantazh për të dy palët, do ti shërbejnë forcimit të lidhjeve dhe miqësisë midis tyre, në nivel kombëtar e ndërkombëtar. Selia e Shenjte është e sigurt që Kisha katolike do të gëzojë në Shqipëri lirinë e plotë në ushtrimin e misionit të saj shpirtëror në vend si dhe do të ketë mundësinë të zhvillojë bashkëpunimin e saj me autoritetet shqiptare në fushën sociale dhe arsimore.”*¹³²³ Sipas propozimit të Selisë së Shenjtë deklarua e përbashkët për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike të bëhej më 7 shtator 1991 në orën 12.00. MPJ e Shqipërisë me 22 gusht përgjigjet duke pranuar kërkesat e Selisë së Shenjtë.¹³²⁴ Marrëdhëniet diplomatike u vendosën më 7 shtator 1991.

Më 18 shtator 1991 i ngarkuari me punë a.i, i Vatikanit Diego Carriero u prit në Tiranë nga ministri i Jashtëm Ilir Boçka. Takimi u shfaq në Televizion dhe u botua në gazetën *“Bashkimi”*.¹³²⁵ Më 4 tetor 1991 qeveria e Republikës së Shqipërisë i dha agreementin Ivan Dias si Nuncio Apostolik në Republikën e Shqipërisë.¹³²⁶ Nuncio Apostolik i Selisë së Shenjtë Arkipeshkv Ivan Dias, më 17 dhjetor 1991, paraqiti letrat kredenciale Presidentit të Republikës së Shqipërisë në praninë e ministrit të Punëve të Jashtme, Ilir Boçka.¹³²⁷ Për ironi të fatit, një nga udhëheqësit e Shqipërisë të regjimit komunist, ai që mbajti peshën kryesore të vetëizolimit të Shqipërisë pas vitit 1985, ai që e pati të vështirë të shfuqizonte nenin që mohonte lirinë e besimit, Ramiz Alia, priti në Tiranë Nuncion Apostolik të Selisë së Shenjtë.

¹³²⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1687, f.4, Letra e Prefektit të Vatikanit Dino Monduci me anë të së cilës njofton se Papa pret zyrtarisht kryeministrin e Shqipërisë.

¹³²¹ Bufi, Ylli, *Në fillimet e tranzicionit*,...f.122

¹³²² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1689, f.2 Letër e MJ të Shqipërisë M: Kapllani dërguar Sekretarit të Shtetit të Vatikanit Angelo Sodano

¹³²³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D. 1689, f 23 Vendosja e marrëdhënieve diplomatike midis Selisë së Shenjtë dhe Shqipërisë 07.09.1991

¹³²⁴ Po aty, f.27

¹³²⁵ Gazeta Bashkimi, Organ Qëndror i Frontit Demokratik të Shqipërisë, 18 shtator 1991, 215 (13.261), f.1

¹³²⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D. 1179, f.13, Ivan Dias, Nuncio Apostolik i Selisë së Shenjtë (Vatikan) Diego Carriero, i ngarkuar me punë

¹³²⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1179, f.16, Presidenti i Republikës së Shqipërisë Ramiz Alia priti Nuncio Apostolik të Selisë së Shenjtë

4.4.2 Përpyjekjet për anëtarësimin e Shqipërisë në KSBE dhe KEE

Bashkimi i dy gjermanive shënjoj *de facto* fundin e Luftës së Ftohtë. Ndryshimet politike në vendet e Evropës Lindore në Poloni, në Hungari, Çekosllovakia, në Bullgari e në Rumani, sollën në pushtet forcat e djathta. Pas kësaj përfundimi e konsideroi komunizmin si “një fantazëm kërcënuese.”¹³²⁸ Periudha e tranzicionit nga regjim komunist në atë demokratik në vendet e Evropës Lindore do kishte pasoja të sigurimit dhe ekonomisë të cilat, mund të rrezikonin edhe Europën Perëndimore. Në këto kushte filloi procesi i integritetit të gjithë Evropës Perëndimore dhe Lindore në proceset për sigurinë në Evropë duke forcuar pozitën e NATO-s, të KSBE-së dhe në planin ekonomik TPE-në. Konferenca për Sigurimin dhe Bashkëpunimin në Evropë (KSBE) që u mbajt në Helsinki në korrik 1975 identifikoi jo vetëm qëndrime të përbashkëta, por edhe një vullnet të Komunitetit Ekonomik Evropian për të luajtur një rol të rëndësishëm si faktor ndërkombëtar, për të bashkëpunuar në shuarjen e konflikteve, të vatrave të krizës, për ruajtjen e paqes e të sigurisë. Vendet Perëndimore u shprehën vendosmërisht në favor të intensifikimit dhe institucionalizimit të KSBE-së dhe TPE.¹³²⁹

Pjesmarrja e Shqipërisë në KSBE do të lehtësonte pozitën e regjimit komunist për këtë arsye u bënë disa ndryshime të legjislacionit socialist në mënyrë që të përshtatej me parimet dhe normat e fiksuar të KSBE-së. Me vendim të Plenumit të 9-të të KQ të PPSH u vendos rikrijimi i Ministrisë së Drejtësisë, Gjykata e Lartë dhe u saktësuan disa nene të Kodit Penal, si: nenet për veprimtarinë fetare, për agjitacion dhe propagandë, të cilat më parë cënonin të drejtat themelore të njeriut.¹³³⁰ Në politikën e jashtme plenumi pasi analizoi ndryshimet në Evropën Lindore vendosi që “*në kushtet e një mbledhje të dytë të Helsinkut, të studjohej mundësia e prezencës së Shqipërisë, qoftë edhe si vëzhgues.*”¹³³¹ Qëndrimi konkret ndaj KSBE-së do të përcaktohej pas njohjes me dokumentet përkatëse. Pas plenumit Ministria e Drejtësisë, Gjykata e Lartë dhe Akademia e Shkencave studiuuan dokumentet kryesorë të këtij procesi: Akti Final i Helsinkit (1975), Dokumenti Përfundimtar i Takimit të Vienës (1989), Dokumenti i Konferencës së Bonit (1990), Dokumenti i Konferencës së Kopenhagës (1990).¹³³²

Vetëm dy muaj më vonë për shkak të ngjarjeve në vend, në 17.4.1990, në Plenumin e 10-të të KQ të PPSH, më 17.4.1990, udhëheqja vendosi që Shqipëria të bashkohej me Konferencën e Sigurimit dhe Bashkëpunimit Evropian (KSBE).¹³³³ Ky vendim u shoqërua me ndryshime të tjera në ndjekjen penale dhe dënimin penal, kodin penal për problemet e krimeve kundër shtetit, etj. të cilat do të mundësonin pjesmarrjen e Shqipërisë në KSBE.

Në këtë kuadër MPJ zhvilloi konsultime me Ministrinë e Jashtme të disa shteteve evropiane për ta ndihmuar Shqipërinë në këtë proces. Duke marrë parasysh se Finlanda ishte vendi depozitar i Aktit të Helsinkit, më 26 prill 1990 ambasadori shqiptar në Stokholm i akredituar edhe në Finlandë, shkoi në Helsinki dhe vuri në dijeni MPJ të Finlandës mbi dëshirën e

¹³²⁸ APOU, Fondi 14, 1990, D.1, f.1, Vendim Nr.5 dhe procesverbali i Plenumit të 9-të të KQ të PPSH. Mbi thellimin e masave për revolucionarizimin e jetës së Partisë dhe të gjithë vendit. dt.23.1.1990

¹³²⁹ Po aty

¹³³⁰ APOU, Fondi 14, 1990, D.1, f.11, Plenumit të 9-të të KQ të PPSH. dt.22-23 janar 1990 Vendim Nr.5 Mbi thellimin e masave për revolucionarizimin e jetës së Partisë dhe të gjithë vendit.

¹³³¹ Po aty, f.14

¹³³² Po aty,

¹³³³ APOU, Fondi 14, 1990, D.1, f.60, Vendim Nr.44 dhe procesverbali i Plenumit të 10-të të KQ të PPSH. dt.17.4.1990

Shqipërisë për t'u bashkuar me procesin e Sigurimit dhe bashkëpunimit Evropian.¹³³⁴ Në datën 7.5.1990 ambasadori finlandez në Stokholm dorëzoi kopjen e notës drejtuar 35 vendeve, në të cilën, pasi përshëndetet vendimi i Shqipërisë, kërkohet konsensusi për pjesëmarrjen e saj në KSBE, duke iu referuar paragrafit 54 të Rekomandimeve Përfundimtare të Konsultimeve të Helsinkit (1973), ku parashikohej statusi i vëzhguesit për pjesëmarrësit.¹³³⁵

Në bazë të udhëzimit të dhënë nga MPJ më 19.5.1990, ambasadori shqiptar në Stokholm, duke rikonfirmuar gadishmërinë e Shqipërisë për të marrë pjesë në të gjitha aktivitetet që do të zhvilloheshin, i nënvizoi ambasadorit finlandez se *“pala shqiptare dëshironte të merrte pjesë si vëzhgues që në mbledhjen e Kopenhagës për çështjet humanitare.”*¹³³⁶

Ambasadori i Finlandës, më datën 28.5.1990, njoftoi se MPJ të Finlandës kishte negociuar me Danimarkën, si vend organizator, që Shqipëria të merrte pjesë në mbledhjen e Kopenhagës, por përgjigja e saj nuk kishte ardhur. Për këtë arsye, më 4 qershor 1990, Reis Malile i dërgoi MPJ të Danimarkës kërkesën e qeverisë shqiptare për për t'u bashkuar në procesin e Sigurimit dhe Bashkëpunimit Evropian duke marrë pjesë fillimisht si vëzhgues në Mbledhjen e dytë të Konferencës për çështjet humanitare të KSBE-së, që do të mbahej në Kopenhagen nga 25-29 qershor 1990.¹³³⁷ Kërkesa e qeverisë drejtuar Danimarkës u pranua me konsensus. Ambasadori shqiptar Petrit Bushati mori pjesë si vëzhgues në mbledhjen e Kopenhagës për të drejtat e njeriut.¹³³⁸

Vendet perëndimore e përshëndetën pjesëmarrjen e Shqipërisë në KSBE, por njëkohësisht kërkuar që Shqipëria të deklaronte publikisht se ajo pranonte Aktin e Helsinkit dhe dokumentet e tjera të rëndësishme, të përfunduara në mbledhjet e tjera. Në konsultimet e bëra me përfaqësuesit perëndimor, nga pala shqiptare u vu në dukje se Shqipëria ishte e gatshme për të marrë pjesë seriozisht në procesin e sigurimit e të bashkëpunimit evropian dhe se *“i duhet një kohë për t'u njohur me dokumentacionin përkatës.”*¹³³⁹

Më datën 25 korrik 1990, Reis Malile, shprehu nëpërmjet një note ministrit të punëve të Jashtme të Austrisë Alos Mock në Vjenë, interesimin e qeverisë shqiptare për t'u bashkuar me KSBE në rolin e vëzhguesit në mbledhjen e Komitetit Përgatitor për përgatitjen e takimit të Nivelit të Lartë në Paris, që do të mbahej në korrik 1990 në Vjenë.¹³⁴⁰ Përgjigja erdhi pozitive nga Vjena. Shqipëria mori pjesë si vëzhgues në mbledhjen e Komitetit përgatitor për përgatitjen e mbledhjes së nivelit të Lartë të KSBE-së që do të mbahej në nëntor, në Paris. Shqipëria mori pjesë me statusin e vëzhguesit edhe në bisedimet e Vienës për krijimin e masave të sigurimit e të besimit.¹³⁴¹

Dokumentet kryesore të KSBE-së deri në vitin 1990 nuk përmbanin asnjë klauzolë, e cila kushtëzonte pranimin e një anëtarit të ri, ose përjashtimin e një vendi anëtar për shkak të

¹³³⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, 1275, f.2, Disa veprime për pjesëmarrjen e Shqipërisë në procesin e Sigurimit dhe Bashkëpunimit Evropian

¹³³⁵ Po aty, f.2

¹³³⁶ Po aty,

¹³³⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1275, f.7, Kërkesa për të marrë pjesë në mbledhjen e Kopenhagës për dimensionin njerëzor.

¹³³⁸ APOU, Fondi 14, 1990, D.1, f.60, Komunikatë, Raporte, Informacione, vendim Nr.44 dhe procesverbali i Plenumit të 10-të të KQ të PPSH. dt.17.4.1990

¹³³⁹ Po aty, f.61

¹³⁴⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1275, f.4, Notë e MPJ të Shqipërisë dërguar MPJ të Austrisë

¹³⁴¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1275, f.7, Kërkesa për të marrë pjesë në mbledhjen e Kopenhagës për dimensionin njerëzor.

moszbatimit të angazhimeve të marra në këto dokumente.¹³⁴² Sipas informacioneve të mbledhura, nga bisedimet që u zhvilluan në rrugë diplomatike me Italinë, Francën, RFGJ, Finlandën, Zvicrën dhe Austrinë si dhe nga kontaktet me vende të tjera rezultonte që vendet kryesore perëndimore dhe në përgjithësi vendet e TPE-së, ndonëse e përshëndetën pjesmarrjen e Shqipërisë si vëzhguese në KSBE, ishin skeptike ndaj proceseve “demokratizuese” në Shqipëri. Ky reagim i distancuar ishte i lidhur edhe me ngjarjet e ambasadave në korrik 1990.

KSBE në 1990 ndodhej në një fazë të avancuar dhe në kushte të reja nga ato të vitit 1975, kur filloi ky proces. Ky proces preku të gjitha fushat e jetës e të marrëdhënieve midis shteteve pjesëmarrëse, duke përpunuar norma e parime të përfshira në Aktin final të Helsinkit dhe dokumente të tjera.¹³⁴³ Zhvillimet në Evropë dhe sidomos në Evropën Lindore, çuan drejt proceseve të shpejta integruese, institucionalizimit dhe rritjes së rolit të KSBE-së. Në dokumentet e saj u fiksuan norma e rregulla, të cilat morën karakter detyrues për shtetet pjesëmarrëse. Për të përcaktuar rolin, strukturën dhe mënyrën konkrete të realizimit të institucionalizimit u parashikua dhe takimi i nivelit të Lartë, që do të zhvillohej në Paris në nëntor të vitit 1990.¹³⁴⁴ Pas takimit të Parisit do të përcaktohej zëvillimi i konsultimeve të rregullta të kryetarëve të shteteve apo të qeverive një herë në vit dhe të ministrave të Jashtëm dy herë në vit, krijimi i sekretariatit të përhershëm dhe struktura të reja në fushën e sigurimit dhe krijimi i parlamenti evropian i KSBE-së etj.

Në këtë realitet, zgjatja e statusit të vëzhguesit dhe mbetja e Shqipërisë jashtë zhvillimeve të reja evropiane, nuk ishte në interesin e regjimit në Shqipëri, e cila ishte duke u angazhuar në maksimum që të njihej, në mënyrë që të ruante pozitën e saj në pushtet. Vonesa në pjesmarrjen e Shqipërisë në KSBE do të çonte në përjashtimin e mundësive për t’u përfshirë në strukturat që po kristalizoheshin në Evropë, dhe si e tillë do të vështirësonte pozitën e qeverisë shqiptare dhe marrëdhënieve të saj me vendet evropiane. Si anëtar i plotë i KSBE-së Shqipëria do të mbronte interesat e saj në fushën politike, ekonomike e shoqërore. Ruajtja e statusit të vëzhguesit më gjatë do të krijonte vështirësi të mëdha në shkëmbimet ekonomike dypalëshe të Shqipërisë.¹³⁴⁵

Ndryshimet në legjislacionin shqiptar si liria më e madhe për shtetasit shqiptar për të udhëtuar jashtë shtetit dhe heqja nga Kodi Penal të dënimit për propagandë fetare u përkrahën nga perëndimorët. Për të kuptuar më shumë nga situata në Shqipëri. Nga data 19 deri në 21 gusht 1990, Kryetari i Komisionit të Helsinkit, Denis DeConcini, kryesoi delegacionin zyrtar të Kongresit Amerikan në Shqipëri. Qëllimi i kësaj vizite tre ditëshe nuk ishte thjesht të përshëndeteshin zhvillimet pozitive nëpërmjet fillimit të një dialogu mbi çështjet që kishin të bënin me KSBE-në, përfshirë dhe të drejtat njerëzore por, gjithashtu synonin të krijonin një përshtypje më të qartë se si politikat dhe praktikat e qeverisë shqiptare pasqyronin angazhimet që ajo do të ndërmernte në rast se do të bëhej anëtare e plotë e KSBE-së.¹³⁴⁶ Sipas DeConcini-t, ky delegacion shkoi në Shqipëri “në kontekstin për t’i dhënë fund izolimit të tij relativ me botën, duke zhvilluar marrëdhënie me SHBA, si dhe duke u bashkuar me 35 anëtarët e Konferencës mbi Sigurimin e Bashkëpunimin në Europë.”¹³⁴⁷ Në analizën e DeConcinit dukej

¹³⁴² Po aty, f.14-15

¹³⁴³ Po aty, f.13

¹³⁴⁴ Po aty, f.14

¹³⁴⁵ Po aty, f.4

¹³⁴⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.839, f.57/1, Delegacioni i Komisionit të Helsinkit viziton Shqipërinë

¹³⁴⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.839, f.56/1, Delegacioni i Komisionit të Helsinkit viziton Shqipërinë

se “Partia e Punës së Shqipërisë, e cila sundon vendin nuk tregon asnjë shenjë që të jetë e gatshme të ndajë monopolin e saj mbi pushtetin politik me parti alternative apo të opozitës.”¹³⁴⁸

Delegacioni Komisionit të Helsinkit e konsideroi gjendjen në Shqipëri shqetësuese, në vend mungonte pluralizmi politik, shtypi i opozitës dhe kishat ishin të mbyllura. “Nëse doni të merrni pjesë në KSBE, thotë ai duhet që në vend të zhvilloni një proces të vazhdueshëm, i cili të njoh të drejtën e individit, të drejtën e tij për të shprehur kundërshtimin, të drejtën për të qarkulluar lirisht, të drejtën për të shprehur atë që mendon.”¹³⁴⁹

Duke qenë një diplomatë me përvojë dhe një analist i mirë i situatës ndërkombëtare MPJ Reis Malile menjëherë pas takimit me delegacionin e Komisionit të Helsinkit në mënyrë të kujdesshëm dhe të matur, po më 20 gusht 1990, në mbledhjen me udhëheqjen nënvizon se në prag të Takimit të Nivelit të Lartë të shteteve pjesëmarrëse të KSBE-së, që do të zhvillonte punimet e tij në Paris, në nëntor 1990 “duhej përshpejtuar sepse tani situatat zhvillohen shumë shpejt dhe nuk përjashtohet që deri në vitin 1992 të ketë zhvillime të reja të rëndësishme e presione më të mëdha, që mund të vështirësojnë pjesëmarrjen e plotë në KSBE.”¹³⁵⁰ Për këtë arsye Malile sugjeroi hartimin e një deklarate në emër të qeverisë shqiptare mbi njohjen dhe pranimin nga ana e Shqipërisë, të parimeve që përmbajnë dokumentet kryesore të KSBE-së. Pas formulimit të deklaratës t’i kërkohej Finlandës që t’u shpërndante 35 vendeve anëtare të KSBE-së tekstin e deklaratës shqiptare, si dhe t’i paraqitej Komitetit përgatitor në Vienë, si dhe Francës, si vend organizator ku do të mbahej mbledhja, kërkesa për pjesëmarrje të plotë të Shqipërisë në mbledhjen e nivelit të lartë të Parisit.¹³⁵¹

Propozimi i gushtit të Maliles pranohet me vështirësi nga udhëheqja, por në kushtet e krijuara duhej marrë një vendim. Zyrtarisht vendimi u shpall pas mbledhjes së datës 15 shtator 1990 të Këshillit të Ministrave të RPSSH për antarësimin e Shqipërisë në KSBE. Këshilli i Ministrave ngarkoi MPJ që këtë deklaratë t’ua bënte të njohur shteteve pjesëmarrëse në KSBE duke filluar me mbledhjen e ministrave të punëve të Jashtme në Neë York.¹³⁵² Udhëheqja pranoi të angazhohej në këtë proces por pa ndërmarrë ndryshimet rrënjësore në legjislacion të kërkuara nga Komisioni i Helsinkut.

Ndërkohë 3 ditë më herët se të dilte vendimi i KM, më 12 shtator 1990, në emër të qeverisë shqiptare Malile i dërgoi një letër-kërkesë MPJ të Francës Roland Dumas si përfaqësues i vendit mikpritës të Takimit të Nivelit të Lartë të shteteve pjesëmarrëse të KSBE-së, që do të zhvillonte punimet e tij në Paris, në nëntor 1990.¹³⁵³ E njëjta letër me të njëjtën përmbajtje iu dërgua gjithashtu për mbështetje Sekretarit të Shtetit amerikan James Baker si vend mikpritës i mbledhjes përgatitore të takimit në nivel të Ministrave të Jashtëm të vendeve anëtare të KSBE-së që do të mbahej në New York, më 1 dhe 2 tetor 1990 dhe ministrit të Jashtëm të Finlandës Pertti Passio si vend depozitues i Aktit të Helsinkit.¹³⁵⁴ Qeveria shqiptare në këtë letër kërkonte që në agjendën e Takimit të Parisit të përfshihej edhe çështja e pranimit të Shqipërisë si anëtare

¹³⁴⁸ Po aty, f.58/1

¹³⁴⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.839, f.16-17, Proces verbali mbi bisedën e Reis Maliles me delegacionin e Kongresit amerikan për KSBE-në më 20 gusht 1990

¹³⁵⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1275, f.18, Kërkesa për të marrë pjesë në mbledhjen e Kopenhagës për dimensionin njerëzor.

¹³⁵¹ Po aty, f.18

¹³⁵² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1190, D.1097/1, Deklaratë e Këshillit të Ministrave të RPSSH për pjesëmarrjen e Shqipërisë në KSBE

¹³⁵³ Po aty, f.29 Letër-kërkesa dërguar MPJ të Francës Roland Dumas

¹³⁵⁴ <http://punetejashtme.gov.al/antaresimi-i-shqiperise-me-te-drejta-te-plota-ne-ksbe-osbe-qe-nga-v-1995-19-qershor-1991/> klikuar për herë të fundit më 30/9/2019, ora 5:49

me të drejta të plota në procesin e Helsinkit. Në gazetën Zëri i Popullit, më 15 shtator 1990, u pasqyrua deklarata zyrtare e Këshillit të Ministrave, duke shprehur gadishmërinë dhe angazhimin e Shqipërisë në rrugën e parimeve të KSBE-së.¹³⁵⁵

Më 26 shtator 1990, MPJ të Francës Roland Dumasi kthen përgjigjen zyrtare qeverisë shqiptare ku nënvizon se *“Shumë vende, ndër të cilët edhe Franca, kanë bërë të të ditur se ata do ta merrnin në konsideratë këtë kërkesë vetëm pas pranimit nga shteti kërkuar të gjithçkaje që është arritur nga KSBE dhe të angazhimit se ai do të adoptojë me të legjislacionin e brendshëm.”*¹³⁵⁶

Më 1-2 tetor 1990 në New York u zhvillua mbledhja e ministrave të Jashtëm të vendeve pjesëmarrëse në KSBE, e cila shqyrtoi punën e bërë e bërë për përgatitjen e mbledhjes së nivelit të lartë që do të mbahej në Paris. Shqipëria mori pjesë në rolin e vëzhguesit.¹³⁵⁷ Çështja e pjesëmarrjes së Shqipërisë me të drejta të plota të Shqipërisë në procesin e KSBE-së u trajtua në mbledhjen në New York. Delegacioni shqiptar paraprakisht kishte shpërndarë të gjithë pjesëmarrësve në këtë takim tekstin e deklaratës së Qeverisë shqiptare dhe dëshirën e saj për të marrë pjesë me të drejta të plota në KSBE, duke filluar që nga mbledhja e New York-ut. Përfaqësuesit e Danimarkës, Vatikanit, Francës, Greqisë, Rumanisë Austrisë, Norvegjisë Bullgarisë etj përshëndetën interesimin e Shqipërisë për t’u bashkuar plotësisht në procesin e KSBE-së, por kjo u kushtëzua me thellimin e masave në fushën e demokratizimit dhe me ndërmarrjen e hapave të reja në këtë drejtim. Ministri i Jashtëm francez, Dyma tha se *“kur Shqipëria të jetë në gjendje të bashkohet me të gjithë, atëherë do të plotësohet kuadri i procesit evropian.”*¹³⁵⁸ Përfaqësuesi i Vatikanit ndër të tjera theksoi *“se masat për respektimin e të drejtave të njeriut në Shqipëri do të bëjnë që ajo të bashkohet me familjen evropiane dhe të krijojë mundësi që Vatikani të marrë kontakt me katolikët aty.”*¹³⁵⁹ Në lidhje me kërkesën e Shqipërisë për të marrë përgjigje për pjesëmarrjen e saj në Paris, gjatë mbledhjes së New York-ut, kjo kërkesë nuk u shtrua as nga vendi organizator, delegacioni francez ose ai finlandez.

Nga biseda e zhvilluar midis zv.ministrit të Jashtëm Muhamet Kapllani me me zëvendës-sekretarin e shtetit anglez, Xhon Uellton, qeveria u bë me dije se Anglia vazhonte të ishte e pakënaqur ndaj qeverisë shqiptare e cila kishte refuzuar normalizimin e marrëdhënieve me Anglinë për shkak të çështjes së arit, dhe si e tillë ajo mund të mos jepte konsensusin për pjesëmarrjen e Shqipërisë me të drejta të plota në mbledhjen e nivelit të lartë, në Paris.¹³⁶⁰ Ky qëndrim i qeverisë shqiptare ndaj Anglisë ishte një arsye më tepër, për t’i treguar perëndimit se pavarësisht disa ndryshimeve në legjislacion dhe përpjekjeve të për tu anëtarësuar në KSBE dhe TPE, qeveria shqiptare ishte po e njëjta.

Çështja e pjesëmarrjes së Shqipërisë me të drejta të plota në mbledhjen e Parisit u la e hapur për t’u diskutuar në Komitetin Përgatitor në Vjenë, i cili i vazhdoi punimet deri në 16 nëntor. Qeveria shqiptare vazhdoi në përpjekjet e saj dëshpëruese për anëtarësimin e saj në KSBE. Më 31 tetor 1990, MPJ të Shqipërisë i dërgoi sekretarit ekzekutiv të mbledhjes së nivelit të lartë të Parisit, Pierre Dessaux, një letër-kërkesë për anëtarësim së bashku me mesazhin e dërguar nga Mbledhja e ministrave të Punëve të Jashtme të Ballkanit e zhvilluar në Tiranë, më 24-25 tetor

¹³⁵⁵ Zëri i Popullit, Identitetet kombëtare dhe sigurimi evropian, 15 shtator 1990, nr.221 (13.165), f.4

¹³⁵⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, D.1275, f.25, Letër-përgjigje e MPJ të Francës Roland Dymas dërguar MPJ të Shqipërisë

¹³⁵⁷ Po aty, f.58, Informacion Për mbledhjen e ministrave të Jashtëm të KSBE-së 1-2 tetor, 1990 Neë York.

¹³⁵⁸ Po aty, f.60

¹³⁵⁹ Po aty,

¹³⁶⁰ Po aty, f.61

1990. Nga kontaktet diplomatike me përfaqësues të vendeve të ndryshme në Komitetin përgatitor në Vjenë shpresat për të fituar të drejtën e anëtarësimit ishin të pakta.

Më 19-21 nëntor 1990 në Paris, kryetarët e 34 shteteve pjesëmarrëse në KSBE nënshkruan dokumentin prej 19 faqesh e titulluar e quajtur “Karta e Parisit për një Evropë të re”. Ajo ishte një tërësi parimesh se mbi çfarë bazash duheshin ndërtuar këtej e tutje marrëdhëniet mes vendeve evropiane, çfarë vlerash duheshin ruajtur në këtë periudhë tranzicioni nga komunizmi në demokraci, dhe çfarë fenomenesh negative duheshin luftuar bashkërisht. Karta institucionalizoi KSBE duke ngritur struktura të reja të saj dhe duke institucionalizuar takimet e eksperteve të larte (2 herë në vit), të ministrave të jashtëm (1 herë në vit) dhe kryetarëve të shteteve apo qeverive.¹³⁶¹

Ky dokument angazhonte politikisht të gjithë nënshkruesit e saj për zbatimin e dispozitave të fiksuara në të. Të gjitha vendet evropiane shprehën angazhimin e tyre ndaj elementëve të Kartës, në radhë të parë ndaj parimeve mbi të drejtat e njeriut, të lidhura ngusht me demokracinë dhe mbi këtë bazë të funksiononte dhe bashkëpunimi në Evropë.¹³⁶²

Përshtypja e përgjithshme nga mbledhja e Parisit ishte se pjesëmarrja e Shqipërisë në Takimin e Parisit, edhe si vëzhguese, ishte pozitive. Pati mendime se në mbledhjet e ardhshme Shqipërisë fillimisht t’i jepej e drejta e fjalës dhe kishte mundësi që në mbledhjen e Këshillit të Ministrave të Punëve të Jashtme në Berlin, qershor 1991, Shqipëria të pranohej anëtare me të drejta të plota.¹³⁶³ E zhgënjyer por edhe e motivuar qeveria shqiptare organizoi një veprimtari intensive me kontakte të dendura politike e diplomatike. Për forcimin e pozitave të jashtme të Shqipërisë dhe për t’i hapur rrugën bashkëpunimit ndërkombëtar në ekonomi e në fusha të tjera, u vendosën objektiva si:

1. Vendosja e kontakteve të bashkëpunimit në procese të tjera evropiane si Komuniteti Evropian, Këshilli i Evropës, OECD, EFTA, etj.¹³⁶⁴
2. Realizimi i një roli aktiv për lidhjen midis bashkëpunimit ballkanik dhe bashkëpunime të tjera rajonale (Pentagonalja, Nisma e Adriatikut, organizmat evropianë të OKB-së)
3. Zhvillimi me përparësi i kontakteve dhe marrëdhënieve bilaterale, sidomos me disa vende kryesore të Evropës, në të gjitha fushat.¹³⁶⁵

Për realizimin e këtyre objektivave u ndërmorën një sërë hapash konkretë. Në planin e jashtëm veprimtaria diplomatike u intensifikua, përfaqësuesit diplomatik morën pjesë në mbledhje, seminare e aktivitete të tjera që u organizuan në këtë kuadër. Në dhjetor 1990 shkoi në Finlandë zv ministri i Jashtëm dhe i dorëzoi një letër të Ramiz Alisë drejtuar Presidentit të Finlandës. Në letër u vlerësua KSBE-ja, takimi i Parisit dhe u rikonfirmua angazhimi i Shqipërisë për zbatimin e dokumentave të KSBE-së, në frymën e deklaratës të qeverisë të datës 15 shtator. U

¹³⁶¹ <http://punetejashtme.gov.al/antaresimi-i-shqiperise-me-te-drejta-te-plota-ne-ksbe-osbe-qe-nga-v-1995-19-qershor-1991/> klikuar për herë të fundit më 30/9/2019, ora 5:49

¹³⁶² Po aty, f.142 Mbi takimin e Nivelit të Lartë të KSBE-së Paris 19-21 nëntor 1990

¹³⁶³ Po aty, f.145

¹³⁶⁴ Shoqata Evropiane e Tregtisë së Lirë (EFTA) është një organizatë e tregtisë rajonale dhe zonë e tregtisë së lirë që përbëhet nga katër shtete evropiane: Islanda, Lihtenshtajni, Norvegjia dhe Zvicra. Organizata operon paralelisht me TPE më vonë me Bashkimin Evropian (BE), dhe të katër vendet anëtare marrin pjesë në Tregun e vetëm Evropian dhe janë pjesë e Zonës Shengen. Megjithatë, ato nuk janë palë në Bashkimin Evropian.

¹³⁶⁵ Po aty, f.146

kërkua që letra t'u shpërndahej shteteve anëtare të KSBE-së dhe çështja të diskutohej në mbledhjen e zyrtarëve të Lartë në Vjenë, në janar 1991.¹³⁶⁶

Në takimet dhe vizitat dypalëshe, si dhe në kontakte të veçanta të niveleve të ndryshme, u kërkua mbështetja e vendeve kryesore perëndimorë. U bënë kërkesa nga shtete të ndryshme, nga institucione, komisione dhe organizata të tjera ndërkombëtare e joqeveritare, gazetarë ej për të vëzhguar zgjedhjet në Shqipëri, por duke bërë paraprakisht përzgjedhjen e tyre në mënyrë selektivë etj. U pranuan gazetarë perëndimorë u akredituan disa prej tyre dhe u përmirësuan kushtet e punës së gazetarëve, u hoq dorë nga marrja e masave kufizuese ndaj tyre. Këto ndryshime si pjesë e dispozitave të rëndësishme të KSBE-së nuk mund të ishin të plota pa pluralizmin politik.

Fillimi i lëvizjes studentore në vend detyroi përfundimisht qeverinë shqiptare të thërriste në 11 Prill 1990 KQ, i cili vendosi krijimin e oganizatave politike të pavarura, në përputhje me ligjet në fuqi.¹³⁶⁷ Bastioni i fundit i stalinizmit në Evropë shënoi me këtë vendim fillimin e fundit të saj. Lëvizja demokratike, miratimi i Paketës Kushtetuese Provizore më 29 prill 1991, e cila përmbante dispozita që pranonin pluralizmin politik dhe respektimin e të drejtave të njeriut.¹³⁶⁸ dhe zgjedhjet e para pluraliste në 31 mars 1991 do të plotësojnë kuadrin e kërkesave të përcaktuara nga Komisioni i Helsinkit.

Më 24-25 janar 1991 në mbledhjen Komitetit të zyrtarëve të Lartë të KSBE-së në Vjenë, në të cilën mori pjesë si vëzhgues edhe Shqipëria u shqyrtuan përgatitjet për mbledhjen e Këshillit të Ministrave të Punëve të Jashtme, që do të mbahej në Berlin në 19-20 qershor 1991.¹³⁶⁹ Në këtë takim u diskutua edhe çështja e pranimi të Shqipërisë në KSBE. Përfaqësuesit e kësaj mbledhje përshëndetën ndryshimet që kishin ndodhur pas 11 dhjetorit 1990 por edhe përpjekjet për zhvillimin e zgjedhjeve të para, të lira, të fshehta dhe pluraliste të 31 marsit dhe përpjekjet për procesin që kishte filluar, atë të hartimit të një kushtetute të re.¹³⁷⁰ Të 12 shtetet e Komunitetit premtuan ndjekjen me interes të zhvillimeve politike shoqërore dhe ekonomike në Shqipëri dhe u shprehën se "*Që nga momenti në të cilën Shqipëria do të jetë e gatshme të pranojë plotësisht trashëgiminë e vlerave të KSBE-së, ne do ta mirëpresim me kënaqësinë të madhe këtë vend në familjen tonë të popujve.*"¹³⁷¹ Në këtë takim u përcaktua që Komitetit i Zyrtarëve të Lartë do të mblidhej në Pragë më 23-24 maj 1991 dhe në prag të mbledhjes së Këshillit të Ministrave të Jashtëm, Komiteti do të mblidhej në Berlin në 17-18 qershor 1991.¹³⁷²

Në takimet me delegacionet e ndryshme, opinioni ishte që zhvillimi normal i zgjedhjeve të 31 marsit dhe raporti i forumit të Helsinkit mbas vizitës në Shqipëri, do të influenconte direkt në arritjen e konsensusit për pranimin me të drejta të plota të Shqipërisë në KSBE.¹³⁷³

Në maj 1991 qeveria shqiptare, nëpërmjet Ministrisë së Punëve të Jashtme, filloi fushatën lobuese për kandidaturën e Shqipërisë, si anëtare e plotë që në takimin përgatitor të Komitetit

¹³⁶⁶ Po aty,

¹³⁶⁷ Alia, Ramiz, *Jeta ime...*, f. 362

¹³⁶⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D. 8, Vendim i Këshillit të Ministrave, datë 29.4.1991 "Për dispozitat kryesore kushtetuese

¹³⁶⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1701, f. 9, Informacion mbi mbledhjen në Vjenë të Komitetit të zyrtarëve të Lartë të KSBE-së

¹³⁷⁰ Po aty, f.11

¹³⁷¹ Po aty,

¹³⁷² Po aty, f.13

¹³⁷³ Po aty, f.15, Informacione në lidhje me qëndrimin e KSBE-së ndaj kërkesës së Shqipërisë për pranimin e saj me të drejta të plota

të Ekspertëve të KSBE në Pragë. Për këtë, në 21 maj 1991, MPJ Kapllani iu drejtua të gjitha ministrive të jashtme të vendeve anëtare të KSBE, duke sjellë në vëmendjen e tyre faktet se si *“..Shqipëria po avanconte në ndërtimin e një demokracie pluraliste, respektimin e plotë të drejtave të njeriut, vendosjen e një ekonomie tregu, në ndërtimin e sundimit të ligjit, dhe se kishte pranuar plotësisht trashëgiminë e vlerave të përbashketa evropiane.”*¹³⁷⁴ Pas shpërndarjes së letrës më 21 maj, MPJ vazhdoi punën në rrugë bilaterale për sigurimin e konsensusit mbi pjesmarrjen e plotë të Shqipërisë në KSBE në Berlin. Krahës takimeve me MPJ me ambasadorët e vendeve përkatëse, përfaqësitë u udhëzuan që të merrnin takime në kryeqytetet kryesore të vendeve pjesmarrëse në KSBE.¹³⁷⁵

Në mbledhjen e Komitetit të Zyrtarëve të lartë të KSBE-së, në Pragë, më 23-24 maj, Shqipëria nuk arriti të marrë konsensusin për tu pranuar si vend pjesmarrës me të drejta të plota. Konsensusi u bllokua nga kryetari i delegacionit amerikan dhe përfaqësuesi i Britanisë. Ata sugjeruan dërgimin në Shqipëri të një misioni përpara se të arrihej konsensus. Pas takimit, kryetari i delegacionit amerikan sugjeroi delegacionit shqiptar që çështja t'i paraqitej Gjermanisë, të cilët do të merrnin kryesinë e KSBE në mbledhjen e Berlinit për të dërguar në Shqipëri një delegacion të KSBE-së “Fact Finding Mission”. Misioni do të kishte si qëllim raportimin para KSBE-së të gjendjes në Shqipëri.¹³⁷⁶

Sipas udhëzimeve të marra nga ambasadori amerikan në Pragë, ministri i Jashtëm Kapllani më 27 maj 1991, i kërkoi Ministrit të jashtëm të Gjermanisë Genscher që të dërgohej në Shqipëri para takimit të qershorit në Berlin një “Fact-Finding Mission” i KSBE-së dhe raporti i tyre ti vihej para ministrave të jashtëm në takimin e Berlinit në qershor. Kjo kërkesë iu bë edhe Sekretarit Ekzekutiv të takimit të Këshillit të Ministrave të Jashtëm.¹³⁷⁷

Me 10 qershor 1991, Komisioni mbi Sigurinë dhe Bashkëpunimin në Evropë (Komisioni i Helsinkit) me qendër në Uashington, publikoi qëndrimin e tij në News Release në favour të kërkesës së Shqipërisë për anëtarësi të plotë në KSBE në takimin e qershorit. Ndër të tjera thuhet se *“Duke përkrahur anëtarësinë e Shqipërisë, ne shpresojmë se reformat politike dhe ekonomike do të vazhdojnë të përparojnë në Shqipëri dhe se ushtrimi i të drejtave të njeriut do të vazhdojë të përmirësohet. Duke u bërë tashmë pjesmarrëse në KSBE, qeveria shqiptare do të mbajë mbi vete përgjegjësinë për angazhimet e marra me vullnetin e saj të lirë në aktin Final të Helsinkit dhe në të gjitha dokumentet vijuese të KSBE-së.”*¹³⁷⁸

Pas kësaj deklarate, me 14 qershor, Kryeministri i qeverisë së Stabilitetit Ylli Bufi iu drejtua zyrtarisht të gjitha shteteve anëtare të KSBE që të mbështesin kërkesën e Shqipërisë për tu pranuar si anëtare e plotë e KSBE-së.¹³⁷⁹ Më 15 qershor, ministri i Jashtëm dhe zëvendëskancelari i Republikës Federale të Gjermanisë, Hans Dietrich Genscher me cilësinë e Kryetarit të Këshillit të Ministrave të KSBE-së vizitoi Shqipërinë. Ai premtoi se *“qeveria gjermane do të bënte përpjekjet e saj, që Shqipëria në takimin e Berlinit të pranohet anëtare e*

¹³⁷⁴ Po aty, f.79-81 Letra e MPJ, Muhamet Kapllani, drejtuar Ministrave të Jashtëm të vendeve anëtare të KSBE

¹³⁷⁵ Po aty, f.94 Informacion mbi veprimtarinë diplomatike për pranimin e Shqipërisë në KSBE

¹³⁷⁶ Po aty, f.102, Informacion mbi mbledhjen në Pragë

¹³⁷⁷ Po aty, f.102

¹³⁷⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1705, f. 5, Udhëheqja e Komisionit të Helsinkit përkrah anëtarësinë e plotë të Shqipërisë në KSBE

¹³⁷⁹ Ylli Bufi, Në fillimet e tranzicionit, Qeveria e stabilitetit, një marrëveshje politike apo një kompromis i përkohshëm?, UETPress, Tiranë 2017 f.97

*KSBE-së me të drejta të plota, por një vendim i tillë, do të merret me konsensus të të gjitha vendeve.*¹³⁸⁰

Më 19 qershor 1991, në orën 10, në ndërtesën e Raishtagut në Berlin, u hap mbledhja e ministrave të jashtëm të vendeve pjesëmarrëse në KSBE. Mbledhjen e hapi Zv.Kancelari dhe Ministri i Jashtëm i RF të Gjermanisë, Hans Dietrich Gensher në cilësinë e kryetarit të mbledhjes. Ministri i Jashtëm gjerman pasi përshëndeti ardhjen e delegacionit të Republikës së Shqipërisë dhe kërkesën e saj për t'u pranuar si pjesëmarrëse me të drejta të plota në KSBE, u kërkoi ministrave të Jashtëm të vendeve të KSBE-së të shprehnin konsensusin e tyre për pranimin e Shqipërisë, të cilën ata e dhanë njëzëri.¹³⁸¹ Delegacioni shqiptar i kryesuar nga MPJ Muhamet Kapllani dhe me anëtarë përfaqësues të forcave të reja politike të krijuara në Shqipëri, zuri vend për herë të parë në tryezën e delegacioneve të tjera pjesëmarrëse të KSBE-së si aënetarë me të drejta të plota.¹³⁸² Udhëheqësi i Shqipërisë ai që kishte penguar pjesëmarrjen e Shqipërisë në KSBE, Ramiz Alia firmosi, më 16 shtator 1991, Aktin Final të Helsinkit në Finlandë.¹³⁸³

Ky ishte një moment historik, që tregoi për mbështetjen që Evropa i dha proceseve demokratike Shqipërisë, e në të njëjtën kohë edhe vetë forcën e madhe transformuese e demokratike të vetë frymës së KSBE-së. Kjo ngjarje e rëndësishme për Shqipërinë shënoi fundin e diplomacisë së vetëizolimit dhe fillimin e një politike të jashtme pa sekrete, pa elementë ksenofobie, e lirë në rrugën e bashkëpunimit shumëpalësh me Evropën, në funksion të interesave kombëtare.

Pjesëmarrja e Shqipërisë në KSBE dhe vendosja e marrëdhënieve diplomatike të saj me TPE-në shënuan fillimin e një epoke të re në marrëdhëniet diplomatike të saj. Evropa do të përfaqësojë në vazhdim një faktorë shumë të rëndësishëm, që do të influencojë në të ardhmen e Shqipërisë në aspektin ekonomiko-politik ashtu dhe në atë kombëtar. Shfrytëzimi i këtij faktori synoi forcimin e pozitës së Shqipërisë në familjen europiane, duke zënë vendin e duhur në procesin e Konferencës për sigurimin dhe bashkëpunimin në Evropë. Anëtarësimin në KSBE ishte ngjarje e rëndësishme sepse vendosi dinjitetin ndërkombëtar të Shqipërisë, i cili kërkonte një impenjim të madh e serioz për strukturat e politikës së jashtme shqiptare. Organizmat ndërkombëtar si KSBE dhe OKB-ja etj, pas kësaj nuk do të konsideroheshin si tribuna të deklaratave teorike, të ideologjizuara dhe pretencioze, por si angazhime reale të cilat kërkonin një qëndrim aktiv e real në shërbim të paqes e stabilitetit në përgjithësi. Këto ishin mjete të domosdoshme për të krijuar një situatë të jashtme paqësore e të favorshme për të ecur përpara në rrugën e demokracisë dhe të zhvillimit ekonomik. Marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me Evropën dhe SHBA pas kësaj do të jenë prioritet i rëndësishëm i politikës së jashtme.

Në shkurt 1986, 12 vendet anëtare të Komunitetit Ekonomik Evropian (më tej:KEE) nënshkruan në Luksenburg Aktin Unik Evropian i cili hyri në fuqi me 1 korrik 1987. Një ndër pikat që parashikonte ky dokument ishte edhe krijimi i Tregut unik të brendshëm komunitar,

¹³⁸⁰ Po aty, f.95

¹³⁸¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1707, f.34, Shqipëria pranohet anëtare me të drejta të Plota në KSBE.

¹³⁸² Po aty, f.34

¹³⁸³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1696, f.22, Vizita e Ramiz Alisë në Helsinki

që do të thoshte eliminimi i tre lloj pengesash në qarkullim: barrierat fizike, teknike e fiskale. Afati i përcaktuar ishte 31 dhjetori 1992.¹³⁸⁴

Pas këtij momenti, midis 12 shteteve pjesëmarrëse në TPE po thellohej gjithnjë e më tepër procesi i integritimit. Zhvillimet e shpejta që ndodhën në Evropë Lindore dhe veçanërisht politika e Gorbaçovit për “*shtëpinë e përbashkët evropiane*”, bënë që edhe ato të përfshiheshin në procesin e integritimit. TPE luajti rolin udhëheqës dhe këtë e mbështeti në fuqinë e madhe ekonomike si dhe në krizën që po përjetonte Evropa Lindore. Po dukej qartë që TPE po përfshinte në sferën e vet të integritimit, direkt ose indirekt, të gjithë Europën Perëndimore. Me grupin tjetër të vendeve të Shoqatës Evropiane të Tregtisë së Lirë (EFTA), ishte arritur lidhja doganore për qarkullimin e mallrave.¹³⁸⁵ Grupimi i tretë ekonomik në Evropë, KNER-i, në kushtet e krijuara në Evropën Lindore ishte larg realizimit të objektivit të tij për të krijuar tregun e vet unik midis shteteve anëtare si kundërpeshë ndaj TPE, madje u shfaqën shenja dizintegrimi ku disa anëtarë të tij si: RDGJ dhe Hungaria shprehën dëshirën për të hyrë në TPE.¹³⁸⁶

Me krijimin e Tregut Unik më 1992, gjithnjë e më shumë shtetet anëtare do të bashkërendonin veprimtaritë e tyre në fushën ekonomike-tregtare. Në këtë mënyrë, Komuniteti European do të vepronte si një entitet me kompetenca ekskluzive në rritje në fushat doganore, të kontigjentimeve për mallrat e import-eksportit, për nënshkrimin në emër të shteteve anëtare të marrëveshjeve e protokolleve për bashkëpunimin ekonomik, industrial, financiar, etj. me botën e jashtme. Në këto kushte Komuniteti European nuk mund të injorohej, sidomos në marrëdhëniet ekonomiko-tregtare. Në kushtet kur në vitin 1992 do të fomohej Tregu Unik, për të siguruar vazhdimësinë e marrëdhënieve ekonomike, tregtare e financiare me secilin shtet anëtar të komunitetit, të cilat bëheshin në rrugë bilaterale, Shqipërisë do i duhej të hynte në kontakte e marrëdhënie me TPE-në.¹³⁸⁷

Udhëheqja shqiptare refuzoi kërkesat dhe sugjerimet e diplomatëve perëndimorë në përgjithësi dhe ato të ambasadorit gjerman në Tiranë, Fridrih Kronek për anëtarësimin e Shqipërisë në TPE. Ambasadori gjerman në Shqipëri në takimin e tij me autoritetet shqiptare kishte deklaruar gjithmonë se “*tani që do të bëhet dhe bashkimi monetar, Shqipëria nuk mundet të bashkëpunojë me vendet anëtare të TPE*.”¹³⁸⁸ Edhe thirrjes së autoriteteve gjermane se mund të ndihmonin në lidhjet e Shqipërisë me TPE, dhe të ishin “kumbarët” e tyre në këto çështje pala shqiptare heshti. Përsa i përket bashkëpunimit nëpërmjet Brukselit apo TPE-së qeveria shqiptare pretendonte që Brukseli të kishte “vullnetin e mirë” apo të jepte ndonjë shenjë për rrugë zgjidhje duke respektuar ligjet shqiptare.¹³⁸⁹

Në shkurt 1989 President i Komisionit European Francezi Jacques Delor, që nga janari 1985, prezantoi projektin e një tregu të vetëm brenda Komunitetit Evropian. Sipas tij “...*TPE nuk është për një Evropë dyfish të ndarë. Brukseli duhet t’ja hapë dyert vendeve të EFTA-s, por njëkohësisht edhe “jetimeve të Evropës, Maltës, Qipros, Jugosllavisë, Turqisë dhe Lindjes.*

¹³⁸⁴ <http://punetejashtme.gov.al/shqiperia-drejt-vendosjes-se-marredhenieve-diplomatike-me-komunitetin-ekonomik-evropian-qershor-1991/> klikuar për herë të fundit më 10/12/2019, ora 7:45 TPE ishte krijuar në vitin 1957, por vetëm në vitin 1968, filloi heqja graduale e barrierave të brendëshme tarifore dhe vendosja e doganave të përbashkëta për vendet e tjera jashtë Komunitetit.

¹³⁸⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1085, f.1, Mbi qënrimin ndaj TPE

¹³⁸⁶ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1085, f.1, Mbi qëndrimet ndaj TPE, Tiranë 12.1.1990

¹³⁸⁷ Po aty

¹³⁸⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.393, f. 30 Informacion mbi takimin e ambasadorit gjerman F.Kroneck me Andon Bërxollin

¹³⁸⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.60, f. 45, Mbi marrëdhëniet tona me vendet evropiane dhe detyrat që dalin

Evropa e organizuar duhet të jetë më shumë se dymbëdhjetë.¹³⁹⁰ Kjo deklaratë shqetësoi Tiranën zyrtare. Duke ju trëmbur situatës që do të krijohej në marrëdhëniet e saj ekonomike, kur partnerët e saj ekonomik do të ishin anëtarë të TPE-së.

Në këtë situatë qeveria shqiptare kuptoi se nuk mund të humbiste më kohë, MPJ udhëzoi ambasadorin në Paris në prill 1989 që të merrte takim me Jacques Delor, por ky takim u refuzua nga kabineti i Delor përse kohë Shqipëria nuk kishte marrëdhënie diplomatike me KEE.¹³⁹¹ Këshilltari i ambasadës së RFGJ në Shqipëri Daum, në takimin e tij me zv/ministrin e jashtëm Plaka në lidhje me kërkesën e Shqipërisë për tu takuar me Delor për bisedime në lidhje me TPE, rekomandoi që *“fillimisht të mos merrej kontakt në sferat e larta. Ne u afrojmë ndihmën tonë, që të organizojmë takime që të merrni sqarime. Pala gjermane është gati tju ndihmojë.”*¹³⁹² Tirana heshti përsëri.

Në situatën e vështirë për regjimin, e cila ndodhej nën presione të vazhdueshme dhe e shqetësuar për ngjarjet në Europën Lindore u mbledh Plenumi i 9-të KQ të PPSH, i cili dha një ide se me TPE-në mund të shkohej drejt bashkëpunimit, por duke i dhënë prioritet marrëdhënieve dypalëshe me shtetet anëtare të TPE-së. Sipas udhëzimit në plenum *“Qëndrimi aktual ndaj Tregut të Përbashkët Evropian të jetë forcimi i lidhjeve ekonomike me secilin vend që bën pjesë në të veç e veç, duke shkuar edhe drejt kontakteve e marrëdhënieve me të në tërësi, në tregtinë tonë kombëtare ne kemi praktikuar vazhdimisht zhvillimin e shkëmbimeve dhe të bashkëpunimit ekonomik mbi baza bilaterale, shtet-shtet.”*¹³⁹³

Nga 19 marsi - 9 prill 1990, zhvilloi punimet Konferenca e Bashkëpunimit Ekonomik të vendeve në KSBE. Shqipëria ndoqi punimet si i ftuar mik i sekretarit të Komitetit Ekzekutiv, Kancelarit Kohl, i cili organizoi mbledhjen.¹³⁹⁴ Në këtë konferencë u shpreh angazhimi i përbashkët që TPE të kontribuonte më tepër në transformimin politiko ekonomik të vendeve të Evropës Lindore. Kancelari Kohl propozoi institucionalizimin e Konferencës duke bashkërenduar rregullat e marrëdhënieve ekonomike *“kjo do ti afronte vendet e tjera drejt anëtarësisë me TPE-në.”*¹³⁹⁵

Për qeverinë shqiptare tani ishte e qartë, se TPE po shkonte me shpejtësi drejt bashkimit të saj ekonomik, e cila do të shpinte më pas në bashkimin politik të shteteve antëtare në të. Në Plenumin e 10 -të të KQ të PPSH, më 16-17 prill, qeveria vendosi t’i propozoi Komitetit Evropian vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me të dhe fillimin e një bashkëpunimi konkret.¹³⁹⁶ Më 23 prill 1990, KM shpall dekretin e vendosjes së marrëdhënieve diplomatike me Bashkësinë Ekonomike Evropiane (TPE) dhe miraton projekt-letrën që i dërgohet kryetarit të Komisionit Ekzekutiv të TPE-së, Zhak Delor.¹³⁹⁷

¹³⁹⁰ <http://punetejashtme.gov.al/shqiperia-drejt-vendosjes-se-marredhenieve-diplomatike-me-komunitetin-ekonomik-evropian-qershor-1991/> klikuar për herë të fundit më 10/10/2019, ora 1:47

¹³⁹¹ Po aty,

¹³⁹² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1989, D.60, f. 75, Mbi marrëdhëniet tona me vendet evropiane dhe detyrat që dalin, Informacion mbi takimin e këshilltarit të ambasadës së RFGJ Daum me zv/ministrin e Jashtëm Plaka

¹³⁹³ AQSH, Fondi 14, AO/UP, V.1990, D.1, f.12, Vendim i Plenumit të 9-të të KQ të PPSH, nr.5, dt.23.1.1990 Për marrëdhëniet me Jashtë

¹³⁹⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D. 1275, f.21, Informacion mbi konferencën e Bashkëpunimit ekonomik në Evropë në kuadër të KSBE nbajtur në BON nga 19 mars deri në 9 prill 1990

¹³⁹⁵ Po aty, f.21

¹³⁹⁶ AQSH, Fondi 14, AO/UP, V.1990, D.61, f.12, Vendim i Plenumit të 10 – të të KQ të PPSH, nr.44, dt 17.4 1990 Politika e jashtme e RPSSH dhe gjendja ndërkombëtare.

¹³⁹⁷ AQSH, Fondi 490, V.1990, D.86, Vendim i KM Për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Bashkësinë Ekonomike Evropiane (TPE), d.25.4.1990

Më 28 prill zv/ministrat e Jashtëm Sokrat Plaka dhe Muhamet Kapllani pritën në takime të veçanta ambasadorët e Italisë, Francës, RFGJ dhe Greqisë. Në këto takime ata, pasi informuan mbi interesin e Shqipërisë për të zhvilluar e zgjeruar më tej marrëdhëniet ndërkombëtare, në emër të qeverisë shqiptarë kërkuar ndihmën dhe përkrahjen e qeverive të tyre në procesin e anëtarësimit të Shqipërisë në TPE.¹³⁹⁸

Me këtë objektiv, më 4 maj 1990, Reis Malile i drejtoi kryetarit të Komisionit të Bashkësisë Evropiane kërkesën e Shqipërisë për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike midis Shqipërisë dhe Komunitetit Evropian.¹³⁹⁹ Në letër propozohej gjithashtu organizimi në Bruksel i një takimi të përfaqësuesve të Bashkësisë Evropiane dhe të Shqipërisë për të diskutuar mbi procedurën dhe modalitetet e nevojshme si dhe për tu njohur nga afër me format e bashkëpunimit.¹⁴⁰⁰

Letra e mësipërme iu dorëzua më 8 qershor nga ambasadori shqiptar në Paris, akredituar dhe në Bruksel, zëvendës-presidentit të Komisionit Evropian, përgjegjës i marrëdhënieve me jashtë, i politikës tregtare dhe i bashkëpunimit me vendet e tjera evropiane, Eranc Andriesen.¹⁴⁰¹ Eranc Andriesen u përgjigj, se kërkesa do të merrej në shqyrtim nga 12 vendet e TPE dhe pas 3 muajsh Shqipëria do të merrte përgjigjen. Për çështjen e formave të bashkëpunimit dhe marrëveshjet që mund të përfundoheshin midis palëve, do të diskutoheshin pas vendosjes së marrëdhënieve.¹⁴⁰² Një kopje e letrës iu dorëzua ambasadorit irlandez në Paris, meqë Irlanda kishte kryesinë e Këshillit të Ministrave të Bashkësisë Evropiane dhe kopja tjetër u dorëzua në Ministrinë italiane të Punëve të Jashtme, meqenëse Italia do të merrte kryesinë në 1 korrik 1990.¹⁴⁰³

Mungesa e demokracisë në Shqipëri detyroi mijëra njerëz, që të kërkonin strehim më 2 korrik 1990, në katër përfaqësitë e vendeve anëtare të KEE (Franca, RFGJ, Italia, Greqia), me qëllim marrjen e vizave për të dalë jashtë shtetit. Qeveria shqiptare e cila i konisderoi, njerëzit në ambasada si huliganë, refuzoi furnizimin me ushqime dhe barna që u dërguan si ndihmë humanitare nga qeveritë e huaja me destinacion ambasadat e huaja në Tiranë, në mënyrë që të shmangeshin pasojat e rënda për shëndetin e refugjatëve. Menjëherë pas kësaj Parlamenti Evropian me 12 korrik 1990, miratoi një rezolute të ashpër për Shqipërinë duke reaguar mbi ngjarjet e 2 korrikut. Në rezolutë, Parlamenti Evropian evidentoi mungesën e demokracisë në vend, shprehu keqardhjen që qeveria shqiptare e kishte refuzuar marrjen e ndihmave humanitare si dhe i rikujtoi qeverisë shqiptare se *“bashkimi i saj në procesin e KSBE që Shqipëria e dëshironte presupozonte respektimin e të drejtave të njeriut”*¹⁴⁰⁴ Në rezolutë i kërkohej autoriteteve shqiptare *“.. t’u garantonin imunitet të gjithë refugjatëve që do të largoheshin nga ambasadat e huaja, si dhe pajisja e tyre me pasaporta; që të lejoheshin qytetarët të gëzonin plotësisht të drejtat në Deklaratën përfundimtare të Helsinkit; në veçanti të drejtat e pakicave; vendosjen e një demokracie pluraliste për të favorizuar reformat ekonomike; të jepnin sa më parë pëlqimin e tyre për vendosjen e një demokracie pluraliste me qëllim që të favorizohen*

¹³⁹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1085, f.82, Mbi disa veprime të MPJ për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Komunitetin Evropian (TPE)

¹³⁹⁹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1086, f. Vlerësim për marrëdhëniet me TPE

¹⁴⁰⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1085, f.82, Mbi disa veprime të MPJ për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Komunitetin Evropian (TPE)

¹⁴⁰¹ Po aty, f.10, Radiogramë nga Parisi, nr.997, datë, 9.6.1990

¹⁴⁰² Po aty, f.10

¹⁴⁰³ Po aty, f.101, Njoftim ambasadës në Paris për letrën dërguar Zhak Delor-it

¹⁴⁰⁴ AMEPJ, Fondi MPJ, Viti 1990, D.1086, f.62, Rezoluta e Parlamentit evropian për ngjarjet ambasade, 12.7.1990

reformat ekonomike tashmë të propozuara”, si dhe ftoheshin “..ministrat e Jashtëm të mbledhur në kuadrin e bashkëpunimit politik evropian për të bërë ç’është e mundur pranë qeverisë shqiptare në mënyrë që ajo të anagazhohet në zgjidhjen paqësore të krizës së tanishme.”¹⁴⁰⁵

Me sa duket ndryshimet në legjislacion si e drejta e qytetarit për të t’u pajisur me pasaportë për udhëtime jashtë shtetit, me dekretin e posaçëm të KM në 12 qershor 1990.¹⁴⁰⁶ nuk e kishin lehtësuar gjendjen në vend. Veprimet praktike që u bënë me ambasadat dhe ndryshimet në legjislacionin, së bashku me dekretet përkatëse, duhet të krijojnë bindjen dhe të hidhnin poshtë çdo pretekst për ndryshime më të thelluara në rrugën e demokracisë. Ngjarja e ambasadave e vështirësoi më shumë situatën. Pas ngjarjeve të korrikut në ambasadat e huaja në Tiranë, nga disa vende të KE ndërprehen shumë aktivitete në drejtim të shqipërisë dhe ambasadat e RFGJ dhe Francës dhe pjesërisht ajo e Italisë u mbyllën për arsye teknike e sanitare.¹⁴⁰⁷ Kjo u konsiderua nga qeveria shqiptare ndaj saj si presion i hapur i Evropës për zhgjerimin dhe thellimin e reformave demokratizuese në vend.

Pas ngjarjes së korrikut 1990, autoritetet zyrtare të vendeve të TPE, si: MPJ të RFGJ Gensher, MPJ të Italisë De Mikelis, Presidenti i Francës F.Mitterrand bënë deklaratë të ashpra ndaj regjimit. Çështja e Shqipërisë dhe ngjarjet e korrikut u diskutuan në mbledhjen ministeriale të bashkëpunimit politik evropian të 16 korrikut. Në këtë kuadër ministrat e konsideruan oportune dërgimin në Shqipëri të treshes së TPE-së së drejtorëve politikë nga tre vende të TPE në Tiranë.¹⁴⁰⁸ Kërkesa për të shqyrtuar procesin e reformave të brendshme si kusht paraprak për vendosjen e marrëdhënieve me TPE dhe pjesëmarrjen e Shqipërisë në KSBE u konsiderua nga qeveria shqiptare si një presion i hapur ndaj saj. Megjithatë duke marrë parasysh interesat dhe rolin e TPE-së në procesin e KSBE-së vendosën që trojka të pranohej. Më 18 gusht qeveria shqiptare pranoi që Trojka të vizitonte Shqipërinë.

Më 20 shtator 1990 tre drejtorë politikë të ministrave të Punëve të Jashtme të Italisë (kryetar i grupit), Irlandës dhe Luksemburgut, të shoqëruar nga dy funksionarë të KE vizituan vetëm disa orë Shqipërinë. Një “trojkë” e tillë ishte dërguar më parë edhe në Rumani.¹⁴⁰⁹ Trojka në vizitën e saj “*vol d’oiseau*” zhvilloi bisedime me zëvendësministrin Sokrat Plaka, që kryesonte grupin shqiptar, MPJ Reis Malile dhe këshilltarin politik të Presidentit të Republikës Sofokli Lazri.

Delegacioni gjatë vizitës shprehu se KEE kishte ndjekur me interesim zhvillimet e Shqipërisë si: pjesëmarrjen si vëzhgues në KSBE, deklaratën e saj të 15 shtatorit për pranimin e dokumenteve të KSBE-së dhe angazhimin për zbatimin e tyre; propozimin për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me KEE, zgjerimin e marrëdhënieve me botën e jashtme dhe se në tetor do të ishte mikëpritëse e mbledhjes ballkanike. Procesin e demokratizimit, ligjin për pasaportat, rivendosjen e Ministrisë së Drejtësisë, të insitutit të rehabilitimit, etj. Por, këto ndryshime sipas trojkës ishte mbajtur shënim, por ishin të pamjaftueshme.¹⁴¹⁰

Në Shqipëri theksuan ata “*ka kufizime për dhënien e pasaportave për pjesëtarët e familjeve të atyre që kanë ikur jashtë shtetit, ka internime për familjet e personave që janë larguar, nuk*

¹⁴⁰⁵ Po aty, f.63

¹⁴⁰⁶ AQSH, Fondi 490, V.1990, D.113, f.4 Vendim i KM për lëshimin e pasaportat

¹⁴⁰⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1086, f.171, Vizita e delegacionit të KEE

¹⁴⁰⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1088, f.6, kërkesa e KE për të dërguar Trojkën e KE në Shqipëri

¹⁴⁰⁹ <http://punetejashtme.gov.al/vendosja-e-marredhenieve-diplomatike-me-komunitetin-ekonomik-evropian-20-qershor-1991/> klikuar për herë të fundit më 10/10/2019, ora 9:51

¹⁴¹⁰ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1086, f.171, Vizita e delegacionit të KE

lejohej bashkimi i familjeve, nuk lejohej praktikimi i fesë, ndryshohen emrat e minoritarëve grekë.”¹⁴¹¹ Sipas tyre këto kufizime cënonin shportën e tretë me çështjet humanitare të Helsinkit si moslejimi i praktikimit të fesë, lirinë e shkëmbimit të informacionit, lirinë e shtypit etj. Duke dhënë më tej raste konkrete të dënimeve dhe interenimeve në Shqipëri, ata theksuan se vendosja e marrëdhënieve të Shqipërisë me KEE varej më shumë nga elementë politikë. Në këtë situatë përfaqësuesit e KEE vendosën si kusht se “*duhej një progres më i shpejtë në drejtim të demokratizimit të vendit, sidomos për të drejtat e njeriut. Ata theksuan se në bazë të një vendimi të kohëve të fundit, çështja e të drejtave të njeriut ishte drejtpërdrejtë e lidhur me marrëdhëniet me TPE-në.*”¹⁴¹²

Një faktor tjetër i rëndësishëm për vendosjen e marrëdhënieve me KEE ishte vendosja e marrëdhënieve të mira diplomatike të Shqipërisë me 12 anëtarët e TPE.”¹⁴¹³ Ndërkohë rezultonte që Shqipëria nuk kishte vendosur akoma marrëdhënie diplomatike me Anglinë dhe Irlandën. Në mbyllje të takimit trojka sugjeroi që pala shqiptare mund të dërgonte në Bruksel një grup ekspertësh për t’u njohur me KEE e për të biseduar mbi mundësitë e bashkëpunimit.¹⁴¹⁴

Reis Malile, më 21 nëntor 1990, zhvilloi një takim në Paris me kryetarin e Komitetit Ekzekutiv të KE Delors, lidhur me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike Delors u shpreh se kjo këkesë ishte kompetencë e Këshillit të Ministrave të Jashtëm, por ai do të interesohej që çështja të trajtohej në një nga mbledhjet e afërta të këtij Këshillit. Për këtë Malile bisedoi edhe me MPJ të Italisë De Mikelis, i cili premtoi që propozimi shqiptar të përfshihej në rendin e ditës në mbledhjen e MPJ të Komunitetit, të datës 4 dhjetor 1990.¹⁴¹⁵

Anëtar i Parlamentit European, Alekxandre Langer, më 15 shtator, me anë të një letre drejtuar ambasadës në Paris bën të ditur se ai ishte i ngarkuar nga Komisioni Politik i këtij parlamenti që të përgatiste një raport për Shqipërinë dhe marrëdhëniet e saj me Komunitetin Evropian. Për këtë ai kërkoi informacione dhe dokumentacion mbi pikëpamjet e qeverisë shqiptare për Komunitetin European dhe marrëdhëniet me të. Alexandër Langerit iu dërguan aktet e legjislacionit shqiptar të ndryshuara në fushën e bashkëpunimit me jashtë me dekret të Kuvendit Popullor, më 8.3 1990, në të cilën ishin përcaktuar edhe ndryshime të tjera.¹⁴¹⁶ Sipas legjislacionit MTrJ dhe ndërmarrjeve të saj kishin të drejtë për marrëdhënie të drejtpërdrejta në organet e shteteve të tjera, ashtu edhe të gjitha ministrinë, institucionet dhe organizatat e tjerë kishin të drejtë që me pëlqim të MPJ ose në zbatim të traktateve ndërkombëtare të përfunduara prej tyre të mbanin marrëdhënie të drejtpërdrejta me ministrinë ose organizatat përkatëse të shteteve të tjera. Në të njëjtën kohë eurodeputeti iu dërgua dhe një përmbledhje e qëndrimeve zyrtare ndaj Komunitetit European.¹⁴¹⁷

Më 30 gusht 1990, ambasada në Romë njoftoi se eurodeputeti italian, Langer, me qendër në Bruksel, ishte ngarkuar nga Parlamenti European të bënte një vizitë në Shqipëri me qëllim përpunimin e informacioneve mbi ecurinë e proceseve demokratizuese në Shqipëri. Tirana zyrtare e interesuar për anëtarësimin e saj në TPE, pranoi menjëherë ftesën. Më 11-17 dhjetor

¹⁴¹¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1088, f.60-61, Informacion mbi vizitën e Trojkës në Shqipëri

¹⁴¹² Po aty,

¹⁴¹³ Po aty, f.62

¹⁴¹⁴ Po aty, f.177

¹⁴¹⁵ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1087, f.55, Marrëdhëniet me Komunitetin European

¹⁴¹⁶ AQSH, Fondi 490, Këshilli i Ministrave, D.22, f.180, Udhëzim i KM “Për marrëdhëniet e organeve shtetërore të RPSSH me organet e shteteve të tjera.

¹⁴¹⁷ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1087, f.55, Marrëdhëniet me Komunitetin European

1990, deputeti Alexandër Langer, anëtar i Komisionit të Punëve Politike të Parlamentit Evropian i shoqëruar nga Martine Chariot-Schneider, administratore e përgjithshme e çështjeve politike dhe institucionale të Parlamentit Evropian, dhe studiuesi Michele Colofato vizituan Shqipërinë.¹⁴¹⁸

Gjatë vizitës së tij, Langer dhe personat që e shoqëruan atë zhvilluan takime me zyrtarë të lartë të MPJ, me kryetarin e Gjykatës së Lartë, me anëtarë të Kuvendit Popullor, me përfaqësues të shtypit, u takuan dy herë me komisionin nismëtarë për krijimin e Partisë demokratike dhe morën kontakte spontane me studentë, punëtorë, qytetarë, përfaqësues të klerit (Shkodër) etj. Ky delegacion ishte i pranishëm në bisedën e Ramiz Alisë me studentët që u zhvillua në qytetin student, ashtu edhe në mitingun e madh që u organizua këtu për shpalljen e programit të Partisë Demokratike.

Komunikata e shtypit e eurodeputetit Langer më 19.12 1990 ishte pozitive. Ai i vlerësoi ndryshimet dhe demokratizim nga poshtë në Shqipëri. *“Të gjithë në Shqipëri- thotë ai - qeveri dhe opozitë vështrojnë nga Evropa e duan të dalin nga izolimi; presidenti Alia, disi si Gorbaçovi, duhet të udhëheqë akoma për një farë kohe shtetin dhe të tentojë fillimin e një tranzicioni sa më pak traumatik të jetë e mundur, nga forca e lëvizjeve të reja dhe nga pjesmarrja aktive e solidarë e pjesës tjetër të Europës (mbi të gjitha Perëndimore e Komunitare). Tashmë është e qartë pluralizmi ekziston në Shqipëri në realitetin shoqëror dhe kulturor të vendit dhe tani duhet të legalizohet e garantohet nëpërmjet institucioneve politike të përshtatshme.”*¹⁴¹⁹ Ai la porosi që qeveria dhe lëvizjet e reja të kërkonin unanimisht integrimin e Shqipërisë në KSBE, dhe jo vetëm si vëzhgues, dhe hapjen e marrëdhënieve zyrtare midis komunitetit Evropian dhe Shqipërisë.¹⁴²⁰

Më 21 janar 1991, Reis Malile i dërgoi një letër kryetarit të Komitetit Ekzekutiv të KE Jacques Delors, në të cilën e njoftonte që delegacioni i vogël prej 3 personash sipas porosisë së lënë nga Trojka, do të shkonin në Bruksel, nga datat 9-15 shkurt 1991, për t’u njohur me KE e për të biseduar mbi mundësitë e bashkëpunimit.¹⁴²¹

Më 18 shkurt 1991 u zhvilluan në Bruksel bisedimet midis delegacionit të MPJ të Shqipërisë kryesuar nga drejtori i Bashkëpunimit shumëpalësh në MPJ, Petraq Pojani, dhe atij të Komisionit të Komunitetit Evropian. Gjatë bisedimeve u diskutua për modalitetet e vendosjes së marrëdhënieve diplomatike si edhe për format e bashkëpunimit midis tyre në fushën ekonomike, tregtare, etj. Delegacioni i Komisionit të KE vlerësoi pozitivisht procesin e reformave politike dhe ekonomike që po zhvilloheshin në Shqipëri. Më pas të dyja palët ranë dakord të përshpejtonin procedurat e nevojshme për përfundimin e marrëveshjeve përkatëse dhe fillimin e konkretizimit të marrëdhënieve.¹⁴²²

Ky grup ekspertësh, më 18.2.1990, njoftoi MPJ, se lidhur me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me KEE duhet të bëhej një letër tjetër vetëm për këtë çështje, me të cilën do të kërkohej agreementi për ambasadorin. Klima politike gjatë bisedimeve u konsiderua e favorshme, por mbetej referenca për zhvillimet demokratike të zgjedhjeve, pjesmarrja e vëzhguesve nga Parlamenti evropian dhe përshpejtimin i vendosjes së marrëdhënieve

¹⁴¹⁸ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1990, D.1087, f.58, Informacion mbi vizitën e Alexandër Langer

¹⁴¹⁹ Po aty, f.98-99, Komunikat shtypi -A Langer në kthim nga Shqipëria, 19.12.1990

¹⁴²⁰ Po aty,

¹⁴²¹ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1492, f.1, Letra e Reis Maliles dërguar Jacque Delor

¹⁴²² AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1492, f.15 Mbi bisedimet në Bruksel me Komisionin e Komunitetit Evropian shkurt 1991

diplomatiqe me Anglinë e cila konsiderohej e rëndësishme për gjithë marrëdhëniet me Komunitetin.¹⁴²³ Sipas porosisë së grupit të ekspertëve shqiptar, Malile, më 20 shkurt 1991, dërgoiedhe njëherë nëpërmjet një note Komisionin të Komunitetit Evropian në Bruksel, dëshirën e qeverisë shqiptare për anëtarësimin e Shqipërisë në KEE.¹⁴²⁴

Më datën 21 shkurt 1991, në mbledhjen plenare të Parlamentit Evropian, në Strasbug, u mor në shqyrtim raporti i Komisionit Politik dhe i Komisionit për Marrëdhëniet Ekonomike me Jashtë, lidhur me Marrëdhëniet midis Komunitetit Evropian dhe Shqipërisë. Në bazë të këtij raporti dhe të diskutimeve që u zhvilluan në këtë seancë plenare, Parlamenti Evropian aprovoi projektrezolutën për Shqipërinë, ku ndër të tjera thuhej *“Komisioni Politik shpreh mbështetjen e tij në proceset e demokratizimit të jetës shoqërore në Shqipëri dhe fton qeveritë e vendeve pjesëmarrëse në KSBE e veçanërisht ato të TPE që të pranojnë kërkesën shqiptare për aderim në Konferencë.”*¹⁴²⁵

Këshilli dhe komisioni shqyrtuan vendosjen e marrëdhënieve ndërmjet TPE dhe Shqipërisë në fushën politike, ekonomike dhe tregtare si dhe në sektorët e kulturës, shkencës e teknikës, duke i konkretizuar me marrëveshje bashkëpunimi ekonomik e tregtar sapo të jepen garancitë politike për të drejtat e njeriut, lirisë së fesë, pluralizmit politik dhe respektimin e pakicave kombëtare. Në punimet e këtij sesiioni plenar të Parlamentit Evropian ishte i pranishëm ambasadori në Romë Dashnor Dervishi.¹⁴²⁶

Më 11 mars 1991 Drejtoria e Përgjithshme e Marrëdhënieve me Jashtë në Bruksel shpreh se kërkesa e qeverisë shqiptare do t'i paraqitej për sa më shpejt Komisionit dhe Këshillit të Komuniteteve Evropiane dhe se Drejtoria e Përgjithshme e Marrëdhënieve me Jashtë do të lajmëronte qeverinë shiptare sapo vendimi të merrej.¹⁴²⁷

Me 20 qershor, Drejtoria e Përgjithshme e marrëdhënieve me Jashtë e Komisionit të Komunitetit Evropian njoftoi MPJ e Shqipërisë se *“..Komisioni dhe Këshilli i Komunitetit Evropian i kishin dhënë një zgjidhje të favorshme kërkesës së qeverisë së Republikës së Shqipërisë për të vendosur marrëdhënie diplomatike me Komunitetin Evropian.”*¹⁴²⁸ Gjithashtu me këtë njoftim u kërkuar dhe informacion për kryetarin e Misionit, që Qeveria shqiptare do të propozonte për të akredituar pranë Komunitetit Evropian.

Në korrik 1991, MPJ dhe Ministria e Lidhjeve Ekonomike me Jashtë filluan të ngrenë sektorë apo bërthamat e posaçme për marrëdhëniet me KEE. Në shtator 1991 dërgohet në Bruksel, si shef Misioni i të Republikës së Shqipërisë, pranë KEE Petraq Pojani, drejtor i Bashkëpunimit shumëpalësh në MPJ, i cili i dorëzoi kredecencialet Presidentit të Komisionit në janar 1992. Me 16 janar 1992 mbërrin në Shqipëri Antonio Marchini Camia, si i dërguar i përkohshëm i KEE-se në Shqipëri. Ai kishte edhe funksionet e Këshilltarit të Lartë pranë qeverisë shqiptare e koordinator për problemet ekonomike midis Shqipërisë dhe KEE.¹⁴²⁹

Pranimi në KSBE dhe TPE finalizon përpjekjet e qeverisë shqiptare të kohës për hapjen e Shqipërisë dhe fillimin e rrugës së gjatë drejt integritit të mëtejshëm euroatlantik.

¹⁴²³ AMEPJ, Fondi MPJ, V.1991, D.1492, f.19, Informacion për bisedimet në Komisionin e Komunitetit Evropian

¹⁴²⁴ Po aty,

¹⁴²⁵ Po aty, f.23

¹⁴²⁶ Po aty,

¹⁴²⁷ Po aty, f.34

¹⁴²⁸ Po aty, f.46

¹⁴²⁹ <http://punetejashtme.gov.al/vendosja-e-marredhenieve-diplomatike-me-komunitetin-ekonomik-evropian-20-qershor-1991/> klikuar për herë të fundit më 10/10/2019, ora 22:45

PËRFUNDIME

Shteti i vogël shqiptar i pozicionuar në një rajon me një peshë të madhe gjeostrategjike, aty ku përplaseshin interesat e dy Blloqeve të Luftës së Ftohtë, pas orientimit pragmatist të aleatit të saj të madh Kinës Komuniste drejt Perëndimit dhe SHBA së, zgjodhi rrugën e vetizolimit nga Lindja dhe Perëndimi. Akti i 29 korrikut 1978, shënoi tensionimin e skajshëm të marrëdhënieve të shtetit komunist shqiptar nga partneri i fundit gjigand komunist. Ky akt shënoi fillimin e një faze të re të politikës së jashtme të shtetit shqiptar, e njohur me termin vetizolim. Vetizolimi nga Lindja dhe Perëndimi në kushtet e Luftës së Ftohtë, ishte një hap unik dhe i vështirë, për këtë arsye, Enver Hoxha hartoi fillimisht teorinë e tij dogmatike, që historia e kishte ngarkuar udhëheqjen shqiptare, me një mision të madh, atë të shpëtimit të komunizmit si sistem. Me delirin e madhështisë, Hoxha u përpoq të krijonte brenda e jashtë vendit mitin e udhëheqësit të vetëm komunist të stilit stalinist në botë dhe gjithashtu, që Shqipëria ishte vendi i vetëm në botë që ndiqte me fanatizëm marksizëm leninizmin e vërtetë.

Vetizolimi u projektua me Kushtetutën e vitit 1976, e cila ndaloi dhënien e koncesioneve, krijimin e shoqërive të huaja dhe marrjen e kredive duke vështirësuar kështu çdo hapësirë të bashkëpunimit të ndërsjelltë ekonomik të Shqipërisë në marrëdhëniet ndërkombëtare. Këto marrëdhënie, të cilat bazoheshin vetëm në shkëmbimet tregtare me vendet e tjera, nuk e ndihmuan ekonominë shqiptare, eksportet e të cilës rrallherë i përgjigjeshin në sasi e cilësi mallrave të importit që vinin në Shqipëri. Parimi i mbështetjes në “forcat tona” justifikoi izolimin e plotë të vendit, por në të njejtën kohë e zhyti vendin në një kolaps ekonomik. Kongreset 7-të dhe 8-të të PPSH-së legjitimuan parimet e formulara nga Hoxha, të cilat ishin të ngurta dhe të pakthyeshme dhe i jepnin atij dhe më pas pasuesit të tij Alisë, fuqinë të përqëndronin në mënyrë autokratike të drejtën e ndërmarrjes së vendimeve në politikën e jashtme. Hoxha nuk mori asnjëherë në konsideratë mendimin e specialistëve të politikës së jashtme dhe as të specialistëve të sektorëve të rëndësishëm të ekonomisë. Direktivat e tij ishin ligj i pakthyeshëm për Byronë Politike, Këshillin e Ministrave, Komitetin Qëndror, ministrat, ambasadorët dhe përfaqësuesit diplomatik të regjimit komunist.

Politika e jashtme e shtetit komunist shqiptar ishte produkt edhe i logjikës gjeopolitike të Luftës së Ftohtë. Pozicioni gjeostrategjik midis dy blloqeve politike ushtarake dhe qëndrimi i saj, jashtë tyre, e ndihmoi udhëheqjen shqiptare të ndiqte politikën e saj të pavarur të vetizolimit. Ky kontekst ndihmoi regjimin të mbijetonte duke lehtësuar Enver Hoxhën të hartonte dhe të aplikonte një politikë të jashtme në shërbim të interesave personale. Pas prishjes me Kinën ekzistonin një sërë faktorësh si: vdekja e Hoxhës, i cilësuar si autori i prishjes së marrëdhënieve me BRSS, pasiguria rreth kufijve, gjendja e brendshme e rënduar ekonomike, apo situata e përgjithshme në Ballkan, të cilat mund të favorizoni, riafrimin ndërmjet Shqipërisë dhe Bashkimit Sovjetik. Për këto arsye Fuqitë Perëndimore dhe SHBA përmes kanaleve të ndryshme diplomatike, kërkuan përmirësimin dhe normalizimin e marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë. Regjimi komunist refuzoi propozimet e tyre duke shpallur qëndrimin e saj “Shqipëria as në Lindje as në Perëndim”. SHBA dhe Perëndimi pasi u siguruan që Shqipëria do të mbante larg Adriatikut ndikimin sovjetik, qëndruan në rolin e vëzhguesit nga larg, veçanërisht deri në mesin e viteve '80, pa ushtruar presion ndaj udhëheqësve të saj. Me politikën e jashtme të vetizolimit, regjim vazhdoi ekzistencën e tij në kornizat e ngurta të ideologjisë, jashtë blloqeve politike, jashtë aleancave dhe pa bashkëpunim shumëpalëshe ndërkombëtar dhe rajonal. Me vdekjen e Enver Hoxhës dhe shtrëngimit të darës ekonomike në

vend, udhëheqja komuniste pavarësisht konfirmimit të parimit të vazhdimësisë, filloi një hapje të kontrolluar me shtete si RFGJ, marrëdhëniet diplomatike me të cilën ishte penguar nga probleme të pazgjidhura nga LIIB, ndërsa me shtetet e tjera perëndimore si Anglia intensifikoi bisedimet për gjetjen e zgjidhjeve të problemeve midis tyre. Njëkohësisht u hodh vështrimi tek njohja e pjesëmarrja në organizata ndërkombëtare, që tashmë ishin një realitet evropian, brenda të cilës vepronin të gjitha shtetet perëndimore dhe jo vetëm ato të cilat kishte ose synonte të kishte marrëdhënie.

Vetizolimi, përfaqësoi vendimarrjen dhe sjelljen e udhëheqjes shqiptare në marrëdhëniet ndërkombëtare, me synim në fakt të mbrojtjes së pushtetit komunist në vend, pavarësisht se në të gjitha rastet u deklarua si politika e ruajtjes së sovranitetit të Shqipërisë. Si e tillë diplomacia shqiptare refuzoi pjesëmarrjen e saj në bashkëpunime ndërkombëtare, ajo u përfshi vetëm në disa procese negociimi me Fuqitë e Mëdha të Evropës, RFGJ dhe Anglinë, gjithmonë për arsye të interesave të saj, të cilat u karakterizuan nga nuanca të forta ideologjike, doktrinare dhe aspak në frymën e kompromisit, frymë kjo që do të kishte kontribuar në përmirësimin e interesave të përgjithshme kombëtare. Interesat për ruajtjen e pushtetit u mbështollën me petkun e interesave kombëtare, dhe kjo jo vetëm që nuk është diplomaci, por demagogji e kulluar.

Fillimi i viteve '80 e gjeti Shqipërinë, jo vetëm pa mbështetje të qenësishme politike, ekonomike dhe ushtarake të ndonjë fuqie apo shteti potencial, por gjithashtu me probleme të mëdha në ekonominë e saj. Ndërprerja e ndihmave nga Kina dhe politikat e brendshme, të cilat kufizuan iniciativën e lirë, ishin arsye të krizës së rëndë ekonomike të Shqipërisë. Treguesit e rënies ekonomike kishin filluar që nga viti 1975, por me ndërprerjen e ndihmave ekonomike, treguesit e krizës së ekonomisë shqiptare ishin alarmante. Në kushtet e vështirësive ekonomike në vend, Shqipërisë i duheshin valutë dhe tregje, për këtë arsye, pas vitit 1981, pati përpjekje nga politika e jashtme në gjetjen e tregjeve të reja dhe forcimin e atyre ekzistente, në Evropën perëndimore dhe lindore, me fqinjët dhe për më tepër në tregjet në Afrikë, Amerikën Latine, Lindjen e Mesme dhe më pak në Azi. Në këto kushte e vetmja dritare që e lidhte Shqipërinë me botën e jashtme ishte tregtia dhe marrëdhëniet kulturore të kufizuara propagandistike.

Vitet në '78-'91 ishin vite ku diplomacia shqiptare do të përpëlitej për realizimin e detyrës së saj gjysmake në gjetjen e tregjeve dhe rritjen e propagandës ideologjike të shtetit të vetëm socialist. Komisioni i Përhershëm i Punëve të Jashtme, Ministria e Punëve të Jashtme, Ministria e Tregtisë së Jashtme, dhe përfaqësitë në Vjenë, Paris, Romë, Beograd, Stokholm etj. mbajtën peshën më të madhe në sigurimin dhe gjetjen e tregjeve. Si rezultat i kësaj politike shteti shqiptar zgjeroi në mënyrë sistematike partnerët tregtar, pa marrë parasysh sistemet e tyre politike (me përjashtim të BS dhe SHBA). Si rezultat i kësaj politike deri në vitin 1981 u vendosën marrëdhënie diplomatike me një numër në rritje vendesh, kryesisht vende të Botës së Tretë që kishin dalë nga sistemi kolonial. Në vitin 1981 Shqipëria kishte vendosur marrëdhënie diplomatike me 95 shtete ndërkohë që në 1976 ajo kishte marrëdhënie vetëm me 76 shtete.

Marrëdhëniet ndërshtetërore diplomatike të Shqipërisë në vitet e vetëizolimit janë kryesisht dypalëshe dhe në shumicën e rasteve janë të kufizuara. Ndërsa diplomacia shumëpalëshe e Shqipërisë kufizohet vetëm në përfaqësimin e Shqipërisë në OKB. Përfshirja e Shqipërisë në bashkëpunimet politike rajonale pengohet nga qëndrimi i qeverisë, e cila theksonte se pa zgjidhur problemet dypalëshe nuk ka bashkëpunim rajonal. Në tërësinë e marrëdhënieve ndërkombëtare të Shqipërisë në vitet 1978-1991, marrëdhëniet me vendet fqinje zënë një vend të rëndësishëm. Shqipëria e pozicionuar në Ballkan, në rajonin më delikat në Evropë, me shtete

me përkatësi në blloqe të ndryshme ushtarake dhe ekonomike, me forma të ndryshme dhe me shkallë të ndryshme zhvillimi, ku pas Luftës së Dytë Bortërore ndërjegja nacionale provoi se ishte më e fortë se çdo ideologji, e detyroi qeverinë shqiptare të ndërmernte një politikë të jashtme të ekuilibruar dhe me rritje të ngadaltë të kontakteve diplomatike. Regjimit në kushtet e tilla i interesonte, paqja dhe stabiliteti në rajon. Ndjekja e një politike aktive në drejtim të vendeve fqinje përbënte një drejtim të rëndësishëm të aktivitetit diplomatik, për vetë faktin se zhvillimet politike në këto vende reflektoheshin në një mënyrë apo në një tjetër edhe në marrëdhëniet me Shqipërinë e për rrjedhojë influenconin edhe në situatën e vështirë që po kalonte vendi.

Pavarësisht prioritetit që kishin fqinjët për udhëheqjen shqiptare marrëdhëniet me fqinjët gjatë harku kohor 1978-1985 ishin kryesisht marrëdhënie ekonomike-tregtare. Personalitetet politike shtetërore të Shqipërisë, deri në v.1984, nuk realizuan asnjë shkëmbim dhe kontakt diplomatik. Shtypi, radio - televizioni dhe korridoret diplomatike ishin kanalet e vetme të përcjelljes së mesazheve diplomatike midis vendeve.

Për sigurinë e Shqipërisë marrëdhëniet me Jugosllavinë kishin rëndësi për udhëheqjen shqiptare. Ekzistenca e Jugosllavisë, jashtë blloqeve politike të Luftës së Ftohtë mundësonte sigurinë në rajon. Por situata e paqëndrueshme politike në Jugosllavi me revoltat në Kosovë dhe territore të tjera të saj, krijuan mundësinë e ndërhyrjes sovjetike në Jugosllavi. Për këtë arsye interesi i Shqipërisë në politikën e vazhdimësisë ishte normalizimi i marrëdhënieve me Jugosllavinë dhe zgjerimi i bashkëpunimit në të gjitha fushat. Marrëdhëniet e mira me Jugosllavinë, patën rëndësi të veçantë edhe për faktin se Jugosllavia ishte vendi me të cilin Shqipëria kishte tre të katërtat e kufirit dhe vendi nëpër territorin e të cilit, kalonte gati tërë eksport-importi që realizohej me anë të transportit automobilistik me Evropë dhe së fundi sepse në Jugosllavi jetonin mbi dy milionë e gjysëm shqiptarë.

Me Jugosllavinë marrëdhëniet shpesh kalonin në situata tensioni për shkak politikave antishqiptare të qarqeve serbe ndaj Kosovës. Ky problem nuk u zgjidh asnjëherë nga qeveria shqiptare e kohës në frymën e bashkëpunimit të vazhdueshëm. Sa më tepër rritej propaganda antishqiptare e qarqeve jugosllave aq më shumë rritej propaganda në mbrojtje të Kosovës nga qeveria shqiptare. Tirana zyrtare nuk ndërmori një veprimtari diplomatike graduale dhe të kujdesshme në zgjidhje të çështjes së Kosovës. Politika që ndoqi ajo në marrëdhëniet me Jugosllavinë në lidhje me Kosovën ishte politikë partiake, jo largëpamëse, në mbrojtje vetëm të interesave të saj. Asnjëherë nuk u projektua një politikë e re, politikë afrimi pa hatërmbetje, pa ngritje të toneve propaganduese dhe në frymën dialogut politik. Pavarësisht propagandës antijugosllave në mbrojtje të të drejtave kombëtare e të shqiptarëve në Kosovë e vise, regjimi komunist asnjëherë nuk kërkoi bashkimin e Shqipërisë me Kosovën. Kosova shpesh vihej në dilemë nëse duhej mbrojtur apo e kundërta, dhe arsyeja pse duhej mbrojtur ishte në të mirë të stabilitetit në rajon dhe si e tillë në funksion të vetë regjimit. Me rritjen e presioneve ndërkombëtare dhe në situatën e acaruar në Jugosllavi, qeveria shqiptare rriti propagandën duke trumbetuar nacionalizmin dhe mbrojtjen e interesave kombëtare në marrëdhëniet ndërkombëtare në mënyrë që të shmangte vemëndjen nga problemet e rënduara brenda vendit. Tipar ky i regjimeve totalitare ku nacionalizmi dhe komunizmi miksohen në dogmën totalitare. Të drejtat e shqiptarëve në Kosovë, në vitet 1989-1991, u bënë një nga refrenet më të sinkronizuara të udhëheqjes shqiptare. Shpesh të krijohet përshtypja që mbrojtja e të drejtave të shqiptarëve të Kosovës nga qeveria shqiptare, kishte si qëllim mbrojtjen e imazhit të qeverisë shqiptare, e cila ishte vendosur para presioneve të ndërkombëtarëve për respektimin e të

drejtave të njeriut dhe të minoriteteve në Shqipëri. Propaganda dhe jehona që iu bë çështjes së Kosovës i ngjante një lojë pinpongu në fushën e të drejtave të njeriut.

Në kushtet kur marrëdhëniet me Jugosllavinë ishin acaruar ndjeshëm, nën mesataren e zhvillimit normal, udhëheqja neutralizoi veprimtaritë negative jugosllave, duke treguar kujdes në marrëdhëniet me Greqinë, Italinë dhe Turqinë. Me Greqinë marrëdhëniet ishin të kujdesshme për shkak të antarësimit të saj në NATO, dhe marrëdhënieve të mira të saj me SHBA. Marrëdhëniet me Greqinë deri në 1984 ishin të kufizuar edhe për shkak të problemeve të trashëguara, si “Ligji i luftës”, varrezat e ushtarëve greke etj. të cilat vështirësoheshin herë pas here edhe nga veprimtaria e qarqeve “shoviniste” të Vorio Epirit. Për herë të parë në rrugë zyrtare pas vendosjes së marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve (1971), në vitin 1979 qeveria shqiptare ngriti ndaj qeverisë greke çështjen e ligjit mbi “gjendjen e luftës.”

Që nga vizita e ministrit të Jashtëm grek Karolios Papuliasit në Shqipëri, dhjetor 1984, marrëdhëniet midis dy vendeve hynë në rrugën e zhvillimit pozitiv. Përmirësimi i të gjitha aktiviteteve politike, ekonomike-tregtare, u finalizuan më 28 gusht 1987, kur nën kryesinë e kryeministrit grek, Andrea Papandreu, Këshilli i Ministrave, vendosi abrogimin e ligjit grek Nr.2636, datë 10 nëntor 1940, të “gjendjes së luftës” me Shqipërinë. Greqia hoqi zyrtarisht gjendjen e saj të luftës me Shqipërinë, e cila ishte në fuqi që nga Lufta e Dytë Botërore. Vendimi u mor me anë të një akti të kabinetit qeveritar i cili vendosi që Shqipëria nuk do të ishte më një shtet “armik”. Duhet theksuar se ky ishte një akt i KM dhe jo një projektligj i dalë nga parlamenti as edhe një dekret presidencial i nëshkruar nga Presidenti i Republikës së Greqisë. Ky projektligj ndodhej në sirtaret e MPJ greke që nga viti 1980. Vendosja e mirëbesimit të plotë me Shqipërinë, ishte e vetmja rrugë që do të siguronte kontaktet dhe komunikimin e Greqisë edhe me minoritetin grek në Shqipëri si dhe marrëdhënie të qëndrueshme e të vazhdueshme të bashkëpunimit me këtë vend, me të gjitha rrjedhojat pozitive që do të kishte për stabilitetin dhe sigurimin në Ballkan. Dhënia fund e kësaj gjendjeje do të kontribuonte për forcimin e mëtejshëm të marrëdhënieve midis dy vendeve për zgjerimin e bashkëpunimit midis tyre.

Diplomacia shqiptare e përshëndeti këtë vendim, por u tregua e vëmendshme ndaj zhvillimeve të marrëdhënieve të Greqisë me SHBA-s, në mënyrë të veçantë problemin e bazave, me NATO-n, TPE-në, me Bullgarinë, me Jugosllavinë, me Izraelin, marrëdhëniet e Greqisë me BS. U ndoq gjithashtu fushata e zgjedhjeve, tendencat e partive kryesore të gjitha elementët që ndikonin në politikën me Shqipërinë, zhvillimet në forcat vorioepirote etj. Ky hap, ndihmoi në zhvillimin dhe zgjerimin e marrëdhënieve më të mira midis dy vendeve fqinje. Menjëherë pas këtij vendimi u çelën prespektiva për shtimin e vizitave, shkëmbimeve tregtare, kontakteve më të shpeshta midis të afërmëve etj. Atmosferës miqësore dhe arritjeve në marrëdhëniet midis dy vendeve iu dha më tej nxitje shkëmbimit të personaliteteve dhe delegacioneve të ndryshme.

Akti i qeverisë greke ishte një shembull konkret që i tregoi qeverisë shqiptare se nuk kishte tjetër vijë alternative për marrëdhëniet e mira dhe miqësore midis dy vendeve dhe dy popujve se ato të dialogut dhe të mirëkuptimit të cilat çojnë në marrëdhënie të vazhdueshme e të qëndrueshme bashkëpunimi. Pavarësisht modelit pozitiv të qeverisë greke në mbrojtje të interesave të minoritetit të saj jashtë trojeve të saj, qeveria shqiptare nuk mori asnjë inisiativë në lidhje me minoritetin shqiptar në Greqi. Në asnjë dokument të MPJ të shfletuar nuk gjendet e dokumentuar një kërkesë nga pala shqiptare në lidhje me të drejtat e minoritetit shqiptar në

territorin grek. Kjo dëshmon për problematikën e madhe të diplomacisë shqiptare e cila nuk ishte në asnjë moment në shërbim të interesave kombëtare.

Në situatatën e tensionit në pjesën jugore të Ballkanit midis Greqisë dhe Turqisë dhe dy blloqeve, Tirana zyrtare vendosi ndjekjen e një politike miqësore dhe të ekuilibruar midis Greqisë dhe Turqisë, në mënyrë që të mos zgjeroheshin me njërin dhe me tjetrën të mbeteshin mbrapa. Midis Shqipërisë dhe Greqisë nuk pati vizita në rang zyrtarësh të lartë të nivelit të ministrave. Për këtë arsye as me Turqinë nuk pati shkëmbime të tilla. Ky objektiv ishte përcaktuar të ishte edhe pas abrogimit të “Ligjit të Luftës”, por prioritet për Shqipërinë mbetej gjithmonë Greqia. Zhvillimi i mirë i marrëdhënieve me Italinë në këtë periudhë ishte dhe një kundërpërgjigje ndaj Jugosllavisë dhe qëndrimit projugosllav të Francës. Politika e shfrytëzimit të kontraditave midis shteteve në interes të Shqipërisë ishte tipar i diplomacisë shqiptare të kësaj kohe.

Në marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me Turqinë pas vitit 1985, u tregua kujdes në marrëdhëniet e saj me SHBA dhe Perëndimin, vendin dhe rolin e Turqisë në NATO, acarimet me Greqinë e Bullgarinë, problemin e Qipros dhe rolin e Turqisë në këtë çështje dhe në përgjithësi në zonën e Ballkanit. Të gjitha veprimtaritë diplomatike të ndërmarra i dhanë shtytje marrëdhënieve duke krijuar një atmosferë miqësore midis dy vendeve. Marrëdhëniet me Turqinë, përmirësuan edhe marrëdhëniet me Jugosllavinë, sepse popullsia myslimane në Jugosllavi kishte lidhje traditash 500 vjeçare me Turqinë. Si rezultat i ndjekjes së një politike të tillë u përmirësuan edhe marrëdhëniet me Jugosllavinë, të cilat do të karakterizohen nga një fushatë propagandistike e ashpër midis dy vendeve në lidhje me problemin e Kosovës dhe pakicave jugosllave në Shqipëri, megjithatë marrëdhëniet tregtare u zhvilluan normalisht.

Në mënyrë të kujdesshme u zgjeruan marrëdhëniet tregtare të shtetit shqiptar me vendet e Evropës Lindore, të cilat favorizoheshin nga sistemet e njëjta ekonomike, nga preferenca për këmbime me klering, nga përafërsitë teknike e teknologjike si dhe nga vetë trashëgimia e tregjeve dhe e konsumatorëve. Një rol të veçantë në vendet e KNER-it në marrëdhëniet tregtare me Shqipërinë patën Rumania dhe Bullgaria të cilat përveç se anëtare të KNER-it ishin dhe vende të rajonit, ndaj marrëdhëniet me këto dy vende patën një theks tjetër. Rumania ishte i vetmi vend anëtar i Traktatit të Varshavës dhe KNER-it, me të cilën marrëdhëniet ishin në rang ambasadori, ndërsa me të gjitha vendet e tjera të Bllokut Lindor marrëdhëniet ishin në nivelin e të ngarkuarit me punë a.i. Nevoja për pajisje industriale në kushtet e një teknologjie të prapambetur e detyroi, udhëheqjen të zgjeronte tregtinë me Rumaninë dhe Bullgarinë. Në këto dy vende shitej krom, bitum, dolomite, tela bakri etj., dhe nga ky treg merreshin pajisje të rëndësishme për ndërtimin e uzinave. Ndërsa në marrëdhëniet politike, kulturore shkencore nuk pati zhvillime. Pas vitit 1989 marrëdhëniet diplomatike me Bullgarinë u ngritën nga niveli i ngarkuar me punë a.i në rang ambasadori. Me vendet e Evropës Lindore gjatë viteve 1978-1991 nuk u ndërmor asnjë hap në fushën politike dhe kulturore.

Me vendet e Evropës perëndimore, Tirana zyrtare zgjeroi hapësirën gjeografike të marrëdhënieve shtetërore, si me Hollandën, Belgjikë, Austrinë, Zvicrën me vendet nordike Suedinë, Danimarkën, Finlandën, Norvegjinë, Islandën. Marrëdhëniet shtetërore me këto vende ishin kryesisht marrëdhënie në planin tregtar kulturor propagandistik. Me vendet nordike marrëdhëniet shtetërore gjatë këtyre viteve u rritën në nivelin e ambasadorit, ndërsa me Suedinë u bë një hap më i avancuar i shkëmbimit politik, me vajtjen e delegacionit të Ministrisë të Punëve të Jashtme në vitin 1983 në Stokholm. Në fushën e shkëmbimeve kulturore Shqipëria nënshkroi programe kulturore me Suedinë dhe Finlandën, kurse me Danimarkën, Norvegjinë dhe Islandën nuk u nënshkruan programe kulturore. Prioritet në marrëdhëniet e Shqipërisë pati

Suedia dhe Finlanda të cilat nuk bënin pjesë në asnjë nga Blloqet politike ushtarake, Danimarka konsiderohej nga qeveria shqiptare si një nga vendet më të lëkundura të Aleancës Atlantike. Me Zvicrën marrëdhëniet ishin miqësore në tregti-kulturë, shkëmbim tekniko-shkencor etj. Austria kishte status më vete, pasi nuk bënte pjesë në organizatat ndërkombëtare sipas kushteve të Traktatit të Paqes. Për këtë arsye Vjena ishte qëndër bisedimesh për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike të Shqipërisë me vendet perëndimore, siç ishte dhe në rastin e bisedimeve për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me RFGJ. Marrëdhëniet ishin miqësore në tregti-kulturë, shkëmbim tekniko-shkencor etj. Vetëm në vitin 1984, u kalua në vizita të nivelit ministror të bujqësisë, të shëndetësisë dhe të jashtme.

Hapja me tregun francez, hollandez e të Belgjikës ishte prioritare në vitet 1978-1984. Ambasadat dhe përfaqësuesit e këtyre vendeve kishin përgjegjësinë më të madhe për njohjen dhe vlerësimin e tregut. Marrëdhëniet me Belgjikën ishin korrekte edhe pse ajo ishte anëtare e NATO-s dhe Tregut të Përbashkët European. Me Belgjikën u nënshkruan, në Tiranë, në nivel zëvendësministri të Tregtisë së Jashtme, protokolle për shkëmbimet tregtare. Kontaktet politike me Hollandën u ruajtën në nivel ambasadori. Në planin kulturor shkëmbimet ishin të kufizuara. Franca ishte fuqia e vetme perëndimore me të cilën shteti shqiptarë gjatë viteve 1978-1984 pati marrëdhënie diplomatike normale në të gjitha fushat. Në marrëdhëniet politike me Francën shteti shqiptar u afrua më tepër për shkak se Franca kishte një politikë më të pavarur në kuadrin e aleancave të Luftës së Ftohtë dhe ndaj NATOS. Shkëmbimet kulturore me Francën ishin më të zhvilluarat krahasuar me të gjitha shtetet e tjera të Evropës perëndimore. Ambasada në Paris ishte përfaqësia më e madhe e Shqipërisë e cila përveç Francës mbulonte Portugalinë, Belgjikën, Holandën, Luksenburg, UNESCO-n. Nga viti 1987, me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, mbuloi dhe Spanjën.

Pavarësisht zgjerimit gjeografik të marrëdhënieve të Shqipërisë me botën e jashtme, Shqipëria qëndroi në kushtet e vetëizolimit. Deri në vitin 1984 shteti shqiptar kishte marrëdhënie shtetërore me 104 vende, por ambasada në Tiranë ishin vetëm 22. Marrëdhëniet shtetërore me pjesën më të madhe të vendeve ishin ekonomike – tregtare dhe kontaktet politike ishin të kufizuara. Gjatë viteve 1979-1984, vetë udhëheqësi i shtetit komunist nuk kreu asnjë takim të lartë zyrtar, në Tiranë dhe jashtë saj, me udhëheqës komunistë të vendeve fqinje të Evropës Lindore, apo edhe me udhëheqës të vendeve perëndimore. Edhe takimet e zyrtarëve të lartë të shtetit ishin të kufizuara, të pakta dhe të formatuara në mënyrë hermetike nga regjimi autoritar i Hoxhës. Duke u nisur nga të gjithë treguesit e marrëdhënieve diplomatike mund të themi pa hezituar se diplomacia shqiptare gjatë këtyre viteve, në vija të përgjithshme dhe specifike nuk mund të përkufizohet si “arti dhe praktika” e negociatave ndërmjet përfaqësuesve të shteteve të ndryshme. Kontributi i saj është pozitiv vetëm në ruajtjen e guackës së vetëizolimit përkundrejt marrëdhënieve ndërkombëtare, gjë e cila çënoi në mënyrë të dukshme marrëdhëniet ndërshtetërore me fqinjët e saj Ballkan, me vendet në Evropën perëndimore dhe lindore dhe në Botë.

Shteti shqiptar, deri në fundin e viteve '80, mori pjesë vetëm në organizatat ndërkombëtare të sistemit të OKB-së, ai qëndroi jashtë organizatave ekonomike në Evropë, Tregut të Përbashkët Evropian (TPE) dhe KNER-i. Qasja e regjimit ndaj çështjes së liberalizmit ndaj organizatat ndërkombëtare shihej si kërcënim ndaj pushtetit. Ndërkohë qëndrimi armiqësor i qeverisë shqiptare në politikën e jashtme ndaj BRSS u reflektua edhe në qëndrimin ndaj KNER-it. Ajo u stigmatizua si një organizatë ekonomike e krijuar dhe e drejtuar plotësisht nga

Moska, që përpilonte makropolitika në interes të Bashkimit Sovjetik dhe në dëm të satelitëve të saj.

Tribuna e OKB-së dhe dhe disa prej agjensive të saj u përdorën nga Tirana zyrtare për të bërë të njohur politikën e jashtme të Shqipërisë në arenën ndërkombëtare në mënyrë që të rriste imazhin e saj në vendet e vogla komuniste. Shteti shqiptar bashkëpunoi vetëm me Këshillin Ekonomik dhe Shoqëror të OKB-së dhe agjensitë e saj. Në Këshillin Ekonomik dhe Shoqëror (ECOSOC), që është organi kryesor i bashkërendimit të veprimtarive ekonomike e shoqërore të OKB-së, bënë pjesë 12 agjensi, si organe të specializuara të OKB-së në fusha të ndryshme, si: Programin e Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin (PNUD), Programin e Kombeve të Bashkuara për Mjedisin (UNEP), Fondi i Kombeve të Bashkuara për aktivitetin e popullsisë (UNFPA), Organizata e Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin Industrial (UNIDO), Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijët (UNICEF), Konferenca e Kombeve të Bashkuara për Tregti dhe Zhvillimin (UNCTAD), Universiteti i Kombeve të Bashkuara (UNU). Pjesmarrja dhe bashkëpunimi me agjensitë e ECOSOC u bë gradualisht pas vitit 1978 si rezultat i nevojave të brendshme në vend, për specialist, fonde dhe projekte në fushën tekniko-shkencore. Gjithashtu u shfrytëzuan dhe aktivitete ndërkombëtare për të përfituar sa më tepër në fushën e shkencës e teknikës nëpërmjet bursave, specializimit, literaturës teknike e shkencore me pjesmarrës në seminare dhe simpoziume ndërkombëtare.

Në kushtet kur Shqipëria nuk kishte asnjë aleat, asnjë partner që të mund të bashkëpunonte për fuqizimin e mbrojtjes së vendit, për rritjen e kapaciteteve ushtarake e teknologjike me parimin “në forcat e veta”, ndërkohë që ekonomia e vendit ishte në krizë, u ndërmorën një sërë investimesh gjigande dhe jashtëzakonisht të kushtueshme në ngritjen e një rrjeti kompleks fortifikimi, me trashe, hendek-lidhje, tunele dhe bunkerë. Për të përballuar nevojat ushtarake, shpesh doli prioritet ulja e tensioneve në marrëdhëniet me jashtë dhe shtimin e kontakteve me UNESCO-n për të mbuluar nevojat në art e kulturë.

Regjimi komunist në vitet 1978-1984 ndërmori një politikë të jashtme duke përdorur vetëm shtypin dhe artikujt e gazetave për të komunikuar me botën e jashtme. Organi drejtues dhe koordinues për propogandën dhe marrëdhëniet kulturore si strukturë e MPJ, që nga viti 1950 dhe që mbante peshën kryesore për imazhin e Shqipërisë komuniste në arenën ndërkombëtare, ishte Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme

Një nga instrumentet më të fuqishëm që do të ruante dhe fuqizonte pushtetin, në këtë kohë të vështirë për regjimin, ishte propoganda e cila u zhvillua nëpërmjet Shoqatave të Miqësisë dhe shtypit të kohës. Këto shoqata në kuadër të Luftës së Ftohtë ishin me natyrë politike dhe të kontrolluara nga strukturat shtetërore. Shtypi i kushtoi një rëndësi të madhe “suksesëve” të jetës politike dhe zhvillimit ekonomik në vend dhe pse ishte i gjithi në funksion të propagandimit të kësaj filozofie. Shtypi zgjeroi veprimtarinë e tij, në mënyrë që të bënte të njohur Shqipërinë dhe “sukseset” e saj në arenën ndërkombëtare. Shpërndarja e shtypit, veprat e Enver Hoxhës “Imperializmi dhe revolucioni”, “Shënime për Kinën”, “Superfuqitë”, “Rreziku anglo-amerikan” e materiale të tjera të qeverisë u shpërndanë në të gjitha vendet edhe aty ku nuk kishte ambasada si në BS, në disa vende të Amerikës Latine, të Afrikës e të Azisë. Njëkohësisht ajo përfshiu të gjitha sferat si atë; politike, diplomatike, të shtypit etj. si dhe përfshiu të gjitha grupet shoqërore. Në botën e jashtme propogandohej për arritjet e socializmit, duke e vënë gjithnjë theksin në parimin e mbështetjes në forcat e veta dhe rolin e Partisë e cila zbatonte me përpikmëri marksizëm leninizmin. Theksi vihej në luftën kundër politikave të tri superfuqive imperialiste e socialimperialiste, SHBA, BS dhe Kinës, kundër përpjekjeve e

kompleteve të tyre për të ndezur një luftë të re, rivalitetit dhe bashkëpunimit të hapur e të fshehur që ato zhvillonin në kuadrin e strategjisë së tyre globale për sundim botëror.

Me qëllim izolimin e plotë të Shqipërisë nga Lindja dhe nga Perëndimi, shteti shqiptar nuk lejoi, shtypin, radion dhe televizionin e huaj. Numri i vizitorëve turist që vizituan Shqipërinë ishte i përcaktuar dhe i kontrolluar, kryesisht ata ishin përfaqësues nga kolonitë shqiptare, nga shoqatat e miqësisë shpesh të kontrolluara nga përfaqësitë diplomatike shqiptare, apo elemente që simpatizonin regjimin komunist.

Nën sundimin diktatorial të Hoxhës, ishte e qartë se Moska nuk mund të vendoste më një bazë në Adriatik, një frikë që e ndiqte Jugosllavinë dhe e shqetësonte NATO-n, anëtare të së cilës ishin Greqia dhe Italia. Regjimi i Hoxhës largoi gradualisht këtë frikë kur ai eliminoi, zakonisht duke ekzekutuar, çdo njeri që dyshohej se ishte një agjent i vërtet potencial i ndonjë fuqie të huaj ose rival potencial për udhëheqësin. Viktima e fundit dhe më rëndësishme ishte Mehmet Shehu, kryeministër dhe numri dy në pushtet deri në dhjetor 1981. Për këto arsye perëndimi ishte i qetë, dhe ndaj regjimit të Hoxhës nuk pati presione të mëdha të tij.

Vdekja e Enver Hoxhës, diktatorit të fundit të vijës staliniste përkoi me ardhjen e Gorbaçovit, në drejtimin e BRSS dhe zbatimin prej tij të një procesi reformash, të njohura si perestrojka dhe gllastnost. Në këtë klimë ndryshimesh Alia, si besniku më i dashur për Hoxhën, vendosi ndjekjen e kursit të vazhdimësisë në politikën e jashtme. Si ideolog i madh i ideologjisë marksiste leniniste, Alia nuk mundej kurrësi të ndërmernte reforma demokratizuese, sidomos në drejtim të liberalizimit të ekonomisë, duke i hapur rrugë pronës private dhe marrjes së kredive nga jashtë, duke ndërmarrë hapat e nevojshme në fushën e të drejtave të njeriut, të lirisë së besimit, të burgusorve politikë etj.

Rruga e vazhdimësisë u bë e njohur për popullin dhe në arenën ndërkombëtare në Kongresin e IX - të të PPSH, nëntor 1986. Raporti i Alisë për politikën e jashtme u mbështet në trashëgiminë e lënë nga Hoxha, dhe Shqipëria do të vazhdonte politikën e saj të pavarur në kundërshtim të plotë me çdo formë të agresionit të blloqeve politike ushtarake dhe ekonomike.

Treguesit në rënie të ekonomisë e detyruan Tiranën zyrtare të ndërmernte disa hapa në politikën e jashtme, që synonin më tepër zgjerimin e kujdesshëm të marrëdhënieve diplomatike, kulturore e tregtare me jashtë, veçanërisht me shtetet e Evropës Perëndimore dhe të Ballkanit. Me këtë qëllim u bënë përpjekje për të zgjeruar marrëdhëniet diplomatike me Francën, Italinë, Spanjën, Portugalinë, Belgjikën, Hollandën, Zvicrën, Portugalinë, etj. Përveç dërgimit të ambasadorëve, me këto vende u shkëmbyen edhe delegacione politike deri në rang ministrash të Jashtëm, si me Francën, dhe Spanjën, ndërsa në nivel zv/ministrash pothuajse me shumicën e vendeve perëndimore. Krahas marrëdhënieve politike, gjatë këtyre viteve sipas udhëzimeve nga udhëheqja u zhvilluan edhe marrëdhëniet kulturore. Vend të rëndësishëm në këtë drejtim e zinte Franca, Italia dhe më pak me vendet nordike. Me Belgjikën, Hollandën, Zvicrën, Portugalinë etj, nuk pati marrëveshje kulturore. Në vitet 1986-1987, u vendosën gjithashtu marrëdhënie të natyrës diplomatike me Kanadanë Singaporin, Jordaninë, Filipinet, Bolivinë etj.

Duke qenë një diplomaci e ngurtë dhe e mbërthyer nga parime ideologjike, qasja diplomatike e Shqipërisë ishte agresive dhe kategorike me shtetet me ekonomi të zhvilluara dhe të qëndrueshme si SHBA, Angli dhe RFGJ. Në përpjekje për gjetjen e burimeve të reja për ekonominë, Tirana zyrtare, vlerësoi mundësinë e normalizimit të marrëdhënieve me RFGJ. Diskutimet me palën gjermane kishin filluar që në 1973, por për shkak të çështjes së reparacioneve të luftës ato kishin mbetur pezull. Deri në vitin 1978 midis dy vendeve ishin zhvilluar disa takime në rang ambasadorial. Ndërprerja e ndihmave ekonomike nga Kina e detyroi Hoxhën të rihapte edhe një herë çështjen e reparacioneve me RFGJ. Takimet rifilluan

në shtator 1978, vetëm dy muaj pasi ishin ndërprerë ndihmat nga Kina. Nga shtatori 1978 deri në mars 1984 takimet vazhduan në rang ambasadorial në Beograd dhe në Vjenë. Gjatë kësaj periudhe qeveria shqiptare kërkoi me insistim zgjidhjen e çështjes së reparacioneve dhe më pas të fillonin bisedimet për normalizimin e marrëdhënieve diplomatike midis dy vendeve. Ndërsa Boni zyrtar tregoi gadishmëri të hynte në bisedime për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike, por pa vënë kushte paraprake. Tirana zyrtare e pakënaqur me rezultatet e bisedimeve akuzoi herë pas here me tone të forta Bonin zyrtar dhe interesimin e saj për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë, duke i quajtur ato politika revanshiste dhe që RFGJ i detyrohej borxhe në formën e dëmshpërblimeve të luftës në shuma që arrinin në miliarda marka. Ngurtësia ideologjike dhe zvarritja ishte karakteristikë e këtij procesi të gjatë.

Në Bon, më 27 prill 1984, u zhvillua takimi i parë midis përfaqësuesve të RFGJ dhe RPSSH. Ky takim ishte i rëndësishëm në rrjedhën e ngjarjeve për normalizimin e marrëdhënieve diplomatike dhe çështjes së reparacioneve të RPSSH me RFGJ, sepse shënoi fundin e takimeve të gjata në rang ambasadorësh dhe fillimin e takimeve të përfaqësuesve të dy vendeve. Peshën e diskutimeve në Bon dhe në Vjenë e mbajti anëtari i KQ të PPSH, Drejtor i Insitutit të Studimeve të Marrëdhënieve Ndërkombëtare dhe të anëtarit të Kolegjumit të Ministrisë së Punëve të Jashtme, Sofokli Lazri dhe këshilltari politik i Sekretarit të Parë të Shqipërisë Ramiz Alia. Tre takime të tjera që u zhvilluan në (9 nëntor të vitit 1984 Vjenë, 29 tetor 1985 në Vjenë, 10 mars 1986, Vjenë) nuk dhanë rezultate, Sofokli Lazri mbajti në të gjitha takimet një qëndrim të ngurtë, aspak diplomatik dhe fleksibel, me tone të ashpra shantazhuese ndaj palës tjetër. Si rezultat i këtij qëndrimi çështja për normalizimin e marrëdhënieve midis dy vendeve u fut në një rreth vicioz pa rrugëdalje. Vetëm me fantazinë politike të Kryeministrit të Bavarisë, i cili vizitoi Shqipërinë dy herë dhe në kushtet e krizës ekonomike, udhëheqja u tërhoq nga kërkesa e saj për reparacione deri në një moment të dytë pas shpalljes së marrëdhënieve diplomatike me RFGJ më tetor 1987. Me zvarritjen e këtij procesi Shqipëria humbi shansin e bashkëpunimit me një nga shtetet më të fuqishëm në Evropë. Enver Hoxha dhe më pas Alia në lidhje me propozimin gjerman treguan dhe një herë paaftësinë e tyre për të qenë udhëheqës racional, vlerësues të mirë të mundësive dhe efikase në zgjedhjet e tyre. Për fat të keq egoizmi motivoi sjelljen politike të tyre, e cila çënoi rëndë interesat e Shqipërisë dhe shqiptarëve. Takimet ndërkombëtare zakonisht u negociuan jo nga diplomatë profesionist, të cilët në emër të qeverisë së tyre përfaqësuan interesat partiake dhe ideologjike, dhe si e tillë, në vend të përmirësimit të marrëdhënieve dypalëshe i dëmtuan rëndë ato përmes zvarritjes ideologjike dhe absurde. Ky qëndrim absurd i diplomacisë shqiptare është një nga faktorët kryesorë që Shqipëria dhe shqiptarët humbën një nga momentet më të rëndësishme të saj për të ecur shpejt sipas modelit gjerman në rrugën e demokratizimit dhe të zhvillimit ekonomik e social.

Një çështje tjetër që kërkonte energji, maturi dhe dalje nga kornizat e ideologjisë ishte normalizimi i marrëdhënieve diplomatike me Anglinë. Rivendosja e marrëdhënieve diplomatike me Anglinë ishte komplekse për shkak të dy çështjeve të ndërthurura me njëra tjetrën. Incidenti i kanalit të Korfuzit i lidhur me mbajtjen e arit shqiptar në Bankën e Londrës dhe mosnjohja e qeverisë komuniste shqiptare nga Anglia. Në vitin 1980, Britania e Madhe, i dërgoi mesazhe qeverisë shqiptare për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike pa kushte duke i lënë çështjet kryesore që të zgjidheshin veç e veç. Por udhëheqja shqiptare e hodhi poshtë këtë propozim dhe nuk tregoi interes, kërkesa e vetme e saj ishte kthimi arit shqiptar. Në kushtet e krizës ekonomike në vend, qeveria shqiptare pranoi pas shkëmbimit të disa notave verbale, lidhur me “Propozimin prej 7 pikash” të qeverisë amerikane dhe asaj angleze të 20 prillit 1984,

rifillimin e bisedimeve për normalizimin e marrëdhënieve me SHBA dhe Anglinë, duke zgjidhur fillimisht çështjen e arit. Bisedimet e filluara në mars të vitit 1985 të zhvilluara në 3 raunde, mars, qershor, korrik të vitit 1985 nuk sollën asnjë rezultat. Pala shqiptare përveç arit monetar që ishte i nevojshëm në kushtet e mungesës së valutës në Shqipëri në këto diskutime synoi gjithashtu të afirmonte padrejtësinë që qeveria angleze dhe Gjykata e Hagës kishin ndërmarrë ndaj Shqipërisë në vitin 1948.

Duke e trajtuar çështjen në prespektivën politike, pala shqiptare kërkoi fillimisht dorëzimin e arit dhe më pas të fillonin bisedimet për dëmshpërblimet prej 1.9 milionë dollarë që duhet të paguante qeveria shqiptare, Anglisë dhe SHBA. Pavarësisht përpjekjeve që bëri pala angleze për zgjidhjen e çështjes, së pari duke e konsideruar pagesën e shumës 1.9 milionë dollarë jo të lidhur me Incidentin e Korfuzit, por e quajti atë kërkesë financiare britanike, së dyti duke i bërë një lëshim tjetër palës shqiptare, që ari të dorëzohej më parë, por kjo të kërkonte garancinë e palës shqiptare, së treti në takimet e mëvonshme në New York, të zv/ministrit të Jashtëm M.Kapllani me diplomatin anglez Xhon Berçi, ky i fundit propozoi që qeveria shqiptare mund të paguante një shumë qoftë dhe një mijë dollarë, pala shqiptare përsëri nuk pranoi. Në të gjitha rastet, pala shqiptare e nisur nga prespektiva e saj e paragjykimeve politike, i tha jo zgjidhjes dhe vazhdoi ta lidhi më fort “nyjen gordiane”. Çështja mbeti e pazgjidhur deri në vitin 1991. Kolapsi ekonomik, dhe presionet e perëndimit për futjen e vendit në rrugën e demokratizimit e detyruan qeverinë shqiptare të rivendoste marrëdhëniet diplomatike me Anglinë, më 29 maj 1991. Çështja e arit dhe dëmshpërblimet që duhej të paguante qeveria shqiptare asaj angleze dhe amerikane rifilluan në korrik të vitit 1991. Edhe në këtë çështje u ndoq e njëjta rrugë, ajo e shantazhit, toneve të ashpra, duke e zvarritur çështjen dhe duke humbur kështu shansin për të bashkëpunuar me Anglinë, një nga shtetet më të fuqishme në Evropë. Vendosja e marrëdhënieve diplomatike të Shqipërisë me Anglinë dhe RFGJ do të krijonte një shkallë tjetër lirie, një mundësi tjetër zgjidhjeje, si dhe një hapësirë të re në brendësi të Evropës.

Strehimi në ambasadën italiane të familjes Popaj, në dhjetor 1985, ishte një çështje tjetër, e cila dëmtoi rëndë marrëdhëniet politike, ekonomike e kulturore të Shqipërisë me Italinë. Kjo ngjarje shkaktoi reagimin e menjëhershëm të qeverisë shqiptare, e cila kërkoi menjëherë të dorëzoheshin 6 anëtarët e familjes Popa autoriteteve shqiptare. Ambasada italiane duke e trajtuar çështjen si humanitare në mbrojtje të të drejtave të njeriut nuk i dorëzoi 6 qytetarët shqiptar. Pas kësaj qeveria shqiptare e trajtoi çështjen si shkelje të sovranitetit dhe ndërhyrje në punët e brendëshme të shtetit shqiptar. Edhe pas takimeve të gjata dhe përpjekjeve të qeverisë italiane për ta zgjidhur çështjen me një kujdes e vëmendje të veçantë dhe të thellë, në dritën e parimeve të së drejtës ndërkombëtare në mbrojtje të të drejtave të njeriut, çështja mbeti e pazgjidhur deri në maj të vitit 1990, pas ndërhyrjes së Organizatës së Kombeve të Bashkuara dhe vizitës në Shqipëri të Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së Peres De Kuelar.

Lirimi i 6 Popajve, për shkak të presionit ndërkombëtar dhe atij italian dhe nevojës së shtetit komunist shqiptar për të përdorur Italinë për të vendosur kontaktet zyrtare me TPE, si dhe nevojës për imazh ndërkombëtar pas vizitës së Peres de Kuelar tregoi mungesën e pjekurisë diplomatike të qeverisë shqiptare, të cilës edhe në këtë rast i mungoi aftësia e komunikimit, e kompromisit, e maturisë, e largpamësisë së të vepruarit në shërbim të interesave të qytetarëve të saj. Kjo ngjarje dhe të gjitha të tjerat, të cilat kornizuan diplomacinë e regjimit komunist dëshmuar që veprimtaria diplomatike u karakterizua nga akte hakmarrëse, mospërfillje ndaj imunitetit diplomatik, nga tone të ashpra ndaj ambasadorit dhe përfaqësuesve të tjerë të palëve diplomatike, nga mungesa e komunikimit dhe bashkëveprimi. Në asnjë perspektivë nuk mund të konsiderohet komunikimi me tone të prera, të ashpra, cinike, sarkastike, presionit, shantazhit, injorimit, si mënyra të një diplomacie të mirë. Diplomacia e mirë dhe në mbrojtje të interesave

të përgjithshme të vendit e të qytetarëve të saj, është kur me artin e komunikimit me maturi, informojnë njëra-tjetrën duke i përparuar marrëdhëniet nëpërmjet diskutimit dhe kompromisit diplomatik.

Me prishjen e ekuilibrave të Luftës së Ftohtë qëndrim indiferent i Perëndimit ndaj regjimit do të ndryshojë. Ky regjim, i cili mund të mbahej vetëm në kushtet e një izolimi të rreptë nga bota e jashtme, filloi të ndjehej i pafuqishëm ndaj presioneve të Perëndimit për ndryshim.

Në situatën kur në vendet e Evropës Lindore u rrëzuan regjimet komuniste dhe kishte filluar procesi i demokratizimit të ekonomisë dhe shoqërisë, ekonomia shqiptare po vuante efektet e krizës komplekse, rrënjët e së cilës gjendeshin në vetë sistemin e drejtimit krejtësisht të centralizuar dhe të komanduar nga qendra, përdorimi i metodave administrative në drejtim, orientimi i gabuar i investimeve, fetishizmi i parimit të mbështetjes në forcat e veta, që çoi në ndalimin e marrjes së kredive dhe ndihmave të huaja dhe izolimin e ekonomisë nga bota. Kriza e gjithanshme u shfaq në rënien e gjithë treguesve të zhvillimit ekonomik të Shqipërisë. Në këto rrethana qeveria u detyrua të vërë dorë mbi fondin e akumulimit dhe ta përdorë atë për zbutjen e krizës.

Në kushtet e varfërisë, trazirave në vend dhe presionet nga jashtë regjimi u imponua të ndryshonte politikën e jashtme dhe të hapej me perëndimin, në mënyrë që të ruante pushtetin e saj. Hapin e parë drejt hapjes dhe bashkëpunimit rajonal e shënoi me pjesmarrjen e saj në Konferencën së Parë të MPJ të Ballkanit, ku morën pjesë MPJ të të vendeve ballkanike, më 24-26 shkurt 1988, në Beograd. Konferenca e Parë e MPJ të Ballkanit nxiti bashkëpunimin në të gjitha fushat midis vendeve ballkanike. Në kushtet e presioneve perëndimore Tirana zyrtare organizoi në Tiranë, më 23 tetor 1990, takimit të dytë të MPJ në Ballkan.

Në kushtet e presioneve të perëndimit për të drejtat e njeriut, regjimi lejoi Nënë Terezën, murgeshën e Kishës Katolike Romane, më 14-17 gusht 1989 të vizitonte Shqipërinë. Vizita më 11-13 maj 1990 e Sekretarit të Përgjithshëm të OKB-së Peres De Kuelarit dhe vizita e anëtarëve të Kongresit Amerikan ndikuan në përshpejtimin e proceseve demokratizuese në vend dhe përshpejtimin e veprimtarive diplomatike për anëtarësimin në bashkëpunimin ballkanik, në KSBE, TPE, etj. Rruga drejt bashkëpunimit me Këshillin e Sigurimit dhe Bashkëpunimit Evropian dhe TPE kërkoi reformime të tjera të legjislacionit, pluralizmit politik, liberalizimit të ekonomisë, dhe respektimin e të drejtave të njeriut.

Diplomacia shqiptare në këtë kontekst filloi përvijimin e saj në rrugën graduale për të mbyllur plotësisht njollat e bardha në hartën e marrëdhënieve të saj diplomatike si dhe aktivizimin e saj në bashkëpunimin shumëpalësh në Evropë e rajon. Diplomacia e “vetëizolimit” mori fund me vendosjen e marrëdhënieve diplomatike të Shqipërisë me SHBA, më 15 mars 1991, me Anglinë më 29 maj 1991 dhe me Vatikanin më 7 shtator 1991. Pas një periudhe të gjatë, SHBA dhe Anglia rivendosën marrëdhëniet diplomatike me shpresën për të ndërtuar lidhje miqësore dhe të frytshme midis dy popujve.

Më 19 qershor 1991 Shqipëria u bë anëtare me të drejta të plota në KSBE dhe në 20 qershor, Shqipëria vendosi marrëdhënie diplomatike me TPE. Pranimi i Shqipërisë në KSBE dhe TPE finalizoi përpjekjet e qeverisë shqiptare të kohës për hapjen e Shqipërisë dhe fillimin e rrugës së gjatë drejt integritetit të mëtejshëm euroatlantik. Ky ishte një moment historik, që tregoi për mbështetjen që Evropa i dha proceseve demokratike Shqipërisë, e në të njëjtën kohë edhe vetë forcën e madhe transformuese e demokratike të vetë frymës së KSBE-së. Kjo ngjarje e rëndësishme për Shqipërinë shënoi fundin e diplomacisë së vetëizolimit dhe fillimin e një politike të jashtme pa sekrete, pa elementë ksenofobie, e lirë në rrugën e bashkëpunimit shumëpalësh me Evropën, në funksion të interesave kombëtare.

Pjesmarrja e Shqipërisë në KSBE dhe vendosja e marrëdhënieve diplomatike të saj me TPE-në shënuan fillimin e një epoke të re në marrëdhëniet diplomatike të saj. Evropa do të përfaqësojë në vazhdim një faktorë shumë të rëndësishëm, që do të influencojë në të ardhmen e Shqipërisë në aspektin ekonomik-politik ashtu dhe në atë kombëtar. Shfrytëzimi i këtij faktori synoi forcimin e pozitës së Shqipërisë në familjen europiane, duke zënë vendin e duhur në procesin për sigurimin dhe bashkëpunimin në Evropë. Anëtarësimin në KSBE ishte ngjarje e rëndësishme sepse vendosi dinjitetin ndërkombëtar të Shqipërisë, i cili kërkonte një impenjim të madh e serioz për strukturat e politikës së jashtme shqiptare. Organizmat ndërkombëtar si KSBE dhe OKB-ja etj, pas kësaj nuk do të konsideroheshin si tribuna të deklaratave teorike, të ideologjizuara dhe pretencioze, por si angazhime reale të cilat kërkonin një qëndrim aktiv e real në shërbim të paqes e stabilitetit në përgjithësi. Këto ishin mjete të domosdoshme për të krijuar një situatë të jashtme paqësore e të favorshme për të ecur përpara në rrugën e demokracisë dhe të zhvillimit ekonomik. Marrëdhëniet diplomatike të Shqipërisë me Evropën dhe SHBA pas kësaj do të jenë prioritet i rëndësishëm i politikës së jashtme.

Këto ngjarje të rëndësishme në historinë e diplomacisë shqiptare ishin epilogu i një diktature dhe fillimi i hapjes së madhe të Shqipërisë, i cili do nxitej dhe përparonte nga zhvillimet e fuqishme demokratike në vend. Këto zhvillime do merrnin mbështetjen e fuqishme të Evropës demokratike duke i rikthyer shqiptarëve shpresën për një të ardhme më të mirë.

SHTOJCA

Fq.107 AMEPJ, Fondi MPJ, V.1981, D.1259/4, f.84, Mbi Reparacionet nga Gjermania Perëndimore Problemi i reparacioneve të luftës u trajtua në dy akte ndërkombëtare, në vendimet e Konferencës së Jaltës në shkurt të vitit 1945 dhe në vendimet e Konferencës së Potsdamit në korrik-gusht 1945. Në Konferencën e Jaltës të tre Fuqitë aleate ranë dakord që “Gjermania t’i shpërblente dëmet e shkaktuara (në natyrë) në masën maksimale të mundshme.” Për shpërndarjen e pasurive gjermane në zonat perëndimore midis vendeve të dëmtuara nga lufta, nga 9 nëntori deri në 21 dhjetor 1945 në Paris u mbajt një konferencë ndërraleate mbi reparacionet e organizuara nga tri fuqitë perëndimore SHBA, Britani e Madhe dhe Franca, në të cilën mori pjesë edhe Shqipëria, në marrëveshjen e saj përfundimtare (që hyri në fuqi më 14 janar 1946), caktoi kategoritë e reparacioneve dhe kuotat që i takonin çdo vendi. Shqipërisë iu caktua një kuotë më e vogël se kërkesat e paraqitura prej saj. Kërkesat e paraqitura në atë kohë prej qeverisë shqiptare ishin dëme materiale:1.329.997.568 franga ari ose 437,499.211 dollarë të kursit 1938.(kategoria A) dëme të shkaktuara personave fizikë, të vdekur, Invalidë 12.600, Të internuar 12.150. Këto dëme të kategorisë së dytë nuk ishin vlerësuar në të holla. (kategoria B). Në Konferencën e Reparacioneve në Paris, 9 nëntor-22 dhjetor 1945 u vendos krijimi i Agjensisë Ndërraleate e Reparacioneve- IARA si një organizim i posaçëm që do të merrej me zbatimin praktik të shpërndarjes së reparacioneve nga zona perëndimore të okupacionit. Në këtë konferencë morën pjesë, SHBA, Britania e Madhe, Australia, Belgjika, Kanadaja, Danimarka, Egjipti, Greqia, India, Luksemburgu, Norvegjia, Zelande e Re, Pakistani, Holanda, Çekosllovakia, Bashkimi Jugafrikan, Jugosllavia dhe Shqipëria. Me mbarimin e veprimtarisë së IARA-s në vitin 1961,dokumentacioni arkivor i saj iu la në ruajtje qeverisë franceze. Qeveritë anëtare ishin të lira që të shkonin dhe të shfrytëzonin fondet përkatëse të IARA-s. Gjatë zbatimit në praktikë të programit të reparacioneve nga IARA, Shqipëria, deri në vitin 1961, mori shumën në dollarë, sipas kursit 1938.Kategoria A:27.866 dollarë Kategoria B:1.067.436 dollarë.

Fq.131 AMEPJ, Fondi MPJ, V.1985, D1165, f.325, Projekti që mori me vete Sofokli Lazri në bisedimet e datës 29/10/1985. Lista e objekteve dhe e pajisjeve (gjate viteve 1986-1995) e cila iu dorëzua më 5 dhjetor 1985 nga Sofokli Lazri, Franc Josef Strauss

- 1/Pajisje per hidrocentrale (turbina, gjeneratore, aparaturat e komandimit dhe nënstacionet elektrike)
- Hidrocentral me fuqi të vendosur 100 mijë lekë(me dy turbina)(1988-1990)
- Hidrocentral me fuqi të vendosur 100 kë (me dy turbina) (1991-1993)
- hidrocentral me fuqi të vendosur 350mijë kë (me dy turbina)(1992-1994)
- 2/ Uzinë për prodhimin e uresë, me aftësi 100 mijë tonë në vit(1986-1988)
- 3/ Sonda për shpime të thella të naftës 5000-6000 m ,10 copë (1986-1990)
- 4/ Sonda për shpime të naftës 2500-3000m, 25 copë (1986-1990)
- 5/ Uzinë për prodhimin e llamarinës së petëzuar në të nxehtë me aftësi 160 mijë tonë në vit (1991-1994)
- 6/ Uzinë për prodhimin e tubave pa tegel ,me aftësi 50 minë tonë në vit (1991-1994)
- 7/ Uzinë për prodhimin e llamarinës së petëzuar në të ftohtë ,me aftësi 50 mijë tonë ne vit (1990-1993)
- 8.Usinë për prodhimin e masës dhe elektrodave prej grafiti, me aftësi 2000 ton në vit secila
9. Usinë për prodhimin e tubave me togel, me aftësi 30 mije tonë në vit
10. Usinë për prodhimin e telave prej çeliku, me aftësi 15 mije tonë ne vit
11. Usinë për prodhimine prokateve prej bakri dhe lidhjeve të tij, me aftësi 5000 tonë në vit (tuba, fletë, zbara, shirita, shufra, prej bakri, tunxhi e alumini)
12. Makineri për prodhimin e telave dhe kablllove prej bakri:
 - Rreth 80 copë makina për prodhimin, veshjen e maltimin e telave prej bakri të seksioneve të ndryshme, me një prodhim vjetor rreth 6000 tonë
 - Makineri e pajisje për prodhimin e kablllove të tensionit të lartë dhe të ndërlidhjes, me një prodhim vjetor rreth 2000 tonë
 - Linjë per prodhimin e katangës së bakrit me derdhje të pandërprere, me aftësi prodhuedr se 3500 tonë në vit
13. Makineri e pajisje për rritjen e aftësisë dhe mekanizimin e minierave të qymyrgurit, të kromit e të bakrit:
 - Agregat hidraulik komplet 2 copë, kombajna avancimi 4 copë, zdrug skreper 4 copë dhe 8 copë transportier me zinxhir për llavat e qymyrgurit
 - Makina ngritëse me impiante sinjalizimi, së bashku me pajisjet, 13 copë
 - lopata vetngarkuese 80 copë ,cekica cpues pneumatik 800 copë ,ventilatorë stacionerë 5 copë; elektrokompresorë 80 copë dhe 60 copë elektropompa.(1986-1990)
 - Makina per kryerjen e punimeve të pjerta (rampave)për minierat e kromit ,13 copë (1986-1987)
 - Makineri të ndryshme për rezimin, ngarkimin e transportimin e mineraleve (rreth 5 milionë dollarë) (1986-1990)
 - Pajisje elektrike e materiale të ndryshme situ a ,kabëll, llamarina, profile etj (rreth 4 milionë dollarë) 1986-1990
- 14/ Uzinë për prodhimin e ferrokromit, me aftësi përpunuese 200 mijë tonë mineral në vit (1987-1989)
- 15/ Fabrikë për prodhimin e acidit sulfurik, me aftësi 60 mijë tonë në vit (1986-1987)
- 16/ Fabrikë cigaresh, me aftësi 5000 tonë në vit (1986-1987)
- 17/ Fabrikë filature, me aftësi 1600 tonë në vit fill pambuk-polister (1986-1990)

- 18/ Pesë fabrika për pasurimin e mineralit të bakrit, me aftësi 120-250 mijë tonë në vit secila (1986-1990)
 19/ Tre fabrika për pasurimin e mineralit të bakrit, me aftësi 100-160 minë tonë në vit secila (1986-1988)
 20/ Fabrikë për pasurimin e azbestit, me aftësi 200 minë tonë në vit, së bashku me minierën (1988-1990)
 21/ Fabrikë për pasurimin e qymyrgurit, me aftësi përpunuese 500 mijë tonë në vit (1987-1988)

Shkurtime:

- Arkivi i Ministrisë për Evropën dhe Punët e Jashtme (AMEPJ)
- Arkivit Qëndror Shtetëror AQSH
- Aparati Politik, Organet Udhëheqëse (AP/OU).
- Bashkimi i Republikave Socialiste Sovjetike BRSS
- Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OECD)
- Fondi i Kombeve të Bashkuara për Fëmijët (UNICEF),
- Fondi i Kombeve të Bashkuara për aktivitetin e popullsisë (UNFPA),
- Këshillin e Sigurimit dhe Bashkëpunimit Evropian (KSBE)
- Këshilli Ekonomik Evropian KEE
- Këshilli Ekonomik dhe Shoqëror i OKB-së (ECOSOC)
- Këshilli i Ndihmës Ekonomike Reciproke (KNER)
- Konferenca e Kombeve të Bashkuara për Tregti dhe Zhvillimin (UNCTAD),
- Komitetit Qendror të Partisë së Punës së Shqipërisë KQPPSH Organizata e Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin Industrial (UNIDO),
- Organizata e Kombeve të Bashkuara për Arsimin, Shkencën dhe kulturën (UNESCO),
- Organizata e Kombeve të Bashkuara për Ushqimin e Bujqësinë (FAO),
- Organizata Botërore e Metereologjisë (OMB),
- Organizata Botërore e Shëndetësisë (OBSh),
- Organisation for Economic Co-operation and Development-Organizata për Zhvillim (OCDE)
- Programi i Kombeve të Bashkuara për Zhvillimin (PNUD),
- Programin i Kombeve të Bashkuara për Mjedisin (UNEP),
- Republika Popullore të Kinës RPK
- Republika Popullore Socialiste e Shqipërisë (RPSSH)
- Tregu i Përbashkët Evropian (TPE)
- Traktati i Varshavës (TV)
- Universiteti i Kombeve të Bashkuara (UNU)

BIBLIOGRAFI

I. Burime arkivore

Arkivi Qëndror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (AQSH)

- *Fondi 14, Komiteti Qëndror i Partisë Punës së Shqipërisë. Arkivi i Partisë- Organet Udhëheqëse,*
- *Fondi 14, Komiteti Qëndror i Partisë Punës së Shqipërisë. Arkivi i Partisë - Marrëdhëniet me Partinë Komuniste të Kinës*
- *Fondi 14, Komiteti Qëndror i Partisë Punës së Shqipërisë. Byroja Politike.*
- *Fondi 14, Komiteti Qëndror i Partisë Punës së Shqipërisë. Fondi i Solidaritetit.*
- *Fondi 490, Këshilli i Ministrave*

Arkivi i Ministrisë për Evropën dhe Punët e Jashtme: Fondi MPJ

- *Objektivat e politikës së jashtme 1978-1991(pranë AMEPJ).*
- *Marrëdhëniet ndërkombëtare dypalëshe 1978-1991 (pranë AMEPJ).*
- *Marrëdhëniet shumëpalëshe 1978-1991 (pranë AMEPJ).*
- *Ballkani 1978-1991 (pranë AMEPJ).*
- *Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme (pranë AMEPJ).*
- *Marrëveshjet dypalëshe e shumëpalëshe 1978-1991(pranë AMEPJ).*

Arkivi Ministrisë së Punëve të Brendshme

II. Dokumente të botuara

- Alia, Ramiz, Raport në Kongresin IX të PPSH, Shtëpia Botuese “8 Nëntori”, Tiranë, 1986
- Buletini i Cold War International History Project, botuar nga Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington D.C.
- Dokumenta kryesorë të PPSH, (1976-1980), Vëllimi VII, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: 8 Nëntori, 1982.
- Hoxha, Enver, *Raport në Kongresin e VII-të të PPSH*, Shtëpia Botuese “8 Nëntori” Tiranë, 1976,
- Hoxha. Enver, *Raport në Kongresin e VIII të PPSH*, Tiranë: Naim Frashëri. 1981.
- Hoxha. Enver, *Raport e Fjalime 1978-1979*, Shtëpia Botuese “8Nëntori”, Tiranë, 1981.
- Hoxha. Enver, *Raport e Fjalime 1982-1983*, Shtëpia Botuese “8Nëntori”, Tiranë, 1983.

III. Akte Ligjore

- *Kushtetura e Republikës Popullore Socialiste të Shqipërisë*, Tiranë: “8 Nëntori” 1977.
- *Kushtetutat shqiptare dhe kushtetuta e Shteteve të Bashkuara të Amerikës*, Përgatitur për botim nga Dritan Palnikaj, Tiranë: GRAND PRIND, 2006.
- *Kushtetuta UE, Rubikoni i Supranacionales*, Blerim Reka, Logos-A 2007

IV. Literaturë

Monografi

- Alia. Ramiz, *Jeta ime*, Tiranë: Toena, 2010.
- Baça. Ferit, *Shqipëria dhe organizatat ndërkombëtare*, Tiranë: Globus R, 2010.
- Bahr. Egon, *Erinnerungen an Willy Brand*. Ullstein Buchverlage GmbH, 2013

- Bashkurti. Lisen, *Diplomacia e vetizolimit*, Tiranë: Gerr, 2004.
- Bashkurti. Lisen, *Diplomacia shqiptare në fillimet e Luftës së Ftohtë*, Tiranë: Geer, 2003.
- Bashkurti. Lisen, *Negociata-Historia, teoria dhe praktika*, Tiranë: Geer, 2007.
- Biberaj. Elez, *Shqipëria dhe Kina një aleancë e pabarabartë*, Tiranë: AIIS, 2014.
- Boriçi. Gjon, *Marrëdhëniet shqiptaro-kineze në Luftën e Ftohtë 1956-1978*, Tiranë: Mirgeeralb, 2016.
- Bufi. Ylli, *Në fillimet e tranzicionit. Qeveria e Stabilitetit, një marrëveshje politike apo një kompromis i përkohshëm?* UET PRESS. Tiranë, qershor 2016
- Bytyçi. Enver, *Shqipëri-Kinë dështimi i një bashkëjetese*, Tiranë: ISES, 2014.
- Dervishi. Kastriot, *Historia e Shtetit Shqiptar 1912-2005*, Tiranë: Shtëpia Botuese “55”, 2006.
- Duka. Valentina, *Historia e Shqipërisë 1912-200*, Tiranë: Shblu, 2007.
- Dojç. Karl, *Analiza e marrëdhënieve ndërkombëtare*, Botimi i tretë, Shtëpia Botuese”Libri Universitar”, 1994
- Emmerich. Alexandër, *Der Kalt Krieg*, Theiss WissenKompakt, Stuttgart 2011
- Brandt. Enrico und F. Buck. Christian: *Auswärtiges Amt. 4. Auflage*, VS-Verlag, Wiesbaden 2005
- Genscher. Ditrich Hans, *Erinnerungen Goldman*. München, 1997
- Hoxha. Enver, *Imperializmi dhe Revolucioni*, Instituti i Studimeve Marksiste - Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: “8 Nëntori”, 1978.
- Hoxha. Enver, *Shënime për Kinën I*, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: 8 Nëntori, 1979.
- Hoxha. Enver, *Shënime për Kinën II*, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: ”8 Nëntori”, 1979.
- Hoxha. Enver, *Hrushovianët*, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: “8 Nëntori”, 1980
- Hoxha, Enver, *Titistët*, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: “8 Nëntori”, 1982.
- Hoxha. Enver, *Superfuqitë*, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH, Tiranë: ”8 Nëntori”, 1986.
- Hoxha. Enver, *Shënime historike*, Tiranë: “8 Nëntori”, 1982,
- Hoxha. Enver, *Ditari për çështjet ndërkombëtare (1982-1984)*14. Tiranë, 1985.
- Hoxha. Enver, *Rreziku anglo-amerikan për Shqipërinë*.Kujtime. Shtëpia Botuese “8 Nëntori”, 1984.
- Jacques. Edwin, *Shqiptarët Historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme*, Tiranë: Shtëpia Botuese “Kartë e Pendë”, 1996.
- Kaba. Hamit, *Shqipëria në rrjedhat e Luftës së Ftohtë* (studime dhe dokumenta), Tiranë: BOTIMPEX, 2007.
- Kaba. Hamit, *Shqipëria dhe të Mëdhenjtë*, Tiranë: KLEAN, 2015.
- Kajtazi. Fadil, *Pistoletat dhe Revolverët*, Gjilan: Shtëpia Botuese Beqir Musliu, 2015.
- *Karta e Kombeve të Bashkuara dhe Statuti i Gjykatës Ndërkombëtare*, Qendra e Informimit të Kombeve të Bashkuara, Tiranë: “8 Nëntori”, 1987.
- Kasapi. Vangjel, *Mihal Prifti, Diplomat i shquar i Shqipërisë* (Monografi), Tiranë: Toena, 2008.
- Kissinger. Henry, *Zwischen Tradition und Herausforderung, China*, C.Bertelsmann,

- Kofos. Evangelos, *The New Macedonien Question, Chapter 15 Greek policy considerations over FYROM independence and recognition*, Palgrave Macmillan, London
- Krisafi. Ksenofon, *Diplomaci pas lufte, Negociatat me Italinë dhe Gjermaninë për dëmet e Luftës në Shqipëri*, Botime “Dita 2000” Tiranë 2009,
- Krisafi. Ksenofon, *Në kërkim të arit, Historia e arit shqiptar të rrëmbyer gjatë Luftës së Dytë Botërore*, Botimet “Dita 2000”
- Lakër. Uolltër, *Evropa në kohën tonë (Hitori e viteve 1945-1992)*, Tiranë: DITURIA, 1996.
- Lory. Bernard, *Evropa Ballkanike nga 1945 në ditët tona*, Tiranë: Dituria, 2007.
- Meta. Beqir, *Shqipëria dhe Greqia 1949-1990*, Paqja e vwshtirw, Shtwpia Botuese Koçi, Tiranë 2004
- Minxhozi. Ymer, *Shansi i humbur*, Albin, 1999
- Milo. Paskal, *Udhëkryqe shqiptaro-gjermane*, Tiranë: Botime Toena, 2016
- Milo. Paskal, *Të vërtetat e fshehura Incidenti i Kanalit të Korfuzit*, Botimet Toena, Tiranë 2010
- Milo. Paskal, *Albanien, Deutschland und die Europäischen Union*. Zeitschrift des Farschungsverbundes.SED-Staat.Ausgabe Nr.39.2016
- Morgenthau. J Hans, *Politika ndërmjet Kombeve (Lufta për pushtet dhe paqe)*, Tiranë: AIIS, 2008.
- Murat. Shaban, *Profile të diplomacisë europiane në Ballkan*, Tiranë: Dita 2000, 2009
- Nesho. Agim, *Boshtet e mbivendosura të politikës së jashtme. Për një diplomaci aktive në shek XXI*, “UET Press”, Tiranë 2013
- Ngjela, Spartak. *Përkulja dhe rënia e tiranisë shqiptare, volumi 2/1975-1991, refleksione për një kohë*, UETPress, 2012
- Peka. Maxhun, “*Një jetë në diplomaci*” Kujtime, Onufri, 2018
- Plaku. Panajot, *Dhuna ndaj revolucionit shqiptar*, Tiranë: Shtëpia Botuese “55”, 2008.
- Plaka. Sokrat, *Kujtime*, Shtëpia Botuese “Marin Barleti”, Tiranë, 2004,
- Puto. Arben, *E drejta ndërkombëtare Publike I*, Albin, Tiranë 1994,
- Puto. Arben, *E drejta ndërkombëtare Publike II*, Albin, Tiranë 1995,
- Poulton. Richard, *A history of the modern world*, Oxford University Press, 1988.
- Progni. Luljeta, *Trashëgimtarët, Partia Socialiste midis transformimeve dhe vazhdimësisë*. UETPRESS, Tiranë, 2010
- Stöver. Bernd, *Der Kalte Krieg, Geschichte eines Radikalen Zeitalters 1947-1991*, Verlag C.H.Beck, München 2007
- *Shqipëria e Enver Hoxhës*, (Biblioteka aktuale politike e Tanjugut. Botim i posaçëm), Agjensia Gazetare Tanjug, Beograd: Shtëpia botuse “Rilindja”, Korrik, 1981.
- Varoshi. Liman, “*Lufta e Ftohtë*” në Evropën e Lindjes, Botime Naimi, Tiranë 2010,
- Varoshi. Liman, *Europeizmi si histori mendimi*, Botime Naimi, Tiranë 2012
- Vickers. Miranda, *Shqiptarët, një histori modern*, Botimet “Bota shqiptare”, 2008
- Zeneli. Bashkimi, *Për Gjermaninë. Histori diplomatike dhe kujtime*. UET PRESS. Tiranë, 2015
- William R. Smyser. *From Yalta to Berlin. The Cold War Struggle over Germany*, Macmillan Press LTD 1999

Botime me bashkëautorë

- Akademia e Shkencave të Shqipërisë, Instituti i Historisë, *Historia e Shqipërisë 1944-1975*, Tiranë: “8 Nëntori”, 1984.
- Dita 2000, Heinrich Potthoff. Susanne Miller. *The social Democratic Party of Germany 1848-2005*
- Filo. Llambro & Sala. Gëzim, *Civilizimi Joperëndimor*, Pjesa II, Tiranë: Afërdita, 2002.
- *Historia e Popullit Shqiptar IV, Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore dhe pas saj 1939-1990*, Tiranë: Toena, 2008.
- Neack, L., (2003) *The New Foreign Policy U.S and Comparative Foreign Policy in the 21st century* (Lanham: Rowman & Littlefield).
- Politika e Jashtme, teori, aktorë, raste, Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne,
- Shala, Blerim & Halili. Llukman, *Unë, Ramiz Alia dëshmoj për historinë*, Tiranë: DITURIA, 1993.

Artikuj shkencorë

- Agalliu, Lorenc. “Arkivat gojore, mbledhja, roli dhe aplikimi i tyre”, *Arkivi shqiptar* nr 1-2, V. XVIII, Tiranë: 2017.
- Gjeluci. Nesti,. “Albania: A History of Isolation”, *NeëEurope-The impact of the first decade*, vol. 2, Institut of political Polish Academy of sciences, Ëarsaë: 2006.
- Gjilani. Feti, “*Mbi luftën kundër shfaqjeve burokratike në legjislacionin tonë*”, *Studime Historike I*, Instituti i Historisë dhe i Gjuhësisë, Viti XXII (V), Tiranë: 1968.
- Hoxha. Artan, “Lindje-Perëndim vs. Socializëm-Imperializëm: Ideologjia dhe Realpolitika në Ligjërimin e Regjimit Komunist Shqiptar në vitet 1961-1971”, në *Shqipëria mes Lindjes & Perëndimit*, Studime Albanologjike-Histori, XIV 2014, Tiranë: Ani Print, 2014.
- Lalaj. Ana. “Ndarja me sovjetikët dhe aleatja e fundit e Shqipërisë komuniste”, në: *Studime Historike*, Qendra e studimeve Albanologjike Instituti i Historisë, Viti LXVIII, 3-4, Tiranë 2011.
- Mita. Rudina. Shteti Shqiptar dhe roli i tij në lëvizjen e shqiptarëve në Kosovë gjatë vitit 1981, *Ars Albanica*, Revistë kulturore-letrare/Viti 1, nr.3, Tetor 2018
- Pano. Nikolas. “Shqipëria në vitet 1979 - Marrëdhëniet shqiptaro-kineze”, në: *Shqipëria Marrëdhëniet Ndërkombëtare*, Albanian Institut for International Studies Tiranë: 2013.
- Teli. (Dibra) Pranvera, “Diplomaci në kushtet e Luftës së Ftohtë. Komiteti i Marrëdhënieve Kulturore e Miqësore me Botën e Jashtme dhe propaganda”, në: *SHEJAZAT*, Revistë Ballkanologjike dhe albanologjike, Shkodër: 2017.
- Teli. (Dibra) Pranvera, Qëndrimi i Shqipërisë në Konferencën I Ballkanike të Ministrave të Punëve të Jashtme Beograd, 24-26 shkurt 1988 (në dritën e burimeve arkivore diplomatike shqiptare) *Kumtesa I*, Nga Konferenca vjetore e shkencës “Java e Shkencës 2014, Prishtinë 2015,
- Teli. (Dibra) Pranvera, NATO dhe Shqipëria në dokumentet diplomatike shqiptare, 1978-1983, *Shqipëria midis Lindjes dhe Perëndimit*, Aktet e Konferencës shkencore ndërkombëtare Tiranë 17 dhjetor 2013, Studime Albanologjike-Histori.

V. Periodikë

Gazeta

- *Bashkimi*
- *Zëri i Popullit*,

Revista

- *Rruga e Partisë,*

VI. Web-Bibliografi

- <https://sot.com.al/politike-intervista/ja-tuneli-sekret>. “Ja tuneli sekret në bunkerin nëntokësor të Enver Hoxhës për evakuimin në rast lufte dhe objekti i fshehtë për helikopterët”
- <https://www.marxists.org/shqip/subjekt/dokumente-shqiptare/ppsh/historia/viii/1-3.pdf>, “Dokumente kryesore të Partisë së Punës së Shqipërisë”, në:
- <https://understandingdecisionsblog.wordpress.com/2016/12/01/man-milieu-relationship-hypotheses-in-the-context-of-international-politics/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=Y58HoMfqT2g> Hans-Dietrich Genscher: Erinnerungen an den Mauerbau
- [Zeitzeugenportal: Erzählen. Erinnern. Entdecken: https://www.zeitzeugen-portal.de](https://www.zeitzeugen-portal.de)
- <http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2016/05/Alba-Kreka-Marrëdhëniet-Shqipëri-Kinë-Gjatë-Viteve-1960—1978.pdf>. Temë doktorature e mbrojtur në Universitetin e Tiranës, Fakulteti Histori-Filologji, Departamenti i Historisë me udhëheqës shkencor Prof. Dr. Petrit Nathanaili. Punimi gjendet në këtë adresë elektronike:
- <http://telegraf.al/dossier/ditari-sokrat-plaka/Ditari> Sokrat Plaka, Leja e Mehmet Shehut për të filluar bisedimet sekrete me Gjermaninë për dëmshpërblimet e Luftës. Ardhja e Josef Strausit në Shqipëri
- https://en.wikipedia.org/wiki/Joint_venture
- <https://www.icj-cij.org/en/case/19>
- [https://www.academia.edu/3781541/Imunitetet e Privilegjet e Diplomatëve sipas Konventës së Vjenës](https://www.academia.edu/3781541/Imunitetet_e_Privilegjet_e_Diplomatëve_sipas_Konventës_së_Vjenës),
- <http://www.panorama.com.al/rrefimi-i-diplomatit-dashnor-dervishi-kush-i-shpertheu-i-pari-dyert-e-ambasadave-te-huaja/>
- <http://punetjashtme.gov.al/takimi-i-dyte-i-mpj-ve-te-ballkanit-tirane-24-25-tetor-1990/>,
- <http://punetjashtme.gov.al/28-vite-nga-rivendosja-e-marredhenieve-diplomatike-me-shba-15-mars-1991/>
- <http://punetjashtme.gov.al/vendosja-e-marredhenieve-diplomatike-me-seline-e-shenjte-7-shtator-1991/>
- <http://punetjashtme.gov.al/antaresimi-i-shqiperise-me-te-drejta-te-plota-ne-ksbe-osbe-qe-nga-v-1995-19-qershor-1991/>
- <http://punetjashtme.gov.al/shqiperia-drejt-vendosjes-se-marredhenieve-diplomatike-me-komunitetin-ekonomik-evropian-qershor-1991/>
- <http://punetjashtme.gov.al/shqiperia-drejt-vendosjes-se-marredhenieve-diplomatike-me-komunitetin-ekonomik-evropian-qershor-1991/>

Albanian Diplomacy during 1978-1991.

“Self-isolation and missed chances”

ABSTRACT

This thesis aims to highlight the characteristic trends of Albanian diplomacy during 1978-1991 and its missed chances during these years. In a difficult period for the Albanian economy and in the context of the Cold War alliances, the Albanian leadership led by Enver Hoxha created an independent political behavior in the international arena without political allies, isolated from the East and the West.

Albania completely closed in itself! The foreign policy of self-isolation, according to the Albanian leadership, would be the solution to overcome the economic crisis in the country. This was a great challenge for the small Albanian state - to maintain its autonomy! Albanian foreign policy would have no other ambition but through diplomacy assist achieving the core goals of internal politics, to resolve the country's crisis and to preserve Hoxha's political regime.

The diplomacy of 1978-1991 was based on the 1976 Constitution, which sanctioned the leading and controlling role of the Party of Labour of Albania and of Enver Hoxha in all areas of life and politics including that of foreign policy. This Constitution, which banned the granting of concessions, the creation of foreign companies and loans' taking, closed all opportunities of bilateral cooperation of Albania in the international environment. The principle of support in “our forces” justified the country's complete isolation, but at the same time led the country into a total collapse of economy and values in general.

Under these conditions, with no allies and in a deep economic crisis, the Albanian leadership found a way of salvation by improving economic-trade relations and systematic opening towards the markets of Western Europe, particularly in France, Italy, Greece and Yugoslavia. As another opportunity to get out of the situation, the leadership believed that the establishment of diplomatic relations with the Western European Powers, such as Great Britain and the Federal Republic of Germany, could improve the economic situation in the country. Establishing diplomatic relations with the two most powerful states in Europe was not a simple process, and the Albanian leadership set down the conditions for establishing such relations. From Great Britain, Albania's demand was the return of Albanian monetary gold and then the establishment of diplomatic relations. While for the Federal Republic of Germany, the set condition was the return of war reparations. With diplomats and politicians of West Germany, different discussion took place, for a very long time, in a constant effort to establish and improve the common relations. But although the Albania's demand for war reparations was not accepted, Bonn was ready to offer different economic projects and grants financing. Offers which Albania, even though the poorest country in South East Europe, accepted only when it was too late. This was one of the missed chances of Albania to be part of European Community.

The death of dictator Enver Hoxha in April 1985 created hope for opening to the West. His successor, Ramiz Alia, pursued the path of continuity of isolated politics, thus demonstrating his loyalty to Hoxha. His dilemmas about the “path of continuity” in an atmosphere of major political change in other eastern countries, have been the cause of the loss of great opportunities for westward openness, in order to precede the political changes in Albania so that they were as soft as possible. The attitude of the successor Ramiz Alia, to continue the self-isolating policy of the previous leadership was only but the epilogue of a falling dictatorship, in failed attempts to prolong its last days.

Key words: diplomacy, self-isolation, west, missed chances, reparations, monetary gold.